

تولدت في مدينة خوارزم

في يوم الاثنين 24.7.52

مستند رقم 1

1 نوبل

24.7.52

پاڻي تورڪستان

تورڪستان ملي استقلال مفڪوره سيني تاراتوچي آيلق مجموعه
باش محري: چوقاي اوغلي مصطفي

1929 نيجي ييلنك ده قابر - غينوار (ايكنجي كانون) 1932 | سار 26
ندان چيغا باشلاغان

بو ساندا:

سياسي بولوم:

- 1 - تورڪستانده حبشه
- 2 - بر «علمي» يالغانغا قارشو II
(خوقند مختارتي نك 14 نيجي ييل دونومي مناسبتيله) . چوقاي اوغلي مصطفي
- 3 - ساويت حكومتينك مذاكره ليري
- 4 - كوچه به خوجالغينك آنا خطلاري (بر علمي اثر)
- 5 - مانجوريا مسئله سي وه روس مهاجرلاري
- 6 - ختايدا

ادبي بولوم:

- 7 - جورت اويلاري (شعر)

خبرلر بولومي:

- 8 - تورڪستان خبرليري
- 9 - چيت اولكه لهرده

تايلاق احمد

باش تورستان

تورستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ندان چیقا باشلانغان
غینوار (ایکنجی کانون) 1932 | | ساه 26

تورکستانده حبشله ر

«پراودا ووستوگا» غازی تاسینک 16 نجی نو یابر نسخه سنده
تورکستانگه آمریقادان بر غروپ حبش «پاختا متخصصلاری» نك
کیلگه نلگی ییلدی ریله در. اونلارغا، تورکستان اها لیسینک سیمپاتیسینی
جلب ایتمه ك مقصدیله بولسا، کیره ك، غازی تادا بو حبش «باتر» لار-
دان بر نیچه سینک فوتوغرافلاری دا باسیلغان. غازی تادا یازیلغانغا قارا-
غاندا، بو قارا «متخصصلار» نك بر نفری «مهندس» وه آمریقا
قومونیسیت فرقه سینک اعضاسی وه اون نفری «آغرانوم» بولوب،
«اورتا، آسیا پاختا شعبه سی اداره سی تامانیدان تورکستانده پاختا
ایشله رنده دائمی صورتده ایشله مه ك اوچون دعوت» ایتلیب کتیر-
یلگه نلر.

بو مناسبتله بو بیرده تورکستان پاختا جیلغی، روس بولشه ویک-
له رینک تورکستان خلقینک انکشافیگه قارشو قیلیب تورگن تو-

یاگا

« ملی یول »

ایدل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق

مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Milli Yol“

Berlin-Charlottenburg

Goethestrasse 5

« امل مجموعیسی »

قریم تورکله رینک استقلال فکرینی تاراتادرغان

اونش کونلک مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjruasi“ str. Ardealului N. 3

Bazargic - Romania

« پرومتر »

فرانسوزچه آیلق مجموعه در. تورکستان، قافقاسیا ههم

اوقراینالی آتاقلی محررله رینک اشتراکی بله ن پاریسدا

چیقاریلادر. آدره سی:

3, Rue du Sabot. Paris (6e)

سقولقلاری وه یرلی خلقنی ابدیاً بیلمسزلکده ساقلاماق اوچون یوروتوب تورگن فاحش ملی سیاستلهری توغریسنده بر نیچه سوز سویلهب اوتمه کچی مز.

تورکستان حقنده آزغنه تصورغا ایگه بولغان هر انسان او- چون کوبدهن معلومدر، که تورکستان اهاالینیک ایگ مههم مشغو- لیتی زراعتچیلک وه چارواچیلیق بولوب، تورکستان دهقانینک اؤ کوب یتوشدیرگن نهرسه سی پاختادر. تورکستان پاختاچیلیغی اوزاق بر تاریخگه ایگه در. اولله درده تورکستانده «جایداری» پاختا یتو- شدیریلیردی. روسلر کیلگه ندهن سوک آمریکا، پاختاسی دا یتوشدیریله باشلادی. تورکستان دهقانلاری تیزدهن بو جنس پاختانک دا خصو- صیتلهری بلهن آشنا بولوب آاز بر زمان ایچنده آمریقا توخومندان پاختا یتوشدیریشده بویوک مهارت کورسه ندیلهر. اونلار اوز وطنلا- رینک تویراخی وه تنفس ایتدیکلهری هواسینک پاختا ایکینگه بولادرغان تأثیراتینی پاخشی بیلیرلهر. تورکستانگه روسیه دن کتیریلگن روس کرهستیانلاری ایسه روس حکومت مؤسسهلهری طرفندن کورسه- تلگن مادی هم معنوی رهبرلک وه یاردملهرگه رغماً بو ایشده قابلیتسوزلوق کورسه تمه کده لهر. بو کرهستیانلارنی بر طرفتا قویایلق. حتی ساویت حکومتینک «اسپه تس» («متخصص») نامی آستندا متمادیا تورکستانگه تولدیرماقدا بولغان بو موسقوا فابریک عملهلهری وه باشقالارینک اکثریسی حقیقتده هیچ بر اختصاصا مالک بولمای، ساویت حکومتیگه قیلادرغان خدمتلهری تورکستانلی دهقانلارنی تحقیر ایتمه ک، اورمه ک که بی غیر انسانی معامله لهر بلهن حددهن آرتق چالشماقعا مجبور ایتمه ک وه انقلابی ژاندارمالقدان عبارتدر. بو «خدمت» لهریگه قارشو اونلار «اسپه تس» که بی ایش حتی آلوب، اوی-جای وه یمه ک-ایچمه ک بلهن برنجی نوینده وه برنجی درجدهه تأمین ایتلهدرلهر. (تورکستان ساویت مطبوعاتینی تعقیب ایتکن هر بر کیشی تورکستان یرلی دهقانلارینک بزم بو

سویله که نله ریمزنی تصدیقلایدرغان شکایتلهرینی تیز-تیز اوچره ته در). بو یول بلهن ساویت حکومتی تورکستان پاختاسی سایه سنده اجنبی مملکتلهرنک پاختاسندان قورتولوب «پاختا استقلالیتی» غا ایگه بو- لماق ایسته یدر.

تورکستان خلقی اوچون بو کفتلهر آاز ایمش که بی، ساویت حکومتی ایندی میلیونلارچا آقچا صرف ایتب (طبیعی، تورکستان آقچاسینی) آمریقادان حبشله رنی ده «دعوت» ایتب کتیرمه کده. قانداق بویوک ماسقارالق!... بونک یالغز بزگه کوره ایمه س، بز- ده ن باشقالارغا کوره ده ماسقارالقدان باشقا بر نهرسه بولماغانلینی شبهه سز روس بولشه ویکلهرینک اوزلهری ده بیلیرلهر. لکن اونلارنک بوتون سیاست وه طرز حرکتلهری حیا سزلوق، جبر وه ظلمگه اساسلانغان بولغانی اوچون هیچ سیقیلما سدان بوگون تورکستان دهقانلارینک حسیگه آمریقادان اون بر حبشنی عالمهلهریله برابر تورکستانگه کتیریب یرلهر شترمه کده لهر. بو قارا «متخصصلار» نک (متخصصقلاری آتق بولغان تقدیرده ده) تورکستان پاختاچیلغینک انکشافیگه بر قارا چاقالق فائده یتکیره آلیشلاری کوب شبهه لیدر. چونکه، «پراودا ووستوگا» نک ایضاحتیغا قاراغاندا بونلارنک بر قسمی «ساوخوز» (دولت خوبالغی) لارغا، بر قسمی ده تجربه استاسیونلاریغا یوباریلماقچی. اونلاردان هیچ بر سینک یرلی خلق تیلینی بیلمه سلگی شبهه سزدر وه روسچه بیلشله رینک ده احتمالی یوقدر. بو جهته دن اونلارنک یاندا اینگلیزچه، روسچه وه تورکچه بیلهدرگن ترجمانلارنک بولووی لازمدر. اونلار مملکتده مستعمل تیل بلهن آشنا بولماغونچا «اختصاص» لارندان پاختاچیلیق اوچون بر فائده کوریله بیلمه س.

تورکستان پاختاچیلغینک معاصر فن وه ته قیقنک اقتضا ایتدیر- دیگی روشده انکشاف ایتمه سی وه عصری سیسته مگه کیچمه سی لزومینی هیچ کیمسه انکار ایتمه یدر. فقط بوگا عمرنده پاختا پایه-

سینی کورمه گن وە محلی تیلنی بیلمه یدر گن روس «اسپه نس»-
 له رینی وە یا محلی شرایط وە سائره گە بوتونلای بیگانه بولغان
 «حبش متخصصلاری» نی تورکستانگه گه له گه له کیترب تولدور-
 ماق بله ن ایمه س، حقیقی تورکستانلیله رده ن متخصصله ر یتوشدیره مک
 وە اونلار واسطه سیله بیرلی دهقانلارنی ده معاصر اصولده پاختا
 ایکیشگه حاضر الاماق یولی بله ن ایریشیله بیلیر. روسیه بولشه ویک-
 له ری «ملتله رنک آزادلی وە تیگلیگی» وە بوگا اوخشاش یه نه بر
 قانچا یال دیزلی شعارلارندا آزغنه صمیمیت کورسه تسه له ر ایدی،
 او شعارلارینی اعلان قیلغان زمانلارندان اعتباراً بیرلی یاشلارنک
 تحصیللاریغا توسقونلق قیلما، اونلارغا ینگیلک کورسه تهر وە
 یتوشکه ن بیرلی منورله ریمزنی میگ تورلی یالغان بهانه وە افتراله ر
 بله ن ایشده ن آلوب «چه قا» زندانلاریغا آتما، اونلارغا اوز
 لیاقتلاریغا موافق ایش بیره ر ایدیلیر. فقط قای گورده. روس
 بولشه ویکله رینک او یال دیزلی شعارلاری ملتله رنی آلاماق اوچون
 بر پروپاگاندا واسطه سنده ن گنه عبارتدر. اونلار، آقچاغا بولغان
 شدتلی احتیاجلاریغا قاراماسدان، نه قدر کوب آقچا چیقسادا،
 آمریقادان حبش ایشچیلهرینی عائله له ریه برابر تورکستانگه کتیره-
 درله ر؛ فقط بر گنه تورکستانلینی ده، مثلا، آمریقاغا یوباروب،
 احتیاج حسن ایتلگن اختصاصی اورگه نیب قایتویغا راضی بولما-
 سلار. بونی بر طرفغا قویایلق. اوز تشبثی بله ن آلماناغا کیلیب
 بهرلین یوکسه ک زراعت مکتبینی موفقیتله بئیر گن، پاختا ایشله رنده
 تیره ن معلوماتغا ایگه بولغان وە مضرغا باروب پاختاچیلیق ساحه سنده
 تجربه کوروب قایتقاندا سوک یورتیگه خدمت ایتمه ک نیتی بله ن
 تورکستانگه بارغان برده نبر تورکستانلی حقیقی پاختا متخصصی
 عبدالوهاب مرادنی، هیچ بر سیاست بله ن مشغول بولمای تاشکند
 پاقینداغی زراعت تجربه استاسیوندا صداقت وە موفقیتله چالماقدا
 ایکن قاماقفا آلدیلار؛ تورمه ده ن تورمه گه سوروکله دیله ر؛ حال

حاضرده اونک عاقبتینک قاندا ی بولغانغی معلوم ایمه س. تورکستانده
 زراعتچیلک قدر مهم بولغان چارواچیلیق ساحه سنده، یه نه بهرلین
 عالی زراعت مکتبنده ن موفقیتله یتوشوب عینی صمیمی نیتله یور-
 تیگه قایتقان عظیم یک یریمجان ایسه روس بولشه ویکله ری تاما-
 ندان مملکتکه کیره ر. کیرمه س قاماقفا آلتغان وە ایندی ده سور-
 گونده در.

روس بولشه ویکله ری معلوم غرض وە مقصد لارله بوندای
 یاراماسلقنی تعقیب ایتمه کده لر. اونلار عینیه ایسکی چارلق رو-
 سیه سی که بی، تورکستاننی دایما مستملکه حالدا روسیه قولندا
 ساقلا یا بیلمه ک اوچون تورکستانلیله رنک یوکسه لیشله ریگه مانع بو-
 لماق ایسته یدرله ر. میگ تورلی زحمت وە مشقتله ر ایچنده یورتینک
 دردیکه بر آز درمان بولوب یتوشکه ن بر ایکی حقیقی تورکستانلی
 متخصصنی موزلی شمالغا سورگون ایتب، اونلارنک یریکه روس
 «اسپه نس» له رینی وە آمریقا، حبشله رینی کتیریب قویماق دادرلار.
 فقط روس بولشه ویکله ری بیلمه لیدرله ر که تورکستان ایر کیچ
 مستملکه لکده ن وە تورکستانلیله ر اسیرلکده ن محقق قورتولاجاق-
 لادرر. چقاتای.

بر «علمی» یالغانغا قارشو

(خوقند مختاریتی نک 14 نچی بیل دونومی مناسبتیه)

II

«یالغانچینک بر سوزیگه دانشمدنک میگ سوزی»
 (آتالار سوزی)

زکی بیکنک خوقند مختاریتی حقنده یازغانلاریغا قایماق دامه ن.
 «یاش تورکستان» او قوچیلاری مختاریت غایه سیننی ملی کوره شیمزنک
 پروگرامی ایش که بی مدافعه ایتمه کده بولغاننی اصلا اویلاماسونلار.
 مختاریت فکری بز اوچون آرتق الی الأبد تاریگه قاریشید کیتکه ن وە

أولگەن بر نەرسەدر. اونی یەگیدەن تیریلتمەك، سیاسی انتخار وە تور-
 كستان ملی استقلالی كورەشندە قوربان بولغانلارنك روحنی تحقیرایتمەك
 بولور. زکی بیكنك یالغانلارینی تكدیب ایتمە كلە یالغز مختاریت وە
 مختاریت حكومتی حقدە گی حقیقتنی گنە مدافعە ایتمە كچی مەن. زکی
 بیک روس قومونست فرقهسی قاتارلاریغا کیریپ چقغاندان ییری یالغانی
 اوزیگە سیاسی مجادله مەتودی (اصولی) قیلیب آغان. او قوچیلار مەنگە
 بونی خیالدا چقاروب اوتوروبدر، دیمە سینلەر. یوق. مەن بو پیردە
 حقلی ایکنەلگنی زکی بیکنك اوز شهادتی ایله اثبات ایتمەن. زکی
 بیک 1924 نچی ییل دە قابرندە «تور كستان جمعیتی» اسمی ملی دە موقرات
 اتفاقنی سوسیالیست فراقسیونی (؟) نامندان سول سوسیالیست رە و و-
 لوسیونەرلەر فرقهسی وە سوسیالیست رە و ولوسیونەر- ماقسالیستلار
 اتفاقنی بەرلین دە توپلانغان و کیلملەرگە یازیلی معروضە تقدیم ایکنە.
 زکی بیک تور كستاننك سوسیالیست بولغان بوتون مختاریتچی وە استقلال-
 لیتحی ضیالیلارینی قارالاب اوزینك یەگی «سوسیالیست» (؟؟) سیاسی
 اخلاقی مەنە شوندا ی تعیین ایتمەدر:

«— تور كستانلیلەر، قدیم زماندە ختایغا محاربه قیلیب بارغانلاری
 وقت، ختایدا اوز آرا داخلی محاربه چقیب تورگەن بولسا، هجوم
 قیلیشی ایركە كلکگە قارشو بیلیب، ایچکەری سوقولماسدان کیری قایتا-
 درغان وە دوشمانلارینی اویقودە اوچرا تکانلاری زمان اول اونی اویغاتوب،
 کورەش اوچون آتیغا مینیب قوراللانوب آغونچا فرصت بیرەدرگەن
 آنالارنك اولادیدر. لکن وقەلەر بوندا ی فلسفەنك یاراماس بولغانینی
 کورسەتدی وە دوشماننك بولماغانلارغا هم قارشو هر قاندا ی
 یالغانی، خائلقنی، ایکی یوزلیکنی، پرو و اقاسیوننی قوللانوغا حق بیر-
 دی» (*)

(*) سول سوسیالیست- رە و ولوسیونەرلار وە سوسیال رە و ولوسیونەر- ماقسالی-
 لیستلار ناشر افکارنی «Знамя Борьбы» نك 9 وە 10 نچی (فیورال- مارت 1925)
 نسخەلەرنە گی روسچەسی: (7 نچی بیتنك سوگغا قاراگز)

آچیق سویلەشیمز کیرەك. «اوخلاب یاتقان» سیاسی «دوشماننی»
 بز هم اویغاتوب یورمەس ایدنك. لکن «دوشماننك بولماغانلارغا قارشو
 یالغان، خائلق، ایکی یوزلیك، پرو و اقاسیون» قوللاناق اوچون انسا-
 نك وجدان حقدە غی هر قاندا ی توشونچەسینی یوقاتقان بولوی لازم.
 یوق. تور كستانلیلەر! اوز دوشمانزنی، یورتمز نك ملی آزادلغی دوشمانینی
 اورمەك، اونك موقتی «اویقو» سینی «ابدی اولومگە» ئەیلەنمەك کیرەك؛
 لکن دوشمان بولماغانلارغا قارشو ایركە كچەسیگە کورەشمەك لازم.

زکی بیک اوزینك مەنە شو سیاسی مەتودینی (اصولینی) وە سیاسی
 اخلاقی ایندی بزگە هم تطبیق ایتمە کدەدر. او، بو اصولینی بر
 وقتلەزی نە اینکە اوگا دوشمان بولغان، حتی اوزینك ایگ یاقین دو-
 ستلارندان بری دیب ساناغان مەنگەدە قارشو تطبیق ایتمە کورگەن ایدی.
 یو حرکتنی زکی بیک معین سیاسی مقصدلار کوزلەب قیلغان بولسادا،
 مەنم شخصمگە گنە عائد بولغانی اوچون، عامەوی اهمیت بیرمەك ایستە-
 نیلمە ی اوز آرزودا قالدیریلغان ایدی. ایندی ایسە زکی بیک «یالغان وە
 پرو و اقاسیون» اصولینی ملی حرکتتمز نك بوتون بر دوری خصوصندە،
 همەدە عامیلک ادعاسندە بولغان کتابندە قوللانماقدادر. زکی بیک
 کتابینك یالغانلاری یالغز خوقند مختاریتی اوستندە گنە ایمەس. حتی
 زکی بیکنك باشقردستاندا اویناغان اوز روللاری حقدە یازغانلاری دا
 خطاسز ایمەسدر. بو سوزمنی زکی بیکنك ایشانچلی کشیلەرنەدن بریسی

„Туркестанцы являются сыновьями тех отцов, которые
 раньше, когда шли войной на Китай, не вторгались туда и воз-
 вращались обратно, если в Китае в это время происходили между-
 усобные войны, считая нападение в такое время противоречащим
 чести рыцаря. Когда они встречали спящего врага, они сначала
 будили его, чтобы последний садился на коня и вооружился для
 сражения. События показали полную негодность такой философии.
 События оправдали всякую ложь, коварство, лицемерие, прово-
 кацию и не только по отношению к врагам.“ („Знамя Борьбы“,
 № 9—10 февраль-март 1925 г. Берлин).

تامانیدان ایضاح وه تصحیحلهر ایله تولدورولوب وقتيله مهنگه یوبار-
یلغان باشقرد بولشه ویگی صحت آتناغولف اثری تصدیق ایته آادر.

* * *

بو باشلانغیچدان سوگ زکی بیکنک «یالغان وه پرووا قاسیون»-
لارینی تکذیبگه اوتهمه.

زکی بیک: «خوقند حکومتینک یگانه استناد گاهی باسماچیلار
رئیس ایبرگش ایدی» دیب یازادر. بوندای بر معلوماتنک بولشه ویک
پروپاغاندا یازولارندا بولوی ممکن، لکن علمی بر کتابده یازیلیشی غیر
طبیعیدر. برچی: «باسماچیلار رئیس ایبرگش» خوقند حکومتینک
نه «یگانه» نهده باشقا تورلی «استناد گاهی» بولغان. ایکنچیدنه:
زکی بیک ایکی مفهومده باسماچی بارلغینی ایضاح ایتمه لی ایدی. خوقند
مختاریتینک کوچ بلهن تارقائلووندان اولگی (فیورال 1918 نچی ییل)
باسماچی؛ وه بو دوردهن سوگمی «باسماچی». 1918 نچی ییل فیورا-
لندان اولگی باسماچیلار بولقبنی اوزله ریگه چیندهن ده حق ایتهکن
توغریدان توغری باندیتلار وه اوغریلاردر. اوندان سوگراگی «باسما-
چیلار» ایسه سیاسی عصیانچیلار وه تورکستانده روس بولشه ویک دیکتا-
توراسیغا قارشو کوره شوچیلهر، تورکستاننک ملی قورتولوشی اوچون
اوز قاینی توکوچی وه اوز حیاتی قوربان قیلغوچیلاردر. بونلار ملی
دوشمانلاریمز بولغان بولشه ویکلهرنک، محاربه وقتنده ایکی دوشمان طرف
بربرینک عسکرینی «باند» دیب آتاغانی کهبی، «باسماچی» لقبینی تاقیب
قویغان مجاهدلهریمز دلهر. عصیانچیلار تامانیدان ملی غایه یولندا
توکولگهن قان، بولشه ویکلهر طرفندهن اونلارغا تاقیلغان «باسماچی»
لقبینی بزنک کوزیمزده باشقا یاراماس معنادان تازالادی. تاریخده بوندای
«تازالاش» لار کوب بولوب اوتکهن... مه نه شو عصیانچی «باسماچی»-
لار نك صفلارنده بر زمانلاری زکی بیکنک اوزی هم بولغان ایدی.
اگر اونی برچی دور باسماچیلاری (اوغریلار) ندان آتاسایدیلار البته
آزارلانیشغا حقی بولور ایدی.

ایبرگش 1917 نچی ییل انقلابندان کوبگنه ایلگه ری حقیقتاً ده
باسماچیلار باشلوغی بولغان ایدی. انقلابدان سوگرا او فەرغانه گه
قایتمی وه خوقند شهر آدارسی تامانیدان ایسکی شهرگه میللیس باشلوغی
(قورباشی) سایلاندی وه خوقند اطرافنده فوراللانوب آغان اوغری
باسماچیلار بلهن موفقیتمی صورته کوره شدی. شونی ده ایسله توب
اوتهمی، که او زمان خوقند شهر باشلوغی زکی بیکنک فرقه آرقاداشی
روس سوسیالیست ره وولوسیونهر آدووقات غوروچ ایدی. ایبرگش
خوقند حکومتینک تشکی وه موجودیتی زمانده «باسماچی باشلوغی»
ایمهس ایدی. او، خوقند حکومتی ییقلغاندان سوگ غنه عصیانچی
«باسماچیلار» باشلوغی رولنده میدانغا چیقدی. زکی بیک اوچون
غایت معتبر سانالغان بولشه ویک مؤرخ غینسبورغ (С. Гинсбург) ده^(*)
«خوقند مختاریتینک کوچ بلهن تارقائلووی فەرغانه ده باسماچیلق
حرکتینک باشلانویغا سبب بولدی» دیب یازادر. دیمهک باسماچی-
لارنک وه «باسماچیلار رئیس ایبرگش» نك خوقند حکومتیه هیچ
علاقهسی بولماغان.

«خوقند حکومتینک یگانه استناد گاهی» ندهن بحث ایتهرکن
زکی بیک قایسی، ایبرگش حقنده سویله یدر؛ انقلابدان اولگی اوغری
باسماچیلار باشلوغی ایبرگش می یوقسا عصیانچی «باسماچیلار» (مجاهد-
لهر) باشلوغی ایبرگش حقنده می؟ اگر برچی دورنک ایبرگشی حقنده
ایسه، بو آگ قویال بر افتادر. یوق، ایکنچی دورنک ایبرگشی قصد
ایتلگهن بولسا بو، تاریخاً یالغاندر.

بولشه ویکلهر معین مقصد بلهن اوغری باسماچیلار ایله عصیانچی
«باسماچیلار» آراسندا هیچ فرق قویماسدان سویله یدرلهر. مقصدلهری ده
بزنک ملی حرکتلهریمزنی قارالاب، معین ملی ایده آللار یولندا سیاسی
بر کورهش ایمهس، غایه وی ماهیتی بولماغان «باندیتیزم» حرکتی قیلیب
^(*) زکی بیکنک کتابینده 339 نچی صحیفه سنده «کنسبرغ» دیب آتالغان کیشی
شو بولشه ویک «س. غینسبورغ» در.

کورسه تمه کدر . کورونه در که زکی بیکنگ ده مقصدی شودر . چونکه او ده : خووند مختاریت « حکومتینک تقرر ایتمش بر فکری وه پرو - غرای یوقدی » دیدر . (*)

* * *

زکی بیک خووند حکومتی اعضالارینک ایچکی سرلهرینی اوزله - رندهن هم زیاده بیلگه ن کشی بولوب یازادر : « روس مکتبله رنده تحصیل گورهن منورلهرگ بر چوغی بو حکومته ملی اوتونومی غایه سندان زیاده بولشه و بیکگه راضی اولماماق وه که ره نسکی حکومتینه صداقت کوسته رمه ک اساسنده اشتراک ایتمشله ردی . » بو جمله نك آرتندان ، گویا اویدور ماسینک توغر بلغیغا دلیل کیتر گهن بولوب : « چوقای اوغلو مصطفی نشر ایتمدیگی خاطر اتنده حکومت اعضالغنه انتخاب اولوندوغی کون بیله اوتونومی اعلانی فکرینه طرفدار اولمادیغی ، که ره نسکی حکومتینک سقوطنده ن سوگرا دا بو حکومتک ممثلی صفتیله ایش قیلیب کوردیگنی ، فقط هیچ بر کیمسه یه درد آگلا تامادیغنی سویله مه کده در » شکننده دوام ایته در .

زکی بیکنگ مه نه شو « دلیل » اوستنده توختایمهن . اولابر تکلیف : مه تم قاچان هم قایدا « حکومت اعضالغنه انتخاب اولوندوغم کون بیله اوتونومی اعلانی فکرینه طرفدار اولمادیغم » نی یازغانمی زکی بیک کورسه توب بیرسین . بو ، زکی بیکنگ اوزگه لهرنگ یالغز فکرینی گنه ایمس ، حتی یازدیغی سوزلهرینی ده اوزگه رتیشنی اوزبگه عادت قیلیب آغانندان چیقیب تورگهن بر نهرسه در . حقیقتده ایسه مه ن « حکومته انتخاب ایتمدیگم کون بیله » ایمس ، تورکستانده عمومی وضعیتینک آیدینلا شوویغا قادیار مختاریت اعلانی فکریگه طرفدار بولماغان کورونگهن ایدم . بو ایکی مفهوم آراسندا بویوک فرق بار ؛ زکی بیک

(*) زکی بیکنگ بو سوگنی تصدیقلاوینگ اهمیتیه که بویوکدر . بو سببدهن زکی بیکنگ بزنگ ملی حرکتی خورلا بدرغان وه (آگلا یا بیله) اوزینی ده زدیبل ایته در گهن مه نه شو افلاس یالغانلاریغا « یاش تورکستان » اوقوچیلارینک نظر دقیقینی تیره زه که جلب ایتمه ک تصدیله مقاله منک سوگ قسیمی اوگا حصر ایتمهن .

اونی په ک یاخشی آتلایدر ؛ لکن اوزینک « یالغانچیلیق اصولی » غا بیریلیب قصداً حقیقتی اوزگه رتوب اوتوروبدر . زکی بیکنگ بو یالغانی آشکار ایتمه ک اوجون همه که معلوم بر نیچه وقعنه نی ساناب اوتوش کافیدر . مثلاً : مه ن « حکومته انتخاب ایتمدیگم کون بیله » مختاریت اعلانی فکریگه طرفدار بولماغان ایسه م ، شو مختاریتی اعلان ایتمو نیتیه چاقیریلغان قونغر ندمه اوجون رئیسلیککه مه نی سایلماغان ؛ اگر مه ن « حکومته انتخاب ایتمدیگم کون بیله » مختاریت اعلانی فکریگه طرفدار بولماغان ایسه م ، قاندای قیلیب مختاریت قرارینی اوز قوم ایله یازوب اوز آغز ایمدان اعلان ایته بیلدم ؟ حکومت قونغر تارقالغاندان ایکی کون سوگ توزولدی . دیمه ک ، زکی بیکچه مه ن شو قونغر وقتنده رئیسلیک ایتمو توروب ، مختاریت اعلانی قرارینی یازوب هم اوقوب توروب ، مختاریت اعلانی فکریگه قارشو بولغانمهن ! شو احمق یالغانی زکی بیک مه تم تامامندان یازماغان وه سویله مه گهن سوزلهرله اثبات ایتمه کچی بولادر !

مه تم (یالغز ده مه تمه ایمس) تورکستان مختاریتینک آشغیچلیقلا اعلان ایتمیشیگه طرفدار بولوب کورونه آلماننک سببینه ایضاح ایته - در گهن و زمانغی تورکستان وضعیت قاندای ایدی ؟ بو زکی بیککه په ک یاخشی معلوم . تورکستانده او وقت دهشتلی آچلق حکم سورمه کده ایندر . مملکت مزگه غه لله یتکیزیب تورگهن تیمر بوللار بوتونلای روس عسکری حکومتی وه رون ایشچیلهری قولند ایدی . بوتون تورکستانده معاصر سوغوش قورالی قوللانا بیله در گهن بر نفرده کشی یوق ایدی . بو آغزلار بر طرفده تورسون ، مملکت اوجون ایک مهم بولغان شکل اداره مسئله سی اوستنده تورکستانلیله رنک اوز آرالارندا رأی برلگی یوق ایدی . زکی بیکنگ افزا-آتوب اوتوردیگی « روس مکتبله رنده تحصیل گورهن منورلهر » بولشه و بیکلهر حکومتیگه قارشو قطعی دوشمانلق یولینی توتوب تورگهن زمان تاشکند « علما جمعیتی » اوزینک

رهبری شیرعلی لاپین واسطه سیله خائن بولشه ویکلەرگه مراجعت ایتب اونلار بلهن برلکده قوآلیسیون حکومتی تأسیسینی تکلیف قیلغان ایدی. بو حقده زکی بیک اوزیگه یاخشی غنه معلوم بولغان بولشه ویک سافارف کتایینک 68 نچی صحیفه نده بتهرلک درجه ده معلومات آلا بیلیر ایدی. بونک اوستیگه تورکمن توغانلاریمزنک احوال ررحیه سی هم بزگه معلوم ایمس ایدی. مهنه شو وضعیت قارشوسندا کوزنی یوموب برده نبرگه مختاریت اعلان یتش، یعنی ساویت حکومتیگه حرب اعلان قیلیش دیمهک، اوز خاقننک جلادی بولوش وظیفه سینی اوز اوستیگه آماقلا برابر بولور ایدی.

اینگ اول عموم تورکستانی معلوم بر پروگرام اطرافیه توپلاماق لازم ایدی. بو مقصد حاصل بولغومچا روس عسکر، ایشچی وه کرستیان (دهقان) لارینک بر قسمنی بولسادا بی طرف بر حالغا کیترب، بزگه قارشو بردهن ساویت حکومتی طرفیگه اوتوب کیتمه سلکلهری اوچون تدبیر کوروش کیرهک ایدی. بوگا ایسه فقط موقت (کهره نسکی) حکومت نامندان حرکت ایتمهک بلهن گنه ایریشیله بیلردی. مهنه شونکچون مهن، حکومت بولشه ویکلەر قولیغا اوتدیکدن سوگ دا بر نیچه هافتا اوزمنک موقت حکومت وکیلگی موقعمدان استفاده قیلیب حرکت ایتب کوردم. بزنگ بو سیاسی حرکتیمزنی بولشه ویکلەر کوب یاخشی آگلا دیلار وه مهنی تلگرام بلهن تاشکنده دعوت ایتب یه کیدن تأسیس ایتلگن ساویت حکومتیگه کیریشمنی، حتی حکومت رئیسلیگینی اوستومگه آلیشمنی تکلیف قیلدیلار. بولشه ویکلهرنک بو سیاستدان کوتگن مقصدلارینی یاخشی بیلگه ندمزدهن مهن، طبیعی، اونلارنک تکلیفلهرینی قبول ایته آلامد. سیاسی بولداشلارم هم مهن بو مقابله منی تمامیله معقول کوردیلەر.

بزنگ آلدی - آرقاسینی اویلاماسدان درحال بولشه ویکلەر بلهن توقناشقا تمردا بولشه ویکلەرگه قارشو بولوب تورگن روس عسکر، ایشچی وه کرستیانلارنک ده شبهه سز بولشه ویکلەر طرفیگه اوتوب

کیتش احتمالی، زکی بیکنگ کتابنده ده (صحیفه 339 ده) یازیلغان قاقاسیا جبهه سندن قایتوب کیله یاتقان قازاچیلار وقعه سی کورسه - تدر. تا، قیزیل سو (کراسنا وودسک) دان باشلاب، یول بویی هر برده ساویت حکومتلهرینی ییقیتب، «باشاسون تورکستان مختاریتی وه اونک حکومتی!» دیب کیله یاتقان بو قازاچیلار، بولشه ویک رؤسای قویسوف، اوسپه نسکی، تابولین لارنک «خوقندده روسلەرگه قارشو پان اسلامیست (?) حکومتی توزولدی» دیگن پروواقاسیونلاریغا اینانوب، اوزلارینک «باشاسون تورکستان مختاریتی» شعارینا رغماً، خوقند حکومتیگه ساتیشغا وعده قیلغان قوراللارینی بولشه ویکلەرگه تابشیریب کیتدیلهر.

اوقتوبر انقلابندان تا خوقند قونغرهمسیغاچا اوتکن وقتدان بز تورکستانده گی عمومی وضعیت وه احوال روحیه نی اورگه تمهک اوچون استفاده ایتدک. «عاما جمعیتی» بلهن کیلیشوگه موفق بولدق. «عاما جمعیتی» او کوتگه چه توتکن سیاستندهن واز کیچیب بزله برلکده حرکت ایتمهک اوچون اوزلیدهری شیرعلی لاپین گه کیله چهک تورکستان مختاریتی نک یوکسهک مؤسسله رندهن برنده باش اورون بیریلیشینی شرط قویدی. بو شرط بویوچجه شیرعلی لاپین تورکستان مختاریتینک «موقت ملت مجلسیگه» رئیس سایلانندی. تورکمنلهرنک بز ایله بر جبهه ده حرکت ایته چه گی خبری خوقند قونغرهمسینک آچیلیشندان برگنه کون اول کیلیب یتدی. بز حتی روس ایشچی وه کرستیان تشکیلاتلارینک ده بر قسمینی مختاریت فکریگه کوندیریشگه موفق بولدق. بز بو روس ایشچی وه کرستیانلارینک بزنگ طرفغا، ملی ایشمزگه صمیمی سیمپاتی کورسه تکه نلهرندهن زیاده بولشه ویکلەرگه دوشمانلقلارندان اوتکه:- ملکله رینی پهک یاخشی بیلهر ایدک. لکن بز اوچون بو هم مهم ایدی. چونکه بو وضعیت اوز صفیمزنی توزوب آلیشغا بر آز «تنفس» بیرهر ایدی.

* * *

ایندی زکی بیکنگ «روس مکتبله رنده تحصیل کورهن منور-

لەرڭ بر چوغى بو حكومته ملي اوتونومى غايه سندان زياده بولشه. ويكلگه راضى اولماق وه كهره نسكى حكومته صداقت كو- سته رمهك اساسنده اشتراك ايتمبله ردى...» ديگن اتهاملەر يگه كيله- مهن. عجيبا زكى بيكنك اوزى بولشه ويكله ردهن «راضى» لغندان وه كهره نسكى حكومتيگه «دوشمانانلغندان» مى باشقردستان مختا- ريتنى اعلان ايتكهن ايدى؟ اگر او بولشه ويكله ردهن ممنون ايديسه، نيچون او بولشه ويكله رگه قارشو مختاريت حر كىنى يورگوزوب، اورنورغ قازاچى. آنامانى موفارشىست دوتوف ايله متفق بولوب بولشه ويكله رگه قارشو مجادله يوروتدى؟... يوق، اگر كهره نسكى حكومتيگه «صادق» بولماغان ايديسه، نيچون او باشقردستان مختا- ريتنى اعلان ايتمهك اوچون شو كهره نسكى حكومتينك يقيلىشىنى كوتوب توردى؟ نيچون او بو مختاريتنى كهره نسكى حكومتى زماندا، شو چكومتكه قارشو اعلان ايتمهى توردى؟ بو سؤلالارنى مهن «استانبول دارالفونى پروفه سورى» نك بزگه قارشو آندىغى اتهاملهرينك مطلقا اساسىز بولغانىنى كورسه تمهك اوچون گنه قويوب اوتوروبمهن.

شبهه سز، بز تور كستانلبلهر «بولشه ويكله ردهن ناراضى» وه حتى اولارغا دوشماندا ايدك. چونكه بولشه ويكله رنى بز او زماندا ناق تور كستان ملي منافعگه دوشمان ديب تانير ايدك.

ايدى «كهره نسى حكومته صداقت» حقنده بر نيچه سوز: زكى بيك يونداى «قارالاو» نى بزك اوستوميز گه فقط ده ماغوزى يوزه سيدن آتادر. اگرده (24. XII. — 1925) «بهك محترم يولداش استالين» («Глубокоуважаемый товарищ Сталин») غا «علم- نى سياستدهن جوده ياخشى آيرا بيله درگه نيمگه اينانا بيله سز» «Можете полагаться, что я совершенно ясно отличаю науку от политики» («حقىقته ده علمنى سياستدهن آيرا بيله درگه ن بولوب، بزگه قارشو

بىطرفلق (اوبژه كىنفلك) وه توغرىلق كورسه ته بيلسه ايدى، طبيعى، بو كه بى «كه لته لك» نى «علمى كتاب» نده يازماس ايدى. چونكه «پروفه سور» ايدى آگلاما ليدر، كه تور كستان وه باشقردستاندا مختاريت اعلان ايتشك كهره نسكى حكومتيگه صادق وه دوشما- نلق ايله هيچ بر علاقه سى يوقدى وه بولادا آلاماس ايدى.

زكى بيك ياخشى بيله در، كه بز تور كستانلبلهر، زكى بيكنك اوزى ده، روس انقلابى باشلانغاندا ناق اوزلهر مزك مختاريتچى (او- تونومىست) بولوب روسيه ده فده راتيف جمهوريت تاسيسى طرفدارى ايكه نمزنى آشكار قىلغان ايدك (بو توغروده زكى بيك كىتاپينك 335 نچى صحيفه سيگه باقىلسن).

سواگره بز بو يولنى بوتونلاى تاشلادق. بز ايندى استقلالچىمىز. بزده آرتق نه روسيه ايله برلكده فده راتيف جمهوريت توزوش، نه ده عموم روسيه مجلس مؤسسائى حقنده سوز بار. لکن او وقت — 1917/18 يىللارندا — بزلهر ههمه مز، خصوصاً زكى بيك، شو روسيه ايله فده راتيف جمهوريت توزوش فكرىگه صادق وه مخلص ايدك. «كهره نسكى حكومتينك» ايسه آيرىچا، هيچ بر اهميتى يوق ايدى. اونك اورنغا شو پروگرام ايله باشقا بر حكومت ده بولا بيليردى. چونكه كهره نسكى حكومتينك سياسى معناسى، حكومت رئيسينك شخصيتنده ايمه س، اونك عموم روسيه مجلس مؤسسائى وه روسيه ده موقراتيك فده راتيف جمهوريتى غايه سندا گنه ايدى. عموم روسيه مجلس مؤسسائى غايه سىنى قازاچىلار آنامانى دوتوف ايله برلكده زكى بيك بزك ههمه مزدهن آرتق درجه ده مدافعه ايتب ميكله رچه باشقرد توغانلار يمزنى روسيه ايچكى محاربه جبهه- لهرىگه پوبارغان ايدى. ميكله رچه باشقرد يگىتلهرى زكى بيكنك بوگون «روس مكىبله رنده تحصيل كوردهن منورلهر» نى اتهام او- چون آلت ايتب اوتورگن غايه سى يولندا شهيد بولغان ايدبلهر. سياسى خادملار وه خصوصاً اوزىگه باش اورون طلب ايتوچيلهر

نك باشقالارغا اتهام آتودان آول اوز ايشله گنلهرينى توغرىلىق ايله انصاف ترازوسىغا سالوب قاراشلارى كيرهك.

تأسف، كه كيچه گنه باشقردستان مىلى حركىتى باشندا بولوب حتى توركستان مىلى حركىتىكده رهبرلىگىگه قول اوزاتقان، بو-گون استانبول تورك دارالفنونده تورك تارىخى معلمى بولوب تور-گن زكى يىك توغانمزدا بو صفتلر توبى بلن يوق.

بوگا زكى يىكنك خوقد «حكومتينك تقرر ايتمش بر فكرى وه پروگرامى يوقدى...» ديب يازغانلارى شاهددر.

(سواگى بار) چوقاي اوغلى مصطفى

* * *

ساويت حكومتينك مذاكره لهرى

بوگون آوروپا افكار عموميه سينك نظرى، ساويت حكومتينك اوز قومشولارى فينلانديا، لاتويا، رومانيا وه لهستان (پولشا) بلن عدم تجاوز (هجوم ائتمه سلك) معاهده لهرى خصوصنده قىليب تورگن مذاكره لهريگه جلب ايتلگن. لهستان موقعينك جغرافى وه سياسى آيريچا اهميتگه ايگه بولوى يوزندهن ساويت حكومتينك وارشاو بلن باشلاغان مذاكره سى باشقالاردان بويوكرهك اهميتگه مالكدرد. لهستان، آلمانيا بلن روسيه آراسندا، يعنى لهستان-نى وقتيله اوز آرا تقسيم ايتكهن دولتلر آراسندا پاتادرد. بر وقتلارى لهستان توبراغينى جبر بلن آلغان وه اوگا خوجالق قىلغان بو ايكي دولت، ايمپرياليزم منفعتلهرى خلايغا ياراتيلغان حاضرى وضعيتگه قولايغنه راضى بولمايدن لار. آلمانيا، بر وقتلارى اوز حاكميتى آستندا بولوبده، وهرساي معاهده سندن سوك لهستانگه اوتوب كيتكهن يرلهرنك اوزيگه قايتاريلوى توغروسنداغى طلبنده دوام ائتمه كدهدر. روسيه ايسه، لهستان بلن قىلغان محاربه سنده ينگلوىي نتيجه سنده، وهرساي معاهده سنج لهستان چيگه رسيگه

كيرمه ي قالغان يرلهرنكده لهستانگه اوتوب كيتشيني تامين ايتكهن ريفا، معاهده سى (1921 نچى يىل) بلن آسانغنه چيقيشا آلميدن.

آلمانيا وهرساي معاهده سندن وه بونك نتيجه سنده آوروپادا حاصل بولغان وضعيتدهن بوتونله ي ناراضى. روسيه ايسه عموميتله بوتون غربى آوروپانك حاضرى بورژوا سرمايه دارلق حالندا دوام ايتيشندهن غيرممنوندر. بو ايكي غيرممنون دولتك برلشمه يولندا فرانسه نك متقى بولغان لهستان ياتادرد. مه نه شونگچوندر كه ساويت حكومتينك لهستان بلن باشلاديغى مذاكره بويوك اهميتگه مالكدرد. بولشه ويكله رنى قومشولاريله عدم تجاوز معاهده لهرى امضا

ايمه كه مجبور قىلغان سببلر نهدر؟ بو كونگى آوروپانك، خصوصاً لهستان، فينلانديا، لاتويا وه رومانيا نك وضعيتلهرى بلن آزغنه تائيش بولغان هر كشى يله در كه بو دولتلهرنك هيچ برى ساويت روسيه سيگه هجوم ايتشنى (حاضردهده كيله جه كدهده) اويلامايدن. فينلانديا وه لاتويانك ساويت روسيه سيگه هجوم ائتمه ك فكرنده ايكه نلگينى اويلاو كولوگودهن باشقا هيچ بر نهرسه بولماغانى كه بى، رومانيا وه لهستان دولتلهرى ده تينچلككه وه صلحقه نهايتده محتاج درلر. بو ايكي دولت ير جهندهن بايدر لار. بوتون حركتلهرى اوز ايچكى ايشلهرينى نظامغا قويماق وه بين الملل وضعيتلهرينى محكمه له مەك غايه سيغا، يونه لگن. بونلار بو غايه لهريگه يالغز عمومى صلح شرائطى آستنداغنه ايريشه آلادرلار.

لهستان بلن ساويت روسيه سى آراسندا عدم تجاوز معاهده سى ئوزوش مذاكره سى 1926 نچى يىلندا باشلانغان ايدى. فقط، ساويت حكومتى لهستان طرفدهن قويولغان شرطلارنى قبول ائتمه گن سببلى مذاكره توقتاب قالغان ايدى. 1931 نچى يىلى كوز آيلارندا بو مذاكره يه گيدهن باشلاندى. آوروپا مطبوعاتينك فكرىگه كوره، بولشه ويكله رنك لهستان ايله مذاكره نى يه كيله مە سيگه، بولشه ويكله ر طرفدهن فرانسه گه اقتصادى عدم تجاوز معاهده سى

عقدی حقدنه قیلغان تکلیفگه قارشو فرانسوزلهرنک بولشه ویکلهرگه
اولا لهستان بلهن بر عدم تجاوز معاهدهسی عقدینی شرط قویولاری
سبب بولغان.

لهستان ایسه رومانیا ایله متفقدرد. مه نه شونگچون بولشه ویکلهر
لهستان ایله بر وقتده رومانیا بلهن ده مذاکره گه باشلاغانلار. فرانسه-
نک قویدینی شرط، ساویتلارنک لهستان بلهن مذاکره گه باشلاشیغا
ظاهری گنه بر سیدر. بولشه ویکلهرنی یالغز لهستان بلهن ایمهس،
حتی اوزلهرنک ایندیگه چه مذاکره گه کیریشدن باش تارتوب
کیلدیکلهری رومانیا ایله ده یاقینلاشماقا مجبور ایته یاتقان اساسی
سبب توبه نده گیلهردهن عبارتدر:

1) آوروپادا بو کونگه چه بولشه ویکلهرگه قرظا بیریب
کیلگن برگنه دولت آلمانیا بولدی. آلمانیا نك اوچره دیگی مالی
بحران بولشه ویکلهرنی بر آز هور کوتوب قویدی. بو سپیدن اونلار
اوزلهریگه کیرهك بولغان آقچانی فرانسه دن ایزلمهك اوچون
یوزلهرینی فرانسه گه اوگوردیلهر وه اوگا، اقتصادی عدم تجاوز
معاهدهسی عقدینی تکلیف ایتدیلهر. یوقاریدا سویله دیگمز که بی،
فرانسه بو تکلیفی قبول ایتو اوچون اولا موسقووا ایله وارشاو
آراسندا بر عدم تجاوز معاهدهسی امضاسینی شرط قویدی.

2) اینگلته ره بحرانی. اینگلته ره ده ایشچی فرقهسی حکو-
متی اورنیگه بو کونگی قومسرواتورلار تأثیری آستنداغی ملی
حکومتنک ایش باشیغا کیلوی، طبیعی، بولشه ویکلهرنی آوروپا
سیاستینک اوزگهریلیشی احتمالی بلهن قورقوتوب قویدی.

3) اوزاق شرق وقعه لهری. مانجوریا یا پونیا تأثیرنک موفقیت
کوروشی بولشه ویکلهرده هیجان اویناتدی. اوزاق شرقدا سوغوش
چیقیب قالوی احتمالی ده یوق ایمهس دیگوجیلهر کوندهن کونگه

کویه یمه کده. بو وضعیت قارشوسندا، اونسزده یا پونیا بلهن کوره شو
اقتدازنده بولماغان ساویت روسیهسی اوزینک غرب جبهه سنده تینچلک
تأمین ایتمهك مجبوریتنده در.

یه نه بر سبب بار. فیورال آوواللارندا جینورده باشلاناجاق
تحدید تسلیحات (قوراللارنی که مه یئو) قونغرہ سیغا بولشه ویکلهر
هم اشتراک ایتمه کچیدرلهر. اونلار بو قونغرہ ده اوزلهرینی «صلح-
پرور» قیلیب کورسه تمه کچی بوالادرالار.

طبیعی، بز آوروپا دولته رینک بولشه ویکلهرگه قارشو آلا-
درغان وضعیتلهرینی تنقید ایتب اوتورمه یمز. موسقوا ایله معاهده
امضا ایتب- ایتمه سلکلهری اونلارنک اوز ایشلهریدر. بز گه شو آیدیندر-
که ساویت حکومتیله باغلانغان صلح معاهده نامه لهری هیچ بر وقت
صلح یاراتادرغان نتیجه بیرمه یدر. بولشه ویکلهر اوزلهری بلهن معاهده
عقد ایتکن دولته رنک تویراغندا، ساویتلارغا قارشو تشکیلاتلارنک
بولوویغا یول بیرلیمه سلکنی شرط قویادرالار؛ بو که بی شرطنی
بولشه ویکلهرده اوز بویونلاریغا آلادرلار. فقط، بوتون مملکتلهرده
ساویت حکومتینک آقچاسیغا، ساویت دولت آپاراتینک یاردهمی بلهن
ساویت تویراغندا یا که «ساویت روسیه سیگه دوست» دولته ر تویرا-
غندا انقلاب پروپاغاندا لاری یوروتوب تورگن قومونیست اینته ر-
ناسیونالینک بولونمهس بر نصفی بولغان ساویت حکومتی تعهدینک
هیچ بر معناسی بولورمی؟

بز، لهستان وه دیگر دولته رنک صلح پروپاغانه سیاستلهرنده
موفقیتلهرینی تیلیمز. لکن بولشه ویکلهرنک، بولشه ویک اولاراق
قالدیق لاری مدتچه، لهستان وه رومانیا علیه گه انقلابی کوره ش
یوروتمه سلک حقدنه امضا قیلغان تعهدنامه لهریگه حرمت ایته آیشلا-
ریغا، وه یا حرمت ایتمهك ایسته شله ریگه اینانا آلمایمز. جانای

كوچه به خوجالغينك آنا خطلارى

(بر علمى اثر)

1922/23 نچى يىللارندا ئىلدىن ايتلە پىلىنگەن فرصت وە اونك سوق طبعسىلە آلمانغا كىلىپ، يوكسەك مەكتەپلەرگە كىرىپ تەحصىلىنى بىرىشكە موفق بولا. آلمان تور كىستان ياشلار ئىزدان بعضىلارى، سوڭ تورت يىل ايچىندە، طب، زراعت، اقتصادىيات وە تەخنىك ساحەلەرنىدە علمى اثر (Inaugural-Dissertation) لەر يازاراق دوكتور عنوانىنى قازاندىلار. بونلار ايچىندە مەفھومى اعتبارىلە اوز ساحەسىنى آشيب بويوك كتلە آراسىندا شىدئلى علاقه اويغاتقان دىسەرتاسيون هايدەل-بەرغ دارالفنونى فلسفە فاكولتەسىنىڭ اقتصادىيات وە اجتماعىيات بولومى ماذونى. طاهر شاكر نيك توغانمىزنىڭ «كوچه به خوجالغينك

آنا خطلارى» (Grundzüge der Nomadenwirtschaft. Betrachtung des Wirtschaftslebens der sibirisch-central-asiatischen Nomadenvölker. Inaugural-Dissertation 1931.)

نامىلە يازدىغى اثرىدە. اوزونچە دوام ايتكەن چالشقانلىق وە تەدقىقات نەتىجەسىدە يوزەگە چىقىپ، هايدەل-بەرغ دارالفنونى فلسفە فاكولتە-سىنىڭ آلتىشى وە تەقدىراتىغا، مظهر بولغان 152 صحىفەلىق بو اثرنىڭ ايكى گوزەل خرىطەسى ايله بر شەما (Schema) سى بار. دوكتور طاهر شاكر نيك اثرىنىڭ مىندىر جاتىنى توبەندە كىچە تومشىدۇر:

I - كوچه به لەرنىڭ ياتلار حاكىمىتىدەن بورونقى تورموشى؛

II - سىبىرىيا روس حاكىمىتى آستىدا؛

III - روسلەر اورتا، آسپادا؛

IV - كوچه به لەر روس حاكىمىتى آستىدا؛

V - مەستملەكە خىلقلارى، كوچه به لەر وە روس انقلابى؛

VI - كوچه به لەر تورموشى: 1) كوچه به وە يارىم كوچه به لەر،

2) كوچه به لەردە ايل وە اولوس توزولوشى وە اونك كوچه به جمعىتى حياتىدە كى اهمىتى، 3) كوچه به عائلە وە جمعىت تورموشى.

شەندە آيرىم شىخس (فرد) لەرنىڭ موقع وە وظيفەسى، 4) كوچه به-لەردە اوى وە اوى تورموشى، 5) كوچه به لەردە دىن وە اعتقاد، 6) مدنى تورموش وە كوچه به لەر، 7) كوچه به لەردە عصرى سىياسى حركەتلەر، 8) كوچه به لەر عرف وە عاداتىدان.

VII - كوچه به لەردە خوجالغى ايشلەرى: 1) كوچه به لەرنىڭ اساس

دوكتور طاهر شاكر نيك

خوجالغى-چارواچىلىق وە اونك يوروتولوشى، 2) كوچه به لەردە ايكىنچىلىك، 3) كوچه به لەردە اعمالات، 4) تجارت، تەقلىيات ايشلە-رى وە كوچه به لەر، 5) كوچه به خوجالغىدا تەكامل اثرلەرى وە يوكسەلىش امكانلارى.

VIII. كوچه به لەردە عدلىيە وە مەحكەمە ايشلەرى.

اثرنى عمومىتەلە ايكى بولومغا آيرىش مەمكىن. برىنچى بولومدا سىبىرىيا وە اورتا آسيا كوچه به خىلقلارنىڭ تارىخى سىياسى حياتلەرى

تحليل ايتلەدر. كوچەبەلەرنىك اجنبى استىلاسى آستىغا، كىرمەسەن بوروننى تورموشلەرى خلاصە قىلغاندان سوڭ روسلەرنىك سىرىيا وە توركستاندە گى استىلا حرىكلەرى وە مستىلكە خىلقلارى، آپقىسا كوچەبەلەرنىك اجتماعى وە اقتصادى تورموشلەرنە روس حاكىمىتىنىڭ قالدیرغان ایزلەرى آچىق صورتدە كۆرسەتەلەدر. مؤلف روس حاكىمىتىنىڭ اقتصادى، مالى، ادارى سياستىنىڭ سىرىيا يىرلى خىلقلارى اقتصادى تورموشىگە بولغان تائىرلەرنى روس منبعلەرگە نايانپ، جانلى دىللەر بلەن ايضاح ايتكەندە سوڭ روسىە مستىلكە وە مهاجرت سياستىنىڭ توركستان كوچەبە وە يارىم كوچەبەلەرنى قانداى مەھش فلاكتكە توغرو كوتورمە كەدە بولغانىنى او قوچىلارى كوزى آلدندا جانلاترادر.

چارلق دورندە كوچەبەلەر افقىنى قارا كورگەن مؤلف، روس انقلابى وە اونك بو خىلقلار حياتدە گى تائىراتى حقتەدە مفضل بحث ايتمشدر. بو خىلقلار اچكى روسىەدە ظهور ايتكەن انقلابى اوزلەرى اوچون سربست هوا آلىش امكانى بىرەدرگەن بر دورنىڭ باشلانغىچى اميدىلە قارشولامشلاركەن روس بولشەوىكلە رىنىڭ چارلق روسىەسىنى آرقادا قالدېرىب كىتەرلك درجەدە بوغو چى بر سياست پوروتە باشلاغانلىقلارنى بولشەوىك منبعلەرگە استناداً پەك موفىقتىلى اثبات ايتكەن مؤلف، روس بولشەوىكلەرىلە قازاق قىرغىز قومونىستلارى آراسندا چىققان تارتىشلارنى غايت جاذب بر تىل بلەن تصوير ايتمشدر. او، چارلق زماندە بو خىلقلارنى ناراضى قىلغان سياست نارماقلارنى برىن-برىن تحليل (آناليزە) ايتب، او سياستنىڭ بۇ كونكى آلغان شكىلى بلەن تىكلەشتىرىب، ھەر برىسىنىڭ بوروننى چار سياستى اساسىغا قورولغانلىغىنى وە شدىنىنى آرتىرمش بر حالغا ئەيلەنگەنلىگىنى آپ آچىق كۆرسەتەدر.

ايككىچى بولومدا كوچەبەلەرنىك اجتماعى وە اقتصادى تور موشى تحليل ايتلەدر. كوچەبەلەرنىك ياشاش طرزى ھەر كىشى اوچون

قىزىقىب او قوبارلق بر اسلوبدە تصوير ايتلگەن. مؤلف كوچەبە حياتدە گى انسانلارنىڭ اخلاق وە عادادتدا گى مثبت وە منفى جەھتلەرنى اويژە كىتىف بر صورتدە ايضاح ايتەرەك باشقا برىمىتىف (ابتدائى) كۆلتورلەر سىنگەرى بو كوچەبە حياتىنىڭدە اوز ياشاماق قابىلىتىنى يوقاتمش بولغانلىغى ادعاسىنى آلغا سورەدر. او كوچەبە حياتىنى ايدە آيزە ايتىشنىڭ ضررلى بولغانلىغىنى سويلەيدىر وە بو ادعاسىلە بر قاناردا او خىلقلارغا باشقا بر تورموش امكانى حاضرلاماسدان اونلارنى زورلاشنىڭدا عىنى درجەدە مضر بولغانلىغى قناعتىنى آلغا سورەدەك قىمتلى فكر وە نظرىلەر اورتاغا آتادر.

بعضى آوروپالىلارنىڭ تخمىن ايتدىكلەرى كىيى كوچەبەلەردە يورتكە باغلىق وە يورت سىوگىسى تويغوسىنىڭ يوقلىغى ادعاسى مؤلف طرفدان تورلو اساسلى دىللەرلە بوتونلاى رد ايتلەدر.

اكوچەبەلەردە دىن، اخلاق، حرث تلقىسى وە اونك مثبت ھەم منفى جەھتلەرى كىگ وە تولوقچا تصوير ايتلمشدر. مؤلف اثرندە كوچەبەلەر اقتصادياتدان بحث ايتەرگەن بو تورموش طر زىنىڭ او مىلكتلەرنىڭ طىعى، جغرافى، اقتصادى وە او خىلقلارنىڭ اجتماعى شرائط وە خرثى سويەسى بلەن سىقى باغلىغىنى قىد ايتكە نەن سوڭ، كوچەبە حياتىنىڭ زمان اوتكەن سارى تكامل صفحە لەرى كىچىرگەنى حالدا ايرراتسىوناللىق قاراقترىنى بوتونلاى يوقانا آماغانىنى سويلەيدىر. اونغچون ھەر تاماندان عصرى توشونوش وە قازانچ اساسىغا قورولغان خوجاللىق اصولى بلەن اورالوب قالغان بو كوچەبە خوجالىغىنىڭ پوكسەلىشى بر طرفدا تورسون حتى او نك حيات قابىلىتى ھەم كۆرسەتە آماسلىغى وە بو خوجالقلارنىڭ ايتنەنزىف وە راتسىونەل شكىلگە كىرىشى كىرە كلىگى آلغا سورولەدر. مؤلف كوچەبە حياتى وە كوچەبە خوجالىغى بلەن مالدارلىقنى بر بىرندەن آيرادر. او، حيات قابىلىتى يوقاتقان خوجالقلنىڭ مالدارلىق ايمەس، ئەكستەنزىف كوچەبە خوجالىغى بولغانلىغىنى سويلەيدىر.

مؤلفنك آغا سورگەن فەكرىچە «كوچەبە خوجالغەندان آيرىلماق مالدارلقنى تاشلاپ، ايكنچى تورلو خوجالققا اوتوش ديمەك بو- لماسدان خوجالق جنسىنك يىر وە شرايطنك ايجايغا كورە قورۇ- لوشى وە اونى ئە كستەنزىف حالندان قوتقاريليشى ديمە كدر».

يورتداشمزنىك اثرندە گى موقىت باشليچا آلمان دارالفونى فلسفە فاكولتەسى طرفندان تصديق ايتلمشدر. بز ايسە اونك بو موقىتىنى سيونىچ وە افتخارلە آلقىشلايمز. بو اثر خەلقمىز وە يورتىمىز حقدە بر توركىستانلى تامانندان آلمانچا نىشر ايتلگەن ايلك اثردر. بورادە تولوق صورتدە بحث ايتە آلمادىمىز بو اثرنىك مطالعەسىنى آلمانچا بىلەدرگەن بوتون يورتداش وە دوستلە- رىمىزگە آيرىچا توصىە ايتەمىز. بو قىمتلى اثرنىك توركچە نىشرىندە كوب آرزو ايتەمىز.

دوقتور ظاهر شاكر بىك يىگىتلىگىنك ائڭ قىزغىن چاغىنى اوز يورت وە خەلقنىك اجتماعى، اقتصادى وە سياسى تورموشىگە حصر ايتىپ يورگەن غىرتلى ياشلاريمىزدان برىدر. ايسىز، كە اونك مىسلى آرقاسىندان كىتىش بر قانچا توركىستان ياشلارغا مىسر بولماغان. آوروپادا فلسفە وە اقتصاديات تحصيل ايتمە كچى بولغان توركىستان ياشلارى تا 1922 نچى يىلندا ياق ساويت حكومتىنك رحىمسىز هجوم وە تدبىرلەرگە معروض قالغانلار.

بز دوقتور ظاهر شاكر بىك توغانمىزنى بو مەهم موقىتى اوچون آلقىشلار كەن اوفندان داها بويوك وظيفەلەر كوتەمىز. توقتامش اوغلى * * *

مانجورىا مسئلهسى وە روس مهاجرلارى

مانجورىا وقەلەرى ايلگەرىلەگەن سارى، روس مهاجرلارى محيطىنك عصبىتى كوندەن كونگە آرتماقدا. روس مهاجرلارنىك سول سوسىيالىست اقمى مېنشە وىكلەر وە سوسىيالىست-رە وولوسىونەر-

لەر — مانجورىا مسئلهسىنك ياپونىا تىلە گىگە كورە حل ايتلويىگە سبب بولغان بولشە وىكلەرنى عىبلەش بلەن مشغولدرلار. «پوسلەدنىە- نوووستى» هەم «ووژروژدەنىە» غازىتالارى اطرافىدا توپلانغان سياسى اقىملار ايسە ياپونىانك مانجورىا سياسىتىگە قارشو سوسىي- لىستلارغا قاراغاندا بوتونلاى باشقاچا وضىت آلدىلار. ياپونىانك مانجورىانى اشغال ايتووى روس اوزاق شرقىنك كىلەجە گىگە قانداى تاثير ايتەدر؟ يوقارىدا سويلەنگەن ايكى روس غازىتاسى مەنە بو خصوصدا باش قاتىرماقدا وە برىرەلە شو مسئله اطرافىدا دەشتلى جانجاللار قىلماقدا. ياپونىانك اوزاق شرق حقداغى حقىقى مقصد وە فەكرلەرى ايمدىنك هېچ كىمگە معلوم ايمەس؛ فقطا هەر كىم ياپونىانك ئەللە قانداى پلانلارى بار ايكەنلىگىنى سويلەپ توردەر. روس مونارشىستلەرىنك ئەرمەنى مىليونەرى غوقاسوف رەبرلىگى آستىداغى «ووژروژدەنىە» غازىتاسى، مانجورىانك ياپون- لار تامانندان اشغالى نىجەسندە ياپونىا بلەن ساويت روسىەسى آراسىدا سوغوش چقىشى وە روسىەنك اوزاق شرق ولايتلەرى (بايقالدىن ولادىيوسىتوققا قادار)، كىتمە- كىت بولشە وىكلەردەن قوتولغاندىن سوڭ يەكيدەن روسىەگە قوشولوب كىتەدرگەن بر «آرالق دولت» (Pufferstaat) نك پىدا بولوشىنى ائىد قىلىپ، ياپونىانك مانجورىا سياسىتىنى آلقىشلاماقدا.

مىليوكوف ادارەسى آستىدا چىقىپ، روس مهاجرلارى آرا- سىدا ايكى قەوزلى وە ايكى كوب تارقالدىرغان «پوسلەدنىە نو- ووستى» غازىتاسى ياپونلارنىك مانجورىاداغى موقىتىدان خوف قىلدر. بو غازىتاغا كورە ياپونلارنىك مانجورىا سياسىتى ختايدان زىادە روسىەگە قارشو يوراگوزولمە كدە؛ ياپونىا مانجورىادان سوڭ قولىنى روس اوزاق شرقىغا اوزاتماقچى؛ ياپونىا روس آق- الارنىك ياردەمى ايلە اوزاق شرقدە بر «آرالق دولت» ياراتا بىلسە،

اوزاق شرق بوتونلای روسیه‌دهن آیریلب یاپونیا قولیغا اوتوب اکتکهن بولادر.

روس اوزاق شرق اولکه‌لرندن بر «آرالق دولت» نك توزوله‌جه‌گینی تصور ایتەرلك بر اساس بارمی؟ روس مهاجرلاری آراسندا تارقالبوب تورگن شایعه‌لەرگه قاراغاندا بار. بوندای بر بلان یاپونیا حکومتی تامانیدان کوزده توتولمه‌گن بولسا هم روس ملتچیلهرینك اوڭ (ساع) قاناتی شو یولدا حرکت ایتمه‌کده‌در.

روس اوڭ فرقه‌لری روسیه‌نك بولشه‌ویکلهردهن یالغزسوغوش نتیجه‌سندگنه قورتولالا آلاجاغیغا اینانادرلار. غربی أوروبا روسیه‌گه قارشو اصلا سوغوش فکرندگه ایمه‌س. شونگچون روسلهرنك سوغوش حقدغی امیدلهری یالغز مانجوریداغی یاپون-ختای اختلا-فیغا باغلانغان. اگر مانجوریا یاپونیا قولیغا اوتوب کیتسه، بولشه‌ویکلهرنك شرقی ختای تیسر یولنداگی حاکمیتگه نهایت بیرله‌در. بولشه‌ویکلهر ایله یاپونلار آراسندا اولادیلوماسی، سواگردان حربی مجادله باشلانادر. بونك نتیجه‌سندگه اوزاق شرق بر «آرالق دولت» حالندا واقینچا اوز باشیغا استقلالیت آلوب قالاچاقدر. یاپونیا نك اوزاق شرقی اوز قولندا دائمی صورتده ساقلاب قالما-سلغیغا، روس مونارشیتلاری شبهه ایتمه‌یدرلهر. چونکه، بونلارچا یاپونیا روس اوزاق شرقینی روسیه‌دهن اوزوب آلوب قالماقچی بولسا، یاپونیا نك اولوغ داگری (بحر محیط کیر) بوینده حددهن زیاده کوچه‌یوب کیتیشگه هیچ اونامایدنغان غربی أوروبا دولت-لهری ایله شمالی آمریکا درحال یاپونیاغا قارشو حرکتگه کیرسه‌لهر کیره‌ک.

میلیوکوف تأیری آستنداغی «جمهوریتچی ده‌موقراتیک» روس آقملاری، روس «غوقاسوفچیلار» نك بو ملاحظه‌لهرینی مطلقاً یا گلیش وه روس ملی منفعتگه شبهه‌سز ضررلی دیب تاپادارلار.

میلیوکوفچیلارنك فکرنچه، یاپونیا نك اوزاق شرقی روسیه‌دهن او-زوب آلامق سیاستی کوتولگن نتیجه‌نی بیرگن تقدیرده او، بو اولکه‌نی دائمی صورتده اوز قولندا ساقلاب قالیغنا حرکت ایتهدر وه بو حرکتده موفق هم بولادر. غربی أوروبا وه آمریکا ایسه، روس منفعتی اوچون یاپونیاغا قارشو سوغوشا کیریب یورمه‌سندن، توغولغان وضعیتنی کیلیشترمه‌ک اوچون بر تسویه اصولی (Modus) تاپادردا، اوزاق شرق یاپونیا قولندا قالا بارادر. میلیوکوفچیلار روسیه‌نك بولشه‌ویکلهردهن قوتولوشینی یالغز روسیه‌نك اوز ایچنده-گی روس ملی کوچلهرینك انکشافیگانه باغلایدرلار؛ اونلار روسیه خلقینی «غوقاسوفچیلار» نك امید باغلا دیقلاری سوغوشدان حذر قیلشغا چاقیرادرلار؛ چونکه بو سوغوش نتیجه‌سندگه روسیه، بولشه‌ویکلهردهن قوتولوش بلهن برابر، اوز قول آستنداغی غیر روس اولکه‌لهردهن آیریلیب قالو تهله‌کسی آستندادر.

روس مهاجرلاری آراسندا بولوب تورگن بو فکر مجادله-لهری بزنی قیزیقترمایدر. بزنی قیزیقترادرغان وه طلب ایتدیگمز بر مسئله بولسا اوده: ایستهر ساویت، ایستهر باشقا تورلی روسیه‌نك یالغز اوزاق شرقدهن ایمه‌س، اوز استیلاسی آستیغا آلمان بوتون غیر روس مملکتلهردهن قوولوب چیقاریلوویدر.

اگر یاپونیا ایله ختای آراسندا سیاسی اتفاق وه دوستلق تأسیس ایتله بیلسه‌یدی، روس اوزاق شرقینك عاقبتی تیزدهن بیتکهن بولور ایدی. ایسیز که بو وضعیت حال حاضرده حاصل بولماغان وه یاقین کیله‌چه‌کده حاصل بولوویده شبهه‌لیدر.

بز ایستهر دك، که روس مونارشیتلاری یاپونیاغا باغلاغان امید-لهرنده یا گلیشقان بولوب، روسیه‌نك اوزاق شرقدان کیتووی اونك بوتون غیر روس اولکه‌لهردهن ده چقیب کیتیشینك باشلانچچی بولسون. قازیه‌ک

ختایدا

مانجوریاداغی یاپون-ختای اختلافی هه‌لی هه‌م دوام ایتمه‌کده. در جمعیت اقوام شوراسینک آغر بولغان وضعیتینی یامانلاشلار شروب یوبارادرغان هیچ بر تشبگه کیریشمه‌سلکنی یاپونیا وه ختای دولت-له‌ریگه توصیه ایتمه‌درگه‌ن قراری کوتکه‌ن نتیجه‌نی بیرمه‌دی. یاپون-نلار، ختای باندیتلاریغا قارشو کوره‌شمه‌ک مجبوریتنده ایکه‌نلکله-رینی بهانه قیلیب برمه‌بر بوتون مانجوریا شهرله‌رینی اشغال ایتمه-کده‌له‌ر. ختایلار ایسه یاپونلارنی جمعیت اقوام شوراسی قرار-لارینی بوزوده عیب‌له‌ب پروتستولار یاغدی‌ردیلار. فرانسه، اینگلته‌ره وه شمالی آمریکا حکومتله‌ری‌ده یاپونیا حکومتینک حرکیگه قارشو اعتراض قیلغان بولوب کوروندیله‌ر. لکن بو تدبیرله‌رنک بوتو-نیسه‌ده نتیجه‌سز قالدی. آوروپا افکار عمومیه‌سینک بویوک بر قسمی یاپونیا‌نک مانجوریاداغی حرکیتینی توغرو تاپماقچی بولادر. ایچکی قاریشیق‌لقلار بله‌ن پارچالانوب یاتقان بایاقیش ختای، اهاالیسی اعتبا-ریله ختای اهاالیسده‌ن 7 تاقر کیچیک بولغان یاپونیاغا قارشو اوز باشیغا کوره‌شوگه کوچی یتمه‌دی، «یاپونلار جمعیت اقوام‌عه‌دینی، 1922 نچی ییلنی واشینگتون قوقه‌راسی قرارلارینی، بریان-که‌للوغ عهد نامه‌سینی (1928 نچی ییلنی پاریس پاکتینی) وه سوگگی جمعیت اقوام قرارلارینی بوزوب یاتور» دیب بوتون دونیاگه فریاد قیلماق‌دا. لکن بونلارنک هه‌مه‌سی «سوسز چولده سو آگساغان» ده‌ک بولوب قالماق‌دادر. جمعیت اقوام شوراسینک معلوم قرارلارندان وه فرانسه، اینگلته‌ره هه‌م شمالی آمریکا حکو-متله‌رنک اعتراضلارندان سوگ یاپون قوشونلاری کینچه‌آو شهرینی اشغال ایتمه‌دیله‌ر. بو شهر یه‌آدون کورفری بوینده، موقده‌ن‌نی په‌کین بله‌ن باغلایدرغان تیمر یول اوستنده‌در. یاپونلار بو شهرنی اشغال ایتمه‌کله مانجوریانی ختایدان، جنوب تاماندان، بوتونلای آیر-

غان بولورلار. بو شهرنک اشغالغا قدر یاپونلار مانجوریانک موقده‌ن، تاوانان، تسیسکار که‌بی بوتون بویوک شهرله‌رینی اوز قوللاریغا آلمان ایتمه‌له‌ر. بونلار ایچنده بالخاصه تسیسکار مهم‌در. بو شهر مانجوریانی سبیریا تاماندان کیچیک خینگان داوانلاری اوزره بولا-درغان تعرضلاردان قوریدر.

بو ایکی موقنک (کینچه‌آو بله‌ن تسیسکارنک) توتولمه‌سی بله‌ن مانجوریا بوتونلای یاپونیا قولیغا اوتکه‌ن بولور. ختای قوشو-نلاری مانجوریا چیکه‌ره‌سندن چقیب بویوک دیوار (سدچینی) آرقاسیغا چیکیلیب کیتدیله‌ر. بوندان سوگرا نیمه‌له‌ر واقع بولاجا-غینی آلدان سویله‌ب اوتوریمیز. کوب محتملدر که یاپونیا هه‌مه‌نک کوبده‌ن بیری سویله‌دیگی پروغرامینی ایشگه کینچیریشگه موفق بولاجا، قدر؛ یعنی مانجوریا ختایغا باغلاماغان بر حالدا مستقلاً اداره قیلیب یاپونیا‌نک شدتلی نفوذی آستندا وه کوب خصوصلاردا یاپونیاغا مربوط آیریچا مستقل بر دولت بولاراق اعلان ایتلسه کیره‌ک. یاپون-ختای اختلافینی بو مجموعه‌ده، کیگ محاکمه ایتمه‌ک کوب بیر آلا‌در وه بو مسئله بزنگچون او قاداردا مهم ایتمه‌س. بزنی قریقترا‌درغان مسئله، بو یاپون-ختای اختلافیغا اوزگه دولته-رنک قاراشیدر. جمعیت اقوام شوراسینک بو اختلافی حل قیلماق نیتیه بولغان سوگگی مشاوره‌سینک پروتوقولی (مضبطه‌سی) شو آندا قارشومزدا یاتادر. بوگا نظراً «حاکملار» نک وضعیتینی سوگ درجه‌ده قین بولغان. بویوک آوروپا دولته‌ری ختای یاپونیا آرا-سنداغی بو جانجالغا باشقاچا باقدیلار وه اوندا، ختایلارنک اوز توپراقلاریغا بولغان حق‌لارینی مدافعه ایتوده‌ن زیاده حاضرغی ملی ختایدا اجنبی امتیازلارینا، اجنبی قوسه‌سیونلارینا وه قایتولاسیون ره‌زیمیه‌گه قارشو باشلانغان مجادله‌نک انعکاسینی کوردیله‌ر.

1929 نچی ییلی، مه‌نه شو مانجوریادا، ساویت روسیه‌سی بله‌ن ملی ختای آراسندا شرقی ختای تیمر یولی مناسبتیه توغولغان

اختلافدا، أوروبا دولتلەرى ساویت حکومتی تەقەتە نظرنی یاقلاب کورونگەن ایدیلەر. چونکه ختای وە ساویت اختلافینک اصل اساسی، اجنبی دولتلەر منفعتی بلەن ختای خلقینک طبیعی وە تاریخی حقی آراسنداغی تضاددان عبارت ایدی. قیزیق بر حالدر، که هر نەرسەدن اول ملی حقوقی مدافعه ایتب یورگوچی آتی-بولشە-ویک، آتی-ساویت أوروبا، بولشەویک-ختای اختلافی اتناسندەزوس بولشەویکلەرگە، أوروبا بورژوا وە قاپیتالیستلارینک ختايداغی ملی (دولتی) منافعلەرنی قوروجی بر یاردهەمچی کوچ دیب قازا-غانلار ایدی. شونی دە ئەیتب اوتوش کیرهک، که روسیه بولشە-ویکلەرنک حقیقی ایمپریالیست روحی مەنە شو ختايفا قارشو یور-گیزگەن قانلی سیاستندە آچقیدان آچیق معلوم بولدی. بولشەویک-لەرنک روسیه چاریزمندان میراث بولوب قالغان حقلارینى ساقلاش یولندا اوزلەرنک «اقلابی بیلچیل» لەرنی وە انقلابی توبلەرنی او-نوتوب، ختايفا قارشو یورگیزگەن سیاستلەری یاپونیاغا شو قادار نمونە بولورلوق بولوب کورنگەن، که یاپونیا مانجوریاداغی حرکت-لەرنی مدافعه ایتەرکەن ساویت حکومتینک وقتیلە شرقی ختای تیمر یولی حقداغی نونالارندان اقتباسلار قیلدی.

یاپونیا، ختايدا منافعی بولغان هەمدە قاپیتولاسیون رەژیمندەن استفاده ایتب کیلگەن اجنبی دولتلەر نمایندەسی رولینی اویناماقدا-در. شونی دە بیلش کیرهک، که ختای یاپونیاغا غالب کیلەیدی، ختايداغی اجنبی قونسەسیونلاری (ملکلەری) وە اجنبی امتیازلاری «تەلکەدە» قالار ایدی. مەنە شونگچوندر که ختای حکومتینک وە غومیندان فرقسینک یاپونیاغا قارشو یازغان بوتون پروتەستو-لاری امید ایتلگەن جايلاردا کوتولگەن تأثیرنی پیرە آلمادی. ختاينک فاجعەسی اوز حقینی اوز کوچیلە مدافعه ایتەرک بر وضعیتدە ایمەسلگندەدر. بو بویوک دولتدە ایچکی باشباشتاقلق حکم سورمە کدە. اینگ سوک وقتغاچا ختايدا نانکین وە قاتوندان

عبارت ایکی ملی مرکز بار ایدی. اجنبی دولتلەر تامانیدان رسماً تانیلغان حکومت نانکین حکومتی بولسادا، مملکت ایچندە قاتون مرکزینک اهمیتی دە کوزگە کورونەرک درجەدە ایدی. بوندان باشقا، اونلەرچە میلیون اھالیسی بولغان «ختای ساویت حکومتی» دە بار. بو سوک وقتلار «یاپونیا تەلکەسی» غا قارشو قاتون بلەن نانکین برلەشکەن بولسالاردا، «ختای ساویت حکو-متی» هەلی هەم اوز باشیغا دوام ایتە کدەدر.

ختای فاجعەسی بزلەر اوچون دە بر عبرت درسیدر. 400 میلیوندان آرتق اھالیسی بولغان بویوک بر دولت اجنبیلەرگە یەم بولوب یاتوبدر. ختای ملتی بو اجنبیلەردەن آنجاق اوز آزا برلەشکەن وقتداغنە قورتولا آلادر.

حق، یالغز ایدە ئولوژیک بر اساسدر.

اوز حقنی وجودگە چقاروب آلماق اوچون تەرک درجە-دە کوچک بولوشی لازم. ختايدا مەنە شو کوچ هەلی تایلمای توروبدر.

هیچ کیمینک حقینی هیچ کیم یالغز شو حق نامیغاغنە مدافعه ایتەیدر. یالغز کوچسزلەر، یایسە اجنبیلەر جبر وە ظلمینک آغر نەتیجەلەرنی کورگەنلەرگە باشقالارینک باشیغا کیلگەن حقسز-لقلارغا تیوشلی بەنای بیرە آلدلار. ختايفا حقیقتاً یاردهم یتکیزە بیلە-درگەن دولتلەر ایسە، ختای حقینی مدافعه ایتشدن زیادە اوزلە-رینک ختايداغی ملکی منفعتلەرنی ساقلاب قالیش سیاستی یولینی توندیلار. اوز ملی حقگغا تايانوب مستقل دولت صقیلە یاشاماق ایستە-سەك، بو حقنی کورەشوب آلماق اوچون کیچە کوندوز هیچ تینمەسدەن، لازم بولغان وسائط وە کوچلەریگنی تویلامالیسک. أوروبا یامان ایمەس؛ او، گیچەگی وە بوکونگی روسیەنک ایکیسندەن دە یاخشیراق.

فقط، اوز کوچک وە اوز قدرتگ هەر نەرسەدەن دە یاخشیرا قدر.

جورت اویلاوی

جیل ئەیلەنب اوتەیدی ،
 جورە کەدن آورو کیتەیدی ؛
 آی ئەیلەنب اوتەیدی ،
 آوزدان ئەیتو کیتەیدی .
 اوزاقدا قالغان تورکستان
 اوزاتسام قولوم جەتەیدی .
 تاو لاردا کیک اوتلایدی ،
 میرگە نلەر آنی اوقلایدی ؛
 جورە کەدە جوهر بولماغان
 جورتنده جاوونی ساقلایدی .
 تاووندا قیرغیز بیەسی ،
 چولندە قازاق تویەسی ،
 جورە کەدن کویگەن تورکستان
 جاو لارنک بولدی اویاسی .
 اوی تیکمە تاونک باشیغا
 کیلگەندە شامال اوچورە
 کیرگیزمە جاوونی جورتنگە

سوگندا سەنی کوچورە .
 جیران - آتم باو لایمەن ،
 جەنی آتامنی اویلایمەن
 جاو بولوب کیلگەن جاماتی
 جەتکەندە جورقا قویمایمەن .
 تیبادان قیغیر اوچمەیدی
 قیریلغیر اوروس کوچمەیدی
 جاو لارغا قالغان جامانلار
 جاقشینا قوجاق آچمایدی .
 کوکلەردە جولدوز جاودیرای
 جامانلار جاودان قالتیرای
 جوغانیب جورتنک چراغین
 کیملەرگە کوزی مولدیرای .
 ئوی کستانک دالاسی
 چیلەمە جورتنک بالاسی
 ایگەرلەب آنگ مینگەندە
 قاناسین جاونک جاراسی .

تایلاق احمد

* * *

تورکستان خبرلەری

آزوق - اوقات ایشلەری

1 - کوکەرگەن تیشیک کولچەلەر — جتکە ئەیلە تیریلگەنلگی
 سویلە نیلگەن ساوایت اولکەسندە سوسیالتیزم اصولندە قورولغان ایش-

خانەلەرنک قاندای ایشلەمە کەندە بولغانلارینی «قیزیل اوزبیکستان»
 غازیتاسینک 8. X. 31 تاریحلی ساندا باسیلغان وہ توبەندە کیلتەر-
 یلگەن خبر آچیق . آگلانتسا ، کیرەك :

«ساغلقنی ساقلاش قومیسسیە تاشکند شەرنک آزادە لغینی
 تیکشیریب یوروب ، ترقی محلهسیگە کیلیب قالدی . محله فعاللاری
 بلەن بیرلکدە بوتون یرلەرنی تیکشیریب ، «اوزبیکستان ئەگمەك
 صنایعی» («Ozprom hleb») نك شو محلهدە گی ایشخانەسیگە کیردی .
 ایشخانەنک افلاسغی حددەن تاشقاری . خامیرلار بلەن آخلاتلار
 بربریگە آرا لاشیب یاتادر . ایشخانەنک بر تاماندا 40 بود چاماسندا
 ماغاللاغان ، ساسیغان وہ کوکەریب کیشکەن تیشیک کولچە یاتادر .
 بزنگ باشقارمامزغا کیلتەر یلگەن تیشیک کولچەلەر شو 40 پوددەن
 نمونە ایگەن . تیشیک کولچەلەرنی پیشیرار پیشیرماس ساووتماسدان
 قایغا تیقیب قوئوبەراتیف ادو کانلاریغا یوبارادرغانلاریدان استعمال-
 چیلارغا بیریلەسندە ناق ماغاللاب ، ساسیب قالادر . اونگچون تیشیک
 کولچەلەر کوپینچە قایتاریلیب یوباریلادر . بونلار خیال ایمەس ،
 حقیقتدر » دیب یازیلادر .

معارف جبهەسندە

2 — «قیزیل اوزبیکستان» نك (26. X. 31 دە چیققان) 249نجی
 نومروسندەن «تەلغراملار قاندای دەرەکلەر کیلتردی» سرلوحەلی بو -
 لومنک بر قسمنی توبەندە اوزیچە کوچورەمز :

«معارف قومیسار لغینا رایونلاردان اوستمە اوست تەلغراملار
 کیلە یاتیر . کەرەمەنە رایونی ، اوقوش باشلانغانیغا 20 کون بولغان
 بولسا ، هم ، اوقو اسبابلاری آلمان ایمەس . حزار اسب پول ، کوچ
 بارلغینی کورسەتیب او هم بزگە اوقو اسبابلاری کیلمەدی دیگەن
 خبرنی بیرەدر . «اوز نشر» («اوزبیکستان دولت نشریاتی») ریشتان
 رایونیغا خوقند شعبەسی آرقالی اوقو اسبابلاری یوباریشغا وعدە

قیلسا، هم حاضرغاچا پوبارماغان. هاواس رایونیدان آلتان خبر-
لەرگه قاراغاندا، بو رایون مکتبلهری 20 کوندهن بری اوقوشنی
قوروق سوز بلهن اوتوب کیلهدرلر...

«اوز نشر» نك قیلغان ایشلهری تیکشیریلگه ئده، اوز وظیفه-
سیگه ساووق قاراغانغی معلوم بولغان ایدی و. س...

3 — که ئته قورغان نك انقلابدان قازانغان «أڭ مهم یونوغی»
شو شهرده گی تعلیم-تربیه تهخنیکومی ایکه نلگینی ماقنایب یازغان
«قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی 17. XI. 31 ده چیققان 265 نچی
نسخه سنده بو تهخنیکومنك احوالی حقنده قویداغیلارنی خبر بیره در:
«که ئته قورغان تعلیم-تربیه تهخنیکومنده معارف قومیسارلغی
ناماتیدان کورسه تیلگن فلهر اوقوتولمایدر. اجتماعیات، په داغو-
ژی، ادبیات، په دالوژی (بالا باقیش بیلگیسی)، کیمیا وه حکمت
(فیزیک) درسله رینی بیره درگن معلملر یوق. بو حقده معارف
قومیسارلغینا قیلغان مراجعتلر نتیجه سز قالدی...

تهخنیکومنك سابق دیره کتوری غلام اوغلی، علمی مدیری
علی اوغلی وه باشقالار صالح خالقی، فاضل کاملی، سالی شریفی
وه باشقا یاشلارنی مفکوره وی یولدان چیقاردیلار وه عکس الاقلابی
تشکیلات توزوب، او بیرده تربیه له دیلر. بوگا، تهخنیکومنده گی
قومسومول اوزه گی (یاچه یکاسی) وه اوقوچیلاری «غیگ» هم
دیمه دیلر. تهخنیکوم شوندا یاراماسقلاردان تازا لانغان بولسا هم
قومسومول وه اوقوچیلار عامه وی ایشلرگه فیزیقیب قارامای،
فرقه وه شورا توزولوشی، قولله کشفلاشیریش ایشلریگه اشتراک
قیلمایدرلار... خلاصه که ئته قورغان تعلیم-تربیه تهخنیکومی باقیمسز
قالدی. اوگا که ئته قورغان تشکیلاتلاری قاراماغانی کیبی معارف
قومیسارلغی هم ایسدهن چیقاروب قویدی. شونک اوجون تیگیشلی
جایلازنگ بو ایشکه شاشیلش قاراب تهخنیکومنك أڭ که ئته
که، چیلگی بولغان اجتماعیات درسی اوجون معلم تایدب بیریشی لازم.

4 - عینی غازیتا 19. XI. 31 تاریخلی نومروسنده «معارف فروتیده
اوپورولوش» باشلغی ایله نامانگان مکتبله رینک احوالنداندا اوزون
بحث ایکن وه نوتون بریتینی بو مسئله گه آیرغان. نامانگان
مکتبله رینی تیکشیریش اوجون بارغان کیشیلر طب تهخنیکومینک
سوغی صقنده اوقوچی طلبه لهرنگ «قالوری» غا «قولونی» دیب
یورگه نله رینی حکایه ایته درلر (*). تیکشیروچیلهرنگ یازیشلارینا
قاراغاندا نامانگان شهرنده معارف حسابگه اوتمه گن 2 نچی
باسقیچ مکتبی هم بار ایکن.

اوتکه ن یلنگ ایکنچی تشرین (نویابر) آیندا چیققان تور-
کستان مرکزی ساویت غازیتالاری معلم، مکتب، اوقو وه اوقوتو
اسبابلارینک پوقلغندان همده بار معلملرگه وقتنده آیلق بیرلمه-
گه نیده ن قیلغان شکایتلر بله ن تولگه ندر.

5 — 25 نچی دیقابرده عشق آباددا آچیلغان معارفچیلار
قورولتائیندا اعلان ایتلگن رقمه لرغا کوره ساویت حکومتنک
1931 نچی ییلی اوجون توزگن معارف یلانی به جهریلمه گن.
مثلاً: تورکمه نستان پایتختی عشق آباد رایونینک اوزنده یلان یوزده
89، باشقا رایونلاردا، او جمله ده ن «حسن قولی» ده، ایسه یوزده
21 گه یاقین؛ «قارا قلعه» ده یوزده 28، «قارا بیک آوول» ده
یوزده 38، «دارغان آنا» دا یوزده 33 به جهریلمگن.

آوول مکتبله رنده اوقوچی 1540 معلمده ن یوزده 63 ی
قیسقا مدتی قورسلاردان چققان آز سوادلی شخصلار ایمش.
(«تورکمه نسکایا ایسکرا» 25 نچی دیقابر).

عینی غازیتانک 26 نچی دیقابر ساندا یازیلغانغا کوره «سایات»
«قاهقا»، «قارا قلعه» وه «پول آنان» شهرلهرنده گی مکتبله ر قاپاتیلیب،
اورالاردا اوقوچی بالالار پاختا تیریش ایشیگه سفربر قیلغانلار.

(*) قالوری، بر کیلوگرام (بوپوک قالوری «Kal») یاخود بر غرام (کیچیک
قالوری «kal») سونی 14.5 دن 15.5 گه چه ایستو اوجون کیره ک بولغان ایستاق
دیبه کدر.

هندستانده

هند ملتچیلهری («سواراژی» لار) نك اینگلته ره گه قارشو حر- کتلهری یه گیدن باشلاندی. اینگلته ره حکومتینک بو دفعه اونلارغا قارشو آلمان تدبیرلهری شدتلیره کورونه در. غانندی آوروپادان بومبایغا کیله- کیلمهس بریتانیانک هندستان نایب قرالی بله ن پالذات کوروشمه ک اوچون حرکت ایتم کورسه ده هیچ بر نتیجه چیقما دی. حتی نایب قرالنک امریله غانندی قاماقا آلدی. اوندان سوک غانندی اورتنده بولوب ملی حرکت باشدا تورغوچی لهرنک دیهرلک ههمه سی حبس ایتلدیله ز. هندستان ملی قونغرهمه سینک پروپاغاندا فونددناغی آقچا لار ضبط قیلندی. ملتچیلهرنک خلغنی بریتانیا ماللاریغا بایقوتغا دعوت ایته درگن یازولارینک غازیتا لارغا باسیلیشی منع قیلندی. بونگله بر قاناردا نایب قرال هندستانک اینگلته ره ایله بر گه ایشلهش طرفدارلارینک و کیلله ریله مذاکره گه کیره باشلادی. «یاش تورکستان» نك اوتکه ن ساندا سویله گه نمز- ده ک، بو دفعه اینگلته ره حکومتی هندو سواراژیلاریغا قارشو حر- کتنده هندستان مسلمان کوچیلگینک خیرخواهلیغیغا استناد ایته آلا در. هندستان مسلمانلارینک لیدرلهری بولغان مولوی شوکت علی، اقبال وه آغا خان آچققدان آچق هندستان اینگلته ره حکو- مئینی یا قلاب توروبدرلار.

عراق

معلوماترکه عراق دولتی بو کونگه چه اینگلته ره نك ماننداتی (سیاسی حمایتی) آستندا ایدی. 1931 نهچی یلنک باشلارندا اینگلته ره حکومتی عراق ماننداتندان واز کچمه کچی بولغانینی جمعیت اقوامغا ییلدیرگن ایدی. بو سوک وقتلاردا اینگلته ره نك بو نیتی رسماً معلوم قیلنپ، جمعیت اقوام کتابتی طرفندن غازیتا-

الارغا ههم تارقاتیلدی.

دیمه ک، جمعیت اقوامنک کیله جه ک سه تبار آیندا توپلانادرغان عمومی مجلسنده عراق دولتی جمعیت اقوامغا تام حقوقلی اعضا بولوب کیره جه کدر. عراق خلغینی بو موفقیتیه یوره کدن تبریک ایتمز.

تورکیه وه ایران

غازیتا لارنک بیرگه ن خبرلهریگه قاراغاندا تورکیه خارجه وکیللی دوکتور توفیق رشدی بیک طهرانغا سیاحت ایتمک. آوروپا غازیتا لارینک، خصوصاً فرانسه نك ایگ بو یوک غازیتاسی تانیلغان «تان» نك یازیشیغا کوره توفیق رشدی بیکنک بو سیاحتدن مقصدی ایران حکومتیه بیرلکده آسیا بلوقی (آسیا دولته ری اتفاقی) مسئله سی حقدن کوروشمه کدر. عینی غازیتا لارغا کوره بو آسیا بلوقیغا آفغانستان ههم کیره جه کدر.

قایسی بر مقصدله بولسا بولسون، بز تورکیه، ایران، آفغانستان ههم یاقین کیله جه کده ملی استقلالینی بوتونلای اوز قولیغا آلا در- غان عراق دولته رینک بربرلهریله یاقینلاشوب اتفاق توزوشلهرینک بو یوک سیاسی اهمیتگه مالک بولغانلی وه بو دولته رنک غربی آوروپا وه روسیه گه قارشو وضعیتلهرینک محکمله شوویگه اساس بولا- جایی قناعتنده مز.

قدس قونغرهمه سی اطرافندا

ایدیل-اورال استقلال قومیتیه سی رئیس عیاض اسحاقی بیک قدس شریفده بولوب اوتکه ن اسلام قونغرهمه سیغا اشتراک ایتم، اوندان سوک مصرغا بارغان. عیاض اسحاقی بیک قدس قونغرهمه سنده ههم قونغرهمه اطرافندا ساویت روسیه سی قول آستنداغی اسلام اهلینک ملی وه دینی حیانتدان تولوق معلومات بیرگه ن. عیاض اسحاقی

يكنك قدسده چيقادرغان «الجامعة العرب» (4 وه 6 ديقابر) وه قاهرده چيقادرغان «الاتحاد» (28 نچی ديقابر) غازيتالارينك محررلری بله بولغان مصاحبهلری وه بيرگن قيمتلی معلوماتی مذکور غازيتالاردا نشر ايتلگن.

روس بولشه ويكلهری تورکيه حقنده

«برادا ووستوگا» غازيتاسی 16 نچی ديقابر ساتدا شكري يکنك شمالي آمريقاغا ايتديگی سياحتی حقنده يازغان مقاله سینی «آمريقا ايمپرياليزمينك تورکيه گه نفوذ ايتمه سی» («Проникно-» «(«веніе американского империализма в Турцию» سرلوحه سيله باشلاب، نيويورقه منتشر «مانچستر غارديه» غازيتاسندان ااقباسا:

«تورکيه ده طياره انشاسی ملی صناعتی باشلانمشی؛ فقط حال حاضرده بو ملی صناعت توقاتلمشدر. چونکه تورکيه آمريقادان طياره متخصصلهری جلب ايتديگندهن تورکيه ده آمريقا طياره ماکنه. لهری انشا ايديله جهك» ديب يازادر.

ايران وه ساويت روسيه دوستلغی

فرانسوز غازيتاسی «تان» 17 غينوار نسخه سنده ايران وزيری تیمور تاش جنابلارينك موسقوا سياحتلهرندهن بحث ايتهرگن وزير حضرتلهرينك ساويت خارجه قوميساری ليتوینوف طرفندهن ترتيب ايتلگن ضيافتده سويله ديكلهری نطقلارندان توبه نده گی فقره لهرنی کتيره در:

«روسيه ده برپا بولغان ساويت ره ژيمیگه ايران، اوزینی شمال قوموشوسينك تضيقندان قوتقاروجی بر کوچ ديب قاراب، اونی تبریک ايتکهن ایدی. ايران هيچ بروقت ساويت اتفاقينا قارشو بولغان سياسی قومينه زونلارغا، کيريشمه يدر. ايران، روسيه ده گی ملی اقتصادی

حياتنك تيزلكه انكشاف ايتب تورگه نینی بويوك سيمپاتی بله قارشو لاب ساويت تجربه سينك تيجه لهرندهن فائده لی نمونه لهر آماقدادر. ساويت روسيه سینی زيارتمدهن ايران حكومتينك مقصدی، ساويت اتفاقيله ايران آراسنداخی دوستلقغا ايران حكومتينك بويوك اهميت بيرمه كده بولغانینی بو دوستلقنك ترقی ايتشيگه بويوك اميدلهر باغلا. نماقدا ايکه نلگینی ابات ايتمه كدر.»

پاریسده «پرومه ته» قونفرانسی

شو غينوار آينك 13 نده پاریسده «پرومه ته» مجموعه سی ادااره خانه سنده آذربايجان وکيلي دوكتور مير يعقوب بيك «ملی حرکتلهر وه ملیت مسئله سی» موضوعنده مهم بر معروضه او قودی. ملیت مسئله سينك اساسینی بويوك فرانسه انقلابندهن ايزلمه كکه توغرو کيله در. دوكتور مير يعقوب بيك اوز معروضه سينك بو مسئله گه دائر قسمنده فرانسه انقلابينك ملیت مسئله سی حقنده معین، آچيق بر فکر بيرمه گه نلگی وه مسلکی فردیت (شخصیت) گه کوبره ك اهميت بيرگه نلگی فکرینی آغا سوردی. دوكتور بيکنك ديدیگنچه ملیت مسئله سی، بو کونگی مفهومده، برنجی دفعه اولاراق ايتاليانك بويوك انقلابچی وطنپروری جیوزه پيه مادزینی (Giuseppe Mazzini, 1805—1872) طرفندهن ميدانگه قويولغان ایدی. فرانسه انقلابی فردلهرنك حقوقچه تيکلگینی ايلگه ری سورگه نی حالدا، بويوك مادزینی ملتلهرنك حقوقچه تيکلگی فکر وه غايه سی بايراغینی کوتهرگن.

بو نظری باشلانمچدان سوگ معروضه چی روسيه تضیقی آستنداغی غير روس ملتلهرنك ملی حرکتلهری اوستنده کوب توختادی. قونفرانسه حاضر بولغان آذری، کورجی، شمالي قافقاس، تورکستان وه استقلالچی قازاچی وکیللهری مناقشه غا قاتناشوب، تيجه ده بو معروضه نك اهمیتنی تقدیر ايتدیلهر وه معرو-

ضەجى دوكتور مىر يعقوب بىكى آلفىشلا دىلار.
دوكتور مىر يعقوب بىكى بو مەھم وە موفىقتىلى معروضەسى او-
چون تبرىك ايتەمز.

قافقاسيادا تىنچسىزلىك

كەرنەسكى غازىتاسى «دنى» (10 نچى غىنوار سانى) گە
تبرىزدەن بىرىلگەن خىرگە كورە:

سوڭ وقتلاردا ماوراى قافقاسيادان ايرانغا كىلمە كدە بولغان
قاچقىنلارنىڭ سانى كوندەن كونگە كوپەيمە كدە. 11 نچى دىقابر دە
تبرىزگە آذرىلەر، ئەرمەنلەر وە روسلەردەن عبارت 160 كىشىلىك
قاچقىنلار كىلگەنلەر. بونلارنىڭ ئەتوويگە كورە ماوراى قافقاسيا
ھەم روسيەدە كىي وىعت پەك دەشتلىدر. يوقلق سوڭ درجە گە
پوشكەن؛ آوقات (يىمەك) يىتكەن. حكومت تاماندىن تەرور كو-
چە تىرىلگەن. فرقدە بولماغان ضىالىلار وە قولخوزغا كىرمە گەن
دەقانلارنىڭ سواڭنىچىلەرىدە حبس ايتلمە كدەلەر.

مىلكتدە عمومى وىعت آرتق درجەدە كىر كىنلەشكەن.
دەقانلار آراسىندا، خصوصاً آذربايجان دەقانلارى آراسىندا ساويت
حكومتىگە قارشو قوزغالىش جريانى بار. قاچقىنلار بر آغزدان
كىلەجەك كوكلەمدە (بىھاردە) مەھم حادىئەلەر وقوع بولاجاغىنى
سويلەيدىرلەر.

«استقلال» غازىتاسى

ملىتچى وە استقلالچى آذرى توغانلار يىمىز آتاقلى تورك محرر-
لەرنەن رسول زادە محمد امين بىكنك باش محررلىكى آستىدا
بەرلىن دە «استقلال» نامىدا سىياسى بر غازىتا چىقارىشقا باشلايدىلار.
«ياش تور كىستان» بو مىسلكداشىنى يورە كدەن قوتولولار وە موفىقت-
لەرنى تىلەيدىر. باشقارما.

بىلدىرىش

تەنزىن (Tien-tsin) دە كى توغانلار يىمىزنىڭ «ياش تور كىستان»
اوپچون توپلاب يونس فاكرجان بىك آرقالى يوللاغان اعانەلەرى
يىتىشىدى. «ياش تور كىستان» نك دوامى اوچون اعانە بىروچى توغانلا-
رىمىزغا كوپ تشكرلەر ايتەمز. اسملەرى مجموعەمىزنىڭ كىلەجەك سانىدا
باشقارما.

اوتونىچ

امىنە خانم سىرتلانوا، 1922 نچى يىلىدا ولادىيواستوك شەرنەدە
بولغان آناسى ماھىرواز شىخعلى خانمنى اىزلەيدىر. ماھىرواز خانمنىڭ
بو كوندەردە قايدا ايكەنلىكىنى بىلەدرگەن كىشىلەردەن مىزا كورەنك
آدرەسىنى «ياش تور كىستان» باشقارماسىغا بىلدىرىلىشى اوتونولەدر.

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نیچی یلنک ده قابر - فیورال (شباط) 1932 | | سانه 27
ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا:

سیاسی بولوم:

- 1 - «ضربه لی مسئله» گه ضربه . باش مقاله
- 2 - بر «علمی» بالغانا قارشو III (خوقند مختارینی نك 14 نیچی ییل دونومی مناسبتیه) . چوقای اوغلی مصطفی
- 3 - تورکستاننک بختسزلفی وه اوندان قورتولوش یولی . مج
- 4 - مجموعه مزنگ تیلی حقنده . ایسه ن تورسون
- 5 - تورکستان ساویت مطبوعاتینا بر قاراش . چاغانای
- 6 - تورکستانده بولشه ویک وحشیلگی .
- 7 - تورکستانده قوزغالیش حرکاتی .
- 8 - قورال تاشلاش قونفرانسی .
- 9 - اوزاق شرقده .
- 10 - تورکیه حقنده ساویتلار بالغانی .

خبرلر بولومی:

- 11 - تورکیه ده
- 12 - تورکستان خبرلری

Yach Turkestan

Janvier 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 26

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتلهری
آچقیدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلهری:

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایغیلی او قوچیلار یمزغا

سایغیلی او قوچیلار یمزنگ مادی وه معنوی مظاهرتلهری آرقاسندا
چیقیب تورگن «باش تورکستان» ، سوٹ آیلار پول جهتندن کوب
آغیرلیقلار قارشوسندا توروبدر . باشقارما مزنگ مالی جهتی شوندا ی آغیر
بر وضعیتده ایکن «یه گئی تورکستان» نك قاپاتیلشی «باش تورکستان»
وظیفه سینی بورونعیدان کوب آرتدیروب قویدی . بو اولوغ وظیفه نی
به جه ریش اوچون آگ بویوک شرط مجموعه مزنگ حجمینی کیگه یتریشدر .
بو بولدا سایغیلی او قوچیلار یمزنگ یارده ملارینی کوتهمز . باشقارما .

مجموعه مزگه تیوشلی هدر تورلی یوللانملار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

پاڻي تورستان

تورستان ملي استقلال مفڪوره سيني تارا توڃي آيلق مجموعہ

باش محري: چوقاي اوغلي مصطفي

1929نجي پبلڪ دهقابر - فيورال (شباط) 1932 | سارہ 27
ندان چيڦا باشلاغان

«ضربہ لي مسئلہ» گہ ضربہ

اڻ شدتلي تدبير له رگہ رعمًا بولشه ويڪلہر تورستانده پاختا
اونوميني بو پيل هم اوڙ وقتندہ يغيب آلاماديلار. 1931نجي
ييلي بوتون تورستان غازيتالارينڪ صحيفه لہري کويينچہ پاختا
حقندہ غي قرار وه امرلہر بلہن تولا ايدى. اورتا آسي بيوروسى،
محلې فرقه قوميتہ لہري، ساونار قوم لار (خلق قوميسار لارى شو-
راسى) وه آيريم مسؤل ايشچيلہر هم برلڪدہ ہمدمہ ہر برى
آيرى-آيرى اوقنوبس انقلابى بايراغى ناميغا آند ايجيب
ہر قانداى يول بلہن بولسادا پاختا محصولاتيني پيلگيلہنگن
مدتگہ چہ، يعنى قيشن کير گونچہ يغيب بئيريشگہ وعدہ بيرگہ نلہر
ايدى. خصوصى «پاختا تيريشن تودہ لہري» توزولگہن، مکتب
اوقوچيلارينى پاختا تيريشگہ يوبارماق اوچون مکتبلہر پاييلغان،

ياڻا

«ملي يول»

ابدل-اورال استقلال فكريگہ خدمت ايتوڃي آيلق
مجموعہ در. عرب حرفلہريلہ چيقادر.

آدرہسى:

Redaction „Milli Yol“

Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

«امل مجموعہسى»

قريم توركلہرينگ استقلال فكرينى تارانادرغان
اونبش كونلڪ مجموعہ در. عرب حرفلہريلہ چيقادر. آدرہسى:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3
Bazargic - Romania

«رومتر»

قافقاسيا، اوقراينا وه تورستان استقلاللارينى قور-
غارچى فرانسزچہ آيلق مجموعہ در. آدرہسى:

4, villa Malakoff, Paris (16)

«استقلال»

استقلالچى آذرى محررلہري تاماندان بھريندہ لاتين
حرفلہريلہ ہر اون کوندہ چيقاريلماقدا بولغان بو
قيمتلى غازيتانى اوقوچيلاريمزغا توصيہ ايتہمز. آدرہسى:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

«پاختا ایشلهریگه مانع بولماسون» اوچون میگلهرچه «موشتومزور»-
 لار تورکستاندهن هایدالیب چیقاریلغان، تورکستان ملی بورژوا-
 سینی پاختا سیاستی علیهگه بددعا قیلش امکاتندان محروم قیلماق
 مقصدیله بوتون مسجدهلر یکنیلگهن، پاختا ایشیگه کیره کلی بولغان کور-
 چدهن توشوب قالماسونلار اوچون ایشچیلهرگه روزه توتمهك
 منع ایتلگهن، قولخوزلار وه ساوخوزلار (ساویت دولت خوجالغی)
 ههر قانداي «ضررلی عنصر» لاردان تازالانغان، وه ایک آخردا،
 آمریقادان اون بر نفر حبش هم دعوت قیلن کتیریلگهن ایدی...
 لکن بو تدبیرلر هیچ یاردهم قیلمادی. بولشهویک پلانلاری بونچه
 یلگیلهنگهن پاخا مقداری ییغلمای قالدی. پاختا نك بوتونله ییغلیب
 یتمهسی اوچون سوک مهلت اولاراق دیکابر باشینی یلگیله گهنلر
 ایدی؛ فقط بو مدت ایچینده ییغیبیره آلمادیلار. آخردا بوتون پاختا
 محصولاتینک پانوارنک بریگه قادار ههر حالدا ییغلیب تسلیم ایتلیشی
 مجبوری دیب اعلان قیلدیلار. بو بو یوروقلارینک بریگه یتکورولمهسی
 اوچون ائگشدتی تدبیرلر قوللانیدیلار. «پراودا ووستوگا» غازیتاسی
 9 نجی پانوار نسخهسنده «چارجوی منطقهسنده اویلاردا یالپی تنو
 قیلنپ، بو تنو ائناسنده یالغز پاختا ایمهس، حتی بوغداي، ئەت وه
 باشقالار» نكده «مصادره قیلنغانلغی» نی خبر بیرددر. لکن بولشه-
 ویکلهر بونگلهده پلاننی بهجهره آلماج عییدارلرنی آقتارماقغا
 باشلادیلار. گویا بو موفقیتسز لکلهرنک هممهسنده «موشتومزور» لار
 وه آرتق بایلار قالمغانینی سوئله کوچی، مصطفی چوقای هم
 آرقاداشلارینک پاختاچیلق ترقیسیگه مانع بولوش یولنداغی «سپا-
 رش» لهرینی بریگه یتکوروجی «ملتچی عنصرلار» عییلی ایمشلر.
 («پراودا ووستوگا» نك 13 پانوار نسخهسنده کی باش مقالهغا
 باقیلسین).

بزه، بولشهویکلهرنک تورکستانده کی موفقیتسز لکلهرینک بو-
 ندای ایضاحلاریغا کوبدهن اورگه نیشگه نمز.

تورکستان «انقلابچی محتشکشلهری» نك «بیر یوزنده حقیقی
 سوسیالیست جنتی» یاراتوب بیرگهن «موسقوا بولشهویک مهلهك-
 لهری» نی تیگلهمه می ملتچی عنصرلارنک کورسه تکهن یوللاری بلهن
 کیتمه کده ایکنلکلهری توغروسنده بولشهویکلهر هیچ نهرسه سو-
 یلمه می توره ددرلر. تورکستان دهقانلارینک، بو یوسینغانلارغا آلتون
 وعدهلر وه بو یوسینماغانلارغا جهنمی عذابلهر مقدر بولوویغا قارا-
 ماسدان ساویت تابشوروقلارینی بریگه یتکورمه می ملتچیلهرنک «آز-
 غیرتووی» غا قولاق سالیشلاری، بو بولشهویک تابشوروقلارندا
 تورکستان خلقی اوچون ایفاسی غیر قابل وه تحمل خارچندا بولغان
 نهرسهلر بارلغینی کورسه تمه یدرمی...؟

بولشهویکلهرنک ادعالارنچا «سوسیالیزم قوروشغا یتوشکهن»
 تورکستانلیلهر اوز فائده وه ضررلارینی آسانقله آجراتا ییلهدرلر.
 «پراودا ووستوگا» نك 9 نجی پانوار سائندا تصدیق ایتووویگه
 قاراغاندا «ساوخوزلارنک اکثریتی پاختا تاپارلاش پلانینی قناعت
 ایتهرلک درجده بهجهره آلمادیلار». حالبوکه ساوخوزلارغا بولشه-
 ویکلهری اوز فرقلهری نقطه نظرندن داها آگلی وه داها تازادهقان
 عنصرلهرینی اوتقوزوب قویغانلار. ملتچیلهر طرفندن وه بالخاصه
 چیت اولکهده بولغان بز نك «سپارش» لهر او بیرلهرگه هیچ بر یول
 بلهن باروب یته آلمایددر. دیمهك، بولشهویک پاختا تاپارلاش پلانینک
 موفقیتسز لککه اوچرهمی یالغز بزم طرفمزدن تورکستان دهقان-
 لاریغا بولغان تأثیر بلهن گنه ایضاح ایتلمه یددر. بولشهویکلهرنک،
 تورکستانده کی ساویت عییدارلغینک موفقیتنده بز نك رولمنزنی
 اعتراف ایتولهرینی بز ممنونیت بلهن قارشولاماقلا برابر اوز طرفمز-
 دهن بو خصوصده بولشهویکلهرنک حصه لاریغا توشددرگهن اصل
 بو یوک روللارنی دا کورسه تمه سدن اوته آلمایمز. تورکستان خلقنده
 بولشهویکلککه دوשמاتلق توغندیرادرغان اصل سبب، بولشهویزم نك
 اوزیددر. تورکستان اوچون اینک ضررلی وه حقیقی موشتومزور،

موسقوا بولشەويك حكومتى وه اونك قيزيل قولونيزاتورلق سيسته-
ميدر. بز هەر زمان، بولشەويك ديكتاتوراسينك تا برنجى كوندەن
تور كستانلېلەرنى بو قانخور قيزيل موسقوا موشتوموزولار يغا قارشو
تالماسدان كوره شمه ككه چاقروب اكيلدك وه بوندان سوگرادا
چاقرامز. اگر بزك بو دعوتمز اوز قارداشلار يمزك قولاقلار يغا
يتوب، بولشەويكلەر نك تور كستان سياستلەرينك ايگ «سانچقلى
نقطةسى» غا — يعنى تور كستانده كى پاхта سياستلەريگە بىضربه
يتكورسه بز بو موفقيتمز بلەن البته سويتمز. فقط بز، ساويت پاхта
تاپارالاش پلانينك ييقلووينى بزك «سپارش» لەرمز گە اصلا احتياج
حسن ايمەسدەن اوز منفعتلەرينى موسقوا ديكتاتورالارى منفعتلەرنەن
آيىرا بيلگوجى تور كستانلېلەرنك اوز شعورلەريگە اسناد ايتەمز.
بز، استقبالغا بولغان بوتون اميد يمزنى تور كستانلېلەرنك مەنە
شو شعوريگە وه ياش زمەرنك مىلى فعاليتيغا باغلايمز.

* * *

بر «علمى» يالغانغا قارشو

(خوقند مختار يى نك 14 نچى يىل دونومى مناسبتيلە)

III

«يالغانچينك بر سوزيگە دانشمەندك ميگ سوزى»

آتالار سوزى

بيلگىلى غايە وه پروگرامغا تايانماغان هيچ بر تشكىلات يوقدر.
حتى اوغروالار هم بر پروگرام بلەن حر كت ايمەك مجبور يئندەدرلەر.
هەر غايە وه پروگرامنك زمانغا اويغونلغىنى وه بەجەريلە بيليشىنى
مناقشە وه انكار ايمەك ممكن. لکن بر تشكىلاتنك غايە وه پروگرام-
مىنى انكار ايمەك، تيريك بر مخلوقدا جاتنك بارلغىنى انكار ايمە-
كلە بربردر. «خوقند حكومتينك تقرر ايتىش بر فكري وه پرو-
گرامى يوقدى» ديب يازغان زكى ييك دە عىنى طرزده حر كت
ايتەدر. خوقندە مختار يىت اعلان قيلنغانلغىنى وه بو مختار يىتى

باشانىش اوچون موقت حكومت نوزولگە نلگىنى زكى ييكك اوزى-
ده اعتراف ايتەدر. ديمەك، بو حكومتك بيلگىلى بر فكري بولغان،
اوده تور كستان مختار يىتى ايدى. فقط زكى ييك، ايگ نادان
آحماقلار اوچون دە آپ-آچق كورونوب تورگەن بو حقيقتى
تيجين انكار ايتەدر؟ بو، فكر خصوصندە تەيتەدر گەنمز. ايندى پرو-
گرام خصوصيغا كيله يلك.

زكى ييكك اوزى: «خوقند حكومتى تاماملە سرمايەدارلار
تأثيرى آلتدا بولونوردى» ديب يازوب اوتوروبدر. ديمەك، زكى
ييكچە، او حكومت سرمايەدار آغالار ينك پروگراملار ينى حياتكە
كيجيرمە كچى ايدى. «سرمايەدارلار نك خوقند حكومتىگە تأثيرى»
اونلار نك غايە وه پروگراملار ينى حياتكە آشيريشدا بولماسا، باشقا
نيمەدە ايدى؟ اوزىنى سول سوسيالىست ديب آتاوچى زكى ييك،
(آه، بختىز سوسيالىزم!) خوقند حكومتىنى «تقرر ايتىش فكري»
بولماغانلقدان ايمەس، «غير صنفى» مليتچيلك بلەن «سرمايەدارلار
منفعتىگە خدمت ايتدى» ديب عيبلەسەيدى، حقلى بولور ايدى. اوز
اوزندەن كورونوب تورگەن بو پيهوده لکنى زكى ييك شعورلى بر
حالدا قيليب اوتوروبدر. «او اتوروكنك يوزى يوق، ايزى بار»
ديگەندەك، زكى ييك دە بو اكورسە تيلگەن «تارىخى اويدورمالا-
رينك ايزى» بلەن «خوقند حكومتينك تقرر ايتىش بر فكري وه
پروگرامى يوقدى» ديگەن سوزلەرينك آپ-آچق يالغان ايگە نلگىنى
آاگلاسا كيرەك.

موقت مختار يىت حكومتلەرينك انقلابى اوتكونچى وقتلارداغى
پروگراملار ينى، ثابت حكومتلەرنك جايچىلق ازمانداغى پروگراملا-
ردان آيىرا بيلمەك كيرەك. موقت مختار يىت حكومتلەرينك پروگرام-
ملارى عادادتا سوگ درجە تار بولور. خوقند حكومتينك پروگرامى،
عمومى خطلارى داخلىندە، 4 نچى فوق العادە مىلى قورولتاي (*) تاما-
(*) زكى ييك يانگيشاراق «3 نچى قورولتاي» ديب يازمىشدر.

نیدان بیلگیله نگین وه ههر انه رسده دن اول مملکتی تورکستان مجلس مؤسسائینی چاقیریشغا حاضرلاماقدان عبارت بولغان ایدی. قورولتای موقت حکومتگه، زکی بیکنک سیاسی متفقی اورنبورغ آنامانی دوتوف تامانیدان کیریشگه دعوت قیلندیغمز «جنوب شرق قازاچی قوشونلاری اتقافی» مسئله سینی مذاکره ایتشنی تاپشیردی. خوقند حکومتی تشکیل ایتلیز ایتلمهس اوز فعالیتی اوچون پروغرام ترتیب ایتدی وه کیچیکمه سدهن: قوراللی کوچلهر (خلق میلیسی) توپلاش، مالیه ایشله ری وه مختاریت اداره سینک تشکیلگه سالق (ویرگی) اوچون یه گئی اصول آقتارماقغا باشلاش وه سائر اوچون قرارلار قبول ایتدی.

خوقند حکومتی ایکی آیلق دوامی مدتینده نیمه قیلا آلدی؟ او، بر جهته دن آن وه دیگر جهته دن کوب ایش کوره یلدی: تاریخی وضعیتک طلبله ریگه نسبتاً آن؛ فقط، او وقتنی تورکستانک تاریخی وضعیتک طلبله ریگه موافق معاصر علم، سیاست وه تهقیق جهته دن پتوشمه گه نلگینی نظر اعتبارغا آلساق، خوقند حکومتینک کوبگنه ایش ایشله گه نینی سویلی آلامز. حکومت، تورکستان مجلس مؤسسائینک چاقیریلیشینی 1918 نجی ییلنک 20 نجی مارتیغا تعیین ایتب سایلار قانونینی توژدی وه موقت ملت مجلسندهن اوتکوزه یلدی. «جنوب شرق قازاچیلار اتقافی» مسئله سنده حکومت مه نی اورنبورغا وکیل ایتب یوباردی. اطرفندهن 25 نجی ده قابرده حکو- متگه تقدیم ایتلگهن معروضه گه بناء بو اتقافقا کیرمه سلك قران قیلغان ایدی (*).

قوراللی کوچ تشکیل ایتش یولندا بز حددهن تاشقاری قینقلار- رغا اوچره گن ایدک. تورکستانلیله ردهن بر فرده ضابطمز بولماغان. روسیه قوشونداغی 4-5 تورکستانلی ضابط ایسه بزله بر گه ایمهس

(* بولشه ویکلر ایسه خوقند حکومتینک «جنوب شرق اتقافی» غا کیرگه نلگی حقتده یالغان تارقاتیشدا دوام ایتمه کده لر.

ایدیلهر. ایکی نفر یاش وه بوتونله ی تجربه سز تانار ضابطی، ایکی نفر لهستانی ضابط وه تشکیلات ارکانی باشلوغی رتبه سنده بولغان یه نه بر لهستانی ضابط واسطه لاریله بز عسکری قوت تشکیل ایته باشلادق. ههر میلیق (توفک) وه ههر قورشون (اوق) اوچون کلی مقدارده آقچا پیریب قورال ساتوب آلماق مجبوریتنده ایدک. آقچامز پهک آز ایدتی. زکی بیکنک ده یازدیغی که بی، سرمایه دارلار بزگه مالی یاردهم کورسه تمه یدرلهر ایدی. آخردا، روس اشغال قیزیل قوشونغا قارشو قوراللی کوره سوده موفقیت امید قیلالماغا. تمزدان مختاریت حقیقتمزنی تصدیق ایتدیرمهک اوچون چاره سز باشقا یوللار آقتارماق مجبوریتنده قالدق. ههر وقت شوندا ی بولادر: اوز حقیق کوره شوپ قازانماق یا خود اوننی ساقلاب قالماق اوچون اوز کوچک بولماغاندا کوچلیله رگه قارشو حق وه عدالتنی قالقان ایلیب چیقماق مجبوریتنده سن. فقط کویینچه، بو حق وه عدالت کوچسز وه ایزیلگهن خلقلارنک آه وه فغانندان زیاده کوچلیله رنک توپ پاتلا بیلشلا ریغا آرتقراق اطاعت قیلا در.

خوقند حکومتی بوتون تورکستانلیله رنی — دهقان، ایشچی وه روحانیلارنی — مختاریت بایراغی آستندا برله شترمه ککه وه عینی زماندا اوزینک اسکی دولت مؤسسه له رینک اکثریتی تامانیدان تانیلماسینی تأمین ایتشگه موفق بولدی. مثلاً: فخرغانده گی بوتون ایسکی حکومت مؤسسه له ری رسماً مختاریت حکومتیگه تابع بو- لدیلار. حتی محکمه له ر هم «تورکستان مختاریتی موقت حکومتی» نامیغا حکم چیقارا باشلاغانلار ایدی. تاشکندده گی عالی قوتروئل اداره سی، دولت باتقاسی وه تورکستان عالی محکمه سی که بی مؤسسه له رده اساس اعتباریله مختاریت خط حرکتی وه پروغرامینی قبول ایتکهن ایدیلهر. طبیعی، بونلارنک هه مه سینک ده مختاریت غایه سی وه حکومتینی صمیمیتله تانیماغانینی، اکثریتینک مختاریت چکو- متندهن آنجاق بولشه ویزمگه قارشو کوره شله ری اوچون گنه استفاده

ایتمهك ایسته گه نله رینی پلهر ایدك. لکن، کیچه گه تورکستانلیره اوچون هیچ بر تورلو اهمیتلی ملی حق تانیماغان بو روس دولت مؤسسله رینك بوگون تورکستان مختاریتی بایراغی آستندا کیتشگه قرار بیریشله ری، اونلارنك سابق روسیه بویوک دولتی حسینك آرتق یوقالماقدا ایکه نلگینی آگلاغانلقلارینی کورسه توب تورور ایدی. توغرودر؛ یو ایسکی روس ملتچی بویوک دولتی یرینگه زکی بیکنك «تایاق کوچی آستندا ایمهس، اوز صمیمی آرزوسی بله ن خدمت ایتدیگی» (1) یه گلی انقلابچی روس بویوک دولتی کیلگن ایدی. لکن بو حال مسئله نك ماهیتینی اوز گهرتمه دی. مختاریت حکومتی تورکستانده گلی عموم سیاسی حرکت وه کوره شنك مرکزی مقامنده بولوب قالدی. خوقند حکومتینك ملی وه سیاسی اهمیتی مه نه شونده ایدی.

مالیه ایشله رینی تشکیل ایتشده خوقند حکومتی اوچون کوبگنه قیین بولدی. حکومت پهك آز وسائط ایله ایش کوره باشلا دی. دولت باقتاسینك خوقند شعبه سندن آقچا آلماققا قرار قیلغان ایدی. (2) بو قرارنك ایشکه آشیریلماق آلماقانیغا حکومت اعضالا رندان بریسینك قارشولغی وه اونك توغرودان توغرو «سابوتاژی» سبب بولغان ایدی. بو اعضا شو مسئله یوزنده ن حکومت هیئتنده ن چقغان. حکومت اعضاسی شاه احمد بیکنك تکلیفی بونچه حکومت

(1) روسچسی: «Не мало служил я революции в России, служил ей в самые трудные для нее времена не под палкой, а по своему доброму желанию». زکی بیکنك 1924 نجی ییل 12 نجی آبریلده بولشهویکلهرنك بهرلین سفیری نامیغا یازغان مکتوبیگه باقیلسین. زکی بیکنك بو یازدیقلاری اونك وقتله بولشهویکلهر طرفیغا بر مجبوریت آستندا اوتکه نلگی حنده غی تصورمزنک بو. توله ی یاگلیش ایکه نلگینی کورسه تهر.

(2) زکی ولیدی بیک اوز کتابنده: «حکومت بانقادا بولوتن یاره لارگ مصاب دره سنه جسارت ایدمه دی» دیمه کله بولشهویکلهرنك آیتسا تورار ریسقول نك یاز غانلارینی تکرار ایتمشدر.

اوتوز میلیون سوملق قسقا مدتی دولت استقراضی چیقارماققا قرار بیر گه ن ایدی. خوقندنك اوزنده ایشله نگه ن محلی کاغذ گه باسیلغان استقراض کاغذله ری ئدا اولگه. قویولغان وه استقراضا یازیلشلار کوب موفقیتلی صورته بارا یاتقان ایدی. دولت باقتاسینك سمرقد وه بوتون فهرانه شعبه لهری وه خصوصی بانقلار بویوک سوممالارغا یازیلماقدا ایدیلهر. بولشهویک مؤرخنی آله کسه یه نکوف استقراضنك، مختاریت حکومتی تصیقی (*) آستندا تارقایتیلغانینی یازادر.

استقراضنك بو درجه موفقیت قازانیشی بولشهویکلهرنی حده ن زیاده تلاش وه هیجانگه کتیردی. اونلاردان کوزمین نامندا بریسی تورکستانده کی ساویت حکومتی اوچون خوقند حکومتی تامانیدان کونده ن کونگه اولغایماقدا بولغان خوف حقدنه اخطار ائده بولونوب بر مقاله یازدی. کوزمین اوز یولداشلاریغا، خوقند مختاریتینك او یونچوق ایمه سلگی وه خوقند حکومتی تامانیدان تارقایتیلغان استقرا زنك مختاریت حکومتی نیتله رینك جدیتینی آشکار کورسه توب تور گه نلگی وه یالغز ساویت حکومتی اوچون گنه ایمهس، حتی عمومیتله تورکستانده روس حاکمیتی اوچون بویوک تهلکه تور گه نلگی خصوصالارندا اخطار قیلیب اونلارنی خوقند حکومتیگه قارشو قطعی کوره شگه چاقیرغان ایدی.

خوقند حکومتینك قافقاسیا جبهه سندن قایتماقدا بولغان یتتی سو قازاچیلاری بله ن اونلارنك سلاحلارینی ساتوب آلو توغروسندا مذاکره گه کیریشمه سی ده بولشهویکلهرنك هیجانلارینی شدتله تر دی. اگر یولداشلاریمزدان اکثر بیسینك بولشهویکلهر اوچون قولای پروواقاسیون بهانه لهری بولوب چیقغان آشیشیج احتیاطسزلقلاری بولماغان بولسایدی، قورال ساتوب آلو حقدنه غی بو مذاکره مزنك بویوک موفقیتله نتیجه لیشی امید ایتهرلك درجه ده ایدی.

یه گلی سالق (ویرگی) قاعده لهری حقدنه قانون لایحه سی

(*) «اورتا آسیادا انقلاب» مجموعه سینك 56 نجی بیتیکه باقیلستین.

توزوش اوچون حکومت سالى اينسپهكتورلهرينك (تحصيلات مأمور-
لهرينك) مشاوره مجلسيني توپلادی... معارف ناظرى ناصر خاتك
رهبرلگى آستندا برنجى باسقىچ (ابدائى) مکتبلهرينك تشكىلى وه
وقف ملكلهرندن استفاده قاعدهلهرى حقنده قانون توزوش ايشله-
ريگه باشلانغان ايدى... ارزاق ناظرى عابد جان غلله تداركى
ايشلهريني تنظيم اوچون شمالى قافقاسياغا يوباريلغان ايدى. زراعت
ناظرى هدايت بيك پورگولو آغا اساسى عمومى چيزگى ايچنده
ده قابريك سوڭ كونهلرندى ايشلهرينب يتكهن يه گى توپراق (اراضى)
قانونى اوچون مانهريالار حاضرالغان ايدى.

لكن بىز — خوقند حكومتى — مغلوپيتگه اوچره دك. بزك
دوشمانلاريمىز — بولشهويكلهر — خوقند حكومتده بر اساس،
معين فكر وه معين بر پروگرام بار ايكه نلگىنى بيليب اونك جديتىنى
لقدير ايتدیلهر وه مهنه شو معين غايه وه پروگراما قارشو كوره-
شدیلهر. زكى بيكنك «ناياق آستندا ايمهس، اوز صميمى آرزو-
سيله» خدمت ايتديگى قيزيل روس سونگو (نيزه)لهرى بزنى
به گدى. خوقند شهرينك قيزيل گوارديا تامايندان ويران ايتلور-
ويندهن سوڭ بو شهرگه كيلگهن ساويت مرخصلارى هيشى اعضاسى
مهندس كروتيكوف بيقيتلانغان خوقند حكومتينك خدمت ايتديگى
ملى مختاريت غايه سينك وه او حكومتك آزغنه وقت دوام ايتكهن
فعاليتينك خلقدى چوقور تأثيرلهر قالدیرغانىنى سويلهب بولشهويكلهر-
نى سوڭ درجه احتياط بولوشغا وه غالبيت غورويغا حددهن زياده
پيريلتمه سلككه اونده گهن ايدى...

... خوقند حكومتينك فكر وه پروگرامى يولندا كوپ تور-
كستانلنك قانى تو كوله گهن وه كوپ تور كستانلنك حياتى قوربان
بولغان. ايندى ايسه زكى بيك تور كستانگه حصر ايتكهن كتابنده
تور كستان پيگيتلهرينك دريادهك آققان قانلارينا، تاغدهك ئويولگهن
جسدلهر يگه تو كوره درده «وجدانينك كوز وه قولاقلا رينى» پير-

كيتيب: «خوقند حكومتينك تقرر ايتمش بر فكرى وه پروگرامى
يوقدى» ديدر.

— يو اويات يالغانلارنى يازوب اوتورگهن ذات، وقتيله تور-
كستان ملى جمعيتينك اعضاسى، حتى اونك رهبرلهرينك برى
بولغان، بوگون آستانبول تورك دارالفنونينك پروفهسورى
زكى وليدى بيك ايمهس، حالادا آغزندان «ساويت باشقردستانى
اتقلاب قوميتهسى رئيسلگى»، استالين وه ديگر قيزيل قانخورلار
ايله دوستلغى ته مى كيتمه گهن زكى وليد فدر.

چوقاي اوغلى مصطفى (سوڭ)

هامش: زكى وليدى بيك اوزينك «يك محترم يولداشى» استالين غا يازديغى
مكتوبنده («باش توركستان» نك اوتكهن سانغا باقلسين): «مهن
حالا چيت اولكه لهرده يوروب عالم وه آنا-آمانى تضيق ايتويكزگه
سبب بولورلق برخركتده بولونماغان ايدم» ديگهن ايدى. (روسچهسى:
„Я еще нечего же не сделал за границей такого, что могло
бы вызвать репрессию по отношению моей семьи и роди-
телей“) ايندى زكى بيك اوز تاريخ كتابنده خوقند مختاريتى حقنده
يازديغى بوكونكى بولشهويزم فكريگه مقابل استالين دهن «مكافات»
كوتوشگه حق قازاندى ديب تهيله بيلير.

چ ۲۰

* * *

تور كستاننك مختسزلغى وه اوندان

قور تولوش يولى

بىز توبه نده تور كستان حقنده ايكى مختلف منبعدهن خبرلهر
نشر ايتب اوتورويمىز. بو منبعلهردهن برى بولشهويكلهر طرفندهن
تور كستانگه سوزگون قيلنغان وه سوزگرا دان او بيردهن قاچوب
چقغان بر ئهرمه نى، ديگرى ايسه اوزون زمان عشق آباددا «معارف
وه مدنيت ايشچيسى» صقتيله ايشله گهن وه ايندى ايسه كذا قاچقان
بر تور كستانليدر. ئهرمه نى اوز خاطر اتتى كهره نسكى مجموعهى

«دنی» که (24 نجوی یانوار 147 نجوی سان)، تورکستانلی ایسه، طبیعی، بزگه یازادر. بونلارنک ایکسی ده تورکستان ساویت مطبوعاتی وه ایران مخبرله ریمزنگ اخباراتلاریغا استناداً «باش تورکستان» صحیفه لهرنده دفعه لهرچه نشر ایتلگن نهرسه لهر حقتده، یعنی تورکستانده عصیاننک ایسکیسی که بی دوام ایتمه کده ایکه نلگینی یازادرلار.

تورکستانده عصیان خوقند مختاریت حکومتینک بولشه ویک قوشونلاری تامانیدان امجا ایتلووینک ایرتهسی کونیده ن اعتباراً، یعنی بوندان تام 14 میل ایلگه ری باشلانغان ایدی وه او زماندان پیری هیچ توختاماسدان دوام ایتمه کده در. عصیاننک سبی باشلیجا ملی وه سیاسی در. ساویت حاکمیتی تورکستان اوچون یات وه دوشمان ایدی وه ابدیآده شوندای بولوب قالا جقدر. بو حاکمیتنک ملی مفکوره که قارشو کوره شده ن عبارت بولغان اساسی غایهسی وه پروله تاربات فرقهسی دیکتاتوراسندان عبارت بولغان شکلی خلقمزنک سیاسی-اجتماعی توشونوش روحیگه او یغونسزغنه ایمهس، حتی اونک حیاتی منفعتلهریگه ده آچقدان آچیق دوشماندر.

ساویت حاکمیتنک «حربی قومونیزم» دان «صلحی یاشاش» غا کچدیگی سوک بیللاردا اونک طلبلهری ایله تورکستانلیلهرنک منافعی آراسنداغی قارشولقلار (تضادلار) موسقوا حکومتینک تورکستانده گی ایگ یاقین طرفدارلاری اوچونده آیدین بولوب قالدی. «حربی قومونیزم» بیتهر-یتمهس موسقوا بولشه ویکلهرنک اوز «انقلابی وعده» لهریگه وفا قلیب، تورکستانگه هر حالدا آزارق سیاسی وه اقتصادی آزادلق بیریشلهریگه اینانغان تورکستان-لیلهر کورونوب قالغان ایدی. اونلار مهنه شو اینانو وه امید بله نده بولشه ویک فرقهسیگه قاتناشقانلقلارینی وه ساویت حکومتیگه قیلغان خدمتلهرینی حقلی کورسه تهرلهر ایدی.

حقیقت حال بو امیدلهرنک بوش ایکه نلگینی کورسه تدی.

ساویت حکومتینک «صلحی یاشاش» ی تورکستانده گی بولشه ویک سیاستینک مستملکه چیلک روحینی یه یه ده تیره نله شتریب یوباردی. تورکستاننی روس غه لله سیغا سیق باغلاغان پاختا سیاستی، تورکستاننک بوتون خوجالغینی موسقوا حکومتی منفعتلهریگه قوربان قلیب یوبارغان قولخوزلار (قولله کتیف خوجالقلار)، روس کرهستان-لاری ایله تورکستان دهقانلاری آراسندا اقتصادی وه مدنی (!؟) رابطه نی تیره نله شترمه ک شعاری آستندا یوروتولوب تورگن وه مملکتده روس اهالیسینی چار روسیهسی زمانیغا نظر آقات-قات آرتق کوبه یروب یوبارغان مهاجرت سیاستی، مملکتده اداره آپاراتینک «ملیله شتریلمهسی» نک قطعی تطبیقندان باش تارتو وه، بالاخره، تورکستاننک بوتون ملی منفعتلهرینی «روس پروله تارباتی دیکتاتور-راسی» طلبلهریگه تابع قیلادرغان «پروله تار سیاستی» نک عمومی «روس بو یوک دولت» روحی — بونلار همهسی کوب تورکستان «ملی بولشه ویکلهری» نک کوزلهرینی آچدی. له نینیزمنک کیچه گی مرید وه مخلصلاری بو کون فرقه نک «باش چیزینی» نده ن اوزا قلاشما قدا لار؛ «مخالف غروپلار» میدانگه چیقما قدا... سلطان-یک خوجان اوغلی، رحیم انعام اوغلی، حدر علی اوغلی، قاسم اوغلی، منان رامز، باتو، اسماعیل سعد وقاص اوغلی وه اونلارچا، یوزلهرچه باشقا «ایسکی قومونیزم» لار موسقوا سیاستینک تورکستانده اوتکور مخالفلاری بولوب قالما قدا لار. اصلنه قاراساق بوده بر «باسماچلیق» در. فقط بو، ملی تورموشنک ایسکی عنغه-لهرینی قوروماق یولندا ایمهس، قومونیزم حکومتینک «انقلابی حقیقت» یغا ایشانچینی یوقانووی نتیجه سنده وجودگه چیقغان «مفکو-رهوی باسماچلیق» در.

شایان دقت در که بو «مفکوره وی باسماچلیق» قیزیل قوشو-نک عصیانچیلارغا غلبهسی اتناسندا صادر بولوب، شو عصیانچیلق حرکتی ضعیفله نگن وقتده کوچلی بر صورتده ترقی ایتهدر...

اوتكەن 1931 نىجى پىلى بولشەۋىكلەرچە، فرقه ايچندە گى
ھەر بر «ملى مخالفت» نى باسترىلغان پىل دىب حسابلانادىر. حالبوكة
بزا مەنە شو پىل عصيانچىلىق حر كاتىنك يەگىدەن آلاۋلايشىنى
كوروب توروبىمىز...

تور كىستان عصيانچىلىقنىڭ بويوك اهميت قازانغان دورى دە
بولغان ايدى. وقتىلە تور كىستاندەن مطلقا آيرىلىپ قالو تهلەكسى
آلدندا قالغان ساويت حكومتى بعض پىرلەردە آلو ساتو حرىتىنى
قايتارماق، شرىعت بوىنچە حكىم قىلماق، آدارە باشىغا نفوذلى شىخى-
لازنى جلب ائىمەك وە باشقا بونلارغا اوخشاش «عكس الاقتلابى»
ايشلەرگە يول پىرمەك مجبوريتىدە قالغان ايدى. لىكن عصيانچىلار بو
غلبەلەرنى محكمەلەب آلاماغان ايدىلەر. تور كىستانك بوتون طالعىز-
لىقى، عصيانچىلىقنىڭ غيرمتشكىل، رهبرلك قىلادىرغان كوچلى سىياسى
بر مركزاگە ايگە بولماغانغىدادىر. خلق، بولشەۋىكلەر آدارەسى
آستىدا پاشاماق امكانى قالماغاندىن آلدى-آرقاسىغا قاراماسدان
قوزغالماق مجبوريتىدە قالىدى.

بر آز سواگرا رهبرلك ائىرلك بر مركزا وجودگە كىلگەن
بولسا ھەم ايش يەنەدە ياخشى كىتمەدى... عمومى مىلى ايشلەر
منفعتىدەن زىادە اوز شىخى «شەرت» ى اوچون ترىشادىرغان بعض
اىترىغانلار، عصيانچىلارغا مىلى برلك تلقىن ائىمەك پىرىگە، اوزلە-
رىنك دە تمامىلە آگلى آلمادىقلارى سوسىيالىزم وە بولشەۋىزمدان
چىكسىز آحمقلىقلارى بلەن گنە آيرىلادىرغان سول سوسىيالىزم حقتە
بوش بوغازلق قىلماقلا مشغول بولدىلار. بو آز ايمىش كەبى، بو
يالغانچى، ياخود احمقلىق سوسىيالىستلەرى، عصيانچىلار صفتىدە ئو-
روب بولشەۋىك باشلوقلارغا مکتوبلەر يوبارارالار ايدى. طىبعى
بونداى احمقلىقلارنىڭ مدھش سىياسى نىجەلەرى بولغان. بر طرفەن
«ملى مركز» نك سىياست بابندە يتوشمەگەن بعضى اعضالارى وە
عموم عصيانچىلار صفتىدە روسىيە بولشەۋىكلەرى بلەن ئەللە قانداى

بر ياراشونك ممكن ايگەنلىگى تصورى توغولغان ايدى. بولشەۋىكلەر
عصيانچىلىققا رهبرلك ائىب تورگەن مر كزىدە ايكى تورلو — (1)
غايەت سول سوسىيالىست وە (2) ملتىچى-آقىمىنك بار ايگەنلىگىنى يىلىپ
آلغان ايدىلەر. بواگا كورە بولشەۋىكلەر سربست بر حالدا مانەورا
قىلماقغا امكان تاپدىلار...

احمقلىقلارنىڭ بو بوزوقلىقلارى بالخاصە انور پاشا تور كىستانگە
كىلىپ چىققان وقتىدە قوت اكسب ائىتەدر. فرصت سولك درجە مەم
ايدى. تور كىستاندە گى بوتون محارب كوچلەرنى انور پاشا اطرافىغا
توپلاماققا وە اونى بوتون مىلى تشكىلاتلارنىڭ ياردەمى بلەن تقويە
ائىمەككە سعى قىلماق لازم ايدى. انور پاشا تور كىستاندە موفىقت
بلەن ايش كورمەككە كىرە كلى بوتون اوصافقا ايگە بر شىخىت
ايدى. برنجى: او بر تورك ايدى؛ ھەن بر تور كىلى تورك اوچون
تور كىستاندە خلق عامەسىنىڭ اعتمادى آولدىن تامين ائىلگەن.
ايكنچى: انور پاشا بزىنك خلق آراسىدا فوق العادە سەۋىلگەن بر
سىما ايدى؛ خلق اونى كورمەسەن دە سەۋەر ايدى. اوچىنچى: انور
پاشا يو كسەك تجرىلەلى حربى بر آدم ايدى... حال شونداى ايگەن،
دوشمانغا قارشو متحده مىلى جىھەدە بارچا كوچلەرىمىزنى بونداى بر
شىخىنك اطرافىغا توپلاماق اورنىغا، تصادفاً باشلارىغا توشوب قالغان
«لىدەرك» رولى بلەن مېھلەرنى يوقاتوب قويغان عقلسىز ائىترىغانلار
مىلى حر كات ايچندە صلاحىت تقسىمى («انقسام قواء») توغرو-
سىندە وە سوسىيالىزم حقتە سوز يوروتدىلەر. اوزلەرنى «حقىقى
سوسىيالىزم مجاهدلەرى» دىب يىلگوچى بولشەۋىكلەرگە قارشو كو-
رەشە قان تو كوب تورگەن تور كىستانلى مجاهدلەرگە سوسىيالىزم
حقتە سويلەمەك، مىلى جىھەنك محكمەلەشمەسىگە ضرر يتكورمەك
دەن باشقا معنا افادە ائىتمەيدىر.

بىز، انورنىڭ باشلاغان بويوك حر كىتىنك حزىن عاقبتىنى بىلەمىز.
انورنىڭ شىخى فاجەسى — تور كىستان مىلى فاجەسىنىڭ ايگ

فلاكتلى صحيفه لهرندهن بریدر...

تورکستان قاجعهسى بوکون هم دوام ایتمه کده در. بزنگ
خلقمز اوز ملی وظیفه سینک اهمیتینی آگلاما قدا کوب تیره نلک
کوره سندی. روسیه بولشه ویکله ری ساویت انفاقینک هیچ بر قسمنده
بزنگ مملکت مزده اوچره دیکله ری قاتغ مخالفتنا یولوقمادیلار. تور-
کستانک طالعه زلغی شونده در که بولشه ویک انقلابی بزنی تشکیلات
وه ته کییکچه يتوشمه گن بر حالمزدا قایلادی. روس ایمپراتورلق
آدارهسى ملی انکشافزنی توقتاتوب توردی؛ روس قومونوست
آدارهسى ایسه خلقمز نك شعورندهن ملی حسنی کوکندهن قوروتماقفا
تریشادر؛ اونلار بزنگ خلقمزنی روس پروله تارباتینک بوغوچی
دیکتاتوراسی تضییقی آستندا توته درلر وه خلقمز بو ظلملر گه تحمل
ایته آلمای عصیان قیلادر. فقط، کوچلی تشکیلاتگه وه تجربه لی
حریبی رهبرلر که ایگه بولماغان قورالسز خلقتک بهک مکمل قو-
راللانغان وه کوچلی بر صورتده تشکیل ایتلگن دولت کوچیگه
قارشو کوره شوویندهن قانداى بر نتیجه حاصل بولادر؟... مانجور-
ریاداغی یاپون-ختای محاربه سینک مثالی کوزمز آلدندا توره در.
420 میلیون نفوسلی ختایدان 30 میلیونلق مانجوریانی تارتوب آلاق
اوچون 15-20 میگ گنه یاپون عسکری کفایت قیلیب توروبدر!...
تورکستانلیله نك اوز باشلاریغا ساویت حکومتیگه قارشو عصیان
قیلیشلاری کوتکه ن نتیجه نی برمه یدر. بونی آچق سویله شیمز
کیره ک. لکن بز عینی زمانده تورکستانلیله نك عصیان ایتمه سلکله-
زنگ ممکن ایمه س ایکه نلگینی ده یاخشی غنه بیله مز. بزنگ قاجعه مز
مه نه شو عصیان ایتمه سلکنک امکانشز لگی وه عصیانک نتیجه سز-
لگینی آگلاماغمز دادر.

بو وضعیتدهن قانداى قوتولماق کیره ک؟

دوشمانلارغا قارشو قوراللی کوره شی فرقه وه حکومت آپا-
راتلاری ایچنده کی فکر کوره شی بلهن باغلاشترماق کیره ک. فقط،

بوگا امکان بارمی؟ بزنگ جواب بیریشگه قینالوب تورگن مسئله مز
مه نه شوندهن عبارت.

مملکتک ایچکی برله شکه ن کوچله رینی اوز ملی استقلاللاری
بولندا روسیه گه قارشو کوره شوب تورگن کوچله ر بلهن باغلاش
لازم. حاضرغی وضعیتدهن قوتولماق اوچون بوندان باشقا یول
یوقدر. یالغز ساویت روسیه سی قول آستنداغی غیرروس خلقلارنک
برله شکه ن کوچله ری بلهن حر وه مستقل ملی حیات یولغا چیقماق
ممکندر.

* * *

مجموعه مز نك تیلی حقنده

استانبولده چیقادرغان «آتسز مجموعه» رفیقمز نك شو ییل
15 ایکنچی کانون (غینوار) ده چیقغان 9 نچی صایبسی باشقارما-
مزغا کیلدی. آرقاداشمز سوک صحیفه سنده مجموعه مز گه ده بر نیچه
سطلق بیر آیرمشدر. او شونداى یازادر:

«فرانسه ده تورکستانلیله ر طرفندهن چیقاریلان بو مجموعه نك
25 نچی صایبسی انتشار ایتدی. بو بر سیاسی مجموعه در. فقط احمد
زکی ولیدی بیک حقنده گی یازیلاری بز دوغرو بولماق. بوندان
باشقا شرق تورک لهجه سیله چیقاریلان مجموعه نك لهجه سی ده خالص
بر اوز بیک تورکچه سی ده گیل، تورکستان شهرله رینک عجم تأثیر یله
بوزولمش شکلدر. یاش تورکستان آرقاداشمز اوروغلو اوز بیک
وه چاغاتایچا اولاراق یازسا هر حالدا ده ائی اولور».

آرقاداشمز نك هیچ بولماسا بو صورتله مجموعه مزدهن بحث
ایتیشی اوزی بزنی آنچاغنا سه ویتیره در. احمد زکی ولیدی بیکنک
«علمی» اثری حقنده گی یازولارنی آرقاداشمز اواناماشدر. بو
حقده گی فکریمزنی آرقاداشمز نك ولیدی بیکنک «علمی» اثری
حقنده گی تأثراتى او قودیمز بر زمانگه قویوب توروب شو بیرده

اونك مجموعهز تىلى اوستنده يازدىقلارغا دائر بر نيچه سوز
تهيتب كىتمه كچى بولامز.

اولا سىياسى بر نشرىاتده هر قانداى بر تاثير آستندا بولونسا
بولونسون شهر اهالىسى تىلنك دها مؤثر بولادراغائىنى استانبولده
چىقىب تورگن «آسز مجموعه» رفقمز نك باشندا توروچيلهر بز-
دهن دها ياخشىراق بىلسه لهر كىرهك. توركستانلى، اوزبىك، قازاق
فلان دىگه نده «آسز مجموعه» باشنداكى توغانلاريمز كىچمىشه
چوللرده كوچوب يورگن خلق طبقةسىنى گنه توشونه در كه نكه
اوخشامىلار. يوق حقيقت بونداى ايمهس. شهر وه قىشلاقلاردا
ياشايدراغان «عجم تاثيرى آستندا قالغان»، «شكلى بوزوق لهجهده
سويله يدركن» خلق طبقةسى ده اوزبىكلهر — توركستانلىلهر در.
اونلار نك لهجهسى ده «اوروغلو اوزبىك» لهجهسى نك حياتى احتياج
طلبى آرقاستندا تورلور دائره لهردهن تاثيرله نوب كىگه يمش، تكامل
ايشمى بر شكلى ندهن باشقا بر نهرسه ايمهس.

بز نشرىاتمز تىلىنى بوكونكى جمعيتمز نك قوللاندىغى تىلنى
بر طرفده قويوب، چاغاتاى لهجهسى نك 15 نچى عصرده گى شكلىگه
قايتارا آلماس ايدك وه آلمايمزدا. 20 نچى عصرده ياشاب تورگن
بر جمعيتنك دعواسىنى 15 نچى عصرده گى تىلده يوروتوب بولمايدر.
بزنك تىلمز اساسا چاغاتاى توركچه سيدر. فقط او آرادا كىچكهن
5 عصرده بر قانچا اوزگه ريشلهر كورمش، كىچيرمشدر. هر لهجه-
ده بولغانى كه بى بوندادا خلقنك حياتى احتياجى طلبنه كوزه بو
حالك بولوشى بهك طبيعى بر نهرسه در. مجموعهز سىياسى بر مجموعه
بولغانى سببلى بز خلقمز نك 20 نچى عصرده گى احتياجى طلبىگه
كورم كىتمهك لزومىنى يه نه ده كوربهك حس ايتهمز.

بزنك مجموعهز تىلنده «آسز مجموعه» آرقاداشمز نك سويله-
مه دىگى وه يا سويله مهك ايسته مه دىگى بر نقطه باردرا، كه اونى اوزيمز
سويله ب كىته پلك.

مستقل يولى بولغان بر مجموعه نك معين حرثى توشونوشى،
يولى هم بولوش كىرهك. بزنك يو نقطه ده كى توشونچه مز عصرى
حرثى حيات ميدانده بزدهن كوره آلداراق بولغان قارداشلاريمز —
غرب توركله رىنك بو يولدا قىلغان تجربه وه حاضر قلارلارندان استفاده
ايتهرهك لهجه مزنى بايتماق، بو صورتله هم اوز محلى احتياج مزنى
تامىن ايتكهن هم ده تورك حرثى چىلىگىگه خدمت ايتكهن بولوشدر.
اونگچون مجموعه مز تىلنده عجم تاثيرى ايمهس، غرب توركچه سى
تاثيرى باردرا. بو ايسه لهجه مزنى، ايسكيدن حياتى احتياج نك
طلبىله كىروب قالغان عجم تاثيرندهن، قوتقارش وه بوكون تورت
طرفدان هجوم ايتب كىلمه كده بولغان روس تاثيرندهن ساقلاش
اوچون اوك مؤثر اوك اوتكور چاره در. يات بر تىلنك تاثيرى آستندا
قالماقدانسا لهجه لهريمز بر برندهن استفاده، استعانه ايتسينلهر.

برده سىياسى بر مجموعه نك طبيعى احتياج ندهن بولغان بر نقطه-
نى ده اونوتمه سلك كىرهك. اوده هر مجموعه نك ممكن قدر كىكرهك
محيطده اوقوتدوروب اوز معنوى تايا نچىغى كوچه تيرمهك تيله كيدر.
بز مجموعه مزنى يالغز («اوروغلو اوزبىك!»)، توركستانلىلهر اوچون-
كه ايمهس، دها كىگ دائره اوچون چىقارماقچى بولامز. دعوامز
تيشيندا قالغان تورك اولكه لهرنده ياشاوچى تورك توغانلاريمز لى دا
اوچوچيلاريمز قانارندا كورمهك ايسته يمز. مجموعه مز بر لهجه مجموعه سى
بولماقدان زياده بر توركستان تورك مجموعه سى بولماقچيدر.

سوزنك قىسقاسى بز ياتلار تاثيرندهن قطعى صورتده قوتولما-
قچى وه ساقلانماقچى بولامز. بونىگله ده نه 15 نچى عصرگه
قايتماقچى وه نه ده بر قبيله شيوه سى نك پريمىتيف شكلىگه باغلانوب
قالماقچى مز. يوليمز معاصر الاشماق، توركله شمه كدر.

غرب توركچه سنده گى شرققا طرف آتيلماقدا بولغان آدمىلار-
نى كوروب تورگن شرق توركله رنده ده اوكا توغرو بر آديم
غايتده طبيعى بر نهرسه در. بو فكريمز گه اينقسا باش صحيفه سنده

«بوتون توركلەر بر اوردو... قاتيلمايان قاچاقدر» ديب يازوب قويغان رفقمر قارشو بولماسا كيرهك ديب ايمد ايتهمز.

آرقاداشمز «آسز مجموعه» بزنك بو نقطه نظر يمز كه مهاجره لهر نظريه سي گنه ديب قاراماسون. بو آقيمينك كوچلي كوكي يورتمز تور كستانده در. سوڭ ييللاردا تور كستانده بولوب اوتكهن معارف، تيل وه املا قورولتاي تويلا نيشلارندا كي مناقشه لهرني تعقيب ايتكهن بولسا رفقمر اوزي ده بزني تصديق ايتكهن بولور ايدى. بو مناقشه لهرده چيغان نتيجه نك خلاصه سي بوتون تور كستان ملي ياشلغينك رفقمر نك «عجم تأبيرنده» ديدىگي معاصر، مترقى بر تيلده يازيش فكرنده بولغانلغيدر. بو ايسه مدني، حرثي ترقي بولندا يوروكهن هر جمعيت تيلنك كيتكهن طبعي يوليدر.

ايسهن تورسون.

تور كستان ساويت مطبوعاتىغا بر قاراش

ملي مطبوعاتنك بر ملت نك حيات مغويه سي اوچون آزوق-آوقات حكمنده ايكه نلگي هر كسجه معلوم بر حقيقتدر.

1905 روسيه انقلابدان سوڭ توغولغان وه چار حكومتينك بوتون تضيق لارغا رغما آقرن-آقرن نشوونما تاپوب، سوڭ انقلابنك برنجي ييللارندا خيلى تكامل ايتكهن تور كستان ملي مطبوعاتى او زمان سانچا آز بولماقلا برابر، عموم تور كستان خلقينك حسيات وه افكار يگه ترجمان بولغان وه اونك طرفندن بئسمه نكهن ايدى.

فقط، روسيه بولشه ويكله رى تور كستانى اوز حاكميتلهرى آستىغا آليز آلماس بو ملي مطبوعاتى يوق قىلديلار وه ييريگه اوز مقصد لارغا اويغون بولشه ويك مطبوعاتىنى بر يا ايتديلهر. موسقوا بولشه ويكله رينك خاقتى سولو كدهك سوروب ساووروب، آغز نداغى سوڭ لوقماسىنى دا تارتوب آلماقلا تويلا ديقلارى تور كستان تروپينك

جزئى بر قسمى (1) بلهن وجود گه كتير ديكله رى بو «شكلجه ملي، فقط معناجه پروله تار» (يعنى ملي روحكه دوشمان) مطبوعات قانداى منظره عرض ايتمه كده وه — مطبوعات اولاراق — تور-كستان خلقينك احتياجىنى اوتوب اوگا بر فائده تامين ايتيه ياتيرمى؟.. موسقوا بولشه ويكله رينك تور كستانده كي بعض صادق بنده-لهرى تيلندهن بو مطبوعات حقتده قيلغان مداحلقلارى وه بورونغي ملي مطبوعات توغروسنده كي معالطه وه افترا (2) لارغا رغما، تور-كستانده كي ساويت مطبوعاتى خلق اوچون بر قارا چاقالق هم فائده بيرمه يدرد. تور كستاننك اوزيكستان، تور كمنه نستان وه قازاق-ستان قسملهرنده چيقاريليب تور گهن وه هر برى بر «جمهوريت» نك باش ناشر افكارى سانالادرغان «قيزيل اوزيكستان»، «تور-كمنه نستان» وه «ئه گبه كچي قازاق» (توغروسى «ئه گبه كچيل قازاق» در) غازيتا لارينك قايسى بر ساينى آلوب اوستندهن شونداى بر كوز يورگوزولسه بو ادعانك توغرونلى آڭلاشيلادرد. بو غازيتا-لارنى عموميلكده آلوب بر تحليل ايتب كوره يلك:

1 — مندرجه لهرى: باش صحيفه لهرى اكثر تيله اورتا آسيا بيوروسينك وه يا فرقه مركز قوميتله رينك، اجرا قوميتله رينك، سانار قوم (ساويت خلق قوميسار) لارينك پاختاچيلق، مالد ارچيلق وه شوگا اوخشاش استىمارله علاقه دار مسئله لهرگه دائر امرنامه، قرار نامه لهرى وه يا خود امرانه سرلوحه لى مقاله لهرى ايله بعضاده موسقواداغى «اولوغ آغالار» تامايدان لله قاينى بر قونفرانس مناسبيله سويله نكهن بر معروضه نك اوزوندهن اوزون تقلى بلهن تولدورولگهن. باشقا صحيفه لهرنده ده همان برنجى صحيفه ده يازيلغان

(1) بويوك قسمى اجنبى اولكه لهرده «III نجي بين الملل» پروباغانداسى وه موسقوا راحتىنى تامين اوچون صرف ايتله در.

(2) زيبا سهعيدنك «توزيك واقئلى مطبوعاتى تاريخكه ماتريالار» اسلى اثر يگه باقياين.

موضوعه لرنك بر آن اوز گه رتيگه ن شكله رى گنه كوروله در؛ بو-
 نلاردان باشقا برده «سوسياليزم قورولوشى» وه بوتون پرووله تار-
 لارنك بر بريله «قارداش» لغندان بحث ايتكوجى. اوزونده ن اوزاق
 مقاله لر كوروله در. عيني غازيتادا، ههمده بونداى مقاله لرنك ياب
 ياتندا، توركستان دهقان وه ايشچيسينك موسقوالى «تاواريشچ»
 («اورتاق») لارنك «اولوخ روس شووينيستلق معامله لهرى» گه
 رگفتار بولوب اونلار طرفنده ن اورولوب تحقير ايتلگه نى كه بى
 خبر لرنك ده بولووى بو «سوسياليزم قورولوشى» وه «اورتاقلىق»
 فكر لرنك نه قادان غيرصميمى ايكه نلگينى كورسه توب توزه در.
 موسقوا بولشه ويكه لرنك بو غيرصميميلكه لرنك توركستان خلقينا
 بوالدرغان يامان تاثيرينى آزالتماق قصديله يرلى قيزيل محررلر
 پرووله تارچا خوش آمدچيلىق قىلب، توركستان ايشچيله رينك ده،
 گوبا، «تار ملتچيلىك» قىلغانلقلارندان بحث ايتيب قويا درلار.

اورتا صحيفه لهرده چيت اولكه لهر گه دائر خبرلر ههم باسليپ
 توره در. فقط بو خبر لرنك ديه رلك باريلى يالغان خبرلر. مثلاً:
 بورژوا مملكته لرنده گى «آچقلار»، ايشچيله رينك سبيسز اوروب
 اولدي ريلمه كده وه قينانماقدا، آينقسا توركيه وه ايران دهقانلارينك
 ملي بورژوا حكومتلهرى طرفنده ن تالانماقدا ايكه نلگى (1؟) وه
 اجنبى دولته لرنك ساويتلارغا قارشو حرب حاضرلقلارى كورمه كده
 بولغانلى؛ بولشه ويك «ضربه لى دسته» لهرينك توركستان «بايلارى»
 وه «موشوموزور» لارينا قارشو قىلغان مبارزه لهرى؛ بعضاده «آناقلى
 قيزيل محرر» لهرنك لله قانداى بر مسئله اوستنده يازغان چاقريم-
 الارچا اوزون مقاله لهرى (كويىنچه روسچه دن سوادسزچاسيغا ترجمه
 قىلغان بو مقاله لهرنك نه ديمه ك ايسته ديكلهرى بعضاً هيچ آگلا-
 شيلمايدر). بو موضوعه ن بر آن يوزه كى آيرما بله ن ههر نسخه ده
 تكرار ايتله در. لکن توركستانك مختلف منطقه لهرنده واقع بولوب
 تورگه ن قوزغائيلشلار حقتده محلى روسچه غازيتالار يازسالار

ههم توركجه غازيتالار بو توغرو لاردا هيچ يازمايدرلار.

2 — تيل جهتي: توركستان توركجه مطبوعاتينك تيلي دائمى
 بر صورتده روسله شتريلمه كده در. چار دورنده آسترا ئوموفلارنك
 تطبيق ايتشكه جرأت قىلماغان روسله شترمه اصوللاريني بولشه-
 ويكله ر غايت قولاي وه موفقيته قوللانماقدا وه له نين تاماتندان
 «بوشكين، لهر ماتوف وه تولستوى كه بى آناقلى ههم قيمتلى
 روس شاعر وه اديبله رينك تيلي»، «مقدس اوكتوبر تيلي» ديب تعبير
 وه تقديس ايتلگه ن روسچه نى عموميله شترمه ككه تريشمه كده لهر.
 كوب سوزلهرنك توركجه سى بار ايكه ن قصداً روسچه سى قوللا-
 نماقدا در. بو روسله شترمه عملياتى يالغز سوزلهر اوستنده گنه ايمه س،
 حتى جمله توزوشده ههم اجرا قىلنماقدا در. (مثلاً: جمله ده مسند وه
 مسند اليه نى روسچه نحو قاعده سيغا كوره جمله نك اورتاسندا تكرار
 ايتلمه سى كه بى). توركستانده گى بو اوچ جمهوريت مطبوعاتينك
 ههر برى اوز باشيغا باشقا بر «ملى تيل» ياراتماقدا تابا حركت ايتهدر.
 بو توغرودا آينو قسا «نه گبه كچى قازاق» «ايلگه رى» كيتب بارادر؛
 بو غازيتانك بعض مقاله لهرنده تورك سوزنده ن كوب روس سوزى
 قوللانماقدا در.

3 — تيراز: تيرازى اون ميگله رچه ديب كورسه تيلگه ن بو
 غازيتالارنك او قوچيلارى تخمين ايتلگه نيدن په ك آن بولووى شبهه-
 سزدر. چونكه صفتلهرى بو درجه توبه ن بولغان بو ساويت غازيتا-
 لاريني يالغز انابى «قومونيستلار» گنه «هوسله» او قويا بيلمه ليدر-
 لهر. توركستان ساويت مطبوعاتينك يرگه ن رسمى خبرلهرينگه
 قاراغاندا توركستانده گى يرلى فرقه اعضالارينك تخميناً يارميسى
 مطلقاً سوادسزدر. سوادلى سانالغانلارينك دا كويى «ليكه ز»
 (سوادسزلقنى بتيرو) قورسلارندان يتوشكه ن چه له سوادليلاردر كه
 بونلار توبه نده كوروله چه گى وجهله، تولا سوادليلارنك دا حوصله-
 لهريني كيتكوزه درگه ن بر حالدا باسيلغان بو غازيتالارنى او قو-

تورکستانده بولشه ویک و حشیلگی

(بر تورکستانلینک باشقارما مرغا یازغان مکتوبندهن)

مکتوب ایگه سینک یازوویفا قاراغاندا: او، کوب ییلاردان بری تورکستاننک تورکمنستان قسنده محکمه وه معارف ایشله رنده خدمت آیتیب «تورکمن قاموس الاعلامی» اوچون ایشله گن، علمی مجموعه له رده «بالقچی» امضاسی یله مقاله وه شعر له ر یازوب کیلگن بر ذات (بو کشینک حقیقی اسمی وه آدره سی باشقارما - مرغا ییلگیلی) در؛ سوگ و اقتلار او کوب یولداشلاری ایله بر لکده «تورکچیلک» یله ن عیله نوب اولومگه محکوم ایتلگه ندهن سوگ عائله سینی تاشلاب مملکتندن ایراتفا قاچوب کیلگن. اونگله برابر محکوم ایتلگه نله رنک کویسی آیتلیب اولدیر ییلگه نله ر...

«— بوتون یومود تور کبه نله ری بولشه ویکله ر ظلمیگه چیدی آلمای ساویت حکومتیگه قارشو قوزغال دیلار. مهن: «حاضر قارشو

چیقماک، وقتی کیلمه دی» دیب آیتقان بولسام هم ظلمنی کونه ره

آلماغان خلق تیگله مه دی، ههر بیرده حکومت قوراما لارینی (ساویت اداره له رینی) تارقاتماققا باشلا دیلار. آخردا موندان اوچ آی اول

(مکتوب یانوار باشلارندا یازیلغان. باشقارما.) خائن بولشه ویکله ر، یعنی آیتاقوف، آنا بایقلار (تورکمنستان حکومت باشلوقلاری)

بایا قیش تور کبه نله ر اوستیگه 16 آیرویلان (طیاره)، ایکی زهرلی

آوتوموبیل وه 2000 عسکر چیقاروب بوتون یومود تور کبه نله رینی

قیلچیدن کیچیردیله ر؛ اوغلان-اوشاقلارینی اسیر ایتب، مال وه

ملکله رینی ویران ایتدیله ر. یومود تور کبه نله رنده ن آگلایان بر

آدامده قویمادیلار؛ اولگه نی اولدی، اولمه گه نی 8 ییل، 10 ییل

مدتله سورگون ایتلیدی. شونک بله ن بوتون یومود تور کبه نله رینی

محو وه پریشان قیلدیله ر...» مکتوبینک سوگدا «بالقچی» شوندا ی دیدر:

«— آی قارداشلارم! مهن سزنک «باش تورکستان» ژورنال- لگرنی ایران یوردنده بر نیچه آداملار قولندا کوروب ممنون بولدم.

سزگه اوشبو مکتوبنی یازماقدان مقصدم، بو خطمغا تورکستان ملی

استقلالی شعار یله چیقاروب تورکمن مجموعه گز صحیفه سنده اورون

بیریب مهنگه هم مهنگده ک کشیله رگه یول اکورسه توویگرنی او- تونمه کدر...

یالمایدرلار؛ ههمده دائما لزومسز اوزاتوب یازیلغان بو مقاله له رنی

بر نوع او قوسا لاردا ذاتاً باشلانغیچی بله ن سوگدا رابطه سی بولماغان

بو مقاله له رنی او قوب بئر گونچه باش طرفینی اونوتوب ده قویا دیرلار.

یه نه عینی غازیتا لارنک بیر گن خبر له ریگه قاراغاندا غازیتا لار پوستا

خانه له رده تاغ بولوب ییغیلیب یاتادر؛ ییلگیله نگه ن بیر له رگه یتکو-

زوب بیر یلمه یدر. تیسر یولدان بر آز اوزاق قیشلاقلارغا یوبار یلغان

غازیتا وه مجموعه له ر او بیر له رگه یتوشمه سده ن قوئوپیر ایتفادو-

کانلاری تامانیدان مال اورا ماققا قوللانیلادر.

4 — باسیلیش (طبع) جهتی: آرشین بوننده حرف له ر بله ن

باسیلغان سر لوجه له رده ن قطع نظر، غازیتا لارنک طبعی او قدار

یاراماس بر حالدا در که یازیلارنک یوزده 75 حصه سنی او قوب بو-

لما یدر. بعضاً اوزون مقاله له ر بوتونله ی او قوناقسز بر حالدا. کویینچه

«ساویتلار اتفاقی» نک لله قاندای بر میرنده گی بر بنانی وه یا.

ایشچیلر وه دهقانلار تور موشیگه دائر بر منظره نی کورسه ته در گن

بر رسم ایگه نلگی زور غایتگنده گی یازودان آگلایشلار دغان قارا

بر بیر کورونه در. بو اوچ رسمی غازیتادان «تورکمنستان» باسیلیش

جهتندن نسبتاً توزو کره ک، «قیزیل اوزیکستان» ایله «هه گبه کچی

قازاق» ایسه بوتونله ی رسوا بر حالدا چیقادر.

فرقه وه حکومت له رنک رسمی ناشر افکاری سانالغان بو غازیتا

لار بو حالدا بولغاندان سوگ باشقا غازیتا وه مجموعه له ر سو یله ب

اوتوروشکه هم آرزیمایدر...

مملکتده چیقیب تورگمن روسچه غازیتا لار هیچ بولماسا

باسیلیش جهتندن بر آز یاخشیرا قدر. بوده روسله رنک مکتب وه

باشقا بوتون خصوصلاردا بولغانی که بی بو خصوصده حقیقی

تورکستانیلرگه قاراغاندا باشقاچا، ممتاز معامله کورمه کده ایگه-

نلکله رینی آشکار قلیب توره در.

چاغاتای.

تورکستانده قوزغالیش حرکاتی (*)

(روسجه «دنی» مجموعه سندهن)

تورکستانده بولشه ویکلهرنک قیشلاق سیاستی نتیجه سنده توغو-
لغان قوزغالیش حرکاتی ایکی ییلدهن پیری ییتمه ی دوام ایتهدر.
تینچ وه تینچلکنی سه و کوچی تورکستان خلقی بولشه ویک ظلملهریگه
چیدی آلمای اوز شرف وه حشینی، حیاتی قوروماق اوچون
بولشه ویکلهرگه قارشو قوراللی کونترلیشگه مجبور بولدی. حکو-
مت ایله اهالی آراسندا ایکی طرف اوچونده بویوک تلفات ایله
تیجه له نه درگن حقیقی محاربه لهر بولوب توره در. اون میگلهرچه
تورکستانلی روسیه نك اوزاق شمالیغا — «سولوفکی» گه — سور-
گون ایتلگن وه اون میگلهرچه سی ده تاغلارغا وه افغانستانغا
قاچوب اکتیکن. بو محاربه لهرده ساویت حکومتی ده آز تلفات
پیرمه دی.

اهالی ناراضیلغینک باش سببی، بولشه ویکلهرنک اهلینی بو-
تونله تالاب اونی تیله نچی حالینا کثیریب قویغان سیاستدر. تاختا
بازار قوئویرا تیغندا پیرتیق کیملی وه آفاق یه له ک بر تورکمه تی
کوردم، بر تانیشم مهنگه او تورکمه تی کورسه توب شوندا ی حکایه
قیلدی: «بو تورکمه تنک 18 میگ قوی بار ایدی؛ ایندی فقط
800 قوی قالغان. بونک ده یارمیسینی افغانستانغا هایداتوب یوباردی؛
اوزی هم افغانستانغا قاچماچی بولغان وقتده یولدا اوشله توب
حبسگه آیلغان ایدی؛ حبسدهن یاقداغنه قوتولوب چقیدی...»

ایش وه تینچلکنی سه و کوچی تورکستان دهقانلاری ایسه
داهادا یامانراق وضعیتده درلهر. بولشه ویکلهر بونلارلی دا بوتونله ی
بازار قیلدیلار. بر دوکان قارشوسندان اوتوب اکتیرکن، دوکان
ایچنده بولغان بر نیچه آدامنک سویله شولهرندهن او پیرده گی آغیر

(*) بیر آز قیسقار تیلیب باسیلدی.

وضعیتی یاخشی غنه تعیین ایتهدرگن حالادا خاطرمدان چیقماغان
شون جمله نی ایشیتب قالغان ایدم: «تاگرم، بو قاندا ی ظلم؛ شوندا ی
هم ظلم بولادرمی؟»

بوتون یو ناراضیلقلار سوک زمانلاردا آچقیدان آچیق عصبان
وه چته حرکتلهریگه نه یله نیب کیتکن. تاغلارغا وه افغانستانغا
قاچوب کیتکنلهرنک سانی اون میگلهرچه در. مختلف حصه لهرغا یو-
لونغان یو عصبانچی وه چته جیلهر قومونیسیتلارغا وه ساویت مأمور-
لهریگه باسقین قیلیب اونلارنی اولدیره درلهر. بعضاً بو حصه لهر بویوک
شهرلهرگه حتی مرکز لهرگه ده جسورانه باسقینلار قیلورلار. مثلا:
مهنگه یو عصبانچی دسته لهردهن بریسینک سمرقند مالیه شعبه سینک
سالق بولومینی تخریب ایتب سالق دفترلهرینی آلوب کیتکنلهرینی
حکایه قیلدیلار. ایکنچی بر دفعه ده عصبانچیلار قومیسارلاردا این
پیرینک اویگه هجوم قیلیب، اوینده گی بار نهرسه سینی — «بو مال-
الارنک همه سینی خلقدان تالان قیلیب آلمانسگ» دیب — تالا-
غانلار وه فقط خاتن-بالاچاقاسینک زارالانوی سایه سنده اوزینی
اولدیرمه گه نلهر.

بوندا ی چته باسقینلارندان باشقا بویوک توقاشوالار هم بو-
لوب توره در. بوندا ی توقاشوالار بالخاصه آفغان چیکره سیگه یاقین
منطقه لهرده واقع بولاددر. عصبانچیلار ایله قیزیل قوشون حصه لهری
آراسنداغی بو مصادمه لهر تورکستاندهن چیقغان کونلهریمگه چه ییتمه-
گن ایدی (*). سواگنجی «محاربه» نك تقصیلاتینی خیلی دهشت
آور بر صورتده نقل قیلغان بر تیمیر یول ماکنه چیسسی (ماشینیسیت) نك
حکایه سینی بالذات تیگلهدم. اونک نه یووویگه قاراغاندا عصبانچیلار
بچه کیستلهردهن وه قیزیل عسکرلهردهن عبارت خیلی بویوک بر
ساویت عسکری حصه سینی اسیر قیلیب «چه قا» قوشونلاریغا
مخصوص قیافه ده بولغانلارینی اولدیرگه نلهر وه عادی قیزیل عسکر-

(*) مؤلف تورکستاندهن بوندان 4—3 آی ایلگهری قاچیب چیققان.

لهرنی سربست قویوب یوبارگانلار. بوندای بویوک توقاشولار ایران چیگهرهسی منطقه سنده واقع بولوب توره در (1).

اوت آراباسندا بو جبهه گه بارا یاتقان بر اوچوچی (طیاره-چی) نی اوچراندیم. قازانجق (تورکمه نستانده بر استاسیون) قارشو-سندان اوتوب کیتهرکن سهنگه لرهنی وه بونلار ایچنده اوتورگن قیزیل عسکرلهرنی کوردیم. ییرلی خلکنک ته تیوویگه کوره بوندان بر آز اول بو ییرده قیزیل قوشون حصه لهری ایله عصیانچیلار آراسندا توقاشولار بولغان وه بو توقاشولار اتاسنده عصیانچیلار بر قانچا وقتغاچا تیمر یول استاسیونینی ده ضبط ایتب تورگه نلهر.

عصیانچیلار فخرغانده، خوقند، آندیجان، نامانگان وه اوش منطقه لهرنده هم فعالیتده درلهر. فخرغانده کورشریمهت (شیر محمد بیگ) اوزینک خلی بویوک دستهسی بله فعالیت کورسه تمه کده در. بو کیشی اوز آداملاری بله 1923/24 میلارندا مملکتینی ترک ایتب افغانستان اوتوب کیتکهن وه سوک و قتلارغا داوور او ییرده یاشاما قدا ایدی. ایندی او یه گیدهن اوز یورتیگه قایتوب ساویت حکومتگه قارشو یه گیدهن کوره شه باشلاغان (2). اوش منطقه سنده — اسمینی ایندی اونوتدیغیم — 60 یاشار بر قیرغیزنک قولی آستداغی توده فعالیتده در؛ بو کیشی بولشهویک حاکمیتینک ایگ فعال وه باریشماس دوشمانلارندان بریدر.

بو عصیانلارنک سینی آگلاماق اوچون بولشهویکلهرنک سو-اگنی ایکی ییلدهن پیری تورکستان قیشلاقلارندا یوروتوب تورگن سیاستلهری توغروسنده بر نیچه سوز ته یمهک کیرهک. مهن 1000 اوبودهن عبارت بولغان پنجشنبه (تاجیکستاندا) قشلاغینی یاخشی یلمه ن. بو قیشلاقلک اهلپسی اکثریتله باغچیلق (اوزومچیلک) بله مشغول بوالادر. 1929 نچی ییلدهن بویان باغچیانلارغا اوز اوزوم-

(1) بو حقه یوقاریدا باسیلفان تورکستانلی «بالقچی» نک یازدیقلارینا باقیاسین.

(2) مملکتدهن آلتان سوگنی معلوماتغا کوره، بو خبر نا توغرینا اوخشايدر.

لهرنی خصوصی آلوجیلارغا ساتیشغا اذن بیریلمه یدر. باغ ایگه لهری اونوملهرینک ههر پودینی 1 سوم 20 تین بدلیگه بولشهویکلهرگه پیرمهک مجبوریتنده درلهر؛ حالبوکه بازار نرخی ههر بودی اوچون 5 سومدر. بوندان باشقا، 300 باغچی آدم باشیغا سالتق اولاراق، 25 پوددهن کیشمیش بیریشکه مجبور قیلنغانلار. بو بایا قیش باغچیلار بولشهویکلهر طرفندن طلب ایتلگه ن بو مقدارنی بوتون قیشلاق اهلپسینک یارده می بله ن حکومتگه تابشوردیلار. فقط بوندان سوک بولشهویکلهر قایتادان یه نه 50 بود کیشمیش طلب قیلا باشلادیلار. اهالی آرتق بو طلبنی یریکه یتکوره آلیش اقتدارنده ایمه س ایدی. بو بختسز انسانلارنک اکثریتی قامالیش وه سورگون ایتلیشدهن قورقوب اوی-ایشیکلهرینی ترک ایتب تاغلارغا قاجوب کیتدیله ر؛ بولشهویکلهر قاقچانلارنک بوتون مال وه ملکله رینی مصادره قیلیب، قاجماغانلارنی بر ییلدان اوچ ییلغاچا حبس ایتدیله ر.

1931 نچی ییلدا محصولات یاخشی غنه بولغان ایدی. تور-کستانلی دهقانلار بله ن بو حقه قیلغان مصاحبه مز اتاسنده دا ئما عینی جوانی ایشیتدیک: «بو محصولاتمزدان بزگه فائده یوق! بونلارنک همه سینی بزدهن تارتوب آادارلار وه بزنگ بالالاریمزنی یه نه آچ قالدیرادرلار.»

ایگین ایشلهری باشلانارکن توراو «بریغادا» لار (بولشهویک دسته لهری) قیشلاقلارغا باروب دهقان اویلارینک لیسته سینی (سیاهه-سینی) ترتیب ایتهدرلهر. ههر عائله نک قانچا محصولات آلوب اوندان قانچاسینی حکومتگه بیریشی لازم ایکنه لگی حقنده تابشوروقلار قیلادرلار. بر دهقاتنک حکومتگه بیریشی لازم بولغان قدر محصول-الاتنک آلوب آالماغانی بولشهویکلهرنی اصلا قزیقترمایدر؛ ایسته-لگه ن مقدارنی تولدوروش اوچون 10-20 بود بازاردان ساتوب آلوب اوزینک اوندورگه ن محصولاتی بله ن برلکده حکومتگه تابشورغان دهقانلار کوب اوچره تیله در.

حکومتك دهقان بله ن پاختا لخصوصنده غي رفتاری بو سويله.
 دیکله ريمده نده يامانرا قدر. هر دهقان، پاختاسی بولسون يا بولما.
 سون، بولشه ويكله رنك اولدان تعين ايتديكله ری مقدارده پاختانی
 تاپشورماقفا مجبوردر. اوتکه ن ميل (1930 نجی ميل) کوز سولگلا.
 رينا ياقين، بولشه ويكله ر اويمه اوی آقتاروب يوروب خلقتك کورپه
 (يورغان) لهرنده گی پاختانی ده مصادره قیلديلار (1). بونداي معامله.
 لهر دهقانلار آراسندا غلبانغا سبب بولدی. بعضی دهقانلار تاشکنده
 وه حتی موسقواغا عريضه بيرديله ر؛ فقط هيچ بر نتیجه چقمادی...
 نورکستان، بوتون خلق طبقه سينك ائگ سولگلی ييمه گی
 بولغان مشهور ئه نلی، سه بزلی «پالاولان» ندان محروم بولدی. او
 آرتق بوتونله ی يوق بولغان. دهقانلار پالاولير ييگه، ايچيگه بر آزغنه
 سه بزلی، بر نيچه دانه اوروك وه ايکی-اوچ قاشيق اون سالنوب
 سوده ن حاضر لانغان ئه لله قانداي شوربا بله ن کيچمه کده لهر.
 بوتون خلق تأميناتی، ايچنده هيچ بر زمان بر نهرسه ده
 تاييلمايدرغان قوئوپير ايتفلاز قولندادر. قوئوپير ايتفلازك بوش تاقچا.
 لارندا يالغز تيش توزی (پاراشوك) قوتولاری قويولغان. هر آيدا
 بر وه يا ايکی دفعه بو تاقچالار آراق (وودقا) وه شراب شيشه لهری
 بله ن زينته نهدر...

قورال تاشلاش قونفرانسی

2 نجی فيورالدا جينوه شهرنده قورال تاشلاش قونفرانسی
 آچیلدی. 60 دان آرتق دولت اشراك ايتکه ن بولووی جهته ن،
 بو قونفرانس ائگ بو يوك جهان قونفرانسی سانالادر. قونفرانس
 قورال تاشلاش (ترك تسليحات) ديب آتالسا هم حقيقتده اونك
 (1) بو حقه « ياش نورکستان » نك اوتکه ن ييلغی سانلار ينك برينده يازيلغان
 ايدي.

مقصدی قورال آزايتمش (تحدید تسليحات) بله ن گنه مشغول بولما قدر.
 قونفرانسا ايکی مهم نقطه نظر باردر. بریسی فرانسه تامانيدان
 اورتاغا آتلغان بولوب: اولاً بوتون دولتلهر اوچون امنیت شرائطی
 ياراتماق وه ملتله ر اويوشمه سی قاراماغندا اواگا دااخل دولتلهر نك
 هر برنده ن آتلغان قوراللی کوچ آماده قيلماقلا اونك نفوذینی
 عمومی صلحنی بوزوچی دولتگه قارشو چيچا ييله درگه ن بر صورته
 محكمه له مك. فرانسه حكومتی نقطه نظرجه بو شرائط اورونغا
 كيلگه چ هر دولتك اوز ملی احتياجي بله ن متناسب صورته
 قورال آزايتمش ايشی هيچ قين ايمه سدر.
 فرانسه نك بو نقطه نظرينی جهان اوروشنده ن سوک تأسيس
 ايتلب ملی برلگینی تاپقان دولتلهر، مثلا: لهستان، چه خوسلوا-
 قاي، رومانيا وه يوكوسلاويا مقبول كوره درلهر.
 بوگا مقابل ايکچي نقطه نظر آلمانیا طرفنده ن بيان ايتلمه -
 كده. وهرسای صلح معاهده سی بو نيچه آلمانیا 100 ميگده ن آرتق
 عسکر ساقلاش وه عمومی مكلفيت عسكریه تطيقي حقنده ن محروم
 ايتلگه ندر. اونك قوراللانو حقی ده كوب كه مه تيريلمش ايدي.
 مه نه شو سيده ن آلمانیا، طبعی، باشقا دولتلهر نك ده قوراللانينك
 كه مه تيريليشینی طلب ايتهدر. آلمان حكومتينك فكر نيچه دولتلهر
 آراسندا قوراللانو جهته ن يوكونکی تيگسزلك حكم سوروب
 توردیکچه امنیت شرائطی حاصل بولا آمايدر.

ديگر دولتلهر نك نقطه نظرلهری بو ايکی فکر اطرافنده
 ئه يله نوب توره در.

ساويت روسيه سی ايسه بونلاردان بوتونله ی باشقا بر وضعيت
 آلوب توره در. بولشه ويكله ر بوتون دولتلهر نك درحال، شو بو-
 گون، بوتونله ی قوراللانووينی طلب ايتهدرلهر. بولشه ويكله ر نك
 بوندان مقصدی « صلحچرور » لق ايمه س، بلکه باشقالار نك قوراللانو-
 لغندان استفاده ايتيب جهان قومونيزم انقلابینی آسانقلا وجودگه

كثيرمهك اوچون قولاي شرائط ياراتماقدىر.
قونفرانسك ايشلهرى اوزون غنه وقت دوام ايتسه كيرهك.

* * *

اوزاق شرقده

«ياش توركستان» نك اولگى (24-26) سانلارندا درج ايتد.
يگمىز اوزاق شرق وقعه لهرنده بزنى بالخاصه قزيقترادرغان وقعه لهر
بو مسئله نك روسيه ياپونيا مناسباتيغا عائد بولغان قسמידر. بو جهتدهن
خارپين شهرينك ياپونلار طرفندهن اشغال ايتليشى بويوك اهميتگه
مالكدىر. خارپين، فعلاً ختاي توپراغندا بر روس شهريدىر. بو شهر
شرقى ختاي تيمر يولى اوستنده وه بر قسمى روسيه گه عائد بولغان
جنوبى مانجوريا تيمر يولينك باشلانغىچ نقطه سنده توره در. اوزاق
شرقدان كيليب تورگه ن خبرلهر كه كوره او طرفداغى روسلهر نك
اكثريتى ياپونلارنى يالغز اونلار نك «آرالق دولت» ياراتماق تشبئله.
رينده گنه ايمهس، حتى اونلارنى اوزاق شرقداغى روس ولايت.
لهرينى توغرىدان توغرى اشغال ايتمهك فكرنده بولغانلارى تقديرده
هم تقويه ايتمهك قرارينا كيلگه نلهر...

بولشه ويكلهر ياپونيا بله ن سوغوشغا كيريشدهن قورقوب حاضر.
چهلك يالغز شاوقونلى قرارلار قبول ايتمه كله كفايه له نمه كده لهر.
عيني زمانده تورلى مملكتلهر مطبوعاتندا بولشه ويكلهر نك شرقى
ختاي تيمر يولينى جنوبى مانجوريا تيمر يولينك روسيه گه عائد
قسمى بله ن برابر (طبيعى، ياپونلار تامانيدان روسيه نك اوزاق
شرقداغى منافعيگه ضرر تيكورمه سلك شرطيله) ياپونياغا ساتماق
فكرنده ايكه نلگى شايه سى پيدا بولا باشلادى. بونكله برابر
بولشه ويك دوشمانى بولغان روسلهر وقعه نك جريانى آرتق هيچ
بر حالنك اوزگهرته آلماسلغى وه روسيه اوزاق شرق ولايتلهرينك
ياپونلار قولغا اوتوب كتيشى قناعتنده درلهر.

بز شخصاً دوستلاريمزدان بعضيلارينك، اوزاق شرقدان
قولغان روسيه نك اوز قول آستندا بولغان غيرروس اولكه لهرده
محكمه شه چه كينى سويله ب خوف قيشلارينا قوشولا آلمايىز.
روسيه بوتون دونياده ايگ آچ كوز بر مملكدر وه هيچ بر زمان
استيلاگه توپمه يدىر. او، نه قادر كوب پير ايگه لهسه او قادر كوب
اشتالانادر. «اشتاي يمه كله كيلدر» ديگن مقالنى روسيه نك آچ
كوزلگى مناسبتيله سويله نكهن ديلىسه ده بولادر. روسيه نك اوزاق
شرقدان قوللوشى اونك ديگر اولكه لهرده حكم سوروب تورگه ن
جبر وه ظلمينى آرتديريشتا سبب بولا آلمايدير. چونكه ظلمنك
بوندان آرتتى بولمايدىر، روسيه اوزاق شرقى قولندا ساقلاب
توروب اوز ايمپرياليستك وه مستملكه چيلك اشتها سيني كه مه يتمهس
ايدى. چونكه او اولدان قناعتسز دولت بولوب ياراتيلغان.

بز روسيه نك سياسى اعتبارينى توشوره درگه ن مغلوپيتينى —
ايستر اوزاق شرقدا، ايستر باشقا بر طرفده بولسون — ههر
زمان آرزو ايتمه لى مز.
روس ياپون محاربه سنده روسيه نك يه گيليشى اونك قول
آستنداغى ملتله اوچون بويوك موفقيت بولغانلغى ههر كيمنك ده
خاطرنده در.

* * *

توركيه حقنده ساويتلار يالغانى

موسقواداغى ساويت ديپلوماتلارى حاضرغى توركيه كه قارشو
دوستقلارى وه حتى — آز قالا — مجبئله رى حقنده سويله مه كنى
بهك ياخشى كوتزه درلهر. عيني زمانده ساويت حكومتى تور-
كستان خلقينك توركيه كه بولغان ايگ طبيعى تمايللارينك تظاهريگه
قارشو سوڭ درجه انصافسزچاسيغا كوره شه در. بولشه ويكلهر تور-
كيه نى نهايتده آيانچلى بر حالدا وه توركيه حكومتينى ايسه مملكتينك

ملی منافعینی ایمپریالیستلەرگه ساتوچی قلیب کورسه تمه ککه تر-
یشه درلەر. اونلار تورکیه گه دائر اوز نوبتی اعواکارانه یالغانلارینی
تورکستانلیلەرگه «تورکیه ده قوزغالیش» حقدنه استانبولدان آلمان
خبرلهری شککنده تقدیم ایتهدرلەر. عشق آباددا چقادرغان وه تور-
تورکستان ساویت غازیتالارینک ایگ اعتبارلیسی سانالادرغان «تو-
رکمه نسکایا ایسکرا» غازیتاسی، 14 یانوار نسخه سنده «تورکیه ده
قوزغالیش» سرلوحه سیله شو خبرنی پیره در:

— استانبول. 12 یانوار. حلب اطرافندا اهالی آراسنداغی
عصیان دوام ایتمه کده در. توقاشولار کویه ییمه کده. هر کون
یه گیده ن یارالانغانلار وه اولدیریلگه نلهر قید ایتلمه کیده. کوچلهر
اوروش میدانگه یله نکه ن. هر پیرده عسکر توده لهری، تاقلار.
ره ککی قیشلاغی (بوندان مقصد «شهر.رحا» بولسا کیره ک. باشقار-
ما.) پیر بله ن یکسان قیلنغان. حلب اطرافنداغی تاغلی قبیله لهر
شهرگه هجوم ایتمه کده لهر.

حلب بوگونده سوریه گه قاراشلی بر شهردر؛ بونی بولشه-
ویکلهر په ک اعلا بیلیرلهر. فی الحقیقه او پیرده بوندان بر آز ایلگه ری
بولوب اوتکه ن سایلوالار مناسبتیه خیلی بویوک قوزغالیشلار واقع
بولغان ایدی. لکن تورکستانلیلهرنی تورکیه اهالیسینک حاضرغی
تورکیه حکومتنده ن گویا ناراضی ایکه نلگیکه ایناندرماق اوچون
بولشه ویکلهر سوریه عصیانلارینی تورکیه چیکه ره سی ایچیکه کیر-
یتهدرلهر وه اوز پرووا قاتورتق یالغانلاریغا حقیقت شکلینی بیرمه ک
اوچون ده بو خبرنی «استانبولدان» کیتره درلهر.

تورکیه ده

رومانیانک سیلیستره شهرنده چقیب تورگن تورکجه «حق
سوز» غازیتاسینک 8 نچی فیورال نسخه سنده یازیلغانیغا قاراغاندا:

— «22 یانوار 1932 تاریخده جمعه نمازندان سوگرا
استانبولدا «بیره باتان» جامعدا برنجی دفعه اولاراق قرآن کریم
تورکجه «اوقولغان. بوندان سوک خلقنک آرزوسی اوزرینه استانبو-
لنک باشقا جامعلارندا هم قرآن تورکجه اوقونماقا باشلاغان.

«حق سوز» غازیتاسی: «صاحب اجتهاد امامیمز امام اعظم ابو
حنیفه حضرتلهرینک» عربجه نی یاخشی اوقویالماغان وه یاخشی بیلمه-
گن بر مسلماننک، نمازده عربجه دن باشقا تیلده عبادت ایتمه سی
جائزدر» طرزنده گی حکیمانانه سوزلهرینی محکم بر سند وه قطعی
بر برهان وه دلیل اتخاذا ایتب اجرا قیلنغان بو حرکت دیندارانه نک
دویروجه مسلمان عالمنده هم اورون تایوب تعمیم ایتجه کینی»
امید قیلادر.

عینی غازیتای، استانبولدا سلطان فاتح جامعینک مناره سندن
برنجی دفعه اولاراق تورکجه اذان اوقولغانینی بیلدیره در.
تورکجه اذان شودن:

آله بویوکدر. (4 دفعه)

تاگردان باشقا تاپاجاق یوقدر

به ن شاهدیم که تاگرم بویوکدر

نبی محمد، آله رسولی.

به ن شاهدیم که او حقدن گه لدی

ای دیگله یه نلهر که لگن نمازه. (2 دفعه)

ای ایشیده نلهر قوشواگن فلاحه (2 دفعه)

آله بویوکدر (2 دفعه)

تاگردان باشقا تاپاجاق یوقدر.

اسلام دینینی قبول ایتکه ن خریستیانلار

بعض آوروپا غازیتالارینک بیرگن خبرلهریکه اکوره: 1931
نجی میل ایچنده تورکیه ده 300 خریستیان اسلام دینینی قبول ایتکه ن.
بونلار ایچنده کوب روسلرده بار.

تورکیه - ایران مناسباتی

فرانسوزچه «تاک» غازیتاسینک 26 یانوار نسخه‌سندده یازیلغانیغا قاراغاندا: 23 نجی یانواردا تورکیه وه ایران تیشقی ایشله ناظر-لاری ظهرانده تورکیه-ایران چیکه‌ره‌سینی یه کیدن قطعی صورتده اصلاح قیلادرغان بر معاهده امضالانلار. بو معاهده‌گه کوره ایران حکومتی تورکیه‌گه «آغریداغ» اطرافنده بر پارچا بیر، تورکیه حکومتی ایسه ایران فائده‌سیغا «بازیرغا» حوالیسینک بر قسمینی ترک ایتدر.

«قوطور» حوالیسندده ایکی حکومت آراسندا منازعه‌لی بو-لوب کیلگن بیرنک بر پارچاسینی تورکلر ایرانگه قالدیریب منازعه‌نی حل ایتمشله. کیله‌جه‌ک کوکله‌مده (ایلك بهارده) ایکی دولت مرخصله‌رنده ن مرکب بر قومیسون یه‌گی چیکه‌ره‌نی یلگیله‌ب خریطه‌غا آلاجاقلار.

یوندان سوگرا ایکی دولت آراسندا چیقادرغان هر تورلی منازعه‌لی مسئله‌لر نکل حلی اوچون حکم اصولی قبول ایتلمشدر. معلومدر که اوتکه ن یللاردا کی کورد عصیانی وقتنده چیقغان تورکیه-ایران حدود قاوغاسی، بو ایکی دولت آراسینی بوزماق اوچون فرصت آقتارغان اجنیلهر که مهم قورال بولا یازغان ایدی. اونگچون تورکیه ایله ایرانک بربری بله ن دوستلق یولیه کیلیشوی هر بر تورکستانلینی کوب سه‌ویتره‌در.

* * *

تورکستان خبرله‌ری

1 — تورکمه‌نستان حکومتینک دیقابر آیندا موسقوادا بولوب او-تکه ن ساویت اتفاق اجرا قومیته‌سینک 2 نجی سه‌سیونده بیرگن معلوماتیغا کوره تورکمه‌نستانده ایشله‌وچی ایشچیلهر نکل عموم سانی

35 مینگ 300 ایمش. بونلاردان تورکمه‌نلهر یوزده 30 دن آزغنه آرتقا (30,3)، یعنی 10 مینگ بش یوز جاماسنددر.

شوا معلوماتغا قاراغاندا، تورکمه‌نستانده تورکمه‌ن شیوه‌سندده 4 مرکزی، 9 رایون غازیتاسی وه 5 مجموعه چقیب تورهر ایمش. 2 — «ته‌گبه‌کچی قازاق» غازیتاسینک 11 نجی دیقابر ساتندا بیریلگن خبرگه کوره، تورکستان-سیبریایی یولی اوستنده‌گی «آیا‌گوز» شهرنده فابریک-زاوود مکنبنده اوقوب یورگوچی تور-کستانلی بالالاردان 81 ی هایداب چقاریلغانلار. قازاق معلملهر نکل: «بو بالالارنی نیچون هایداب چقاردیگن» دیگن سؤاللاریغا مکتب مدیری «غناچاروفسکی» دیگن بر روس: «قازاق بالالاری سزگه قیمتلی بولسا هم مینگه آرزان» دیب جواب بیرگن.

3 — دیقابر نکل 7 سنده آلمانا توبلانغان قازاغستان معارفچیلاری قورولتایندا معارف قومیسارینک بیردیگی معلوماتیغا کوره قازاغستا-نداغی 13 مینگ 890 معلمنک یوزده 80 ی «اوقوتوچیلق» بیلمینه جه‌تیک ایمه‌س» ایمش.

معارف قومیسارینک اوزی طرفنده «بیلیمسز» دیب تانیلغان معلملهر نکل خلق معارف ایشیگه قانداغی خدمت ایته بیلشی اوستنده ثوقتاب اوتوروشنک حاجتی یوق.

لاتین حروفاتیغا قارشولق

4 — «ته‌گبه‌کچی قازاق» نکل 16 نجی دیقابر ساتندا یازیلغانیغا کوره غازالی ایله پاختا آرال رایونلاری بو کونگه‌جه لاتین حروف-اتیغا قارشولقا کورسه‌توب همیشه عرب حرفله‌ریله یازارلار ایمش. غازالی رایون اجرا قومیته‌سی، مرکز نکل بو خصوصداغی سوراویغا جواباً: «بز لاتین حروفاتیغا کوچکه ن بله ن آوول خلقی کو-چمه‌یدر» دیگن.

غازالی رایون بیر قومیته‌سی ایسه مرکزگه قایتارغان جوا-بنده: «لاتینگرنی بز بیلیمه‌یمز» دیب قویا قالغان.

سیاسی اولدوروشلەر

3 — 5 نجی دیقابرده نامانگانغا قاراشلی «چورتوق» قیشلاغندا پاختا یغیش ایشلهریچون تشویقات یورتوگه حقان قومسومول خواجه اوغلی عزیز «صنفی دوشمانلار» طرفندن اولدیریلگهن. (پراودا ووستوکا» 9 دیقابر).

«خالاج» رایوتنده پاختا یغیش ایشلهری بلهن مشغول یولوب یورگهن قولخوز وکیلی بکتی اوغلی رحمت آغا «صنفی دوشما-نلار» طرفندن اولدیریلگهن. (عینی غازیقادان).

«انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» نك مهم بر قراری (*) (اوز املاسیله)

— «انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» اغراض وه مقاصدینی وه بولشهویک روسیه نك نیره گبازلوق برله قیلیب تورگهن ظلمینی خلقغا آگلانماق، خصوصاً هندستان اهاالیسیگه یلدریمهك اوچون 5 کشیدهن عبارت «مجلس ما تحت» قائم قیلدی.

«انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» نك 12 نومره لی قرارداددی یوزندهن «انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» پشاورده عقد ایتلگهن خصوصی مجلسنده انجمن نك اغراض وه مقاصدینك پروپاغانداسی اوچون صدر وه ناظم اعلانی ده شامل اولدیغی حالدا 5 ارکاندان عبارت بر «مجلس ما تحت» قائم قیلیب بو «مجلس ما تحت» مجوزده مافوققا پروپاغاندا سلسله سنده هر بر تدبیر وه تدابیرله عمل ایته یلسین اوچون اختیارات کلی تاپشیریلماسینی قرارغا آلادر.

مدت مذکورده نك تمامیدهن سوک بو مسئله ایکنچی مرتبه حصول فیصله (قرار حصولی) اوچون انجمن مذاکورگه پیش

(*) بو «انجمن» حقنده «یاش تورکستان» نك کیلهجهک سائندا آریجا مقاله یازیلماقادر. باشقارما.

(تقدیم) قیلنور.

رکیت (هیئت) مجلس ما تحت پروپاغاندا مجوزده فوق او- چون حسب ذیل (توبه نده گی) اصحاب منتخب اولدیلار:

- 1 - جناب محترم مولانا محمد یوسف صاحب هندی
- 2 - جناب محترم مولانا لطف الله صاحب هندی
- 3 - جناب محترم مولوی حبیب الرحمن البلغاری (مهاجر)

«یاش تورکستان» اوردو تیلنده

«یاش تورکستان» نك 25 نجی سائندا ذکر ایتلگهن پشاورده ده گی «انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» طرفندن سایلانغان مخصوص «مجلس ما تحت» اعضالارندان محترم مولوی حبیب الرحمن البلغاری افندیك باشقارمازغا یوللاغان مکتوبنده «یاش تورکستان» نك هندستانده اوردو تیلنده سویله شه درگهن خلق آرا- سندا هم رغبت قازانغانغی وه بو سببدهن 21 وه 22 نجی سانلا- رینك اوردو تیلیگه تماماً ترجمه ایتلیب تارقالغانغی یازیلادر. مولوی حبیب الرحمن افندی مجموعه مز نك «هندستانده بوندان سوک داهادا یاخشی تانیلیب باعث ترقی» بولوشیغا اینانادر.

محترم مولوی حبیب الرحمن افندی وه «انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» نك باشقا محترم اعضالارینك تورکستان ملی استقلالی بایراغینی کوته روب یورگهن «یاش تورکستان» مجموعه- مز ایله او طرفده گیه رنی قیزیقترب مملکت مز نك ملی قورتولوش مجادله سیگه اونلارنك دوستانه نظر وه علاقه له رینی جلب ایتمهك ساحه سنده اکورسه توب تورگهن خدمتله رینی بوتون تورکستانلیلهر سهوینچلهرله قارشولایدنلار.

«یاش تورکستان» آروپا مطبوعاتندا

بهرلین ده چیقادرغان «Ost-Europa» مجموعه سی شو فیورال نسخه- سنده ساویت عسکرلهری حقنده معلومات توپلامشکهن K. Vasilevski نك

„Revolutsiya i Natsionalnosti“ مجموعه سينك فيورال - مارت 1931
 نسخه سنده گي «قزىل قوشوننگ مى قورولوشى» سرلوحه لى مقاله سيله
 بر قاتاردا «ياش توركستان» نك 23 نجى ساندا گي «توركستان ليله ر
 عسكر لكده» باشلقلى مقاله سيني ده باسمشدر .

«ياش توركستان» فائده سيغا

«ياش توركستان» نك دوامى او چون ته نرين ده ياشا وچى توركس -
 تانليله رده ن باشقار مامزغا توبه نده گي اعانه لهر كيا مشدر :

1	-	يونس ذاكر جان	يكدن	-	150	مه كسيقو دولارى
2	-	محمد هاشم ميرزا محمد	»	-	100	»
3	-	احمد ولى ابراهيم	افنديدهن	-	100	»
4	-	عبد العزيز صابر حاجى	»	-	50	»
5	-	تاشكندلى اكبر خواجه	»	-	50	»
6	-	حميد الله ديليش	»	-	50	»
7	-	عبد المطلب ميرزا محمد	»	-	30	»
8	-	عباس انعامى	»	-	30	»
9	-	على آكا عمر	»	-	15	»
10	-	غله م يهودين	»	-	10	»
11	-	نجم الدين شيخ	»	-	10	»
12	-	كليم الله اوتوش	»	-	10	»
13	-	اسماعيل على	»	-	10	»
14	-	رحمت ملا آخوند	»	-	5	»
15	-	ع . قودياقوف	»	-	2	»

جمعى - 622 مه كسيقو دولارى

شو آقچه ته نرين قورسيله (31. XII. 29 ده) فراتقا ئه يله تيريليب ،
 3856.40 فراتلق چهك حالندا يونس ذاكر جان بيك نامندان «ياش
 توركستان» باشقار ماسيغا كونده ريامشدر . آليسدان ياقينلق كورسه تكهن
 ته نرين ده گي يورتداشله ريمزگه بو همتله رى او چون يوره كده ن تشكر لهر
 ايتهمز . يوقاريدا گي ليسته ته نرين ده چيقادرغان روسچه «ناشا -
 زاربه» غازيتاسينك اداره سيگه هم يوللاندى . باشقارما .

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - مارت 1932 | 28 سانه | ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا:

- 1 - «تورکستان وه بوخارا» می، یوقسا توغریدان توغری «تورکستان»؟ باش مقاله
- 2 - «شکلچه قومونست، معناچه ملتچی» . چوقای اوغلی مصطفی
- 3 - تورکستانده انقلاب دوری II . تیمور اوغلی
- 4 - لاستیک قوغورچاق . جانای
- 5 - ساغلام فکرگه فارشو بولشه ویک هجومی . چاغاتای
- 6 - «بورزوآ مفکوره سی اسیرلگنده» . قوات
- 7 - تورک غازیتاچیلیغی I . توقتامش اوغلی
- 8 - بایراغم (شعر) . ایلتهر
- 9 - استقلالچی قازاچیلا . * * *
- 10 - مانجور یادا . م
- 11 - فلسطین مسئله سی اطرافندا . ع
- 12 - «سولوفکی» دان فینلانداغا قاچوب چیققان اوچ تورکستانلی حقنده
- 13 - بهرلین ده: بر آلمان عالمینک تورکستان حقنده مهم بر قونفرانسی
- 14 - تورکستان خبرله ری

Yach Turkestan

Fevrier 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 27

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

یولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتله ری
آچیقدر . باسیاماغان یازولار قایتاریماس .

آبونه شرطله ری:

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایخیلی او قوچیلارین

«باش تورکستان» نی اوزاگزگنه او قوش یلن قانیمای ،
اونی باشقالارغا هم او قوتوش اوچون بهر تامانغا تارقانگرت .
تورکستان چیکه زله ریگه یاقین بیرلرده یاشاوی او قوچی -
لاریمزدا مجموعه مزنی یورتمزگه کیرگیزیشکه کوبره ک حرکت
ایتمه کله بزگه یاردم ایستینلن .

«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلاللی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردم کونه دن . اعانه بیروچیلهرنک اسمله ری
مجموعه مز صحیفه سنده باسیلا جاقدر . باشقارما .

مجموعه مزگه نیوشلی هر تورلی یوللانلار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نیچی یلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
مارت 1932 | | ساره 28

«تورکستان وه بوخارا» می
یوقسا توغریدان توغری «تورکستان»؟
(«انجمن سعادت بوخارا وه تورکستان» مناسبتیه)

بهر بر کوره شده موفقیتلی چیقونک برنجی شرطی معین
مثبت بر پروگرام تووره گنده برله شه یلمه کدر. تورکستانک روسیه
تامانیدان آلتووی دورنده ده بز برله شکه ن وه متشکل بر حالغا کیله
آلماغان ایدک. حتی 1917 نیچی ییل انقلابی باشنادا وه سوکراگی
عصیان حرکاتینک ائک قیزغین چاغلارنادا ائک ضعیف وه یاره لی نقطه.
مز، ملی کوچله ریمزنی حقیقی مفهومده برله شتره آلالماغانمزد.
ایمپریالیست روسیه نک بر توده عسکری تورکستان که بی قو-
جامان بر اولکه نی یالغز بزده برلک بولماغانلغی سایه سنده گنه غایت
آز تلفات ایله ضبط ایته یلکه ن ایدی. خوقند، بوخارا، خیه وه

یاغا

« ملی یول »

ابدل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق
مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Milli Yol“
Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

« امل مجوعه سی »

قریم تورکلرینک استقلال فکرینی تاراتادرغان
اونبش کونک مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3
Bazargic - Romania

« پرومته »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسزچه آیلق مجموعه در. آدره سی:

4, villa Malakoff, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررله ری تاماندان بهرلینده لاتین
حرفله ریله هن اون کونده چیقاریلماقدا بولغان بو
قیمتلی غازیتانی او قوچیلاریمزغا توصیه ایتمز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا تاغلیاری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی تروج ایتوچی
آیلق مجموعه در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:

Warszawa, Morszynska, 39
Pologne

تورکمه نستان خانلاری، قارا تیگین وه شهرسبز بیکلهری ههر بری اوز باشیغا حرکت قیلغان، اوز باشیغا اوز مملکتینک آستانه سی آلدنداغنه اوزینی چیت دوشماندان مدافعه قیلشغا اورونگهن اییدی. او زمان بابا لاریمزدا تورکستانلیک توپغوسی یوق اییدی. خوقند، بوخارا، خیوه وه سائره نک روسیه گه قارشو آیریم نقرتلهری تورکستانی روسلهردهن مدافعه اوچون یتوشمدهدی. یوقاریدا کور-سه تیگهن قوتلار برله شوب خوقند، بوخارا، خیوه، قارا تیگین، شهرسبز، تورکمن، قازاق، قرغز آیریم قبیله چکلهری اورنیغا بر-لهشکن تورکستان وطنپرورلگی حکم سورگهن بولسایدی، تور-کستان اوز استقلالیتی ساقلاپ قالغان وه تقدیر بزنی اجنبی تضییقی خورلغندان وه ذلتدهن قوتقارغان بولور اییدی.

روسیه تورکستانده اوز حاکمیتینی یرله شترب آغاندان سوک تورکستانلیهر آراسنداگی قبیله چیلکنی کوچه یتمه ککه کیریشدی. بو یولدا روس حکومتی موفقیتنک آز بولماغانلغینی 1917 نچی ییل انقلابی دورنده عملده کوردک.

ههمه مز اوچون بر بولغان تورکستان مختاریتی پروگرامینی قازاق، قرغز، اوزبیک، تورکمن ههر قایسیمز آیریم-آیریم اوز بیلگه نیمزچه، اوز اصولیمزچه مدافعه گه کیریشدک. حتی بولشه ویک-لهر حکومت باشیغا کیلیب عموم تورکستان خلقینی عینی حقوقسزلقغا کتیردیکلهری زمان ههم بز تورکستانلیهر اوز آرا عمومی بر آگلشما تیلی تاپا بیلمه دک. ملی دوشمانغا قارشو مجادله فرصتینی ایسه اوز آرا کیلیشولهر اوچون صرف ایتدک.

بوخارا وه خیوه ایسکیسی که بی روسیه واسالی حالدا قالا باردی. بو ایکی خانلقنی ملی مستقل دولت دیب تاپا بیلگهن کیشیلهر بو کونلهرده ههم بولا بیلیر. فقط بو مطلقا یا گلش. بو خانقلارنک جسمینی قورونوب اسمینی گنه ساقلاپ قویوش، روسیه اوچون تاشقاریداغیلارنک نظرنی چارلق غصب وه ظلم سیاستدان تایدیر-

ماقفا خدمت قیلادرغان بر کوز بویا وچیلق او یونی اییدی. حتی تورکستان «باسماچیلق» نتیجه سنده ساویت حکومتندهن قورتولا آلسادا تورکستانک تام یوره گنده روسیه نک برهر واسالی بولغان بوخارا وه خیوه خانقلاری موجود بولوب قالغان تقدیرده تورکستان باری بر اوزون سورمه سدهن یهنه روسیه بویوندوروغی آستینا توشوب قالار اییدی. بواگا هیچ شبهه یوق؛ بز تورکستانلیهر-نک بونی ههر زمان خاطریمزدا ساقلاشمز کیره ک.

اکیچمیشمز نک وه حاضر دوام ایتوب تورگن ملی فاجعه مز نک عبرت درسله ری بزدهن تولوق بر ملی برک طلب ایتهدر. تورکستانده یر برلگی حاصل بولماغونچا ملی برک بولا آلمایدر. تورکستان یالغز بورونعی بوخارا وه خیوه خانقلارینی دا اوز ایچیگه آلوب بوتون بر مملکت بولغانی حالداغنه قورتولا آلور، قورتولا جاق دا. یالغز ساویت روسیه سیگه قارشو بوگونکی کوره شیمز منافی اوچون گنه ایمهس، بلکه دیگر ههر قاندای روسیه ده نده ملی قورتولوشمز منافی نقطه نظرندن بز نک اصلا «تورکستان وه بوخارا»، «تور-کستان وه خیوه» دیب سویله مه سلگمز کیره ک وه سویله مه ککه هیچ حقمزده یوق.

تورکستان تاریخی، جغرافی، ملی، اقتصادی وه ههر جهتدهن بردر.

بز تورکستان چیگه ره لهری ایچنده آیریم-آیریم وه حتی بربریگه دوشمان خانقلارنک بولووی آرقاسندا تاریخی خطالارنک بولوب اوتکه نلگینی انکار ایتمه یمز... بز بو تاریخی خطالار نتیجه سینک قاندای فلاکتلهر کتیرگه نلگینی په ک یاخشی بیلهمز. ایندی باشقا بر دور، بر ملتک بولونوب کیتکن پارچالارینک ملی دولت حالدا برله شو دوری کیلیدی. ههر تورکستان وطنپروری، حاضرغی ملی کوره شنک وه مستقبل ملی قورولوشنک جدیتینی آگلاغان ههر تورکستانلی «تورکستان وه بوخارا»، «تورکستان وه خیوه»،

«تورکستان وه قازاغستان» وه سائره ديب آيريلق قويماسدان، ههر کيمگه ههر بيرده وه ههر زمان تورکستاننك آيريم قسملهرينك ملي، اقتصادي... جهتلهردهن بولونماس بر بوتون ايکه نلگيني تلقين ايمه ليدر.

«تورکستان وه بوخارا» ديب پارچالاب آتاماق بزنگ اوزيمزده بر آيريلق روجي توغدير اجاعي که بي، خارجدادا «تورکستان» وه «بوخارا» آنلي ايکي تورلو مملکت وه «تورکستانلي»، «بوخارا» رالي «نامندا ايکي آيريم ملت بار ايکه ن ديگن ياگليش وه ملي حرکتيز اوچون نهآيتده ضررلي فکرلهرنك تارقالوويغا سبب بولاجا قدر.

بو حالتك بولماسغني لازم.

بزنك ملي قورتولوشمز، ديمهك، خلقميزنك بوتون كيلهچه گي يالغز ملي برلگيمز که باغليدر.

عمومي دوشماندان قورتولغان ملي تورکستان اوز ايچکي تشکيلات مسئله سيني اوزي حل ايته ييله در. كيلهچهك مستقل تورکستاننك آيريم مختار (آوتونوم) ولايتلهری بوخارا، خيوه وه سائره ديب مي، يوقسا اوزيکستان، تورکمنستان، قازاغستان... ديب هي آنالادر — بو، ايچکي اداري بر مسئله در.

خلاصه: «تورکستان وه بوخارا»، «تورکستان وه فلان»

ايمهس، يالغز: —

تورکستان!

* * *

«شکلاچه قومونيسست، معناچه ملتچي»

«ياش تورکستان» نك بو ساغندا درج ايتديگمز بعض مقاله لهر. دهن او قوجيلاريمز تورکستانداغي اُك مسؤل ساويت ايشچيلهري آراسنادا لينينچيلکگه قارشو بر احوال روجيه نك حکم سورمه کده

— 4 —

ايکه نلگيني آکلایاچاقلار. فيض الله خواجه بو حسابگه کيرمه بيدر. اوزيني نه قادار «خالص» قومونيسست-لينينچي قيبلي کورسه تمه کچي بولسادا، فيض الله خواجه هيچ بر وقت حقيقي بولشه ويک بولماغان، بولالمايدردا. موسقوا بولشه ويکلهریگه فيض الله خواجه که بيله رينك خالص قومونيسست بولووينك کيره گي ده يوق. موسقوا بولشه. ويکلهری ساويت حکومتينك وجود که کيليش چاغندا ناق تورکستاندا اوزلهریگه «تيگ حقوقلي اورتاقلار ايمهس، اطاعتکار ترجمانلار وه بويوروقلارني تنقيدسز به جهر گوچي ميرشه بلهر» آقترغان ايديله ر. بو ادعامنيزي تورکستاندا ساويت حکومتي تاريخگه عائد مهم بر اثر يازغان بولشه ويک که نورگي سافاروف ده اوز کتابنده تصديقلايدر. بونگله برابر، فيض الله خواجه، ايسکي جديده لر دسته سندهن بولشه ويک فرقه سنده بر که «نمونه» بولغان سيبلي، موسقوا بولشه. ويکلهری اوچون کيره کلي وه قيمتليدر؛ چونکه فيض الله خواجه روس بولشه ويزمي ايله ايسکي تورکستان ملي قورتولوش حرکاتي آراسنداغي، حقيقتده هيچ بر زمان موجود بولماغان، رابطه اوچون بر «جانلي دليل» رولينی اويناييدر. مه نه شونگچوندر که موسقوا بولشه ويکلهری فيض الله خواجه ني، اونك بوتون «مفکوره وي خطا-لاری» غا قاراماسدان، اوزيکستان حکومت رئيسلگنده وه ساويتلار اتقافي مرکزي اجرا قوميته سينك 7 رئيسندهن بری اورتنده ساقلايدر لار.

موسقوا بولشه ويکلهرينك بو «ساخته دليل» رولينی اويناييدرغان فيض الله خواجه غا «حرمت» ايتشلهری ههر نهرسه دن زياده تورکستاندا موسقوا ايدئولوژيسينك يوقليغيني کورسه تهر. بوني بز حقيقتده کوروب توروبمز. ساويت غازيتالاری هيچ بر زمان مفکوره ياگليشقلاری وه لينين باش چيزيغندان چيقيشلار حقتده بو کونگيده کوب يازماغان ايديله ر. تورکستان غازيتالارينك يانوار بوه فيورال نسخه لهری لينين قانونلاريني بوزغوجيلارغا خطاباً يازيلغان

ھەر تورلای باقیریش، سو گوش وه دو قلاز بله ن تولغان.
 شایان دقتدر که، تورکستانداغی «لینین علیهدارلنی»، «بور-
 ژو آایدیولوژیسی» وه اون لارچا باشقا تورلو «ملی عکس الانقلاب»
 شکله رینک اگوچه بیسی، زمان اعتباریله «بیش ییلق پلانک سو-
 گنجی ییلی» غا توغری کیلمه کده در.
 تورکستان ملی قومونستلاری آراسنداغی اصل «ملی عکس-
 الانقلابچیلق» حرکتی «بیش ییلق پلان» تطبیق ایته باشلاغاچ
 کیسکین بر شکل آلا در. اسماعیل سعد وقاص نك موسقوادا چیق-
 درغان «بولشهویک» مجموعه سنده زراعت قومیساری سمیرنوف ایله
 قومیسارلار شوراسی رئیس ریقوف نی وه عموهیتله بوتون ساویت
 حکومتینی «قولونیزاتورلق» («استملکه چیلک») بله ن عیله ب
 چیشی؛ ساویت حکومتینی حاضرغاچا هم تینچتمه گن سعدالله
 قاسیم مسئله سی؛ منان رامز، باتو وه تاشکند قومونست دارالفنونی
 مدیری خانسوار که بی آک تازه ایدیولوغ سانالوب کیلگن قومو-
 نیستلارنک «عکس انقلابی» حرکتلری؛ وه بالآخر یونوس،
 مینوبای که بی قیزیل پروفه سورلارنک «بورژوا مفکوره سی اسپر-
 لگنده» ایکه نلسکلرینک آگلاشیلوب قالووی — مه نه بونلار یالغز
 زمانچا «بیش ییلق پلان» بله ن باغلی حادثه لهر بولماسدان، شو
 پلانک توغدوردینی وقعه وه کورونوشلهر در. «بیش ییلق پلان»
 قارشوسیغا برنجی عصیان قیلوچی کشی بولشهویک فرقه سیغا ملی
 انقلابچیلار صفندن چقیب کیلگن اسماعیل سعد وقاص بولسا، بو
 بیش ییلق پلانک «سوگنجی ییلی» ندا «بورژوا مفکوره سی اسپر-
 لگی» که توشکه نلهرده هیچ بر وقت بورنیغا ملتجیلک ایسی کیرمه-
 گن وه لینین مکتبنده تریه کوروب پتوشکهن، قومونست
 دارالفنونی یاش قیزیل پروفه سورلاری یونوس وه مینوبای لاردر...
 طبیعی بو، تصادفی بر حال ایمه سدر.

«بیش ییلق پلان» تورکستانگه عادتده ن تاشقاری بر چیر-
 کینلکه تطبیق ایتلدی. توبه نده کتیردی کمز بر نیچه مثال بو چیر-
 کینلکنی وه اونک درجه سینی آچیق کورسه ته در.
 تورکستان چارواچی خلقینی یالغز بوتون مالینی وه اوی روز-
 غارینی (روزگارینی) ایمه س، حتی خاگون-بالاچاقاسینی دا «سو-
 سیالیست جمعیتی» اوچون بیریشکه مجبور ایته کن «قالخوزلا-
 شترش» نك اوزی خلقغا قانداغی آغیر بولوب توشدی...!
 قازاق-قرغزلارنک قیرغینی (پوغرومی) بله ن سالینا باشلانغان
 مشهور «تورک سیب» (تورکستان-سیریا تیسر یولی) ایسه 400 میگ
 روس موژیگینک قازاغستانغا بیرله شتریلوووی ایله بیتدی...
 تورکستانی اوز ارزاقدان محروم قیلیب، ییلگیله نگن مقدار
 پاختا اونومیگه گنه مقابل اولچهب بیریلهدرگن روس ارزاقیغا
 باغلاغان پاختا سیاستی...
 میگلهرچه تورکستانلینی روسیه وه او قرائناغا، ساوخوزلاردا
 مجبوری صورتده ایشله تمه ک اوچون، سورگون قیلیب اونلارنک
 بیریکه «برادریک دوستلغی وه ساویتلار اتقاقی مرکزی ایله اونک
 اطراف اولکه لهری آراسندا مدنی وه اقتصادی رابطه نك اوستورو-
 لوشی نامیغا» تورکستانگه روس موژیکلهرینی کوچوروب کتیریش.
 (بورونغی اورتا آسیا بیوروسی مسئول کاتبی زه له نسکی نك سوزی).
 تورکستانلی متخصصلهرنی تعقیب وه سورگون قیلیب، اورون-
 لاریغا تورکستان خلقی حسابیغا آمریقادان حبشله رنی چاقروب
 کتیریش... وه سائر وه سائر...
 مه نه بونلار بولشهویکلهرنک خصوصاً «بیش ییلق پلان» دورنده
 آوج آغان «شکلچه ملی، معناچه قومونست» سیاستلهری آستندا
 تورکستان قومونستلارندان، ایچنده تاشکند قومونست دارالفنونی
 مدیری وه مدرسلهری خانسوار، یونوس وه مینوبای لار که بی
 حقیقی لینینچی لهر بولغانی حالدا، یوزده 99 نك «شکلچه قومو-

نیست، معنایه ملتچی» بولوب چیقو لارینک سببینی آچیق کورسه تهردر. بز مجموعه زنی او قوچی تورکستاندیلر نك تورکستانده حاضر. غنی کونده مفکوره جبهه سنده بولوب تورگن کوره شلر نك سبيله. زینی — تولوق بولماسادا — بز نك فکریمزجه، توغری کورسه. تهردر گن تحلیلیمزنی خاطر لارندا یاخشی غنه ساقلاشلارینی ایستهر دك. او قوچیلاریمز، مملکتیمزنی تیزلکله قوتقارو ایشنده عملی بر فائده بیرمه یدر گن بو «توغرو تحلیلدهن» نیمه چقادر، دیمه سپنلهر. طبیعی وقعه لهرنی تحلیل ایتمهك وه حقیقتنی فاش قیلماقله گنه یور. تمزنی قوتقارا آلمایمز. لکن، توغرو یورو تولگن بر تحلیل نك اصل اهمیتی اونك بز گه یور تمز نك قورتولوشی او چون کوچیمزنی قایسی یولنا صرف قیلوویمز لازم ایکه نلگینی توغرو کورسه تووند. در. چیت تأثیر لهردهن بویك اعتنا وه احتیاط بلهن قورولغان خالص لنین مکتبله رنده ستالین اصولی اوزره — یعنی «شکلچه ملی، معنایه قومونست» بولوب تربیه لهن گن تورکستان یا شلفندان یوزده 99 ینگ «ظاهر اگنه قومونست، معنایه ملی» بولوب چیقووی، بو یا شلفنك ملی وه اخلاقی حسینك کوچلی ایکه نلگینی آپ-آچق کورسه توب توره در. بز نك امید باغلادیتمز نقطه وه مستقل ملی تورکستانك ایگ امیدلی اوردوسی مه نه شو موسقوا بولشه. ویزمینك حبله وه تدبیر لهریگه بیر یلمه یدر گن تورکستان یا شلفیدر. بولشه ویکله رنك تورکستانداغی مفکوره جبهه سندهن تشویشکه تو. شوله رینك سببی حقیقتده غنی تحلیلیمزدهن چقادرغان نتیجه لهر: مه نه شو یا شلققا احتیاطلی بر صورتده معامله قیلماق، اونی ملی منفعت. لهریمز گه خیانت قیلوده — مهاجر تده مع التأسف تیز-تیز اوچره. تیلدیگی که بی — حقسزجه سیگه وه قویال صورتده عیبلمه کدهن ساقلانماق لزومیدر.

تورکستانك قورتولوشینی وه ملی استقلالینی کو گلدهن ایسته. گن، فقط یورتمز دوشمانلاریغا غنه فائده بیره در گن ایچکی اوز

آرا کورمه شلهردهن تورکستانی قوتقاریشنی تیله گن هر بر وطنپرور یا شلقنی آیامالیدر وه آیریم «ترجمان هم اجرا پولیسلهری» نك عیب لهرنی موسقوا جلاد لارینك اشکنجه لهری آستندا اوز ملی روحینی ساقلاب قالا یلگن حاضر غنی یا ش نسلنك اوستیگه آتاسلغی کیره کدر.

* * *

تورکستانده انقلاب دوری (*)

(بر یا ش تورکستانچی نك خاطر دفترندهن - با سماچلیق حرکتی تاریخکه دائر نوطلار.)

II

تورکستان ملی حرکتی تاریخنده اگ مهم پیری بولغان وقعه. لهر نك پری ده شبهه سز «باسماچلیق» حرکاتیدر. تورکستان خلقینک قیزیل روس ایمپریالیزمیگه قارشو عمومی کونه ریلیدیشندهن عبارت بولغان بو حرکت ملی دوشمانلاریمز طرفندهن قصداً شوندا ی اسمله ندیر یلگه ندر. بو حرکت نك روسلهر طرفندهن کورسه تیلمهك ایسته نیاندیگی کیبی ایسکی مفهومه با سماچلیق، تالانچلیق بولما. سدان معین بر هدف آرقاسندان یورو گن سیاسی، ملی بر حرکت ایکه نلگینی حادثات کورسه توب قویدی. بو کون تاریخده «باسما-چلیق» حرکتی دیب قید ایتلگن بو حرکت نك تورکستان خلقی ملی توبه وسینك طغیانی، اونك یاتلار حاکمیتیا قارشو چیقیشینك بر کورونوشندهن گنه عبارت ایکه نلگی دوست، دوشمان هر بر کشی طرفندهن قاپول ایتلگن بر حقیقتدر. بو تاریخدهن باشلاب تورکستانده تالانچلیق معناسنده کی با سماچلقدان باشقا برده ملی قورتولوش حرکتینك بر کورونوشی بولغان «باسماچلیق» بارددر. بزده بو بیرده مه نه شو مقدس ملی حرکت دیمهك بولغان «باسما-چیلقدان» بحث ایتمه کچی بولامز.

(*) باشی «یا ش تورکستان» نك 25 نجی سانندادر.

خاطره نك باش قسمندە قید ایتلیدیگی کبی تورکستاندیلەردە روس-
لنك هیچ بر طبقه سیغا قارشو اینانچ قالماغان ایدی. او اوزمقدراتینی اوز
قولیغا آلیش استقامتندە کیتمهك لزومینی کوبدەن آگلاغان وه بو
نیتلە مختاریتا اعلانی قاراریغا کیلگەن ایدی. کورولگەن تورلو
چاره لارغا رغماً قیزیل مرکز موسقوا تورکستان خلقینك آرزو وه
احتیاجی بلەن حسابلاشماق ایستهمەدی. او تورکستان یوقسول خلقی
نماینده لاری مزاجتلا رینی رد ایتدی. بو یوقسول خلق نماینده لاری
«انسانیتپور»، «بشریتچی»، «ملتله رنك حق وه حقوقینی تانیمش
وه اونی قورنارماققا وعد ایتمه کده» بولغان موسقوا مرکزینك تور-
اکستان خلقینك اداری مختاریتیغا راضیلغینی سوراغان ایکن
قیزیل موسقوا بو کونگی دیکتاتور ستالین امضاسی بلەن «کوچکوز
بولسا تورکستان ساویتلارینی اوزیگر تارقایتک، قولاک» دیب
جاواب پیردی. بونك بر پرووا قاتورلقدان باشقا بر نەرسه بولماغانلغینی
سویلهب اوتوروشکه هم حاجت یوقدر. قیزیل موسقوانك تورکستان
یوقسول نماینده لاریغا بیرگەن بو جاوابی، قورالسوز تورکستان
خلقی بلەن تورکستانده گی روس بولشه ویکلەری آراسندا گی-
رەشده له نین حکومتینك قایسی طرفنی یاقلایدرغانینی آچیق کور-
سە تیب تورەر ایدی. موسقوانك بو حرکتندەن قوت آلغان تورکستان-
نده گی روس «قولونیزاتور» بولشه ویکلەری تورکستان مختاریت
حکومتیگه قارشو سوغوشچان حرکتلە رینی کوچە تە وه 1918 نچی
ییلنك 30 نچی غینوارنده یاق مختاریت حکومتینك مرکزی بولغان
خوققد شهزی مسلمان قسیمینی آشلغا توتە باشلادیلار. هر تاماندان
یوباریلغان بولشه ویک روس عسکری کوچلەری غینوارنك 31 نچی
کونی خوققدغا یتیشیب، شهرنی آغیر توپلار بلەن آنا باشلادیلار.
مەنە شو وضعیت قارشوسندا دهشت باسقان خلق کتله سینك عصیان
حرکتی باشلانادر. بو خلق حرکتینك برنچی باشلوغی خوققد شهر
اداره سی طرفندەن شهر ساقچی کوچلە رینك باشلوغی تعیین ایتلمش

بورونغی باسماچی ایرگەش ایدی. ملی حرکتگه بولشه ویکلەر
طرفندەن «باسماچیلق» دیگەن اسمنك بیرلەشیمگه مەنە شو وه شونك
کیبی بر قانچا سابق باسماچیلارنك جبرکتگه اشتراك ایتکەنلکەری
بولسا کیرەك. شهر ویران ایتلیب اهلایسی قیلچدان کیچیریلگە-
ندەن سوڭ 20 نچی فیورالده خوققد بوتونلە ی بولشه ویک روس
اداره سی آستیغا کیرگەن بولدی. مختاریت حکومتی آرتق بئیر-
یلگەن، او حکومتی یاقلاوچی قوراللی کوچلە رنك بر قسیمی
سلاحسز لاندیریلغان بر قسیمی ده قاجیب یوقاریدا ایضاح ایتلگەن
«باسماچیلق» حرکتینی باشلادیلار. شو قادارینی آچیق ئە تیب او-
توش کیرەك، که مختاریت حکومتی بلەن «باسماچیلق» حرکتی
آراسندا گی رابطه آنجاق مختاریت حکومتینك روس بولشه ویکلەری
طرفندەن یقیتیلیشی حادە سینك تورکستان خلقی حسیاتینی غلبانغا
کیرمە گگە وه بو صورتلە حرکتک باشلانیشیغا سبب بولوشندان گنە
عبارتدر. یوقسا نه بو حرکتک توزوش وه توزولوشنده وه نەدە سو-
اگر اگی انکشاف وه دوامندە مختاریت حکومتینك قاتناشی بولغان.
مختاریتچیلق اوزینك قیسقاغنه دوام ایتکەن حیاتیغا قانلی روس سلا-
حیلە خاتمە چیکیلگەندەن سوڭده کورەش شعاری بولا آلورلق
کوچلی بر آقیم بولماغانلغینی کورسە تدی. ایلك چیقیشندا مختار-
یتچیلقنی مدافعە ایتە باشلاغان «باسماچیلق» بولسا طبیعی یولیلە اوز
سیاسی اقلە رینی کیگە یترمەك مجبوریتندە ایدی. ذاتاً مختاریتچیلقدا
باش مقصد بولغان ملی قورتولوشغا قان توکمە سندن، هیچ بولماسا
آزراق قوربان بلەن باریش اوچون آیلغان بر حاضرلق آدیمندان-
گنە عبارت ایدی. فقط «باسماچیلق» دا ایلك دورندە خوققد شهری
حدودلە رینی آشیب اطرافغا یایمیلینچا بوندای بویوک بر غایه آرقا-
سندان کیتە درگەن بر حرکت اوچون لازم بولغان متشککلك، نظام
وه انتظامنی کورسە تە آلمادی. اونك اُك ضعیف نقطە سی ده شو
جهتی ایدی.

خوقندەن باشلانغان بو حرکت كوب اوزاماسدان بوتون فەرغانەنى قابلاىدى. ھەر طرفدە قوزغالانچى تودەلەرى توزولدى. فقط ھەر قورباشى اوزىنىك باشلادىنى تودەسى اوستندە وە بوتون حرکاتدا بوتونلەى سربست بولوشنى، حتى باشقالارنى يىلەشنى ايستەدى. مەنە مىلى مجاهد کوچلەرى باشلوقلارى آراسىداكى بو رقابت (آتوگونىزم) حرکتىك كوكىنى بالتالانغان عامللارنىك ىرى، بلكەدە برىچىسى ايدى.

مثلا مىلى حرکت خوقندەن باشلانغان زمانلارنىدا بوتون قور- باشىلار ايركەشنى اوز باشلوقلارى دىب تاىر وە اونىك كورسە- تووى بلەن حرکت ايتەرلەردى. حرکت خوقندەن ھەپدەلەرنى آشىنچا ايركەشنىك مەرغىلان شەرى قورباشىسى محمد آمىن بىك كىبى رقبەلەرى چىقىب قالدى.

شونى دە ئەيتىب اوتوش كىرەك، كە نە ايرگەش وە نەدە محمد آمىن بىك اوزمان باشلادىقلارى حرکتىكە قىطعى وە سىياسى بر خط حرکت چىزىب، اونى اداره ايتە آلورلىق حاضرلىقا ايگە اېدىلەر. «باسماچىلىق» حرکاتىنىك اىلىك دورندە آلئ نفوذلى شخصلەر بولوب سانالغان بو اىكى قورباشىنىك مىلى مجاهد کوچلەرنى توپلاش وە اونلارنى بر ارادا حرکت ايتدىرىش كىبى تشكىلانچىلىق ساحەسندە كورسەتكەن لياقتلارىغا رغماً اوز فەمالىتلارى زمانندە ساويت حكو- مەتى بلەن بر نىچە تاپقىر آگلاشىب اونىك خىدمەتىگە كىرمەك يەنەدە عىنى درجەدە قولايلاقلا اونى تاشلاب چىقىش كىبى حرکتلەرى بو سىياسى حاضرلىقنى بوقلىغىنى كورسەتوب توره در.

ايرگەش خوقندەن شەرى ادارهسى تامانندان شەرى ساھىپىلارنىك باشلوقى تەيىن ايتلگەن چاغلاردا مەرغىلان شەرىنىك قورباشىسى محمد آمىن بىك ايدى. ايرگەش مختارىت حكومتىنىك روس بولشە- وىكلەرى طرفندەن يىقىتىلوى، خوقندەن شەرىنىك وىران ايتلمەسى سوگندا مختارىتچىلىق فەكرىنى مدافە ايتەمەك شەارى بلەن اورتاغا

آيتلغانى كىبى مەرغىلان شەرى قورباشىسى محمد آمىن بىك دە: «دەھقانلارنىك سوگ پارچا ئە كەمەگىنى قولندان تارتوب آلماقدا بو- لغان بر حكومت قوتلارىغا قارشو كورەشىب، دەھقانلار حقىنى قو- تقارماقچى» بولغانىنى سويلەيدىر. فقط، ايسىزكە كوب اوزون سور- مەسەن بو اىكى قورباشى اوز آرا تارىشا باشلادىلار. 1919 نچى يىلى محمد آمىن بىك ايلە ايرگەش کوچلەرى آراسىدا بولغان اوز آرا كورەشلەر طىبعى يالغز روسلەرگە قارشو كورەشكە توسوق بولوشى بلەن گنە قالماسدان مىلى قوتلارنىك ضعيف توشوشىگە ھەم سبب بولدى. بو اوز آرا كورەش، تارىشمالار محمد آمىن كوچ- لەرنى آچاغنە ضعيف توشورگەنى كىبى ايرگەش تشكىلاتىنى بو- تونلەى داغىتىدى. حتى بو مناسبتىزلكلەر نتيجهسندە ايرگەش اوز ايشندەن واز كىچىب ساويت حكومتى خىدمەتىنى قابول ايتدى. اونىك باشىنى يىگەندە يەنە شو اوز آرا كىچىنە آلماقانلقدىر.

بو ايرگەش ايلە محمد آمىن بىك آراسىدا چىققان آگلاشماسلىق وە تارىشمالار يالغز تور كىستان مجاهدلەرنى گنە ايمەس، تور كىستان مىلى حركتى بلەن قىزىققان ھەر بر كىشىنى اندىشەگە سالاياتقان كوگولسز بر حادىثە ايدى. بو آگلاشماوچىلقلارنى اوز آرا بتىرىب دوشماتىك يونى استفادە ايتىشىگە يول بىرمەسلىك اوچون كورولگەن بوتون تدبىرلەر، توسطلەر نتيجهسىز قالدى. مسئلە نھايت محمد آمىن بىكنىك غلبەسى وە بوتون فەرغانە کوچلەرنى اوز قومانداسى آستىغا توپلاشى بلەن نتيجهلەنگەن بولسادا عمومىتەلە حركتىك بو يوزدەن كوب ضرر كورگەنلىكى، بر قانچا مساعد فرصتلارنىك قاجىرىلغان- لىغى دا انكار ايتلە آلمایدىغان آجى حقىقتلەردىر.

ايرگەشنى بر طرف ايتىب، ادارهنى اوز قولغا كىرتىب آلغان محمد آمىن بىكنىك نسبتاً قىسقا بر زمان اىچندە بوتون قوتلارنى توپلاب كوچلى بر تشكىلات حالىغا كىترگەننى سويلەرگەن اونىك «آق روسلەر» دەن فائەدەلانىش نىتى، ھەر قانداى بر مقصد بلەن

بولسادا ساویت حکومتی بلهن یاراشیب اونک خدمتینی قابول ایتش کیمی یا گیشلقلارغا کیر گه نینی ده قید ایتب اوتوش کیرهک. ایر گه ش-محمد امین بیک تاریشما لاری زماننده فەرغانه ده شیر محمد بیک، خالخواجه، محکم حاجی، رحمانقول، آمان پالوان، محی الدین بیک وه باشقا بر قانچا آناقلی قورباشیلاردان ههر بری میگلهرجه غیرتلی تورکستان ییگیته لرینی اداره ایتمه کده ایدیلهر. تیمور اوغلی

لاستیک قوغور چاق

موسقوا بولشه ویکله زی تورکستانده بوتون انقلاب جبهه سنده یه گیده ن قورقولی موفقیتسز لکهر گه یولو قماقدادر لار: تورکستانده ایندیگه چه حقیقی لینینچیلک دپ آتاب کیلگه ن نهرسه لهرینک حقیتمده «تروتسکیچیلک»، «سلطانعلیچیلک»، «چوقایچیلق» وه «قاسم-چیلق» ایکه نلگی آگلاشیلوب قالغان (پراودا ووستو کا» 20 نچی یانوار). عجباً کیم وه قایسی عامل لینین یولینی بوزوب عکس انقلاب-بچیلغعا نه یله تروب یوبارغان؟ تورکستان غازیتا لارینک یازدیغینا کوره فرقه باش چیز یغینی بوزغوجیلار قاتارندا برنجی اورونده ساویتلار اتقاقی مرکزی اجرا قومیته سی ره یسه لرنده ن بری وه اوزیکستان حکومتینک اوز گهرمه س رئیس بولغان معلوم فیض الله خواجه اندی تو- رده ر. فیض الله خواجه 1926 نچی ییلدا «بوخارا انقلابی تاریخگه دائر» اسمنده تورکجه وه روسجه بر کتابچه یازوب، او کتابده عموماً تورکستانده وه خصوصاً بوخارادا ملی شعورنک انکشافی خصوصنده «جدیدچی» لهرنک ترقی پرورانه هم انقلابی روللارینی آیریچا کورسه توب اوتکن ایدی. بو جهتده ن ایندی فیض الله خواجه نی ههر بولشه ویک ههر آدمدا سوکمه کده. اونی اُلک کوب سیقیشترغان، اورتا آسیا پیوروسی باشلغی باومان بولدی (باوماننک

شو ییلغی برنجی تاشکند شهر فرقه قونفرانسنده غی معروضه سیفا باقیلسین). فیض الله خواجه کوب پشیمان قیلماقدا وه هیچ بویاق (رنک) آیاهاسدان خلق قارشوسندا اوز اوزینی قارالماقدا لدر. بیچاره «ره ئیس جمهورا» خلق قارشوسندا اوز «قوسوغینی» اوزی یمهک مجبوریتنده قالوب توروبدر.

«جدیدچیلک» وه «جدید» لهرنک انقلابدان اول تورکستانده خلقنی معاصر ترقیات یولینغا سالیش میداتندا کوب که تته روللار اویناغانلقلاری ههر بر تورکستانیکه ییلگیلدر. «جدیدچیلک» نک مه نه شو روسیه چارلق حکومتی علیه گه خلقنک ملی تویغوسینی قوزغاتقانی وه روس ایمپریالیزمی مأموری بولغان بوخارا امیریگه قارشو ترقی پرورانه قوزغالیشلار یاراتقانی اوچون «جدید» لهر روس حکومتی وه خصوصاً بوخارا امیری طرفنده ن تعقیب ایتلیر ایدیلهر. جدیدلهر حقیتمده بونلارنی یازماقدان مقصدیمز اونلارنی ایدیتا- لیزه ایتمهک ایمهس، یالغز او زمانغی حقیقتنی تصدیق نه یلمه کدر. فیض الله خواجه نک کتابچه سی هم شو مفهومده یازیلغان ایدی. اونک اوز کتابچه سنده قیلغان اساسی خطا لارینک ایگ مهمی، تاریخی حقیقت خلافتی اولاراق جدیدچیلکنی معنأ روس بولشه- ویزمی ایله یاقینلاشترماقنی تجربه قلووی ایدی. جدیدچیلک — خصوصی ملکیتنی، شخصی جریتنی وه هیچ بر صنف آیرماسی قوماسدان همه اوچون تیگ سیاسی حریت تازیماق که بی بوتون مطلوب خصوصیت وه صفتلارغا ایگه بولغان ساغلام ملی-ترقی پرور بر حرکت ایدی. بولشه ویزم ایسه بو مزیتلهرنک همه سینی انکار وه رد ایتهدر. بولشه ویکلهر نقطه نظرجه جدیدلهر روس ایمپریالیزمینک مأمورلهری، بولشه ویک تیلی بلهن نه یتکه نده، جدیدلهر «قومپرادر بورژوا» (*د) دان یاشقا بر نهرسه ایمهس. مه نه ایندی، وقتیله بوخارا

(* «قومپرادر» (Komprador) بورژوا» دپ، هندستان کیمی مستملکه وه ختای کیمی یاریم مستملکه اولکله رده ایمپریالیست سرمایه دارلار ایله بیرلی خلق آراستندا دلالتی وظیفه سینی اوتوب یورگوجی بیرلی عنصرلارنی آتایدنلار.

ملی ترقیپور حر کتینک باشلانیشندا فعال صورتده قاتناشقان، حتی جدیدچیلک ایله بولشه ویزم آراسندا «معنوی کوپروک» سالماق تشبیهگه کیریشکهن سابق جدیدچی فیض الله خواجه، بوکون ایسکی روس ایمپریالیزمینک مأموری، «قومپرادور بورژوا» نك و کیلی بولوب تانیلب اوتوروبدر. بونی فیض الله خواجه نك اوزی ده اعتراف ایته در!...

یومروق سپورچیلاری (Boxeur لهر) نك مشق قیلغانلارینی هیچ کورگه نکز باره؛ اونلار قارشولاریغا لاستیکدان (ره زیندهن) آدم شیکللی که ته بر قوغورچاق قویورلار؛ یومروق سپورچی-لاری بوتون کوچله ری بلهن بو قوغورچاقی یومروق لار. قوت غورچاق سنده لهب کیته درده، سوگرا یه نه ایسکی وضعیتده توقتاب قالددر. بو یول بلهن سپورچیلار اوز عضله لارینی کوچه تیریرلهر؛ فقط لاستیک قوغورچاققا هیچ بر نهرسه بولمایدر. فیض الله خواجه وه بوگا اوخشاش جانلی «قوغورچاق» لار اوستنده بولشه ویزمنک قیزیل یومروقچیلاری دا عینی «ژیمناستیک» نی اجرا ایتمه کده درلهر. قیزیل یومروقچیلار فیض الله خواجه نی تورکستانده خاتن-قیزلار یوزینی آپیش وه بیر اصلاحاتینا منفی قاراش مناسبتیلده «اوردیلار» ایدی؛ ایندی اونی «جدید» لگی اوچون اورماقدا؛ وه یوزیگه تو-کورمه کده لهر. فیض الله خواجه ایسه بو یومروق لارغا خودده لاستیک قوغورچاق که بی، اصلا آغیرلق سیزمه سندن وه حتی هیچ حقارتده تویمه سندن بو بون ایگیب کیلمه کده. وه یه نه بو لاستیک قوغور-چاققا اوخشاش فیض الله خواجه دائما عینی اورونده. — اوزبیکستان حکومت ره ئیسلیگنده وه ساویتلار اتقاقی اجرا قومیته سی ره ئیسله- رندهن بری مقامنده توروب قالماقدادر...
جانای

بو مقاله یازیلوب بیتدیکندهن سوک بز فیض الله خواجه نك توبه نطقینی آلدق. بو نطقنی او قورکهن موسقوا بولشه ویکلهر نك اوز

گناهکار مأمورلهرینی اخلاقاً نه درجه ده توبهن توشورگهن ایکه نك. لهریگه حیرت ایتمه سلك ممکن ایمه س. فرقه چیز یغندان چیقیشدا دفعه لهرچه قارالانغان فیض الله خواجه، ایندی: «بو فرقه چیز یغینی بوزوشغا قارشو بولشه ویکه سیگه کوره شمه ک» نی طلب ایتمه سوز سویله یدر.

بایا قیش فیض الله خواجه نك سویله مهك مجبوریتنده قالدینی یالغانلارینک درجه سینی کورسه تمهك اوچون اونك نطقندان بعض پارچالارینی بو یرده کتیره مز. فیض الله خواجه «جدید» لهر حقتده شوندا ی دیدر: «1917 نجی ییل انقلابندان سوک اونلار نك (جدید-لهر نك) یالغز بر قسمی غنه، ههمده فقط آرزغه وقت بزله برابر یور-دیله ر. اما سوگرا دان، انقلابیمز نك تیره گله شووی درجه سنده جدید-لهر بارغان ساری اوز عکس انقلابچی یوزلهرینی کورسه ته باشلا-دیلا ر. جدیدچیلک وه جدیدلهر بورژوا ملتچیلگی عکس انقلابی مفکوره چیسی حالغا ئه یله ندیلهر؛ ایشچی، دهقان وه شهر فقراسی- نك بولشه ویک فرقه سی ره برلگی آستندا انکشاف ایتمه کده بولغان انقلابی کوره شیگه قطعی صورتده قارشو کیتدیله ر.»

«1917 نجی ییل انقلابندان سوک فقط آرزغه وقت بولشه- ویکلهر برابر یورگهن» وه سوگرا «اوز عکس انقلابچی یو- زینی کورسه تکه ن جدیدلهر» نك قایسی جدیدلهر ایکه نینی بز یاخشی یله مز. 1918 نجی ییل یازندا تورکستان بولشه ویکلهر نندن قاچقان وه اوز نك «عکس انقلابچی یوزی» سایه سنده بولشه ویکلکنک ایگ ظالم دوشمانی اورنبورغ آتامانی دوتوف طرفندهن عفوایتلگهن جدید، مه نه شو فیض الله خواجه افندینک اوزی ایدی. ایندی، 1932 نجی ییلده عینی فیض الله خواجه، گویا اوزی ده 1917 نجی ییلده بولشه ویک بولغان ایمش که بی «بز بولشه ویکلهر»، «بز نك بولشه ویک فرقه مز» دیب ییلچیلله ب اوتوروبدر!...

فیض الله خواجه، 1917 نجی ییلدان آنچاغنه کین، ههمده حاضرغاچا ایگه لله ب کیلدیگی بویوک وظیفه لهرده بولغانی حالدا، ینه کوب وقت «عکس الانقلابچی جدید» اولاراق قالغان ایدی. اونک یوقاریدا کورسه تلگهن کتابی ده بورونعی «عکس الانقلابچی جدیدچیلگی» نك بر عکس صداسنده عبارتدر.

اوز قیزیل خوجاینلارینک «مغفرت» یگه ایریشه مک اوچون فیض الله خواجه «اوقتوبر انقلابی تورکستانگه روس سونگو (نیزه) لهری اوچنده کیلدی» دیگهن فکر نك چیت اولکده گی چوقای افدیلهر وه اونک تورکستانده گی متفقلهری تامانیدان تارقا تیلغان. نلغینی سویله یدر. («پراودا ووستو کا» 29 نجی یانوار).

بز تشویقاتمزنک تورکستانده گی موفقیتینی خلق قارشوسندا تصدیق ایتووی اوچون فیض الله خواجه غا تشکر ایتشنی ده آرتقچا دیب یله مز. چونکه تورکستانده اوقتوبر انقلابینک عملگه کیلشی توغروسنداغی حقیقتنی بوتون تورکستانلیلهر، او جمله ده ن فیض الله خواجه نك اوزی ده، کوب یاخشی یلیرلهر.

اوقتوبر انقلابینک تورکستانده قانداغی یایلغانلانی حقنده بولشه. ویکلهر طرفنده کوبگنه اثر یازیلغان. بز اونلاردان برنجی اورنده، بو خصوصداغی معلومات بلهن آنق روشده آشنا بولوب وقعهلرنی اوز بیرنده تدقیق ایتکه نده ن سوک یازیلغان، گه ئورگی سافارف کتابینی کورسه نه مز. سافاروف اوز کتابنده: «تورکستانده ساویت حکومتی بولشه ویک فرقه سی ایمه س، بولشه ویک فرقه سیننی

ساویت حکومتی یازاندی» دیب یازادر. بورونعی عکس الانقلابچی جدید فیض الله خواجه نك «بزنک فرقه مز» دیب آتاب یورگهن بولشه ویک فرقه سی ایسه، مه نه شو سافاروف نك سوزلهریگه قاراغاندا (اونوتولماسون که سافاروف 1919/20 نجی ییللارداتورکستانده بولشه ویک فرقه سی مرکز قومیته سینک خصوصی وکیلی صفتده

ایشله گهن برآدمدر) «اکثریتله منصیبرستلهر، فریلدا قچیلار (آواتو- ریستلهر) دان بوه عادی جانیلاردان عبارت ایدی». (فیض الله خواجه افندی اوزینی بزگه 1917 نجی ییلداناق بولشه ویک ایتوب ناتماق ایسته سه، عجبا او، سافاروف نك دیدیگی بو اوچ جنس بولشه ویکدن قایسی بریگه منسوب ایدی؟) بوندان باشقا، تور- کستان بولشه ویکلهرینک باشلنی بولغان توبولین اوز فرقه سینک رهبر- لهرینی چار حکومتی خفیه پولیسی (اوخرانقا) خده تنده ن بولغانلق بلهن عیبله گهن ایدی...

تورکستان ساویتلارینک 3 نجی قونغره سی تورکستان محنتکش- لهری و کیلله رینی حکومت تشکیلاتیگه قاتناشودا رد ایتکن ایدی. لینین وه فرقه مرکز قومیته سی تورکستانده گی روس بولشه ویک- لهریگه تورکستانلی محنتکشلهرنی نه کمه ک (نان) بلهن تأمین ایتلش خصوصنده روسلهرله بر حقوقده توتوش توغروسنده التماس قیلیب مکتوب یازغان ایدی. اوقتوبر انقلابینک بوتون بو «نعمت» لهری مگر بوگون فیض الله خواجه نك فکر نچه تورکستانلیلهر نك اوقتوبر انقلابینی یاراتیشدا فعال صورتده اشتراک قیلغانلقلاریغا بر دلیل وه بو اشتراک نك نتیجه سیمی در؟...

یوق، فیض الله خواجه افندی، سز یالغان سویلیسز. بو کونگی قیزیل خوجاینلاریگز سزنی تورکستانلیلهر حقنده یالغان سویله- مه ککه مجبور ایتمه کده درلهر. حقیقتاده حالگز آغیر... بونگله برابر آیاما قعا آرزیمایسز. «تیلهب آغان آرونک ئیهمی بولماس!» ج.

* * *

ساغلام فکرگه قارشو بولشه ویک هجوھی

قومونیزم «عقیده» سینک باش احکامندان (دوغمه) - dogme لارندان) بری — قومونیزم «بین الملل» مارشندادا یازیلغانی که بی

— انسانلق دۇنياسىنىڭ ياراتقۇچىسى بۇتون قورۇلۇشلارنى ۋە ئونك
مدىتىنى تۈپتۈن بوزۇپ يېقىتتى، يېرىگە «سوسىيالىزم قورۇلۇشى»
ۋە «پرولىتار مدىتى» ياراتماقتۇر.

روسىيە بولشەۋىكىلەرى بۇگا ئىمىتال (سىمبول) اولاراق اوراق
بلەن بالغا (چەكچى) رىسمىنى بايراقلارغا قويۇپ ئالغاندان سوڭ،
ھەم قورال كۈچلە ھەمدە روسىيەدەن ئايرىلماق ئىشتياقىدە بولغان
غىر روس مىلتلەرنى قىزىقتۇرغان «مىلتلەرگە تام. ئىستىقلال بېرىش»
كەبى يالغان ۋەدەلەرلە ھەر يېردە ھۆكۈمىتى ئوز قوللارغا ئوتتۇ-
زۇپ ئالۇپ، يوقارىداغى احكاملەرنىڭ «بوزۇپ يېقىتىش» ماددەسىنى
بەجەرىشكە باشلايدىلار.

بۇنلار بىر تاماندان «دۇنيادەگى بۇتون مىلتلەرنىڭ بىرلىكى
ۋە مىلى ئىستىقلالى» شىعارى اوچۇن پروپاگاندا يۈرۈتدۈكلەرى خالدا.
دىگر بۇرقدان ئوز حاكىمىتلەرى ئىستىداعى غىر روس مىلتلەرگە
قارشۇ عىنلە ايسكى چار ھۆكۈمىتنىڭ مۇستەملىكەچىلىك سىياسىتىنى تەقىب
ايتۇپ، مىلتلەرگە ئازادلىق بېرىش بىر ياقدا تۇرسۇن، «ئازادلىق»،
«ئىستىقلال» سۆزلەرنى ئاغزىغا ئالغانلارغا دەشت ۋە اولۇم بېرىدىلەر
ۋە بېرمە كەدەرلەر.

موسقۇا بولشەۋىكىلەرنىڭ بۇ فاحش مۇستەملىكەچىلىك ۋە مىلى
امىحا سىياسەتلەرگە ئاڭ يامان بىر سۈرتدە يولۇققان بىر اولكە بار
بولسا اودە سوگىلى يۈرتىمۇ تۈركىستاندۇر. موسقۇا قىزىل ايمپېرىيە-
لىستلەرى ئوز امىحا ۋە تخرىب عملىياتلارنى تۈركىستاندە ۱۴ يىلدىن
بەرى. — مىلى، مدنى، سىياسى، اجتماعى، اقتصادى... خلاصە
ھەر ساحەدە يۈرۈتمە كەلەر. خىلقنىڭ بار يۇغىنى تالاب اۈنى يۈ-
قسوللاشتۇردىلار؛ مەملىكىتنىڭ ئابادلىغىنى، خوجالىقلارنى تەمەن روسىيە
فائىدەسىگە سىف ايتىمە كەلەر؛ مىلى مەكتىب ۋە مەدەنىيەتنى يوق
قىلدىلار، ئونك حىقىقى مىلى خادىملەرنى اعدام ۋە سۈرگۈن ايتدىلەر؛
دىنى مۇسسەلەرىمىزگە لىنىن ھىكلىنى تىكدىلەر؛ بۇ فاحش اجرا-

آتالارنى خالادا دوام ايتدىرمە كەلەر...

لكن، روسىيە بولشەۋىكىلەرى، خىلقنى سىفالىتنىڭ سوڭ درجە-
سىگە كىتىرىپ ئونك مادى مدارىنى قورۇتماقدا ايسەلەردە، بۇتون
كۈچەنلەرگە رىغما، مىلى رۇخ، مەنۇيات ۋە حىسات ايلە علاققەدار
خىصۇصلاردا خىلقنىڭ كۈچلى مۇقامىتىغا اوچراپ، ايسەدىكلەرىدەك
«مۇظىر» بۇلا ئالماي تۈرەدەرلەر. اونلارنىڭ بۇتون قوت ۋە تىقىقلا-
رىغا رىغما خىلقنىڭ مىلى شىعۇر قىلغەسىنى بۇزالماسلىقلارغا امىندىرمۇ.
تۈبەندە درج ايتلىگەن قىرەلەر بۇ اعدامنىڭ تۇغۇلغىنى كۈرسەتەدۇر.
موسقۇا بولشەۋىكىلەرى مەملىكىتدە مۇجۇد مىلى رۇخدە يازىلغان
بۇتون ئىثرلەرنى كۈبىدەن يىغىپ يوق قىلغاندىن ۋە بۇ رۇخدە ئىثر
يازۇچىلارنى ئۇلۇم جىزاسىلە قورۇتۇپ مەن ايتكەندە سوڭ قولى
قەلم تۈتە بىلكەنلەرنى «ذوق» لارغا اوغۇن «پرولىتار» ئىثرلەرى
يازىشقا مەجبۇر ايتكەنلەر ۋە بۇ اصول بلەن بىر نىچە رسالە ۋە مەكتىب
درىسلىكلەرى «ياراتقان» لار ايدى. فقط، بۇگون بولشەۋىك مەخسۇ-
لى بۇ «پرولىتارچا» يازىلغان ئىثرلەردە ھەم «مەنچىلىك» رۇخى
تاپىلىپ قالغانلىغىنى كۈرۈپ تۈرۈبىمۇ.

«تۈركمەنىستان» غازىتالارنىڭ يانوار نىسخەلەرنىدە كۈرىلدىگە
كۈرە اوشۇبۇ يىل يانوار باشلارنىدا عشق ئاباددا بولۇپ اوتكەن 8
نچى عشق ئاباد شىر فرقە قونفرانسىدا پوپۇق نامىدا بىر بولشەۋىك
بۇرقدان تۈركمەنىستان قومۇنىست فرقىسى مەركىزى قومىتەسىنىڭ
ايشلەرى خىقدە نەپائىدە اوزون بىر مەروضە اوقۇلغان. بولشەۋىك
پوپۇق ئوز مەروضەسىدە فرقى مەركىزى قومىتەسىنىڭ بۇتون فەالىت
ساحەسىگە عاىد اوزوندىن اوزاق سۈپلەرگەن، «ئاڭ-پىلم» ۋە
«مەفكۈرە مەيدانىدە كۈرەش» خىصۇسندە از جىملە تۈركمەنچە يازىلغان
ئىثرلەر اوستىدە تۇقتاب اونلاردا «مەنچىلىك» ۋە «تۈركچىلىك»
فەكر ۋە رۇخلەرى بار ايكەنلىگىنى كۈرسەتكەن ۋە اونلارنىڭ بۇرلى
ايكەنلىگىنى بىلدۈرىپ درخال يوقا ئىلۇلارنى ۋە مۇئەللەرنىڭ «اۈز

عیبله رینی اعتراف ایتشله رینی وه «خطا» لارینی توزه تیشله رینی قطعی صورتده طلب ایتکه ن.

پوبوق نك بو چقیشدان «الهام» آغان» بولشه ویک «اوشاق» لارندان سلطان نیاز اسمنده بریسی درحال «قیدیریش» غا باشلاغان وه نتیجه ده «سوسیالیزم قورولوشی» دورنده ساویت مؤسسله رینك اوز تشبث وه یارده مله ریله وجود گه کتیریلگه ن «قیزیل قوشون» الفباسینی، «2 نجی، 3 نجی او قویلی او چون او قو کتایی» نی وه «قولخوز حرفلگی» نی تاپقان. سلطان نیاز «تورکمه نستان» غازیتاسندا «کتابه سین» دیب یازغان سلسله لی مقاله له رنده بو اثرلر حقنده غایت انائی بر ده موغوژی ایله تنقید یوروتوب اونلارنی ضررلی تاپادر وه «مؤلفله رینك توبه ایتوله رینی وه یا گلیشلارینی تو- زه توله رینی» طلب قیلادر. «سینچی» نك یازوویغا قاراغاندا: «قیزیل قوشون الفباسی» بیکیجان طرفندان یازیلغان، «تورکمه ن لیت» (تورکمه نستان ادبیات قومیسونی بولسا کرهك) نك 146 نجی سان رخصتی بله ن تورکمه ن آتلی عسکر قطعه سینك سیاسی بولومی قاراماغی آستندا تورکمه ن دولت نشریاتی تامانندان باسیلغان. «سینچی» گه کوره بیگیجان، «قاچان ساوولار اول قارا قیش» دیب قیشنی بولشه ویکلر، کیله چهك یازنی دا بایلار قیلیب، بایلارنك صنفی خیری او چون تشویقات یوروتکه ن انقلاب دوشمانی قول محمد وه وفالارنك (*) اولوغ شاگردی ایمش.

«قیزیل قوشون الفباسی» مؤلفی بیگیجاننك بولشه ویکلر نك امانسز هجوم وه غضبله ریگه اوچراشیغا سبب، اونك کتاینده مه نه شو توبه نده گی شعرنك باسیلغان لغیدر:

(*) بو وفا، «باش تورکستان» نك اوتکه ن سانداغی «تورکستانده بولشه ویک وحشیلگی» سراوحه لی معلوماتی یوبارگان «بالچی» نك حقیقی اسمیدر. باشقارما.

اوبامز

مه نم که ونم کونده ن کون شاد بولار
شیشوب داشوب، آزاد بولسا اوبامز.
بوتون عرم لذت بولار، ناد بولار
نادانلقدان آزاد بولسا اوبامز.
پالچیق تاملار میر آستندان چیقسالار،
په نجه ره لر گونه قارشو باقسالار،
همه بیرده ئەله کتیریک یاقسالار
اکوب سونیم کشاد بولسا اوبامز.
یاقشی بولار کیگ یوللار دوزولسه،
پاتقالارا داشلی قوملار دوکولسه،
چولگه چولگه سه روی آغاچ ئە کیسه،
هونلار بولار، اوستاد بولسا اوبامز.
اوبامزدر دیریلیگک اوجاغی،
جنت بولار هر طرفی یاز چاغی،
سوچو بولار بالی، سوتی، قایماغی،
الایقلدز کوپ — یاهاواسا اوبامز.
دایجان سینک باشا بارسون اوجاغک،
دولو بولسون قیشدا، یازدا بوستانک،
آیدین بولسون یرک، یوردک، یاناغک،
شاد یاشارم خوشوقت بولسا اوبامز.

عجباً بولشه ویکلر گه بو شعرنك قای یری یاقماغان؟ دیگه ن
سؤالنك اکیلیب چیقیشی طبیعیدر. «سینچی» گه کوره بو شعر
دهقانلارنی، قیزیل قوشون منسوبله رینی «قولخوزچیلق» فکرنده ن
آینتوب «خصوصیتچیلک» گه تشویق وه موشتومزولق فکرینی ترویج

ایتهز ایمش؛ «اوبا»غا اهمیت بیرمهك، اوگا باغلانماق باپلارغا مخصوص عادت ایمش... کتابنك هر بیرنده ملتچیلک، تورکچیلک فکرینی تارقانادرغان سوزلەر بار ایمش...

بو شعرنك بولشهویکلەرگه یاقماغانیغا بویوک وه توغری برگنه سبب بار: بو شعر تورکستان دهقانینك وه عموم تورکستان خلقینك تام یوره گندن سویله یدر: I — او، بولشهویکلهرنك وعدہ قیلدیقلاری ئەله کتربک گه، تاش توکولگن یوللارغا، بالچقلی تاملار اورنیغا پنجره سی کونگه باققان اویلەرگه ایگه بولونی تیله یدر. هیچ بولماغاندا ایسکیسی که بی بیر-یانغی، اوی-سکه سی، باغ-باغچاسی بولوونی؛ اوینده ایشیق، اود، آوقات؛ باغ-بوستاندا آبادلق، آغیلندا حیوان بولوونی ایسته یدر.

بولشهویکلەر تورکستانده 14 ییلدان بهری خلقتی، خصوصاً دهقانلارنی «سوسیالیزم جنتی» وعدهلری بلن آلداب کیلدیلەر؛ نتیجه ایسه «جنت» بیرگه جهنم یاراتدیلار وه بو جهنمنك عذابی، دهشتی کوندهن کونگه آرتماقدادر. ساویتلار خلقتی زبانیلەر که بی سورماقدالار. بو شعر حاضرغی آجی حقیقتنی سویله بولشهویک-لەرگه اوز وعدهلرینی ایسله توب تورهدر. مه نه بو جهتدهن اوگما-یسزلق تویغان وه حتی صبر کاسه سی تولغان، خلقتنك عمومی قوز-غالیشدان قورققان موسقوا بولشهویکلهری بر—ایکی ییل ایلگهری اوزلهری یازدیغان وه جتی تقدیر ایتکه ن کتابلهرنی بوکون سلطان نیاز که بی جاهل «سینچی»لهری واسطه سیله قارا-لاب یوقانماقغا تیریشادرلار. چاغانای

* * *

«بورژوا مفکورہ سی اسپرلگنده»

موسقوا بولشهویکلهری تورکستانده قومونستاق مفکورہ سی (ایدیولوژیسی) حقدہ سویلهر که ن تورکستانلیلهرنك اوز آرالار-

نداندا «قیزیل پروفه سور» لار یتوشکه نینی سویله شنی یاخشی کو-رهدرلەر. یونوس وه مینوبای لارغا تاشکند قومونست دارالفنونی مدرسکی عنوانی پیریلشی مناسبیله بولشهویکلهرنك قاندا یایرام قیلغانلاری خاطریمزده در. بو ایکی قیزیل مدرس وه برده آیزوف هم یکتیمر موسقوا بولشهویکلهریگه ساویتلار اتقاقینك غیر روس اولکه لهرنده لینینچیلکنك محکمله شکه نینی کورسه تمه ک اوچون جانلی دلیل بیرنده خدمت قیلار ایدیلەر.

ایندی، لینین مکتبینك بو جوجهلهری قانانلارینی آچوب مستقل علمی یاراتوجیلق (خلاقت) یولغا توشدیلەر. آیزوف، یکتیمر وه یونوس اوچی برلکده «جهان خوجالغی مجله سی» نی وه مینوبای ایسه «سیاسی اقتصاد درسکی» نی توزدیلەر. تورکستان دارالفنونلارندا طلبه وه مسئولیتلی وظیفه لهرده بولغان تورکستانلیلەر اوچون یازیلغان بو تورکچه کتابلهردهن، یوقاریدا اسملهری ئەپتله گن تورت قیزیل پروفه سورنك تماماً «بورژوا مفکورہ سی اسپر-لگنده» بولغانلاری کورونوب قالغان. سالایوف اسمنده بریسی مینوبای نی توغریدان توغری عکس الاتقلاچی «سلطانعلیچیلەر»، «چوقا-یچیلار» وه «سعدالله قاسمیچیلار» له بر فکرده بولغانلق بلن قارا-لایدر («پراودا ووستوکا» 20 نچی یانوار). (مینوبایغا اورتا آسیا پیوروسی باشلغی باوماندا هجوم قیلغان) («پراودا ووستوکا» 24 نچی یانوار). آیزوف، یکتیمر هم یونوس لهرنی ایسه ب. واحد اسمنده بریسی تویاتوغری «تروتسکی چی وه فاشیفیکاتور (ساخته-کار)» دیب آتایدیر. («پراودا ووستوکا» 22 نچی یانوار).

لینینك ایگ صادق طلبهلهری عنوانی بلن شهادتنامه آلمان بو تورکستانلی قیزیل پروفه سورلارنك عیبهلری نیمه دن عبارت ایکه-نلگینی بز بو بیرده کورسه توب اوتمه کیچی مز: برنجیده ن اونلار «ده قولونیزاسیون» نظریه سیگه، یعنی سرمایه دار دولتلهر مستملکه (قولونی)لهرینك اوز باشیغا مستقل ملی صناعتگه مالک وه حتی

آروپا سرمایه دارانی وه صنعتی بله رقابت قیلا آلورلق خصوصی ملی سرمایه دارلقغا ایگه بولغان مستقل اقتصادی بر بارلق حالغا نه یله نووی ممکن ایگه نلگی فکریگه طرفداردرلار (*).

ایکنجیدن، تاشکند قومونست دارالفنون قیزیل پروفه سور-الاری ساویت آداره سی آستنداعی تورکستانک حاضرغی وضعیتینی مارقسیم نقطه نظرندن تیکشیریب کوروب اونک «ساویت حکو-متینک پاختا مستملکه سی» حالغا نه یله تریلیب یوباریلغانغی قناعتغا کیلگه نلهر.

«پراودا ووستوگا» بو توغورودا قهر وه غضینی توکمه کده. بو غازیتانک قناعتغا کوره «قیزیل پروفه سورلار ملیتچی عکس-الاقلاب دسته لهرینی — سلطانعلیچیلهر، چوقایچیلار، قاسیمچیلار وه باشقالارنی — اورنا آسیادا ساویت حکومتیگه قارشو قورال-لا ترمقاددرلار».

تاشکند غازیتاسی خاطر جمع بولسون. تورکستان ملی کوچ-لهری لینین جوجه لهری تامانیدان «قورالانو» غا هیچ احتیاج حس ایتمه یدرلهر. بز روس بولشه ویزمینک قیزیل مکتبلهرنده تریه تاپقان یونوس وه مینوبای لارنک تورکستانده روس پروله تاریاتی دیکتا-

(*) «ده قولونیزاتسیون» (Decolonisation) نظریه سی برنجی دفعه او-لاراق ایگ بویوک هند قومونستلارندان وه قومونست بین المللینک 2 نجی قونفره-سی اتناسنده ملی وه مستملکه مسئله لهرنک ته زینی تاپارلاشدا لینینک ایگ یاقین فکرداش وه یارده مچیسی بولغان (Roy) تامانیدان اورتاغا آتیلغان ایدی. بو مسئله یوزندن روی قومونسترن (قومونست بین المللی) دهن قولغان وه موسقوادان قاجوب بیعتماق بله محقق اولومدهن قولغان ایدی.

عینی نقطه نظر ایکنچی بر بویوک هند قومونستی آبونی موحارجی نک «اینگلته ره وه هندستان» اسملی (1929) نجی ییلدا موسقوادا دولت نشریاتی طرفندهن باسیلغان) کتابنده درج ایتلگه ن. شایان دقتدرکه موحارجی نک بو کتابی اوزینک 1926 نجی ییلدا موسقوا قیزیل پروفه سورلار اینستیتوتونده سویله گن درسلهرندن توزولگه ن ایدی. موحارجی نک بو کتابیگه دائر یازیلغان تنقید «انقلابی شرق» مجموعه سینک 8 نجی نسخه سنده باسیلمشدر. باشقارما.

توراسی طبیعتینی بیلگیله شده بزنگ سلاحمز بله ن قوراللانیب چیقشلارینی کورمه کله، طبیعی، پهك قووانامز. بولشه ویکله رلینینچی «عالم» لارنک «لینین فرقه چیزغی» غا قارشو بزنگ «عکس الاقلابی» سلاحمز بله ن قوراللانماقغا مجبور ایتکن اصل عاملنی بر آز او یلا سالار ایدی...

بو سیلهر بزگه آشکاردر: تورکستانلی یاشن قیزیل پروفه-سورلارنک تورکستانده «لینین فرقه چیزغی» قارشوسیغا قورال آادرغان «سلاح آمبارلاری» تورکستانده گی ساویت تجربه سینک اوزانگه سیدر.

* * *

تورک غازیتاچیلغی

I

ایلمک تورک غازیتاسی سانالغان «تقویم وقایع» نک برنجی سانی 1831 نجی ییل اوقتوبر سوگندا استانبولده چیقانیدان، 1931 نجی ییلنک برنجی ییلدا تورک غازیتاچیلغی یوز یاشیغا کیردی. بو مناسبتله غازیتاچیلق تاریخی وه اونک تورک ٹولکه لهرنده باشلا-نیشی حقنده قیسقاچا معلومات بیریب کیتمه کچیمز.

برنجی، غازیتا نه دیمه کدر؟

«Gazetta» ایتالیانجا بر سوز بولوب، بو 16 نجی عصرده وه نه دیک ده گی بر چاقاغا بیریلگه ن اسمدر. وقتیله بو چاقاغا بر نسخه غازیتا ساتیلار ایدی. بو سوزنک ایتالیانجا زاغیزغان معناسنده-گی «Gazza» کله سندهن چیقانلغینی سویله گه نلهر هم آز ایمه سدر.

«Gazza» («زاغیزغان») آوروپالیلارچا ایزمه لك تمنایدر. تاریخی وثیقه لهر غازیتاچیلقنک پهك اوزون وه ایسکی بر تاریخگه ایگه بولغانلغینی کورسه تدر. پاریس نک اُک آتاقلی لوورا (Louvre) موزه سنده ساقلانماقدا بولغان وثیقه لهردهن، میلاددهن

1750 يىل بورونغي يەنى اوچنچى تۆتمەس دورىدە گى ناظر لار- دان برىسنيك رىسمى بر غازيتادا چىققان بعضى معلوماتغا اعتراض ايتكەنلىكى آڭلاشلىمىشدر.

تارىخ آناسى دىب تانيلغان ھەرودوت (بو مؤرخ ميلاددەن 424 يىل ايلگەرى اولمشدر) ايسە فرعونلاردان بحث ايتكەن كولگو غازيتالارى حقتە اوزون اوزون معلومات بىرمىشدر.

آوروپادا غازيتاچىلقنىڭ ايلك كوچەتى ميلاددەن 48 يىل ايلگەرى، يەنى روما ايمپىراتورى قيصر يوليوس شەزار (Julius Cesar) زىماتىدە ايسكى رومادا اوتقوزولغان. او زمان رومادا "Acta diurna publica" ۋە "Populi Romani" نامىلە ايكى تورلو نىريات بار ايدى. بونلارنىڭ برىنچىسىدە اعيان مجلسى (سەنات) پىر تو قۇللارى، دولت ايشلەرى ۋە آدارە لەرىگە عائد رىسمى نەرسە- لەر، ايكىنچىسىدە ايسە عمومى بايراملار، اوروشلەر ۋە روما عىسكر- لەرىنىڭ ظفر لارى، اجتماعى ھەم ادبىي وقەلەر، حتى مؤثر ۋە جاذبەلى سر گذشتلەردە باسيلاردى. بو ايكى نىرياتنىڭ ھەر ساتىدان يازوچىلار آرقالى ساناقسىز قۇبىيە لار چىقارتىلىپ روما دولتىنىڭ ھەر تامانىغا تارقىتىلار ايدى. ايسىز، كە بر نىچە مىڭلەب تارقىتىلغان بو ايكى نىرياتنىڭ بو كون بر گنە نىسخەسىدە قالماغاندر. بو غازيتالار حقتە گى كىك معلومات منبەلەرى ايسكى روما محررلەرىلە روما مؤرخلەرىدەر. بو ھەر ايكى روما غازيتىنىڭ عمرى حقتە آنق معلومات يوقسادا بونلاردان "Acta diurna publica" نىڭ بر نىچە عصر چىقىپ تورگەنلىكى ۋە رومانىڭ شىمالى آوروپا خىلقلىرى تاما- نىدان خرابە زارغا ئەيلەنمەسلىكىگەن چاغىغاچا دوام ايتكەنلىكى تارىخچا بىلگىلىدەر. بو غازيتا روما تىخىياتىدان سوڭ بىزانس سىرايندە چىققان بولسا ھەم قىسقاغىنە مدت نىشرا ايتىلىپ، سوڭ ايزىز، نشانەسىز يوق بولوب كىتكەندەر. بونىدان سوڭ آوروپادا اوزون زمان تا 15 نچى عصرنىڭ سوڭىغاچا غازيتا نىشرا قىلىنمايدەر.

غازيتاچىلىق تارىخىدا قومشومز ختاي مەھم بر اورون توتەدەر. ايلك باسما غازيتا مطبەچىلىق صنعتىنىڭ آنا يورتى سانالغان شو پختايدا چىقىمىشدر. دىنانىڭ اۇڭ قارت، اۇڭ اوزون عمرلى غازيتاسىدا، بو كون ھەم بە كىن دە چىقىپ تورگەن "King-pao" (مەركىزى شەھەر بىلدۈرىشى) نام ختاي غازيتاسىدەر. بو غازيتا 911 نچى يىلىدا تاسىس ايتىلگەن بولسا ھەم كۆپ اوزون سورگەندەن سوڭ يەنى 1361 نچى يىلىدىن اعتباراً منظم صورتدە ھافىتالىق ۋە 1800 سەنەندەن كۆندەلىك اولاراق چىقا باشلامىشدر. اوزونگە زمان ختاي ايمپەراتورىنىڭ بو يىر وقلارنى ۋە سىرايندە كى خىبرلەرنى گنە تارقىتىشدا باشقا ۋەزىپە- لەرنى كۆرەلمەگەن بو غازيتانىڭ جىمى 1884 نچى يىلىدا آنچاغىنە كىگە تىرىلىپ ھەر سانى اوچ بولە كەندەن عبارت اولاراق نىشرا ايتلە باشلانغان: برىنچى سارى كاغازلى "Hsing-pao" (تىجارىتى ورقتە- سى) دەر. بوندا آلوساتو ايشلەرىگە دائىر خىبرلەر باسىلادەر. ايكىنچىسى ايسە بو غازيتانىڭ بورونى اصل اسمى بولغان "Suen-pao" (رىسمى ورقتە) دەر. بۇدە برىنچىسى كىبى سارى كاغازلىدەر. او- چىنچىسى ايسە قىزىل كاغازلى بولوب "Titani-pao" دىب آنالادەر ۋە بو قىسمىدە ولايتلەرگە قاراشلى ماقالە ۋە خىبرلەر باسىلادەر. بو غازيتانىڭ باشقارمىسىدا ختاي آقادەمىسى "Han-Lin" نىڭ آلتى اعضاء- سى چالىشادىرلار (*).

آلوساتو ۋە سىياحت مەقسەلەرىلە اوزاق شىرقا بارغان آوروپا- لىلار ختايلىرىنىڭ بر قانچا صنعتلەرىلە بىرلىكدە اونىڭ مطبەچىلىغىنىدا اورگەنىپ، بو صنعتى آوروپاغا كىلتىردىلەر. بو حال آوروپادا غازيتاچىلىقنىڭ تىز ترقىسىگە كىك يول آچدى ۋە آوروپا قىسقا زمان ايتىدە بو ساھەدە ختايىدان كۆپ اوزوب كىتدى.

رومانىڭ اقراضىلە سىكتەگە اوچراغان غازيتاچىلىق آوروپادا

(* «King-pao» غازيتاسىغا عائد تويلانغان بو معلومات 1907 نچى يىلىغاچا بىلنغان تىكشىرىشلەردەن خلاصە ايتىلدى.

— 1828 ده — يارمىسى تور كچه ، يارمىسى عربچه اوللا-
راق مصرده چىققان «وقايح مصريه» نى ايلك تورك غازيتاسى
ديب قابول ايتمهك ايجاب ايتهردى. حالبوكه او زمانكى
مصر واليسى محمد على پاشانك استقلال دعواسيگه كيريب
تورك دولتى منفعتيگه مخالف حركت كورسه تكه نلگى
سويله نيب «وقايح مصريه» تورك غازيتاسى قاتارندان چيقتا-
ريليب توروبدر.

* * *

بايراغم!

(سوگ تهرور مناسبتيله)

ايل قانيله چيزيلگن

مه نليگيمنك تمثالى!

اير ياليله توقولغان

معبدمنك خر قهسى!

او قانلى ساسىق له تته نى

تپكىله ب هم پارچا لاب ،

تيكوسيدور سلاملاب

او ايمانلى ايل سه نى!

ساقچى او دائم سه ننگه ؛

بر قوليدا بار بومبا ،

او بريده مشعله ،

قالقانى دا مفكوره!

ايلتهر.

استانبول - 1932 - مارت .

«يه شي توران» توركجه - فينجه آيلىق غازيتادر . لاتين حرفلريله
چيقتاريلادر . آدرهسى :

Läntinenpuistokatu 38A — Tampere — Finland

ايكچى دفعه اولاراق 15 نچى عصر سوگندا و نه ديك ده چيچك
آچا باشلايدر. و نه ديك اورتا عصر تجارت حياتده يوكسهك اورون
توتور و بوتون دنيا اينقسا شرققا عائد يه گيلكلر اوچون مهم بر
منبع سانالار ايدى. وقتيله بوتون دنيانى قيزيقتراغان تورك محاربه-
لهرى ، روماداگى پاپاس دائره سيله ويانه ده گى قيصر سراينده بو-
لوب تورگن بوتون حادثه لهر و نه ديك ده «Notizie scritte»
حالندا باسيلار و «Gazetta» المانان بر چاقاغا ساتيلار ايدى.

توغروسى آروپالنى مؤلفلر ايلك باسما غازيتانك آروپانك
قاي بيرنده و قاجان چيقتالغى حقنده گى ادعاده بوكونگه چه
برلشه آلمانلار. كوب مؤلفلر آروپانك ايلك باسما غازيتاسى
اولاراق 1605 نچى ييلندا آنورس (ييلچيقتا) ده چيققان
«Nieuw Tijdingen» ديگن غازيتانى كورسه تهرلر. حتى 1605 نچى
ييلنى آنورس محاصره سى اثناسنده قورقوب و چوچوب كيتكهن
خلقى جسارتله تيريش مقصديله Abraham Varboeven نامندا بر
مطبعه چينك تاريخ و نومروسز تارقاتقان بر ورقه سيني آروپانك
ايلك غازيتاسى اولاراق قابول ايتكهنلر هم كوبگنه كوروله در.

ايلك تورك غازيتاسى چيققان استانبول گه مطبعه چيلىق كيبي
غازيتاچيلىق دا فرانسزلارنى تقليد يوليله كيلمشدر. فرانسده ايسه
ايلك غازيتا 1631 نچى ييلي 30 مايدا Théophraste Renaudot ديگن
بر دوكتور (طبيب) طرفندن چيقتاريلمشدر. اسمى ده «La Gazette»
ايدى (*). ديمهك كوب جهتلهرده فرانسنى تقليد ايتكهن توركيه ده
تورك غازيتاچيلىقى فرانسده دن تام ايكي عصر (1631—1831) سوگ
باشلامشدر. (بيتمه دى) توقتامش اوغلى

ايسكهرمه :

تيل جهتيگه باقيلسا «تقويم وقايح» دان اوچ ييل ايلگه رى

(*): بو غازيتا 1762 نچى ييلنك بر نچى غينوارندان باشلاب «Gazette de France»
آتالغان و شو نام آستندا بوكون هم كونده لك اولاراق چيقيب توره در.

استقلالچی قازاچیلار

(« حر قازاچیلار مجموعه سینک 100 نجی سانئ مناسبتله)

« استقلالچی قازاچیلار » ، یعنی بز که بی ، روسیه دهن ، دولت حالندا آیر یماق ایسته گن قازاچیلارنک بار ایکه نلگینی بیلدیره در گن بو کله لر کوب تور کستان لیلر نک قولاقلاریغا قیزیق ایشیتلسه کیره ک . قازاچیلار دهشتلی یاقین بر ما ضیدنا ایسکی روس حکومتنک قامچی ، نیزه وه قلیچدهن مرکب ئه لله قاندا ی جانلی بر « جزا ما کنه سی » دیب تصور ایتیلیرلر ایدی . روس چارلغی ، امید ایتهمز ، ابدی اولاراق یوقالدى . اونکله برابر ایسکی قازاچیلق دا بیتدی . ایندی بز قارشومزدا روس جهانگیر لگیگه خدمتکارلک رولندان واز کیچگن یه کی بر قازاچی کوروب تورهمز . دون وه قوبان که بی ایگ بویوک قازاچی ولایتلری بولشه ویکلر حکومت باشیغا کیلر . کیله س در حال اوز یورتلر نده اوزلرینک تماماً مستقل دولتله رینی قورماقغا باشلادیلار . بو قازاچی - لارنک وکیللری آوروپاغا کیلیب بو بیرده بویوک دولتله ر نزدنده دون وه قوبان استقلالیتی نک تانیلوویغا تیریشدیلار ؛ بونلار اوزلرینک ملتله ر جمعیتیگه تام حقوقی اعضا اولاراق آلتولارینی سورایدرلار .

دون وه قوبان قازاچیلاری اوز یورتلر نده یالغز موسقوا بولشه . ویکلریگه قارشو ایمه س ، حتی روس آق قوشونلاریغا دا قارشو محاربه قیلدیلار . اگر گینیرال ده نیکین نک آق قوشونی قازاچیلارنک کوچله - رینی که میرمه گن بولسایدی بولشه ویکلر دون وه قوباتی او قادار تیز یه که آلماس ، حتی هیچ یه گمه گن بولورلار ایدی . تروتسکی ده شو فکرده در .

قازاچیلارنک اوز یورتلر نده کی مغلوبیتلری مهاجر تده گی قازاچیلارغا دا تأثیر ایتمه ی قالمادی . اونلارنک بعضیلاری (کونینچه « ایسکیلر ») ایندی ده فده مراسیون دستوری (فورمولی) بیلهن بو

بالغان ایسکی بویوک روسیه قوچاغیغا قایماق طرفداریدرلار . بویوک بر کوپچیلک تشکیل قیلادرغان قازاچی باشلغی وه نفرلر نده ن عبارت دیگر بویوک بر قسم ایسه قازاچیلار استقلالی غایه سینک ترقیسی وه چوقورلاشدیریلیشی یولی بیلهن کیتمه کده در .

بو جریاتنک ناشر افکاری ، چه خوسلو و اقیما پایتختی « پراغ » دا ههر او بش کونده چقیب تورگن وه شو 10 نجی مارتدا 100 نجی سانینی نشر ایتکن « حر قازاچیلق » (« Вольное Казачество ») مجموعه سیدر . سیاسی عقیده فرقلاریغا قاراماسدان بوتون روس مهاجرلری وه روسیه چی قازاچیلار آراسندا « حر قازاچیلق » مجموعه سیگه قارشو آچیق صورتده دوشمانچیلق حسی وه معامله سی توپولماقدادر . لکن بوگا قاراماسدان « حر قازاچیلق » اوز ایشیگه تباتله دوام ایتمه کده . « حر قازاچیلق » نگ پروگرام وه غایه سی : قوبان ، دون ، ته ریک ، آستراخان ، اورال وه اورنبورغ قازاچیلارندان مرکب بر « قازاچیا » دولتی یارتماقددر . استقلالچی قازاچیلار آراسندا بو پروگرامغا پره نسپ اعتباریله ایمه س ، عملی تطبیق جهتده ن ، یعنی پروگرامنک آستراخان ، اورال وه اورنبورغ قازاچیلارینا تطبیقی نک امکانشز ایکه نلگی فکر یله ، قارشو بوغانلاردا بار . بز ، قازاچیلارنک بو ایچکی « عائله وی » مناقشه - لاریغا قاریشمایمز . بزنگچون مهم بر نه رسه بار بولسا اوده قازاچیلق استقلالیتی مسئله سینک پره نسپ اولاراق اورناغا قویولوشیدر . بزنگ اوپلاویمز چا قازاچیلق استقلالیتی یالغز دون وه قوبان چیگه ره لری ایچنده گنه وجودگه کیلسه ده ، دیگر قازاچیلارنک دا بونلاردان عبرت آلوب اوزلریگه ایسکیسی که بی « روس ولایتلری » حکمنده ایمه س ، روسله رده ن تمامیله باشقا ، خصوصی منفعتلرگه ایگه بولغان آیریم بر شکل نظریله یاقیشلاری کفایت قیلادر . شبهه - سزدر که اوز استقلالیتی آلامای قالغان قازاچیلار اوچون بوندان سوگرا اعتبار وه نفوذ مرکزی موسقوا وه یا روسیه بولماسدان

مستقل قازاچی دولتی بولغوسیدر.

حر قازاچیلق استقلاللی غایه سی یولندا کوره شوچی «حر قازاچیلق» مجموعه سینی یوره کدهن تبریک ایتمه مز. * * *

مانجوریادا

یابون قوشونلارینک موقییتی نتیجه سنده مانجوریا، مغولستان- نکه ده بر قسمینی ایچیگه آغانی حالدا، اوز آلدیغا مستقل دولت اعلان ایتلیدی. بو یه گئی مانجوریا دولتی باشیغا، 1912 نجی ییلی تحته دن توشوریلگه ندهن بهری ته نزمین شهرنده یاپونیا حمایه سی آستندا یاشاب کیلگه ن بورونعی ختای ایمپراتوری (بوغدوخانی) پوئی قویولدی. یه گئی حکومت یاپونیاغا یاقیندان باغلیدر. مانجوریا حکومتی اوز عسکری کوچینی توزگونچه، انتظام ساقلاب تورمه ک اوچون مملکتینک آیریم قسمله رنده یابون عسکرلهری توره جه کدر. بو یه گئی وضعیت ختای اوچون بویوک قینلقلار توغدورماقدادر. بورونعی ختای بوغدوخانی مانجوریا دولتی باشیغا قونوب آغاندان سوک اوز بابالارینک میراثی بولغان عموم ختای ایمپراتورلنی تحینی اوزیگه قایتاروب آلیش اوچون حرکت ایتمه سدهن قالماسا کیره ک. ایکنجی یاقدان، بو کونگه چه ختانی جمهوریت شکلنده اداره قیلیب کیلگه ن ختای ملی انقلابچیلهری (هومیندانچیلهری) بو ارتجاع ته لکه سی قارشوسندا تینچ اوتوره آلماسا لار کیره ک. دیمه ک، بونسزده مملکتده آز بولوب کیلمه گه ن ایچکی قاریشیققلار کو- یه په چه کدر.

شونی ده قید ایتوب اوتوشنی لازم تاپامز که، وقتیه ختای ایمپراتورلغینی قولاتوب، اورنیغا جمهوریت اعلان ایتکه ن ختای ملی انقلابچیلهری — دو قنور سون-یات-سین باشدا بولغانی حالدا — یاپونیا طرفندان مادی وه معنوی یاردهم آلوب کیلگه نلر ایدی. ایندی ایسه یاپونیا سابق ختای ایمپراتوری پوئی نی مانجوریا دولتی

باشیغا قویوب مه نه شو ختای جمهوریتچیلهریگه قارشو حرکت ایتمه کچی در.

فلسطین مسئله سی اطرافندا

آوروپا غازیتا لارندا فلسطین ده بر عرب دولتی قوروب، او یرده گئی یهودیلهر اوچون بو دولت ایچنده ملی اقلیتلهر حقوقی تأمین ایتمه ک فکری بار ایکه نلگی خبری تارقاتیلدی. فلسطین مسئله- سینک بوندای شکلده حل ایتلیشی، یهودیلهرنک معلوم «بالفور یانتا- مه سی» که اساساً فلسطینده یهودی دولتی قورماق حقه ده غی امید- لهرینک سوگه توشووی دیمه ک بولور. خبردار دائره لهر فلسطینده مستقل عرب دولتی پروژه سه سینی دیکابر آیندا قدوس شریفده بولوب اوتکه ن اسلام قونغرعه سی نتیجه لهرندهن بریدر دیب سویله یدرلهر. بو خبر یهودیلهر آراسندا بویوک هیجان توغدوردی. اینگلته ره- ره نک سوک ییللار یورگوزوب کیلگه ن سیاستدهن ناراضی بولغان سیونیست یهودیلهر بو مناسبتله پاریسدا فرانسه نک آناقلی سیاسیلهری — ناظر وه مبعوثلهری — ژورنالیلستلاری، آدووواتلاری وه ادیبیلهرینی هم اجنبی سفیرلهرینی دعوت قیلیب بویوک بر قونفرانس تعیین ایتکه نلر ایدی. سیونیست یهودیلهرنک بو قونفرانسدا مقصدلاری بوتون دنیاگه، خصوصاً اینگلته ره وه عربلهرگه سیونیستلهر آرقا- سندا فرانسه که بی بویوک بر تایانیچ بار ایکه نلگینی کورسه تمه ک ایدی. اوتکه ن فیورال آیندا پاریسک بر بویوک سالوندا توپلانغان بو قونفرانس سیونیست یهودیلهرنک امید ایتدیکلهری که بی بولوب چیقما دی. قونفرانسدا نطق سویله شگه وعده بیرگه ن فرانسوز سیا- سیلهرندهن یالغز برگه کیشی حاضر بولغان؛ باشقالاری ایسه — ناظر، مبعوث، آدوووات، ژورنالیلست وه ادیبیلهر، اجنبی سفیر- لهری — ههر تورلو بهانه لهر بله ن قونفرانسغا اشتراک ایته آلماسلق- لارینی یلدیزگه نلهر وه قونفرانس سیونیستلهرنک کوتکه ن نتیجه-

لەرنی بیرمەسەدن تارقالغان.

فرانسوز سیاسیلەرینک سیونست قونفرانسیغا قاتناشماي قالغان لاریغا سبب اینگلتهره ایله فرانسه مناسباتینی ساووتماسلق وه فرانسه مانداتی آستداغی سوریه مهم اصلاحات عرفەسندە ایکن فرانسه ایله عربلەر آراسینی بوزماسلق فکری بولسا کیرهك دیب تخمین ایتهدرلەر.

«سولوفکی» دان فینلانڈیاغا قاچوب چیققان

اوج تورکستانلی حقنە

بوندان ایکی ییل اول سورگون ییری «سولوفکی» دان فینلانڈیاغا قاچوب چیققان اوج تورکستانلی قارداشمنک وضعیتله ری حقنە فینلانڈیادا چیقیب تورگەن «یه گی توران» غازیتاسی اداره سیله «فینلانڈیا اسلام محله سی» آرالارندا برآز آگلاشیلماوچیلق کورونوب قالدی. («یه گی توران» سان 3، «یاگا میلی یول» سان 3). بو وطنداشلاریمزنگ فینلانڈیادا ییرلەشتریلووی ایشندە وقتیلە بز هەم قاتناشقان ایدک. اونگچون یوقاریدا ذکر ایتلگەن غازیتا ایله اسلام محله سی آراسنداغی بو آگلاشیلماوچیلقنگ بر طرف ایتلیشیکه یاردمی بولور امیدیلە (آگلاشیلماوچیلق حقنە قترعاتگه کیریشمەسەدن) اوز طرفمزدەن قیلغان تشبمز وه اونک نتیجەسی حقنە قیسقاچا معلومات ییریب اوتوشنی لازم تاپامز.

اوتکەن ییل اوقتوبر آندا عثمان ایس میرزا اوغلی، کینجە احمد امت اوغلی وه حاجی احمد ساری اوغلی ناملارندا اوج تورکستانلی فینلانڈیادان بزگە مکتوب یازوب اوز حاللارندان شکایت ایتکەن وه مجبوری صورتە ساقلانوب تورگەن ییرلەرنەدن چیقا روب آلنولارینی اوتونگەن ایدیلەر. بز بو مکتوبنی آلفاندان سوک «یاش تورکستان» آدارەسینک تابشوروی. بوینچە باش محررمز

مصطفی بیک 7 نجی نوبابردە پاريسداگی فینلانڈیا سفیری واسطە سیه فینلانڈیا خارجه ناظریغا مراجعت ایتکەن ایدی. محترم فین سفیری مصاحبه اتناسندە فینلانڈیاغا قاچوب کیرگەن ساویت تبعە لەری اوچون فینلانڈیانک معین محللەرنەدە گنە یاشاماق مجبوری بولوب مملکت ایچندە سربست یوروب توروش اونلارغا منع قیلنغا نلغینی سویله گەن وه بزنگ مراجعتمز یوزندەن یوقاریدا اسملەری ذکر ایتلگەن توغانلاریمزغا قولایلق کورسەتمەك خصوصندە اوز طرفنداندا حکومتیگە یازاچاغینی یلدیرگەن ایدی.

شو ییل باشندا فینلانڈیا سفیرینک باش محررمز مصطفی بیکه یازغان 70 نجی نومرولو رسمی بر مکتوبندە فینلانڈیا داخلیه نظارتی طرفندان عثمان ایس میرزا اوغلی، کینجە احمد امت اوغلی وه حاجی احمد ساری اوغلینک مجبوری ساقلانوب تورگەن ییرلەر نەدن بوشالتوب فینلانڈیا ایچندە ایستەگەن ییرلەرگە باروب تو روشلەرگە مساعده قیلنغانلغی خبر ییریلگەن ایدی. بوندان باشقا، باش محررمز مصطفی بیک فینلانڈیا اسلام محله سی آدارەسی اعضا لارندان ظهور ظاهر بیککەدە مذکور یورتداشلاریمز حقنە مکتوب یازغان وه ظهور بیکدەن قناعت ایتەرک جواب آلفان ایدی. مثلاً: ظهور بیکنک اوتکەن ییل 9 نجی دیکابردە یازغان مکتوبندە اونلار غا یاردم توپلاماق اوچون بر اعانە لیستەسی توزوب فینلانڈیانک مختلف شەرلەرنەدە گی اسلام آغا-اینیلەرگە یوباریلغانلغی خبر ییر یلگەن ایدی.

بز فینلانڈیاداغی قارداشلارمنک بویوک تهلکەلەر کیچیریب قاچوب چیققان یورتداشلاریمزغا یازدم ییریب توروشلەرگە اینانامز. «یاش تورکستان» مجموعەسی اوزنک فقیر قاساسندان ایشسز قالغان توغانلاریمز اوچون ظهور ظاهر بیک واسطە سیه ایکی یوز فرانسوز فراتقندان عبارت کیچیک بر اعانە یوباردی.

بەرلین دارالفنونى تور كىستان حقتىدە مەھم بىر قونفەرانسى

ياقنىدا تور كىستانگە باروب كىلگەن بەرلین دارالفنونى مؤرخ لەرنەن پروفەسور دوكتور شتەلېن (Stählin) 8 نچى مارتدا كىچى ساعت 8 دە بەرلین دارالفنونىنىڭ "Auditorium maximum" ئاتالغان ئاڭ بويوك درس سالونىدا تور كىستان حقتىدە مەھم بىر قونفەرانس بىردى. بۇ قونفەرانس ئالمانىا حكومتى رەئىسى اورونباسارى ۋە مالىيە ناظىرى دوكتور دىتريخ ۋە رەئىس سىنك تەشەببۇسچىسى يوقسول بالالارنى ئاشاتۇرۇشقا تەرتىپ تاپشۇرۇشقا بويوك ۋە كىچىك سالون سائىتى 7⁴⁰ دە باقلىق تولىگەن ئىدى. تىكلەۋچىلەر ئاراسىدا دولت ئادارەلەرى، مەعارف، مەتبوعات، سانئەت ۋە باشقا يوكسەك دائىرەلەردە مەھم شەخسىيەتلەر بار ئىدى. پروفەسور شتەلېن مەخسۇس سىنك باشىدا ئۆزىنى تور كىستان سىياخىگە تەشۋىق قىلىشقا ئامالدارنى سانبار كەن ساۋىت دەپلوماتسىيەنىڭ ئىسمى- لەرنىڭ تور كىستانگە بارۇرلىقىغا قارشى كۆرسەتە ياتقان مەشكلاتىدا دەپتۇر ئىدى. 25 ئامېرىكا ۋە ئىنگىلىز سىياخىلارنى بلەن ئورۇن بۇرغۇ- تاشكەند، «تور كىسىپ» ۋە تاشكەند- قىزىل شەھەر خەتەرلىك ئۆستىدە ۋە تىۋەرە كەندە كى بويوك ۋە تارىخى شەھەرلەردە سىياخىت ئىتكەن تارىخچى پروفەسور شتەلېن بۇ تېمىدا يوللارنىڭ تارىخى ۋە جەربى، سىياسى، ئىقتىسادى ئىھتىماللىرى توغرىسىدا مەلۇماتلار بېرىشكەن چار رۇسىيە- سىنك تور كىستاندە باشلانغان مەسئەلگە سىياسىي ساۋىت حكومتى ئىرادىدا كىمال ئىشلەيدىغان بولغانلىقىنى دا ئىزچىل ئىشەنچ بىلەن مەخسۇس ئاڭ قىزغىن تەتقىقات دە تور كىستان، سەمقەند، بۇخارا ۋە مەرو شەھەرلەردە كى تارىخى ئاھار حقتىدە ئىدى. پروفەسور شتەلېن ئىلمىي ئاساسلارغا ئايانغان ئىسپاتلار ۋە سىياخى ئىشەنچ بىلەن كەن رەسەملەرلە تور كىستاننىڭ ئىقتىسادىي مەھارلىق، ئاۋىما ۋە رەسەملىق سەنئەتلەردە تارىخىدا مەھم بىر ئورۇن تۇتقەنلىكىنى ۋە باي بۇ خەزىنە بولغانلىقىنى ئىسپات قىلدى.

تور كىستان ئىلىملىرىنىڭ پۈرۈنچى ئىسكەرلىكى ۋە بىر سوغارلىق ئىسكەرلىكى لارى حقتىدە دە كەزىلى مەلۇماتلار بېرىدى. ئىككى سائەتدەن ئارتۇق ئىسكەرلىك بۇ مەخسۇس تىكلەۋچىلەر تامامەن كۆپ ئىشەنچ بىلەن.

* * *

تور كىستان خەبەرلىرى

پاختا تاپارلاشدا مۇقەبىلىنىڭ

تور كىستان ساۋىت غازىتالارى پاختا تاپارلاش ئىشلەردە كۆرۈلگەن مۇقەبىلىنىڭ مەسئەلىسى «ئىنقىلابىي قايغۇ» لارى بىلەن تولغان. تور كىستاننىڭ قازاقىستان دان باشقا قىسىملىرىدە 10 نچى يانۋارغا قەدەر تىرىلگەن پاختانىڭ مەقدارى يىللىق پلانىدا ئۆزگەرتىشكەن ھەم (63,9%) تور كىستاننىڭ ئىسمى «جەمھورىيەت» لەرنەن ئىسە تىرىلگەن پاختا مەقدارى تۆبەندە كىچىدە:

ئۆزبېكىستان - يۈزدە 62,9؛ تور كەنەستان - يۈزدە 79,6 (بۇ يانۋاردا. حقتىدە ئىسە بۇنداق كۆپ ئۆز. مەسىلەن: «تور كەنەسكيا ئىسكرا» غازىتسىنىڭ 16 نچى يانۋار سانىدا يازىلغانغا قارىغاندا تور كەنەستاندە 8 نچى يانۋارغا قەدەر يىللىق پلانىدا 56,67 سى كەنە تىرىلگەن)؛ تاجىكىستان - يۈزدە 66,7. قىرغىزىستان - يۈزدە 56,3؛ قارا قالپاق ۋىلايىتى - يۈزدە 66,7 («براۋدا ۋىستوكا» 14 نچى يانۋار)؛ قازاقىستاندا ئىسە 5 نچى يانۋارغا چىقىرىلگەن پاختا مەقدارى يۈزدە 77,2 دۇر. («ساۋىتسكيا ستەپ» 8 نچى يانۋار).

«براۋدا ۋىستوكا» نىڭ 17 نچى يانۋار نۇسخىسىدە كى رەقەلەرغا كۆرە تور كىستاننىڭ قازاقىستاندان باشقا قىسىملىرىدە كى 151 پاختا مەنطقەسى يالغۇز ئۈچ كەنەسى پلانىدا بىلگىلەنگەن ئىشەنچ بىلەن پاختا تىرىلگەن. بۇ ئۈچ مەنطقە: «مۇمىن ئاباد»، «بەھودى» ۋە «قارلىق» دەن ئىبارەت دۇر. يالغۇز بىر كەنە «ھاۋاس» مەنطقەسى پلانىنى تولۇق بەھەرگەن. 41 مەنطقە پلانىدا

بر آلمان عالمینک تورکستان حقنڭده مهم بر قونفهرانسى

ياقیندا تورکستانگه باروب کیلگن بهرلین دارالفنونى مؤرخ لهرندهن پروفهسور دوقتور شتهلین (Stählin) 8 نچى مارتدا کیچ ساعت 8 ده بهرلین دارالفنونینک "Auditorium maximum" آتالغان اُك بویوک درس سالوتندا تورکستان حقنڭده مهم بر قونفهرانس بوردی. بو قونفهرانس آلمانیا حکومتى رئیسى اورونباسارى وه مالیه ناظرى دوقتور دیتریخ وه رفیقه سینک تشبثانیله یوقسول بالالارنى آشاتو فائده سیغا ترتیب ایتمهشدى. بویوک وه کیچ سالون ساعت 7⁴⁰ ده یاقلیق تولگن ایدی. تیگلّه وچیلەر آراسندا دولت اداره لهرى، معارف، مطبوعات، صنایع وه باشقا یوکسهك دائره لهردهن مهم شخصیتلار بار ایدیلهر. پروفهسور شتهلین معروضه سینک باشندا اوزینى تورکستان سیاحتیگه تشویق ایتمکهن عامللارنى سانارکهن ساویت ده پلوماسیسنک اجنبى-لهرنک تورکستانگه بارولاریغا قارشو کورسه ته یاقان مشکلاتندان ده بحث ایتدی. 25 آمریکا وه اینگلیز سیاحلاری بلن اورنهورغ-تاشکنڭ، «تورک-سیب» وه تاشکنڭ-قیزیل شهر خطله رى اوستنده وه تیوره گنده گى بویوک وه تاریخی شهر لهرده سیاحت ایتمکهن تاریخی پروفهسور شتهلین بو تیمیر یوللارنک تاریخی وه حربى، سیاسى، اقتصادى اهمیتلهرى توغروسنده معلوماتلار بیررکهن چار روسیه-سینک تورکستانده باشلاغان مستملکه سیاستینک ساویت حکومتى طرفندان اکمال ایتمه کده بولغانلغینى دا آیریچا اظهار ایتدی. معروضه نك اُك قیزغین بحثى ده تورکستان، سمرقند، بوخارا وه مهورو شهر لهرنده گى تاریخی آثار حقنڭده ایدی. پروفهسور شتهلین علمى اساسلارغا تايانغان ایضاحات وه سیاحتى اتناسنده برگه کیلتر-گهن رسملهرله تورکستاننک اینقسا معمارلق، اویمو وه رساملق صنعتلهرنده تاریخدا مهم بر اورون توتکه نلگینى وه باى بر خزینه بولغانلغینى اثبات ایتدی.

تورکستانلیلهرنک بورونغى عسکرلگى وه بیر سوغاریش اصول-لارى حقنڭده ده گهرلى معلوماتلار بوردی. ایكى ساعتدهن اوزو-نراق چوزولگهن بو معروضه تیگلّه وچیلهر تاماندان کوب آلتیشلاندی.

* * *

تورکستان خبرلهرى

پاختا تاييارلاشدا موقیتسنرلك

تورکستان ساویت غازیتلاری پاختا تاييارلاش ایشلهرنده کورولگهن موقیتسنرلك مناسبتیله «انقلابى قایغو» لاریبله ن تولغان. تورکستان نك قازاغستان دان باشقا قسملهرنده 10 نجى یانوارغا قادار تیریلگهن پاختانک مقداری ییللق پلاننک اوچدهن ایکسندن هم آز (% 63,9) تورکستاننک آیریم «جمهوریت» لهرنده ایسه تیریلگهن پاختا مقداری توبه نده گیچه در:

ئوزبیکستان - یوزده 62,9، تورکمنستان - یوزده 79,6 (بو یالغاندر. حقیقتده ایسه بوندان کوب آز. مثلا: «تورکمنسکایا ایسکرا» غازیتاسینک 16 نجى یانوار ساندا یازیلغانیغا قاراغاندا تورکمنستانده 8 نجى یانوارغا قادار ییللق پلاننک یوزده 56,67 سى گنه تیریلگهن)، تاجیکستان - یوزده 66,7. قیرغزستان - یوزده 56,3، قارا قالپاق ولایتی - یوزده 66,7 («پراودا ووستوکا» 14 نجى یانوار)، قازاغستاندا ایسه 5 نجى یانوارغا چا تیریلگهن پاختا مقداری یوزده 77,2 در. («ساویتسکایا ستهپ» 8 نجى یانوار).

«پراودا ووستوکا» نك 17 نجى یانوار نسخه سنده گى رقله رغا کوره تورکستاننک قازاغستاندان باشقا قسملهرنده گى 151 پاختا منطقه سندن یالغز اوچ گنه سى پلاندا بیلگیله نگهندهن آرتق پاختا تیرگهن. بو اوچ منطقه: «مؤمن آباد»، «بهبودى» وه «قارلق» ده ن عبارت در. یالغز برگنه «هاواس» منطقه سى پلاننى تولوق به جه رگهن. 41 منطقه پلاننک

يارىمندان - اوچدەن بىرگەچە ، 7 منطقه تورئىدەن بىرئىدەن دە آز ،
«بايسون» ، «قىزىل چار» ، «اورگوت» ، «غەللە آرال» وە «پىنجىكىنت»
منطقەلەرى بىللىق پىلاننىڭ اوندان بىرئىدەن ھەم آز پاختا تىرگەنلەر .

30 پاختا ساوخوزندان (ساويت خوجالغىندان) يالغز ايكىسى
گنە پاختا تىرىش پىلانىنى بەجەرە بىلگەن («پراودا ووستوكا» 18 نجى
يانوار) . قازاغىستان قىسمىدە 16 پاختا منطقەسىدەن يالغز 4 گنەسى
پاختا تىرىش پىلانىنى اورنىغا كىتىرگەن . شونى دە اونومەسلىك كىرەك كە
بو رىقلەر تىرىلگەن پاختانى گنە كورسەتەدر . بو تىرىلگەن پاختادان
قاجاسىنىڭ ھۆكۈمىگە تابشىرىلغانلىقى ھقىدە ساويت غازىتالارى ھىچ
بىر مەلۇمات بىرمەى اوتەدرلەر . ساويت غازىتالارىنىڭ پاختاچىلار قولندا
پاختانىڭ ياشىرىلىب ساقلانوب قالووى ، ھەم يولسۇزلىق وە تىقلىيات اىشلە-
رىنىڭ يامان حالدا بولغانى نىجەسىدە پاختانىڭ زاوودلارغا يتوشدىرىلە
آلمى قالووندىن شكايت ايتولەرىگە قاراغاندا ساويت ھۆكۈمىتىنىڭ اىمىد
ايتىدىگى پاختا مىقدارىنىڭ يارىمى گنە قولغا كىرگۈزە بىلگەنى تىخىمىن
ايتلەدر .

ساويت قوئوپىراتىفلارنىدا

توركىستاندە مال نىرخىنىڭ قانداى انكەنلىگىنى بىلمەك اوچون اھل
آكرام اوغلىنىڭ تاشكىند شەر فرقە فعاللارى قورولتايىندا سويلەگەن
نطقىنى بىر كوزدەن كىچىرىش كىرەك . اھل نىڭ دىدىگىنچە : «بىر ايشچىلەر
قوئوپىراتىفلاردا ايك يامان ايتكىنىڭ بەھاسى 70 سوم ؛ مال ياغىنىڭ بىر
كىلوسى (2 1/2 قاداغى) 14 سوم 10 تىن .»

تاشكىند ايشچىلەر آشخانىسىدە مال ئەتى نىڭ آزلغىندان بولسا كىرەك ،
اھل تونغوز (چوچقا) آسراش ھەم تونغوز ئەتى تايارلاشنى تىكلىف ايتە-
در . («پارت رابوتنىك» جىمىوعەسى ، دىقابر 1931) .

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - آبریل (نیسان) 1932 | ساره 29
ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا:

- 1 - تورکستان قاجقینلاری فاجعه سی
  - 2 - بر تاریخی وثیقه
  - 3 - تورکستان مسلمانلارینک ایکنچی قورولتایندا بیریلگن قرارنامه
  - 4 - تورکستانده انقلاب دوری III
  - 5 - جبهه مزنی برله شتره بلك
  - 6 - تورکستان حقنده بر معروضه
  - 7 - بر تورکستانلینک ثروتیگه خیانت ...
  - 8 - مانجوریا مسئله سی ره دنیا افکار عامه سی
  - 9 - آلمانبادا رئیس جمهور سایلای
  - 10 - تورکستان خبرله ری
- باش مقاله
* * *
تیمور اوغلی
چوقای اوغلی مصطفی
چاغاتای
توقتامش اوغلی
۰۲
باش تورکستانلی

Yach Turkestan

Mars 1932 (Le jeune Turkestan) No. 28

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

یولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتله ری
آچیقدر . باسیاماغان یازولار قایتاریاماس .

آبونه شرطله ری:

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایغیلی او قوچیلار عز

«باش تورکستان» نی اوزگزگنه او قوش بیلن قانیمای ،
اونی باشقالارغا هم او قوتوش اوچون هر تامانغا تارقاتگز .
تورکستان چیکره له ریگه یاقین بیرلرده یاشاوچی او قوچی -
لاریمزدا مجموعه مزنی یورتمزگه کیرگیزیشکه کوبره ک حرکت
ایتمه کله بزگه یاردهم ایستینلر .

«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلالی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردهم کوته دن اعانه بیروچیلهرنک اسمله ری
مجموعه مز صحیفه سنده باسیلا جا قدر . باشقارما .

مجموعه مزگه تیوشلی هر تورلی یوللانلار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
1932 (نیسان) آبریل | 29 سانه

تورکستان قاچقینلاری فاجعه سی

تورکستانده روس پروله تاریانی دیکتاتوراسی آستنداغی چیداب بولماسلق درجه ده آغیر لاشقان تیریکچیلک شرائطی حقنده سویله ب اوتوروش آرتقچادر. سوسز چولله رنی اوز تهری وه قانی بله ن یه م یه شیل گلستانگه نه یله ترگن تیج، محنتکش تورکستانلیله ر اوز آنا یورنلر نده قول که بی یاشاما قدادر لار. تورکستانلیله ر نه اینکه سیاسی حریتده ن، ملی انکشاف آزاد لغندان دا محرومدر لار، حتی موسقوا بولشه ویکله ری اونلارنک بوتون تیریکچیلک واسطه لارینی قوللارندان تارتوب آلدیلار. خلقنک قیمتلی، مقدس ساناغان هر بر نهرسه سی آیاق آستیغا آلینب تاپتالانغان، کیرله تیلگن: اونک دینی، عائله اوچاغی وه بوتون ملی بارلفی کیرله تیلگن. دین ایگه لهر نده ن آلله ندان واز کیچشنی طلب ایتهدر لهر، له نین نی

یاگا

« ملی بول »

ا. ب. اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق
مجموعه در. عرب حرفله ر یله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« امل مجوعه سی »

قریم تورکله رینگ استقلال فکرینی تاراتادراغان
اونبش کونلک مجموعه در. عرب حرفله ر یله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjruasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« پرومته »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسزچه آیلق مجموعه در. آدره سی:

4, villa Malakoff, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررله ری تاماندان بهرلینده لاین
حرفله ر یله هر اون کونده چیقاریلما قدا بولغان بو
قیمتلی غازی تانی او قوچیلاریمزغا توصیه ایتهمز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا داغلیلاری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوچی
آیلق مجموعه در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« یه کی توران »

تورکجه - فینجه آیلق غازی تادر. لاین حرفله ر یله چیقاریلادر. آدره سی:
Iso Robertinkato 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

«آلهنك يغمبىرى» دىب اعلان قىلادرلار («قىزىل اوزبىكىستان» 1927 نچى يىل 1 نچى ماى وه 11 نچى ايبول سانلارى) وه قرآن كريم يىرىگه مارقىس نك «قايتال» ينى قويادرلار. قاي يىرده «جنگاور له نىنيزم» روحى بولماسا او يىرده «عكس الاقلاپچى ماتچىلك» بار دىب شېبه له نهدرلەر. مملكتده نه اينكه مىلى اساسده ، حتى على العاده ، انسانچه سىگه ياشاماق ده آغىر بولوب قالدى. تور- كستاندېلەر انسان كه بى ياشاماق امكانىگه ايگه بولماق اوچون كوب يىللاردان بهرى تالمى ، توقتامى كوره شمه كده لەر. قورالسز بر خلقنك قوراللى بر دولت كوچله ريگه قارشو كوره شمه سى قو- لاي بر ايش ايمه س. اونكچوندر كه چىگه ره كه ياقىن بولغانلار ، چىگه رهنى آشوب اوته بىلگه نلەر اوز مالىنك سوگچى قالغان. قوقاينى آلوب قاچماقدا. تور كستاندېلەر قومشو مسلمان مملكتلر نده توزوكره كه وه قولايراق ياشاماق ممكن بولووينى اميد قىلادرلار. دىنى حسى تحقىر ايتلگن خلق ، اوز دىنداشارلارى آراسندا روحانى بر حمايه تاپا آلىشندان اميدوار بولادر. مىلى تويغوسى كه مسىتلگن خلق ، اوز قانداشارلارى تامايدان بر ياردهم كوتمه سه ده ، هەر حالدا دردىنى ، فلاكتىنى يىنگىلله شتره لك بر مهماتوازلىق كوتهدر... مه نه شو سببدهن تور كستاندېلەر ايرانغا ، آفغانستاغا وه تور كيه كه اوتوشكه اورونه درلەر وه اونلارنك كوپى ساويت چىگه ره سىنى اوتوش ائناسنده اوز حياتلارنى قربان يىره درلەر! فقط...

بو كونه رده يز ايراندان ، او يىر كه قاچوب كىلگن تور- كستاندېلر نك احوالى حقدمه معلومات آلدق. بو يورتداشارلار يىمزنك تىنچلك وه چىدهب بولورلىق بر تىرىكچىلك اوموب كىلدىكله رى بو مملكتده قانداى بر كون كىچىره كده ايكه نلكلهرىنى تصوير اىتمهك كوب آغىر. تور كستاندېلر نك اونسزده قايقولو يوره كلهرىنى يارا- لاماسلىق اوچون يز ، قاچقىن يورتداشارلار يىمزنك حياتلارنى تفصىلا- تيله بو يىرده تكرار نقل اىتمه يىمىز. شو قادارنى دىمهك كافىدر كه ،

آلغان موئوق معلوماتىمىزغا كوره اونلار «قاردان قوتولوب يامغورغا اوچراغانلار» وه يورنلر ندهن آلوب چىقا بىلگن متاعلارنىك سوگ قالمندان دا ، ايران كومروك اذاره لهرى فائده سىگه ، محروم بولوب ايندى هندىستان توپراغىغا اينگاتهره حكومتى حمايه سىگه اوته بىلشنى اوزلهرى اوچون ايگ بو يوك بر خوشبختلىق دىب ساناما قدارلار... تور كستانلى قاچقىنلار نك احوالى وه اونلارغا ياردهم حقدمه او يىرده كى تور كيه وه آفغانىستان قونسوللارى اوز حكومتلهرىگه يازغان بولسالاردا حاضرغا هىچ بر جواب آلمىغان. يورتداشارلار- رىمزنك فلاكتىنى يىنگىلله شتره درگن بر جوابنك آلىب آلمى- سلغى دا معلوم ايمه س.

بو وطنداشارلار يىمىزغا بر ياردهم كورسه ته بىلمهك اوچون ، تأسف كه ، اوزىمىزده هىچ بر واسطه يوقدر. يز ، حكومتلهر كه مراجعت ايتب قاچقىنلار نك حاللارنى يىنگىلله شتره لك بر ياردهم قىلورلارنى اوتونه مىز. فقط ، بوندان بىزنك اىسته دىگىز فائده لى تىجه چىقاچاقمى ؟ حتى بز كه يز ماسدان اول ايران حكومه تىگه يازوب حاللارندان شكايه هم قىلغانلار. اگلاشلىغانغا قاراغاندا حتى شاه حضرتلار يغادا يازوب مراجعت ايتكه نلەر. لکن بو مراجعتلهر تىجه سنده قاچقىنلار نك دردلهرى آزالماى ، بالعكس ، اولكى فلا- كتلهرىنك بو مراجعتلهر دهن سوگرادا دوام اىتمه سى ، كورگولوك- لهرىنك معنوى آغىر لغىنى آرتدیرماقدادر.

«دوست ، فلاكت چاغندا سینه لىر» دىرلەر. بىزنك خلق ايگ بو يوك فلاكت ايچنده در. وطنىمىز خلقىمىز اوچون ايگ قورقونچ بر زندانغا ئه يله تىرىلگن. خلق ، تىنمه سدهن كوره شوب اوزىگه بر نجات آقتارماقدا. اميدىز لكىنك سوگ درجه سىگه كتىرىلگن وه روس بولشه وىك اذاره سى دهشتلهرىگه چىده مهك طاقتى يىتكن تور كستاندېلهر نك چىگه ره كه ياقىن بولغانلارى قاچماقدارلار... بو- نلار نظر نده ايران ، آفغانىستان وه تور كيه دونيا جتى بولوب كو-

بر تاریخی وثیقه

تاریخی بر وثیقه بولغان «تورکستان مسلمانلاری 2 نچی قورولتاینک قرارلاری» نی توبه نده عیناً باسوب توروبمز. او قوجیلا- ریمزنی بوندان اون ییل ایلگه ریگی زمانتی — مه نه شو وثیقه نك توزولدیگی 1922 نچی ییلی — بر ایسکه روگه دعوت ایته مز. بزنگ قورالسز، هه مه آچلق ییللاری تیجه سنده کوچسزله نگه ن خلقیمز، تاشقاریدان هیچ بر قاندا یاردمه بولماغانی حالدا، اوز روحداگی ملی لیاقت وه حقوق توغوسندان قوت آلوب تورتچی یلدر یورتمزنگ ایگ کوچلی دوشمانی ساویت روسیه سیگه قارشو کوره شمه کده ایدی. تورکستانلپلر وطنلارینک هر پارچاسینی مثالسز قهرمانلق وه فداکارلقلار بله ن قورودیلار. تورکستان ملی آزادلغی وه استقلال یولندا اولادلازینک قانلاری نهر که بی آتدی وه جسده لری تاغدیگ او یولدی. «ملتله ر آزادلغی وه برادرلگی» حقنده غی آدامچی شعارلار آستیغا یقینغان قانخور دوشمان، چارلق ایمپریالیزمندان ایندیگنه قورتولما قدا بولغان تورکستانی یه گیده ن روس کره ستیان وه ایشچیلهری آباغی آستندا ایگیلتمه ک اوچون یورتمزگه قوشون آرقاسیدان قوشون یوباردی.

«آزادلق وه برادرلک»!... چار حکومتی ده ختای، ایران تورکیه توپراقلارینی باسوب آلماق ایستهرکن عینی سوزله رنی سویله مه سمی ایدی؟... حتی انقلاب عرفه سنده بوتون تورکستانلپلر- نی پدی سودان هایداب چیقارغان وه بوتون تورکستانده جزا دسته لهری توزگه ن سوگنچی تورکستان گنیرال گورناتوری قورا- پالمکین ده «تورکستانلپلهرله روسلار برادرلگی» نده ن بحث ایته ر ایدی...

1916 نچی ییل آوغوستندا تورکستان وکیللهریگه قاراتا سویله گه ن گنیرال قوراپاتکین مه نه شو سوزله رنی نه تکه ن ایدی:

رونه در... بو اولکه لهرده اوز دینداشلاری وه قان قارداشلاری یاشایدرلار... ایندی بو قاقچینلارنک دینداش ایراندا قاندا ی قبول ایتلگه نلکه لرینی کوروب توروبمز.

بو ملی فاجعه مزنی تصویر ایته بیلمه ک اوچون قاندا ی قلم وه قانچا کاغذ لازمدر؟

عجبا، بز اوچون ملی حریت وه استقلال کونه شی اصلا توغما- سمی ایکنه؟ عجبا قارداشلاریمزنگ محقق اولومگه قارشو نجات آقتاروب کیلدیکلهری مملکتلهر اونلارنک مادی وه معنوی عذاب- لاریغا قارشو که ر قولاق وه ساووق یوزه کلی بولوب قالا بیر- درلهرمی ایکنه؟

بز تورکستانلپلر، ملی دوشمانلاریمزغا قارشو کوره شیمزده هیچ کیسه ده ن یاردمه اوتونمه یمز!... بزنگ برده ن بر اوتو- نچمز: اولومده ن قاجوب اوزیگه سیغینارلق بر یر یر (بر ملجاء) آراغان یورنداشلاریمزنگ یرله شتر بلیشیدر.

عجبا، بزنگ بو تاووشمزدا ایشیتلمه سمی ایکنه؟
«دوست، فلاکت چاغندا سینه لیر!»

ایرانغا قاجیب چیققان تورکستانلپلهرده ن بر غروب

«روسلار وه تور كستانلېلهر اوز آرا برادرلار؛ روسلار بويوك برادر (آغا)، تور كستانلېلهر ايسه كيچيك برادر (ايني) لهر درر. سز تور- كستانلېلهرده موجود ياخشي بر عادتگه كوره كيچكله رنك بويوك- لهر كه بويون ايگيشي وه قولاق ساليشي (اطاعت ايتمه گي) لازم. مه نه ايندي، سز تور كستانلې كيچيك برادرلار (اينلهر) ده اوز بويوك برادرلار گز (آغالار گز) روسلارغا قولاق سالگز وه بويون ايگگز...»

بولشه ويكله رنك «ملتلهر آزادلغي وه برادرلگي» ايسه قورا- ياتكين «برادرلگي» ندهن يالغز تاشقي شكلينك «انقلابي» بولوب كورونوشنده گنه آيريلادر. ماهيت اعتباريله ايسه بونلارنك همه سي- ده جمله كه معلوم «روس حریتی» در.

قارا گز، روس بولشه ويكله رى اوزلهرى وعده قيلغان «ملتلهر آزادلغي وه برادرلگي» نى قانداى ياراتماقدالار؟ اونلار مملكتنى اونك اصل حقيقى اها ليسندهن «آزاد» قىلا ياتورلار. اونلارنك «برادرلگي» ايسه غير روس ملتلهر نى «روس پروله تارياتى رهبر- لگي» كه بويون ايگدريمه كدهن عبارتدر.

بولشه ويكله ر تور كستان عصيانچيلار نى نه الله قانداى اوغرى- با سماچيلار شكلنده وه عصيان حر كاتينى ايسه هر قانداى سياسى مفهومدهن محروم بر حر كت قىليب كورسه تمه ككه تريشديلار. درج ايتديگمز وثيقه بو خصوصده فوق العاده بر معنا افاده ايتهدر. قرارلارنك 8 نچى ماده سى كوره شنك مقصدى تور كستان ملي قور- تولوشى ايكه نىنى آچيق سويله يددر. قورولتاي 12 نچى ماده سيله تور- كستانى «مستقل تورك اسلام جمهوريتى» ديب اعلان قىليشغا قرار بيرهدر.

تور كستان عصيانچيلارى او زمانى بر دورده حكومت شكلى- نك قطعى صورتده تعين ايتله بيلمه سلگينى كوب ياخشي آگلاغانلار وه بو سبيدهن قرارنك 14 نچى ماده سى حكومتگه، مملكت ساويت

حكومتدان قوتولور قوتولماس درحال، شكل اداره نى قطعى صورتده بيلگيله مهك اوچون، خلق قورولتاي نى تويلاش وظيمه سيني بويكله يددر. عصيانچيلار قورولتاي نى عينى زمانده تور كستانده ياشاوچى تور كستانلې بولماغان خلقلارنك حقوقى خصوصى ده اونو تمه گن: بو ملي اقليتلهر نى ده حقيقى تور كستانلېلهر له برابر عينى حقوقتا ايگه قيلغان. 15 نچى- 18 نچى ماده لهر عصيانچيلاردا كيگ بر ده مو- قراتيك احوال رويحه نك حكم سورگه نلگينى كورسه ته درر. اگر سز بو قرارلارنك كيچه گنه جهانگير چارلق بايراغى آستندا مملكتده خوجاينلق قيلغان وه بوگون اوز حاكيميتىنى بولشه ويزم بايراغى آستندا دوام ايتديريب تورگن روسلهر كه قارشو قانلى كوره ش چاغندا يازيلغانلغىنى خاطر لاسا گز، او زمان سز، تور- كستانلېلهر، بوتون جهان حضورنده خلقميزنك حقدان آرتق متا- نتندان، عاليجنا بلغندان وه اوزگه خلقلار حقوقغا قارشو بويوك حرمت تويونوسندان افتخار له سويله يه بيلير سگز. بونداى بر خلق اوزيگه وه اوز حقوقغا ديگرلهر ينك ده بونك كه بى حرمت ايتو- لهر نى طلب قىليشدا حقليدر. بو وثيقه نك قيمتى، اونى توزوشده آروپا تحصيلى كورگن هيچ بر آدام قاتنا شماغان سببلى بر قات داها آرتادر. بو قرارلار عصيانچيلارنك اوز قوللارى بلهن وه خلق كتله سينك اوزگه سى تاما نيدان ايشله نكگن بر اثر درر. طبيعى، تور- كستان «قانون اساسى» وظيفه سيني كورووى لازم بولغان بو قورولتاي قرارلارى، مثلا، اينگلتيره وه يا فرانسه قانون اساسى شكلنده يازيلماغان. اونك كه مچيلكله رى بار؛ فقط بو كه مچيلكله ر نه كنيك جهتدهن بولوب جدى بر سياسى وثيقه نك اساسى مفهومىگه خلل بيزه درگن بر ماهيته ايمه سدر...

او زماندان بهرى اون يىل اوتدى. تور كستان بوگون قيزيل انقلاب رنگى بلهن بويانغان روس ايمپرياليستلارى وه قولونز اتور- لارى تاما نيدان بوتونلاى قابلا نيب آليغان. او ييرده موسقوا حاكيميتى

بايراغى يەللەنمەگەن بىر پارچا توپراقدا قالمادى.

بو قارارلارنى چىقارغان قورولتايدا قاتناشقان پورتداشلا- رىمزدان بوگون قانچا آدم تىرىك قالغاندىر، اونى بىلمەيمز...
تور كىستان مىلى استىقلالى يولندا كورەشوجى بىلەر اوچون «تور كىستان مىلمانلارنىك 2 نچى قورولتاىى» قارارلارى بىر سىياسى وديعه وه اونك هەر بىر سوزى وه هەر بىر حرفى بىزچە قىمتلى وە مقدسدر. بلكە بىزدەن: «بس، اونك كەمچىلكلەرى؟» دىپ سو- رارلار. بوگا ايسە: «بو وئىقە بىزچە اوزىنىك كەمچىلكلەرى بىلەن دە- قىمتلىدر» دىپ جواب بىرېشىمىز كىرەك وه بىرەمزدە. چونكە بىز اوز خلقىمىزنى اونك بوتون كەمچىلكلەرىلە بىر ابر سەوومىز. مىلى استىقلال قوربانلارى خاطرەسىنىك قىمتىنى بىلگەن هەر تور كىستانلى بو وديعهنى اوز يورە كندە ساقلامالىدر.

بو يىردە بىر اخطار لازمدر. بوگون، تور كىستانلىلەرەنىك 2 نچى قورولتاىى زماندان اون يىل اوتكەن بىر چاغدا، بىزنىك مىلى كورەش غايەمىز دائىرسى، وقەلەرنىك جىرائى بىلەن خىلى كىيگە- ىمشدر. تور كىستانلىلەرەنىك 2 نچى قورولتاىى تور كىستانى ايسكى روسىە تور كىستان كىنرال گوپىر ناتورلغى حدودى اىچىندە كى ولایت- لەردەن گنە تصور ايتەز ايدى (قارزنىك 13 نچى مادەسى). او وقت بلكە بوندای بىر تصورنىك سىبى بار ايدى. بوگون ايسە بىز تور كىستان مفهومیگە بورونغى بوخارا وه خىوہ خانلىقلارى ایلە حاضرغى قازاغستانىك بورونى تور كىستان كىنرال گوپىر ناتورلغى اىچىگە كىرگىزىلمەگەن ولایتلەرىنى دە كىرىتەمىز. بو حرىك مىجا- ھدلەریمىزنىك سىياسى وديعهسىنى اوز گەرتىمەك ايمەس، بلكە اونلارنىك قورتولووى يولندا اوز حىياتلارنى فدا ايتدىكىلەرى «تور كىستان» مفهومینى تارىخى وه طىبعى معناسى بىلەن تولدوروشدر.

مىلى استىقلال مىجاھدلەرى — آغايىنى وه آتالارىمىز — نىك يورتمىز دوشمىنلارنى بىلەن كورەشودە يالغىز قهرمانلىق وه فداكارلىق

كورسەتمەكلە قالمى، عىنى زماندا، اوز قارارلارنىدا دىگر ملتلەر- نىك دە خىتى يورتمىزنى اوزىگە قول قىلماق ايسە گەنلەرنىك دە حقو قىغا حرمت وه رعایت مادەسىنى قىد ایتىمەكلە بو يوك بىر سىياسى مىردلىك كورسەتكەنلىكلەرى بىلەن تور كىستانلىلەر افتىخار ایتسەلەر حقلىدرلار وه افتىخار ایتىمەلىدرلەردە.

تور كىستانىك مىستقل جىمهورىت اعلان ايتلووونىك اونچى يىل دونومى مناسبتىلە بىز يورتمىزنىك استىقلالى يولندا شىھىد توشكەن توغان- لارىمىزنى ياقارىشلارلە ايسلەر وه تىرىك قالغان قهرمان مىجاھدلەرىمىز اوچون يورتمىزنى حر وه مىستقل كورمەك سعادىتىنى تىلىمىز.

* * *

تارىخى وئىقە:

تور كىستان مىلمانلارنىك اىكنچى قورولتاىندا بىر يىلگەن قارار نامە

(اصل نىسخەسىندەن اوزگەرتىلمەى كوچورولدى. باشقارما.)

1 — باب

مادە — 1: تور كىستان مىلكىتى 1868-1874 م. 1272-1280 ھ. دە. روسىە اىمپەراتورى اىكنچى آلە كساندىر اون بىش مىليون تور- كىستان مىلمانلارنى اوزىگە تابع قىلماق اوچون پەرويسكى، چەرنایف، كاوفمان، ايسكوبلەف، كورپاتىكىن وه بونلارغا اوخشاش ظالمىلارنى كلېنتلى عىسكر ایلە يوباروب كوب مىلمان قانېنى تو كوب بوتون تور كىستانى اوزىگە قاراتوب مىلمان- لارنىك بوتون سىياسى، مدنى حقوqlارنى جىرا وە قهرآ عىصب ایتب آلغان ايدى.

« 2 — تور كىستان استىلا ایتلگەندەن سوگرا تور كىستانىك ياخشى وه خوش هوا بىرلەرى مىلمانلار قوليدان آلونوب روس

موزیکلریگه تقسیم قیلیب بیرلگه ن ایدی. آخرگی زمانده، نیکالای زمانده، «په ره سه له نسکی» (مهاجرت) اداره سی آچیلیب، تورکستان کوچه به خلقینک بیرلهرینی مرحمتسز بر اصولده پادشاهلق ملکی اعلان قیلیب، تارتوب آلوب روسیه دهقانلار- ریغا انعام ایته باشلادی. ظالم روسیه حکومتی مسلمانلارنک مادی حقوقلارینی غصب ایتمه ک ایله برابر مغویانله ریگه هم نهایت قاتغ ضربه لهر بیردی وه مسلمانلارنی جهالنده قالدیر- ماقعا هر بر یول ایله سعی وه حرکت ایتدی. بو کردارلا- ریدان مقصدلاری مسلمانلارنی روسلهرگه دائمی صورتده قول قیلیب ساقلاماق ایدی. مه نه بو سیدنه مسلمانلار هر تورلی صنعت وه هنرده ن محروم ایتدیلهر وه حکومت ایشله- ریگه آیینمادیلار. مسلمانلاردان «امین» وه «میگیاشی» اسمی ایله حکومت ایشیگه آرا لاشقانلار بولسالار هم بونلارنی ایشگه آلتان زمان روس فائده سیگه ایشله یدرگه ن خائن، پاره خور آدملاردان آلتانلار. مونگدیک جاهل مأمورلهر روس- لهرنک ظلم وه تعدیلهریگه یارده مدان باشقا هیچ ایش قیلما- دیلار. مونگه اوخشاش تدبیرلهر ایله مسلمانلارنک همه بای- لقلاری آز- آز یوقالوب مال وه ملکله ری روسلهرنک قولیغا اوتمه کده ایدی. 1916-1917 آرالاریدا مسلمانلار عسکری خدمتگه آلتنسالار هم قوللاریغا اسلحه بیریلمه ی قارا ایشله رده نوتولدیلار. مذکور تاریخلاردا مسلمانلار آچلق وه قحط بلاسیگه اوچراب، باقیمسزلقدان اوچ میلیون قدر تلفات وه ضایعات بیردیلهر؛ قریلب کیتدیلهر.

ماده — 3: 1917 ده نیکالای سلطنتی آغداریلیب روسیه ده انقلاب پیدا بولدی. بو انقلابده بز تورکستان مسلمانلاری هم اوز حقوقمزنی سوراب آلدق. بز 95 فائض تورکستان مسلمان- لاری وکیلله ری قورولتای قیلیب خوقند شهریده تورکستان

ملی مختاریت حکومتینی اعلان ایتدک. لکن هر وقت مسلمان- لارنک خدمت وه قوللاریدان فائده له ب یورگه ن ظالم روسلهر قوللاریداغی قوللاریغا سویالوب او حکومتی تارقاندیلار وه حکومت اعضالارینی حبس وه طرد ایتدیلهر وه اوزلهری 5 فائض بولغانلاری حالدا اوز حاکمیتلارینی اعلان ایتدیلهر. ماده — 4: بو کون قومونست نامینی آلتان تورکستانده گی روس- لهر حاکمیتلارینک اعلانی بعدنده تورکستان مسلمانلارینی نیکالای زمانیدان هم قاتتغراق اوشله ب قیسماقعا باشلادیلار بو مسلمانلارنک همه اموال وه املاکله رینی تالاب وه همه حقوقلارینی قوللاریدان تارتوب آلدیلار. شورا قیزیل عسکری تورکستانک شهر قیشلاقلارینی کویدوروب مثالسز صورتده تالان وه تاراج ایتدیلهر وه هنوز ایتمه کده لهر. بو تالانچیلار- نک برنچی رئیس کولیسوف 1918 ده بوخارا وه خوقندنی، اوندان سوگرا کازاکوف، اوسپه نسکی، سافاروف، کانا- والوف، فرونزه، ساکولنیکوف، بوکی لهر بوتون فرغانه نی خاک تراب ایتدیلهر. 1920 سنتابرده بوخارا شهرینی یاندیرب همه بایلیغی (طلا، کوموش، اصیل تاش) لارنی حتی اسلحه- لهرینی بوزدله ریگه (اوت آرابالاریغا) یوکلهب موسقواغا وه تاشکنده آلوب کیتدیلهر.

ماده — 5: موسقوادان حریص شورا حکومتینک «تورک کامیسیه» («تورکستان قومیسونی») ناملق کامیسیه سی اوز مرکزینک یامان فکرلهرینی اجرا ایتمه ک اوچون کیلیب بوتون تور- کستان ایشلک آداملارینی حکومت اداره له ریده ن قولادی، بعضلارینی حبس ایتدی وه اورونلاریغا هیچ نهرسه یلمه گه ن حسسز، شعورسز، مسلکسز آداملارنی «مسلمان وکیلله ری» نامینی بیریب قوندوردیلار. بو واسطه ایله خلقنی فریب بیرمه ککه باشلادیلار.

2 — باب

ماده — 8: هر چهته دن مظلوم بولغان 95 فائض تورکستان مسلمانلارینک و کیملله ری ایکنچی قورولتایمیزدا یوقاریدا ذکر ایتلگن مادهلرنی مذاکره قیلشدیق وه اتفاق ایله تورکستان آزادلغینی اعلان وه حقیقت بایراغینی کوته رمه ک اوچون آئیده گی مادهلرنک، قرارلارنک هر برینی ملتک قانی برابرنده حساب ایتب تصدیق وه قبول ایتدک.

« 9: قورولتای اعضالاری برنجی بابدا ذکر ایتلگن مادهلرنی عین حیقت بیلرله. بوندان سوگرا شورا حکومتی سیاستینی اوزگه رتوب تورکستانگه تیچلک بیرمه سه، یعنی تورکستان مسلمانلارینک اعتقاد وه معیشتله ریگه موافق بولغان اوز حکو-متلهرینی تصدیق ایتمه سه وه تورکستان مسلمانلارینک همه سیاسی وه مدنی حقوقلارینی قایتاروب بیرمه سه بز تورکستان مسلمانلاری هر فردیمز خواه اسلجه لی وه خواه اسلجه سز آخرگی قطره قانمزغاچا شورا حکومتی ایله اوزوشامز. بز-نک بو محاربه مز صورت قطیه ده دوام ایتدز.

« 10: تورکستانده حبله، فریب وه زور ایله حکومت قور-

غان بولشه ویکله ر خائن، تالانچی، باسماچیلار دپ تانیلدرلار.

« 11: تورت ییل اوروش، قان توکوش بعدنده اوشیو قو-

رولتایدا اعلان ایتلگن بو حکومت موقته تورکستان حکومتی

حساب ایتلیب قبول ایتله در.

« 12: بو ینگی حکومت «تورکستان تورک مستقل اسلام

جمهوریتی» اسمیله یاد ایتله در.

« 13: تورکستانک همه ولایتلاری، یعنی سردریا، فرغانه،

سمرقند، یندی سو، قاسپی، آمودریا ولایتلاری همه علاقه-

لاری ایله بو ینگی حکومت أداره سیگه اوتهدرله ر.

ماده — 6: تورت ییلدان بری بولشه ویکله ر ایله دائمی صورتده اوروشوب کیلمه کده بولغان تورکستان مجاهدلهرینی تورلو تهمتله ر ایله ممالک خارجه گه «اوغری»، «باسماچی» دپ اکورساتوب اونلارنی محو ایتمه ک لازم دپ آکلاتور ایدیلر. بو بهانه ایله فرغانه نی تاراج ایتب فقیر وه بیچاره خلقتک اویله رینی یاندیردیله ر.

« 7: مسلمانلارنک دین وه شریعتله ریگه هم قول اوزاتوب قاضیلارینی بر هم بیردیله ر.

تورکستان مسلمانلارینک ایکنچی قورولتایی چاغندا تورکستان استقلالچی مجاهدلری باش قوماندانی شیر محمد بیک

3 — باب

ماده — 14: شورا حکومتی تورکستاندان دفع بولغان زمان بو حکومت درحال تاشکندده بر قورولتای چاقیرادور. او قورولتايدا او زمانچا حکومت طرفندان پیریلگن قرارلار، قانونلار قایتادان کورولوب، لازم کورولسه تبدیل ایتلهدر. هم حکومتک طرز اُداره سی وه طرز تشکلی وه تقسیماتی او قورولتای اختیارنده بولور.

» — 15: قورولتایغا 18 یاشندان یوقاری بولغان هر بش میگ نقوسدهن بر وکیل سایلانور. حکومت داخنده گی کیچیک ملتله هر هم اوز نقوسله ریه متناسب مساوی حقوق ایله قورولتایغا اشتراك ایتهلر وه حکومتگه انتخاب ایتله ییلرله. بو قرار نامه اعلاتندان سوگرا شورا حکومتی خدمتده قالغانلار، بولشه ویک فرقه سیگه کیرگن وه بولشه ویک فرقه سینی ترک ایتب چیقماغانلار، «آسوی اوتدمل» («خصوصی جزا دسته سی») وه «چیکه لهر» ده ایش قیلغانلار، تورکستان حکومت ملیه سیگه بالفعل مقابله ایتب قارشی تورکه نلهر سایلماق وه سایلانماق حقیقدان محرومدرلار.

4 — باب

» — 16: حکومت داخنده غی کیچیک ملتله هر اوز عادت وه معیشتلریگه موافق یاشارلار وه آنا تیللهرنده مکتبله رآچارلار.

» — 17: هر طائفه، هر مذهب مختار بولوب آرالارندا مساوات حقوق محافظه ایتلیر.

» — 18: حکومتک همه فائده وه تروتی برابر بولور. یعنی حکومت داخنده غی همه ملتله برابر فائده لهنه ییلرله.

» — 19: خارجی وه داخلی تجارلارگه کیگ دائره ده مساعدنه پیریلهدر.

ماده — 20: هر بر آدم اوز ملکینی حکومت تبعه سیگه ساتا آلادر.

» — 21: خارجی دولت تبعه سیگه ملک ساتیلماس. لکن اون ییلغا اجاره قیلماق ممکندر.

» — 22: خلق قولیدان روس حکومتی زمانده تارتوب آلتغان پیرلهر اوز صاحب لاریغا قایتاریلور. اما حکومت پیرلهریده شرکت ایله یاشاماقدان بولغان پیرلی اهالی تورگن جایلارندا باقی قالورلار.

» — 23: تاغلار، اورمانلار، معدنلهر، بوگونگه چه ایکیلمه گن صحرالار حکومت ملکي حسابلنوب حکومت طرفندان خارجی مملکتلهرگه اجاره گه پیریلمه گی ممکندر.

» — 24: کوچه به خلقنک پیرلهری اوز جماعتلهریگه تقسیم بولوب اوز فائده لهریگه قالور.

» — 25: یوقاریدا ذکر ایتلگن پیرلهردهن باشقا پیرلهر مسئله سی چاقیریلاندرغان قورولتای طرفندان اوز وقتیده حل بولور.

5 — باب

ماده — 26: «تورکستان تورک مستقل اسلام جمهوریتی» نك حکومت موقته سی اون پیش کشیدهن عبارت بولور.

» — 27: اون پیش اعضا ایچندهن بر رئیس، بر معاون رئیس وه بر سرکاتب انتخاب ایتلیب قوه اجرائیه بولورلار وه دائمی صورتده حکومت مرکزنده توروب ایش کورورلهر.

» — 28: قالغان اون ایکی اعضادان حاضرده فرغانه نك پیش اویازیگه پیش عسکر باشلوغی تعیین ایتلهدر.

» — 29: قالغان یتي اعضا: 1 — حربیه، 2 — خارجه،

3 — داخلی وه پوستا تلغراف، 4 — معارف، 5 — مالیه،

6 — عدلیه، 7 — یوللار نظارتینه تعیین بولورلار.

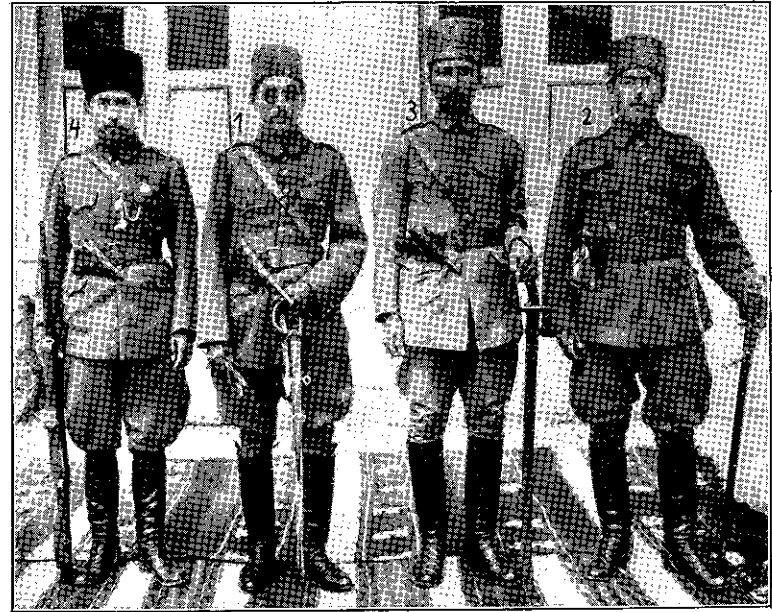
» — 30: قوه اجرائیه لازم کورگن زمان همه حکومت اعضا

لارینی توپلاب قرارلار چیقارور.

ماده — 31: همه ناظرلار اوز لايحه وه فرمانلاريني مركز حكو-
متكه تصديق ايتديرگه نندن سوڭ اعلان وه اجرا ايتهرلر.
» — 32: دوشماندان خلاص بولغاندان سوڭ حكومت مركزى ،
يعنى پايتختى تاشكند بولور.

باب — 6

» — 33: قورولتاي نك بو قرار وه مقصدلاريني وه اصول اءاره-
سپنى نشر وه اعلان ايتمهك اوچون وه توركستان تورك مستقل
اسلام جمهوريتيني تصديق ايتديرمهك وه لازم بولسا معاهده نامه
وه شرطنامه لهر عقد ايتمهك اوچون تيزلك ايله خارجى
مملكته لهرگه خارجيه نظارتى طرفندان اتمائنده لار يوباريلور.
» — 34: بو قرارنامه نك بر بنسخه سى بر و كبل رسمى ايله

1 - باش قوماندان شير محمد بيك ، 2 - لشكر باشى نور محمد بيك ، 3 - لشكر باشى
ملاختم حضورى ، 4 - باش كاتب ندير قباوى

معلومات اوچون شورا حكومتىگه هم بيريله در.
ماده — 35: هر كيم بو حكومتى تائيماسا وه قبول ايتمه سه عكس-
الاتقلاچى سانالادر.

باب — 7

» — 36: قورولتاي طرفندان حاضر دا اوشبو اورونلارغا باشلو-
قلار تعيين ايتيلرلر: 1 — رئيس جمهور، 2 — معاون
رئيس جمهور، 3 — سر كاتب، 4 — نمنگان قضا قائم
مقامى ، 5 — انديجان قضا قائم مقامى ، 6 — مرغان قضا
قائم مقامى ، 7 — خوقند قضا قائم مقامى ، 8 — اوش قضا
قائم مقامى ، 9 — حريه ناظرى ، 10 — خارجيه ناظرى ،
11 — داخليه ، پوسته تلغراف ناظرى ، 12 — عدله ناظرى ،
13 — معارف ناظرى ، 14 — ماليه ناظرى ، 15 — يوللار
ناظرى .»

* * *

توركستانده انقلاب دورى

(بر ياش توركستانچى نك خاطر ه دفتر نندن - باسماچىلىق حركتى تاريخىگه دائر نوطلار.)

III.

1920 نچى يىلى كوكله مده محمد امين بيك هم بولشه ويكلر
بله ن پاراشيب اونلار نك خدمتىگه كيريب كيتدى . او كيتهر - كيتمه س
مجاهدلر قومانداسى شير محمد بيك قولغا اوتدى . كوب كيچمه -
سده ن ساويت حكومتى شير محمد بيكنى سوزگه كتيريش اوچون
محمد امين بيكنى اونك يانغا يوباردى . فقط او يولدا يوقا ريدالسى
ذكر ايتلگه ن خالخواجه نك قولغا توشوب اولدير يلدى . ديمهك
وقتيله اوز موقعى اوچون ايرگه شنى بر طرف ايتكهن محمد امين
بيك ساويت آگه تى صفيله اوز قورباشلارى قولندا اولدى .
«امير لشكر اسلام» لقبى بله ن فرغانه مجاهدلر ينى اوزون

زمان آداره ايتكەن شير محمد بىك فەرغانەدە مەجھادلەر روس بولشە-
ويكلەرى طرفىدەن سوڭ درجەدە سەقىشتىرلغاندان سوڭ او تاماندا-
گى كۈچلەرنىڭ آدارەسىنى مەجى الدىن بىك گە تاشلاپ اوزى شىرقى
بوخاراغا كىتتى. او اوزونگنە زمان شىرقى بوخارادان آدارە ايتلگەن
پوتون اولكە مەجھادلەر حر كاتىغا فعال صورتدە اشتراك ايتكەندەن
سوڭ آفغانىستانغا كىچىپ حالادا او يىردە باشاماقدادىر. پىرى ايتكەن
شو قادارىنى دا ئەيتىپ اوتوش كىرەك، كە فەرغانە قورباشىلارى ايتچندە
اوز فەكرىدە اۇڭ كۈب توروق كورسەتكەنلەرنىڭ بىرى شو شىر محمد
بىك دىر. ھەرچند سوڭ زمانلاردا بورونقى چە كىست آغايىكوف
(«آروتونوف») اوز كىتابىدە شىر محمد بىك حەقىدە تورلو نە-
سەلەر يازماقتا بولسادا مۇتوق بىر مۇبەدەن تىدۇق ايتلمەدىگى او-
چون يز شىر محمد بىكنىڭ اوز غايەسىغا صداقت كورسەتەي كىلمە-
كە بولغانغا اينانوب قالماقچىمىز (1).

فەرغانە «باسماچىلىق» حر كاتىنىڭ كۈلگەلى جەتلەردەن اۇڭ
مەھمىدە دىدىگىمىز كىيى اۇنىڭ سىياسى رەھبەرلىكىدە دوام ايتمەك مەجبۇ-
رەتتە بولغانلىقى ايدى. بۇدە تەبىئى سەبەبىز ايمەس. دىدىگىمىز كىيى
خلىق كىئەسى حر كىتى اولاراق باشلانمىش بولغان بو عصياتى آدارە
ايتۈچىلەر اوزلەرى مەين سىياسى حاضرىق كورمەگەن، پوتون
بەجەرىكلەرنى مىلى اوصاف، مىلى حەمىت وە فطرى قابىلىتلارغا
مەدەيون شەخسلەر ايدىلەر. تور كىستان خلىقى ايتچندەن ايلك دورەسندە
مەجھاد قورباشىلار آراسىدا اۇڭ كۈب اجراى تىقۇز ايتە بىلگەن بىر
كۈچ بولسا اودە علما صەئفى ايدى. بو صەئفىك تور كىستان مىلى حر كا-
تەدە اوينانغان رولى ھەر بىر تور كىستانلىگە بىلگىلى دىر. ايسكىدەن
تور كىستان خلىق كۈلتورى وە اۇنىڭ اىنكشافىگە كۈب گنە ياردەمى

(1) آغايىكوفنىڭ «باش تور كىستان» باش محررى چوقاى اوغلى مەصطفى بىك گە
خەسسى صورتدە ئەيتكەنلىگە قاراغاندا، شىر محمد بىك اۇنىڭگە كوروشوب يورۇب دە،
اۇڭا بولشەويكلەر استىقادە ايتە آلورلىق ھىچ بىر نەرسە سۈيلىمەگەن؛ حتى او تورلو
اوستاتلار بىلەن بولشەويكلەرنى ياكلىش بولارغا سالىب يوربارغان ائەش. باشقارما.

بولغانلىغىنى انكار ايتە آلمادىغىمىز بو صەئفى، سوڭ اسارت دورىدە كۈب
مەسىئەلەردە بىلەرەدەك-بىلمەيەرەك خلىق مەنفعەتىگە قارشو بىر وەئەت
آلمىشدر. او جەملەدەن مەجھادلەر آراسىدا گى اوز تىقۇزىنى بەك اعلا
تەقىر ايتكەن علما بو يىردە ھەر نەرسەدەن اول «جەدىدچىلەر» گە
قارشو بىر دوشمانچىلىق توغدوروشغا چالىشقان ايدى. بو ساپەدە
فەرغانە مەجھادلەرى آراسىدا «جەدىدچىلىك» غەلپدارلىقى و خىم بىر
شكىل آلدى. حتى او زمانلار فەرغانەدە «تورتىچى گە تىكەيمەن
دەپ بىغلايدىر قىزلار» دىگەن آشولالار چىققان ايدى (2). بو
دورەدە فەرغانەدە «تورتىچىلەر» نىڭ يورۇب توروشى كۈب تەلەكلى
ايدى.

بو صورتتە باسماچىلىق قاتارلارغا آز بولسا ھەم مەين حاضرىقى
بولغان ضىالىلاردان ھىچ كىم ياناشا آلماي قالغان وە باسماچىلىقدا
عەصرى مەفھۇمەدە سىياسى رەھبەردەن مەحرۇم بىر حالدا دوام ايتمەك
مەجبۇرەتتە ايدى.

زمان اوتكەن سارى بو غىر تەبىئىكلەر تىب مەيدان بولاشىق
فەكرلەردەن تازە لاندى. مەجھاد كۈچلەر آراسىدا مىلى حر كىتى
اوجون ھى ضىالىقنىڭ اھمىتى تەقىر ايتىلدى. بو صورتتە ياواش-ياواش مىلى
ضىالىلاردا اوز وظيفەلەرى باشىغا كىلىپ «باسماچىلىق» حر كاتىنىڭ
سىياسى خىط حر كىتىنى چىزىش ايشىنى اوز اوستلەرىگە آلىشقا موفىق
بولدىلار. بو آندان باشلاپ خلىقنىڭ روخندە گى عشق وە دوشماننىڭ
يورەكتە گى قورقۇ قات-قات آرتىدى.

* * *

1920 نىچى يىلى سوڭلاردا بوخارانىڭ ساويتلاشتىرلىشى تور-
كىستان «باسماچىلىق» حر كاتى تارىخىدە مەھم بىر نۇقتە بولدى. بو
خادەتدەن سوڭرا تور كىستان ضىالىلارى «باسماچىلىق» مەسىئەسى بىلەن

(2) فەرغانەدە سايلو لىستەلەرى قوبولار ايتكەن باشلار (جەدىدچىلەر) نىڭ لىستەسى
تورتىچى ايدى. ت. ا.

په نهده جدیراق مشغول بولوب اوگا سیاسی یول کورسه تیب تورووش مقصدیله مخصوص تشکیلاتلار قوردولار. «باسماچیلیق» حرکاتی اوزی ده فەرغانه گه منحصر بولوب قالماسدان تورکستانک ههر طرفیگه یاییلیب، حقیقی معناسنده بوتون اولکه حرکاتی شکلینی آلمان ایدی. «باسماچیلیق» نك سیاسی یولینی کورسه تیب باریش ایشلهرینی توزوش اوچون تاشکند، سمرقند، بوخارا کیسی مرکز لهرده یاشیرین توپلانیشلار بولدی. مجادله نك غایه وه هدفی تأکید وه خط حرکتی قطعی صورتده تثبیت ایتلدی. بوتون مجاهد کوچله رنگ قوماندای هیئتلهری یاندا برده سیاسی هیئتلهر توزولدی. مادی وسائلسزلقدان قورتولا ییلیش اوچون بوتون چاره لارغا قول اوزا- تیلدی. او جمله ده ن ملی تشکیلات نامندان یاردهم سوراب شرقی تورکستانده گی قونسولوسی واسطه سیله اینگلته ره گه مراجعت ایتلمه. کچی بولغانلغی سویله نیلمه کده در. فقط بو مراجعت بیریگه ایریشه آلمامشدر. گویا پوسته نی آلوب بارغوچی کیسی یولدا بولشه ویکلهر قولیغا توشوب قالغان (3). بو یوزده ن یوزله رچه تورکستان ملتچیسسی قاماققا آلیب، اوزون زمان قینالغاندان سوڭ ملی اوپوشمه اعضا- لاری وه بو ایش بله ن یاقیندان علاقه دار دیب تایلغانلار محکوم ایتلدیله ر. محکوم ایتلگه ن ملی اوپوشمه اعضا لاری دا کوب اوزا- ماسدان قاچیب کیتدیله ر.

1922 نجی ییلی کوکله م (ایلك بهار) ده تورکستانک ههر طرفنده ن کیلگه ن مجاهد کوچله ر نماینده لاری بله ن ملی استقلال قومیته سی اعضا لاری نك بیرله شکه ن قورولتایی بولدی. بو قورولتایدا تورکستان مستقل وه ده موقراتیق جمهوریت دیب اعلان ایتلدی (4).

آرتیق بو دورده ملی مجادله حرکتی اولدوقچا منتظم بوه (3) 1920 نجی ییلی تاشکندده بولوب اوتکه ن تورکستان ملی بیرلگی اعضا لاری وه تورکستان ضیالیلارینک محاکمه سی مضطبه لریگه نظر سالیسین. باشقارما. (4) یوقاریدا باسیلغان «تورکستان مسلمانلارینک ایکنجی قورولتايندا بر- یلگه ن قرارنامه» گه باقیلسین. باشقارما.

مشکل بر حالغا کیرگه ن، ههر نهرسه ده ن اول بوتون کوچله ر بر اداره آستیغا آلیب بر مرکزده ن اداره ایتلمه کده ایدی. بو دورده ملی کوچله ر نك باشلوغی دا یوقاریدا دیدیگمز کیسی «امیر لشکر اسلام» دیب آتالار ایدی.

موسقوادا اوتورگه ن انور پاشا تا 1919/20 نجی ییللارندا- یاق، اینقسا باکوده بولوب اوتکه ن «شرق خلقلاری قونغره سی»- نده ن سوگرا تورکستانده گی حادثات بله ن علاقه لانا باشلاغان ایدی. 1921 نجی ییلی انور پاشا تورکستانگه باروب مجاهدله ر باشیغا کیچیشکه قارار بیردی وه نو یابر آیندا توسه تده ن تورکستانگه کیلیب چیقدی. او تورکستانگه کیلگه ن زمان بوخارا خلق شورالار جمهوریتی باشلوقلاری آراسندا فکر آیریلقلاری آنچاغنه کوچیب کیتکه ن ایدی. او زمانکی مرکزی اجرائیه قومیته سی رئیس عثمان خواجه باشدا بولغان حالدا بر قانچا آناقلی قومیسار وه باشلوقلار بوخارادا یارانغان وضعیتده ن ناراضی ایدیله ر. اونلار بوخارا خزینه سی وه ماللارینک بولشه ویکلهر طرفنده ن موسقواغا آلیب کیتشینی وه اوز ایشلهرنده موسقوانک حدنده ن زیاده مداخله سینی هیچده یاقترماخانلار ایدی.

بو غیرممتون باشلوقلار انور پاشانک کیلیشینی جویده یاخشی قارشولادیلار. بونلار بله ن کوروشوب آگلاشغانندان سوڭ انور پاشا تیز «آوغا چیقیب کیتدی». اوزون سورمه سده ن عثمان خواجه، نصیریک وه عبد الحمید عارف کیسی حکومت باشلوقلاری دا حکومت قوناقلارینی تاشلاب ملی مجاهدله ر قاتاریغا قوشولوب کیتدیله ر. (باسماچیلیق حرکتینک انور پاشا رهبرلگی آستندا دوام ایتکه ن دوری حقتده «باش تورکستان» ییتلهرتده داها اول بحث ایتلگه نلکده ن تیمور اوغلی بیکننگ خاطر اتندان بو دورگه عائد قسم اورون آرلغندان باسیلامادی. باشقارما.)

جبهه مزنی بر له شتره یلک

اوزاق شرق وقعه لری هه لی ههم دنیا نظر دقتینی زاو- زیگه جلب ایتمه کده دوام ایته در. کیله چه کده کی یاپونیا روسیه وه یاپونیا شمالی آمریکا مناسباتی مسئله سی هه منی عینی درجه ده قیزیتتر- ماقدا. آمریکا، آوروپادا، ساویتلار اتفاقدنه وه روس مهاجر لری ایچنده ساویت روسیه سیله یاپونیا آراسندا بز اوروشنک چیقوب چیقما- سلغی حقدنه تورلو فکر لهر بار بولسادا، یاپونیا ایله شمالی آمریکا آراسندا بر محاربه بولمای قالماسلغیغا هیچ بر کیمسه شبهه قیلمای توره در. بز بو بیرده مجموعه مز صحیفه لرنی وه او قوجیلاریمز نظر دقتله رینی بو محاربه نك وقوعینی، گویا، شبهه سز قیلغوچی وه حتی اونی حقلاندر غوچی سیله رنی ایضاح بلهن مشغول ایته اوتورمه ییمز. بالخاصه مهاجر تده کی ده موقرات وه سوسیالیست روس- لرنك عنادله سویله مه ککه باشلاو لاریغا رغماً، شبهه سز بو سیله ر ایچنده ختای وه ختای خلقینك منافی کوب رول اوینای آلمایدن. وقوعی شبهه سز حساب ایتمه کده بولغان یاپونیا شمالی آمریکا محاربه سیله محتمل یاپونیا روسیه توقناشمالارینك سیله ری بحر محیط کبیر بوینده هه که مونی که ایریشمه ک کوره شنده کیزله ننگن. اگرده «ایمپریالیستك منافی» دیگن نهرسه که حق بیریشی لازم کیلسه، سویله مه ک کیره ک که، بو خصوصه هه مده ن یاپونیا منافی داها اساسلیدن.

بزنی بو بیرده یاپونیا شمالی آمریکا مصادمه لری مسئله سنده ن زیاده یاپونیا ایله ساویت روسیه سی آراسندا وقوعی محتمل سوغوش وه اونك نتیجه سی مسئله سی علاقه دار ایته در. بو مسئله که بز نك قاراشیمز یلگیلیدن: بز نك تیله گیمز ملی استقلالمز دوشمانی، ساویت روسیه سینك مغلویتیدن.

لکن، بز، ساویت روسیه سینك مغلویتینی تیلیمز، دیمه کله کنه

«باسماچیلار» نك منشکل حرکتله ری، اونلارغا سیاسی رهبرك، بوخارا خلق قومیسارلاری آراسند ساویت روسیه دوشماچیلغی، انور پاشانك تورکستانگه کیلیب «باسماچیلار» حرکاتینك باشیغا کیچیشی هه مده ن بولوووی مطلوب بولنان حالدا تورکستانلیره نك بختیغا قارشو بر آز کیچیکیب کیلگن حادثه لهر در. تورکستان ملی حرکتی بوندای قطعی بر شکل آغان چاغلاردا قیزیل روسیه ده اوز ایچنده گی مخالف کوچله رنی بوتونله ی بتیریب تورکستان ملی حرکاتینی باسیش، ایزیتس اوچون بیتهرلك قوتی آیرا آلورلق بر حالغا کیلگن ایدی. نیته کم شوندای ده بولدی. تورکستان ملی حرکاتینك روس حکمرانلغی اوچون وخیم بر شکل آلدیغی بالخاصه انور پاشانك بو حرکت باشیغا کیچدیگی خبری چیقار- چیقما س قیزیل موسقوا اوتکور تدبیرلهر کوردی وه تورکستانگه کلی مقدارده عسکری کوچله ر یوللادی. بو صورتله تورکستانده ملی مجادله («باسماچیلوق») واقتنچا یاتیریلغانده نك بولدی. فقط بونیکله ده او مجادله نك وه اونی یوروتکن قوتلارنك بتیب کیتکه نلگینی اوبلاش قطعاً توغری ایمه س. تورکستانده ههر طرفده ن آرقا- آرقاغا چیقوب تورگن عصیان پاتالاییشلاری بونی آچیق کورسه نیب توره در. مملکت داخلنده وضعیتنك مساعد بر شکل آیشینی کوتوب یاتقان کوچله رده ن باشقا آفغانستان، ایران وه شرقی تورکستان ده توبلو حالدا ساقلانیب تورکن مجاهد کوچله رنی ده ایسده ن چیقارده ماسلق کیره ک. بونلارنك هه مده ن قطع نظر اگ بویوک قوت منبعی تورکستان خلقینك روحیدر. او ایلك فرصته یه نه اون میکلهرچه بوندای باتر ییگیته رنی چیقاروب بیرجه کدر.

«تورکستانده نه کسیک اولماز قهرمان

ههر قولاج بیرنده یاتیر بر آرسلان!»

تیمور اوغلی

ایش بیتمه یدر. اونك مغلوبیتینی قولایلاشترماقعا وه بو مغلوبیتندان
ملی منافعمز اوچون تولا استفاده ایتشگه حاضرلانا مق لازمدر.

بو نتیجه له رگه — یعنی ساویت روسیه سینک مغلوبیتیکه وه
بو مغلوبیتندن ملی استقلالمز اوچون اعظمی درجه ده استفاده گه
— موفقیتله ایریشه بیلیمک اوچون قانداق یول سایلاماغمز کیرهک؟
آچق سویله مهک لازم که، اوز ملی استقلاللی اوچون کوره شمه کده
بولغان تورکستان، قافقاس، اوقراینا، ایدیل-اورال، قریم وه
استقلالچی قازاچی خلقلارینک هر بری اوز باشینا آیریچا حرکت
ایتسه بو یولدا باغیت آز بر نتیجه حاصل بولا آلادر. بارچا
کوچیمزنک برله شتریلشی، برله شکه ن بر استقلال جبهه سینک وه
برله شکه ن بر استقلال مرکزینک قورولوشی لازمدر...

اطرافنا بر باقوب روس محیطنده نیمه له ر بولوب تورگه نینی
کوره یلک. سوسیالیست ره وولوسونهر لاردان تارتوب، جمهوریچی
ده موقراتلار (میلیوکوف غروپی) اوزره تا بورونقی آق قوشون
باش قوماندانی گنیرال ده نیکین گه قادار روس مهاجرلارینک
اکثریتی یاپونیا ایله ساویت روسیه آراسندا بر مصادمه یوز بیرگه نی
تقدیرده ساویت قیزیل قوشونی اطرافندا برله شوگه حاضرلاریننی
بیلدیردیله ر. میلیوکوفک برنچی مارتداغی، گنیرال ده نیکینک
26 نچی مارتداغی معروضه لاری وه سوسیالیست ره وولوسونهر
استالینسکی ایله له به ده فک 4 نچی آپریلداگی نطقلاری — بونلار
همه سی بزنگچون موافق زده وشده نتیجه له ر چیقاریلیشی لازم کیله.
درگن فوق العاده مهم وثیقه له ردر. ایسکی روسیه نک قالدیریب
کیتکه ن ایمپریالیستلک میراثینک مصونیتینی مدافعه خصوصنده بولشه.
ویک وه آتی بولشه ویک بوتون روسله رنک بر فکرده ایکه نلکلهرینی
بز اولدان ده بیلیر ایدک. آتی بولشه ویک روس دائره له رینک سو-
گچی حقیقشلاریغا بالخاصه بویوک اهمیت بریشیمزده ن مقصد، بو-

کوتنک اهمال ایتلیشی اصلا ممکن بولماغان مسئله له ری یوزنده ن
حاصل بولغان استقلالچی لارنک برله شکه ن جبهه سینی توزوش لزوم
مینی تأکید ایتب اوتمه کدر.

بز، روسیه حاکمیتی آستنداغی ملی استقلال اوچون کوره-
شوجی ملتله ر، همه مزده عمومی دوشمانغا قارشو کوره شده کوچ-
له ریمزنک برله شتریلووی لزومینی یاخشی آکلیمز. فقط، اعتراف
ایتمه ک کیرهک که، بو آگلایش حاضرغا قادار کیره گی قادار تولا
بر معنا افاده ایته آلامدی. آیریم حالدا موجود بولغان تشکیلاتلا-
ریمزنک فعالیتله ری پراکنده در. اونلارنک آراسندا سیتی عملی
بر رابطه یوقدر.

همه مز اوچون عمومی برله شکه ن خط حرکت حقنده اوپلا-
ماق لزومی زمانی کیلیب قالدی. بزچه، قافقاس، اوقراینا، تور-
کستان، ایدیل-اورال، قریم وه استقلالچی قازاچیلار، همه مز ملی
تشکیلات کوچله ریمزنک محکم برلگینی، برله شکه ن متفق مرکزینی
یارا تماغمز لازم. بو مرکز، هر بر آیریم ملی تشکیلات اوز ایچکی
استقلالیتینی ساقلادیغی حالدا، ایسته ر بولشه ویک، ایسته ر ملی،
روس ایمپریالیست جبهه سینک بوتونیسگه قارشو کوره شده بزنگ
ملی استقلال برلگیمزنی افاده ایتمه لیدر.

بو مسئله نی فوتگه قویار که ن بز بو کون اونک قای شکلده
ایشکه آشیریلیشی لازم ایکه نلگینی قطعی صورتده اورتاغا آتمایمز.
طرفمزدن تکلیف ایتلگن برله شکه ن متفق مرکزینک وجود گه
کتیریلوویگه نه نگه ل بولا آلورلق مانع لارنک یوق ایمه سلگینی ده
بیلیمز. لکن بز قارشومزدا تورگن — مملکتله ریمزنک قورتولوشی
که بی — بر مسئله نک اهمیتینی آگلایشنک بزگه بو یولداگی بوئون
قینقلارنی برطرف ایتش اصوللارینی کورسه توب بیرچه کی
قناعتمده درمز.

بزنگ فکریمزجه، «پرومهته» که بی مهم بر ناشر افکار که
ایگه بولغان قافقاس استقلال قومیتیه سی دهک قوتلی بر تشکیلات،
تکلیف ایتدیگمز برلهشکه ن استقلال مرکزی توزوش تشبیتی
اوز عهده سیگه آلا یلیز وه آلمالیدردا.

4 نچی آپریلدا روسیه تویراغینک بوتونلگی حقنده مناقشه
ایتلیز که ن سوسیالیست رده وولوسیه نهر له به ده ف: «بز روس سوسیال-
لیستلری حاضرغی آندا قایسی حکومت ایش باشندا تور که نلگی
مسئله سی بله ن مراقلانمایمز. روسیه تویراغینی قوروماقا بز اوزیمزده
بارامز وه باشقالارنی دا بو ایشکه چاقرامز» دیدر.

له به ده فبک وه اوننگله برلکه ده بوتون روس فرقه له رینک بویوک
روسیه حاکمیتی آستندا ساقلاب قالماقچی بولغان «روس تویراغی»
ایچیگه تورکستان، قافقاسیا، اوقراینا، ایدیل-اورال، قریم وه
قازاچیدا کیره در.

بز، «روس تویراغی» ندان چیقماقچی بولغان استقلالچی
ملتله ر، بوگا جواباً کوچله ریمزنی برله شتروب، صفلاریمزنی
قوتلانديرایلیق.

چوقای اوغلی مصطفی

تورکستان حقنده بر معروضه

بر نیچه آیدان بهری پارسیده کی «پرومهته» آداره سی تامانیدان
مجلسله ر ترتیب ایتلیب تورلو موضوعلاردا معروضه لار او قولماقدادر.
اونلار جمله سنده ن آذربایجان ملی تشکیلاتی وکیلی دو قنور میر یعقوب
بیگ طرفندان او قولغان معروضه حقنده «یاش تورکستان» صحیفه -
له رنده معلومات بیریب اوتکه ن ایدک. بوندان آوال وه سوگرا گور-
جستان وه شمالی قافقاس وکیلله ری ده بره ر معروضه او قولغان ایدیلر.
بو بیرده 26 نجی مارتدا باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیگ طرف-

لارندان «تورکستانده فیورال انقلابی» حقنده او قولغان معروضه
توغر وسندا قیسقاچا معلومات بیریب اومه کچی مهن.

مصطفی بیگ معروضه سینک باشلانغیچندا روس حاکمیتی آستندا
قالماق بدبختلغنده بولغان اولکبه لهر آراسندا ایگ آغیر تضییق کورگن
وه بو جهته دن ده انقلاب وه حریتکه ایک کوب تشنه بولغان بر
مملکت بار بولسا اوده تورکستان ایگه نلگینی ادعا قیلدی وه چارلق
روسیه سینک تورکستانده یوروتدیگی دهشتلی قولونیزاتورلق، احکار
وه خلقنک ترقی وه انکشافیگه توسقونلق سیاستینی مضبوط وه فقط
غایت آیدین بر صورتده خلاصه ایتهر که ن روسله رنک تورکستانده گی
مهاجرت وه معارف سیاستله رنده ن قوتلی دلیلله رگه اساسلانغان مثالله ر
کتیریب یوقاریداغی ادعاسینی مکمل ره وشده اثبات ایتدی. سوگرا
فیورال انقلابی دوریگه اوتوب معروضه چی بیگ تورکستانک بو دورده
روسیه ده ایش باشیغا کیلگن ایشچی، کره ستیان وه عسکر شورا -
لارندان دا عینله چار حکومتی معامله سینی کورگه نینی وه اونلارنک
انقلابچیلق اساسیگه مطلقا تیسکه ری بولغان قوپال رفتارلاریغا دوچار
بولغانینی رسمی وتیقه له رگه وه قسماً اوز شهادتیگه استناداً تصویر ایتب
تیگلا وچیلاردا بویوک بر تاثیر اویغاتدیلار.

تورکستانده بولوب اوتکه ن بوتون وقعه لار هر تورکستانلیگه
معلوم بولغانی سببلی بو بیرده معروضه نک مفهومی حقنده تفصیلاتغا
کیریشیب اوتورمه سده ن اونک بو مقاله نک اصل مقصدینی تشکیل ایتکه ن
دیگر خصوصلارندان، معروضه نی تیگلا وچیلار وه معروضه سوگندا
آچیلغان مناقشه توغر وسندا بر آز بحث ایتمه کچیمهن.

«پرومهته» معروضه لاریغا ایندیگه قادر عمومیتله «پرومهته» -
نک اوز اعضا لاری -- یعنی آذربایجانلیلار، گورجستانلیلر، شمالی
قافقاسلیلار، اوقراینالیلار وه تورکستانلیلر -- اشتراک ایتهر له ر
ایدی. باش محرریمز مصطفی بیکنک معروضه سیگه یوقاریدا سانالغان
خلقلاردا ن باشقا برده، برنجی دفعه اولاراق، استقلالچی قازاچی -

لاردان — شامبا بالینوف وە میرآلای ژوکوفدە داخل اولدینی حالدا — بر غروپ وە روس یاش ملتچیلەرگە رهبرلك ایتمەك اشتیاقندا بولوب، ساویت حکومتیگە قارشو حرکت یتیلە «بین الملل جمعیت» توزوب اوگا رهئیسلك قیلیب یورگەن پرهئیس غالیستین-غراف اوسترماندە اشتراك ایتدی. بو جهتدەن بو معروضەنك اهمیتی بر قات داها آرتدی.

استقلالچی قازاچیلارنك «پرومەتە» گە یاقینلاشولاری کوب آلفیشلانورلق بر حالدر. چونکە اونلاردا بوکون روسیەدەن آیریلیب اوز ملی استقلاللاریغا ایگە بولماق اوچون روسیە جهانگیرلیگە قارشو مجادلە یوروتمە کدەدرلەر. عینی یولنك یولچیسى بولغان استقلالچی قازاچیلارنك بزگە یاقینلاشولاری، عمومی دوشمانغا قارشو جبهه مزنك کیگە یووی وە کوچە یووی دیمە کدر.

معروضەنك سوگندا تیگلاوچیلار تامانیدان تورلو سؤاللار بیریلدی، مطالعهلەر بیان ایتلدى. استقلالچی قازاچیلاردان میرآلای ژوکوف قازاچیلارنك دا روس ایمپریالیزمندان کورگەن ضعیق، جبر وە ظلمندەن قوشومچا مثاللار کتیریب قازاچیلار کورگو-لوگینك دە تورکستانگنە اوخشاغانلغینی قیسقاچا تصویر ایتیب همه مزنك استقلال اوچون مجادلە یولومزنك بر ایگەنلگینی غایت قطعی وە صمیمی سوزلەرلە افادە ایتدی.

مناقشەنك اصل قیزغین قسمی یوقاریدا تانیلدیغیم پرهئیس غالیستیننك چیقیشی ایله باشلاندى. پرهئیس افندی معروضەچینك آگلاندیغی بو قەلەرنك روس ملتیکە وە یا روس حکومتیگە اسناد ایتلیشینك توغرو ایمەسلیگینی، او قصورلارنك، گویا، روس حکو-مئلەرنك خبری بولماسدان محلی مأمورلەرنك لاابالی حرکتی نتیجەسندە حصولە کیلگەنلگینی وە بونلار نە قادر حقیقت بولسادا آرتق پولوب اوتوب کیتکەنلگینی، بوگون «او خطالارنك همە-سینی اونوتوب» عمومی دوشمانغا — ساویت حکومتیگە قارشو

غیر روس ملتەرنك استقلالینی تانیماقغا حاضر بولغان یاش روس ملتچیلەری ایله برابر کورەشمەك لزومینی، چونکە بوگون روس ملتیدە ساویت حکومتیگە قارشو کورەشمە کدە بولغانی سببلی «همە مزنك یولومز بر» ایگەنلگینی سویلەدی. تیگلاوچیلارنك سوال وە مطالعهلەری بیتکەندەن سوڭ معروضەچی بیریلگەن سؤال-لارغا برین-برین جواب بیریب آخردا پرهئیس غالیستینگە غایت آچیق اوتکور وە قانقترادرغان بر روشدە مقابلەدە بولوندى، روسلەر طرفدەن تورکستانلەرگە روا کورولگەن ظلملەرنك روس حکو-متی خبریلە، حتی اونك امریلە اجرا قیلنغانلغینی یەنە رسمی وثیقە-لەرغا استناداً آگلاندی وە او جملەدەن دیدی: «بز، روسیە ظلمینی وە خورلغینی اصلا اونوتە آلمایمز وە اونوتمەیمزده. اونلار اونو-توراك بر ماهیتدە کی نەرسەلەر ایمەس. هەرچند بوکون روس ملتینك دە بر قسمی ساویت حکومتی ظلمی وە ضعیقی آستندا ایگلمە کدە وە اوندان قوتولماق اوچون مجادلە قیلماقدا ایسەدە بز سزنگلە یولچیلق قیلالمایمز. سزنگلە بزنگ یوللاریمزنك باروب توقتایدراغان نقطەلاری تمامیلە بربریگە ضددەر. سزلەرنك مجادلە گز، یالغز ساویت حکومتینك قولایلماسی ایله تمام بولاددر. بزنگ کورەشمز ایسە بونگلەگنە بیتمەدی، روسیەدەن تماماً آیریلیب اوز ملی مستقل دوللەریمزنی قوروب اونی محکمە شترگونچە دوام ایتەدر...» بز تورکستانلەرنك «چیغاروب سالغان یولداشك یولداشلغی یوق» دیگەندەك، ساویت حکومتینی یوقیتو اوچون گنە یولغا چیقتان نە روس ملتچیلەری نەدە روس انقلابچیلەری بزگە یولداش بولا آلمایدرلار...»

بوندان سوڭ تیگلاوچیلار تامانیدان معروضەنك غایت مراقلی، استفادەلی وە موقیتلی بولغانلغی قید وە ممنونیت بیان ایتیب معروضەچی صمیمیتلە آلفیشلاندى وە اوچ ساعت قادر دوام ایتکەن مجلس تمام بولدی.

بر تور کستانلینک ثروتیگه خیانت . . .

تور کستانده روس انقلابی یاساغان بولشه ویکلر تور کستان خلقینک قورتولوشغا تامان اینتیلیشیکه قورال کوچله مقابله ایتمک اونک ماگلای تیریله قازانغان بوتون محصولاینی وه آنجاق اوزچالیشقا. نلق وه مهارتی آرقاسنداغنه توپلانغان ثروتینی بوتونله ی غصب ایتمک بارچاسینی ایچکی روسیه گه تاشیب بئیردیله. روس پروله تارباتنک تاربخدا کورولمه گن بو باربارلغندان آنجاق اوزاق شرق، ختای، افغانستان، ایران وه آوروپادا یاشاغان بر نیچه تور کستانلیله رگه آلیسدا قالب، میگ تورلو مشقت بله ن توپلانغان ثروتله رینک بر قسمینی گنه بولشه ویک غاصبلغندان ساقلی آلمانلار ایدی. فقط سیاستجه پیشمه گنک آرقاسندا بو بر نیچه تور کستانلیله رده اوز خلقینک باشینا کیلگن بو عمومی فلاکنده موصون قالا لمای بولشه. ویکلر ننگ تورلو حیلله ریگه بیریلیب، اونلارنک «نپ» آنالغان یه کی اقتصادی سیاستلریگه آلدانیب چیت اولکه لهرده کی مال وه سرمایه لهرینی وقتسز روسیه گه کیر کیزمه کله سوک چاقالارندان دا محروم قالدیلار.

سوک زمانلار بهرلین محکمه سنده جریان ایتمه کده بولغان بر جانجال وه آلمان ههم روس مهاجرلهری مطبوعاتینی مشغول ایتمک بر تور کستانلینک ثروتی اوستنده کی ماجرا اینقسا تور کستان مهاجرلاری اوچون فجیع بر عبرت درسیدر.

آلمان محکمه سی (Die II. Zivilkammer des Landgerichts I Berlin)

مشغول ایتمک تور گن بو وقعه قیسقاچا شوندا ن عبارتدر:

افغانستان وه آلمانلار کی تور کستان مهاجرلاریغا په کده نامعلوم بولماغان (1) وه بهرلین ننگ مرکزنده بر نیچه محتشم اویله رگه

(1) خانونی تامانندان امین جانغا قارینداش بولغان وه حال حاضرده بهرلین ده یاشایدراغان بوخارالی بر بیگیت «یاش تور کستان» باشقارماسیندا بیلگیلیدر.

ایگه بولغان امین جان سلیمان 1922 نچی ییلی آلمان بانقاسی «Deutsche Bank und Diskonto-Gesellschaft» دان ایکی تارما (Tresor) کیره له ب بر نیچه میلیونلار قیمتینی آشادرغان حصه وثیقه لهری (Aktie) ایله مجوهراتدان عبارت ثروتینی امانت ایتمه در (2). بوندان قیسقا زمان اوتکه ندهن سوک امین جان بالالارینک بر سینما یانغیندا تلف بولغانلاریغا عائد یورتندهن بر تلگرام آغاچ بوخاراغا کیتمه ک نیتمه درحال موسقواغا جوناب کیتمه در. او وقتدان بیرلی اوتک قایردا ایگه نلگیگه عائد آچیق بر معلومات آلیش ممکن بولمای قالدرد. وضعیت شو حالدا ایگن امین جاتنک آلمان بانقاسندا کی ثروتینی ساویت حکومتی تورلو حیلله رله اوز قولیغا توشورمه کچی بولوب قالدرد. بهرلین ده کی افغان سفارتی ده امین جاتنک افغان تبعه سی بولغانلغینی، اونک روسیه ده یا آلمیلب اولدیریلگه نلگی وه یا یوقالیب کیتکه نلگینی آغا سورده رگ اوزینک وارث بولوشغا حقی ایگه نلگینی آلمان محکمه سیگه بیلدیره در. فقط بو جانجالنک ایچیگه موسقوادا کی ساویت آدواتلار اوپوشمه سی هیئت آداره سی اعضا سندان پروفه سور یاشونسکی (Yaşunski) دیگن بر سینک امین جاتنک «مختار و کیلی» (!؟) صفتیله توسته ندهن موسقوادان بهرلین گه کیلیب چقیشی وه امین جاتنک آلمان بانقاسندا کی ثروتینی طلب ایتمی مسئله نی بر آزدا چوالتراغان بولدی. حقیقتده، بو یاشونسکی امین جاننک اوز اختیاریله سایلاب، اوز قولیله وکالت کاغذی یازیب یوللاغان «مختار و کیلی» ایمه س، ساویت حکومتی و کیلی در؛ چونکه خصوصی ملکیت حقیقی هیچ تانیمایدراغان ساویت حکومتی قاندا ی بر اساسکه استناداً، اوز پره نسپیگه قارشو، تور کستان «ملی بورژوا وه ملکداری» بولغان امین جاتنک آلمانلاردا کی ثروتینی قورغاما قچی بولادرد. مه نه شونک اوچون آلمان محکمه

(2) بهرلین ده چقادرغان «Deutsche Allgemeine Zeitung» نام غازی تانک

13. II. 32 ده چیقان ایر ته له بگی نسخه سیگه قارالسین.

سى دە آمين جانتك «وكالتيله» (؟) كىلگه نلگىنى ادعا ائتمه كده بولغان پروفه سور ياشونسكى نك ئەلندە كى بارچا وثيقه له رنك توغرو- لغىغا شېبهه ايتكه نلگىنى بىلدىردى. محكمه بر نيچه ميايونلارنى آشادر- غان آمين جانتك آلمان بائقاسندا كى تروئىنك حاضر چالك قىمىلدا. تىلما ياجاغىنى وه بهرلىن ده كى آفغان سفارتىنك دعواسى مناسبيله آچىلغان محاكمه نك مضبطه له رىنى توپلاب قطعى بر دعوا آچىلغونچا ملدا كرنى توختاتوب توره جه گىنى اعلان ائىدى.

پروفه سور ياشونسكى نك آلمان محكمه سىگه كىلتر گن وه آمين جانتك اوز امضاسيله تصديق ايتلگه نلگى سويله نلگن وثيقه له ر- نك ساخته بولغانغندا زىنهار شېبهه ائتمه سلك كىره ك. چونكه آمين جانتك موسقوا آلمان سفارتخانه سىغا بر نيچه تاپقىر چاقىر يلغانغى حالدا اونك ساويت توپراغندا كى آلمان سفارتخانه سىغا بر دفه ده بولسون يولوفا آلمانغى جدا توشونه رلك بر حالدر.

آمىن جان تىرىكمى، سور گونده مى، قاما قدامى... بو حكمتى بهرلىن ده. آنق بىلگن بر كشى ده كورونمى توره در. محكمه اطرافندا ايسه آمين جان خزىنه سىنك آچقىچلارنى ساقلاپ تور گن آلمان بائقاسى مأمور له رى، ساخته وثيقه له رنك بولمى يوكله نك گن ساويت مأمورى پروفه سور ياشونسكى وه وارئلق ادعاسندا بولغان آفغان سفارتى توره در له ر. بوتون جانجال آمين جان ميايونلارى سلطنتىگه حاكم بولماق اوستنده گن جريان ايتب تور و بىدر. بزنى يالغز بر جهت كنه علاقه لاندىر ادر. اوده:

بر تور كستان باينك تروئى مناسبيله چىققان ماجرا، بر يورتدا شىمز نك عاقبتى...
توقنامش اوغلى

مانجور يا مسئله سى وه دونيا افكار عامه سى

مانجوريا استقلالىنك اعلان ايتلىشى اوزاق شرق مسئله سى اطرافندا جهان افكار عامه سى هيجانينك كوجه بىشىگه سبب بولدى

وه، كورونوب تور گن علامتلا رغا قاراغاندا، ختاي بازارى وه بويوك بحر محيط بويى آغالغى بلهن قىزىققان دولته رنك يه كى غروپلارغا بولونوشىغا بهانه تشكيل ايتووى ده ممكن. اگر بويوك بحر محيط بويى حاكىمىتى اوچون ايگ ياقىندان رقابت ايتوچى دولته ر ياپونىا، شمالي آمريكا وه روسيه بولسا، ختاي بازارى اوچون بو دولته رده ن باشقا برده بر قانچا آوروپا دولته رى، او جمله ده ن اينگلته ره، فرانسه، ايتاليا، بهلچىقا، هوللاندا وه سائره ده خى علاقه لاندىر لار. ختاي بازارىنى عمومى تله اجنبى دولته رنك ايمه س، يالغز ياپونىانك بر طرفلى اشغالندان قوروماق نىئيله 1922 نچى يىلغى واشىنغتون قونفرانسدا توقوز دولته ك (يابونىادا بار) امضاسى بلهن «تېگ حقوق وه آچىق ايشىكله ر سياستى» نامى آستندا بر قرارنامه قبول ايتلگن ايدى. واشىنغتون قونفرانسدا اشتراك ايتكهن دولته ر بو قرارنامه بلهن ختاي دولتىنك ازاضى بوتونلگى وه ادارى استقلالىتىغا رعايت ايتونى ده اوستله ريگه آفغان- لار ايدى. روسيه بو قونفرانسغا قاتناشماغان ايدىسه ده، اونك اوزاق شرقداغى منافىنى قورونى شمالي آمريكا اوز بونىغا آغانده ك بولغان ايدى. شمالي آمريكا حد ذاتندا روسيه ساويت حكومتىگه قارشو دوشمان بر وضعىتده بولماق له برابر، يالغز ياپونىا ايله بر حربى مصادمه گه كىرىشىپ قالدىغى تقدىرده روسيه كه بى بر متفقغا ايگه بولماق مقصدىله گنه، ختاي وه اوزاق شرقداغى روس منافىنى ياقلاوچى بولوب كورونمى كده در.

ايندى، مانجور يادا ياپونىانك كوچلى نفوذى آستندا تور گه- نلگى شېبه سز بولغان مستقل دولته ك توزولوشى بلهن علاقه دار اولاراق، آمريكا ساويت روسيه سىگه قارانا يوروتولوب كىلگن سياستى يه كىده ن قاراب چىقىش كىره كلگى سويله نب تور و بىدر. آمريكانك نفوذلى بر غازىتاسى بولغان «نيو ره پوبليك» ("New Republic") تجارى وه مالى علاقه لار باغلاماق يوليله

ساویت حکومتی بله ن یاقینلاشماقفا پروباغاندا قیلا باشلادی. بو
غازیتا آمریقادا بولشهویکلهرگه کیگ قره دی (قرض) بیرلیشینی
وه ساویت حکومتیگه یاپونیاغا قارشو کوره شو اوچون یارده م
ایتلیشینی تکلیف ایتهدر. (*)

یاپونیا نك خط حرکتی آوروپادا هم آز هیجان اوینتامادی.
بعضی آوروپا دائره لهرنده وقتيله آلمان ایمپراتوری ویله لم
طرفندان میدانغا آیلغان وه کوبده ن اونوتولوب کیتکن «ساری
تهلکه» حقیقه یه گیدن بحث ایتوجیلهر چقیب قالدی. بو خصوصه
ایتالیا دیکتاتور موسسولینی نك پاریس نك نفوذلی هافالق جموعه
سی «لهز آنال» („Les Annales“) نك 1 نجی آپریل نسخه سنده
باسیلغان مقاله سی آریچا اهمیتگه ایگهدر. موسسولینی نك فکرچه
اوزاق شرقتا حاصل بولغان حاضرغی وضعیتدان ایکی تورلو نتیجه
چیقاریلا بیلیر: 1) یا ختای روسیه بله ن اتفاق باغلایدر. بو، یالغز
یاپونیا اوچون ایمه س، بوتون غرب اوچون ده بویوک بر تهلکه در.
2) پاخود یاپونیا ختای خلقینی ده اوزیگه تارتادر، اوگا عصری
ته کنیک قوتی بیردر وه بو صورته ساری عرفنک وه بوتون آسیا
شرقینک باشندا توروب آلوب، یه نه آوروپانی تهلکه گه قویا
باشلایدر.

(*) تورکستانلیره نك نظر دقتلرینی مه ته شو نقطه غا آریچا جلب ایتمه ک ایستیمز.
سبب، تورکستانلیره آراسندا آفغانستان، ایران وه شرقی تورکستاننک یورتمزگه
یاقین چیکره لهرنده آمریکا مکتبله ری آچتریش اوچون اورونوب یورگن کیشلهرنک
یوق ایمه سلگیدر. اگرده بو فکرنک سناسی جهتدن نادان بر باشندان چیقغانلغینا
امین بولماسایدق، بز اوکا بر پرووا قاسیون مقصدیله اورتاغا آیلغان بر فکر دیب قارار ایدک.
چونکه ایراندا، آفغانستاندا وه شرقی تورکستانده آمریکا میسونهر مکتبله ری (آمریکا-
لیار آسیادا هیچ باشقا بر تورلو مکتب آچمایدرلار!) آچترماق دیه ک، قومشو
مسلمان مکتبله ریله تورکستانلیره نك علاقه لارینی بوزماق دیه کدر. آمریکا میسونهر
مکتبله ری نك — آمریکا لیلار تورکستانلیره نك بو توغورده قیلغان مراجعتلرینی قبول
ایتدیکله ری تقدیرده — تورکستان ملی حرکتیگه تیکیزه درگن فائده سیگه کیسه ک،
بو حقیقه سویله ب اورتوروش هم آرتقچادر.

موسسولینی نك فکرچه ههر ایکی حالدا هم — روس ختای
اتفاقی وه یاپونیا هه که موئسی، آستندا یاپونیا ختای اتحادی تقدیر-
لهرنده — غربنک سیاسی وه مدنی قدرتی اولوم تهلکه سی آستندا
قالادر...

بوندان موسسولینی «آق عرق» خلقلارینک اوز آرا سقی
صورته یاقینلاشماقلاری لزومی نتیجه سینی چیقارلدر وه «اگر
آروپا، آمریکا وه آوسترالیا خلقلاری اوزلهرینی بولگوجی آکلر
شماوچیلقلارینی اونوتوب اوز آرا برله شسه لهر ایدی دونیانک کیله
چه گینی وه بوتون بشریت تقدیرینک (سعادتینک) کلیدینی اوز قول
لارندا ساقلاب قالا آلورلار ایدی» دیب یازادر.

یالغز موسسولینی گه کوره ایمه س، بلکه بوتون آروپا،
آمریکا وه آوسترالیا اکثریتینک آکلونچا «دونیانک کیله چه گی»،
غرب مدنیته گه منسوب خلقلارنک باشقا خلقلار اوستنده گی حاضرغی
حاکم وضعیتینی ساقلاب قالووندان عبارتدر.

بز بو بیرده موسسولینی تامانیدان اورتاغا آیلغان بو فکرینی
تفسیر ایتیب اوتورمه سده ن، یالغز سیاسی حقوق تیگلیگی اوچون
اکوره شوچی آسیا خلقلارینک اوز آرا عمومی تیل تاپالمای حاضر-
غی وضعیتنک اشتهالی خوجاینلاریغا یه م بولودا دوام قیلماقدا
ایکه نکلهری اوچون تأسف بیان ایتهمز.

م

* * *

آلمانیادا رئیس جمهور سایلاری

آلمانیایا جهان موازنه سنده مهمچه بر اورون توتکه نیده ن بو
مملکتده جریان ایتب تورگن حادثه لهر کیگ دائره نی ههر دائم
یاقیندان قیزیقترب توره در.

آلمانیاداغی احوال بله ن اُک کوب علاقه لانادرغان دولت،
دنیا مقیاسندا بویوک رول اویناماچی بولغان ساویت حکومتیدر.

مارشال فون هيندهنبورغ؛

- 2 — آلمان ملي سوسياليستلهرى رهبرى وه آلمان فاشيست-
لارى باشلوعى صقتيله معروگ آدولف هيتلر؛
3 — آلمان قومونيستلارى باشلوعى تهلان ايدى.
بوتون دنياك مراقلا تعقيب ايتديكى بو سايلاو، سايلاش
حقيغا ايگه بولغانلاردان يوزده 83 نك اشتراكيله تويهنده كى
نتيجه نى پردى:

- 1 - خون هيندهنبورغ 19,5 ميليون تاووش (53%)
2 - آدولف هيتلر 13,5 ميليون » (36,8%)
3 - تلمان 3,7 ميليون » (10,2%) آدى.

13 نچى مارتداغى سايلاو تلمان 4,9 ميليوندان آرتقراق
يعنى 5 ميليونغا ياقين تاووش آلمشدى. ديمهك 4 هافتا ايچنده قومو-
نيستلار 1,25 ميليوندان آرتق تاووش يوقاتديلار. بو ايمه شيهه سز
آلمان قومونيستلارى وه موسقوا بولشهويكلهري اوچون سوگ
درجه ده آغير بر هزيمت وه «دوينا انقلابى» خيالپرستلارغا بويوك
بر ضربه در.

فهلدمارشال فون هيندهنبورغ بويوك كوچيكل ايله قايتادان
آلمانيا حكومتينك رئيس جمهورى سايلاندى. بو سايلاو نتيجه سنده
كوزگه ايلنهرلك بويوك نقطه، آغير صنايع مملكتى سانالغان وه
بويوك پروله تار كتله سيله آلتى ميليوندان آرتق ايشسزلهرگه ايگه
بولغان آلمانادا، بولشهويك پروباغانداسيغا كيگ ميدان بيريلگه.
نلگى حالدا، قومونيستلار نامزدنيغا بيريلگن تاووشلارنك بو
اولكده گى ايشسزلهر سانينك يارميسيني هم كيچه آلمانغالغيدر...
قارل ماركس وه ماركسيزم نك آنا يورتى بولغان آلمانادا
قومونيستلارنك خلق وه پروله تار كتله سى اعتبارندان يو درجه ده
نوشوب كيتيشلهرى بزنى، توركستانده بولشهويزم ره نيمغا قارشو
مجادله يوروتوب يورگه نلهرنى، آصلا شاشيرتماس وه آبديراتماس-
دا. كورديليك، موسقوا بولشهويكلهري قارل ماركس يورتنده كى

ساويت حكومتى باشنداغيلار دنيا اوروشنده يه گليب وه رساي صلح
معاهده نامه سيغا امضا آتقان آلمانانك بو كونگه چه كيچيرديكى بعضى
بحرانلارنى ياگليس نلقى ايتب، بو بحرانلارنى افكار عامه گه اوز
ييلگه نلهرجه تارقاتماقلا بويوك كتله نى، اينقسا ساويت اولكهنده-
كى دنيا انقلابى غاشقلارنى آوتوب يوروبدرلهر.

آلمانيا آوروپا دولتلهرى ايچنده ساويت روسيه نى ايلك دفعه
حكومت اولاراق تانيمش بر حكومتدر. آلمانياروسيه مناسباتينك
دوستانه بولغانلغىنى دا اونومه سلك كيرهك. ساويتلار بو دوستلقدان
كيگ مقياسدا فائده لانيب آلمانلاردان آنچاغنه قرض آلا ييلگه نلهر.
بوندان باشقا ساويت مأمورلارى آلمانادا سربست حركت ايته
بيليرلك بر وضعيتنده درلهر. اونگچون آلمانلاداغى بولشهويك پرو-
باغانداسى دا آوروپانك ديگر مملكتله ريگه قاراغاندا پهك آچيق وه
غايت سربستدر. مه نه بونداى او گنايلىق روس بولشهويكله رنى كوب
اميدلهرگه غرق ايتب يوبارغان ايدى. آلمانادا بولشهويك پروباغانداسيغا
كيگ امكانيت بارلغى، بونك اوستيگه بو مملكتنده آلتى ميليوندان
آرتق ايشسزلهر بولغانلغى، روس بولشهويكله ريگه «ساويت آلمانيا»
حقنده توشلهر كوروشكه ميدان آچمشدى. حقيقت ايسه بولشهويك-
لهرنك اويلاغانلار يدهك ايمه س. آوروپالى بر اجتماعياتچينك نه يئكه-
نيدهك «آلمانلار آوروپا خلقلارى ايچنده انقلابغا اگ آز ميل كورسه-
ته درگن بر خلقدر». 13 نچى مارت وه 10 نچى آريلداغى رئيس
جمهور سايلاوى كونلهرى ده بونى اثبات ايتدى.

آلمانانك ساغ، اورتا وه سول قاناتلارغا منسوب بوتون
فرقلار سايلاناچاق رئيس جمهور اوچون 10 نچى آريلداغى
ايكنچى سايلاو كونگه اوچ شخصنى نامزد كورسه نديلهر:

1 — جهان محاربه سنده قهرمانلغى، اينقسا شرقى پروسيادا
روس قوشونلارغا آغير ضربه لار بيرگه نلگى بلن تانيلغان وه
1925 نچى ييلدان بهرى آلمانيا حكومتى رئيس جمهورى فهد-

بو بويوك هزيمتلهرينى بزىك بايا قيش توركستان قومونىستلارينا قانداى بر شكلگه ساليب كورسه تهرلهز ايكن...
باش توركستانلى

توركستان خبرلهرى

«بويوك اصلاحات»

شو يىل 21 نچى يانواردان باشلاب قازاغستان نك ائك بويوك غازيتالارى سانالغان «ئەگبە كچى قازاق» ايله «ساويتسكايا ستەپ» نك اسملهرى يوقاريدان كيلگەن امر بويىچە اوزگەرتيلگەن. او كوندەن باشلاب «ئەگبە كچى قازاق»، = «سوسالدى قازاغستان»، «ساويتسكايا ستەپ» ايسە = «قازاقستانسكايا پراودا» آتالماقدادر. آتالاريمز نك: «آتى اوزگەرتيلگەن بلەن ذاتى اوزگەرىلمەس» ديگەنيدەك بو غازيتالار يەئگلى «انقلابى» اسم آلغان بلەن توركستان دالاسى حالينك ياخشىلانويغا تابا اوزگەرتيليرمى؟
غازيتالارنك اوزلەرگە كيلسەك، اولار بر آزدا يامانلاشقان. لار. «سوسالدى قازاغستان» چىققان كوتدە (21 نچى يانواردا) مرحوم «ئەگبە كچى قازاق» نى يامانلاب اوزون بر مقاله باسقان. «توركمەنستان» غازيتاسىنى دا 46 نچى ساتدان باشلاب «شورالار توركمەنستانى» آتامشالارد.

او قوجى وه او قوتوچيلارنك دينگە باغدايلى

«قىزىل اوزيكستان» غازيتاسىنك 32. II. 10. دە، چىققان 33 نچى ساتدا يازيلغانغا قاراغاندا تاشكند معارف ادارهسى رمضان بايرامى كوفى مکتبلەرنى تىكشيرهش اوچون بريگادالار كوندەن. مشدر. بو بريگادالار مکتبلەرنك يارميسندان كوپنك رمضان بايرامى كونلەرى مکتبگە كيلمەديكلەرگە شاهد بولمشالارد. ايسكى شهردە سوهردلوف نامنداگى مکتبنك 780 او قوجيسندان آنجاق 200 طلبە مکتبگە كيلمشدر. بويوك مکتبلەردەن سانالغان «يەگى

حيات» نك 793 طلبەسندەن 570 ي كيلمەمشلەردر. معلملەردەن دە ايش باشيغا كيلمەگەنلەر كوپ ايش. كيلگەنلەرى دە كوپ كيچيكيب كيليب او قوجى وه او قوتوچيلارنك 7 نچى فوق العاده مجلسندەگى قارارينا توغرىدان توغرى قارشو حركت قيلمشالارد. «ابو على سينا» ديگەن مکتبنك يوقارى صنفالارنداگى بالا- لارنك بارچاسى، معلم وه مکتب ادارهسندەگى بارچا ايشچى- مأمورلاردا روزه تومتشلەردر. «جەرژينسكى» نامنداگى مکتبنك ساعت غازى ديگەن معلمى اولجە بالالار قارشيسندا نماز او قوب، سوگرا درسكە كيرمشدر...

توركستانلى دو قوتورلار قايدا؟

«پراودا ووستوكا» نك 15 نچى فيورال ساتدا تاشكندەگى اوزيك «قرل آى» (هلال احمر) خستە خانەسندە ايشلەيدرگەن دو قوتورلارنك روى خطى (ليستەسى) اعلان ايتلگەن. سانى قرغا ياقين بولغان بو دو قوتورلار آراسندا برگنەدە توركستانلى اسمى تاپالمادق. عجباً بولشە ويكلەرنك يازديقلارى «يوزلەرچە، ميكلەرچە دارالفنون بتيريب چىققان توركستانلىلار» ايچندە برگنەدە دو قوتور يوقى ايكن؟ يا ايسە بولشە ويكلەرنك بو ئەيتب يورگەنلەرى دە باشقالارى كەبى قوروق لافدان گنە عبارت...؟

فرقه مکتبينك مديرى سوادسز

نامانگان اطرافداغى 3 نچى نومرولو ياغ ايشخانەسى ياتدا. غى فرقه مکتبينك مديرى خريوكين (بو «جناب» نك خالص روس ايكنەنلگى اسمندەن كورونوب توروبدر) سوگنى بويوك جهان محاربهسى تاريخىنى او قوجيلارغا آگلانارگەن: «1914 نچى يىلغى ايمپرياليستلەر سوغوشى بر صرب پرهنسینك (قرالزاده سينك) اولد. يريليشى. تىجەسندە باشلانغان. صربلار ايله روسلەر اورتودوقس خريستيان بولغانلارندان روسيه هم بو ايمپرياليست سوغوشغا قاتنا. شماقفا مجبور بولدى» ديدر.

موسقوا بولشەويككەرى اوز «قورسىللاو» (* لارنى دا بزم
توركىستانلارغا - «سياسى درس» خالىغا قويىمىشلاردر.

چار آلتون آقچاسىغا زارلق

فيورال. آخرلارندان باشلاپ تاشكندە وە توركىستانك باشقا
بر نيچە كەتتە شەرلەرنە «تورغىسىن» (اجىبىلەر بلەن ساودا قىلادر.
خان ماغازىن) شەبەلەرى آچىلغان. بو ماغازىنك غازىتا لاردا بىرگەن
اعلايىغا قاراغاندا او يردە ھەر كىم ھەر تورلو مالىيە ايستەگەنى
قادار آلا يىلەدر. فقط، «تورغىسىن» دەن مال آلماق اوچون اجىبى
واليوناسى، ايسكى چار حكومتى آلتون آقچاسى، كولچە آلتون
وہ آلتوندان ايشلەنگەن نەرسەلەر تولەش كىرەك.

ساويت روسىيەسى مالىيە وضعيتىنك ھەمدە آقچاسى قىمىتىنك نە
درجەدە برباد ايكەنلىگىنى «پراودا ووستوكا» غازىتاسىنك 11 نجى
فيورال ساتىدا باسىلغان بو اعلان ھەر نەرسەدەن دە آيدىن قىلىپ
كورسەتوب تورەدر.

قىزىل عىسكەرلەر آراسىندا

توركىستاندە كىملىق قىزىل قوشون قاتارندا بەشى اوگىايسىز.
ئىقلاز سىزىلىپ قالغانىدان، قىزىل عىسكەرلەر آراسىندا تىكشىرولەر
بولغان وە قىزىل قوشون رەھبەرلەرنەن عمر دىگەن بىرىسى گرومە
بازلق يوروتكەنك بلەن عىيلەنىپ فرقه مسؤلىتىگە تارىلمىشدر.
مفكورەوى جەتدەن ساغلام بولماغان ادىيات (فطرت، غازى
يونس وە باشقا لارنىك اثرلەرى) كىتەخانەلەردەن چىقارىلىپ تاشلانغان.
سوادسزلىقنى توگە تىش وە قىزىل عىسكەرلەرگە عائد درسلىكلەر
(«قىزىل عىسكەر» وە «يەككى قىشلاق») دە بر قاتار خىطالار وە
بىرلى ملتچىلىكنى اويغاتىش يولندا اوزونوشلەر تاپىلمىشدر.

(«قىزىل اوزبىكىستان» 32. II. 22 سان 43)

(*) «خىر يوكىن» نىك معناسى «قورسىلاوچى» (قونفور قورسىلاوچى) اوغلى
دېمەكدر.

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - 1932 (مایس) 30 سانه
ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا :

- 1 - قیزیل شووینیزم تولقونی
- 2 - 28 مایس
- 3 - ایکنجی بیش ییلق یلان
- 4 - دوشماننک نه گه بگه یاغ سور تکوچیلر ...
- 5 - تورک غازیتاچیلغی (II)
- 6 - « آتسز مجموعه » ده K. A. حرفلری آستینغا یاشیرینغان افندیگه
چوقای اوغلی مصطفی (آچیق مکتوب اورنیغا)
- 7 - قیزیل قامچی آستندا
- 8 - تورکیه وه آوروپا
- 9 - تورکیه حقنده بولشه ویکلر نه لهر یازادرلار ...
- 10 - تورکیه ده
- 11 - « اولهس آی » غا (شعر)
- 12 - آفانساندا یول انشا آتی
- 13 - تورکستان خبرلری
- 14 - باشقارماغا مکتوب
- 15 - فرانسه رئیس جمهورینک اولدورولوشی
- 16 - بهرلین ده

Yach Turkestan

Avril 1932 (Le jeune Turkestan) No. 29

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغری کیلگهن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتلهری
آچیقدر . باسیاغاغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلهری :

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایخیلی او قوچیلاریمز

«باش تورکستان» نی اوزگزگنه او قوش بیلن قانیقماي ،
اونی باشقارغا هم او قوتوش اوچون هر تامانغا تارقاتگز .
تورکستان چيگه ره له ريگه یاقین یرلرده یاشاوچی او قوچی -
لاریمزدا مجموعه مزنی یورتمزگه کیرگیزیشکه کوبرهك حرکت
ایتمه کله بزگه یاردم ایتسینلر .

«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلاللی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردم کوندر . اعانه پروچیلرنگ اسملهری
مجموعه مز صحیفه سنده باسیلا جا قدر . باشقارما .

مجموعه مزگه تیوشلی هر تورلی یوللانمالار اوچون آدرهس :

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- | | مای (مایس) 1932 | | ساره 30
ندان چقا باشلانغان

قیزیل شووینیزم تولقوننی

تورکستان ساویت غازیتالارینک صحیفه لاری، تورکستاننی
نمونه وی سوسیالیزم مملکتیگه ئه یله ترمه مک مقصدینی تاشیغان «2 نچی
یش ییلق» پلان حقداغی معلومانه برابر «قیزیل شووینیزم» تولقوننی
خبرلاریله ده تولماقدادر. بر بیرده تورکستانلی ایشچیلرنی اورمه-
کده، دیگر بر بیرده اونلارنی ایشدن قووماقدالار؛ اوستلرهنده گی
ایش کیملهرینی یشیب آلوب، اوتورغان او یلارندان قولاب چقار-
ماقدا وه بونلارنی روس ایشچیلهریگه بیرمه کده لهر. اداره لهرده
بزنگ تیلده یازیلغان کاغدلارنی قبول ایتمه ی یاتورلار. بو تیلده
یازیلغان تلگراملارنی سه به تله رگه تاشلاماقدالار... بو ترتیب سز لکلهر-
نک سببی روس بولشه ویکلهرینک «یرلی تورکستانلیلار هر بر
خصوصده روسلهرگه نسبتاً توبه ندرلهر» دیگهن قناعتلاریدر. («تور-

یاغا

« ملی یول »

ابدل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلق
مجموعه در. عرب حرفلهریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« اصل مجموعیسی »

قریم تورکلهرینک استقلال فکرنی تارانادرغان
اونبش کونک مجموعه در. عرب حرفلهریله چیقادر. آدره سی:
„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« پرومتر »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسزجه آیلق مجموعه در. آدره سی:

4, villa Malakoff, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررلهری تاماندان بهرلینده لاین
حرفلهریله هر اون کونده چیقاریلماقدا بولغان بو
قیمتلی غازیتانی او قوچیلاریمزغا توصیه ایتمه ز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا داغلیلاری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوچی
آیلق مجموعه در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:
Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« یه گئی توران »

تورکجه - فینجه آیلق غازیتادر. لاین حرفلهریله چیقاریلادر. آدره سی:
Iso Robertinkato 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

کمه نسکایا ایسکرا» ناملی عشق آباد غازیتاسینک 29 مارت ساینغا باقلسین).

تورکستان ساویت غازیتالاری «قیزیل شووینیزم» حقنده کوب دن بهری یازوب کیلمه کده لهر. فقط اونلارنک بو یازیشلارندن هیچ بر شیجه حاصل بولغانی یوق. قیزیل شووینیزم اوسمه کده وه بارخان ساری کینگه یمه کده در. روس بولشهویکلهری بو غازیتا پرو-تستولاریزی او قوماقله برابر اوز چرکین وه وحشی ایشله ریتی یه نه دوام ایتدیرمه کده در لهر.

تورکستاندا ساویت سیاستینک رهبری کازاکوف، بولشهویزم-نک برنچی قهرمانلق دورنده یاق، تورکستاندا بولشهویک ملی سیا-ستینی «بولشهویکلهرنک بولشهویک اولاراق هیچ بر تورلو ملیت وه هیچ بر تورلو ملی مسئله تانیماسقلاری» شکلنده تعریف ایتکه ن ایدی. مه نه شو کازاکوف سوگرا دان مشهور قیزیل جلاد دزه-ژینسکی نک یولار قومیساری وظیفه سنده ایکن، ایگ یاقین یاردام-چیلارندان بری بولغان ایدی...

دیگر بر مثال: پاسکوتسکی دیگه ن بریسی 1923 نچی ییلدا او زمانغی تورکستان جمهوریتینک خلق قومیسارلاری شوراسی رئیسینی اورونب ساری بولوب توروب اوز بیهوده تدبیرلهری ایله فرغا-نه نی آچلققا یولو قوردی؛ یوز میگ لهرچه خلق آچلقدان اولدی. موسقوا پاسکوتسکی نک بو ایشده عیدان ایکه نلگینی پهک یاخشی یله ردی. فقط بو حال پاسکوتسکی مأموریتینک کونده ن کون یو کسه-لیشیکه دزه چه هم مانع بولماغانی که بی، سوگ و قتلاردا حتی اتفاق قومیسارلار شوراسی اونی اورتا آسیا اقتصادی شورا رئیسلیگی ده ک-ایگ مسؤل بر اورونغا تعیینلادی. («پراودا ووستو کا» 15. آپریل) کازاکوف وه پاسکوتسکی، بو ایکسی تورکستانداغی روس قیزیل شووینیزمینک برنچی گه لده خاطریمزغا کیلگه ن وکیللهریدر. موسقوا حقیقتاً ده بو قیزیل شووینیزم قوتورغانلغیغا بر نهایت بیرمه ک

ایسته سهیدی، هر حالدا بونک چاره سیندی دا، یولینی دا تاپا بیلیر ایدی. فرقه چیزیفندان آزغنه چیتکه چیقان تورکستانلیلارنی آبا-ماسدان آتوب اولدورتگه ن وه اولدورتوشگه دوام ایتکه ن موسقوا، مملکتیز وه خلقیمز نک قانخور روس دو شمانلاریتی هر زمان جسارتله ندیریب وه قوتورتوب کیلدی... 1921 نچی ییلدا فرقه قونغرهمی حضورنده تورکستانداغی بولشهویک وحشیلگینی ستالین: «دنیدا برنچی دفعه اولاراق جهان پروله تار انقلابی بایراغینی کوب-نهرگه ن بو یوک روس اوروغی وکیللهرینک حقلی صورتده غرور-لانماسی تظاهراتی» دیب ایضاح قیلغان ایدی.

ساویت دیکتاتوراسی باشندا تورخان وه روس بولشهویزمینک جانلی قیزیل بوتی (خاچی) بولغان بر آدم، دنیدا مثلی کوزولمه-گه ن ملی وحشیلق وه قانخور شووینیزم سفاهتینی اوزینک انقلابی اعتباری (اوتوریتسی) ایله حقلادینغی زمان غازیتالارنک «قیزیل شووینیزم» حقنده غی اخطارلارینک نه اهمیتی بولا آلور... ستالین-نک بو قیزیل وحشیلقنی بو تورلو ایضاح ایتوونینی روس بولشهویک-لهری ایسله رنده محکم ساقلانلار. اینوزه متسفه دیگه ن بر روس ایشچیسى قولی اوغلی اسملی بایرام علی لک بر تورکستانلینی اوزال-در؛ بو ایشنی محاکمه قیلماق اوچون ایشچی مجلسی چاقیریلادر؛ مجلس «اینوزه متسفه نی ده، قولی اوغلینی ده ایشده ن قوولاشقا» قرار بیردر. بایرام علیده گی روس بولشهویک ایشچیلهری بو قرار-لارینی «عینی زماندا هم بو یوک روس شووینیزمی همده میرلی ملتچیلککه قارشو کوره ش» دیب تفسیر ایتددر لهر. بیلیر میسگر، قو-لی اوغلی توغانیمز نک «میرلی ملتچیلگی» نه دن عبارت؟ قولی اوغلی نک ملتچیلگی روس بولشهویگی اینوزه متسفه گه «اوز باشینی کلید بله ن یاردیرغانی» ندان غنا عبارت!

روسیه ده قوللق «Крепостное право» حکم سورگه ن دورده روس موژیکلهرینی «خوجاینلاری قامچیلارکن قوللاری چارچا-

بوتون آذربایجان اها لیسینک، خاتون وه ایر کهک، تیکلکهده
سایلاخان آذربایجان ملی شوراسی 1918 نچی یلی 28 مایسدا آذر-
بایجانک ملی استقلالینی اعلان ایتیرهک ایلك تورک جمهوریت حکو-
مینی قورمشدی. بو صورتله تام بر عصر «ملتله زنداننده» قامالیب
یاقان آذربایجان تورککلگی حریت قویاشیغا چقیب، استقلال نوری
وه ملی بایراق کولکهسنده یاراشغا ایر کلی وه حقیقی ملی تورموش
قوروب یاشاشغا باشلامشدی. آذربایجان بو ایکی ییلق ملی استقلال
دورنده تقدیر ایتیرک آنچاغنه ایشله کوره یلمشدر. آذربایجان
تورککلگی ملی استقلالینی اعلان ایتیرهکن ملی بر دولتنک بارچا
ایشله رینی یوروتنه یله جهک منور بر طبقه که یعنی عصری مفهومده
دولت کیشیلریگه، ایده آلیست شاعر، ادیب، محرر، متفکر، معلم
وه یاشلارغا ایگه ایدی.

سانچا آز بولغان آذربایجان تورککلگی یورتینک شمال وه
جنوبندهن کیلگهکن وه تورک حریتی تهلکهده قویغان کوچلهر که
تاریخنک هر دونومندا شدتلی مقاومتلار کورسه توب اوز حریتی
یاغز فلاکتله ردهن قوروماقلا اکتفا ایتمه مش، حتی او تورکچه نک
جنوبگه قازاب یاییلیشیغا وه قافقاسیا خلقلاری آراسندا بین الملل بر
نیل حالغا کیلیشیگه کوچلی بر عامل بولمشدر. ملی تاریخمنک
هر دورنده آذربیله ردهن بویوک عالملار اوچر اتامز. تورک حریتی
معاصر لاشدیریش یولندادا آذری توغانلاریمنک روللاری بویوکدر.
تورکیات ساحه سنده مستتا بر اورون توتکهکن محمد علی میرزا کاظم
بیک (1802-1870) بر آذربایجانلیدر. فلسفی اثرلریله مشهور
میرزا شفیع بیک ملی آذربایجان جمهوریت حکومتینک ایلك پایتختی
بولغان گنجبه شهرنده ندر. ایلك تورک تیارو اثرینی یازغان میرزا
فتحعلی آخوند زاده نک نوخا (شه کی) لی بولغانلغینی شبهه سز تور-

غانی «سیلی ده جزالاندرار لاردی. قوللق دورینک بو پسخولو-
ژیسی (احوال روحیه سی) کورونه در که، روس ایشچیلره نده حالادا
یوقالماغان. قولی اوغینی ایشدن قوروماقلا ریغا سبب، غالباً،
اونک باشینی کلید بله ن یارغان اینوزه مشهف قولینک تالغان بولو-
ویدر. یوقسا باش یاروجیغادا باشی یاریلغانغادا عینی درجه ده جزا
بیریلیشینی قاندا ی آکلماق کیره ک؟

یاغز بز تورکستانلارنک ایمه س، بلکه بوتون دینانک ایگ
بویوک فجاعتی «جهان انقلابی کلیدی» نک بوندان 71 ییل غنه
ایلگه ری قوللقدان قوتولغان بر خلتنک قولغا توشوب قالووندادر.
بالذات اوزینک قول صفتنده یاشاغان ییللارینی خاطر لاغوچی روسلار
ایمدی ده آز ایمه س. کوب روسلارنک خاطر ندا آنا-آنا لارینک
قولغی هلی اهم ساقلانادر. قولنک نزدنده دویانک آزادلغی
دیمه ک، اوزندان داها کوچسز لرنی اوزیگه قول قیلما قدر...

روس ضیالیسینی تیکله گر وه او قوگز. اونلارنک دیپهرک
بارچاسی بر آغزدان روس خلقتدا تیره ک ملی شعور یوقلیغینی
سویله پیدر وه یازادرلار. بورونگی روسیه موقت حکومتی باشلوغی
سوسیالیست ره وولوسیونر که ره نسکی، 1917 نچی ییلنک آپریلندا،
روس انقلابینک نام باشندا، روس ایشچیسینی، عسکرینی وه بوتون
روس خلقتینی «عاصی قوللار» دیب آناغان ایدی.

عجا شو ملی شعوردهن محروم «عاصی قول» دیگر لهرینک ملی
تویغوسینی آگلایا یلمه ک قابلیت کورسه ته آلورمی؟ عجا بز بو
«عاصی قول» نک تصادفاً قولغا توشوب قالغان جهان انقلابی
«کلیدی» بله ن بختسزلق یوزندهن اونک دیکتاتوراسی آستیغا کیریپ
قالغانلارنک باشینی یاروب تورغانینی کورمه ی یاتورمزمی...؟

بز نک برده نبر نجاتمز، «ملی باشیمز» نی آمان ساقلاب قالونک
برده ن بر یولی، مه نه شو «عاصی قول» دیکتاتوراسندان بوتونلای
قوتولوشدا غنادر.

كستانك بوتون او قوموشلى ياشلارى بيليرلەر. ميرزا شفيع نك فلسفى شعرلەرى آلماچاغا وه ميرزا فتحعلی آخوند زاده نك كولگولو تياترو اثرلەرى بر كوب آسيا وه أوروبا خلقلارى تيللەريگه ترجمه ايتلمشدر.

ملى استقلال اعلاندان تام ياريم عصر ايلگهري اويغانيش (انتباه) دورى باشلانغان آذربايجاندا ذوالفقار بيك وه عزيز بيك حاجى بيكلەر كيبي معاصر موسيقيشناس وه بسته كارلار ييتشيب، بونلار: «عاشق غريب»، «ليلي وه مجنون»، «اصلى وه كرم»، «آرشين مال آلان» وه «او اولماسون بو اولسون» كيبي يهك قيمتلى وه معروف اوبهرا هم اوبهرا تله ياراتمشلاردر. روس انقلابدان ايلگهري ياراتلغان بو ملى اوبهرا لار بو كونگي قيزيل صحنه لرنك ده مهم اثرلەريني تشكيل ايتمه كدهدر. قيزيل صحنه لير آرقالي آذربايجان وه توركستان توركلگيني «پروله تارچا تريبه له مهك» اوچون اورونوب يورگه نلەر، شو كونگه چه خلقمزنك روحيني او قشاياجاق وه يوقاريدا ئه تليگن اثرلەرنك ييريني توتە بيله چهك پروله تار مفهومده بر اوبهرا وه يا اوبه رت ياراتاماشلاردر. بولشه ويك صحنه لرنك بو يوقسوللوعى خلقمزغا تورك ذهني تي وه تورك روحى محصولاتي بولغان صنعت اثرلەرندهن استفاده امكاني ييرمه كده وه يوقاريدا كي اوبهرا لار توركستانك بو كونگي مدني مركزلەرى سانالغان تاشكند، سمرقند تياترولارندادا تيز تيز اوينالماقدادر.

آذربايجان توركلگي ملى استقلال مفكوره سينك توغولوش وه كوچه ييشنده صابر، عبدالله شائق، حسين جاويد، احمد جواد، جبار جبار زاده كيبي شاعر، اديب وه دراماتورغلارنك دا مخصوص اورون وه مهم روللارى باردر.

آذربايجان ملى استقلالينك اعلاني بوتون تورك دنيا سيني

سه وينچلەرگه غرق ايتمش وه ايلك تورك جمهوريتينك قورولوشى (1918 نچي يىلنك 28 مائسي) تورك تاريخندا يه كي بر صفحه آچمشدر. آذربايجان ملى حكومتي هر ساحه ده بويوك غيرتلەر كورسه تمشدر. اونك مملكت داخلندا كورديگي ايلك ايشلەرندهن برى ده اويغانيش دورندهن بهرى ييرلي خلقنك مادى وه معنوي يارده ميله دوام ايتب تورگن مسجد، مدرسه يانداغى خلق مکتبه ريني اصلاح وه دولت آتاليغنا آليش، مدرسه هم روسچه مکتبه لر ده ن ييتشكەن او قوموشلارني تولو قورسلار آرقالي ملى معارفگه خدمت ايتەرك بر درجه گه ئه يله تيريش بولدى. بو صورته ملى حكومت ايلك سيرادا آذربايجاندا ملى معارفنك ساغلام توخوميني ايكيپ ملى يوكسه ليش اساسيني قوروشغا موفق بولدى. قيز وه ايركهك معلم مکتبه لري آچدى. او قوجيلارنك كوچيلگي قيشلاقي بالالارندان بولغان بو مکتبه لره او قوش تيكن (مجانى) ايدى. توركدهن معلملەر چاقيريلدى. يوزلەرجه آذرى ياشلارى اوروبا نك تولو يوكسهك مکتبه لريگه يعنى دارالفنون، يوكسهك مهندس، زراعت، صنعت مکتبه لريگه ييرلەشيريلىدلەر.

ملى حكومت تيز آذربايجان ملى اوردوسيني تشكيل ايتدى. گه نجه ده كي ضابطان مکتبه گه آريچا اهميت ييرب بو مکتبنك پرو غراميني كيگه يتردى وه شعبه لريني آرتديردي. بو ياش تورك جمهو ريتي باشقا ساحه لره ده اوز ياشيغا ياراشار يهك مهم ايشلەر كورموشدر.

چاريزمنك ييقيليشي آرقاسندا اوز ملى حياتيني قوروب ملى يوكسه ليش يولندا كون كوندهن ايلگه ريلمه كده بولغان ملى آذربايجاننى توركلكنك تاريخي دوشماني بولغان روسلار اصلا اكوره آلماديلار. روسلقنك وحشى حاكيمتندهن وه باربارلغندان اوزيني قوتقارماقچي بولغان توركستان، ايدىل-اورال، او قراينا وه قريم اولكه لريني قانغا بوياغان ساويت حكومتينك قيزيل قوشونلارى

ایکنچی بیش ییلق پلان

برنچی بیش ییلق پلانک سوگنچی ییلندا تورگن ساویت حکومتی برنچی پلانک نتیجه سینی مذاکره ایتمه کده وه ایکنچی پلانک حاضرقلارینی کورمه کده در. اوتکن ده قابر آیندا توپلانغان مرکزی اجرا قومیت اولتوروشی برنچی بیش ییلق پلانک سوگنچی ییلغا کیره رکن قیلینب بیتکن ایشله رنک نتیجه سی وه سوگنچی ییلغا قالغان وظیفه نی قاراغانی کیبی 30 غینواردان 4 نچی فیورالغا قادر دوام ایتکن فرقه قونفرانسی دا بو ییلنک سوگندا بولاجاق فرقه قونفرانسیغا کیریتیلمه ک اوزره حاضر لانش ایکنچی بیش ییلق پلان ته زله رینی مذاکره ایتدی. ساویتلار مطبوعاتدا آیاردان بهری صحیفه لهر تولدورماقدا بولغان بو مسئله مناسبتیله باشقا مطبوعات دنیا- سنده ، آینقا اقتصادی مسئله لهر ایله مشغول دائره لهرده اوزون- قیسقا بر تاقیم فکرلر کورولمه کده در.

کیچه نلهرده بو مسئله گه دائر بر مقاله ده ده دیدیگیمز که بی بو پلان ساویتلار قیزیل کابوسی آستندا قالغان تورلو عرق وه ملتله رده ن مرکب یوز ایلی میلیونلق بختسز انسان کتله سینک مادی وه معنوی حیات هم مقدراتینی حل وه اداره یلانی بولغانی اوچون طبیعتیله دقتله تعقیب ایتله رلک بر مسئله در. یوز ایلی میلیونلق انسان کتله سینک مادی وه معنوی مقدراتیله اویناغان بو پلان دنیانک اقتصادی حیات وه تشکیلات پرنسیپلهرنده اوزگهریش یاراتماق توشونچه سینک بر تجربه سی بولماقلادا یاقیندان تعقیب ایتله رلک بر مسئله در. بر کوب جنس مطبوعاتنی یا او وه یا بو نقطه نظرده ن قیزقترغان بو مسئله بزنی بر باشقا، یه نه ده مهمراق نقطه نظرده ن مشغول ایته در. سهوگیلی یورتمز تورکستان بو قیزیل کابوس آستندا قالغان اولکه لهر؛ اون آلتی میلیون خلقمزه بو، بر تاقیم وجدانی، انسانی مسئولیت آگلاماس مخلوقلارنک او یونلاریغا قوربان بولغان بختسز انسانلار

1920 نچی ییلی 27 نچی نیساندا توسه تده ن آذربایجانغا هجوم ایتب تینچ حیات یاشاماقدان بولغان بو تورک اولکه سینی ده قیلیچ وه اوق کوچیله قایتادان بر روس مستملکه سی حالغا ئه یله تریشگه موفق بولدیلار. بو بویوک بختسز لقدان سواگرادا 28 مایس اوچ رنگلی ملی بایراق آستندا ایکی ییلق مستقل حیات یاشاغان آذربایجان تورکلگی اوچون ملی بر بایرام کونی بولوب قالمشدر. 28 مایس بز آنا یورت تورکلهری تورکستانلیهر اوچون ده ملی بر بایرامدر. بو کون آذربایجان تورکلگی یوره گنده، ذهنیتنده یه لله نیب تورگن اوچ رنگلی ملی بایراق بز تورکستانلیهر اوچون ده عینی درجه ده مقدسدر. بارجامز اوچون مقدس بولغان بو ملی بایراقنک تکرار مستقل آذربایجاندا یه لله نیشی، روس ایمپریالیزمینک یقیتیلیب بشیریلیشی وه اوتوز میلیونلق تورک دنیاسینک قوتقاریلیشی اوچون یوروتولوب تورولگن استقلال مجادله سی جبهه سینک کیگ دائره- سنده کوره شچهن اولوغ تورکستان توره در.

«اولمه ک حیاتی دیر یلتمه کدر،

بز اولمه سه ک افکار اولور...»

عقیده سینی تاشیغان تورکستان مجاهد لاری ملی استقلال یولندا سانا- قسز شهیدلهر، قوربانلار بیرره ک یورتمز نک تاغلارندن، چول وه دالالارندان حتی ساویت مکتبلهری وه قومونیسست فرقه سی ایچندن روس حاکمیتی وه مظالمیغا قارشو شدتلی مجادله یوروتمه کده لهر. بو مجادله روس قیزیل ایمپریالیزمی یقیتیلیب بشیریلگونچه یعنی آذربایجان، تورکستان وه باشقا تورک اولکه لهری قورتولغونچا بر آن دا توختامای دوام ایتجه کدر.

یاشاسون استقلالچی تورکلک!

یاشاسون تورکلکنک مهم تایانچقلاری آذربایجان، تورکستان!

یاش تورکستانلی

قاتاردا قالمشدر. اونگچونده بز بو مسئلهنى بر آزدا دقتله تعقيب ايتب بارماق مجبوريتنده مز.

ايكنچى پلان اوچون حاضرلانغان تهزلهرنى عموميتله ايكي قسمغا آپيرماق ممكندر. برنچى قسم برنچى پلانك نتيجهسى وم اونك پيرديگى تجربه لهر؛ ايكنچى قسمده ايكنچى پلانك اساس ايشلهرى.

ايستهر 1931 نچى پلانك پلان ايشلهرى حقتده پيريلگن حسابلار، ايستهرده ايكنچى پلان تهزلهرنده گى برنچى پلانغا دائر ايضاحات بو قانداق توپالان وم اوزيقيقتلار بلن يوروتولگن بو ايشك اقتصادى بر تشبث اولماق اوزره بوتونلاى سوغا توشكه نلگينى حتى ته كينكى بر تشبث اولماق اوزرهده كوتولگن نتيجهنى پيرمه- كه نلگينى بوتون آچيقلىغى ايله كورسه تمه كدهدر. ذاتا بز ايكنچى پلانك قورولوشونى دقتله تعقيب ايتسهك، اونك توزولوشده هر نهرسه دن زياده برنچى پلانك به جهريليشنده گى موقيتسىزلقنى ياشيريش اساس ايتلب آينغانلغينى كوره مز. بوسوك پلاندا «اهالينى آچ، يالانچ قويماق صورتيله بولسادا» گنگا تالار ياراتامز» ديزگن خيالك كيچمه يدركن بولغانلغى آچيق اعتراف ايتلمه كدهدر. ايكنچى پلاندا مملكت خوجالغينى صناعاتلاشديرش بلن بر قاتاردا اهانك احتياج وم طلبى مسئله سينك ده كوزده توتولمه كچى بولغانلغى قايتا قايتادان قيد ايتلمه كدهدر. عجب بو كونگى شرائط آستدا بو ايكي جهت نيگ به جهريله آلورمى؟

ايكنچى پلانك اساس غايهسى «مملكت خوجالغندا قالغان سرمايه دارلق سيستمى ايزله رينى بوتونلاى بتي زيش وم ساويتلار مملكتينى صناعاتي محصولات جهتندهن سرمايه دار مملكتلهر اسارتندهن قوتقاريش» شكلنده خلاصه ايتله در، كه بوده ساويت پلانچيغلندا يه گى بر نهرسه ايمهس، بالعكس برنچى پلان دورندهده كوب چهينه لپ ته مى قاقچان بر مسئله در. فقط بونك بو ييرده بر آزدا باشقا، پروپا-

غانداغا اويغون همده اساس غايه كيى كوزگه ايلينهريك بر شكلده تكرار ايتلشيناك اصل حكمتى باشقا بر ييردهدر. ايمدى بونكله 1932 نچى پلانك سواندا دينا جنى ياراتاجى وعد ايتلگن برنچى پلانك ساويتلار مملكتينى ديناك جهنميگه نه يله تريب يوبار- غاينى ياشيريب، اونى اصل كوتولگن موقيتيناك باشلانغى قليب كورسه تمه كله يه نه ييش ييللق بر ايمد دورهسى ياراتماقچى بولادارلار.

اصل غايهغا ايريشو اوچون بوتون خوجالق سيستميناك ماكنه ايله يوروتوله درگن بر شكلگه كيرگن بولوشى بونك اوچونده سوسيا ليزم خوجالغى قوروشدا بولشه ويك سرعتى لازم ايميش. ديمهك ايكنچى پلان ييش ييل ايچنده ساويتلار اتقافى خوجالغينى، بوتون تارماقلاريله، شكلچه اوزگهزتوب، اونى بوتونلاى ماكنه ايله يو- رويدركن بر حالغا قويماقچى، بو صورتله ساويتلار مملكتى خوجا- لىغينى سرمايه دارلق سيستمندهن قالغان ايزلهردهن نازالاب اونى خارجى سرمايه دار مملكتلهر اسارتندهن قوتقارغان بولماقچيدر.

ايكنچى پلان ساويت مملكتى صنايعينى ساويتلار يورتنده ايشله- نگن ماكنه، آلات بلن تا مين ايتش ايشيگه زور اهميت ييره در. او صنايع، نقليات وسايطيناك بوتونلاى، قيشلاق خوجالغيناك قسما نه ليكتر يكله نديريليشينى لازم تاپادر. بونك اوچونده مملكتده گى سو، كومور وم باشقا طبيعى كوچله ردهن اعظمى صورتده فائده لا- نيشنى ائك مهم وظيفه لهرى قاتارينا قوتقان. استهلاك اوچون لازم بولغان مال جنسله زينى حاضر لاش، آينقسا ساويت فابريقلاريني خام مال بلن تا مين ايتش ايشي ده عيني نسيتمده حتى آرتيقراق كوچه- يريلمه لى ايميش.

ماكنه، تراكتور استاسيونلاريني بارچا قولخوزلارنى بوتونلاى تا مين ايتهرلك بر شكلگه كيريمه كله قيشلاق خوجالغينى سوسيا ليزه ايتش ايشى تكميل ايتلگن بولور ايميش. قولله كتيف خوجالغى

سیستمینی تشکیلات جهتندن محکملهش وه قولله کتیف خوجالق-
لارداغی دهقانلار کتلهسینی سوسیالیزم یولندا تریه ایتش ایشی ده
ایکنچی پلاننک اساس وظیفه لهرندهن بری ایمش.

پلان، اساس اعتباریله قیشلاق خوجالغیغا صنعای بر شکل
بیریش، دهقانلارنی دا فابریقاداغی ایشچیلر حالغا کتیریش بلهن
قیشلاق وه شهر خوجالقلاری آراسنداگی منفعت ضدیتینک بتیریلیشین
بو صورتله پروله تار دیکتاتوراسی اوچون داها کیگ وه قوتلی
تایانچیق یاراتیلاجاغینی تصور ایتهدر.

سوسیالیزم خوجالغینک تیز اوسوشی، مستملکهچی چارلق
سیستمینک آرقادا قالدیردیغی مستملکه خلقلارینک اقتصادی وه مدنی
قالاقلغینی بتیریب تیکلک یاراتیش اوچون اگ مهم عامل ایمش.
اونگچون ده تورکستان عینله چارلق زماننده وه برنچی پلاندا بولغانی
کیبی ایکنچی پلاندا روسیه دولت سرمایه دارلغینی ترقی ایتدیریش
اوچون خام مال منبعی رولندا قالدیریلمشدر. تورکستان پاختا،
ایمپهک، یون، تیری، لاستیک وه باشقا خام مال حاضرلاب پیریب،
بوگا مقابل روسیه دن فابریقات، بوغدای وه روس مهاجری
آلاجا قدر.

ایکنچی پلاننک صنعای قسمنداغی وظیفه لهرنک ایشکه آشیر-
یلیشی بلهن ساویت اتقاقی صنعای جهتندن دنیا خوجالغینک اگ آلتی
صفندا بولوناجاق ایمش. بو صورتله اوز استقلالینی تأمین ایتب کوب،
سرمایه دار مملکتلهرنی یاریم یولدا قویوب کیتکه ن ساویت دولتی
اوز باشینی سرمایه دارلق بحرانی وه اونک تأثیرلهرندهن ده قوتقارغان
بولور ایمش. سرمایه دارلار دنیاسی بحراندان اوز باشینی
قوتقاروب، سربست ترقی یولینی توتکه ن ساویتلار مملکتی بین الملل
ایشچیلر وه عمومیتله دنیانک ایزیلگن حلقلاری نظر دقتینی اوز
اوستیگه نارتار وه بو سایه ده اونک انقلابی تأثیر مفهومنده گی معنا وه
اهمیتی آرتار ایمش. دیمهک ایشنک خلاصه سی یه نه بیش ییللق صبر

تیجه سنده قایتادان «دنیا جنتی» وه «دنیا انقلابی» خیلا لاریغا
کیلیب چیقیلدی.

مه نه بو، پلاننک اساس چیزیقلاری. بزچه بو پلانندان اساس
اعتباریله یه گی بر فکر چیقاریش امکانی یوق. ذاتاً اگ شایان دقت
بیری ده اونک شو یه گی قوروجیلق وه یازاتوجیلق (konstruktiv) بر
فکر کتیرمه گه نلگیدر. اوگا یه گی بر پلان دیمه کده نسه برنچی
پلاندا باشلانیب بتیریله آماغان ایشلهرنی دوام ایتدیرمهک، آیتقنا
پلان اوچون آچ وه یالانغاچ یاشاشغا محکوم ایتلگن خلق کتله سی
نظر دقتینی ناغارا سورنای ایله اعلان ایتلگن پلان وعده لهریله بو-
کونگی برنچی پلان تیجه سینی اولچهش مسئله سندهن اوزاقلا-
شتروب، اوگا یه نه بیش ییللق صبر دوری یاراتماق پلانی دیسهک
توغریراق بولسا کیرهک.

برنچی پلاننک اساس دوره سی کیچدی. اونک سوکچی آی
وه کونلهریگه قارشو کیتمه کده مز. اونک نه کمیت وه نه ده کیفیت
اعتباریله به جهریله آماغانلغینی یالغز اجنبی مدقلهری گنه ایمهس،
فرقه قوفه رانسی دا آچیق اعتراف ایتمه کده در.

«پلان» دیدیکده اونی «ساویت جنت» نده یاشاوجی ملتله
کوب یاخشی یله درلهر. اونک برنچی قسمینی اوموزلارندا تاشیماق
او خلقلارنک بو کونگی ضرورت، سفالت، آچلق وه یالانغاچلغینی
توغدوردی. 150 میلیونق انسان کتله سینک حاتی ایله اویناغان بو
پلاننک برنچی قسمندان کوتولگن نتیجه چیقماغانلغی بو کون ههر
کس اوچون آچیق میدانده توره در. مه نه بو حقه بر اجنبی تیکشیرو
چی «برنچی بیش ییللق پلان ایشلهری تیجه سینک ماقتانورلق وه
برویاغاندا ایتهرلک بولوب چیقماغانلغینی آچیق سویلهش کیرهک.
بر قانچا موفقیتلارغا رغماً پلان نه کمیت وه نه ده کیفیت اعتباریله
به جهریله آلمادی» دیدر. او پلاننک دوامی گنه بولغان ایکنچی پلان-
نک یه نه ده آغیرراق یوکینی کوچی بتیب، ایلیگی قوروب قالغان

دوشمانگز نك

ئە كە كىگە ياغ سور تگۈچىلەر . . .

«ياش تۈركىستان» نك اوتكەن سانلارنىدا يازغانلار يىزدان 1931 نچى يىلنىڭ دىكابىر آينىدا قدوس شەرىندە بولۇپ اوتكەن اسلام قورولتايىغا ايدىل-اورال مىلى استقلال قومىتەسى رەئىسى محترم عىياض اسحاقى بىكىنك اشتراك ايتكەنلىكى اوقۇچىلار يىزغا معلومدر .

عياض اسحاقى بىك مذكور قورولتايدا (وہ قورولتايدان سوڭ عربستانىڭ دىگر يىرلەرنىدە ، ھەم مىردە) روسىيە قول آستىداغى مسلمانلار وە اونلارنىڭ عوموماً روسىيە دولتى ، خصوصاً بولشەوىك روسىيەسى تامانىدىن كورۇپ كىلگەن وە كورمە كەدە بولغان مىلسز جىر وە ظلمە-لارى ، ھەم نە قادار آغىر مىلى وە دىنى تىضىقلارغا دوچار بولغانلىقلارى حقتىدە اساسلى وە تولۇق معروضەلار اوقۇغان ايدى . قورولتاي اعضا-لارنىدا بويۇك تاثيرلەر قالدىرغان بو معروضە اسلام مطبوعاتىغا دا عكس ايتىپ بوتون مسلمانلارنىڭ بولشەوىكلەرگە قارشو عومومى نفرت وە پروتەستلارنى موجب بولدى . بو مناسبتلە آوروپا مطبوعاتىدا ساويتلار عليھىدە مقالهلار يازىلىپ اوتىدى ؛ بعضى فرانسوز غازىتالارى (اوجمەلە-دەن «ئەقودو پارى») او معلوماتدان بالاستفادە فرانسە ادارەسى آستىداغى مسلمان اولكەلەرنىدە يوروتوب كىلگەن سياستلەرى فائىدە-سىگە «قەدەن حصە» چىقارىپ ، حتى مسلمان عرب جماعت خادە-لارنى بولشەوىك ظلمى آستىداغى اوز دىنداشارلارنىڭ حالىغا قارشو لاقىدلقلە عىبلەدىلەر .

عياض بىكىنك «ياڭا مىلى يول» نك 4 نچى سانىداغى باش مقالهسىغا نظراً ، آوروپا مطبوعاتىنىڭ عرب جماعت خادملارنى بونداغى تنقىدىغا جواباً سورىبە مىلچىلەرى باشلوقلارنىدىن سانالغان امىر شكىب آرسلان بىك «الجماعة العربية» غازىتاسىدا بر مکتوب يازوب تارقاقان .

خلىققا يەنە بىش يىل يوكلەتمەك ، ھىچ بر صورتلە كوچ توپلاماق امكانى بىرىلمەدىكى حالدا اوندان بو آغىر يوكنى يەنە بىش يىل كوتەروب يوروشنى طلب ايتسەك خىلپرستلىكنىڭ سوڭ درجەسى اىمەسى ؟ بولشەوىك جانبازلارى بو مظلوم ، محكوم خلق كىلەسىنى قامچى ، سلاح ، سورگون ، آچلىق ، اولۇم دولقارى بلەن يەنەدە كۆ-برەك سوروكلەمە كچى بولادىلار . ھىچ بولماغاندا اوز حكمرانلىق-لارنى بر آزدا اوزاتقان بولوشلارنى امید ايتكەن بولشەوىكلەر اوچون بونداغى اويلەش غايتەدە طىبىعى در . فقط اصل مسئله عجباً بوڭا بويوكلەرنىڭ اصل حمالى ، يوقلىقنىڭ سوڭ درجەسىگە كىلگەن خلق كىلەسى راضى بولاجاقمى ؟ او بوش يىرگە اوز مال وە جانىنى قوربان ايتىپ ، ذلت وە سفالت اچىندە اولوشكە اوناياجاقمى ؟ بو خىالى پلانلار اوچون يالغز مادى منفعلەرى گنە اىمەس ، حق ، حقوق وە مىلى حىيئەلەرى اياق آستىغا آلىنىپ تىحقىر قىلىنماقدا بولغان غىر روس مىلتلەر يەنە بو ذلتلەرگە قاتلانماقدا دوام ايتە يىلەجە كىلەرمى ؟ بونلار اوستىگە بونداغى مسئلهلەرنىڭ حلنىدە ھەر نەرسەدەن كوچلى بولغان طىبىعى اقتصاد قانونلارى بو معناسز «تجربەلەر» نك نھائىتسز دوامىگە امكان بىرىپ باراجاقمى ؟ مەنە بونلار بو كون ھەر كىمنى توشوندر-گەن سورغولاردىر ، كە حادثات اۇڭ توغرو جواىنى ياقىن كىلەجە كەدە-حياتنىڭ اوزى بىرەجە كىنى كورسەتمە كەدەر . يالغز شو قادارنى ئەتىب اوتەيلىك ، كە 150 مىليونلىق خلق كىلەسى آرتق بو يوكلەرنى كوتەردەرك كىچ وە طاقتدا اىمەسدر . اونىڭچون انقلابى تشويقات اسلوبى ايلە توزولوشىغا رغماً بو ايكىنچى پلان او اخلقنى اصلا قىزىقتىرمايماققدر . مادداً كوچسز بولغان خلق كىلەسىندە صنعى صورتدە معنوى بر طاقت ياراتىش امكانى يوقدر . اونىڭچون بو پلان بو صورتلە كىتمە يەجەك .

تيمور اوغلى

شکيب آرسلان بيك ژنه و دان يازغان بو مکتوبنده : اسلام دونياداسندا بولشه ويکلک آقينيک بارلغيني اقرار قيلغاندان سوگ اوگا سبب اسلام جماعت خادملارينک لاقيدلغی ايمهس ، آوروپانک اسلام دونياسيني قيسوي ايکه نلگيني ؛ بولشه ويکلکنک اسلام ديني اوچون قبول ايتمه - سلک بر مسلک بولغانيني کوبدهن بيلوويني ؛ اوزينک ده بولشه ويکلک دوشمانني بولغانلغيني ؛ فقط ، بولشه ويکلکلهرنک اوز سياستلهريني اوز گهر - ته چه کلهرندهن اميد وار بولغانني سببلي اونلارغا قارشو آچيق چيچيشدان ساقلا توب کيلگه نلگيني ؛ اما « ساويتلارنک اون بيللغی مناسبتيله ترتيب ايتلگه ن باير امدا قوناق صفتيله موسقواغا بارغانی زمان موسقوا - داغی ايکی مسجدنک آچيق وه اماملاری و دود افندی ايله عبدالله افندينک اماملق وظيفه لارندا حاضر » بولغانلقلاريني ؛ « او بيرده اوچراشقان مسلمانلارنک بولشه ويکلک اداره سنی چارلق اداره سندهن آرتق » کورگه نلکلهريني وه « چارلق زماندا کوچله ب چوقوندورولغان تاتار (« کره شين ») لارنک تکرار اسلام دينيگه قايتولاريغا بولشه ويکلک حکومتينک قارشو بولغانلغيني » يازغان .

عياض بيک اوز مقاله سنده امير شکيب آرسلان بيکنک روسيه بولشه ويکلهری حقنده غی بو معلومات وه قناعتلارينک يا گليش ايکه - نلگيني مفضل ، اساسلي وه آچيق صورتده آگلانار که ن موسقوا دا - غی ايکی مسجدنک بولشه ويکلهر تامانيدان مخصوص چيت اولکه - له ردهن چاقيريب کيتريلگه ن قوناقلارغا کورسه تمه ک اوچون گه آچوب قوبولغانلغيني ، مسجد اماملاری بولغان و دود وه عبدالله افنديلهرنک تيزدهن سورگون قيلغانلقلاريني ، چارلار زماندا کو - چله ب چوقوندورولغان « کره شين » (روسچه « کره شچوتی » = « خره ستیان ايتلگه ن » سوزندهن قالمادر) تاتارلارنک قايتادان اسلام دينيگه کيرولهری 1905 انقلابی نتیجه سنده وه قسما ده چارلق انقرا - ضدان سوگنی کهره نسکی موقت حکومتی دورنده واقع بولغانلغيني وه روسيه مسلمانلاری آراسندا برگنده کشينک چار وه يا ساويت

حکومتلهرندهن بيرسيني ديگرينه ترجيح ايتمه گه نيني ، اونلار اوچون ههر ايکی روس حاکميتينک دا عيني درجه ده منفور کورولگه نلگيني غايت حقلی اولاراق بيلديره در .

امير شکيب آرسلان بيک ساويت پايتختنی يالغز ساويت اداره - سينک اون بيللغی مناسبتيله گه ايمهس ، اوندان آوالده زيارت ايتيب يورگه ن ایدی . 1920 نچی ييلدا موسقوا دا بولشه ويکلک خارجه قوميسارلغی مأموری فلورينسکی ايله چيت اولکه قوناقلارينک بر - لکده چيقارغان بر رسملهرنده امير شکيب آرسلان بيکده باردر . بولشه ويکلهر انور پاشا ، جمال پاشا وه ديگر بعض مشهور سيما لار - دان باشقا شکيب بيکنی ده اوزله رينک پروياغاندا وه ديگر مقصد لاری اوچون « قوناق » صقنده ساقلار ايديله ر . بونلاردان يالغز مرحوم انور پاشا بولشه ويکلهرنک اصل غرضلاريني آگلان ایدی ... بولشه - ويکلهرنی ياخشی تانووينی ادعا ايتوويگه رغماً امير شکيب بيک بولشه ويکلهر حقنده غی مطالعه سيله اوزينک بو خصوصداغی معلومات - سزليغی کورسه توب اوتوروبدر . بو افندی موسقوا دا ايکی مسجد نی آچيق حالدا کورگه نلگيني يازار که ن بو شهرنک مسلمانلار ياشايدرخان بر اولکه مرکزی بولماي ، اها ليسی نوقول روسلاردان عبارت بر شهر وه بولشه ويکل روسيه سی پايتختی ايکه نلگيني ههمده او ايکی مسجدنک کورسه تيش اوچون گه . آچيق قوبولووی ساويت حکومتينک باشقا دين ايگه له ريله برابر مسلمانلارغا دا دينی تضيق قيلماغانلغينا دليل بولا آلماسلغيني بر دفعه اويلا مايدردا .

شرق اولکه له رينک امير شکيب بيک وه امثالی که بی بعض ملت - چيله ری ، کوب تأسف که بولشه ويکلهرنی بوتونلای يا گليش آگلا - يدرلار . اونلارنک فکرنچه بولشه ويکلهر گویا « ملتله ر قوتقاروچيسي » درلهر ، ساويتلار گویا مظلوم شرق ملتله ريني آوروپا قايتا ليستلارندان آزاد قيليب اونلارغا استقلاليت آلوب بيرگوسيدر . حالبوکه روسيه بولشه ويکلهرينک توب مقصدی شرق ملتله رينک آزادلغی ايمهس ،

بوكونكى أوروبا ترينى يوق قىلىشدر. شرق ملتلهزىك آزادلىق
ايسه ستالين نك 10 نچى فرقه قونغرمنده اعلان ايتديگنچه
«معناسز انقلابى شعاردهن گنه عبارت بر بولشه ويزم قورالدر.»
(10 نچى فرقه قونغرمنده مضبته سيگه باقلسين). ستالين نك بو
ديديكلهزى مهنه شو مثاللار هم آچىق كورسه تهر:

اگر بولشه ويكلهز مظلوم خلقلار نك آزادلىق طرفدارى بولسا.
لار ايدى، عصر لارچا چارلق روسيه سى ظلمى آستدا ايزىلب
كىلگن ملتلهز نك ميگ مشقته قازانغان استقلاليتلارنى قيزيل قو-
شون كوچى وه شيطانى حيله وه يالغانلارله محو ايمهس وه او
مملكته رده گى مى زمه وه مى بارلقنى تيگندهن قوروتماقنا
چالشماسلار ايدى.

اگر بولشه ويكلهز، شكيب آرسلان بيكنك اوزى اينانماقلا
قالماي باشقالارنى دا اينانديرماقنا چالشدىغي كه بى، مظلوم ملتلهز-
كه حقيقتاً دوست بولسالار ايدى، چار ايمپرياليزمينك ختايدا
قالديرديغي ميراتندهن واز كيچيب شرقى ختاي تيمر يولندان چيقيب
كيتهرلر ايدى وه ختاي مى فرقه سى هوميدان آراسيندا وسوسه
قيليب ختاي مى كوچينى پارچالاماس وه ختاي خلقينك بوكونكى
فلاكتكه معروض قالوويغا سبب بولماسلار ايدى.

بونلار كه بى يهنه بر قانچا عبرت بولورلق حقيقتلار ميدانده
ايكهن «عزيز قوناق» صقنده موسقوانى «زيارت» ايتديكلهزى زمان
او بيرده كى ايكي مسجد نك معين غرضلارله آچىق جالدا كورسه-
تيلوى بلهن اغفال ايتلگن شكيب بيكلهز بولشه ويكلهز حقدانغى
بو تورلو يازولاريله عالمدان خبرسز بر قانچا معصوملارنى اغفال
وه بو يول بلهن بولشه ويكلهز نك كه كمه كيگه ياغ سورگن بولمايدر-
لارمى؟

بولشه ويكلهز كه دوشمان بولماقلا برابر اونلار نك غير روس
ملتلهز كه قارشو يوزوتوب كىلگن فاحش مى سياستلهزىنى سوگرا-

دان اوزگهرته چه كلهرىنى وه «توزه له چه كلهرىنى» اميد ايتديگندهن
اونلارغا قارشو قاتبع چيقيشدا بولودان ساقلانغان شكيب بيك،
بولشه ويكلهز حقنده يازديغى بوكونكى قناعت وه مطالعه سىنى عجب
بولشه ويك سياستنده مظلوم ملتلهز فائده سيغا بر اوزگهرش كوروبمو
يازادر؟
چاغاتاى

* * *

(*) تورك غازيتاچىلىغى

II

مطبعه چىلق صنعتينك آنا يورتى سانالغان ختاينك غازيتاچىلىق
تأريخندا تا ايسكیده مهم بر اورون توتكه نلگى يوقايدا سويله نيب
اوتولدى. بابا لاريمز نك قومشولاريمزله بولغان تارىخى باردى-كىلد-
يلهزىنى، آيقسا اويغورلار نك ختاي مدنيتيگه ياقيندان علاقه وه
محبت كورسه نيب حتى ختايدان معلمهز دعوت ايتكه نلكلهزىنى كوز
آلدىغا كيتسه ك، اسلاميندهن بورون، توركستانده هر قايسى بر
مفهومده بر غازيتاچىلىق دورىنى تصور وه تخمين ايتيه ييله مز. فقط
ملى تأريخمز نك او دورله ريگه عائد بوتون تارماقلارى كىبى بو
جهتده بوكونگه چه هيچ تيكشيريمله گه نلگندهن تا يانورلق بر ويقه
هنوز اورتادا يوقدر. يوقايدا كورولديگى وجهله ختاي مطبعه چىلق
صنعتى كيگ دگزلر اوستندهن آروپاغا كىلتريلگه چ غازيتاچىلىق
اوراده قايتادان كو كه ريب ترقى ايتيه باشلار، نهايت بو غازيتاچىلىق
تورك يورتينك كون باتوداغى ايشيكي سانالغان استانبول آرقالى
تورك دنيا سيغا كىر يتيله در. بابا لاريمز نك آروپا تورراغيغا آياق باسيب
غرب مدنيتى بلهن توقاشغان چاغلارى ايسله نيلسه غازيتاچىلىق تورك
دنيا سيغا كوب كىچ كىر يتيلگه ندر.

تنظيمات حركتيگه آچىق وه قطعى استقامت يىلگيله ب، اونك

(*) باشى «ياش توركستان» نك 28 نچى ساندا در. باشقارما.

تطبیقاتینی تیزلهتمش سلطان ایکنجی محمود اصلاحات توغروسنده قیلغان اولتوروشلهرنک بریسنده اصلاحات ذهنیتینک خلق کتلهسیگه یاپیلشی وه تارالیشیغا خدمت ایتو نیتیه، ایلک دفعه اولاراق، بر تورکجه غازیتا چیقاریش مسئلهسینی اورتاغا آندی وه بو آرزوسینی ایشکه آشیریش وظیفهسینی ده وقعه نویس اسعد افدیگه تاپشیردی. (تفصیلاتی حقنده لطفی تاریخی، جلد 3، صحیفه 156. گه باقیلسین).

اسعد افندی، زمانینک بوتون تورکجه سوادیلهری ایکی، مدرسهدهن یتیشمش وه 1825 ده استانبول قاضیسی تعیین قیلنمشدی. بو شخص 1827 نجی یلغی سفرده روسیهگه یوباریلغان اوردونک ده قاضیسی بولغان. اسعد افندی عهدهسیگه تاپشیریلغان بو وظیفهنی سهوینچلههرله قارشولاب، یانغا اوزیگه اوخشاش بر نیچه مدرسنی تویلاب بو مهم وظیفهنی تیز به جهریشکه باشلامشدر. برنجی ایشلههری، چیقاریلاجاق غازیتانک اسمی حقنده سلطان محمودگه بر لیسته تقدیم ایتمهک بولدی. محمود ایسه بو لیستهده کورسه تیلگن اسملهرنک هیچ بریسینی ده یاقترمای، چیقاریلاجاق غازیتانی اوز تاماندان «تقوم وقایع» دیب آتامشدر.

«تقوم وقایع» نك چیقاریلیشیغا عائد بویروق چیقارچیقماس استانبولنک حاضرغی تورک دارالفنونی آرقاسندا بولغان بر بناسی ساتوب آلیندی وه اوراده «تقومخانه» عامره نامیله بر مطبعه قورولدی.

«تقوم وقایع» نك برنجی نسخهسی 25 جمادی الاول 1247 (1831 نجی میل اوقتوبر سوگی) ده 28-42 ساتیمه تر بویوکلگنده اون صحیفه اولاراق چیقمشدر. بویلك نسخه نك ایکی صحیفه سی باشلانغیچ «مقدمه تقويم وقایع» ایله تولمشدر. بو اوزون باشلانغیچدا تاریخنک کیره کلگی، بو حقده بویوک اسلام عالملارنک سوزلاری، بو کو-نگی تورموشنک تاریخینی یازادرغان غازیتالارنک شریعتگه قارشو بر

نهرسه بولماغانلغی وه غازیتانک اهمیتی قید وه ایضاح ایتلمشدر. بو ایلک نسخه نك سکر صحیفه سنده ایسه توبه نده گی خبرلهر باسیلمشدر: سلطان محمودنک بر مدت ایلگهری قیلغان بر چاناق قلعه سیاحتی، بر مدت ایلگهری وقوع بولغان بر تاو لایانغیننک تفصیلاتی وه بونک حقنده کورولگن تدبیرلهر، بر نشان مناسبتیه ایسکی کورهک عادتینک یوقایتیلیشی حقنده بر فقره، شهزاده مجیدنک درسکه باشلاش مراسمی، او سیرالاردا یوز بیرگن بر آرناووودلق قوز-غالانی خبری، بر تعیین، اسکدارده پادشاهنک حضورنده قیلغان «عساکر منصوره محمدیه» تعلیملهری، یه نه بو عسکری تشکیلاتگه قاراشلی قیسیقا خبرلهر، لهستان عصیانغا عائد خبرلهر، بغداد ایالتی والیسی داود پاشانک قانداغی قاماقغا آلینغانلغی وه اداره نی اوز قولیغا آلمان یه گی والینک بر تقریری...

ایکنجی نسخه دهن باشلاب عسکری حادثه لهر (مواد عسکریه) وه یه گی باسیلغان کتابلهردهن باحث «فنون» نامیله آیریجا ستونلهر، اوچنجی نسخه دهن چیت اولکه خبرلهری (امور خارجه)، بیشنجی ده «توجیهات علمیه»، آلتنجی دا «تجارت و اسعار» ستونلهری کو-روله باشلادی. «تقوم وقایع» نك 11 نجی نسخه سنده ایلک اعلاتی اوچراتامز. بو اعلاندا «تقوم وقایع» نك عرب، فارس، روم وه نهرمه نی تیللهرنده ده باسیلماسیچون مذکور خلقلارنک تیللهرنده حرف وه باشقا ادواتنک حاضر لایماقدا بولغانلغی وه بو ایشکه طالب بولغانلارنک تقويم وقایعخانه غا قید قیلینیشلاری یلدیریلمشدر (*).

«تقوم وقایع» کیت-کیت تورکیه نی علاقه دار ایتهدرگن مسئله لهرله یاقیندان وه کوربهک مشغول بولمشدر. 25 نجی ساتندا مصر عسکرلهری طرفدان سوریه نك استیلاسیغا قارشو چقیش او-

(*) «تقوم وقایع» نك عرب، فارس، روم وه نهرمه نی تیللهرنده چیقانلغی کوربهک یازیلمشادا بویوکنجه یالغز عربجه سینک بر نسخه سی اوچراتیلمشدر. «Dip-odar» دیگن نهرمه نیچه حروفات وه مطبوعات حقنده یازیلغان بر کتابنک 72 نجی بیتنده «تقوم وقایع» نك نهرمه نیچه اولاراق نشر ایتلگه نلگی یازیلمشدر.

چون محمد علی پاشا علییگه آلینگان فتوالارله بو مسئله گه عائد چیت دولتهر سفارتلارینا بیرلگه ن تقریرنک صورتلری باسیلمشدر. 1831 نچی ییلنک سوگلارندا هندستاندان قاهره غا، اورادان مصر عسکرلری آرقالی سوریه وه آنا تولى، اُك سوک جنوبی آوروپاغا یایلیب، مدھش درجده خلق قیرغینغا سبب بولغان قولرا «تقویم وقایع» نی آنجاغنه مشغول ایتمشدر. باش طیبیلرده ن بهجت آفندیك یازدیغی بر رساله (*) «تقویم وقایع» ستونلر نده ده باسیلیب، او سیرالاردا طبابت علمنده ن خبرسز بعضی جاهل اجزاجیلر طرفدان ساتیلماقدا بولغان علاجلاردان خلقنک ساقلانیشى وه بعضی آورولارغا قارشو کورؤله جهك تدبیرلر حقتده معلوماتلار بیرلیشى، تورک وه اسلام دنیا سنده خلق کتله سینى ساغلقنى ساقلاش ایشلر نده آقارتو یولدا قیلنغان ایلک آدیملاردان سانالیر.

آوروپا توپراغنداغی مغلوبیتلر یه گچهری تشکیلاتینک بوز-غونلوغینی وه اوردوده اصلاحات کیره کلگینی سیزدیره باشلا-مشدی. ابراهیم پاشا قوماندانلارینداغی «عساکر منصوره محمدیه» نک مصر اوردوسی قارشیندا بوزولوشی بواجتیاجنی یه نه ده چوقورراق سیزدیردی. مه نه شو سیرالاردا «تقویم وقایع» بیتلر نده یه گچهری تشکیلاتی علیهنده آچققدان آچیق چیقیشلار قیلندی. «فنون حریه یه واقف بردر ایتمنک بند بند قلمه آلدیغی» یازیلار مفهوم وه تأثیرى اعتباریلر تورک غازیتاچیلغی تاریخدا ایلک قیمتلى، قدرتلى مقاله لار قاتاریغا کیرددر. («تقویم وقایع» 12 شوال 1248 نومرو 54).

55 نچی ساتندان باشلاب انگلیز مطبوعاتندان هر ساحه گه عائد مقاله لار ترجمه قیلناراق نشر ایتلمشدر.

حکومتنک یاردمیه چیقاریلغان «تقویم وقایع» هافتالیق بر غازیتا بولوب تیراژی بیش میگ ایدی. بوتون دولت اداره لریگه،

(*) بو رساله او زمان تورک میگ نسخه باسدیریلیب بارچا اداره، مأمور، ضابط وه عسکری دائره لریگه تارقابلمشدی.

علما وه وکیللرگه، دولت ایشچیلرریگه، تورکیه تاشقاریسنداغی معتبر شخصلرگه وه چیت دولت سفیرلریگه تارقایتیلار ایدی. ییلمق آبونہ سى 120 غروش ایدی.

هافتالیق غازیتا دیب تانیلغان «تقویم وقایع» نک ییلدا 50 نسخه چیقیشی لازم ایکن 1838 نچی ییلغاچا اورتا حسابله سنه ده 30 دن آرتق چیقما مشدر. غازیتا توقوز یاشندا 15-20 کونده آنجاق بر تاپقیر چقیب توردی. شو سیرالاردا دولت وه خلقنى کوب قیزیقترغان مصر مسئله سیگه عائد خبرلر نی غازیتا کوینچه «ورقه مخصوصه» گاه وقت «ذیل» (قوشونچا) شکلنده باسیب تارقایتدی. مه نه شو خیلده چقیب تورگن «تقویم وقایع» 1878 نچی ییلدا، 2119 نچی نومروسنده ن سوک، توختاب قالدی.

1890 ده قایتادان دنیا یوزنده کورونگن بو غازیتا 13 آی ایچنده 283 نسخه چیقاراق تکرار قاپاندی.

1908 انقلابندان (مشروطیت اعلاندان) سوک «تقویم وقایع» نی تکرار مطبوعات دنیا سنده اوچراتامز. «استانبول حکومتی» تار-قانونچا ائشار ایتکن بوتون ساتلاری 4608 در.

تورکیه جمهوریت حکومتی ایسه «تقویم وقایع» نی «رسمی جریده» نامی آستندا نشر ایته باشلادی. بر آز سوگرا محزرلر نده حقی طارق بیکنک تکلیفیه «جریده» سوزی «غازیتا» غا شه یله تر-یلدی وه 763 نچی ساتندان باشلاب شو اسمله چقیب تورویدر. (ایتمه دی) توقتامش اوغلی

* * *

«آلسنر مجموعه» ده K. A. حرفلهری آستینغا یاشیرینغان آفندیگه

(آچیق مکتوب اورنیغا)

اقدام!

«بر» علمی» یالغانغا قارشو» سرلوحه سیله «پاش تورکستان»

نك 25، 26 و 27 نچي نسخه لارندا باسيلغان مقاله لارمغا جواباً «آتسز مجموعه» نك 12 نچي ساندا يازغان اعتراضكيزله تاپشدم. دوستكيز احمد زكي وليدي يېككى مدافعه ايتمهك نيتيله قلمغا ياپشقا. نكيز شايان مدح، — بز، توركستان صحرايلارنچا ايتمهك نده — «ماقتاوغا سيارلق» بر نهرسه در. لکن مدافعه قورالکيز وه قوللانغان اصولکيز نه زكي وليدي يېكکه حقيقي دوستلق نشانهسى بولورلق درجه ددر، نده سز گه مهماتوازلقله اوز صحيفه لهرندهن اورون بير. گهن تورك مجموعه سينك توتکهن وه توتمه گي لازم بولغان بيطرفلق يولغا توغرو کيله در.

بر نيچه هفته دان بهري صحتم تام بيرنده بولماغانى سيبلى قلمکيزله ياراتقان ساخته کارلقلار گزنى مجموعه مزنى اوقوچى تور-کستانلى وه تورکيه لى توغانلار يمزغا کورسه توب اوتوشدهن بو سفر مع التأسف عاجزمن. آله ياردهم ايتب قوتمغا قايتسام، سز نك بو «سياسى سوادسزلق» دان ايمهس، اوياتسز لقدان قصدا يوروتديگيز ساخته کارانه «خطالار» گزنى «ياش تورکستان» نك ياقين کيله چه کده گي بر ساندا يازوب اوتهرمه ن.

حاضر چالق سز گه ايتهر سوزم شو، که تورکستان قازاق تورک-لهرينک شهبه سز اوز يېگيز گده معلوم «مورتينا قاراي أسکه گي» دینگه-نله ریده ک، قوللانغان مدافعه قورال وه اصولکيز مدافعه ايتديکيز نهرسه گه تولوق مناسبدر. چونکه زكي وليدي يېکنک «علمى» يالغانلارى حقدغه نى يازغانلار يمينى سز فقط اوياتسز يالغانلار له گنه رد ايته بيليرديگيز.

افدم، تورکيه مطبوعاتينى وه تورک افکار عامه سيني بز نك اوز آرا مناقشه لار يمز وه اساسلى-اساسسز آگلاشيلماوچيلقلار يمز نك کو-گل سز آقيلارندان چيتمه ساقلاب توروش، تورکچيلکنک حقيقي معناسينى آگلايدرغان وه تورکچيلککه خدمت ايتهى ديدر گهن هر بر يمز اوچون وجدان وظيفه سى که بى بر نهرسه در. سز نك

اشترک ايتب يورديگيز «آتسز مجموعه» نك باش سطر نده يازيلغان «بوتون تورکله بر اوردو... قاتيلمايان قاچاقدر...» شارى، سز نك تورکستان مى حرکيتينى يالغانغا بوياب کورسه تيش يولکيز دا بر تهل ساچ که بى ده توسقونلق ايته آلمانغان. قازاق تورک توغان-لار يکيز نك «آتان دسه ايسهر سوق، آتاسينا اوق آتار» ديگه نله-ريده ک، زكي يېک يارده ميگه «آتانوب» بارچامز نك آتامز «تورک-چيلک» که خدمت ايتهر گهن، يوقاريدا کتيرديگم بويوک مقدس شعار له چيقب تورغان «آتسز مجموعه» نك بيطرفلق شائنگه ساخته کارلق اوقينى آتوب اوتورويسز.

بو، اويات، افدم!

مه نم فرانسوزچه وه تورکچه مقاله لار يمينى تورکيه افکار عامه-سيغا نه قادار يالغانلار له بوياب کورسه تيشگه کيريشکه نكزنى وه بو حرکتکيز له «آتسز مجموعه» نى آلدماقچى بولغانکيزنى ياقين کيله چه کده کورسه توب بيرورمه ن. چوقاي اوغلى مصطفى

* * *

قيزيل قامچى آستندا

«قيزيل اوزيکستان» غازيتاسينک سوک کونله رده قوليمزغا نوشکه ن سانلار يمينى کوزدهن کيچيره رکن، اونک يازيلارندا امله قانداى بر «ئوز گهرش» ياقاب قالدق. غازيتا تيلينک اولگيده نده کوبره ک روسچه سوزلر بله ن تولدورولغانيدان باشقا، اونده کى يازيلاردان يازى ايگه لهرنده بر حلجان، بر جدلله مه وه عادتا بر قورقونک حکم سورگه نلگى کورونوب توره در. «قيزيل محرر» لهر وه «قيزيل مخبر» لار «سياسى سواد» ديب اوزگه ننگه ن «سوسيا ليزم قورولوشى»، «پاختا استقلالى»، «ستالين نك 6 شرطى» وه بونلارغا اوخشاش نه قادار بولشه ويک اصطلاحلارى بولسا همه سيني بربريگه اوله ب اوزون وه فقط مضمونى شهبه سز اوزلهر يگه ده آگلاشيلماغان

جمله‌ها تو زوب اولگيله رده ده يامانراق والديرماقفا باشلاديلار. بو «ئوز گهرش» نك سېيى حقتده اوپلاب اوتوروشغادا احتياج قالمادى: عيني غازيتانك 3 نچى آپريل ساندا باسيلغان اوزيكيستان فرقه مركز قوميتە سينك بر قرارى بو سېيىنې آب-آچيق كورسە توب پىردى. بو يىردە مذكور قرارنامە نك مەھم قىسمنى عينا كوچورمەن: 1 — قيد قىلىنسىن، كىم «قىزىل اوزيكيستان» غازيتاسىنك باشقارماسى «پراودا» نك كورسە تەمەلەرنى توشونمەدى وە بو كورسە تەمەلەرنى عملگە آشىرمادى.»

2 — اعتراف ايتلىسىن، كىم «قىزىل اوزيكيستان» باشقارماسى اوزىنك «پراودا» اوبزورىغا (تقىديغا) پىرگەن جوابى بلەن اتفاق قومونىست فرقهسى مركزى قوميتە سينك مركزى اورغانى (ناشر افكارى) بلەن مناظرەغا كىرىشىپ سىياسى خطاغا يول قويدى. 3 — اورناق عثمانوف «قىزىل اوزيكيستان» غازيتاسىنك محررك ايشىدەن آزاد قىلىنسىن.»

قرارنامە محررك وظيفە سينك وقتىچا مجىدى اسمندە بىسىگە يوكلە تىلمەسى وە باشقارماغا يەگى يازوچىلار تەيىنى ايله تىرىلەدر. اوزيكيستان قومونىست فرقهسى مركزى قوميتەسى وە اوزبىكيستان ساويت حكومتى ناشر افكارى سانالغان «قىزىل اوزبىكيستان» غازيتاسى اوزىنك تشكىلدەن بەرى «پراودا» نك يولندان باشقا يول بلەن كىتمە گەنلگى، موسقوانك كورسە تەكەن چىزىغندان پىر ئەللك تاشقارى چىقماغانلى، خصوصى ھىچ بر ارادە گە ايگە بولماغانلى وە مملكتىگ، خلقىگ درد وە احتىياجىلە علاقه لانا قفا صلاحىتى، اقتدارى وە دائىما يالغز روسىە بولشە ويكلەرنىك امر-لەرى بوينچە حركت ايتكەنلگى ھر كسجە معلوم بر نەرسەدر. بو-نىگلە برابر موسقواداغى «قىزىل آغالار» بو غازيتادا نقصان تاپقان-لار وە «تقىد» ايتكەنلەر.

«قىزىل اوزيكيستان» باشقارمى اوزلەرنە آزغاندا بولسا

قالغان انسانلق چىتىلەرنى كورسە توب، بو تقىددان اوزلەرنى قو-روماقفا كىرىشكەنلكلەرى اوچون موسقوا دىكتاتورلارى اونلارنى درحال جزالاندىرديلار.

غازيتا باشقارماسىغا قوندورولغان يەگى «قوغورچاقلار» سلفلە رىنك عاقبتىغا دوچار بولماسلق اوچون توبەنلكنك سوڭ درجە سىگە توشمە كدە وە قانداى قىلىپ موسقواغا خوش كورونمەلەرنى بىلمە-سدەن غازيتادا روسچە سوزلەرنى كوب ايشلە تەمە كدەدرلەر. بو قار-رىداغى قرارنامە نك تام آستىدا بر مقاله پىرلەشتىرلگەن. بو مقاله يەگى «محرر» بورونقى باشقارمانك اوتقوزغان «سىياسى خطا» سىنى ساناب پىرەكەن: «اوتكەن يىل پاختا پلانىنى بەجەرىشە يوز پىر-گەن اوپورولوشلارغا اوزيكيستان فرقه تشكىلاتلارى قاتارىدا «قىزىل اوزيكيستان» ھەم زور درجەدە جواپگر. «قىزىل اوزيكيستان» آپرىم رايونلارداغى اوپورولوشلار حقتە اوز وقتندە سىگنال (اشارە) پىرمەدى...» دىدر.

مقالە ايگەسى «قىزىل اوزيكيستان» نامندان «پراودا» حضور-ندە قايتا-قايتا «توبە» وە «استغفار» ايتكەندەن سوڭ من بعد بوندای نامقولچىلقلارنى قىلماسلققا وە «پراودا» نك تابشوروقلارنى دقت وە صداقت بلەن پىرىگە يتكوروشكە سوز پىرەكەن، موسقوا باش ناشر افكارىنى ايتاتىرماق اوچون قانداى عبارە قوللانوب يالوا-رىشىنى بىلمەى آبدىراب قالادىر.

اوتكەن يىل پلانك تولا بەجەرىلە آلمانغانلىغا عىدار قىلىپ پلان توزو ايشىدە وە پاختا ادارە سىندە قاتناشقان متخصسلار كورسە-تىلگەن ايدى. بو يىل ايسە نوبت غازيتالارغا كىلگەن. كىلەچەك يىلدادا شوگا اوخشاش بر «عىدار»، بر «آرپا اونى بھانە» سى تاپاجاقلارى شېھە سزدىر.

«قىزىل اوزيكيستان» موسقوانك بوتون بوپروقلارنى «بورك كىر، دىگەندە باش كىرگەن» كەبى تولا بەجەردە ايدى. اونك

صحیفه لاری «سیگنال» دیدیکلهری چاقمچیلقلارله ههر زمان تولا ایدی. فقط بونیکله برابر موسقوا یه نه ده ناراضی قالغان...

غازیتانک بو یازیلارینی اوقورکن بلا اختیار، بوندان بر نیچه ییل ایلگهری مشهور «بهن-هور» فیلمنده کورسه تیلگن فجع بر منظره خاطریمغا کیلیدی.

رومالیلارنک ایگ غدار وه ظالم پادشاهلارندان بری (نهرو) فتوحاتغا چیقغانی زمان کیمه لرنده کورهک چیکمهک اوچون اسیرلهرنی قوللانا ایدی. آج، یالانچا یوزلهرچه اسیرلهر طاقتدان محروم بر حالدا قامچی ضربه سی وه توقماق قومانداسیله کورهک چیکمه ککه مجبور ایتیلرلر وه ایچله رنده ن ضعیف توشکه نله ری اوتورغان بیرلهرنده جان بیرلهر وه بو طرز ایله کیمه حرکت ایتدیریلیر ایدی. اونلاردان بریسیگه قامچی اورولغان زمان بوتون اسیرلهر جان قورقوسی ایچنده سوک کوچلهرینی صرف ایتب حرکتکه کیلرلهر ایدی...

«جهان انقلابی» پرده سی آستندا قیزیل فتوحات سفریگه چیقغان روسیه بولشه ویکله ری «سوسیالیزم قورولوشی» کیمه لهرینی یورونمهک اوچون اوز دیکتاتورلاری آستیغا توشوب قالغان خلق-لارنی مذکور قوللار که بی کورهک چیکمه ککه مجبور ایتب بو «کیمه» لهرینی «یشیللق پلان» فرطنه سنده ن قوتقارماق اوچون بو خلقلارنی سوک نفسله ری چیقغونچا قامچیلماقدادرلار. بولشه. ویکله ر اوز قامچیلارینی اولاملی زمره گه اوروب، ایندی اوزله رینک ایگ ایشانچلی حقیقی قوللاریغا ساپلاماقدالار... تاشکندلی

* * *

تورکیه وه آوروپا

تورکیه نک یاقین شرقدا اوینایدیغان روللارینک بویوک اهمیتینی هیچ بر کیمسه انکار ایته آلمایدی. جغرافی جهته دن آوروپانی شرق

منلیکله ریله باغلاغان بر نقطه ده بولوب، قارا ده گز وه آق ده گز ایله اورالغان تورکیه، دونیانک بو قسمنده بویوک سیاسی، اقتصادی وه معنوی اهمیتکه ایگه در. آوروپا مدیتهنی آلی آسیاغ تورکیه آرقالی غنا کیره یلیدیگی که بی اقتصادی مناسبات وه مال منقلا تی دا یه نه تورکیه آرقالی یوروتوله در. بوگا برده تورکیه نک عموم اسلام خلقلاری آراسندا ههر زمان بویوک نفوذ وه اهمیتکه ایگه بولا کیلگه نلگینی ده علاوه ایتمهک کیرهک.

یه گئی تورکیه دولتی بالقانلاردادا بویوک بر عامل سانالادر. بوتون بالقان خلقلاریله دوستلق وه صلح مناسباتی بریا ایته بیلمه کله تورکیه بالقان یاریم آطاسندا صلح وه انتظامنی ساقلاوچی عنصرلار-دان بری حسابلانادر.

مه نه بونلار نظر اعتبارغا آلتاندا تورکیه نک جمعیت اقوامدا اشتراکی وه اوندابرابر ایشله مه سی غایت طبیعی وه الزم بولوب کو-رونه ر ایدی. لکن، معلوم بولغانی وجهله، تورکیه جمعیت اقوامغا اعضا دولتلار لیسته سنده یوقدر. اونک بو لیسته ده بولماغانلغینک سببینی کیچمیشده آقتارمالیدر. جهان محاربه سی بیتهر بیتمه س جمعیت اقوام تشکیل ایتلیرکن تورکیه محارب طرف وضعیتنده قالغان ایدی. او زمان ایندی گنه توغولماقدا بولغان یه گئی ملی تورکیه او-زینی یونانستاننک اینگلته ره یارده م وه حمایه سیله قیلغان هجومندان قوروماق له مشغول ایدی. غایت طبیعی درکه بوندای بر آندا تورکلر او وقت اینگلته ره نک بویوک رول اوینادیغی جمعیت اقوامغا کیریشنی او یلا یالماسلار ایدی.

اوز ملی استقلالی اوچون کوره شده ظفر تاوب اوز دولت حیاتینی یه گئی اساسلار اوزره محکمه له مه ککه باشلاغان تورکیه قار-شوسندا جمعیت اقوامغا کیریش مسئله سی تورغان بولسادا، بو مسئله-نک حلنده تورکیه اوچون تورلو سببلهر مانع بولوب کیلگن ایدی. شونی ده قید ایتمهک کیرهک، که تورکیه جمعیت اقوامغا قارشو

هیچ بر زمان دشمنانه وضعیت آلمادی؛ بالعکس، صلح و مسالمت و ملتلهر آراسندا تساند غایه سیله تولغان یه گئی تور کیه جمعیت اقوامنک ههر بر توغرو تشبیهگه خیر خواهلقه باقار ایدی. تور کیه نك جمعیت اقوام طرفدان چاقیر یلغان بین الخلق ماهیتده گئی بوتون قونقه رانس و قونقه رالاردا قاتناشوب کیلووی اونك جمعیت اقوا- معا بولغان بو دوستانه مناسباتیغا بویوک دلیل در.

تور کیه نك جمعیت اقوامدا یوق بولوب توروشی بوگون آوالارغا نسبتاً داها آرتق درجهده سیز یلمه کده در؛ بو بوشلق باشقا دولتار تاماندان دا اعتراف قیلینیب، تور کیه نك جمعیت اقوامغا کیریشی مسئلهسی آرتق نوبتکه قویولغانغا اوخشايدر. آوروپا مطبو- عاتی خیریغا قاراغاندا جهته ورده ن جمعیت اقوام شوراسی رئیس یا خود عمومی مجلس رئیس تاماندان تور کیه نك جمعیت اقوام ایشله رنده اشتراکینک مطلوب ایکه نلگی حقنده تکلیفنامه کیرتیله چه ک و بوندان سوک تور کیه جمعیت اقوامغا کیریشنی رسماً یلدی ریه جه کش. بو خبر لار تور کیه خارجه و کیلی توفیق رشدی یکنک قورال تاشلاش (ترك تسلیحات) قونقراسندا سوک دفعه سویله گن نطقنده، تور کیه- نك هیچ بر دولت بلن هیچ قاندا ی گیزی معاهده لری یوق ایکه- نلگنی، اونك صلح و مسالمت، و ملتلهر آراسندا تساند سیاستینی تعقیب قیلماقدا بولوب، اکثر دولتله رله قارشولقلی عدم تجاوز معاهده لری بلن مربوط بولغانینی و بو جهته دن، تور کیه نك بو سیاستی جمعیت اقوام سیاستیله توافقی ایتهرسه تور کیه اوزینک جمعیت اقوامدا برابر ایشله شیکه هیچ بر مانع کورمه یدر گه نلگینی یلدی ر- گنی بلن تصدیقلا نادر. بوندان آوروپا مطبوعاتی تور کیه نك یاقین کیله چه کده جمعیت اقوامغا رسماً کیره چه گینی تخمین ایتهدر. تور کیه نك جمعیت اقوامغا کیریوی، اونك آوروپا ایله یاقینلا- شماق و آوروپا مدنیته ایله رابطه سینی محکمله مه ک آرزوسینی افاده ایته کنی نقطه نظر نده ن بویوک اهمیتگه ایگه در.

یوزله رجه میلیون انسان یاشاما قدا بولغان بویوک آسیا اولکه سی حال حاضر دا آنا رشی و قوزغالانچلق قورقوسی آستندا توره در. یاقین شر قدا و آلعی آسیادا صلح و انتظام عام لگی رولی تور کیه گه عاگددر. تور کیه نك دونیانک بو قسمنده ایگه لله گن نفوذ و اهمیتینی اونك متشککلیگی، صلح و انتظامی ساقلاش آرزوسی — بونلار همه سی شبهه سز و آشکار صورته ن تور کیه نی آسیا قطعه سنده برنجی درجهده اهمیتلی عامل اورنیغا قویا خا قدر.

بوگون آوروپانک وظیفه سی، تور کیه نك بو رولینی تقدیر ایتمه ک و یه گئی تور کیه نی حقیقی صورته ن آگلاماق و اوگا آرتدا قالغان بر مملکت نظریله باقماق عادتدان واز کیچه کدر. بوگونکی تور کیه نك معاصر مدنی بر دولت بولغانینی و اونك صلح و انتظام عاملی بولوونده گئی اهمیتینی آگلاب آوروپا، ذاتاً اوزی ده قطعی صورته ن آوروپا بلن یاقینلا شماق یولیه یورومه کده بولغان تور کیه- گه جمعیت اقوامدا اونك شأنیگه موافق اورون بیرمه کله معنوی یارده م کورسه تمه یلدر. دو قوتور میر یعقوب

* * *

تور کیه حقنده بولشه و نکلره نه لره یازا دلر . . .

ساویت مطبوعاتینک تور کیه حقنده غی نشریاتینی بوندان اول ده بر نیچه تا پقیر جموعه مزده کتیر گن ایدک. سوک وقتلاردا بولشه و ییک غازی تالاری تورکستان افکار عامه سیغا، تور کیه حقندا دهشتلی معلوما تارلار تار قاتما قدا در. تاشکند روسچه غازی تاسی «پراودا ووستوکا» نك 5، 6 و 10 نجی آپریل سانلارندا «تور کیه بحر ان چیقما زندا»، «تور کیه ایپه ریالیزم قوتتولی آستندا» و تور کیه نك «ایپه ریالیزمغا تعظیم» ی سر لوجه لی خبر و مقاله لار ندان کیچیک بر مثال اولاراق توبه نده گئی فقره لهرنی عیناً اقتباس و ترجمه ایتهدر. «ایپه ریالیزمغا تعظیماً»

«... آغیر اقتصادی بحران تورکیه ده انقلابی حرکتلر نك کوتهرید-
لوویگه سبب بولدی. ایشچیلر غره وی (ایش تاشلاشی) وه نمایشلری
عادی کونده لك وقعه حالینا ئه یله ندی. انقلاب تولقونلاری تورکیه
قیشلاقلارینی دا قایلادی.

انقلابی چیشلارنی باسماق اوچون حکومت بوتون پولیس آپارا-
ئینی سفر برقیلدی. یوزلهرجه ایشچیلر بالغز قومونست فرقه سیغا
منسوبلك شبهه سی ایله گنه اوزون ییللق سورگونگه محکوم ایتامه کده لهر.
تورک پولیسی، ازمیرده قومونست فرقه سی مرکزى قومیته سینى
ضبط ایتمه ککه موفق بولغانلغینی بیلدیره در.

شدتلى تعقیبات یوزندن یاشیرین فعالیتغا مجبور بولغان تورکیه
قومونست فرقه سی، استانبول وه ادرنه ده کوب کیشیلری قاماققا
آلغانی حالدا تورکیه حکومتی طرفندان اوزیگه قارشو یوروتولگن
شدنلى تهرور ایله قهرمانچاسیغا کوره شمه کده در. بونکچون تورکیه
حکومتی بوتون سیاسی کوچ وه آپاراتینی کالجیلر نك مملکتی اجنبی
قایمتالی اسیرلگینه سوروکله مه کده بولغان سیاستینی میدانغا چیقاروب
تورغان قومونستلارغا قارشو قویماقدادر. کینگ ایشچی کتله سی،
بحران ضربه سی نتیجه سنده کالیستلر تأیرندن بارغان ساری قولایچا
قوتولماقدالار.

بوندان سوگ بو تاشکند غازیتاسی: «حقیقتلار محنتکشلرگه
کورسه ته درکه» دییه ره ک ستالین نك بو کونگی تورکیه ملی انقلابی
حقنداغی توبه نده گی سوزلهرینی کتیره در:

«کالجیلر انقلابی، ملی تجار بورژوا طبقه سینک اجنبی ایمپریالیست-
لاریغا قارشو کوره شی نتیجه سنده وجودگه کیلگن بالغز یوزه کی
(سطحی) بر انقلابدر. بو انقلاب اوزینک انکشافی اثناسنده ایشچی
وه دهقانلار منفعتیگه، یعنی اراضی انقلابیغا قارشو بر حرکت حالینا
ئه یله نتریلیب یوباریلدی.»

تورکیه ده

استانبول غازیتاسی «آقشام» نك 5 نجی مای ساندای، تورکیه
بویوک ملت مجلسنده مطبوعات قانونیغا بر فقره علاوه ایتله جه گی
حقنده یازیلغان خبرنی عیناً کوچوره مز:
مطبوعات قانونیغا کیرتیلوی تکلیف ایتلگن اوزگه رتوگه
کوره اوزگه بر مملکتده چیقان وه مملکت اوچون ضررلی سانا-
لادرغان کتاب وه دیگر چاپ قیلغان نهرسه لهر نك ده عینی صفتده-
گی غازیتا وه یا مجموعه لهر که بی تورکیه گه کیرتلمه سی وه تار-
قایتلماسی وکیللر هیئتى قراریله منع ایتله یله جه کدر. تارقاتیلغان
مطبوعه لار، وکیللر هیئتندن تیزلکله قرار آلماق اوزره، داخلیه
وکیلنک امری ایله ده قراردادان اول توپلان تدریرلا یله جه کدر. منع
قیلغان مطبوعه لارنی یاساقلغینی بیله توروب تورکیه گه کیریتکهن
وه تارقاتقانلاردان 300 لیراغا قادار آقچه جزاسی آناجا قدر.

* * *

«أولمهس آی» غا (1)

(باهار مناسبتی ایله)

اوسمه قاشلی، بادام قاقاق، خمار قارا کوز جانم،
تینگى بولماغان گوزدل جان جانانم «أولمهس آی» م!
قالمدی آرتق سینه مده طاقت بو حسرتنگه؛
ای مقدس «أولمهس» بیتهر آرتق آیریلق بزگه!

ایرک باغینی ایسله دیکچه چوولله شیر ته نله ریم،
مه ن سهندن اوزاق قالدیقچا کوبورماقدا قانلاریم؛
باغ، دالا، قیردادا بالغز سن ایله بو خیالم
خیالم سهنسز یاشارکن بوش صحرادا بارلغم!

(1) ملتچی یاش تورکستانیلار مفکوره سی، تورکستانک استقلالی.

لارندان اوتنه درگن وه قيش فصلنده بوروش كوب قين بولادرغان
يوك (كروان) يوليدر .

«اقتصاد» غازيتاسينك خبريگه كوره توبه نده كي قطعه له رده شوسه
بولي اوچون بوتون حاضرقلار تيزلكه ايلگه ريله مه كده در :

1. «سارخوشوا» دان «رانداق» غا ، 2. «رانداق» — «جالماش»
وه «آهنگران» ، 3. «آهنگران» — «دوآب» وه «سه كان» ، 4. «دوآب»
— «سه كان» — «بارفاق» .

يه نه «اقتصاد» غازيتاسينك خبريگه نظراً : «چاربكار» ، «كوهستان»
وه «كوه دامان» منطقه لارندا توبه نده كي يوللار اوتوموبيل حرگتي
اوچون يارارلق حالغا كتيريلگه ن :

1. «شكاردار» دان «قلعه مرادباي» غا وه «حسين قوت» (يا
«حسين كوتاه») غا ، 2. «شغلند كوه» — «گل-فار» ، 3. «سرای
خواجه» — «فارزيج» .

«چاربكار» — «كوهستان» منطقه سنده مه نه شو تلفون خطلاري
قورولغان :

1. «حسين قوت» (كوتاه ؟) دان «شكار-دار» غا ، 2. «سرای
خواجه» — «فارزيج» ، 3. «چاربكار» — «باغ اوراق» ، 4. «جبل
السراج» — «گل بهار» ، 5. «جبل السراج» — «جمال آغا» (كوهستان
مرکزي) .

بو غازيتالار عيني زماندا بر قانچا اجنبي فيرمالارينك آفغانسنان
حكومتيله تورلو صنعت وه انشآت ايشله ري خصوصنده مذاكره گه
كيريشكه نله ريني خبر بره درلر .

تورگستان خبرله ري

معارف ايشله ري وه معامله ر تاميناتي

I — «قيزيل اوزيگستان» غازيتاسينك 32. III. 6 ده چيققان

سنبل رايحان آراسيدا سه ني مه ن كورمه گونچه ،
شالديراماق ساي بويدا سه ن ياريار نه تيمه گونچه ،
ره نكاره نك گول باغچه سيدا سه ن اوناب كوله گونچه
باهار لار قارا قيش ، ياز لار دوزه خ آسادور مه نكه !

بولوللر سايراماس بولدي اچم چيكيب آه لارسام ،
باهار زهر ساچار بولدي كوكره گيمني آچارسام ؛
چونكه سه ن باهار باغدا اوزگه نك زنداندا
تيمير قافاسلار اچيده دائم ايرك حسرتيده !

او بر كوني روسني بوغوب قيزيل قان طوفاندا ،
سه ني كولدورمه ديگچه ياريم آيداي ايرك قوچاغيدا ،
ازلي مقتون عاشقك «ايركن جان» لار (2) مقبري
آلتاي لار قيزاردي ينه قيقيزيل لالا كه بي !

استانبول — نيسان — 1932 .

ايلتهر .

آفغانستاندا يول انشآتي

آفغانستاندا يول انشآتي وه يه كي تلفون خطلاري تأسيساتي بويوك
سرعت بيله ن كيمه كده . بالخاصه مزار شريف يولينك انشآسي آرتق
درجه ده تيز ايلگه ريله مه كده در .

بو خبرله رني اقتباس ايتديكمز «پراودا ووستوكا» مقاله سنده
مزار شريف يولي حقنده شونداي يازيلادر :

« بو يول آفغانستان پايتختي كابل ني اورتا آفغانستان بيله ن باغلايدر .
بو يردن شوسه يولي اوتقوزولوشني آفغان تورگستاني ايله مملكتنك
ديگر قسملاري آراسنداغي رابطه ني قولايلاشترادر . حال حاضردا بو
ييره فقط بر گنه يول بار ؛ بوده هندي و كوشنك ايگ يوكسه ك داوا .
(2) ايركن پاشاماق اوچون كوره شكه ن وه كوره شيب باتقان تورگستان بيگيته ري .

54 نچي ساندا تاشكند رايونىدا گى معارف احوالندان وه معارف شعبه سندهن بحث ايتلر كهن معارف مديرى محكم رسولنك معارف ايشلر ندهن خبرسز لىنى كورسه تهر گهن مثاللار كتير بيلگه ندهن سوڭ تور كستاننك معارفه اڭ آغا كيتكه نلگى كوب سويله نيلگهن تاشكند رايونى معارف ايشلهر بيلگه عائد توبه نده گيلهر يازيلمشدر:

«رايون فرقه قوميته سينك قارارىغا موافق رايون مطلوبات جمعيتنك اوز فوندىدان 100 س ب («سوادسز لىنى تىرو») قورسى آچيب بيريشى لازم ايدى. حالبوكه حاضرغاچا 52 جايدا قورسلار آچيب بيردى. بو قورسلاردا او قوتوچيلار اوچون ايكي آيدان بهرلى معاش توله نمه گه نيدهن او قوشلار هم توختاب قالدى.

قولخوز اتقاقى رايون بويونچا بولغان 197 قولخوزنك 50 سنده س ب قورسلارى آچيب بيريشنى اوز اوستيگه آلغان بولسا هم نه تيگى 32 قولخوزدا آچيب بيردى. رايون پاختا شركتى وه رايون تراقتور استانسسى آچيشى كيرهك بولغان س ب قورسلارنك 60 پروسه تىنى هم آچيب بيرمه دى. رايون معارفى بولسا «آچماغانلار-نك اوزلهرى جوابگر» ديب اولتوروش بلهن بو مسئله نى قطعى قويوشنى اونوتوب قويدى.

رايوندا 51 باشلانغىچ مکتبى بولوب، بوندان 6 سى قولخوز ياشلار مکتبى در. بوندان تاشقارى رايوندا بر خاتون-قىزلار ايه كچيلك ته خنى قومى هم بار. براق، بو مکتبله رنك برىسى هم بولپته خنى كلاشديرش بيلهن شغلانمايدر.

مکتبله رده ايسىق اوقات قىلب بيريش ايشى يولغا قويولغان ايمه س. قيشلاقلاردا او قو ياشنداغى بالالارنك آنىق حسابى آلىنما-غان. كوب ياش بالالار مکتبله رگه تارتيلماغان حالدا، بولماغور ايشلهر بلهن شغلانوب يورمه كده لهر. قيشلاقلاردا آچيلغان مکتب وه قورسلار رهبرلكسزلك نتيجه سنده تارقاليب كيتيش حالغا كىلب

قالدى. حتى بعضى بر جايلاردا يايىلب كوپروك (؟) قيشلاغيدا 2 س ب قور- سيدا 70 كيشى او قوشى لازم بولسا، حاضردا هر ايكي قورسيدا اشتراك ايتيه ياتقانلار 20 دهن آشمايدر. نتيجه ده معلم هم باش قاتير-ماسدان يايىب جوناب قالدى. شونگدېك حاللارنى كوب جايلاردا اوچرايش ممكن. براق رايون معارفى بونداغى حاللاردا ن مطلقا خبرسز يوره در.

رايون معارفى بو يىل 2-3 يىلدان بهر يىتمه ي چه له قالىب كيله ياتقان چارتاق، قوم آرىق، قاتار تال، قىزىل اوزمه وه قويلوق قيشلاقلارداغى مکتب بنالارنى تىريشى لازم بولسا هم، ايشكه بولشه ويكله رچه كيريشمه گه نيدهن بو مکتبله رده ن هه ليگه چه برىسى ده يىتكه نى يوق.

رايون مطلوبات شركتى مکتبله رگه آزوقلارنى اوز وقتيدا بيريش اورنىغا «آزوقى قولخوزلار بيرسين» ديب طلبنى رد قىلار-ياتير. او قوتوچيلار تا مىناتى هم جوده يامان حالدا. شو وقتغا قادار هر بر معلم اوز قيشلاغيداغى قوتوبه راتيفدان تا مىنله نيب كيله ر ايدى. رايون مطلوبات شركتنده گى «ايش بيله رمه نله ر» هه ممه معلملر او-چون شورتيه قيشلاغيدا بر قوتوبه راتيف آچيب بيردیلهر. نتيجه ده معلملر 15-20 چاقيريم يرده ن كىلب، سرسان بولا ياتيرلار...» معلملر تا مىناتى توغروسندا عىنى غازقانك باشقا بر يرنده قويداغىچا يازيلادر:

«... جمهوريت بويونچا (يعنى توركستاننك اوزيكستان قسمندا) معلملر اوچون فقط 10 يايىق دوكان وه 3-4 قوتوبه را-تيف آچيلغان بولسا هم، بونلار معلملر احتياجىغا مطلقا جاواب بيره آلماقتورغان بر حالدا ياماندر. آشخانه لارداغى آوقاتلار كه رهم وه قوروق سودان عبارت بولسا، قوتوبه راتيفلار عطر، اوپه لهر بيلهن سودا قىلادرلار.

«جمهوريتنك خوارزم، قاشقادرىا وه سورخان دريا كه بى

اوزاق رايونلارندا يەنە ھەم ھېجانلىق. معلملەرنىڭ نورما بويونچا
 آلاتورغان آزوق ۋە صنعت ماللارى بىلدا 2-3 مرتبە بارادر؛
 شۇنداي بولسا ھەم آزوق-صنعت ماللارى معلملەرگە بىرىلمەسەن
 رايونىڭ اوزىدە تر كنه قىلينا ياتىر...

1 رايون قالخوز اتھاقلارى معلملەر تاميناتى حقتە قىلا تورغان
 ايشلەرنى بە جەرمەي ياتىرلار. حتى مارغىلان، اورگەنچ، پەر كەنت
 ۋە بر قاتار رايون قولخوز اتھاقلارى «معلملەرنى تامينلەي آلمايمىز»
 دىب مسئلەنى آپورتونىستلارچا قويوب چىقىدىلار. شۇنىڭ آرقاسىدا
 شەر ۋە رايونلار بويونچا 100 دەن آرتىق معلملەر تاميناتدان سىقىلغان.
 نلاريدان كىتپ قالدىلار...»

تور كستاندە چىقادرغان تور كچە ساويت غازىتالارنىڭ مارت آيى سوب
 كندا چىققان نىسخەلەرنىدە يورتمىزنىڭ شەر ۋە قىشلارنىڭ داغى او-
 قوتوچىلارنىڭ كۆب آغىر حالدا ايكەنلىكلەرى ۋە آيلارچا معاش
 آلالمى، تاميناتداندا محروم قىلغانلىقلارغا عائد اوزون اوزون
 مقالهلەر ۋە خبرلەر باسىلمىشدر.

يەڭى قاماشلار

آپرىل آينىڭ 27 سىدە تاشكنددان آلمايانىڭ معروف غازىتە
 لارندان سانالغان "Berliner Tageblatt" غا بىرىلگەن خبرگە قارا-
 غاندا، اوزبىكستان شورا جمهورىتىنىڭ بورونى باش مدعى عمومىسى
 بدرالدينوف اوزىنىڭ بىش آرقاداشلە برلكدە عكس الانقلابى حر-
 كتلەر بلەن عىبلەنىپ مسؤلىتكە تارتىلمىشدر. محاكمە لارنىڭ 4 نچى
 مايدا باشلانغانىنى خبر بىرگەن منبع (United Press)، محاكمە
 نىجەسىدە بارچا عىدارلارنىڭدا اولومگە حكم ايتىلەجەكلەرنى قىد
 ايتە كەدەر. بدرالدينوف اوزبىكستان عالى محكمەسىنى ساويت
 دوشمانى عنصرلارى اوچاغىغا ئەيلەتتىر، ساويت رەژىمى دوشمان-
 لارنى قاماقدان قوتقارمىش ۋە موشتموزورلارنى ياقلاش كەبى ايشلەر

بىلەن كەندە قاينىماي ساويت طرفدارلارنى قاماققا آلماقلا اورتا
 آسيانىڭ ساويتلاشماسىغا توسوقلىق قىلغان ايمىش.

* * *

باشقارماغا مکتوب

محترم «ياش تور كستان» باش محررى افندىمىزگە!
 ظهور طاهر افندى واسطەسىلە بزمچون يوبارغان آقچا كزنى
 ۋقتىدە آلدق. «ياش تور كستان» نىڭ بزمگە كورسەتكەن برادرلىك
 ياردمەي اوچون كۆپ تشكر ايتەمىز. امضالار:

عثمان اوغلو ايس ميرزا
 ئومبەت اوغلو كىنجە احمد

ھەلسىنگفورس، 20 نچى آپرىل 1932

* * *

فرانسە رئيس جمهورىنىڭ اولدورولوشى

6 نچى مايدا پارىسەدە خىدەن تاشقارى بويوك بر جنات
 ايشلەندى. پاۋەل گورگولوف اسمندە برىسى فرانسە رئيس جمهورى
 موسيو پول دومەر (Paul Doumer) نى توپانچا بلەن آغىر صورتنە
 پارالادى. 75 ياشلىق قارت پول دومەر بو يارالارنىڭ تائىمىلە 7 نچى
 ماى تاڭ چاغندا وفات ايتدى. جناتىچى گورگولوف بر روسدر.
 بوندان بو جنات غىنىڭ فرانسەدە ياشاغۇچى بوتون روسلارغا تو-
 شەدرگەنلىگى چىقمايدىر. لاکن اونىڭ فرانسەدە مهاجر صفتندە ياشاب
 تورغان روسلاردان بولووى، ايشلەنگەن جناتىڭ دەشتىنى بر آز
 داھا آرتىرادىر. جنات قوربانى رئيس جمهور ھەر قەطە نظر دان
 نمونە بولورلىق بر انسان ايدى. غایت يوقسول سادە بر عائلەدەن
 يتىشكەن پول دومەر، اوز غىرتى ساپەسندە فرانسەنىڭ سىاسى تور-
 موشندە اوزىگە كىيگ بر پول آچقان ايدى. او معلمدە، محرردە،
 مبعوثدە، سەناتوردە بولغان ايدى. بر قانچا تاپقىر ناظر بولوب،

نهایت 1931 نچی یئنیك 13 نچی مایندا 74 یاشیغا یتکەن چاغندا
 جمهوریت رئیسى بولوب سایلانغان ایدی. اونك تورت اوغلی محاربه-
 ده اولگەن. اوزینك هیچ بر شخصی دوشمانی بولماغان. اونك بوتون
 فرانسوزلار تامانیدان نمونه قیلیب آلغان له کهسز حیاتی، یوکسهك
 وطنپرورلغی، یومشاق مزاجی، بویوك سیاسی خط حرکتی — بو-
 نلار همەسی اوگا همە فرانسەده همەدیگر مملکتلەرده عمومی
 حرمت قازاندریغان وه تیئج بر حیات تأمین ایتکەندهك ایدی. فقط
 قایداندر، نه پروواقتور نه ده جینی ایکه نلگی هەلی همە معلوم بو-
 لماغان، انسان شیکلنده ئەلله قانداى بر حیوان پیدا بولدی دا ساووق
 قانلیق بلەن فرانسه نك بو بویوك آدمینی وحشیچه سیگه اولدوردی..
 فرانسه بوتون دونیادا سیاسی مهاجرلار اوچون مسافرپرور-
 لگیله مشهور بر اولکەدر. فرانسهده میلیونلارچا اجنبی یاشایدر وه
 اوزیگه ایش تاپادر. بوتون دونیانی قایلاب آلغان بو کونکی بحران
 وه ایشسزلك دورنده فرانسهده بر یاریم میلیون چاماسندا اجنبی ایشچی
 ایشلەیدر. بو بیرده اجنبی ایشسزلهن فرانسوز ایشسزله ریله بر درجهده
 حکومت طرفندان یاردمه آلادرلار. فرانسهده خصوصاً روس مهاجر-
 لاری کوبدر. یالغز پاریسك اوزنده 60-70 میگ روس مهاجری
 پاشامقاددر. اونلاردان اون میگله رچهسی هەر تورلو فابریقالاردا
 ایشلەیدرلهن.

مرحوم رئیس جمهور روسلارنك بویوك دوستلارندان سانالور
 ایدی. مەنه شو روسلار آراسندان گورگولوف کهبی بر ملعون
 چیقادردا روسلارنك بویوك دوستی، فرانسه جمهوریتینك باشلوغی،
 ناموسلی بر انسان وه نمونه بولورلق بر وطنپرور بولغان پول دومەرنی
 اولدورهدر...

قانداى چیرکین بر وحشیلک!

بەرلین ده

I — بەرلینده کی آلمان-اسلام جمعیتینک آرزوسی بویونچا
 یورتداشمز دوقتور سید علی خواجه عثمان بیک اوتکەن اینک 17
 سنده، قوربان بایرامی کونی، مسجد قاشینداغی سالوندا تورلو
 اسلام اولکەلەرندهن کیلگەن مسلمانلار ایله آلمانلار اشتراک ایتکەن
 بر مجلسده «اسلامیت وه گوزەل صنعتلەر» موضوعنده آلمانچا قیمتلی
 بر معروضه او قومشدی. دوقتور سید علی خواجه نك بو معروضەسی
 آلمان صنعت مراقیلارینک تیلەگی بلەن 9 نچی مایدا بەرلین مرکز-
 نده کی (Twardy) نام صنعت یورتنده قایتادان او قولوب، تیگله و-
 چیلەر تامانندان کوب آلقیشلانندی. یورتداشمز نك بو موفقیتی
 طبیعی بزنی کوب سهوینترهدر.

II — بەرلینده یاشاوی قافقاسیا وه او قراینا قولونیسسی
 باشلوقلارینک اوتونچی بویونچا یورتداشمز دوقتور طاهر شاکر بیک
 13 نچی مایدا قافقاسیا، او قراینا، ایدیل-اورال وه تورکستانلیلار-
 نك اشتراکیله گورجولار طرفندان تریب ایتلگەن بر میخلیشدا
 تورکستان حقتده آلمانچا مهم بر معروضه او قوددی. دوقتور طاهر
 نك معروضەسینک شو برنچی بولومندا تورکستاننك روسیه استیلا-
 صیغا کیر گونچه کیخیردیگی تورلو دورلەر حقتده گپیردی. یاقیندا
 او قویا جاغنی ایکچی بولومندا، ایسه تورکستاننك روسیه استیلاسدان
 بو کونگه چه بولغان سیاسی، مدنی وه اقتصادی تورموشی حقتده
 سوبله یهجه کدر. یورتداشمزغا معروضەسینک ایکچی بولومندا
 علمی موفقیتنی تیلەمز.

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ندان چیقا باشلان
ایوره (حزیران) 1932 | 31 سابه

بو ساندا:

- 1- قیزیل مستملکه باش مقاله
- 2- جبهه مزنی برله شتریش حقنده چوقای اوغلی مصطفی
- 3- فرقه ایچنده ملی آغماچیلقلان تیمور اوغلی
- 4- «بوررا تیل اوچون» چاغاتای
- 5- یالغانچینک آیفاغی یاندا چوقای اوغلی مصطفی
- 6- «ملنی له شتریش» ایشله ری تاش بالتا
- 7- تورک غازیتاچیلغی (III) توقتامش اوغلی
- 8- سوریه ده
- 9- تورکستان خبرله ری

Yach Turkestan

Mai 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 30

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ ییتله ری
آچیقدر. باسیلاماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطله ری:

بیللغی 4 دولار، آلتی آیلغی 2 1/4 دولار، اوچ آیلغی 1 1/2 دولار

سایغیلی او قوچیلار

«باش تورکستان» نی اوزگزرگه او قوش ییلن قانیمای،
اونی باشقارغا هم او قوتوش اوچون بهر تامانغا تارقاتیگ.
تورکستان چیکره له ریگه یاقین یرله رده یاشاچی او قوچی-
لاریمزدا مجموعه مزنی یورتمزگه کیرگیزیشکه کوبره ک حرکت
ایتمه کله بزگه یاردهم ایستینله ر.
«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلاللی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردهم کوته در. اعانه بیروچیلهرنک اسمله ری
مجموعه مز صحیفه سنده باسیلا جا قدر. باشقارما.

مجموعه مزگه تیوشلی هر تورلی یوللانمالار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

پاڻس تورڪستان

تورڪستان ملي استقلال مفڪوره سيني تاراتوچي آيلق مجموعہ

باش محرري: چوقاي اوغلي مصطفي

1929 نچي ييلنك ده قابر- | | ابونه (حزيران) 1932 | | ساه 31
ندان چيچا باشلاغان

قزيريل مستملگه

اوتڪهن — 1931 نچي — ييل بولشهويڪلهر «ساويت شرقتده
ملي جمهوريتلهر» قوروش سياستينك — حقيقت تيلي بلهن ٿه ٿيڪه-
نده، ايسڪي رومانوف پادشاهلغي قول آستندا بولوب سواگراڊان
قسماً (تورڪستان وه باشقوردستان كه بي) ملي مختاريت وه قسماًدا
(آذربايجان، گورجستان كه بي) بوتونلاي مستقل ملي دولت حالغا
كيليپ آلمان غير روس ملتلهرنك يه گيڊهن روسيه اسارتي آستيغا
آلينيب — يتونيك 10 ييللغيني بايرام قيليپ اوتديلهر. بولشهويڪلهر
تورڪستان مختاريتيني 1918 نچي ييلنك اولنده ياق يوق قيلغان
ايديلهر. آذربايجاني 1920 نچي ييلنك، گورجستاني ده 1921
نچي ييلنك كوكله منده استيلا ايتديلهر. مهنه شونگچون 1921 نچي
ييلني بولشهويڪلهر «ساويت برلگي تاريخينك ايگ مهم نقطه سي»

ياڻا

« ملي يول »

ايلق اورال استقلال فكريگه خدمت ايتوچي آيلق
مجموعه در. عرب حرفله ريله چيقادر.

آدره سي:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« امل مجموعہ سي »

قريم توركله ريننگ استقلال فكريني تاراتادرغان
اوبش كونلك مجموعہ در. عرب حرفله ريله چيقادر. آدره سي:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« برومتر »

قافقاسيا، اوقراينا وه تورڪستان استقلاللاريني قور-
غاوچي فرانسزچه آيلق مجموعہ در. آدره سي:

4, villa Malakoff, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچي آذري محررلهري تاماندان بهرلين ده لاتين
حرفله ريله هر اون كونده چيقاريلماقدا بولغان بو
قيمتلي غازيتاني او قوچيلاريمزغا توصيه ايتهمز. آدره سي:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسيا داغلبلاري »

شمالی قافقاسيا ملي استقلال دعواسيني ترويج ايتوچي
آيلق مجموعہ در. روس تيلنده چيقاريلادر. آدره سي:
Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« يه گي توران »

تورڪجه - فينجه آيلق غازيتادر. لاتين حرفله ريله چيقاريلادر. آدره سي:
Iso Robertinkatu 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

دیب حسابلايدرلار. بو مناسبته بولتور بوتون «مختاريتلى وه مستقل
ملى جمهوريتلەر» ده ساؤيت قورولتايلارى وه فرقه قوفه رانسلارى
بولوب اوتدى. رسمى ناطقلار تامايندان رسمى نطقلار سويله ندى.
بايرام طنطنه لارينك سوڭ حدينى 1931 نچى يىل مارت ايندا مو-
سقوادا چاقيريلغان عموم اتفاق ساويتلار قورولتايى تشكيل ايتب بو
قورولتايدا ساويتلار اتفاقى مىلى دولت قورولوشينك بوتون يه گى
يوتوقلارى قيد قىلىپ اوتدى.

بولشه ويك ناطقلارى سوزلهرينى بز اوز وقتنده اوقوغان ايدك.
بو رسمى بولشه ويك ناطقلار تامايندان سويله نكهن رسمى نطقلاردا
بزنكچون يه گى بر نهرسه يوق ايدى. اوزيكستاندان تورسبون
خواجه اوغلى، توركمه نستاندان آيتاق اوغلى، تاجيكستاندان مؤمن
خواجه اوغلى، قازاغستاندان اوراز عيسى اوغلى وه باشقا قيزيل
ناطقلار تاشكند، عشق آباد، دوشه نبه (ستالين آباد) آلما-آنا وه
باشقا توركستان شهرلهرنده كوبدهن سويله ب عادت ايتكهن سوز-
لهرينك عينى موسقوا قوفه رانسندا بر آز داها گوروللاوب تكرار
لاديلار. همه كه معلوم «غرامافون پلاقلارى!». ايندى و. قاريچ
اسمنده بريسى توركستان «غرامافون پلاقلارى» غا آذربايجان،
گورجى، نهرمهنى، تاتار، باشقورت وه حتى يوي-خه تيان اسملى
ختاى «پلاقلارينى» دا قوشقان وه بونلارغا اساسلانوب، «انقلابچى
شرق» ديگهن موسقوا مجموعه سينك سوڭنى (11-12 نچى) نسخه-
سند «ساويت اتفاقى مىلى مختاريتلارينك اون يىلغينه» سرلوحه سى
آستندا بر مقاله يازخان.

بز، قاريچ نك معلوم بولشه ويك اسلوب وه روحده يازيلغان
بو مقاله سىغا اهميت بيرمه ده اوتوب كيتهر ايدك. فقط او بو مقاله ده
«ياش توركستان» نك مىلى مسئله ده توتقان يولنى تنقيد ايتكهن
بولغانى اوچون بز بوڭا جواب پريشنى لازم تاپامز. ساويت گور-
جستانى، آذربايجانى، نهرمهنستانى وه بوتون توركستان «ملى

جمهوريتلهرى» و كىلله رينك بايرام نطقلارينى خلاصه ايتب قاريچ:
«مصطفى چوقاي اوغلى غا اوخشاغان قاجقن بورژوا ملتچيله رنك
وه يا اونلارنك (توركستاندا قالغان) ملتچى-شووئيست مسلكداشلا-
رينك ساويت شرقي نك مىلى اولكه لهرينى «قيزيل مستملكه» شكند
كورسه تمهك اوچون تريشولارى قانداى آياچلى. «ديدر وه ساويت
شرقى مىلى اولكه لهرينك بو حقيقى ماهيتىنى يىلگيله شده بزنك
«حقسزلغمز» غا ايگ اوتكور دليل اولاراق بز كه «باشقوردستان
خلق خو-بالغى شوراسى رئيسى يهودين نك نطقىنى اوقوب چيقيشنى»
تكليف ايتهر هم بزدهن «مستملكه قوللارى بونكدهك قورولوش
تهالكى (ته توياسمى) بلهن يانا بيلرلهرمى؟ مستملكه خلقلارى آغا
دولت بلهن يهودين نطقنده غى روحده سويلى آلورلارمى؟» ديب
سورايدر.

بز، قاريچ نك مصلحتىنى تيگله دك وه يهودين نطقىنى دقتله
اوقوب چيقدق. بونداى «روح» بلهن هيچ كىمنك هيچ بر بيرده
سويله مه سلگىنى بزده قبول ايتهر. يهودين نطقينك «روحى» كوب
«فوق العاده» در وه ساويت اتقاقندان باشقا هيچ بر بيرده ممكن بولما-
غان بر «روح» در. بوڭا سبب اولاً: مستملكه حالدا بولغان ديگر
مملكتلهرده مستملكه خلقلارينك و كىلله رى بو «روحده» سويله شد-
ن وه، حتى، اونلارغا آغالق قىليب تورغان دولت احكومتينك ده
اونلارغا بو «روحده» سويله تيشدهن اوتانولارى بولسا، ايكنچيدهن
اوزينى «دنياده ايگ سربست بر مملكت» سانايديرغان ساويت اتقاقده
باشقاچا «روح» بلهن سويله شنك قطعياً ياساقليغيدر. باشقا روحده
سويله ب كورگهن بر قانچا باشقورت وه توركستانديلارنك قانداى
عاقبتعا يولو قغانلقلارى همه كه معلوم... يهودين لار بونى كوب ياخشى
بيلرلهر. «ياش توركستان» اداره سيگه موسقوادران «انقلابچى شرق»
«Революционный Восток») مجموعه سينك قاريچ مقاله سىنى
حاوى نسخه سى آليغان كون بز فرانسوز سوسايلست غازيتاسى

تورکستانداغی اورتا آسیا بیوروسی بو قوترونی کورسه تمه یدرمی؟
روسیه بولشه ویکلهری تورکستاننی اینگیلز لهرنگ هندستانی استما-
رندن آزمی وه انسانیتلی ره وشدمی استمار ایتمه کده درلهر؟
بولشه ویکلهر تورکستاندان خام مالنی، اینگیلز لهرنگ هندستاندان
چقاردیقار یغا نسبتاً آز مقداردهمی چقارماقدالار؟ عینی بولشه ویکلهر
روسیه صنایع معمولاتینی تورکستاندا هندستانداغی اینگیلز مالندان
آز بهاغامی ساتماقدالار؟ تورکستان غازیتا لاری بولشه ویکلهرنگ
تورکستان شهرلهرنده اوی مه اوی یوروب پاختا آختارخانلارینی وه
خلقنک کوربه یاستوغندان، چاپاندان پاختاسینی چقاروب آلغان-
لارینی دفعه لهرچه یازمادیلارمی؟ بر قایق پاختا ایپی، پاختالق
چاپان وه کوربه اوچون یالغز تاشکنده قانچا تورکستانلی آتوب
اولدورولدی؟... تورکستانلارنگ کوز یاشی وه قانی بله ن سوغا-
ریلوب یتوشکن وه کوربه چاپاندان سوکوب آلینغان بو پاختالار
موسقوا، ایوانوا-ووزنه نسک شهرلهریگه کونده ریلمه دیمی؟
بولشه ویکلهر، ساویت اداره سینک بر دونوم نقطه سی سانادیق-
لاری 10 نچی فرقه قونفراسندان بحث ایشنی یاخشی کوره درلهر.
قاریبچدا مه نه شو قونفرادان اقتباس ایتهدر. بز ههم عینی قونفره
مضبطه سندن استفاده ایتمه کچی مز. یریک قومونیستلاردان بولغان
وه «روسیه» آینی یوقاتوب، اورنیغا «ساویتلار اتفاقی» نامینی
یریش فکرینی اورتاغا اتقان زاتونسکی نک نطقینا باقیگ. ساویت
مرکزینی اقتصادی جهته دن محکمه مه ک لزومندن بحث ایتهره ک
زاتونسکی تأکید قیلادر: «غایت طبعیدر، که بز، اطراف اولکه-
لهرنگ ضرریغا مرکزی محکمه به یلسه ک، توغرو حرکت قیلغان
بولور ایدک. مرکزی محکمه مه ک اوچون اطراف اولکه لهرنی
تالاماغز لازم کیلسه یدی، بز بونی ده قیلار ایدک.» زاتونسکی نک
بو فکرلهری ایشکه آشیریلما دیمی؟
یورتمنز نک مستملکه بولغانلغی از جمله «دولت مؤسس له رینک یر-

«پوپولر» («Populaire») 5/IV سانی) ده هندستان ملی حرکتی
لیدرلهرنده ویتحالبهای پاتل بله ن بولغان بر مصاحبه نی او قودوق.
پاتل: «هندستان استقلالی طلب ایتهدر. یاش هندستان، اینگلتیره
بله ن هیچ قاندای کیلیشوگه او نامایدر. هندستان تام استقلالی
ایسته یدر. بو مسئله بریتانیا ایمپریومی قونفرانساندا ایمهس، عموم
جهان اقتصادی قونفره سنده غنه پیشله آلور» دیدر.
بز پاتل نک بو، غایت مراقلی، بیاناینک دیگر یرلهرینی بو یرده
کتیریب اوتورمه یمز. فقط شونی علاوه ایتمه ک لازم، که بوندای
بیاناندا بولغان پاتل عینی کونده، بریتانیا حکومته دن قورقما سدان،
لوندونغا کیتمه کده ایدی.

پاتل بیانانندان اقتباس ایتمه کده ن مقصدیمز، بریتانیا مستملکه-
سی بولغان هندستان ایله «ساویت اتفاقی مستقل جمهوریتلهری»
آراسنداغی فرقنی کورسه تمه کدر. بولشه ویکلهر تامانندان «مستملکه
قوللاری» دیب آنالغان هندولهر، هندستان استقلالیتی حقنده اجنبی-
لهر بله ن ده آچققدان آچیق سویله شه یلیرلهر. «ساویت ملی جمهو-
ریتلهری سربست خلقلارینک ایسه «استقلالی» حقنده تاوش چقار-
ماقغادا حقلاری یوقدر؛ اونلار مطلقا موسقوا طرفدان معمول کورور-
لوب تصدیق ایتلگهن «روح» بله ن گنه سویله مه ک مجبوریتنده درلهر.
البت، بز، «ساویت شرقینک ملی اولکه لهری» نی «قیزیل
مستملکه»، یعنی «حقوقاً ایزیلگهن وه استمارچی دولتنک شدتلی
قوترولی آستاندا بولغان»، «استمارچی دولتگه ارزان بهاغه خام
مال یریب، اوندان قیمت بها بله ن صنایع مالی آیشغا مجبور ایتلگهن»
مستملکه ر دیب سانایمز. «مستملکه» مفهومینک بو تعریفینی بز بولشه-
«سیاسی لغت» نیک اوزگنه سندن آلوب اوتوروبمز. «ساویت شرقی
نک ملی اولکه لهری» بو مفهوم آستیغا کیرمه یدرمی؟ قاریبچ بو «ملی
اولکه لهر» نک «حقوقاً ایزیلگهن وه موسقوانک شدتلی قوترولی
آستیغا آلینغان» لغینی انکار ایته آلورمی؟ قومونیست فرقه سینک

لېله شترېلمەسى» پلانى بلەن دە تصدیق ایتلەدر. سربست وه زملی استقلالیتلی مملکتلەردە دولت مؤسسەلەرینک یرلی اھالیغا یاقینلا شتریلیشی» حقندە بر مسئله نك اورتاغا قویولوشی ممکنمی؟ یاغز مستملکە أولکەلەردە گنە «أدارەلەرنك یرلی اھالیغا یاقینلا شتریلیشی» مسئله سندن بحث ایتلە ییلیر وه لازمدرده.

بز قارییچ افندیلەرنك بیرەدرگەن جوابلەرنی اولدان یلمەز. اونلار شېهەسز روس وه غیرروس پرولەتارلارینك دوستلغی، او نلارنك عمومی منافعی وه پرولەتاریات دیکتاتوراسی منافعدان بحث ایتەدرلەر. فقط... مەنە؛ قارییچنك اوزی لینین تاماندان 3 نچی بین المللنك 2 نچی قونغراسندا (1920 نچی ییل) تورکستان مسئله سندن سویلەنگەن نطقدان مثال کتیرەدر. لینیننك اوزی دە اعتراف ایتکەن، که «تورکستاندا حقیقی پرولەتار حرکتی حقندە سوز ھەم بولالمایدەر.»

بواگا قاراماسدان لینینچی افندیلەر بز نك تورکستاندا «حقیقی پرولەتار دیکتاتوراسی» یاراتدیلار. بونك قاندا بر پرولەتار دیکتاتوراسی بولغانغی حقندە مذکور 10 نچی قونغرادا موسقوا تامانیدان تعیین ایتلگەن «تورکستان ھیتی» نامندان سافاروف ایضاحات بیرگەن. سافاروفنك ۴ یتووینچە بو: «ایسکی مستملکە معاملەسینك ساویت بایراغی آستندا، ساویت شکندە دوام ایتدیر یامە سندن عبارت» در. تورکستاندا بولشەویک دیکتاتوراسی ماھیتی حقندە غی بو سافاروف تعریفی حاضرغی دور اوچون دە توغرو بولوب قالماقدادر. «ساویت شرقی ملی أولکەلەری» نك مستملکە لك ماھیتینی یهودینلارنك نطقلاری بلەن اورتوب بولمایدەر.

* * *

جېھەزنی برلە شتریش حقندە

جېھەزنی برلە شتریش حقندە غی «یاش تورکستان» نك 29

نچی سانداغی مقاله مغا دوست استقلالچی مطبوعات مقابله دە بو. لوندی. بو حقندە اورتاغا آتقان فکریمنی «یاگا ملی یول» (4 نچی ساندا)، «استقلال» (9 نچی ساندا)، «یەگی توران» (5 نچی ساندا) وه «وولنویە کازاچەستوا» (105 نچی ساندا) دوستانە مقاله لارلە قارشو آلدی. باشقا تورلو بولووی دا ممکن ایمەس ایدی. چونکە 1918-1921 نچی ییللارینك حزین تجربەلەری ھەممەنك خاطرندادر. ایسکی ایمپراتورلوق روسیەسینك غیر روس ملی أولکەلەری، آرالارندا برلك بولماغانلق نتیجەسندە قوربان توشدیلەر. برنچیدەن، تورلو أولکەلەردە باشلانغان ملی حرکتلەر عمومی بر غایەغا توقتامانغان ایدی. قافقاس وه اوقراینا خلقلاری تولوق دولت استقلالیتلی یولندا تریشیب، اونی ایشکە آشیریشغا موفق بولا آلدق. لاری حالدا، بز نك تورکستان (حاضرغی قازاغستان ایلە برابر) وه باشقوردستان کەبی أولکەلەر «روسیەدە دەموقراتیک فەدەرասیونی» ایچندە اوزلەریچون مختاریت قوردیلار؛ ایدل بویلی توغانلاریمز ایسە یاغز ایچکی ملی مدنی مختاریت بلەن گنە کفایتلە تدیلەر. عمو می غایەدا بو تورلوك، عمومی دوستانغا قارشو کورەشە محکم برلك یاراتماقغا قیینلق کورسە تدی. بز سوک مرە گە قادار بربریمز. گە یولداشلق قیلامادق.

باشقا تورلو کەمچیلکەلەریمزدە بار ایدی. بر قانچامز آوروپا لیلارغا. آتاتانغا حدەن آرتق امید باغلا دی وه اونلارغا ملتەرنك حیاتینی یەگی وه حقانیتلی اساسلاردا قطعی صورتدە (قوروجی نظریلە باقدی. «آتاتانك سیاسی حمیتپورلگی» گە کورسە تیلگەن بو ایشانچ، مدھش روس تهلکەسیگە قارشو کوز آلدیمزدا بر پردە کەبی بولدی وه حتی بربریگە ایگ یاقین قومشولقدان بولغان خلقلار آراسندادا «برلك روحی» محکمەلەشووی یولندا مثبت بر وضعیت توغدیرا آلمادی.

بو بیردە باشقا کەمچیلکەلەر وه او دورنك اختیاری وه غیر

اختیاری یا گلیشلقلاری حقتده سویله مہیمہن. او خطا وہ کہ مچیلکلہر روس سالدات وہ ایشچیلہریگہ «اوکتوبردہن سوئک روسیہ اولکہ-لہرینی» توپلاشدا سوئک درجہدہ قولایلق کورسہتدی.

بزئک بو حزین کیچمیشیمز، یاخشیراق کیلہچہ گیمز اوچون عبرت درسی بولمالیدر. ایندی بز یوقاریدا سویلہدیگم ایکی خطادان قورتولغانمز. حاضر ہمہمزدہ برگہ عمومی غایہ باردرد؛ اودہ ملی مستقل دولت قورماق غایہسیدر. بورونفی مختاریتچی تاتارلار، باشقو-رتلار وہ تورکستانلیلار کوبدہن قافقاسیا وہ اوقراینانک «سوئک منزگہ» قادار «سیاسی مجادلہ یولداشی» درلار. قازاچی استقلال-لچیلار صفی ہم کوندہن کونگہ کوچہیمہ کدہدر. استقلالچیلار آراسندا آرتق آوروپالیلارغا ایسکیسی کہ بی قوتلہ ایشانو-چیلارنک ناپیلووی شہہ لیدر. ساویت روسیہسندہ توغولووی محتمل حادثہلہرنک آغیر بحران وہ ایچکی اختلافلار ایلہ باشی ٹہیلہ نیب تورغان آوروپانک اوزگہلہرنک ایشیگہ قاریشماقدان زیادہ اوز داخلی انتظامینی ساقلاماقتا تریشمہک مجبوریتندہ قالدیغی بر زماندہ واقع بولووی ممکن. ہەر حالدا ملی مجادلہلہریمزدہ آوروپانک بزگہ بوتونلای علاقہسز وہ بیطرف قالوونینی نظرده توتوب، ساویت روسیہسیگہ قارشو کورہشدہ اوز باشیمزغا یالغز بولغانیمزنی تصور ایتب حرکت قیلویمز کیرہک.

دوشمانیمز کوچلیدر. او، بزئک بوتون حیات مرکزلہریمزنی اوز قولندا توتمہ کدہدر. روسیہنک بزئک مملکتلہریمزگہ بولغان «حقی» نی مدافعہ کورہشدہ مونارشیت جنرال ماخروفیدان تارتوب سوسیالیست-دہ وولوسیونہر لہبہدہف گہ قادار بوتون روسلار دوشما-نمز تامانتدادرلار. بزنی آرزو ایتدیگمز غایہغا ایلتہدرگہن برگہ یول بار بولسا اودہ — بوتون استقلال یولندا کورہ شوچیلہرنک برلہشولہریدر.

بو یردہ رسولزادہ محمد امین بیکنک «استقلال» غازیتاسندا

بزئک فکریمزگہ بوتونلای قوشولوب اونی معقول کورگہ نلگینی بیلدیرگہن مقالہسینی بالخاصہ قید ایتمہک ایستہردم. امین بیک یالغز آذربایجان ملی قورتولوشی حرکتنک رہبری گنہ ایمہس، حتی عموم قافقاس مفہومندہ کی بویوک سیمالہرنک بریدر. بو جہتدہن بز اونک برلہشکہن جہہ توغروسنداغی فکریگہ بو جہہ فائدہسیگہ عموم قافقاس مفہومندہ خوش بر جریان کہ بی باقماقتا حقلیدرمز. «وولنویہ کازاچہستوا» ہم کوچلہریمزک برلہشتریلیوی

لزومی حقتدہ قطعی بیاناتدہ بولوندی.

بزئک فکریمزچہ بو برلکنی یاراتماقنک ایگ توغرو وہ یاخشی یولی آیریم ملی جہہلہر وکیللہرندہن عبارت بر مشاورہ مجلسی چاقیرماقدرد. بعض مسئلہلہر باردرد، کہ اونلارنی مطبوعات صحیفہلہ-رندہ ایمہس؛ برابرلکدہ عمومی بز ماسا توووزہ گندہ محاکمہ وہ حل ایتمہک لازمدر. طرفیمزدان قوزغانیلغان برلہشکہن جہہ مسئلہ-سیدہ، فکریمزچہ، مطبوعات یوزندہ (نہ قادار خوش بولسا بو-لسون) آچیق صورتدہ مناقشہ قیلیب بولمایدرغان، بو جنس مسئلہ-لہردہن سانالادر.

دیمہک، بزئک قطعی تکلیفیمز — ممکن قادار یاقین کیلہ-چہ کدہ آوروپا مرکزلہرندہن برندہ قریم، ایدیل-اورال، تورکستان، قافقاس، اوقراینا وہ استقلالچی قازاچیلار وکیللہرندہن مرکب بر مشاورہ مجلسینک چاقیریلماسیدر.

سوزمنی بئیرہرگہن «یہگی توران» دہ تورک جہہسی برلگی حقتدہ اورتاغا آیلغان فکر اوستندہ بر آز توقتاب اوتمہ کچی مہن. قاعتمچا، محمد صادق بیکنک تورک برلگی حقتدہغی آرزوسی فقط حرث ساحہسندہ، تاریخادہ ثابت قارداشلق توغوسینک داہادا یاقیندان معنوی وہ روحی بر صورتدہ عمومیلہشتریلمہسی اودہ انکشاف ایتدیریلمہسی شکلندہ وجودگہ کتیریلہ یلہدر. بز ایسہ حاضر نوقول سیاسی وہ سیاسی-اقتصادی بر مسئلہنی مطالعہ ایتمہ-

کده مز... مثال اوچون قریمنی، تورکستانی وه آذربایجانسی آلیلق.
 بونلار تورک اولکه لهریدر؛ آرالارنداغی قان قارداشلغی، تیل برلگی
 وه متقابل محبت نه تیکشیریشکه محتاجدر، نهده شبهه گه معروضدر.
 بو اولکه لهرده تورک حرثینک انکشافله متناسب بر شکلده معنوی
 باغلیلق دا اوسمه کدهدر. چونکه بو اولکه لهرنک حرث منبعی عموم-
 میدر — تور کلکدر. اونلارنک سیاسی جهتهدن برلگی ایسه باشقا
 مسئلهدر. مثلا: آذربایجان سیاسی وه اقتصادی جهتهدن تورکستاندان
 زیاده گورجستان وه باشقا قافقاس مثللهریله باغلیدر. بو سببدهن
 آذربایجاننک قافقاس قوفهده راسیونغا کیربوی غایت طبیعیدر. قریم-
 ده بونک که بی در: او، سیاسی وه اقتصادی خصوصده بزدهن کوره
 او قرائناغا یاقینراقدر. بو سببدهن قریمنک سیاستاً او قرائنا بلهن
 یاقینلاشیوی ایزمدر. اما سیاسی خصوصلاردا تورولو غروپلارغا کیر-
 مه کله برابر بوتون تورکلهر معنوی وه دیگر ههر جهته بربرلهرینی
 حمایه ایتمه لیدرلر. برده، روسیه ایمپریالیزمیغا قارشو یونالغان
 حاضرغی کیسکین سیاسی کوره شیمز چاغندا بوتون استقلالچی
 خلقلارنک برلهشکن استقلال جبهه سی مسئله سی آراسیغا حرثی بر
 تورک جبهه سینی سیقیشدیرماق، ساده چا اصولسز بولسا کیره ک دیب
 او یلیمز.

* * *

فرقه ایچنده ملی آغماچیلقلار

بوگونکی ساویت مطبوعاتی تورکستان قومونیسیتلاری وه
 ساویت مؤسسله رنده کی ملی تاریشمالار، یرلی وه روس مأمورلر
 آراسندا کی آغماچیلقلاردان کوب گنه بحث ایتمه کدهدر.
 روسلار یرلی مأمور وه ایشچیلهرنی مؤسسه، اداره وه فابریقا-
 لاردان قووش، اونلارنی توتوب دوپاسلاش، یرلی خلق تیلی وه
 حرثینی تحقیر ایتش که بی حرکتلهر بلهن مشغولدرلر. بو حرکتده

فرقه لی، فرقه سز بوتون روس مأمور وه ایشچیسینی قول قولغا
 یریب کیتمه کده لهر.

فرغانه ده اوچ فرقه سز روس ایشچیسینی مؤسسسه قلوب رئیسینی
 حکیم اسمایی بر تورکستانلی نی توتوب دوپاسلایدرلار. بو حادثه نی
 مجلسکه اشتراک ایتکن فرقه باشلوقلاری وه فابریقا مدیری چورق
 ایتمه سدهن اوتوروب سیر ایتکه نلهر.

فرغانه ده بر فابریقانک ایشچیلهر اونباشیسی حتی ایکچی بر
 فابریقانک باشلوغی یرلی ایشچیلهرنی توتوب اوره درلر.

که تته قورغاندا اجزاخانه ایشلهری رئیسینی اوز قول آستندا
 ایشله وچی بر تورکستانلی نی قووب یوبارغان وه اوزینک اوزیکستا-
 نده اوزیکلهرسز ایش قیلا آلدراغانینی، اوزیک ایشچیسینی، تیلیگه
 احتیاجی بولماغانینی سویله گن. بو مسئله اوستنده شکایت ایتلیکه-
 نده یو کسه ک یرلهرده گی فرقه وه حکومت ایشچیلهری ده بو یور-
 نداشلاری مستملکه چی روسنی یاقلاغانلار. بونلاردا ساویت مطبوعاتی
 فکرنچه بویوک روس ملتچیلگنک بر کورونوشی ایتمش. طبیعی
 یولداش ستالینچه نه تکه نده اوقتوبر انقلابینی خیقاروچی روس
 ایشچیسینک «حقلی» ملی غرورینک بر کورونوشیدر.

تورکستان یرلی قومونیسیتلارندا گی ملی آقیمدا اوزینی
 تورلو دورلهرده تورلو شکللهرده کورسه توب کیلهدر. روسلار تور-
 کستان ملی مختاریت حکومتینی یققیب بولشه ویک روس اداره سی
 توزدوکلهری زمان بر طاقم ملی ضیالیلار ملی منفعتزنی بو اداره گه
 اشتراک ایله تأمین ایتش، بو اداره نک باشیغا کیچیب اوتوروبیم
 ایچدهن تأثیر ایتمه ک فکرینگه توشکه نلهر ایدی. او زمان تورکستان
 قومونیسیتلارینک کوبچیلگی بو ملتچی ضیالی عنصرلهردهن ایدی.
 فقط یاواش یاواش اوز موقعینی محکمله مه کده بولغان موسقوا اوز
 مکتبلهرنده بر طاقم ده ایشانچلی جوجه لهر یتشیرمه ک لزومنی ده اونو-
 تماغان ایدی. مه نه بو موسقوانک اوز قولی بلهن تریپه له نوب یتشیر-

يىلگەن غىنىر اولكى ملتچى غىنىرلەرنىڭ يىرىگە كىچىكچەك ، موسقوا-
 نىڭ دىھا ئىمىتلىى ايشچىلەرى ، ترجمان ، مرشبلەرى بولاجاقدى . فقط
 بونىڭلەدە ايش موسقوانىڭ اوبلادىغى دەك بولوب چىقمادى . او موسقوا
 طلبەسى اىچىندەن دە ايش باشىغا كىلىپ حىقىى وضعىتى كورونچە
 مىلى تامارى قاباروب عىنلە يوقارىداكى ملتچىلەرنىڭ توتدوگى يولنى
 توتوب كىتوچىلەر كوب بولدى . حتى اونلارنىڭ اىچىندەن ملتچى
 بولوب عىبلەنونى اوزى اوچون بر شرف تلىقى ايتوچىلەر چىقدى .
 نىھىت موسقوا كوب زىمىتلەر سوكندا بولسادا فىض الله خواجە ،
 اكىمەل اكراىم ، آيتاق اوغلى وە اوراز عىساكەبى بر نىچەصادق بندەلەر-
 دە تاپوب آلدى . موسقوا بوسورتلە ھەر كون بر تورلو اوبورولە كدە
 بولغان توركىستان آگەتوراسىنى توزاتوب آلمانلىغىنى اىمىد ايتب
 سەوینەر اىكەن اصل اساسدە كى اوبوروق كورونوب قالدى .

بوكون اورتا آسيا بيوروسى وە توركىستانداكى محلى مىلى
 فرقه ادارەلەرى بوتون قىشلاق وە رايون فرقه وە حكومت مؤسسە-
 لەرنىڭ ايشچىلەرنىڭ بوتونلاى خلق منفعىتى تائىرى آستىدا قالدان-
 لىقلارغا شاھد بولوب اوتورەدرلەر . دىمەك موسقوا 14 سەنەك زىمىت
 نىچەسندە بلاواسطە خلق بلەن تىماسدە بولونوب ، اصل اجرا ايشلە-
 رىنى كوروجى بو غىنىرلەرنى اوز خلقى منفعىتىدەن بر آدىمدا آىرا
 آلمانغان .

بو سوڭ زىمانلاردا توركىستاندا آتاقورد اوغلى دىگەن عشق
 آباد شوراسى رەئىسى مشهور قومونىستىك قولى آستىدا بر آتاقورد
 چىلق « آقىمى بولغانلىغى چىقاريلغان . بو حر كىنىك مقصدى اوز
 ايلندەن بولغان ساويت « دوشمانى » غىنىرلەرگە ياردەم وە اونلارنىڭ
 ايشلەرنى ايلەرىلەش ، اونلارنى قولخوزلارغا تارتىش بلەن قولخوز-
 لارنى اونلارنىڭ تائىرى آستىغا كىرتىش بولغان اىمىش . توغروسىنى
 گەيتكەندە بولشەوىكلەرنىڭ توركىستاندا يوروتوب كىلدىكلەرى « بين
 المللىچىلىك » تىجىرىلەرنىدەن بو كىشى اوز اىلى اوز خلقى منفعىتىنى تو-

شونىمىش وە مظلوملەرگە ياردەم اىتمەكچى بولمىشدر . طبعىيلە بو
 كىشى درجال مسؤلىتكە تارتىلغان ...

تاجىكىستاندا لاقاى رايونى فرقه وە شورا ادارەلەرى باشىدا
 توروجىلەرنىڭ غەللە اىكىنى پاختاغا ترجىح ايتكەنلىكلەرنى آچىق
 سويلەپ خلقنى پاختا اىكىشىدەن ساويتوب غەللە اىكىشكە تشويق
 ايتكەنلىكلەرى وە باشقا رايونلاردا بولوب تورگەن بو كەبى چقىش-
 لار خلقدا ساويت سياستىگە قارشو بر احوال روحيە توغدىرماقدا
 اىمىش . فرقه اعضاسىدەن خلقنى پاختا اىكىنىگە قارشو چاقىروچىلار
 كوپەيمە كدە اىمىش .

اوزىكىستانىڭ كەرمىنە ، اورتا چىرچىق ، اىزباسكەنت ، قوراما
 وە باشقا رايونلاردا بولوب كىلگەن ساويت غىلەدارى آقىملار اوز-
 يىكىستان فرقه مركزى طرفىدان يوزەگە چىقاريليب اوگار قارشو
 تدبىرلەر كورولگەن .

قازاغىستاندا فرقه مركزى بلەن محلى تشكىلاتلار ، مركزى
 حكومت بلەن محلى حكومت ادارەلەرى آراسىدا ھىچ بر تورلو
 رابطە قالماغانلىغىدان ، فرقه اىمىرلەرنىڭ محمللەردە كى فرقلەلى ايشچى-
 لەر طرفىدان نظر اعتبارغا آلمانغاندىن ، قومونىست فرقهسىنىڭ
 اساسى وصفى بولغان دىسەپلىننىڭ بوتونلاى قالماغاندىن شكائىت
 ايتىلمە كدە وە بو حالغا قارشو بر تدبىر بولماق اوزرە اوبلوسىتلار
 تشكىلاتى قوروشغا تشبث ايتىلمە كدەدر .

مەنە بو ، توركىستان يىرلى قومونىستلار آراسىداكى مىلى
 آقىمنىڭ بر كورونوشىدر . بو آقىمدان قورقوۋە تىلاش بلەن بىخ
 اىتمە كدە بولغان ساويت مطبوعاتى بو آقىمنىڭ « صىفى دوشمانلارنىڭ
 بر مانەورەسى » بولوب مقصدىدە ساويت پاختا وە قولخوز سىيا-
 ستىنى يىقىتماقلا غومومىتلە ساويت حكومىتى سياستىگە شىدئەلى بر ضىرە
 اورمەك بولغانلىغىنى سويلەمە كدەدر .

بو تىبىت غايتىدە توغرى . بر كىرە بو آقىم منفعىتى ، توشونوشى

اعتباريله ساويت دوشماني بولغان تورکستان قيشلاقيسي، چاروا-
چيسي آقيميدر. اونك منفعتي، آچ قالماسلغي حتى ياشايا بيلمهك
امكاني يالغز ساويت روسيهسي سياستينك ييقيليشيغا باغليدر. ساويت
روسيهسي روس دولت سرمايه دارلغي سرايني تورکستان قيشلاقيسي،
چارواچيسي مزارى اوستيگه تيكمه كچي بولادركه انصافيني يوقا-
تماغان هيچ بر تورکستانلنك، كور كوريگه بو سياستكه خدمتچي
بولووي احتمالي هم يوق. مه نه بوكون ساويت مأموري بولغاني
خالدا، بوتون تهلكه لهرني بونيغا آلوب، قومونست فرقهسي
مرکزي امر لهريني تيگلمه گن، ساويت حكومتي سياستيه قارشو
چيقيب يورتداشلاريني پاختا-قولخوز سياستيه قارشو چاقيرماقدا
بولغان رايون، قيشلاق ايشچيلهري اوز خلقيغا مزار قازيماق ايسته-
مه گن، ملي روحييني يوقا تماغان تورکستانليلاردر. تيمور اوغلي

* * *

«بوردا تيل اوچون»

بو ييل بيشنچي ماي، روسيه بولشهويك فرقه سينك باش ناشر
افكارى سانالغان «پراودا» غازيتاسينك چيغا باشلاغانغا 20 ييل
تولووي مناسبتيله «مطبوعات كوني» اعلان قيلندي وه بوتون ساويت
غازيتالارى بوكون اوچون هافتالارچا اولدان حاضر لانبوب، او
كونكي سانلاريني بو بايرماغا آتاب چيقارديلار. او جمله ده ن-تور-
اكتاندا چيقادرغان بوتون ساويت مطبوعاتي دا بيشنچي ماي نسخه-
لهريني «پراودا» غا آناغان مدحيه لهرى وه اوزلهرينك ساويت اداره-
سى سايه سنده كور گن «موفقيتلهرى» بله ن تولدورديلار.

ساويت تورکستانداغى «ملى» مطبوعاتنك ايچ يوزيني «ياش
تورکستان» نك اوتكهن سانلارندان برنده خلاصه ايتكهن وه اونك
تيل جهتندن روسچه نك استيلاسيغا يولو قماقدا ايكه نلگيني ده بيلدير-
گن ايدك. روسلقتنك بو استيلاسي ده، باشقا استيلالارى كه بي،

بارغان سارى قورقونچ بر حال آلماقدا در. روسيه بولشهويكلهري
يالغز يورتمزنى سياسى، اقتصادى جهتندن تام معناسيله بر قيزيل
مستملكه حالغا ئه يله ترمه ك وه تينچ خلقيمزنى سيبسز يوزله ب،
ميگله ب. تورکستاندان هايداب چيقاروب اونك ييريگه روسيه دن
روس ايشچيسي وه روس موژيكله ريني اکتيريب اوتقوزماق قناعت
ايمه سدن، حتى تيليمزنى ده روسلق استيلاسيغا يولو قتورماقدا لار.
روسلقتنك تورکستاننى قاپلاما قدا بولغان بو هر طرفلاما
استيلاسى — ايستر تورکستانداغى، ايستر چيت اولكه لهرده گي —
ملتچى وه يورچى تورکستانليلارنى غنه ايمه س، حتى ساويت اداره-
لهرنده ايشله مه كده بولغان ديگر يورتداشلاريمزنى دا، شهبه سز، قور-
قو وه اندیشه گه توشورمه كده در. فقط يورتداغى توغانلاريمز تاوش-
لاريني چيقارا بيلمه ك امکائندان محرومدرلر.

حال بوندای ايكهن، تيل قايعوسى بله ن ياقيندان علاقه دار
بولغان بعضى تورکستانلى ساويت محررلهري، قيزيل قامچى ضر-
بهسى قورقوسى وه موسقوا «پراودا» سينك كورسه تهن يولندان
چيقماسلق مجبوريتى آستندا بولسا كيره ك، تيليمز گه كابوس كه بي
چو ككهن بو روسلاشما تهلكه سيني اكورمه سلكه سالوب، تيل
خصوصنداغى «كوب» يوتوقلار» دان بحث ايمه كده درلر. حاضرغى
ساويت تورکستانى «ملى» مطبوعاتندا بو خصوصه يازيلغان برقانچا
يازولار ايچنده، بالخاصه «قيزيل اوزيکستان» نك يوقاريدا ذكر
ايتلگن «مطبوعات كوني» گه مخصوص 5 نچى ماي سانداغى اعظم
ايوب مقاله سى نظر دقتنى جلب ايتهدر. «بوردا (برا) تيل اوچون»
باشلوغى بله ن يازيلغان بو يازودا مقاله ايگه سى تيل وه اونك اهميتيني
سوسياليزم قوزولوشى نقطه نظر نده ن تعريف ايتب تيلنك ايشچى-
دهقان عامه سيغا توشونه رلك بولووي لزوميني لينين گه استناداً
ايلگهري سور گهنده ن سوڭ يه نه لينين نك «روس تيليني تازالاشقا»
ديگهن اثر نده ن (اوزيچه):

«ياقین غنەدا او قوشقا اور گەنگەن، كیشیگە، بر یە گیلک صفتیدە اجنبی (چیت) سوزلەرنی ایشلەتیش عفو ایتلەرلك بولسا هەم ادبیات-چیلارغا («لیتەراتورلارغا») بو ممکن ایمەس. بزگە، کیرە کسز اورونلاردا اجنبی سوزلەرنی ایشلەتیشکە اوروش آچو وقتی کیلمە-دیمی؟» جملەلەرنی اقتباس ایتەدر وه سوزیگە دوام قیلیب دیدر: «بز تیلنی عاممەغا یاقینلاشتیریشدا کوب یوتوقلارغا ایگەمز. بو یوتوقلار قبر تاشلاری قازیغان، توزانلی آرخیف کتابلاری ورقلانغان چاغاتایچیلارغا قارشو؛ بو یوتوقلار کوبچیلکنک طلیگە قولاق سالیشتی ایستەمی، هیچ کیرە کسز اورونلاردا اجنبی سوزلەر آرقاسیدان هانسراغان «فضیلت» فروشلەرگە قارشو کورەش نتیجە-سندە قولغا کیرگیزیلیدی. حاضرغی اوزیک تیلی سوسایلیم قورو-لوشینک رواجلەنیشی وه محتککش عاممەدا مدینتک اوسوشی اس-سیدە بائسماقدا وه کیگەیمە کەدەر...»

لینین بو جملەلەرلە روس تیلینی اجنبی سوزلەردەن تازا-لاشقا چاقیرغانی کەبی، دیگر بر سوزندەدە «اوقتوبر تیلی» بولغان روس تیلینک یاراتوچیلاری سانالغان پوشکین، تورگەنەف، تولستوی کەبی روس قلاسیقلاری وه اونلارنک روسچەسی اوچون پرویاغاندا یوروتکەن وه اونلارغا هجوم ایتەگەن ایدی. لینیننک اهمیتسز بر «امت»ی بیرندە بولغان اعظم ایوب «باتر» ایسە ستالین دورینک «ناشاتر» («ناوشادیل»)ی تأمیری آستندا «انقلابچی» لقا اوز «یغمبر»ی سانالغان لینیندەدە اوزوب کیتیپ، اوزینک بوندان بر نیچە ییل ایلگەری منسوب اولدوغی بر زمزەگە، دیمەك او-زینک کیچمیشیگە هجوم ایتەدر.

اعظم ایوبنک بحث ایتدیگی بو «چاغاتایچیلار»، «فضیلت فروشلەر» مسئلهسیگە کیلسەك، بونلار تورکستاندا بولشەویک انقلابی اوللارندا آوجلانوب، بوتون تورکلەر اوچون مشترک بر مطبوعات وه ادبیات تیلی یاراتماق فکری طرفدارلاریغا قارشو تورغان «چاغاتا

تایچی؛ اوزیکچی» تاز «گورونکچیلەر» ایدی وه بو «تارگورو-نگچیلەر»دەن بری دە مەنە شو اعظم ایوب افندینک اوزگەسی ایدی. بو «گورونکچیلەر»، او زمانعی فعالیتلاری سایەسندە هیچ بولماسا اوزینک تورکچەسینی آچاغانە یاخشی اورگەنە بیلگەنلەر ایدی. اعظم افندی دە اوزینک بوگونکی تیل بیلگیسینی وه یازا بیلمەك اقتدا-رینی هەرحالدا اوزمانعی «گورونکچیلگی» وه «فضیلت فروش» لغی-هم «قبر تاشلاری قازیغان» وه «آرخیف کتابلاری ورقلانغان» لغی آر-قاسندا قازانمشدر. اگر بو بولماسا ایدی، شەهەسز اعظم ایوبنک دە یازو اسلوبی وه اقتداری تام معناسی بلەن «پرولەتار» بولور ایدی. ایندی ایسە، وقتیلە اوزیکچەنک آنا منبعی سانادیققلاری «قبر تاشلاری» وه «آرخیف کتابلاری»غا هجوم ایتەك مجبوریتی حس ایتلمشدر. چونکە یالغز روسچە اوچون سویلەنگەن لینین سوزلەرنی اقتباس ایتەك بلەن گنە «پراودا»نک غضبندان آمین بولوش قیین وه اونگچون بر آزدا اوز کیچمیشیگە هجوم ایتەك لزومی اورتاغا کیلیب چیقغان بولسا کیرەك.

مقاله ایگەسی بو یوتوقلارنک یتەرلك ایمەسلگینی دە قیدایتیشنی اونوتماغان؛ او تیلنی داهادا بائیتماق اوچون عاممە تیلیدەن فائەدە-لەنیش لازم ایکنکلیکی اعتراف ایتەدر. میگلەرچە دیواری غازیتا، ایشچی-دهقان مجلسلەری وه باشقالارنک عاممەنک تیل بایلغندان فائەدەلەنیش اوچون یاخشی واسطەلار ایکنکلیکی بیلدیرگەندەن سوڭ ایوب افندی: «اما گەپ شونەدەرکە عاممەنک مەنە شو یاشاوچی سوزلارینی پایقاش، اوگا قولاق سالایلیش وه عملگە آشیرا آلیش شرطدر» دیدر وه مقالهسینی شو جملە ایلە بئیرەدر:

«لینیننک روس تیلینی تازالاش توغروسنداغی فکرلەری

اوزینک تیلی اوچون آینوقسا مهم وه ضروردر.»

اعظم ایوب افندینک تیلنک بائیتلیوی خصوصندە کیگ خلق عاممەسینک مهم منبع ایکنکلیگی وه تیلنک تازالانیشی لزومی حقندە-

غى فكرلەرنى بىزدە توغرو تاپامز. بونى ھېچ كېمىسە انكارايتمەيدىر. فقط شونى دە اونو تىماسلىق كېرەك، كە اعظم ايوب نك مراد ايتدىكى اھالى تېلىنك اساسى چاغاتا ئىچا در؛ وقىلە «گورونگچى» بولغانى زمان اعظم افندى نك اوزى دە يالغز «قبر تاشلار ندان» ايمەس، كېك خلق عاممە سېندان دا استفادە ايتكە ندر. «بوررا تىل» اوز ماضىسىغا ھىجوم ايتمەك بلەن ايمەس، بارغان سارى كوپەيمە كدە بولغان روس سوزلەرنەن تېلىنى ياخشى قوروماقلە حاصل بولادىر. چاغاتاى

قوشومچا: بوكونكى روسچە بولشەويك غازىتالارى ۋە ادىبى اثرلەرنىك تېلى دە نە مىختىكشەلەر، نەدە ادبىيا ئىخىلەر اوچون قولاي آگلاشلىيرلق بر حالدا ايمەس. بونى قىد ايتمە كدەن اىمقصدىمىز روس تېلىنى مدافە ايتمەك بولماى، بوكونكى ساويت سېستەمىنى كورسەتمە كدر.

ج

يالغانچىنىك آيغاغى يانندا

«ياش تور كىستان» نك 25-27 نچى سانلار ندا زكى ولىدى پىكنك «علمى يالغانى» حقدە يازغان مقاله لارىمغا «آئىز مېجموعە» نك 12 نچى نىسخە سىندە K. A. حرفلەرى آستىغا ياشىرىنغان افندىنىك قىلغان اعتراضىغا خستە لغم سېبلى مېجموعە مزنك اوتكەن سانندا مفصل جواب بېرە آلماغان ايدىم. بو اكوگلسز وظىفەنى ايدى بەجەردە مە كچى مەن.

زكى پىكنك «علمى يالغانى» حقدە غى مقاله نىك ماھىتى، زكى پىكنك خوقند مختارىتى خصوصندە غى مطالعه ۋە اىضاحىنى بولشەويكچە دېب آتاماغىمدان عبارتدر. بوگا دليل اولاراق زكى پىكنك اوز يازدىقلارنى عىنا اقتباس ايتكەن ايدىم. زكى پىك ايسە اوز كىتابندە بولشەويكلەرنك يازدىقلارنى حرفى حرفى تكرر ايتب «خوقند حكومتىنك يگانە استناد گاهى باصماچىلار رېئىسى «اير-

گەش» ايدى» ۋە «حكومت تمامىلە سرمايە دارلر ك نفوذى آلتندە بولونىوردى» ديدىر. سوگرا اوزندەن علاوہ قىلىپ يازادركە: «حكوتى مەك دە تقرر ايتىش بر فكرى ۋە پروگرامى يوقدى. روس مەكتەپ-لەرنە تحصيل گورەن منورلر ك بر چوغى بو حكومتە مىلى اوتونومى غايە سىندەن زىادە بولشەويكلەكە راضى اولماق ۋە كەرەنسكى حكوتى مەتېنە صداقت كوسترمك اساسندە اشتراك ايتىشلردى.» ۋە نھايت: «چوقاي اوغلى مصطفى نىش ايتدىكى خاطر اتندە حكومت اعضالغە ايتخاب اولوندىغى كون يىلە اوتونومى اعلانى فكرىنە طرفدار اولما لىدىغى، كەرەنسكى حكومتىنك سقوطندان سوگورەدە بو حكوتى مەك مەشى صفتىلە ايش قىلوب ا كوردىكىنى فقط ھېچ بر كېمىسە يە درد آگلاتامادىغى سويلەمە كدەدر.» ۋە سائره. بوندان سوگ زكى پىك ئەللە قايسى بر «مىر آلاى چايشەف» حقدە غى بولشەويك يالغانىنى دە كتىرىپ، بونك اوستىگە «مالىە ناظرى معاونى يهودى زىگەل» توغروسندە اوز خصوصى اويدورماسىنى قوشادىر.

مەنم مقاله لارىمغا كېم، قاي روشدە ۋە قاي بىزدە جواب بېرمەلى ايدى؟ زكى پىك مەنم يازدىقلارنى تەكذىب ايتە بىلمەك اقتدارندە ايسە، او اوز تەكذىب نامە سىنى بولتلى روشدە يازوب «ياشى تور كىستان» ادارەسىگە يوللامالى ايدى. ھەر گاه مەن مېجموعە غەمزە اونك باسلىشىغا مانع بولسام يالغز او زمان گنە K. A. افندى مەنى «دەموقرا تىزم» اساسلارنى بوزودە عىبلە يە بېلىردى.

لكن زكى پىك بالذات جواب بېرمەدى. چونكە اونك بېرەدر گەن جوابى يوق. اونگچون اونك اورنىغا K. A. افندى جواب بېرىشكە توتوندى. فقط بو افندى زكى پىككە اسناد ايتلگەن «بولشەويكچە مطالعه ۋە اىضاح» نى تەكذىب ايتدى مى؟ اصلا. حتى او بوتوغرودا بر آغز سوزدە يازمادى. يالغز ايكىنچى درجەدە گى بر نقتە دە، يعنى زىگەل خصوصندە مەنى تەكذىب ايتمەككە اورونوب، K. A. افندى يازادىر: «12 نچى تىرىن (*) 1924 دە بەرلىندە يازىلان

عبدالقادير بيك نوتلارندا «شاه احمد فينانس ناظري» كلمه لهرى ياتندا چوقاي اوغلونك كندى ئەلبە يازيلان شو جمله يى گوزومزله گوريورز: «براكتيچسكى فينانس ايشلرى هينريخ زيگهل خوقند پيرژه ووي كاميتهت رئيسى قولوندا بولدى. بو كشي حكومت اعضاسى حقنه مالك ايدى».

بونى اوقوزكه ن تيلگه برنجى گه لده شو سوراغ. كيله در: عجا K. A. افدى (K. A. نك A. K. ايمه سلگى فرض اپتلكهن تقديرده) مه نم قول يازوومنى ياخشى تاندرمى؟ بو سوراغنى بونداي بر نهرسه نك مه نم تامانمدان يازيلغان بولويونه شهبه قيلغانم سببلى يريب اوتوروبمهن. زيگهل دولت استقراضى اصولينى وه يه گى سالوق (ويرگى) سيستمينى توزوش ايشلهرنده متخصص اولاراق فعال صورته قاتناشقان، لکن زكى بيك يازغانى كه يى «ماليه ناظري معاونى» بولماغان ايدى. خوقند حكومتنده فقط ايكي گنه ناظر معاونلى اورونى بار ايدى — مى مدافعه (مير عادل) وه ايچكى ايشلهر (عبدالرحمن اورازاى) ناظر معاونلقلارى. بوندان باشقا هيچ بر تورلو ناظر معاونلى بولماغان؛ ناظر معاونى بولماغان بر آده منك حكومت اعضاسى حقندان افانده لهنه آلماسلغى به للى بر نهرسه در. K. A. افدى نهايتده شهبه لى وه متردد بولغان مه نه شو ماجرادان باشقا هيچ بر تورلو برديه كتيرمه يدر.

زكى بيكنى «خوقند حكومتنده معين پروگرام بولماغانى» خصوصنده ياقلاماچى بولوب K. A. افدى: «اگر پروگرامى معين اولسايدى بو حكومت يالگز ايكي آي سورمه ز وه نفوذى خوقنده منحصر قالمازدى» ديب يازادر. مه ن اهم شو «اگر» دن باشلايمهن. اگر K. A. افدينك سياسى سوادى بولسايدى، او خوقند مختاريتى وه اونك حكومتى حقنده زكى بيكنى يالغانلارندان باشقا بر نهرسه اوقوغان بولسايدى، شهبه سز بو كه يى نهرسه لهرنى يازماس ايدى. اولاً: افدى، «اگر پروگرامى معين اولسايدى او حكومت يالگز

ايكى آي سورمه زدى، كه يى «عكسى جهته دن اثبات
„Доказательство от противного“

اصولى جانيز طبيعت ايله مشغول بولادرخان هندسه علمنده قوللا-
نلا ييليز؛ بو انسانك فردى اراده سى بلهن علاقه دار بولغان جانلى
حقيقتلارغا تطبيق ايتله آلمايدر. سز نك اقولانديغكز «تثبیت» اصوليغا
بيريلگهن تنقيدچى وه تاريخچيلار اوزله رينك “testimonium paupertatis,
يعنى (علمى) كه مچيلكله رينى اعتراف قيلغان بولورلار.

ايندى، «خوقند حكومتينك نفوذى» خصوصيغا كيله يلك.
زكى بيك: «حكومت تماميله سرمايه دار لار ك نفوذى آلتندا
بولونوردى» ديب يازغان. مه ن بونى تكذيب ايتدم. K. A. افدى
ايسه حكومت نفوذينك يالگز «خوقنده منحصر» قالغانلغندان بحث
ايتدر. نه زكى بيك، نه ده اونك مدافعه چيسى K. A. افدى خوقند
مختاريتى دورنده توركستاندا بولغان. ديمه ك، شخصى شاهدلكلهرى
بولماغان سببلى اونلار — زكى بيك بر «تاريخچى» وه K. A. ده
اونك مدافعه چيسى صقتيله — بو حكومتك نفوذى حقنده غنى حكم
لهرينى بو حقده يازيلغان اثرلهر گه تا يانوب بير گهن بولمايدرلار. بو
توغرودا يتهرلك قانداز معلومات منبعلهرى بار. (خوقند حكومتى
توزولوشينك برنجى كوننده ن اعتباراً ساويت حكومتى هيچانغا كيله
باشلادى. بو، زكى بيكنى اوزيگه ده، بهيچ بولماغاندا بولشه ويك
سافاروف كتابندان، معلومدر. ساويت حكومتينك بو هيچانغا سبب،
بر مختاريت حكومتى بولغان خوقند حكومتى نفوذينك (خوقند
شهرى بر طرفه تورسون) حتى يالغز فهرانغا ايمه س، ساويت حكمو-
متينى ياقلاخان روس ايشچى وه عسكرلهرينده ن باشقا، بوتون تور-
كستانغا ياييلغانلغى ايدى. زكى بيكنى «علمى» يالغانغا جواباً
يازغان مقاله لاريمدا بو گاه بر قانچا دليللهر كتير گه نمهن. لکن
زكى بيك وه اونك «علمى» يالغانى مدافعه چيسى K. A. افدى
مطبوع وثيقه لارغا كوز يومه درلهر. اوقوچيلاريمزنى تالديرماسلق!

اوپون ایکی مقابل منبعدان آلغان ایکی گنه دلیل کتیرمه کله اکتفا ایتهمه. بونلارنک بری «یاش تورکستان» نك 29 نچی ساندا باسیلغان «تورکستان مسلمانلارینک 2 نچی قورولتایی قرارنامه سی» در. مذکور قرارنامه نك 3. نچی ماده سنده: «بز 95 فائض تورکستان مسلمانلاری و کیلله ری قورولتایی قیلیب خوقد شه ریده تورکستان ملی مختاریت حکومتینی اعلان ایتدک...» دیله در. بو قرارنامه نك 1922 نچی ییلدا عصیانچیلار منطقه سنده یازیلغانلغینه دقتگزی نچی جلب ایتهمه. دیمه نك 4 ییل اوتکه ندهن سوکدا تورکستانلار خوقد حکومتینی اوز حکومتلری دیب ساناماقدا دوام ایتکله نله ر. بر حکو- متی اوز حکومتیم دیمه نك، اونک نفوذینی قبول ایتمه ک دیمه کدر. کورونگز، خوقد مختاریتی حقنده بولشه ویک تاریخچیسى آله کسه یه نکوف قاندا ی شهادت بیرمدر: «خوقد مختاریتی یالغز خوقد شه ریگه وه یاخود آفرغانغا مخصوص محلی بر حرکت ایمه س، تورکستانک بوتون منطقه لارینی اوز ایچیگه آلغان، ملیت آیریلیغنا قارامای، بوتون تورکستان بورژوا سینیی اوزیگه تارتقان وه اوز انکشافینک توزلو صفحه سنده تورکستان اها لیسینک بعضی طبقه لارینی دا اوزیگه جلب ایتکهن عموم تورکستان حرکتیدر» (*).

مه نه بربریگه بوتونلای قارشو ایکی منبعدهن چیقغان بو شهادتلار «تاریخچی» زکی ولیدی یک ایله اونک ساخته مدافعه- چیسى K. A. نك خوقد حکومتی نفوذی حقنده یازدیقلارینک نامیله یالغان ایکه نلگینی کورسه تهر.

*) «Кокандская Автономия есть движение далеко не местное — кокандское или даже ферганское, это — общетуркестанское движение, охватившее собою его районы и втянувшее в себя всю туркестанскую буржуазию независимо от национальности, и на разных этапах своего развития присоединяющее к себе и некоторые другие слои населения Туркестана».

بختسزلیغیمغا بو نفوذ یالغز معنوی گنه بولوب قالدی. اوندان کیره گینچه استفاده ایتمه ک اوچون خوقد حکومتی قولوندا تورکستان قیلاب آلغان روس اوردوسینا قارشو چیقارلق عسکری کوچ یوق ایدی.

زکی بیکنک بولشه ویک رهبرلریگه «کوب محترم اورتاق!» خطابیله یازغان وه اونلار حضورنده اوزینی آقلاماق اوچون «مه ن حالا چیت اولکه لهرده یوروب عائلهم اوه آنا-آنامنک بولشه ویکلهر تامانیدان تضییق ایتلوه لریگه سبب بولورلق بر حرکتده بولونماغان ایدم» شکلنده گی بیاناتی وه «سویت باشقردستانی انقلاب قومیته سی سابق رئیسى زکی ولیدی» دیب امضالاغان مکتوبلهرینک K. A. افدی تامانیدان تورکیه غازیتالارندا بعضاً بولشه ویکلهر اوچون «یولداش» سوزینی قوللانغان مقاله لار ایله تیگله شتیریلوی ده کوب آنائیلک وه بالالقدر. ملاحظه بویوروگز، اهر بر ملی فعالیت ایگه سی اوچون حقیقتاً رذالت سانالادرغان بو مکتوبلهر یازیلغان جاغدا زکی بیکنک اوزی تورکستان ملی تشکیلاتینک رئیسى بولوب تور- غان ایدی! اهر بر تورکستانلی، وه اوزینی «ملی» خادم (یعنی بولشه ویکلک دوشمانی) دیب ساناغوچی اهر بر باشقورت بوئی یاخشی بیلمه لی وه خاطرندا ساقلامالیدر... اگر K. A. نك بو محاکمه اصولینی جدأ قبول ایتمه ک لازم کیلسه، او زمان زکی بیکنک 1919 نچی ییلدا بولشه ویک فرقه سینا کیرمه ک اوچون قیلغان موسقوا سیاه- حتنی تورکیه دولت آده ملارینک یاقینداغنه واقع بولوب اوتکهن موسقوا سیاحتلهریله، وه خلقیمز نك قانینی نهر که بی آقینغان روس قیزیل قوشونی صفلاریغا زکی بیک تامانیدان یوللانغان پیچاره باشقورت عسکری فرقه لارینک بولشه ویک بایراغی آستداغی سو- غوشینی دا تورک اوردوسینک آنا تولودا قهرمانچاسینا قیلغان ملی قورتولوش محاربه سی بلهن تیگله شترمه ک ممکن بولور ایدی!...

اگر K. A. نك «یگی تورکستان»، فرانسوزچه «اورپان-ه» اوقسیدان «Orient et Occident» وه «یاش تورکستان» مجموعه- لهرنده گی مقاله لاریمغا قارشو قوللانغان اصلا قبول ایتلمه سلک معامله سی وه استانبول مجموعه سنده هم بالذات مه نم هم ده «یاش تورکستان» نك سیاسی خط حرکتیمزگه بر شبهه کولکه سی سالماق

تجربه سینی قلیب کوروی بولماسایدی، مه نم اوگا پیره درگن جوا-
بمنی بونگله بئیرمهك ممکن بولور ایدی.

ایندی K. A. انك «یگی تورکستان» ده گی مقاله مغا قارشو
قیلغان معامله سندن باشلایمهن. K. A. افدی مه نم زکی بیکنك
«علمی یالغانی» حقنده گی مقاله لارم وه اوزینك بو مقاله لارغا عائد
جوابی بلهن رابطه سز بر شکلده مه نم «یگی تورکستان» نك 7 نچی
سائداغی مقاله مدان «خوقند حکومتی اعضا لارینك فکری اضطراب-
لاری آگلایشیلور» دیگهن نهرسه نی چیقاروب یازمشدر. مه ن بو
مقاله منی قایتادان دقتله اوقوب چیقدم؛ لکن اونده خوقند حکومت
اعضالاری آراسنداغی «فکری اضطراب» حقنده بر سوزده ناپالما-
دم. او مقاله ده «موقت خلق شوراسی» اعضالاری آراسندا حکومت
سایلاش حقنده گی کورونگهن ایکی تورلو فکر توغروسنده سویله-
نهدر. ههمده بو ایکی تورلو فکر، حکومتی سایلاشدان اول بولوب
اوتکهن ایدی. دیمهك، حکومت اعضالاری آراسنداغی «فکر
اضطرابی» نی K. A. نك اوزی اویلاب چیقارمشدر. فقط، «یامان
آیشمای یاخشی یوق» دیگهندهك، بو مقاله مغا استناد ایتکهنی اوچون
K. A. دان کوب ممنونمهن. چونکه شو مقاله نك اوزی، مه نم اول
ههم یازدیغم که بی، زکی بیکنك «بزدهن کوره بولشه ویکله رگه
داها آرتق اینانادرغانلغینی» تصدیقلایدر. حقیقتآدا او مقاله ده «میر
آلای چانیشوف» حقنده مه نه شو سوزلر یازیلغان:

«تورکستان ساویهت مطبوعاتنك» چانیشوف مختاریتلی تور-
کستان حکومتی طرفندان باش قوماندان اولاراق تعیین اولو-
نمشدی» دیه یازدیقلاری یالاندر. تورکستان ملی حکومتی چانیشوفی
حکومت خدمته آماق دگل، بلکه اونی خوقنددن چیقارمشدی.
اونك خوقنده گلمه سی مختاریتچیلارله ساویت حکومتك مجادله سی
دورنده در، که او وقت ملی حکومت داغیلمشدی. («یگی تور-
کستان»، 7 نچی سان، 10 نچی صحیفه).

زکی بیکنك اوز «علمی» کتابنده: «چوقای اوغلی مصطفی
نشر ایتدیگی خاطر ائنده حکومت اعضالغنه انتخاب اولوندیگی کون
یله اوتونومی اعلانی فکرینه طرفدار اولمدیغنی، که ره نسکی حکو-
متینك سقوطندن سوگرده بو حکومتك ممثلی صفیله ایش قیلوب
کوردکنی فقط هیچ بر اکیسه یه درد آگلانامادیغنی سویلمه کده در»
دیب یازماقله قاندا یالغان سویله گهنی اثبات ایتمهك اوچون مه ن
شو مقاله مدا بر آزدا دوام ایتمه ن. مه نم بو خصوصدا «یگی تور-
کستان» دا یازغانلارم مه نه شونده ن عبارت:

«... موقت حکومتی تمثیل ایدن تورکستان قومیته سی اعضا-
لرندن طاش کنده یعنی تورکستانك حکومت مرکزنده سربست قالان
یالگز بن ایدم. روس تشکیلاتلرینك بعض بر مثللری، آیری، آیری
صورتده، بیگا مراجعتده بولوناراق یگی حکومت ایله مجادله مر-
کزی اوله یله جك بر حکومت تشکیل ایتمه می رجا ایتدیلمر. بن
کندی می بو وظیفه لری ایفا ایدنه یله جك قادار مقتدر کورمه مشدم.
چونکه بو مجادله یی موفقیتله دوام ایتدیرمک ایچون ألمزده هیچ بر
واسطه و چاره یوقدی. روس نقرلرینك بر مسلمان ریاستی آلتنده
حرکت ایتمه یه جکی پک معلوم ایدی...»

«خلق طلبلرینك متشکل بر صورتده اظهارینه یالگز بر واسطه
واردی، که اوده «متحد و بر مسلمان تشکیلاتی» وجوده کتیرمک
و اونك نامه و اونك بایراغی آلتنده اجرای فعالیت ایتمک...»

«تشرین ناینك برنجی کونی ایکی آرقداشمله برابر سمرقنده
کیتدك. بوراده بز، اهلینك ده ویریلن موقت حکومت بایراغی آلتنده
هیچ بر حرکته راضی اولمادیغنه قناعت حاصل ایتدك (*). سمرقنددن
فرغانه یه گلدك. بوراده ده وضعیت عینی ایدی: ده ویریلن حکومته
طرفدار اولان تک بر مسلمان یوقدی. بو موقت حکومتك تورکستان

(* بو وضعیتنی بزگه بورونغو کوره نسکی حکومتینك سمرقند وه فرغانه ولایت
قومیسارلاری سلینقو ایله مایه فسکی ده آگلانان ایدیلر. میچ.

«وملى لەشتريش»، ايشملهرى

ساويت روسيهسى مستملكه سياستينك 15 يىللىق مندرجهسى اوستنده بر كوز يوروتسهك اوندا بر قانچا جنسدهن «لاشترش»، «لەشتريش» لەر آراسندا برده بر تورلو مستملكه «ملى جمهوريت- لەرى» نده اداره لەرنى مليله شترش - ييرليله شترش - ييرلى خلقغا ياقينلاشترش ديگن بر ماده هم كورهمز. اصلنده بو ماده ساويت سياستى پروگرامدا «قولخوزلاشترش»، «ساويت صنايعىنى پاختا بلەن تامين ايتش» كه بى بر قانچا «ش» سياستلەرندهن كوپ ايسكىدر. اونك باشى ملتلهرگه تعين مقدرات حتى وعد ايتكەن معروف يالغانچى پراقلامسيون بلەن باشلاندر. فقط بو قدر ايسكى لگيگه رغماً بو يازيق ماده ساويت سياستينك هر كيم طرفدان بر تورلو ايضاح ايتيله درگەن، ائڭ حنئا قسىمى بولوب چيقدى. اون تورت يىلدا بىرلى ساويت مفسرلارى طرفدان تورلو شكللەردە تفسير ايتىلب، چاينالوب نهايت اداره لەرنى ييرلى خلقلارغا ياقينلا- شترش يعنى اداره لەرنى ييرلى خلقلار تليده يوروتوش شكلنده تقرر ايتكەن بولوب كورونه در.

بو مسئله كوربدەن جيميقيب، يوقالوب كيتكەن ايدى. بوكون ساويتلار مطبوعاتى يوزىنى تولدورغان پاختا ايكن ايشلەرنى بترش، ايكي نلەرنك پلان بلەن موافق بولغانلىغى تفتيش ايتش، «قولخوزلاشترش»، «قولخوزلارداكى دهقانلارنى سوسياليستچا تربيه لەش» لەر قاتارىدا برده شو ييرليله شترش مسئلهسى كورونوب قالدى.

بو حقدە اول مركزى فرقه قوميتەسى وه اونك اورتا آسيا بيوروسى، سواگراداندا ييرلى جمهوريت فرقه وه حكومتلەرى قرارلار بىردىبلەر. اوزنيكستان وه توركمەنستان حكومتلەرنك بو توغروداغى قرارلارى شايان دقتدر. بو قرارلارغا قاراغاندا بر

قوميتەسىلە آز-چوق تشريك مساعى تجربەلەردە بنم بو روس موقت حكومتينك حاميسى و جدى طرفدارى صفتيله اصرارمه حق و امكان و يرمە يوردى...» («يگى توركستان» 7 نچى سان، 8 نچى صحيفه)

بو ييرده شونى دە قيد ايتمهك كيرهك، كه او زمان (1927 نچى يىلدا) «يگى توركستان» زكى يكنك اوز رهبرلگى آستندا چيماقدا وه مەنم مقالەم استانبول شيوه سيگه عبدالقادر بيك طرفندەن آعداريلغان ايدى.

نه قادار عجيبدر، كه K. A. گه اوزينك «برلين نوتلارنداغى» 1924 يىلغا عائد «ئەللە قانداى شبهه لى «قيد» يمىنى كورسە تكوچى عبدالقادر بيك وه K. A. افندى، مەنم «يگى توركستان» دە گى مقلا- لەمنك زكى بيككه قارشو ايگ كوچلى بر قورال، هەمدە «زكى يكنك بزدهن كوره بولشە ويكلەرگه داها آرتق اينانوى» (مثلا زكى يكنك «مير آلاى چايشوف» حقدە يازديقلارى) وه مەنى مختاريت مخالفى هەمدە بورونى كه زەنسكى حكومتى تشويقاچيسى قىليب كورسە تمهك تجربەسنى قىلماقلا يالغان سويلە گەنى حقدە غى قناعتمنى قوتلايدرغان بر قورال ايكة نلكيگه اهميت يرمە گە نلەر. لکن K. A. افنديك مەنم مقالەمدە اصلا موجود بولماغان نەر-

سەنى تايشى (مثلا: «خوقند حكومت اعضالارى آراسندا فكرى اضطراب») وه او مقالەدە موجود نەرسە گە — زكى يكنك «مير آلاى چايشوف» حقدە غى يالغانى وه مەنم حقدە غى غيبتى توغرو- سنداغى رديەمگه — كوز يوموش هيچ قيزيق ايمەس؛ چونكه زكى يكنك «علمى» يالغانى يالغز حقيقتغا كوز يوممهك بلەن گە مدافعه قىلماق ممكندر. كوپ تأسف ايتەمەن، كه K. A. نك بونداى يالغانىنى يالغان بلەن مدافعه ايتش اصولى، توركيەنك فكر مجموعەسى آتالغان وه بزگه قارشو بوتونلاى بيطرف قالووى لازم كىلگەن «آتسز مجموعە» صحيفە لارندا قوللانيلمشدر.

(سواگى كيلە جهك ساندا) چوقاي اوغلى مصطفى

قسم اداره لهرنگ اوتكەن آپریل آیندا بیرلیه شتریلیب بیتكەن بولو. شی، بر قسمنگ دە شو آلدیمزداگی ایپول آیندا وه 33 نچی ییلنگ باشندا، نهایت 33 نچی ییلنگ آپریل آییغاچا بوتون اورتا آسیا محلی جمهوریتلهری اداره لهرنگ بیرلیه شوب بیتكەن بولوشی کیرهك. اداره لهرنگ بیرلی خلقغا یاقینلاشیشی کیره کلگی ساویت حکوم. متیگه بو کون یه نه ده آرتیغراق سیزیلمه کده بولسا کیرهك. بونی یوقا. ریدای سولیه دیگمز قرار هم، کورسه تمه کده بولسادا اونی اورتا آسیا بیوروسی ناشر افکاری «پراودا ووستوگا» غازیتاسیغا بیرلیه شتریش مسئله سی اوستیده. که تته قورغان دان خبر بیرمه کده بولغان بر مخبر جوده آچیق قلیب کورسه تمه کده در. بو فرقه وه حکومت قرارینک که تته قورغان دا اداره باشیغا کیچیپ اوتورغان روس توغانلاری طرفدان شدتلی توسوقلارغا اوچرهمه کده بولغان دان شکایت ایتمه. کده بولغان بو مخبر «له نین ملی سیاستینک شو اداره لهرنی بیرلی خلق. لارغا یاقینلاشتر و ماده سی توغری ایشگه آشیریلماسدان پاختا کو. ره شینی موفقیت بله ن نتیجه له ندیریش ممکن بولمایدن» دیدر.

بو قرارینک تطبیقاتی اطرافدا تورلو تامانلاردان بیرلیگه ن خبر لهر کورسه توب توره در که فرقه لی، فرقه سز بوتون روسلار بو سیاستکه قارشو شدتلی مقاومت، کورسه تمه کده در لهر.

ساویت حکومتینک بو مسئله نک تطبیقاتی ایشده توندوگی مه تودده بوتونلای باشقاچادر. اوزینک وه خلقینک حیاتی منفعتینی توشونوب بوتون بیرینی پاختا ایکنیگه بیرب آچ اوتوروشده ن قاچقان تورکستان دهقانلارینی، مال وه ملکینی مصادره ایتیب او. زینی قاماش، سورگون ایتش حتی اعدام که بی «آغیر جزالار بله ن جزالاندیروب پاختا سیاستینی، قولخوز لارغا کیریشده ن باش تارتقان تورکستان چارواچی، دهقانلارینی آچ وه یالانچا قالدیروب قولخوز سیاستینی تطبیق ایتكەن، ایتمه کده بولغان ساویت حکومتی اداره لهرنی بیرلیه شتریش مسئله سنده بیرلی تیلنی اورگه نوچی روس.

لارغا امتیاز، مکافاتلار بیرو یولینی توتمشدر. بومسئله نک 14 ییلدان بهری بر نیچه کره قوزغالوب اورتاغا قویولغانی حالدا تورگه ن بیرنده ن هیچ قییلدا ماغان بولوونک سببی ده مه نه شو مه تود بولسا کیرهك. 14 ییلدان بهری حقیقی مفهومنده بر آدیما دا آلتا کیتمه گه ن بو مسئله نک 15 نچی ییلدا دا حل ایتله بیلمه سلگی بزچه معلومدر. فقط او بو کونکی قویولدوغی شکلده ایشگه آشیریلسا بیله تورکستان خلقینک حیاتی احتاجیگه ایمهس، «پراودا ووستوگا» مخبرینک دیدیکی که بی یالغز ساویت مستملکه سیاستینک ایشیگه گنه یاراز. تورکستان خلقینک احتیاجی اداره لهرنگ هم شکلی هم ده روحی اعتباریله بیرلیه شمه سینی، مليله شمه سینی طلب ایته در.

تورکستان خلقی اوچون اداره لهرنگ یالغز شکلی اعتباریله ایمهس، روحی اعتباری بله ن بیرلیه شمه سی، مليله شمه سی لازمدر. بو اداره لهرنگ روحی اعتباریله مليله شمه سی ایسه باومان، غولوشچو. کین اقدیلهرنگ موسقوادان کتیر دیکلهری تورکستان خلقینک منفعتی بله ن قطعاً اویمه گن مستملکه سیاستلهرینی. ییزلی خلق تیلنده سویله ب تطبیق ایتش بله ن بولمایدن. او اداره تورکستان خلقینک اوز ملی احتیاجنده ن توققان بر سیاستنی تطبیق ایتوچی بر آپارات بولغانداغنه روحی بله ن مليله شکه ن بولادر. بونی ده موسقوا مستملکه. چیلهری وه اونلارنگ تورکستانداگی آگه تله ری باومان، غولوشچو. کینلهر ایشله مهس، ایشلی ده آلماسلار.

اونک یالغز شکلچه مليله شمه سی ده روس مأموریگه مکافات، امتیاز بیرب بیرلی تیلنی اورگه تیش بله ن بولمایدن. بر اداره یالغز مکافات. آلیش، امتیاز قازانیش اوچون تونی قوشی که بی بیرلی تیلده ن بر نیچه کلمه اورگه ننگه ن یاتلارنگ اوتوروشی بله ن مليله شکه ن بولالمایدن. او اداره نک باشندا او خلقنک تیلینی، روحینی، عرف وه عاداتینی، تاریخینی، تورموش شرائطینی، احتیاجلارینی آگلاب اونگله برابر سیزه درگه نلهرنگ اوتوروشی بله ن گنه ممکندر.

دیمهك بر اداره نك ملیله شمهسی، بیرلیله شمهسی اونك هم شكلی هم روحی بلهن ملیله شمهسیگه وه او اداره نك باشندا او خلقنك اوز ایچندن چیققان همده خلقنك اوز طرفدان قویولوب، اونك احتیاجینی آکلاخوچیلارنك اوتوروشی بلهن گنه مکندرکه اونی یالغز هم شكلی هم روحی اعتباریله ملی بولغان مستقل تورکستان گنه ایشگه آشیرا آلور.

تاش بالتا

***

تورک غازیتاچیلغی (*)

III

ایلك تورک غازیتاسی سانالفان «تقویم وقایع» توقوزونچی یاشینی تولدوروب اونتچی یاشیغا آباق باسارکن ویلیام چورچیل (William Churchill) نامندا بر اینگیلز استانبولده «جریده حوادث» دیگن بر غازیتا چیقارا باشلادی.

چورچیل استانبولده گی حمیدیه ترهسی قارشیسندا بولغان بناده مطبعه تأسیس ایتب، 1840 ده آوغوستنك برنچی کونی (1256 هـ. جمادی الاخر باشندا) «جریده حوادث» نك ایلك نسخهسینی چیقاردی. غازیتا 27-40 سائیمه تر بویوکلگنده یعنی «تقویم وقایع» دان آزغنه کیچیکرهک ایدی. «تقویم وقایع» غا اوخشا. تیش وه ساغدان باشلاش اوچون ایلك صحیفهسی بوش قویولشدی. مندرجهسی: «جریده حوادث» نك باشلانغیچندا معارف وه

عرفاتنك کیره کلگی؛ غازیتا مطالعه ایتدیکچه مملکت ایچنده هم تیشندا بولوب تورگن وقوعاتدان خبردار بولوناجاغی؛ غازیتالار سیاست، عسکرلک، تجارت وه باشقا خصوصلارغا عائد اؤک کیره کلی خبرلر تارقاناتدرغانیدان غازیتا اوقونگ هر صنف اوچون فائده لی بولغانلغی؛ «دولت علیه» ده «تقویم وقایع» نامیله معتبر بر غازیتا نشر ایتلمه کده ایسه ده رسمی بولوب هر تورلو وقوعات وه

(*) باشی «یاش تورکستان» نك 28 وه 30نجی سانلارندادر.

وه کیچیک حادثه لارینی باسا آلمانلغی اوچون بو که میچیکلهرنی تولدوروش مقصدیله «دولت علیه و ملت اسلامیه نك خیر خواه صمیمی اینگلتیره لو کمبضاعه چرچیل» نك حکومتنك رخصتیه او- شبو غازیتانی چیقاریشغا باشلانلغی؛ شو غازیتادا «در سعادت و ممالک محروسه ده ظهوره گلن وقوعات ایله ممالک اجنیه ده وقوعبولان بعضی حوادث نافعیهی وسائر هنر و معارف و صنایع و تجارته دائر اخبارات و افادات لازمهینی حاوی اولاراتق اون کونده بر دفعه چیقاریلوب مشربله ری طرفه مخصوص موزعلرایله کوندریله جگی»؛ ییلغی 150، آلتی آیلغی 75 غروش ایکه نلگی؛ اوی وه دوکان- لارینی ساتماقچی وه یا کیراگه بیرمه کچی بولغانلارنك کیلیب بیرلی یریله خبر یردیکلهری تقدیرده غازیتادا باسیلیب اعلان ایتله- جه گی وه بوگا طالب بولغانلارنك باشچه قیوسنده جتتمکان سلطان حمید خان حضرتلارنك تره لهری قارشیسنداغی غازیتا خانه غا مراجعتلاری و. ب. یازیلمشدر.

وقعه لهر ایچکی هم تیشقی خبرلهرگه آیریلیب، کویینچه غازیتانك بویوک قسمینی چیت اولکه خبرلهری، «حوادث اجنیه» ستونی، آلاز ایدی. او زمان ته لغراف بولماغانیدان تیشقی خبرلهر دگر هم قوروق یول پوسته سینك کیلترگن اجنبی غازیتالارندان ترجمه قیلنار وه بو خبرلر باسیلارکن آراسپرا ایضاحات هم یریلهر ایدی. مثلا، «فرانسه دولتمنده ایکی شورا مجلسی اولوب بریسی وکلا و مختاران ملت مجلسیدرکه آگا شامبرده ده پوتیه (Chambre des Députés) دیرلر و بریسی اصلزاده مجلسیدرکه آگا شامبر ده پر (Chambre des Pairs) دیرلر. بونلر قیش موسمی آچیلوب، یاز موسمی قپانیرلر». اسویچ-نورویچ قرالینك اولومی منا- سبتیله بو مملکت حقتده تاریخی، جوغرافی، سیاسی، آداری معلومات یریلگه نی که بی او زمان آوروپانك هر تامانیغا یایلماقدا بولغان «واپور عربه سی» غا (تیمیر یولنك او زمانکی آتی) اوخشاش یه گی

ماکنه لهر حقنده ده قيسقاچا ايضاحلار بيريلمشدر.

5 نچی ساندا «اسکندریه ده بولونان محرریمزدهن وارد اولان بر قطعه مکتوب ترجمه سی» باشقلی تورک غازیتاچیلینک ایلک مخابر یازیسی بار. یه نه شو نسخه ده «ایه گک ظهوری» وه 6 نچی ساندا «پاموغک ظهوری» دیگن یازیلار بارد.

«جریده حوادت» ایچکی خبرله رنی ده کوینچه استانبولده چیقیب تورگن فرانسزچه، اینگلیزچه وه باشقا تیللهرده گی غازیتا-لاردان ترجمه وه اقتباس ایتهدی.

1844 نچی ییلغی نسخه لهرنده غلطه ده گی هوجه میخائل تیاتروسندا اوینالغان ایتالیانچا یهسله رنک قيسقاچا مفهومی وه بعضی-لارینک موسیقیسی ایله بسته کاری توغروسندا قيسقاچا معلومات بیريلمشدر.

1846 ده «جریده حوادت» نك امتیاز ایگه سی ویلیام چورچیل اوز اجلی ایله اولدی. اونک اورنیغا اوغلی آلفرهد چورچیل کیچیب غازیتانی اداره ایته باشلادی («تقویم وقایع» نومرو 306، 10 ذی القعدة 1262 هـ).

شو ییلی «حوادت نوعیه» نامیله یه گئی بر ستون آچیلیب، سیاسی بولماغان نوقول مدنی خبرلر باسیلا باشلادی. یه نه شو ییلغی نسخه لهرنده باسیلان اعلانلار آراسندا پانوچی آوروپالی بر خاتون-نك ایسته گه نلهرگه پانو چالیشنی اورگه ته جه گی وه اونک محلی غازیتا اداره سندهن ییلدیریله جه گی... حقنده ده بر ییلدیریش بار. ارتحال اعلانی باسیش اصولی ههم «جریده حوادت» ده باشلا-مشدر.

1847 ده چیققان بعضی نسخه لهرنده شطرنج مسئله لری بار. 1848 ده گی 412 نچی ساندان «فرانسیه قونستیتوسیونی یعنی قوانین ملکیه سی» عیناً بر نیچه نسخه ده نشر ایتلمشدر. قیریم مجاربه لارینی یاقیندان تعقیب ایتمه ک اوچون آلفرهد

چورچیل 1854 ده قیریمغا کیتدی. چورچیل نك بو سیاحتی اتناسنده «جریده حوادت» صحیفه لهرنده قیریم خبرلری کوب باسیلانیدان چیت اولکه خبرلری بورونعیغا قاراغاندا آز کورولدی.

تیلی: باشلانغیچ دورنده شکل، مندرجه جهتندهن «تقویم وقایع» دان هیچ آیرماسی بولماغان «جریده حوادت» نك تیلی وه یازی طرزیده اوزونچه زمان ایلک غازیتانک اوزیگه سی بولوب قالغان. بو ایکی غازیتانک فارسجا-عربیچه مترادف (Synonym) سوز ههم ترکیبله ردهن توزولگن اوزون جمله لری، تورک خلقلینک کو-پچیلیگه قیین آکلاشیلادرغان وه تورکستانلیلارنک «مدرسه تیلی» دیب آنادیقلاری «اسکی یازی تورکچه سی» گه اوخشایدز. بو ایسه یه گیله شمه ک آقیملارنک خلقمز آراسیغا یاییلشندا یاقیندان قاتناشغان یاش فکرلی مدرسه لیلهردهن قالما ایزلهردر.

غازیتا بیتلهرنده 1840-1864 لهرده آوروپا وه آمریقادا جریان ایتکن ملی، سیاسی، اجتماعی حادثه لهر حقنده بحث ایتلیرکن تیلیمزگه مطبوعات آرقالی قونستیتوسیون، قوانین موضوعه، لیبرال، رادیکال، نطق رسمی، مجلس که بی یه گئی سوزلهر کیره باشلادی. آینقسا 1849 دهن سوک اختلال، جمهوریت، متفق، عصیان، ملت مجلسی، امتیازات غا اوخشاش سوزلهرنی ده اوچراتامز.

قاتاشوچیلار: 1864 نچی ییلدا (2 شعبان 1281 هـ.ده) تارقال-تیلغان مطبوعات نظامه سی بویونچه غازیتا لارنک سوگندا مسؤل کیشینک اسمینی کورسه تیش لازم ایدی. «جریده حوادت» نك سو-اگنداغی «چرچیل» (*) امضاسی 1877 ییلدا (1294 هـ. ربیع الاخرنک 15 نده) چیققان 3354 نسخه سیگه چه بار. اوندان سوگراغی نسخه-لهرنده «ژوزف» اسمی یازیلمشدر. بو غازیتانک برنچی ییلدا «تقویم وقایع» یازیچیلارندان نظیف افندی، سوگرالاری رامز پاشا زاده (*) «جریده حوادت» بیتلهرنده چورچیل (Çörçil) ههر دائم «چرچیل» شکلنده یازیلمشدر.

شو آی باشلارندا سورییهده جمهورت باشلوغی سایلاوی بولوب اوتدی. بو سیچکیده محمد علی عابد بیک جمهوریت باشلوقلغیغا سایلانیدی. بو کیشی سلطان عبد الحمید زماندا تورکیهده مهم رول اویناغان عزت پاشانک اوغلی بولوب، سورییه تورکیهدهن آیریلماسدان بورون واشینگ-توندا تورکیه بویوک ایلیجیسی اییدی.

* * *

تورکستان خبرلهری

معارف ایشلهری

«دوشنبه»ده چیقادرغان «رهبر دانش» مجموعهسی بو ییلغی 4 نجی نومروسنده رسمی منبعلهردهن آلمان معلومهاتیغا اساسلانوب تورکستانک تاجیکستان قسمندا معارف ایشلهرینک قاندای حالدا ایکه نلگینی توبه نده گیچه تصویر ایتهدر:

«— تاجیکستاندا خلق معارفینک که مچیلکله رینی توزه تمهک اوچون کوب آقچا صرف ایتلگن بولسا هم هیج بر نتیجه چیقما-سدان آقچالاردا یهوده یوقالیب کیتدی...»

معلملریمزک کوبی 6-9 آیلق قورسلاردان چیقنان بولوب اکثریتله آز سوادلیدر.

تاجیکستاندا موجود 10 عدد اختصاص مکتبی (ته خنیقوملار) حقنده «رهبر دانش» شوندا یازادر:

«بو مکتبلریمز او قوچیلارغا اؤک ابتدائی معلوماتنی دا بیریش اقدارنده ایمهس. بو ته خنیقوملاریمزک حالی ابتدائی مکتبله-حالدان هم یامان...»

قازاغستان مکتبله رنده

«سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسینک 27 نجی آپریل ساندا

عزت بیک (*)، مناسترلی امیرزاده عائله سندهن حافظ مشفق، استانبوللو علی عالی، منیف پاشا، امین فردوسی وه سعید پاشالار قاتناشقانلار. احمد راسم بیک شناسی حقنده یازارکن «جریده حوادث» نک سوک ییللارندا شناسی وه سریا بیکله رتکده قاتناشقان-بلقلا رینی، شاعر عصمت ایله صالح افندیله رتک ترجمانلق ایتکه نلکله رینی قید ایتمشدر. «جریده حوادث» غا قاتناشقانلار امضا آتماغانلارندان اونلارنک یازیلارینی آجرائیش وه تانیش ممکن ایمه سدر.

حکومت «جریده حوادث» غا مادی هم معنوی یاردهم کور-سه تمشدر. ویلیام چورچیل سوگرا اوغلی آفرهد چورچیل که حکو-مت طرفندان 2500 غروشلق آیلق بیریلر اییدی («تقویم وقایع» نومرو 306، «جریده حوادث» نومرو 112). مرتبله ری قوله را ایله حاستالایب قالغانلاری چاغدا حکومتک بویروغی ایله «مطبعة عامره» دان مرتب بیرلیدی. بر یانغیندا مطبعه سی یانمشدی؛ حکومتک ایشکه آرا لاشیسی آرقاسندا «جریده حوادث» یه کی مطبعه قورو-لغونچا «مطبعة عامره» دا باسیلیب توردی. «جریده حوادث» حقنده یازیلغان معلوماتلارغا قاراغاندا، بو غازیتا او قوچیلارینک ساننی برنجی اوچ ییل ایچنده 150 نی آشماغان اییدی. بو غازیتا 1860 که چه اورتا حسابله هر ییل 50 نسخه چیقمشدر.

1842 ده «جریده حوادث» نک ئهرمه نیلر اوچون ئهرمه نی حرفله ری وه تورکچه عباره ایله اوچ آی ایچنده 12 نسخه سینی چیقاردیلارسادا، بو اوچ آی ایچنده 30 دن آرتق او قوچی تاپیلما-غانلغی، بو آرزغه مقدارنک بر غازیتا اوچون کافی بولماغانلغی، همده بو حالنک ئهرمه نیلر اوچونده یاقیشماغانلغی یازیلمشدر. عربستان اهالیسی اوچون «مرأة الاحوال» نامیله عربچه سنی ده چیقمشدر. (یتمه دی) توقماش اوغلی

(*) رامز پاشازاده عزت بیکنک «خریطة قیودانان دریا» دیگن قیودان پاشالار ترجمه حالی «جریده حوادث» نک 1009 نجی سانندان باشلاب تفرقه حالدا باسیلمشدر.

پلديريشگه قاراغاندا، باشلانغىچ مکتبلەردە 1932 نچى يىل اوچون 9 ميگ 238 او قوتوجى يتوشمەيدىر.

خاتون - قىزلار حقوقىغا بولشە ويكچە رعايە

«قىزىل اوزيکستان» نىڭ 28. II. 32 دە چىققان 48 نچى ساندا ساويت مأمورلارى وه فرقه اعضالارنىڭ خاتون-قىزلار حقوقىغا قطعاً رعايە قىلماي ھەر تورلو رذالتلارغا يىرىلب يور-گە نلەريگە غامد اوزون بر فقرە بار. شو فقرە نىڭ بر قىسمىنى توبەندە اوزيچە كوچورەمز:

«دەناو رايونى مىلىس باشلوقى مردان بىش خاتون آلوب قويوب يوباردى. سواڭنى خاتونى بر قومسومولقانى (قومونىست قىزىنى) پەرەنجىگە اوراب آلدى. قىدىرو شەبەسىنىڭ باش آگەتى سلطان قول اوغلى لالە خان دىگەن خاتونىنى ايكى كودەك بالا-سىلە كوچەگە هايداب يەنە خاتون آلدى وه بورونى خاتونى بلەن بالالارنى باقىمسز قالدىردى. «بىش يىللق اوزيکستان» نام قو-لىخوزدەگى فرقه اوزەگى كاتىبى وه فرقه شورا مکتىبى مديرى دانيار او قوش اوچون كىلگەن باش قىزلارنى يولدان اوروش وه بوزغونچىلىق كىفیتلەرىنى رواجلاندىرا ياتىر...»

باشقارما: بشریت اخلاقى اورنىغا نادان قومونىزم اخلاقى حکم سورەركەن بوندان باشقاچا بر نىجە کوتولەمەس.

لاتىن الفباسىغا ساووق قاراشلار

تورکستاندا كۆبدەن ساويت أولكەسندە قابول ايتلگەن لاتىن حروفاتىغا اوتولگەن بولسا ھەم بو الفبانى اورگە نىشەن بويون قاجىرىب يورگە نلەر حقتە تىز-تىز شكائتلەر ايشىتلىب توروبدىر. حتى فرقه اعضالارندان مسؤلىتلى اورونلەردە بولغانلارنىڭ كوپ-چىلگى دە لاتىن الفباسندە سوادسز ايمشلەر. حكومت آپاراتىدا او-تورگە نلەر ھەم لاتىن حروفاتىلە يازى يازىش دان تارتىنار ايگە نلەر.

قوتىدە رايونىدا خلققا ائڭ ياقىن اداره سانالغان پاختا اتفاقي ايشلەرى آپاراتىداغى معاملاتنىڭ يوزدە 95 ى رۇسچە وه يوزدە 5 ى تور كچە يوروتولەر ايگەن. بۇدە عرب حرفلەر يەلە...

(«قىزىل اوزيکستان» 26. II. 32).

آزوق مسئلهسى

تورکستان غازىتا لارنىداغى بعضى خبرلار اوندە موندە آچىلغان وه خلقنىڭ آنجاق كىچىك زمرەسى اوچون گنە آشاو امكانى بولغان آشخانە لارنىداغى احوالنىڭ دا اصلا قانقارلق بولماغانىنى وه بو يىر-لەرنىڭ دە «روسلارنىڭ تورەچىلگى» آستىدا ايگە نلگىنى آپ-آچىق كورسە تمە كدەدر. مثال اوچون «ق. اوزب.» غازىتاسىنىڭ 17. IV. 32 دە چىققان 89 نچى ساندىن توبەندەگى ايكى ئىخبرنى اوزيچە كوچورەمز:

1 — «تەرمىز مۇخبرىمىزنىڭ خىبرىغا قاراغاندا، شەردە آچىلغان برنچى آشخانەغا آوقاتلانېش اوچون كىرگەن كىشى اوچ ساعىتىز آوقات آلا آلمىدىر. آشخانەدا يىرلى تىلنى بىلوچىلەر يوق. تورە-چىلنىڭ خىدەن تاشقارىدىر. يىرلى دىھقان وه او قوچىلار كۆب قىنالماقدالار.»

2 — «كەرمەنە شەرنەگى برنچى آشخانە مديرى آوقاتلا-نۇچىلارغا بر كوزدەن قارامىدىر. آشخانەدا 2000 گە ياقىن كىشى آوقاتلانسا ھەم ھەر برىگە بر خىلدا قازاماسدان ايكى يوزلەمەلك اوتەدى. بعضىلارى اوچون جار كاپ، پالاو كەبى آوقاتلار تاپىار-لانغاندا، كوچىلنىڭ ايشچى، قولخوزچى وه او قوچىلارغا بوندى آوقاتلار يىرىلمەيدىر. آشخانەدا يىرلى خىدمەتچىلەر بولماغانىدان روس تىلنى بىلمەگەن يىرلى ايشچى وه قولخوزچىلار آشخانەغا كىرىب آشاشدا قىنالا درلار. رايون قوئۇپەراتىف وه كسبە تشكىلانلارى بر مرتبە ھەم بو آشخانەنىڭ احوالدىن خبر آلغان ايمەسلەر.»

22. IV. 32 ده چیققان «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسینک پیر-
گن خبریگه قاراغاندا، تورکستانده اوتکهن ییلنک توپایر وه
دیقابر آیلارندا 1703 وه شو ییل غینوار آیندا 282، فیورالده 416
مارتدا 638 تاپقیر تیمیر یول قضاسی بولغان.

یه نه شو غازیتانک یازغانیغا کوره، حاضر اورتا آسیا تیمیر
یولندا (*) 45 میگ 576 کیشی ایشله یدر. بونلارنک 11 میگ
264 ی یعنی یوزده 25 ی تورکستانلیلاردر. تیمیر یولنک بر میگ
8 نقردهن عبارت مهندس-ته خنیک کوچله رندهن آنجاق 28 ی
تورکستانلی در.

سوسیالیزم تورموشی قوروچیلارنک بیایم سویه سی

تورکستانداگی قومونیسیت فرقه سی تشکیلاتلاری اوچون
مارقسیزم-له نینیزم نظریه سی بلهن قوراللانغان وه مفکوره میداندا
فرقه نك باش یولی اوچون کوره شوچی قومونیسیتلار یتکیزیش
مقصدیله تاشکندده «اورتا آسیا قومونیسیتلار دارالفنونی» نامیله بر
یوکسه نك مکتب آچیلامشدی. بولشه ویکله رنک ادعالاریغا کوره، بو
مکتب تورکستانلیلارغا حقیقی مارقسیزم وه له نینیزم مفکوره لهرینی
ایمله کوچی کوچله یتیشدیره جه نك وه بونلار تورکستاندا ساویت
ره ژیمینک توبدهن بیرله شیب سوسیالیزم تورموشی قورولوشیغا خدمت
ایته چه کله ردی. ترتیب بویونچا بو «اورتا آسیا قومونیسیتلار دار-
الفنونی» غا فرقه وه جماعت ایشله رنده فعال بولنان تجربه لی قوممو-
نیسیتلارنک کیریشلهری کیره نك ایکن کویینچه اوز تیلیده او قوش
وه یازیشنی یلمه گن سوادسزلار ههم قابول قیلنغانلار. اوتکچون

(*) «اورتا آسیا تیمیر یولی» دیب وقتیله شو اسمله آتالغان «قیزیل سو-
تاشکند» ایله بورونفی «تاشکند-اوره نبورغ» تیمیر یولینی آتایدلار. باشقارما.

سوادسز قومونیسیتلارغا مارقس-له نین تعلیماتلارینی چوقور اور-
گه تیش امکانی بولماغان. («ق. اوزب.» 32. IV. 24. سان 95).

باشقارما: سوادسزلارنی قابول ایته درگن دارالفنون، بزنگ
تورکستان که بی ملی پروله تاریاتی بولماغان حالدا (له نین نك
اونونچی فرقه قورولتایندا سویله گن نطقینا باقیلسین) پروله تاریات
دیکتاتوراسی حکم سورمه کده بولغان بر مملکتده گنه بولا ییلیر.

سورگونلر، قاچقینلار، قاماشلار، آتیب اولدوروشلر

1 — (تورکستان چیگه ره سندهن آلتغان مکتوبدهن.) اوتکهن
ییل آوغوست سوگلارندا تاشکند وه نامانگان اطرافنداغی قیشلاق-
لاردان ایکی میگدهن آرتق عائله نی اوز پورتندهن سورگون
قیلیب اوقراینانک خهرلینسکی رایوندا قورولغان ساویت
خوجاقلاری («ساوخوزلار») غا کیلتیریب ایشله تمه کده ایدیلر.
حکومت بونلارنی شو ییل آپریل باشندا اسکاداوسکی دیگن رایو-
نغا کوچوروب، اورونلاریغا تورت یوز خوجالقدان عبارت تورکستان
کوچه به لهرینی کیلتیرمشدر. مسؤل وظیفه ده ایشله ب تورگن قوممو-
نیسیتلارنک ئەتکه نیگه قاراغاندا، ساویت حکومتی تورکستاندان
کیلتیریلگن بو میگله رچه دهقان وه کوچه به لهر آرقالی اوقراینادا
پاختاچلیق وه چارواچیلقنی ترقی ایتدیرمه کچی ایمش.

2 — (مشهددهن آلتغان مکتوبدهن.) تورکمه نستاندا اداره
عرفیه حکم سورهدر. اوبالار قازاچی عسکرلهرینک شدتلی قاراماغی
آستدادر. قازاچیلار تورلو بهانه لهر ایله اوبا خلقینی قیناب، اونلار-
دان مال وه پول ایسته یدرلهر وه هیچ نهرسه بیره آلتاغان بابا قیش
خالقنی اوروب اوله رلک درجه گه یتکیزیب ماللارینی تارتیب آلیش
قانون حالینا کیرگن. اوبا خلقی بوندای غیر انسانی معامله گه
چیدی آلمای تورلو آغیرلقلار بلهن تورکستان چیگه ره لهرینی آشیب

اسلام حکومتی ایرانغا سیغینماقدا. ایرانغا قاچیب چیققانلارنك دا حاللاری غایت آغیر. بو توغرودا شاهنشاه پهلوی حضرتلاریغا یازیلغان عریضه لار بیریکه یتیشه آلمای نتیجه سز قالب کیتمه کده. ایراندغی قاچقینلارنك بو فجع وضعیتنی او تامانداغیلارغا معلوم بولغانی حالدا یه نه قاچقینلار آقینی کون کوندهن کوچه ییمه کده در.

3 - چیمکند اطرافدا فعال باتراقلاردان صدیق تاجی بای اوغلینی 17 نچی مارندا اولدیر که نلکده عیله نوب توبه ندم گی! آداملار آیلدیشغا حکم ایلگه نله ر: خان سعید اوتهمبای اوغلی، بای موسا کمال اوغلی وه داود بازار بای اوغلی. آل سعید، خان سعید اوتهمبای اوغوللاری، ستار بای تورسون اوغلی — ههر بری 8 یلدان، شوواقبای بازار بای اوغلی وه اوتار بای قارا اجان اوغلی ههر بری 6 یلدان قاماققا حکم قیلغانلار. («سوسپالدی قازا-غستان» 29 نچی آپریل سانی).

4 - تورکستان چینگه ره سندنه آلینغان معلوماتغا قاراغاندا، بو سوگ وقتلار تورکه نستاندا تورکه ن مهم سیمالارندان کوب کیشی - له رنی توتوب، بعضیلارینی آتیب اولدورگه نله ر. عشق آبادا بر کون ایچنده 27 کیشینی توتکه نله ر. بونلار ایچنده سید مراد عوض بای اوغلی، خواجه گلدی، قهقه جان بیردی اوغلی لاری بار ...

باشقارمادان: باش محرریمز چوقای اوغلی مصطفی بیکنک آدره سی کیله جه ک ایول (نموز) نك 15 ندهن باشلاب توبه نده گیچه در:

7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

مکتبله رده: تورکستانلیلارنك حاللاری مکتبله رده باشقا خصوصلاردان یاخشی ایمه س. مثال اوچون هیدرو-ته خنیکوم مکتبینی آایللق. بو مکتبه تورکستانلیلار حالنك حددهن تاشقاری یامانلغی حقدنه ههر زملن شکایتلر ایشتیله در؛ لکن بو شکایتلره دن هیچ بر زمان بر نتیجه چیقمايدر. یه نه عینی «تورکه نسکایا ایسکرا» دان تورکستاندا ایگ کیره کلی بر ساحه بولغان خوجالقی ایشلر نده «ملی متخصصلار» یتوشدیرمه ک اوچون آچیلغان هیدرو-ته خنیکوم مکتبنده موسقوا بولشه ویکله ری تاماندان بریا قیلغان «بین الملل قارداشلق» دان بر نیچه نمونه وی مثاللر کیره مز: مکتبنک تعلیم تریه مدیری بولشه ویک ژیلتسین روس او قوچیلارینی نه له کتریک بله ن یاروتولغان بولماغا میرله شدیرتکه ن... تورکه من او قوچیلارینک کیر * کیمله رینی یاخشی یومايدر لار. بونلارغا وقتنده چای حاضر- لامایدر لار؛ «روس او قوچیلاری ایشدهن قایتغونچا کوتوب تور- یتگله ر» دیدر لهر. روسله ر ایسه کیچ ساعت 12 ده کیلور لهر. روس- لارغا، اونلارنك تورکه نله ردهن کیچ کیلور لریگه قاراماسدان، یمه کنی تورکه نله ردهن بورون بیرور لهر.

باشقارما: تورکستاننک یالغز تورکه نستان قسیمغا عائد بو معلومات بزنگ تورکستاننک مستملکه حالینا عائد دائمی صورتمه بیرگه ن وه بیریب تورغان شهادتمزنك توغروغینی آپ- آچیق کور- سه ته در. مستملکه بولماغان قایسی بر اولکه ده یرلی خلقغا «توبه ن عرقلی» دیب قارایدر لار؛ تورکستان ساویت مکتبله رنده خلقیمزنك یولوقوبه تورغان بو آغیر حاللارینی مستملکه بولماغان بر اولکه ده کورش ممکنی؟

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلک ده قابر- ندان چیقا باشلاغان
ایول (تموز) 1932 || 32 سانه

بو ساندا:

- 1 - تورکستان نورکلگی
  - 2 - ساویت روسیهده
  - 3 - آلاش اوردا
  - 4 - یالغانچینک آیاغی یاندا
  - 5 - «تورکستاندا سرمایه دارلق»
  - 6 - تورک غازیتاچیلغی (IV)
  - 7 - قارداشلق تظاہراتی
  - 8 - تورکستان خبرلہری
- باش مقاله
تیمور اوغلی
چوقای اوغلی مصطفی
کلید
توقنامش اوغلی
تورانچی

Yach Turkestan

Juin 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 31

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ بیتلہری
آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلاماس.

آبونه شرطلہری:

ییللغی 4 دولار، آلتی آیلغی 21/4 دولار، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایغیلی او قوچیلار

«باش تورکستان» نی اوزگزگنه او قوش یلہن قانقماي،
اونی باشقالارغا هم او قوتوش اوچون ہەر تامانغا تارقانینگ.
تورکستان چيگہرہ لہریگہ یاقین ییرلہردہ یاشاوچی او قوچی-
لاریمزدا مجموعه مزنی یوزتمزگہ کیرگیزیشکہ کوبرہک حرکت
ایتمہ کلہ بزگہ یاردمہ ایسینلہر.
«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلالی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردمہ کونہدر. اعانہ ییروچیلہرنک اسملہری
مجموعہمز صحیفہ سندہ باسیلا جا قدر. باشقارما.

مجموعہ مزگہ تیوشلی ہەر تورلی یوللانمالار اوچون آدرہس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورستان

تورستان ملی استقلال مفكوره سینی تاراتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنك ده قابر- ندان چیقا باشلانغان
32 سانه 1932 ایول (تموز) 1932

تورکستان تورکلگی

بز تورکستانی تورلو قبیله لرگه آیریپ یوروشنی قبول ایته آلاسقدا تورکستان وه تورکستانچیلق تویغوسینی یوقاتماغان بوتون یورتداشلاریمزله بر فکردهمز. تورکستان بوتون بر ملی برلکدر وه بر برلك حالدا کورولمه لیدر. تورکستانک ملی سیاسی، حرثی کیله جه گی ده بو تورکستان تورکلگی برلگنده در.

تورکستان قازاق تورکلهری 1918 نچی ییلی تورکستان شهرنده توپلانغان قورولتای اسمندهن آرقا قازاقلاریغا مراجعت ایتب اونلارنی برلهشکن بویوک تورکستان شعاری اطرافندا توپلانیشغا چاقیریشلاری بلهن بو برلکنک اهمیتی تقدیر ایتهکلهرینی کور- سه تکه ن ایدیلهر.

تورکستان تورکمه نلهری 1919 نچی ییلی بعضی دولتلهر

تورکستان خبرلهری

دولت اداره لهرینک بیرلیله شتریلیشی

تورکستانک تورکمه نستان قسمنده دولت اداره لهرینک بیرلیله- شتریلیشی حقنده غی فرمانلارنک به جه ریلیشینی ساویت مفتشلهری سو- روشروب کورمه کچی بولغانلار وه سوروششوش نتیجه سنده بو ایشنک تورکستانک باشقا قسمنده ده بولغانی که بی، اورونغا، کتیر- یلمه گه نلگی، مثلا: «سایوز ترانس» (نقلیات اداره سی) ده «مدیر زایونچکوسکی» نك «تورکستانلیلارغا، توبهن عرقلی» دیب قارا- غانغی آگلاشیلغان. (*)

پروله تار دیکتاتوراسینک بو که بی مأمورلهرینک اداره لهرنی بیرلیله شتریش مسئله سیگه قاندا ی قارایدراغانغی اوز اوزنده ن معلوم- در. بو معلوماتی اقتباس ایتدیگمز «تورکمه نسکایا ایسکرا» غازیتا- سینک خبر بیروینه کوره «تورکمه نستاندا ساویت حکومتی بریا ایتلگه ندهن بو وقتغا داوور یالغز 30 گنه تورکمه ن شو فورلقغا (آوتومویلیچلقغا) آلتغان» («تورکمه نسکایا ایسکرا» آپریل 30). مفتشلهر «سایوز ترانس» دان «سایوز میاسو» (ئهت اداره سی) که اوتهدرلهر وه کورهدرلهر، که: بو مرکزی اداره ده کی 50 مأمور دن یالغز 2 گنه سی تورکمه ندر؛ تورکمه نستان قوشخانه لارنداغی 652 مأمورده ن فقط 27 سی تورکمه ن؛ تورکمه نستان ئهت تاپیار- لارچی مؤسسه لهرنده وه اونک اداره لهرنده کی 216 خدمتچینک یالغز 28 گنه سی تورکمه ن؛ حیوان ساقلانادرغان مرکز لهرده گی 302 ایشچینک یالغز 30 گنه سی تورکمه ندر. (عینی غازیتادان).
(دوامی قیاقنک اوچنچی بیتنده)

(*) چارلق دورنده «زایونچکوسکی» اسمنده بر ناظر اورونباساری بار ایدی. موسقوا بولشه بکلهری تامانیدان نقلیات اداره سی باشیغا اوتقوزوب قوبولغان بو «یولداش زایونچکوسکی» مذکور چار مأمورینک یا اوغلی وه یاخود اونک یاقین قارینداشلارندان بری بولسا کیره ک. باشقارما.

نماینده لاری طرفدان اوزله ریگه تورکستانک باشقا قسملارندان آیریلب اوز باشلاریغا بر خانلق توزوش حقدن بولغان تکلیفنی قطعی صورتده رد ایتغله ری بله ن مسئله نی نه درجدهه آچیق وه آیدین کوره یلگه نلکله ری نی أفاده ایتکه ن بولدیلار.

ریسقول اوغلی تورار باشدا بولغانی حالدا تورکستان قوممو- نیستلاری دا 1919 نجی یلی تاشکندده توبلانغان مسلمان قوممو- نیست تشکیلاتلاری قورولتایندا «اوزبیک، قازاق، قیرغز، تور- کمن، تاتار، باشقورت دیگه ندیک قبیله اسمله ری نی بتیریپ اونلار- نك بوتونیسنی بر گنه تورکستان تورک ساویت جمهوریتی ایچنده تویلاش کیره کلگی» خصوصندا بیر گن قراری بله ن بو برلک مسئله- سینک اهمیتنی کوب یاخشی تقدیر ایتکه نلکله ری نی یلدر دیلر.

بو برلکنک نیمه دیمه ک بولغانلیغینی ایسکی روس حکومتی ده په ک یاخشی آگلاغان ایدی. اونکچون ده او تورکستان خلقینی قبیله لهر گه آیریش، آینیقا قازاقلار بله ن اوزبیکلهر نی (او زمان «قیرغز»، «سارت» دیپ آتالار ایدی) بریرنده ن آیریش اوچون قولندان کیلگن هر بر هنرنی صرف ایتهر ایدی. بو مسئله نك نیمه دیمه ک بولغانینی بو کون تورکستانی تورلو قبیله «ملی» جمهو- ریته لهر گه آیروب اویناب یاتقان روس بولشه ویکله ری ده کوب یاخشی یله درلهر. بونلاردا تورکستانلیلارنك بر دولت ملتی شکلیگه کیر- یشندن قورقادرلار وه اوگا قارشو بوتون هنر وه غیرتله ری نی صرف ایتمه کده لهر.

بو کون بزنی بو مسئله اوستندا توختاب تورکستانلیلارنك نظر دقتله ری نی جلب ایتب کیتشکه مجبور ایتکه ن نهرسه ایسکیده روس میسیونهری آستروئوموفلارنك او یونی بولغان تورکستان کوچه به- لهرینی «سارت» لارغا قارشو چیقاریش مسئله سینی حیرت وه تأسفله ر بله ن استانبول «آتسز مجموعه» (12 نجی نومرو) سنده کوروب قالغانلیغمزدر.

K. A. دیگن بریسی باش محرریمز نك زکی ولیدی بیک اثری حقدن گکی مقاله لاریغا جواباً یازغان مقاله سینک سوگندا «باش تور- کستان» غا خطاباً: «آرقاداشمز شوئی البت تقدیر ایده ره که تورک عرقینک استقلالینی قوراجاق وه قورویاجاق اولانلار تورکیه نك شهرلیله ری وه تورکستان سارتلاری ده گیل، تورکیه نك کویلوله ریله تورکستانک کوچه به لهریدر» دیدر. K. A. بیکنک بو نقطه نظرینی بر نیچه کلمه نك املاسی مناسبتیه یازغانلیغی دا آروچا قید ایتش کیره ک.

هر نهرسه دن اول بز بو مسئله اوستنده K. A. بیک بله ن بر فکرده بولماغانلیغمزنی سویله یمز. تورکیه کیله جه گینگ کیملر- که عائد بولغانلیغینی محاکمه وه حل ایتش بز تورکستانلیلارغا توشمه یدر. تورکیه بو کون اوز تاریخینک یه گی بر دوره سیگه کیر گن. بورونغو عثمانلی ایمپراتورلغی بیرگه یه گی تورکیه جمهوریتی قورولدی. سیاسی، حرئی قورولوش مسئله لهرندن توتمش عائله تورموشی مسئله لهریگه قادر بوتون ملی حیات، ملی انقلاب اساسلاری اوزرنده کیتیب بارادر. هر زمان بوندای اوز- گهریشه رده حکمرانلق ایتهدر گن خلق طبقه سینک ده اوز گهریلیب تورووشی تاریخاً توغری بر آقیشدر. بو جهندن تورکیه تاریخینک یه گی دورنده تورکیه شهرلیله ری بله ن بر آز آرقادا قالب کیلگن تورک کویلو سینک روللاری آلماشینسا بو غایتده طبعی وه قانوندر. بز چین یوره کده ن امید وه تمنی ایتمز که یه گی تورکیه دونیاغا بر ملی کوچ اورنه گی بولسون.

فقط بو بیرده عصرله رده نهری ملی مستقل دولت حیاتی یاشاب کیلگن تورکیه مثالی اوستنده ن مستقبل وه بو کونده ن سوگرا کو- ره شوب آینادرغان تورکستان کیله جه گی پلانی قوروش ممکن بولورمی؟ تورکستان کوچه به لهرینک «اوتورغان» وه بعضی دائره اوزبیکلهرینک «اوتورگن» شکلنده سویله گه نلکله رنده ن سیاسی

ئىسجەلەر چىقاروب تور كىستانك كىلەجە گى «اوتورغان» دىب سو-
 يلاوچىلار قولدا بولادر دىب يازوب اوتوروش يالغز كولونچ گنە
 ايمەس، سىياسى كورلك (سوقرلق) وه مىلى منفعتمز نقطه نظرندەن
 بر جنائتدر. بزنى بو پىردە جنائت سوزىنى قوللايشغا مجبور ايتكەن
 نەرسە بعضى اداملار طرفندان كويىدەن بەرى خصوصى مكنوبلەردە
 يازىلىپ كىلمە كدە بولغان تور كىستان قازاقلارنى اوزىكلەرگە
 قارشو قويوش نظريە سينك K. A. يك تاماندان مطبوعات يوزىگە
 چىقاريليب قويولغانغىدر. كويىدەن خصوصى مكنوبلەردە تكررالا-
 نوب كىلمە كدە بولغان بو نظريە خصوصى مراسلە شكلىدە ايكەن
 بزده سوسوب كىلدىك. فقط مسئله، بالخاصه بر استانبول مجموعەسى
 يىتلەرنە يوزەگە چىقاريلغاندان سوڭ بزده بورونغودەك قاراب اوتورا
 آلمادق. K. A. يىكنك انقلاب باشلارندان بەرى تاشلانغان «سارت»
 آناماسىنك اوزىكلەر تامانيدان قانداى قارشو آلىنادرغانلىغىنى يىلە
 توروب. يازغانلىغىنى كورگەنمز اوچون دە مسئلهگە كوز يوموب
 كىچە آلمايىمىز.

K. A. يىكنك بو پىرسز چىقىشى مناسبىلە «باش تور كىستان»
 باشقارماسىغا كىلگەن پروتەست مكنوبلەرىنى نشر ايتمە كدەن صرف
 نظر ايتەمز. فقط بولمىكلەدە بز بوتون تور كىستانلىلارلە برلكدە بو
 K. A. يك واسطەسىلە قاچاقچىلىق صورتدە بر استانبول مجموعەسى
 يىتلەرىگە كىرىپ قالغان تور كىستانچىلىق وه تور كىستان ملتچىلىگى
 دوشمانى آستروئوموفلار نظريەسىگە قارشو پروتەست ايتمەسدەن
 كىچە آلمايىمىز.

تور كىستانك كىلەجە گى «مستقل تور كىستان» شعارى آستندا
 روسيە حاكميتندان اولگى تور كىستانغا تارىخى حاكم بولوب كىلگەن
 برلەشكەن بوتون تور كىستان خلقى، بوتون تور كىستان تور كىلگىنك
 ياراتاجاغى برگنە دولت جمعيتى قولدادر. ايدىل-اورالى تاتار-باشقورت
 توغانلارىمىزدا تور كىستان تورك دولتىگە ياناشىپ برلكدە ياشاب كىتە

يىلسەيدك، تور كلك، تور كچىلك وه تورك حرئى اوچون نە بويوك
 موفىقت بولورايدى؟! بز بو كونكى مىلى قورتولوش كورەشمز دورندە
 مىلى قورولوشمز افقارلارندا هەرقانداى جنسدەن قىيلە آيرىلقلارى ساللا-
 درغان فكر تارقاتوچىلارنى تور كىستان ملتچىلىكى مفكورهسى، تور كىستان
 قورتولوشى غايەسى دوشماملارى دىب آتايىمىز. قازاق، قىرغىز، اوزبىك،
 تور كىمەن... بوتون تور كىستان تور كىلگىنى تور كىستان مىلى شعارى
 اطرافندا توپلاماسدان تور كىستانك كىلەجە گىنى تامين ايتب بولمايدىر.
 ايمدى خلقىمز دولت وه جمعيت حياتىز مسئلهسىنى بوتونلاى حل
 ايتب قوروب يىترە آلمادىغى، خارجى دوشمانغا قارشو كورەش يو-
 روتمەك مجبوريتندە بولوندىغى بر دوردە تور كىستان كىلەجە گىنك
 او وه يا بو طبقه قولدا دىب يازوب سويلەب اوتوروش مىلى دوشمانمز
 ئىگىرمانىغا سو قويوش وه اونك ئە كىمە كىگە ياغ سورتوشدەن
 باشقا بر نەرسە ايمەسدر.

* * *

ساويت روسيەدە

I - قىزىل «پوتەمكىن قىشلارلىرى»

ساويت روسيەسىنك اىچكى وضعيتى وه آينىقسا ساويت اقتصا-
 دى سياستى وه «يىش يىللق پلان» يوتوقلارى حقتدە مطبوعاتدا كوب
 نەرسەلەر يازىلماقتادىر. كوب اجنيلەر ساويت اتقافى حقتدە غى
 عمومى قناعتلارنى ساويت كورگەزمە (نمونەوى) مؤسسەلەرىنك
 توپلاندىغى موسقوا وه باشقا بويوك مركزى شەرلەردە كوردوكلەرى
 (داها توغروسى — بولشەويكلەرنك اونلارغا كورسەتدىكلەرى)-
 ندەن چىقارادىلار. روسيە تا ايسكىدەن بەرى بونك كەبى آلام-
 چىلىقىلە مشهوردر. 2 نچى قاترىنا زماندا ناظرلاردان مشهور پوتە-
 مكىن، ايمپراتورىچەنك قىرىمنى زيارت ايتوى آلدندا بوتون يول
 بونىچە صنعى قىشلارلار وجودكە كىتىرمەك، اويلارنى جاذب

رنكلەرلە بويماق وە او يەرلەرگە ھەر تاماندان روس كرەستيانلار.
 زىنى ھايداب كىتىمە كىنى امر ايتكەن ايدى. قاترىنا بونلارنى كو-
 روب اوز سياستىنك موفقىتلەرنەن وە تىبەلەرنىنك تىنچلىك وە بختيار-
 لغندان سوڭ درجە قووانغان ايدى. ايمپراتورىچە پايتختغا قايتار
 قايتماس قىشلاقلار بەنەدەن بوزدورولغان وە كرەستيانلار، آزادە
 كىيىملەرى قايتادان آلىن، تكرار اوز يەرلەرگە قولغانلار ايدى.
 لکن تاريخ كىيىنگى نسل اوچون «پوتەمكىن قىشلاقلارى»
 «Потемкинские деревни» دىگەن بر خاطرە قالدیردى.

پوتون روس حكومتلەرى دورندە شونداى وقەلەر بولوب
 اوتكەن. روسىەنك بو تاريخى وە مىلى غىغىسىنى بولشەوىكلەر داھا
 موفقىتلە دوام ايتدىرمە كەلەر. ساويت حكومتى حتى اجنبى زيارت-
 چىلەرگە ياخشى كىيىندىرىلگەن، ياخشى باقىلغان وە تورلو مشغو-
 لىتلەرلە ياخشى آوتولغان مجوسلەر كورسەتمەك اوچون «كور-
 گەزمە قاماقخانى» لار قورونى دا اونوتمەدى. «كورگەزمە مکتب»
 لەر، «كورگەزمە خستە خانە» لار، «كورگەزمە ايشچى اويلارى»
 وە حتى پوتون بر «كورگەزمە منطقه» لار — بونلار ساويت رو-
 سىەدە بول بول تاپىلادر. «پوتەمكىن قىشلاقلارى» كىيى، بو ساويت
 «كورگەزمە مؤسسە» لەرىدە روسىە حقىندە معلوماتى بولماغان اجنبى
 زيارتچىلەرنى آلداما قىلغان خدمت ايتەدرلەر. «پوتەمكىن قىشلاق-
 لارى» ايله رومانوف روسىەسى عصرلارچا دوام ايتدى. آرتق اون
 نىش يىلدر كە ساويت روسىەسىدە «قىزىل پوتەمكىن قىشلاقلارى»
 ايله ياشاب كىلمە كەدر. روس تىلىگە آشنا بولماغان اجنىلەر
 موسقواغا باروب يتوشكەندەن سوڭ رسمى ساويت چىچەرونلارنىنك
 وە گە. پە. ئو. جاسوسلارنىنك قولغا توشەدرلەر وە بونلار قاي يىرنى
 وە نىمەنى كورسەتسەلەر يالغز اونى گە كورە آلورلاردا «گوزلۇ»
 ساويتلار مملكتندە «كورردوكلەرى بلەن شوقلانوب اوز يورتلەرگە
 قايتوب كىتەدرلەر. يالغز وە يالغز، ساويت روسىەسندە اوز باشىغا،

رسمى رەبىرسىز كىزمە ككە وە بر گنە «كورگەزمە مؤسسە» لەرنى
 ايمەس، حقىقتە عمومىتلە موجود نەرسەلەرنىدە اوز كوزى بلەن
 كورمە ككە اولگورگەن كەمدەن كەم اجنبى سياحىلارغنا «بولشەوىك
 جىتى» حقىندە توغرو تاثرات آلا يىلگەنلەر... لکن آلدامچىلىق نەھا.
 تىسىز اوزون دوام ايتە آلمایدەر. ياواش-ياواش ساويت جىتىنك
 «آستارى» يوزە گە چىقا باشلايدەر. ساويت حكومتى، حقىقتى ياشىر-
 ماق قىيىنلاشقان وە اقتصادى، صناعى بابندە گى حدەن تاشقارنى
 «پوتوقلارى» توغروسندە قىلغان شاوشولارىغا بوتونلاى ضدتدبىرلەر
 آلماق مجبوريتندە قالغان بر دورندە خلق نظرىنى تابدىرماق نىتىلە
 حرب تەلكەسى حقىندە فرىاد قويارماقدادر. آوروپانك قايسى بر
 بوپوك دولتندە بولسا بولسون، بر پارلامان سايلالوى وە يا حكومت
 اوز گەرپىلىشى بولدىمى، بولشەوىكلەر درحال: «بزگە ھجومگە
 حاضرلانا ياتورلار» دىب قىچقىرا باشلايدرلار. بر يىردە اوڭ فرقه-
 لار سوسىيالىستلارغا غلبە قىلىپ، حكومت اونلار قولغا اوتسە،
 بولشەوىك مطبوعاتى «فاشىست بورژوا اوز مملكتندە كى ايشچى
 تشكىلاتلارنى يوق قىلماق وە بو يول بلەن ساويتلار اتقا قاراشو
 ھجومىنى قولايلاشتىرماقغا حاضرلانماقدا» دىب فرىاد قىلادر. سو-
 سىيالىستلار يىگىسەلەر عىنى ساويت مطبوعاتى بو سفر: «سوسىيال-
 فاشىستلار دونادا بر دەنبر پرولەتار دىكتاتوراسى بولغان ساويتلار
 اتقا قاراشو ھجوم قىلىشقا عزم ايتدىلەر» دىب باقىرادر. ساويت روسىەنى
 قورقوتوچى بو حرب تەلكەسى حقىندە غى ساويت فرىادلارى آينقسا
 بو سوڭكىنى ايكى آى اچىندە كوب آوج آلدى. بولشەوىكلەر،
 روسىەگە ھەم غىربدان، ھەم شىرقدان بولادىرغان ايكى تورلو ھجوم-
 دەن بحث ايتمە كەلەر. بو، روسىەنك اچكى وضعىتىنك مدھش
 صورتدە آغىرلاشا ياتقانى دىمە كدر. حقىقتەدە شونداى. «قوللە-
 كتىفلاشتىرما موفقىتى»، يعنى خصوصى خوجالىقنى بوتونلاى يوق
 قىلغانلىقى وە خصوصى بازارلارنى بوتونلاى تىرىلگەنلىكى

تورکيه غازيتاسندا بر تورک محررينک بو تورلو يازووی بزنگچون
يه گيدر.

سوزنی «آقشام» محرری و — نو بيککه اوتقوزامز.

II — ساويت مملکتله رنده پارا (آقچا)

«1924 باشلارندا ایسکی آقچالار يوق قیلن آلتون روبله
(سوم) اساسیغا قورولغان يه گئی بر آقچا سیستمی یاراتیلدی: چهر-
وانس دیلگن بو اون سوملق يه گئی کاغد آقچا، قیسقا بر مدت
اینگلیز لیراسی (فوتی) قیمتده دونیا ییاساسندا (بازارندا) دوران
ایتکه ندهن سوک — یاواش-یاواش، بالخاصه ییاساغا يه گیدهن آقچا
چیغاریلغانی سبیلی — بارغان ساری توشمه ککه باشلادی.

بوگون ایسه... بر چهروانسک نیمه قیمتده بولغانینی سویلمه مک
ممکن ایسه سدر. عصمت پاشا هیئتیله سوک سیاحتمدن قایتارکهن
تونچه گیمده ایکی چهروانس قالغان ایدی. کیچه، یولم توشوب،
بورسه (برژا). قارشنداغی بوتون صرافلارغا، بانقالارغا، بو آرادا
آمریکان نه کسپره سک (آمریکا بانقاسی) وه بالذات ساویت بانقاسیغا
مراجعت ایتدم. هیچ بری بو 20 سومی آقچا حساب ایتب همه سینی
بردهن بر لیراгада آلماق ایسته مه دی.

روسیه نی زیارت سیاحتیغا چیقدیغم ائاده عصمت پاشا هیئتدهن
هیچ کیمسه نك بو بیردهن ساویت آقچاسی آلماسلغینی تنیه ایتکهن
ایدی. چونکه ساویت آقچاسینک ساویت مملکتیگه چیتدن کیرتیلیشی
یاساق! طبیعتیله تنبیهگه رعایت قیلندی. حالبوکه بو بیرده (استا-
بولده) ییاسادان بر لیراغا قارشو 13 سوم آلینا یلمه کده ایدی.
اوده ساغا کیتدیگمز زمان ایسه بر سومی رسمی ییاسادا 105
غروشقا ساتوب آلماق مجبوریتنده قالدیم.

بوکونکی روسیه ده «قارا بورسه» («قارا برژا») دیلگن
قاچاق اصول بلهن 10 سومی یاشرین صورتده بر لیراغا آلماق

توغروسنده باقیردیلار. مه نه، ایندی ایسه، ساویت غازیتا-
لاری ساویت حکومتی تامانیدان خصوصی خوجالقلارغا بر درجه
قولایلق کورسه تیشکه وه بازاردا آچیق صورتده ساودا قیلیشغا
أذن بیرلگه نلگی حقنده معلومات پیرمه کده لهر. روس مهاجر غازیتا-
الارینک اعلانات صحیفه لاریغا بر نظر سالگیز. اونلارنک همه سی ده:
ساویت روسیه ده گی قارینداشلارگیز وه یاقینلارگیزغا هر تورلو
ییمه ک نهرسه لهرینی «تولوق تأمینات» آستیدا ییکوزوب بیریش
تکلیفله ری بلهن تولغان. دیگر طرفدان ساویت غازیتالاری دا «تور-
غسین» («اچیلهرله ساودا»). ماغازینلارندا اجنبی آقچالاریغا،
چار دوری آلتون آقچالاریغا، آلتوندان ایشله نگن بویومله رگه وه
آلتون یامیلاریغا قارشو هر تورلو مالنی ایسته گن مقداردا آلیش
ممکنلگی حقنده اعلانلار بلهن به زه ننگن.

أهالیسینک کلیتلی بر قسمی اجنبی مملکتله ردهن «برکیلوگرام
اون، بر قاداق گورونج (برنج)، چاریک قاداق چای، بر قاداق
ساری مای، آلا یلمه ک اوچون جان آتوب تورغان بر مملکتده
«اقتصادی احوال» نك قاندای ایکه نلگینی تصور ایتش قین ایسه س-
مهاجر وه ساویت روس غازیتالارندان ساویت روسیه سنده گی
آغیر وضعیتنی کورسه ته درگن حسابسز مثاللهر کتیریش ممکن
ایدی. فقط، بر مملکتنک اقتصادی وضعیتینی او مملکتنک اوز
آقچاسیغا قارشو بولغان اعتمادسز لگندهن داها یاخشی تصویر ایتهدر-
گن بر واسطه بولا آلورمی؟ بو حقده غی بر قانچا اجنبی شهادت-
له ری آراسندا بز، تورکيه محررله رندهن و — بو یکنک استانبول
«آقشام» غازیتاسینک 26 نچی مای نسخه سنده کی مقاله سینی او-
چره تدک. تورکیه لی قلم آرقداشیمز نك شهادتی په ک مراقلی بولغا-
نیدان بو بیرده اونک مقاله سندان مهم بر قسمینی عیناً اقتباس ایتهمز.
«یاش تورکستان» اوچوچیلاری اوچون «آقشام» محررینک
خبری يه گئی بر نهرسه بولماسادا، خیلی کوب تارقالدرغان بر

قابل. لکن، بالطبع، بوگا رسمی صقتمز مانع بولدی. ههمده بو-
ندای بر حرکتکه جسارت قیلغانلارنی سورگون بلهن جزاله ندر-
مه کده درلهر.

ساویتلار ره آلیست آداملار بولغانی اوچون، ههر قاندای
تهلکه که قاراماسدان یه نهده اجنیلهرنک «قارا بورسه» دن استفاده
ایشلهرینی اویلاماقدادرلار. اونکچون ایندیکی روس شهرلهرنده
اجنیلهرگه مخصوص یمه کخانه لاردا ایکی تورلو یمه ک لیستسی
(بهاسی) قوللانماقدالار. شاید بر یمه کنی اجنبی آقچاسی بلهن
یمه ک ایسته سه گز 20 سومغا ییه پیلیرسز. یعنی، دولت مؤسسه لهری
آقچانی قچاق بورسه حسابی بلهن قبول ایتمه کده درلهر.

«قارا بورسه» ده اجنبی آقچاسی (الماشترغانلار فقط پوسته،
تراموای، ناقسی (کیراجی اوتوموبیل)، که بی عمومی خدمت مؤسسه-
لهرینی یوزده توقسان (90%) نسبتنده آداغان بولورلار. دوکان-
لاردا اجنیلهرنک آلوق-ساتوقلاری ایسه یمه کخانه ده گی نوعنده-
ندر. بوندان باشقا، «تورغسین» دیلگهن یالغز اجنبی آقچاسیله
ساودا قیلادرغان دوکانلار بار.

خلاصه بر اجنبی روسیه که کیتدیکی وقت اوز مملکتینک
آقچاسینی تونچه گنده ساقلاسا، رسمی قورس بلهن تراموای،
پوچته، ناقس وه باشقالارغا الازم بولغان آقچاسینی آلماشتریر وه
باشقا آلوق-ساتوق ههم مصرفلارینی اجنبی آقچاسیله قیلار ایسه،
خیلی قیمتبهالی بر آروپا مملکتنده یاشادینی بر مبلغ بلهن یاشار-
ساویتلار سیاحت مقصدی ایله یاکه اوز کیفی اوچون کیلگهن بر
اجنبینی مملکتگه آلا رکه ن قانچا آقچاسی بار ایکه نلگینی سوراب
اوگا کوره آلماقدا ایمشله ر دیب ایشیتدم. چالیشماقغا کیلگهن
اجنیلهرگه ایسه قینلق یریگه قولایلق کورسه تمه کده درلهر.

داخلدا چالیشیب قازانوچیلارنک وضعیتیکه کیلگونچه...
ههر چالیشوچی آدامغا، معین حوایج ضروریه اوچون وثیقه-

لار یریلمه کده در. بو وثیقه لار مقابلندا قوئویرایفیلاردان آرزان
بهاغه مال آلینماقدادر. لکن بر قانچا ضرور نهرسه لهر انسانک منسوب
بولغان قوئویرایفیندا یوق. مثلا، بر ییل مدتله سز نک قوئویرایفیکزدا
شایقا (قالپاق) تاییلمایدر... سوگرا، بعضی مسلك اربابینک قوئویرا-
یفیلاری بای؛ بعضیلارینکگی یوقسول... ساویت حکومتی، مظاهر-
تینی تأمین ایتمه ک ایسته دیگی صنف وه طبقه لارغا — تعبیر جائز
ایسه — التماس ایتمه کده؛ اونلارنک قوئویرایفیلاریغا آرتقراق
مال یوللاماقدادر.

قوئویرایف خارجدادا — یه نه حکومتکه عائد ماغازینلار
دان — آلوق-ساتوق قیلش ممکن... لکن داهادا قیمتراق... بر
بها سویله یلیک: بو یرده اوچ یریم لیراغا آلینادرغان ایگ عادی
خاتون ایستقارینلاری (ضعیفانه باتینکالار) قوئویرایفیلاردا وثیقه
ایله 15 سوم ایسه، سربست ساتیش ماغازینلارندا 35 سومدر...

قازانچ خصوصیغا کیله یلیک: کونده یالغز اوچ سوم قازانادر-
غان اختصاصسز ایشچی بار. لکن بونلارنک قوئویرایفیلاری، یاتاق-
خانه لاری، یمه کخانه لاری وه باشقا تشکیلاتی منتظمدر. ایگ
اختصاصسز ایشچی آلدینی آقچانک سوزده آزلغینه قاراماسدان اورتا
سویه دن آزغنه توبهن بر عمر سوره یلمه کده در. مثلا بر کون
موسقوادا لینینگرادلی برسیاح توده سیگه راست کیلدک: منسوب بولغان
سیاحت جمعیتلهریگه 26 سوم یرگه نلهر ایمش. اوچ کون مدتله
موسقوانی کیزمه ککه کیلگه نلهر ایکن. اوچ کونلک یمه ک،
ایچمه ک، یاتماق — ههمسی بونک ایچنده ایمش.

روسیه ده بر نیچه میگ سوملاب آیلق آلدراغان یلهرمه نلهر
بار. فقط فرقه غا منسوب آداملار اوچ یوز سومدان آرتق آیلق
آلامایدرلار. اورتا بر محرر، بو یرده گی اورتا بر محررنک حیاتی
درجه سنده بر حیات یاشاماقدامیدر؟ بو، مناقشه موضوعیدر. قات-
قات کیلملهرده ن محروملقغا قارشو تیاترولی بر مملکتده اوتورماق

مظهریتینی ترجیح ایتهمیسز؟ تلقی مسئلهسی!

بوتون بو سویله گه نله رمدن ده آگلاشیلماقدادر، که روسیه ده کی «مبادله واسطهسی» نی، آرزانچیلقنی، قیمتچیلکنی بر چیر-
یشده تعریف ایتش ممکن ایمه سدر. روسیه قوس قوجا بر عالمدر که
بز فقط بر قسمینی کوره بیلدک؛ تورلو بیرلر نده حیات باشقا باشقادر.
ههلی قیشلاق دیگه ن بر جهان باردر که اونک ماهیتیگه نفوذ ایته
ییلگه ن قانچا تیکشروچی باردر؟

عجا ساویتلاردا آقچانک تداول شکلی، بونک تاریخچاسی
وه شهر خلقینک حاضرغی قازانچی حقنده عمومی وه کیچیک بر
فکر بیره بیلدممی؟ بیره بیلدمسه نه یاخشی!
اروقوچیم اشرف بیک، خصوصی ثروت، معارف، عدلیه، ارتکاب
(پاراخورلق) وه دیگر بعضی مسئلهلر حقنده ده سؤاللار سورايدر.
لکن بونلار آیری موضوعلاردر. (وا-نو)

* * *

آلاش اورددا

تورکستانغا روس استیلاسی سیلی اولکه نك شمال وه غرب
شمالی یاقلارندن یعنی قازاق-قیرغزلار اوتورغان بچوللر طرفندان
باسوب کیلدی. روس مستملکه سیاستی ایسه قازاق چوللهرینک او
طرفندا کی سیبیریانک غربی، شرقی قسملاری خلقلاری اوستنده کی
تطبیقات وه اونک نتیجهسی بله ن آچیق کورونگه ن ایدی. روس
استیلاسی عینی سیاستنی بر آزدا بقایراب اوتکورلب قازاق چولله
ریگه — تورکستانغا کتیرگه ن ایدی. 19 نچی عصرنک سوگلارندا
روس حکومتی مستملکه سیاستینی تحلیل ایتکه ن مشهور مستملکه
سیاستی تیکشیروچیسى یادرینتسه ف «بز نك اساسی وه تاریخی وظیفه-
مز صرف بو خلقلارنی سیقیشتریب ایزمه کله اوستونلک وه حاکمیتینی
اوز قولیمزغا کیریتب آلیشدان عبارتدر.» دیدیکه ن سوگرا بر آز

توبه نده «بیرلی خلقلارنک ضعیفله ندریلیشی وه اونلارنک آزالیشی
اساسی مقصد ایدی» (*) دیدر.

مه نه بر قانچا سیبیریا خلقلاری یوواسینی بوزوب او خراب
ایتیلگه ن اوچاقلارنک ایگه لهری مزاری اوستیگه روس مستملکه چی
مهاجری باغچاسینی قورغان روس ایمپریالیزمی قارا مقصدلهرینی
قوجاقلاب تورکستان توپراغیغا کیرگه ن ایدی. طبیعی روس ایمپیره-
یالیزمینک بو قارا مقصدی تورکستاننک استیلاسی دورنده په نه ده
مکملراق بر شکل آلمش ایدی. تورکستان خلقینک تورلو طبقهسی
ایچنده تورلوچه مه تود بله ن یوروتولگه ن سیاستنک توب غایهسی مه نه
شو «سفالت، ذلتگه کیرتیو، اولدوروب بئیرو» دیگه ن جمله نک
افاده ایتدیکی مقصد ایدی.

باختاچیلق وه اوننگله باغلی اقتصادی، سیاسی تدبیرلر تور-
کستان دهقانلارینی کون کونده ن ضعیفله توب پیر وه ملکله رینی
روسلار قولیغا کیچیریب اوزلهرینی قول ایتیشکه خدمت ایتجه کدی.
چارلقنک سوک مینسترلر نده ن مهاجرت وه مستملکه اداره لهری
باشلوغی قریوشه ن نك نه بئینوچه روسیه دولت اوه زراعت بائقلااری
وه اونلار طرفندان مخصوص قورولغان مؤسسه لهر بو مقصدنی ایشکه
آشیریش اوچون یاردامچی مؤسسه لهر بولاجاقدی.

تورکستاننک پاختا، ایمه ک، یوگ، تیری وه باشقا خام ماللاری
یاردمی بله ن ترقی ایتکه ن روس صنایعی وه اوننگله باغلی سرمایه ده
تورکستان کاسبلاری وه شهر یوقسوللاری حیات منبعینی بئیره-
جه کدی.

تورکستاندا روس حکمرانلینینک آرقاسی اولمق اوزده بر
روس مهاجری، أهالی طبقهسی یاراتیلماقچی ایدی. بومهاجر اهلالی ده
ایلك سیرادا تورکستاننک کوچه به، چارواچیلارندان تارتیب آلتغان

(*) Jadrinez, N.: Sibirien. Geographische, ethno-
graphische und historische Studien.

میرلرده بیرلشتریلجه کدی. مهنه شو تورکستان کوچه به لهری
میرینی تارتوب آلوب اوتورتولاجاق روس مهاجری مسئلهسی وه
اونگلکه باغلی تدبیرلر تورکستان چارواچیلارینک سفالت وه ذلتینی
انتاج ایتمه لی ایدی.

روس ایمپریالیزمی نك تورکستاندا گی کورونوشلر ندهن بری
مهنه شو تورکستان چارواچیلاری میرلهرینی تارتیب آلیش، او میر-
لهرگه روس مهاجری کتیریب اوتورتوش، تورلو تدبیرلر بله ن
تورکستان چارواچیلارینک حیات امکانلارینی بتیریش شکلنده اور-
تاغا چیقادر.

تورکستان چاروالارینک میرلهرینی حکومت ملکی قلیب
اعلان ایتمکهن قانون چیقاندان سوک قازاق یورتینک ائک ایشکه یارار-
لق قسملاری روس مهاجرلاری اوچون آیریلیب او ایرلهرگه
یاواش یاواش قازاچی وه موژیک مهاجرلاری کتیریلیب میرلشتر-
یلمه کده ایدی. تورکستان کوچه به لهری ایسه اوز یورتلهرینک ائک
ایشکه یاراقسز قسملاریغا سیقیشتریلیب اوز یورتلهر نده موقت قوناق
صقتنده قویولغانلار ایدی. مهاجر قیشلاقلاری توزولوب مهاجرلار
میرلشتریلیر کهن تورکستان چارواچیلارینک ماللاری بله ن کوچوب
یوروشلهریگه، حرکتلهریگه مانع بولوش، بو صورتله اونلارنک
اقتصادی انکشاف امکانلارینی بتیریشکه آیروچا ذقت ایتمکهن
ایدی. چونکه اساسی مقصد برقانچا سیریا خلقلارندا بولغانی که بی
او خلقلنک دا ذلت سفالتی، اونک قیریلیب بتیشی ایدی. بو قارا
مقصدغا بر آن اول ایریشه یلمه ک اوچون، چیرکینلک، افلاسلیغنا
باقماسدان، ههر تورلو چاره لارغا قول اوزاتیلغان ایدی.

بو بوغوچی، اولدوروچی سیاستنک تضیقی آستندا حیاتی
امکانی کون کونده ن آزالماقدا، ذلت وه سفالتی ده او نسبتده
آرتماقدا بولغان تورکستان چارواچیلاری وه اونلارنک حیاتی بله ن
علاقه دار بولغان باشلارنک قایغو ههم توشونچه لهری ده آرتماقدا ایدی.

اؤ غادی خلق نه نگه مه ییغناقلار نده ن توتمش اؤ جدی توپلانیشلارغا
بارغونچا بوتون جمعیت حیاتینک اؤ مهم مشغولیتی مهنه شو خلق
کتله سینک کون کونده ن آرتماقدا بولغان سفالتی وه اونک اساسی
عاملی بولغان «قازاق میری مسئلهسی» ایدی. شرقی، حکایه، ماسال،
خلاصه بوتون خلق ادبیاتینی شدتله مشغول ایتمه کده بولغان شو
«قازاق میری مسئلهسی» تورکستان چارواچیلاری ایچنده چیقان
آرقاسی کیسیلمه گهن بوتون حرکتلهرنک اساسی عامللار نده ن بری
حتی اؤ برنجیسی بولمشدر.

تورکستان چارواچیلاری ایچنده چیقان بوتون سیاسی حر-
کتلهر وه تشکیلاتلار ههر زمان، ایلك سیرادا مهنه شو «قازاق میری
مسئلهسی» بله ن اوغراشمشدر. تا 6-1905 ده کی بوتون روسیه
تورک-مسلمانلاری توپلانیشلارندا قازاق قیرغز نماینده لارینک
کیریتکهن طلبلهرینی کوزده ن کیچیرسه ک یه نه شو «قازاق میری
مسئلهسی» نك اؤ مهم اورون توتقانلیغنی کوره مز. تورلو دورلرده
تورلو روس فرقه لهری بله ن تشریک مساعی ایتمش قازاق باشلارینک
طلبلهری ده یه نه شو «قازاق میری مسئلهسی» بولغان. قازاق-قیرغز
عمومیتله تورکستان افکار عامه سیننی اوز طرفیغا تارتماقچی بولغان
بوتون روس فرقه لهرینک اؤ جاذب بر مسئله اولاراق انتخاب ایتد-
یکلهری مسئله ده یه نه شو توپراق، میر مسئله سیدر.

قازاق میری مسئلهسی وه بونگلکه باغلی اولاراق بوتون خلق
اقتصادی، اجتماعی وه حرثی حیاتی اقللارینی بورو گهن قارابولوت
کون کونده ن قایلینلاشماقدا اطراف قارارماقدا ایدی. تورلو طرف-
لارغا باش اوروب کوروب تجربه سی آرتقان تورکستان قازاق-
قیرغز ضیالیسی دا آرتیق بوتون ملی مسئله لهریمز بله ن بیرگه بو
قازاق میری مسئله سینک ده یالغز تورکستان لیلارنک اوز کوچی، اوز
قولی بله ن حل ایشله در گهن بر مسئله بولغانلیغنی قناعتیغا کیلگهن ایدی.
روس ده موقراتیسی وه ده موقرات فرقه لهریگه سارسیلماس بر

ایشانچله 1917 نچی میل انقلابغا کیرگن تورکستان ضیالیلاری بو ده موقرات دوستلارینک دا «تورکستانک روسیه ایمپریالیزمیغا صدا-قتی» وه «تورکستان چارواچیلارینک قیریلیب، تمثیل ایتب کیتمهک محکومیتندن» باشقا بر نهرسه ده ن بحث ایتمه دیکله رینی کورونچه «اوز خلقم، اوز ارادهم، اوز مقدراتم، اوز کوچم، اوز یریم» قناعتیغا کیلگن ایدی.

تورکستانک ایچکی ولایتلهرنده قیرغز-قازاق، تورکمن، اوزبیک، تاجیک بوتون اهالی تورکستان مختاریتی حکومیتینی قور-ماق تشبیه کیرگه نله ری که بی، ایسکیده دالا ولایتی دیب آتالغان دائره ده کی آرقا قازاقلاری ایچنده ده او دائره نک اداری مختاریتی حرکتی باشلانیدی.

تورکستان تصویر ایتله آلمایدوغان درجه ده آغیر، فجیع وضعیتده 1916 نچی میل کوتاریلدیشینی چیقارماق مجبوریتنده قالغان ایدی. تأسف، که صرف ایزیلگن خلق کتله سینک عصیانی بولغان بو حرکتده تورکستانلیلارنک کوتکن نتیجه لهرینی بیرمهدی. ظلم بر آزاد آرندی. بو حالدا روسیه انقلابیغا کیرگن تورکستان خلقینک کوتدیکی یاروقلقنک یاقلاشغانینی کورونچه، کوزله ری قاماشدی. هر طرفدا تظاهر لار. بو آراقدا بعضی بر تورکستان ضیالیلاریغا بر تاقم امیدلهر بیرب یورگن روسیه ده موقراتیسینک نظریه سی ده آگلایشیلغان ایدی. مه نه بو وه شونک که بی شرائط اوز اوزنده ن بوتون تورکستان او جمله ده ن آرقا قازاقلاری ایچنده ن چیققان ضیالیلارنی دا حاضر لامشدی. اونلار آرتیق «اوروسدان دوستک بولسا — قولگدا بالئاڭ بولسون» دیگن خلق مثلیگه اینانغان وه بو صورته اوز مقدراتینی اوز قولیغا آلیش فکریه گه کیلگه نله ر ایدی. 1917 نچی ییلنک ایولنده اورونبورغده توپلانغان عموم قازاق قورولتایی مختاریت قرارینی بیردی.

بو قورولتای عمومی روسیه مجلس مؤسسانده اورتاغا قویو-

لاچاق قیرغز-قازاق خلقی طلبه رینی تثبیت وه بو مجلس مؤسسانغا قازاق نماینده لارینک نامزدلارینی کورسه تکه نی که بی عمومیتله ملی دعوانی یوروتو اوچون عصری بر سیاسی فرقه قوروشغا احتیاج یارلغینی کوروب بو فرقه نک عمده لهرینی ترتیب اوچون علی خان بو که یخان، احمد بایئورسون، میر یعقوب دولت لهر باشدا اولاراق بر هیئت توزدی. مه نه شو کون «آلاش» فرقه سی تاریخینک رسمی باشلانغیچدر.

«آلاش» فرقه سینک اون ماده لک پلانفورماسی عموم روسیه مقیاسندا تورکستان خلقینی علاقه دار ایتهدرگن سیاسی مسئله لهرله مشغول بولغانی که بی قازاق-قیرغزلارنک اقتصادی، اجتماعی، حرثی حیاتی تنظیم وه رفاهینی تأمین ایته جه ک طلبه رنی احتوا ایتهدی. «آلاش» فرقه سی تورکستان سیاسی حیاتی اقله رنده او خلقنک منافعینی ملی مفهومده قورغاما ق اوچون اورتاغا چیققان عصری تشکیلات، عصری حیاتی پروگرامغا ایگه ایلک ملی فرقه در. او-نگچون «آلاش» فرقه سینک تورکستان ملی حرکتی تاریخده گی اورنی په ک مهمدر.

بر طرفدان خلق رأیی وه شرائط ایجاباتی، ایکنچی طرفداندا فرقه پروگرامینک ایشکه آشیریلایلمه سی مسئله سی «آلاش» فرقه سی قارشوسندا هر نهرسه ده ن اول اداری مختاریتگه ایریشو مسئله سیننی قویغان ایدی. مه نه بو تأثیر آستندا، 13-5 دیقابردا اورونبورغ ده توپلانغان 3 نچی عموم قازاق قورولتایی، سه مه ی شهری مرکز اولمق اوزره، آرقا قازاقلارینک مختاریتی اعلان ایدی. یه گی سایلانغان مختاریت حکومتیه گه علی خان بو که یخان (رئیس)، عباس اوغلی خلیل، بیریمجان اوغلی احمد بیک، ایرمه ت اوغلی عالمخان، احمد بایئورسون، سهرسن اوغلی بی احمد، دوست محمد اوغلی خلیل، دوست محمد اوغلی جهانشاه، تاناچ اوغلی اولیخان لار کیرگه نله ر ایدی.

سوگرا دان ایچکی تورکستان مختاریت حکومتی اعضاسندهن
چوقای اوغلی مصطفی بیک، تینچبای اوغلی محمدجان لاردا
«آلاش اوردا» حکومتی اعضالیغا سایلانغانلار ایدی.
«آلاش اوردا» حکومتی اعضاسینک بویوک بر قسمی اورون-
بورغدهن کیتب بیتمه سده ناک اورونبورغده بولشه ویک ایتریغایی
چیقیدی. بونون اعضاسی تورلو آغیرلقلار بلهن اورونبورغدهن چیق
سه مه ی ده توپلانغاندان سوگ اصل فعالیتغا باشلایا بیلگه «آلاش اور-
دا» حکومتی اوز یاشی وه عمریگه نسبتاً ایستهر مادی-تهخنیککی
تشکیلات، ایستهرده معنوی نفوذ مفهومنده کوب گنه ایشله کوردی.
قانون اساسیسی حاضر لانونب اولگورمه گه «آلاش اوردا»
حکومتی «آلاش» فرقه سینک پروگرامی بونچه حرکت ایتمه کده
ایدی.

«آلاش اوردا» حکومتینک اگ مهم تشبیهلر ندهن بری، شبهه سر
اونک مملکتده سکونت، آداری آسایش تأمین ایتش، قانونی بر
وضعیت یاراتیش یولنداگی تدبیرلهری ایدی. «آلاش اوردا» حکو-
متی ههر نهرسه دن اول ملی عسکری کوچلهر وه ملی میلیس
تشکیلاتینی قوروشغا کیریشدی.

«آلاش اوردا» حکومتی آداره وه محکمه ایشله رینک بر آن
اول عصری همده خلق تورموشیگه اوینون بر شکلده توزلوشی
اوچون لازم بولغان بوتون تدبیرلهرگه قول اوزانندی.

«آلاش اوردا» حکومتینی مشغول ایتکه ن تورلو حرثی،
ملی، اجتماعی، اقتصادی مسئله لهر ایچنده اگ مهم اوروتی شبهه سر
«قازاق پیری مسئله سی» توتماقدا ایدی.

«آلاش اوردا» حکومتی خلق محکمه لهرینک وه اونلاردا
جاری «عادت» نك خلق شرائط حیاتیه سیگه موافق بر شکلده عصر-
یلاشما یولینی توتماسینی آلغا سورمه کده ایدی.

او، مکتب، نشریات وه باشقا حرثی مسئله لهرده بو ایشله رنی

خلق کتله سینک احتیاجی بلهن متناسب صورت وه سرعته آلوب
بارورلق جئزری تدبیرلهر کورمه کده ایدی.

«آلاش اوردا» حکومتی بر آن اول عموم تورکستانک
برله شکه ن بر دولت حالغا کیلیشی لزومی قناعتندا بولغانلیغنی دا
1918 نچی یلی آوغوستندا سامارادا باشقردستان حکومت کشیلهری
بلهن بولغان مجلسده قبول ایتیلگه ن قرار وه حاضر لانغان پروژه سی
بلهن کورسه تمشدر. ایچکی تورکستان مختاریت حکومتی اعضا-
سدان یوقاریدا سویله دیگمز ایکی شخصنک «آلاش اوردا» حکو-
متیگه سایلانیشلاری دا مه نه شو بر لکنی افاده ایتمه ک اوچونگنه ایدی.
ایکینچی بر مقاله ده بحث ایتمه کچی اولدیغمز تورکستان ملی تشکیلا-
تی ده بو حرکتلهرنک قایسی هدفگه طرف کیتمه کده بولغانلقلارینی
دهادا آچیق کورسه ندی.

«آلاش اوردا» حکومتی اوز فعالیتی زمانندا موسقوادان کیله
یانتان تهله کهنی کورمه گه ن ایمه س ایدی. او آینیقسا روسیه نک او-
زنده کی قاریشقلقلار بیتهرسه تهله کهنک دهادا کوچه یوینی بیلهر
ایدی. اونکچون ده موسقوا مسئله سینی توشونوشنی ده اونوتماغان،
حتی 1918 نچی یلی موسقوا بلهن دوستانه تماسگه هم کیلگه ن
ایدی. شونی ده ئه ییب اوتوش اکیره ک، که بو زمانلاردا «آلاش
اوردا» حکومتینک وضعیتیه ده آچاغنا قورقولو بر شکل آلغان
ایدی. بو زمان جهان شاه دوست محمد، ولیخان تانچاچ وه باشقا بر
نیچه کشیلهر «آلاش اوردا» حکومتی نماینده لاری صقیله موسقواغا
کیلدیلهر. بر طرفدان بو «آلاش اوردا» حکومتی بلهن دوستانه
مذاکره یوروتوب حتی «آلاش اوردا» حکومتینی تانماقچی بولغا-
نلیغنی سویله مه کیده بولغان موسقوا ایکینچی طرفدان بو کونگی
دیکتاتور ستالیننک امضاسیله سه مه ی ده کی روس عسکری شورا-
لاریغا، «بز ایمدیلك دالا بورژوا ملتچیلهری بلهن مذاکره گه کیر-
یشمه ک مجبوریتنده قالدق. قایسی یول بلهن بولسادا شهرده یورگه ن

20-30 قازاقنى توپلاب اويوشتوروب اونلار اسمندن «آلاش اوردا» غا قارشو پروتست ايتدرو چاره سيني كورينگر! «تيلگرافىنى يوباروب اوتورور ايدى. ايش بو قادارله قالمادى. موسقوا «آلاش اوردا» حكومتىنى تاندى. آرقاداندا چوقوندى على جانكه لدين (ايوان سته بنوف) نى قازاق چوللارغا فوق العاده قوميسار تعيين ايتب يوباردى. ديمهك بولشه ويكله رنك «آلاش اوردا» حكومتىنى رسماً تانو. لارى صرف بر كوز بوي اوچلىق، بر اغفال خائىلغندان غنا عبارت ايدى. حقيقتده اونلار «آلاش اوردا» حكومتىنى يقيتيب قازاق چوللهرنده بولشه ويك روس حكمرانلغىنى تورغوزماق ايستهرله ايدى.

نهايت «آلاش اوردا» حكومتىنك يه گى توزولمه كده بولغان ملنى كوچلهرى بله ن بولشه ويك روسيه سينك چارلقدان ميراث قالغان عسكرى قوت وه تشكىلاتلارى آراسندا تارتيشمالار بولوب «آلاش اوردا» حكومتى يىگلىدى. توركستان چوللهرى ده قانلى روس چيز-مهسى استىغا توشكەن بولدى. بو آرائق «آلاش اوردا» چيلار طرفندان كورولگەن بوتون تدبيرلهرده ن بر نتيجه چيقدادىقى كه بى اونلار هيچ بر طرفدان ياردامدا آلامادىلار.

«آلاش اوردا» حكومتى بولشه ويك روس كوچلهرى طر-فندان ييقتىلدى؛ او حكومت وه «آلاش» فرقهسى بله ن مربوط بوتون تشكىلاتلار تارقائىلدى. فقط استىلاچى روسلقنك كوچى «آلاش اوردا» چىلق - توركستان ملتچىلكى مفكورە سينك آلدىنى توسوشغا، اونى تارقائىشغا موفق بولا آلامادى. بو مقصد اوچون كور-گەن بوتون تدبيرلهرى بر نتيجه بيرمه دى. «آلاش اوردا» چىلق معنا بولشه ويك روس استىلاسندان سوگرا كوب كوچه يدى. او، مملكتنك اُك قارائنى بورچه كلهرىگه چه، ههر طرفنى قاپلادى. بوكون توركستان قازاغينك ههر بر فردى «آلاش اوردا» چىلقنى توركستان خلاصكارلغى حركتى ديب بيله در. توركستان ملتچىلكى

حركتينك آرقا قازاقلارى ايچنده باشلانغىنى ديمهك بولغان «آلاش اوردا» چىلق بوكونكى برله شكەن مى برلىكنك اساس زكنلهرنده ن برى بولغانى كه بى اونك كيله چه كده اويناياچاغى رولدا كوب مهيدر.

قزىل روس ايمپرياليزمى توركستان ملتچىلكىنى اوچلعه ن «آلاش اوردا» چىلقنى اولدورمهك ايسته دى. اساس منبعى توركستان خلقى روحى وه اونك حياتى احتياچى بولغان بو حركت بولسا كوردىكى تضيق نىبىتده كوچه يدى. غولوشچوكين كه بى آتاقلى موسقوا آگه تلهرينك ديمه سيگه قاراغاندا بوتون خلق كتلهسى، مى ضياليلارغا ايمهس حتى بوتون قازاق قومونىستلارى «آلاش اوردا» چىلق ذهنيته بله ن زهرله نگەن، توركستان ملتچىلكى مفكورەسى بله ن حاستا ايمشله ر. ديمهك قزىل موسقوا ايمپرياليزمى توركستان ملتچىلكى اوچون قازىغان چوقورغا اوزى توشمه كده در. بره وگه چوقور قازيساڭ اوزڭ توشهرساڭ!

تيمور اوغلى

* * *

يالغانچىنك آيغاغى يانندا

(باشى 31 نچى ساندا)

K. A. افندينك «آتسز مجموعه» ده كى مقاله سىغا جوابمى بويوك تأسفله دوام ايتدیره كده مەن. بوندان اولكى مقاله مده K. A. افندينك زكى بيك كتابنده كى «علمى» يالغانىنى قاي اصولده مذاقعه ايتكه نىنى كورسه توب اوتدم. اوچوچيلاريمزدان، K. A. افندينك «يگى توركستان» نك 7 نچى ساندا «خوقند مختارىتى حقنده» غى مقاله بنى قانداى تاويل ايتكه نلگىنى، ايسله شلهرىنى اوتهر ايدم. K. A. افندي او مقاله ده بولماغان نهرسه لهرنى اوقودى دا، حقيقتاً موجود وه آق اوستىگه قارا بله ن يازيلغان نهرسه لهرگه قصداً كوز

یومدی. ههمده اونك بو خركتی تورکیه افكار عامه سینی قاریشترماق وه بو یول بلهن زکی بیکنک یالغان شهادتله رینک «علمی» اعتبارینی حمایه ایتمهك مقصدیله قیلنماقدادر.

ایندی. K. A. افدینک مهنگه قارشو قاندا یول بلهن هجومگه اگیریشکهنینی ممکن قادار قیسقا صورتده کورسه توب اوتوشکه تریشامهن. K. A. افدی: «بز چوقای اوغلونک ییاض روس مطبو- عاتدا یازدیقلارینی اوقویا ما یورساق دا تور کجه وه فرانسوزجه یازی- لارینی گورو یورز. چوقای اوغلو «Orient et Occident» مجموع- عه سنده (صایی 17، 1923، صحیفه 46) کی یازیسندا «ده موقرات روسیه چه رچیوه سنده تورکستان لیلارک استقلال فکری» ندهن بحث ایدیور. روسیه چه رچیوه سنده استقلال... بو، تحف بر فکر! «یاش تورکستان» نك 27 نجی ساییسندا محرر اکندی امضاسیله «تور- کستانک طالعه سز لگی وه اونک نجات یولو» آدیله یازدیغی مقاله ده مانجوریایی مثال آلاق تورکستان لیلارک عجز ندهن بحث ایدیور. چوقای اوغلوغا کوره مجادله ایتمهك فنا، ایتمهك ده فنا. ایشته فاجعه بودر.» دیب یازادر.

K. A. افدینک سوز وه فکر لهرینی بو بیرده عیناً کتیردم؛ چونکه هر بر انصافی تنقید وه مناقشه بونی طلب ایته در. تأسفکه قارشو K. A. افدی مطبوعات دونیاسینک بو ایگ توب قاعده سیغا هیچ رعایت قیلما یدر. K. A. افدینک مه نم فکر لهر منی وه حتی نشر ایتلگهن سوز لهر منی نیچین بوندای تاویل ایتمه نینی کوب یاخشی آکلایمان: او، زکی بیک اویدور ما لارینی باشقا تورلو یول بلهن مدافعه ایته آلماس ایدی.

I — «اوریان-ئه-اوقسیدان» ده کی مقاله مدهن باشلاین. 1923 نجی ییلنک مای آیندا، آوروپادا بردهن بر تورک دوستی بر جموعه بولوب، بزنگچون غایت مراقلی وه اهمیتلی بولغان «تورکلر وه آوروپا» («Les Turks et l'Europe») کتاینی یازغان موسیو

غاستون غایار (M. Gaston Gaillard) نك باش محرر لگی آستندا چیقیب تورغان «اوریان-ئه-اوقسیدان» «Orient et Occident» مجموعه سنده مه نم «روسیه سیاستی وه تورکستان ملی حرکاتی» حقنده بر مقاله باسیلیب چیققان ایدی. بو، آوروپا مطبوعاتدا تور- کستان ملی استقلالی حقنده آچققدان آچق سویله وچی برنجی مقاله ایدی. او مقاله ده «تورکستان نك استقلالیت یولندا اومتولوشی» «La tendance du Turkestan vers l'indépendance».

بحثده تاریخی وثیقه صفتنده مه نم تامانمدان تورکستان قومیت ره ییسی صقیله 1919 نجی ییلنک 21 نجی فیورالنده، فرانسه حکومتنیک باکوده کی وکیلی آرقالی، وه رسای قونگره سیغا یوبار یلغان رادیو تلگرامدان فقره لهر کتیر یلگهن ایدی. مه ن، او زمانغی آوروپا ایگه- لهر ندهن تورکستانغا بین الخلق قوشون حصه لهری یوبارولارینی وه بزگه موسقوا قانلی دیکتاتوراسندان قوتولوشغا یاردهم ایتولهرینی سوراغان ایدم. او زمان، — 1919 نجی ییلدا — بز تورکستان- لیلاردا، باشقورتلاردا — باشدا زکی ویلیدی بیک بولغانی حالدا —

داها مختاریتچی ایديك؛ یعنی اوز ملی تورموشم زنی «روسیه ده مو- قراتیک فده راسیونی چه رچیوه سی ایچنده» قورماق آرزوسنده ایديك. مه نه شو «تورکستان اها لیسینک روسیه ده موقراتیک فده راتیف جمهو- ریتی چه رچیوه سی ایچنده سربست اداره سی» حقنده غی فکرده مذکور رادیو تلگرامدا درج ایتلگهن ایدی. «اوریان-ئه-اوقسیدان» ده کی مقاله ده بو رادیو تلگرام بحثدهن اول «مختاریت پروگرامی اورنیغا استقلالیت پروگرامی قوردیغمز» «... de remplacer leur programme d'autonomie par celui de l'indépendance».

دان وه «تورکستان استقلالیتی نك حال حاضردا مملکتده موجود ملی وه حتی قومونیسیت بوتون سیاسی غروپلار اوچون عمومی بر

غايه حاليفاً كىلگە نلگى» La thèse de l'indépendance du Turkestan constitue actuellement une plateforme commune à tous les partis officiels du pays, aussi bien nationaux que communistes.

ندەن بىخ ايتلەدر. مقاله، «تور كىستان نك بوتونلاى مىلى بر استقلال- لىتغا تابا حرىكت اىتمە كەدە» «Le Turkestan aspire à l'indépendance nationale.» ايكە نلگىنى بىلدىرمە كلە بىتەدر...

مذ كور رادىئوتلغرام پارچالارى مەنم «پرومەتە» مجموعەسىنىڭ 19 نچى ساتىدا (اىيون 1928) باسىلغان مقاله مەدەدە بار.

قولومداغى كاغازلار بىم آراسىدا زكى بىكنك او زمان تور- كىستان مىلى تشكىلاتىنىڭ رەبىرى صىقتىدە، تور كىستان مىلى استقلالىت فىكرىنى تروپىچ ايتكەن بو مقاله مەناسىبتىلە — آرامزداغى كەدە- كىنلىككە رغماً — مەنى ماقتاب يازغان مكتوبىدە ساقلانماقتادىر. زكى بىكنك بو مقاله مىنى خصوصى صورتدە ماقتاغىنى بر طرفدا تورسون، حتى تور كىستان مىلى برلگى ناشر افكارى بولغان «بىگى تور كىستان» نك 4 نچى ساتىداغى باش مقاله سىندە شونداى دىمىشدى: «... مجموعە مەزىدە قىلمارلار بىلە اشتراك ايدەن چوقاى اوغلى مصطفى

بىك 1921 سەنەسەندەن سواگرا آوروپانك مختلف تەقلەلەرنەدە تور- كىستان احوالە عاىد مقالهلەر نىشر ايدەرك وە قونفرانسلا روبرەك تور كىستانلىلارنىڭ افكارىنە ترجمان اولمىشدر.» ھەمدە بوگا اىضاح اولاراق زكى بىك، «مقالەلەرنىڭ اىبگ مەمى، 'Orient et Occident'» مجموعە سىندە نىشر اولمىشدر» دىمىشدى.

مەنە اىندى، 1932 نچى يىلدا K. A. افندى بو مقالهغا قارشو اىبگ اوياتسىز بر صورتدە ھىجوم ايتەدر. طرفىدان آرتق كىچىمىش نىساب ايتلگەن «روسىيە دە موقرات فەدەراسىونى چەرىچو سىندە» گى مختارىت مەرحلەسىنى K. A. اوياتسىز بر شىكلدە استانبول مجموعەسى صحىفەلەرنەدە گويا مەنم اىندىگە چە مدافە اىتمە كەدە اولدىغىم بر

جىبە اىتپ كورسە تىشگە اورونەدر (*).

II — «تور كىستانك بختىزلىغى وە اوندان قورتولوش يولى» سىرلوحەلى مقاله مەدە («ياش تور كىستان» 27 نچى سان): «تور كىستا- نلىلارنىڭ اوز باشلار بىغا ساوىت ھىكومىتىگە قارشو عصيان قىلىشلارى كوتكەن نىتىجەنى بىرمە يىدر. بونى آچىق سويلەشىمىز كىرەك. لىكن بىز عىنى زماندە تور كىستانلىلارنىڭ عصيان اىتمە سىلكلەرنىڭ مەمكىن اىمەس اىكە نلگىنىدە ياخشى غنە بىلەمىز. بىزنىڭ قاجەمىز مەنە شو عصيان اىتمە سىلكىڭ امكانسىزلىگى وە عصيانىڭ نىتىجەسىزلىگىنى آڭلا- ماغىمىز دادىر.» دىب يازغاندان سوڭ

«بو وضعىتدە فاندائى قوتولاش كىرەك؟»

سؤالنى بىر گەن وە اوز قىناستىچا مەمكىن وە الاىزم دىب تاپىلغان مىجادلە يوللارنى توبەندە گىچە كورسەتوب اوتكەن ايدىم:

(1) «دوشمانلارغا قارشو قوراللى كورەشنى فرقە وە ھىكومىت

(*) «ياش تور كىستان» اوقۇچىلارنىڭ، خصوصاً K. A. افندىنىڭ نظر دىقتىنى محترم دوكتور عالم جان تاغان بىكنك استانبول «آقشام» غازىتاسىنىڭ شو يىل 8 نچى مارت نىسخە سىندە باسىلغان مكتوبىگە جىب ايتەمەن. او مكتوبىدە تاغان بىكنك خاطر- لاتىدىنى «روسىيە خار جەندە كى باشقوردستان سابىق مىلى ھىكومىتى اعضاءلارى»، — بو- لىشە بىكلەردەن اولگى مختارىتلى باشقوردستان مىلى ھىكومىتىنى نظر دە توتقاندا — «دە- موقرات روسىيە چەرىچو سى» داخلىندا، — ساوىت باشقوردستانىنى نظر دە توتقاندا ايسە — ساوىت «روسىيە چەرىچو سى» داخلىندا باشقورد خلىقنىڭ مىلى ھوقوقى اوچون كورەشكەن «مختارىتلى باشقوردستان مىلى ھىكومىتى» اعضاءلارندان گنە عبارتدر. بو اىبكى «مختارىتلى» باشقوردستان ھىكومىتىدەن باشقا ھىچ بر تورلو «باشقوردستان مىلى ھىكومىتى» وجودگە كىلە گەن.

اگر مەنەدە ھازىر — 1932 نچى يىلدا — «بورونقو مىلى تور كىستان ھىكو- مىتى» نك روسىيە ھىدودى خار جەندە كى اعضاءسى صىقتىدە سىياسى رول اوينا ماقتا قالىشسا- يدىم، K. A. افندى ھىقمە نىمەلەر دىر ايدى...؟ او، مەنى، «روسىيە ھىدودى» نى ھازىرغا قاندا مەدافە اىتمە كلە عىبلە مەكە ھىقلى بولور ايدى.

«سابىق باشقوردستان (يا ايسە تور كىستان) مىلى ھىكومىتى» نامىندان سويلەشكە اورونەك، «روسىيە چەرىچو سى داخلىندا» بو اولكەلەر ھوقوقى طرفدارى بولماق دىمەكدر.

آپاراتلاری ایچنده گی فکر کوره شی بله ن باغلاشترماق کیرهك»،
2) «مملکتک ایچکی بیرلهشکن «بو» کوچله رینی اوز ملی
استقلاللاری یولندا روسیه گه قارشو کوره شوب تورغان کوچله ر
بله ن باغلاش...»

لکن، کوروگز، بونی K. A. افندی «آتسز مجموعه» ده
نیمه لهر گه نه یله تروپ یوباردی: «چوقای اوغلو نه کوره مجادله
ایتمهك فنا، ایتمه مکه ده فنا. ایشته فاجعه بودر.»

یوق، K. A. افندی، حقیقی افجاعت شونده در که زکی ییک
اوزینک «علمی» کتابنده خوقند مختاریتی حقنده غی حقیقتنی بولشه.
ویکچه سیگه تاویل ایته در وه سز ایسه گز اونک مدافعه سیگه یوگو-
روب بولشه ویکلهر گه قارشو مجادله نك ایگ توغرو شکلی حقنده
آپ-آچیق وه آیدین بر صورتده سویله ننگن فکر لهرنی تورک جمو-
عه سی صحیفه لهرنده او یاتسز روشده تاویل ایته سز.

3) K. A. افندینک تورکچه وه فرانسوزچه مقاله لهرنی قاندا
«اوقوغانی» کوردیگیز... تورکستان موقت ملت مجلسی اعضالاری
تامانیدان مستقبل خوقند حکومتنی سایلاش حقنده اظهار ایتلگن
ایکی تورلو نقطه نظرنی K. A. بیك «حکومت اعضالاری آراسنداغی
اضطراب» غا نه یله تروپ یوباردی. «اوریان-نه-اوقسیدان» دا یازغان
مقاله مده غی «روسیه چهرچوه سی ایچنده مختاریت» فکرینک ملی
حرکتیزنک آرتق کیچمش بر مرحله سی ایکه نلگی حقنده غی
تاریخی تصحیحیمغا کوز یوموب K. A. افندی اوزمانغی مختاریتچیلقنی
مه ن، زکی بیکنک «یگی تورکستان» صحیفه لهرینده بیردیگی
شهاده تیغا کوره، 1921 نچی ییلدا نهری تعقیب ایتوب کیلدیکم ملی
استقلال غایم بله ن قاریشترماقا اورونه در.

«یاش تورکستان» دا «ملی فاجعه مزده ن قورتولوش» یوللا-
رینی کورسه توب یازغان مقاله منی K. A. شونداغی «اوقودی»، که،
گویا، مه ن تورکستان ملی استقلاللی اوچون بوتون مجادله یوللا-

رینی که سبب قویدوم ایمش.

بوگا نیمه دیسهك بولادر؟ تورکستانک دالا قسمنده بونداغی
بر طرز حرکتکه «آلدار کوسه قیلغی»، آوروپادا ایسه، داها دا
آغیر بر تعبیر بله ن «ساخته کارلق» دیرلهر.

III — بوندان سوک K. A. افندینک «بیاض روس مطبوعاتدا-
غی مقاله لهرم» نی قانداغی «اوقور» ایکه نلگینی تصور ایتمش قین
ایمه س. «بز چوقای اوغلو نك بیاض روس مطبوعاتدا یازدیقلارینی
اوقویا ما یورساق دا...» دیمه کله K. A. افندی مه ن، گویا، حاضر دا
هم روس مهاجر مطبوعاتدا یازوب تورغان لغیم تاثیرینی بیرمهك
ایسته یدر. او، روس غازیتلارندا مه ن مقاله لهرنی اوقوماغان. چونکه
مه ن روس غازیتلارندا مقاله یازیشنی کوبده ن ترک ایتمه نمه ن. مه ن
او مقاله لارنی یازغانم زمان ده تورکستان تشکیلاتینک رئیس صفتده
بولغان زکی بیکنک بو مقاله لارنی تصویب ایتم یازغان مکتوبله رینی
آلوب تورهر ایتم. زکی بیك آوروپاغا کیلگه نده ن سوک اوزون
بر مکتوب یازوب، بولشه ویکلهرنک تورکستانداغی تضیق سیاست-
لهرینی افشا ایتمه ن وه تورکستان ملی استقلالیتی یولندا پروپاغاندا
یوروتکه ن اوچون تورکستانداغی فکر داشلاریمز نامیدان مه نکه نمو-
نیت یلدر گن ایدی. بولشه ویک وحشیلقلارینی مه ن اوزمان ائک کوب
بزمگچون استفاده سی یه نگیلرهك بولغان، مهاجر روس مطبوعاتی
صحیفه لهرنده یازغان ایتم؛ تورکستان ملی استقلاللی غایه سی یولندا-
غی پروپاغاندان ایسه له، فرانسوز وه اینگیلز مطبوعاتدا یوروتدوم.
فرانسوز مجموعه سی «اوریان-نه-اوقسیدان» نك 17 نچی ساتنداغی
K. A. افندینک مه نی «قارالو» اوچون بویا ماق ایسته دیگی مقاله م
ایسه یوقاریدا کورسه تدیگم که بی بالخاصه مدح وه تناغه مظهر
بولغان ایدی.

مهاجر (یعنی بیاض) روس مطبوعاتینک یارده میغا زکی بیك ده
مراجعت ایتمه ن ایدی. «تورکستان ملی جمعیتی رئیس» زکی

بيك، شو جمعيتنك «سوسياليست افراسيوئي ناميدان» چپقيشدا بولوب،
 نوب، سوسياليست بولماغان بوتون توركستان منورلهريني كيرله گهن
 معروضه سيني چاپ ائتمهك اوچون مهاجر (ديمهك «ياض») روس
 مجموعه سي «زناميا باربي» («Знамя Борьбы») گه بير گهن ايدى.
 زكى بيكنك «ياض روس مطبوعاتدا» توركستانغا دائر تورلو
 موضوعلاردا مقاله لار يازماق حقتده لهنگه دفعه لهرچه قىلغان مرا-
 جعتلاريني بر طرفغا قويوب توروب (*)، اونك توركستانلارنك
 روس غازيتالارندا يازوب توروشلارغا قانداي قاراغانغىنى تصوير
 ائتمهك اوچون اونك مهنگه 1927 نچي يىلنك 14 نچي اوقتورنده،
 توركستان ملي تشكىلاتى ناميدان، يازغان مکتوبنده توبه نده گى
 پارچالارنى اکتيره مهن.

«... سيندهن باشقه بره و بولوب اول يازسه ايدى بلكه توغرو
 بولار ايدى. البته سين اوزوڭ توركستان غازيتالارندان جيناغان
 خبر-خرونىكالارنى بر «توركستان آگيتوراسى» ديكانداي بولوب
 تيله گهن. گه زيتگه صاب تورا آلاسك غوى. نلهسه ميليوكوف،
 نلهسه. كه رهنسكى، استرووه... غازيتالارينه...»

مهاجر روس غازيتالارندا توركستان حقتده اخبارى مقاله لار
 يازشنى مهن، «يگى توركستان» مجموعه سيني چيقارش حاضرلغينه
 كيريشكهن چاغمزدا — 1926 نچي يىلنك ايكنچي ياريميسندا —
 توقتاغان ايدم. لکن تأسفكه قارشو زكى بيكنك حركتى، وجودگه
 اکتيريليشنده او گان نسبتاً داها، كوب رول اوينايدىم «يگى توركستان»
 مجموعه سنده ايشلهش امكانىنى مهن اوچون توقتاماقله قالمى،
 حتى مهنى موقتاً تشكىلاتمز خارچندا توروشغا مجبور ايتدى.

زكى بيكنك يوقاريدا مذکور مکتوبيله مهنگه روس غازيتا-
 لارندا توركستان توغروسندا خبر-خرونىكالار ييريپ توروش او-

(*) زكى بيك مهنگه استانبولدهن بر مکتوب يازوب، اوزينك استانبول كىتبخانه
 له رندهن تايدىشى نادر كىتابلار حقتده ميليوكوف غازيتاسىغا يازشنى دا رجا قىلغان ايدى.

چون يردىگى حقتدهن فائده له نوب، مهن 1928 نچي يىلنك يازيندا
 توركستانداغى ساويت سو اداره مأمورلهرينك محاكمه سي حقتده
 توركستان غازيتالارندان معلومات توبلادم وه اخبارى بر مقاله يازدم.
 نه نه شو زماندان باشلاب نظرمدان هيچ بر روس غازيتاسندا هيچ
 بر سطرده يازى يازيلماغان...

مهن K. A. گه بيره در گهن جوابم، نه قادار قيسقا كه سمهك
 ايسته سه مده، يه نه بر قانچا صحيفه غا اوزايوب كيتدى. قالايدا بولسا
 ياقين آداملار ذيب حسابلايدىم زكى وه K. A. بيكله ر بله ن بولغان
 بر مناقشه اوچون بو اقدار وقت وه بير صرف بوللوي كوب نه چينه ر-
 لكدر. لکن بو ياقين شخصلارنك مطبوعات يوزيگه كيرتيلووى
 اويات بولغان «آلدار كوسه» طرز حركتىنى بر تورك مجموعه سي
 صحيفه له ريگه نقل ايتولهرى اوندان دا آرتق تأسف ايتهرلك بر حالدر.

...حاضردا قولومزدا هيچ بر حاكميت يوقدر. يورتمز دوشمان
 پنجه سي آستندا ايكلمه مده در. بز حاضر اوز آرا حاكميت اوچون
 ايمهس، يورتمز نك قانخور دوشماندان قورتولوشى اوچون كو-
 ره شمه كده مز. شو حالدا اوز آرا اونسزده. كه ر كينله شيب تورغان
 مناسباتمزغا يالغان كيرتيمه كدهن، «آلدار كوسه لك» ائتمه كدهن،
 توركيه افكار عموميه سيني يالغان وه چير كين ايماله ر بله ن زهرله-
 مه كدهن مقصد نه در؟ شهبه سز هر بر يميزده ده يا گليشلقلار بولغان،
 بار وه بولاچا قدردا. بر يسينك خطاسىنى باشقاسىغا قارشو چير كين،
 يالغان ايمه وه كنايه له ر. آتماقلا تازا لاشقا اورونوشدهن نيمه چيقدر؟
 چوقاي اوغلى مصطفى

* * *

«توركستاندا سرمايه دارلق»

توركستاندا انقلابدان اولگى دورده سرمايه دارلق (قايتاليزم)
 نك حك سوره نلگى بولشه ويكله رچه سوڭ وقتلارغا داوور بر

حقیقت دیب سانالار ایدی. چونکه بونی مارقس طرفندان «مدینتک اویچ انکشاف دوری» — ابتدائیلک، فهئودالیزم وه سرمایه‌دارلق — حقدنه اورتاغا آیلغان نظریه طلب ایتر ایدی. ایکنچیدنه، بولشه. ویکلهر تورکستاندا «صنفي کوره‌ش» بار دییه یلمهك اوچون مملکتیزده سرمایه‌دارلق بولماغان حالدا اونی بار قلیب کور. سه‌تمه کنی لازم تاپقان ایدیلهر. مارقس وه لینین‌گه نظراً سرمایه‌دارلق بولماغان دورده «صنفلار» (سرمایه‌دارلار وه پروله‌تاریات) دا موجود بولالمایدن. باشقا سوزله ئه‌تیکه‌نده: تورکستاندا سرمایه‌دارلق بولماسایدی، او بیرده نه‌اینکه پروله‌تاریات دیکتاتوراسی او. چون کوره‌ش، حتی پروله‌تاریاتک اوزی‌ده تصور ایتمه‌س ایدی. اوچنچیدنه: تورکستان حقدنه ایندیگه‌چه یازوب کیلگن بوتون بولشه‌ویکلهر آغیزلارینی کوبورتوروب تورکستان خلق خوجالق حیاتینک سرمایه‌دارلق طرزنده انکشاف ایتکهنینی «دلایلهر» وه رقملهر بلهن «اثبات» ایئوب کیلدیلهر. تورکستانلی قومونوست تورار ریسقول ایسه او قادر ایلگهری کیتدی که، حتی او تورکستان کوجه‌به «سرمایه‌دار» لارینک سیاسی وه اقتصادی پروگرام. لارینی دونیاده ایگ مکمل سانالغان اینگلیز سرمایه‌دارلارینک پروگرامی بلهن برابر قلیب کورسه‌ندی... چینده‌ده تورکستان جو. لنده‌گی سرمایه‌دارلق انکشافی، ریسقولچا بو سویه‌ده بولغان بولسا، تورکستانک اوتوراق قسمنده‌گی سرمایه‌دارلق درجه‌سینی ییلگیله‌ش اوچون انسان بالاسینک تصور کوچی یتمه‌یدر... |

ایندی ایسه بولشه‌ویکلهر برده‌نرگه بزنگ مملکتیزده سرمایه‌دارلقنی وه سرمایه‌دار طرزنده انکشافی انکار ایته باشلادیلار. بوگا زه‌لکینه اسملی بر بولشه‌ویک خاتون‌نک اورتا آسیادا بیر مسئله‌سی حقدنه یازغان کتابی اوستنده‌گی مناقشه‌لهر سبب بولدی. زه‌لکینه‌نک بو کتابی وه اونک 1928 نچی میلی «انقلابچی شرق» («Революционный Восток») مجموعه‌سینک 3 نچی ساتندا

باسیلغان مقاله‌سی بو وقتعاچا هم بیر مسئله‌سی اوچون ایگ معتبر منبع سانالوب کیلگن ایدی. زه‌لکینه تورکستاندا انقلابدان اول سرمایه‌دارلق حکم سورگه‌نلگینی وه مملکتده خلق خوجالق تورمو-شینک سرمایه‌دارلق قانونی بوینچه انکشاف ایتکهنلگینی تصدیق وه اثبات قیلغان ایدی.

تورکستاندا سرمایه‌دارلق وه «صنفي کوره‌ش» حقدنه‌گی مسئله‌نی بز حاضرغا چیتکه قویوب تورهمز. نیچون بولشه‌ویکلهر اوزلهرینک بوروننی فکرلهرنده‌ن تایوب، بوکون تورکستاندا سرمایه‌دارلق بارلغینی تانا باشلادیلار؟ بونک جوابی غایت قولای: چونکه تورکستاندا انقلابدان اول سرمایه‌دارلق حکم سورگه‌نلگی‌التتراف ایتمسه، او زمان لینین‌نک: سرمایه‌دارلق دورینی آتلاب سوسیالیزم دوریگه اوتوش ممکنلگی حقدنه‌گی نظریه‌سی سوگه توشه‌در.

موسقوا بولشه‌ویکلهریگه تورکستاندا روس پروله‌تاریاتی دیکتاتوراسینی محکمه‌مه‌ک لازم بولغانی زمان اونلار هرر آدیما «روس سرمایه‌دار وه ایمپریالیستلاری متفقی» بولغان تورکستان سرمایه‌دارلاری حقدنه وه، گویا، روس پروله‌تاریاتی اوزیگه یارده‌مگه چاقیرغان تورکستان پروله‌تاریاتی توغروسنده باقیردیلار، هم‌ده تورکستاندا سرمایه‌دارلقنک بارلغیغا آگواه قلیب مارقس‌نی کتیردیلهر. ایندی ایسه، عینی موسقوا بولشه‌ویکلهری، روس پرو-له‌تاریاتی دیکتاتوراسی حاکمیتینک تورکستاندا محکمه‌شکه‌نیگه اینانوب، لینین‌نک سوسیالیزمگه سرمایه‌دارلق دورینی آتلاب یتو-شمه‌ک امکانی حقدنه‌گی نظریه‌سینی حقلماق اوچون گنه — اوز-لهرینک اولکی فکرلهرینی، یعنی تورکستاندا سرمایه‌دارلق حکم سورگه‌نلگینی، رد ایتمه‌کده‌لهر...

بز مارقس‌یست ایمه‌سمز وه بولشه‌ویکلهر بلهن تورکستاندا سرمایه‌دارلق حکم سوروب سورمه‌گه‌نلگی حقدنه مناقشه ایتمه‌ککه هوسیمزده یوق. لکن بو بیرده شو ایکی سؤالنی قویوب اوتمه.

چيقاريلغانلغى اعتباريله برنچى — سانالغان «ترجمان احوال» ايسه «جريدة حوادث» دان يكرمى ييل سوگرا ينى 1860 نچى ييل (1277 هـ. 6 ربيع الاخر) دا چىقمشدر. بو غازيتانى تاسيس ايتوچى كيشى وقتيله ايزميت متصرفلغى وه پوسته مديرلگى وظيفه لهرنده بو. لونغان، آوروپانى اوزى ياخشى آگلاب اونى خلقىغا تانيتماق او- چون تيريشقان چاپانزاده آگاه افندى نامدا بر ذات ايدى. آگاه افندى «ترجمان احوال» نى اصلاحاتچى محرر شناسى نك ياردهمبله

اصلاحاتچى محرر شناسى

چيقارا باشلامشدى. بو غازيتانىك غايهسى، مقصدى برنچى ساندا، (شناسى) امضاسيله باسيلمش باشلانغىچدا آچىق يازيلمشدر. مقدمه نك بر بيرنده: «اشبو غزته احوال داخليه و خارجه دن منتخب بعضى

كچيمز: 1) بارسون، لينين اوزينك سوسياлизмغا سرمايه دارلقنى آتلاب اوتوش ممكنلگى نظريه سنده احقلى وه توركستاندا هيچ قانداى سرمايه دارلق حكم سورمه گن بولسون. او حالدا بولشه ويكلهرنك توركستاندا «صنفي كورهش» حقتده بوكونگه چه يتمهى تورگن شاورشوالاريفا سبب نه در؟ چونكه، تكرار سويليمز، هم مارقس، هم ده لينين نقطه نظرندن سرمايه دارلق بولماغان تقديرده «صنفي كورهش» هم بوالمايدن. 2) بولشه ويكلهر سرمايه دار بولماغان بر جمعيتده «صنفلار» نك توغولا آلوويغا بزنى ايناترماق ايسته سهر، او زمان بوتون عمرلهرى بوينچه يالغز سرمايه دار بر جمعيتده صنفلارنك توغولا آلووينى وه يالغز سرمايه دارلق اصول اداره سنده صنف كورهشى بولا ييليشينى اوقوتغان مارقس ده، لينين ده يالغان سويله گه نلهر...

ديمهك، بولشه ويكلهرنك توركستاندا سرمايه دارلق وه صنفي كورهش حقتده بو وقتغاچا سويله ب كىلگه نلهرينك باريسى بر ييلچيل (وه يسهش) دهن باشقا بر نهرسه ايمهس. كلىد

باشقارمادان: يوقاريدا باسيلغان «توركستاندا سرمايه دارلق» باشقلى مقاله اوتكهن مارت اينك باشندا يازيلمشدر. مجموعه مزده اورون آزلندنان شوو اقتناچا نشر ايتنه آلمانغان ايدىك.

* * *

تورك غازيتاچىلغى (*)

IV

تورك دونياسندا غازيتاچىلغى اورونلاشيشى وه ياميليشى باشقا بيرلهرگه قاراغاندا ياواشراق بارغان. ايلك توركچه غازيتا چىققان استانبولده، ايلك اوتوز ييل ايجنده، حكومتك ياردهمبله دونيا يوزيگه چىققان «تهويم وقايع» وه «جريدة حوادث» دان باشقا توركچه غازيتا كورمه يمز. اوچنچى غازيتا — خصوصى تشبث بلهن

(*) باشى «ياش توركستان» نك 28، 30 وه 31 نچى سانلارندادر.

حوادثی و معارف متنوعه ایله سائر مواد نافعیه دائر مباحثی نشر بیانہ واسطه اوله جفندن ناشی (ترجمان احوال) عنوانله تسمیه اولنمق مناسب کورلدی. دیله در وه مقدمه نك نثر بولومی: «عموم خلقگ قولایقله آگلایه یله جگی مرتبه ده اشبو غزته بی قلمه آلماق ملتزم اولدیغی دخی مقام مناسبته شیمدیده ن اختطار اولتور» سوزله رپله بیته در.

شناسی 25 نچی سانغاچا قاتناشیب، سوگرا بو غازیتادان آجرا- لیب کیتدی. او آیریلغاچ غازیتا بورونغو بو یو کلگینک یارمیسیغاچا کیچیلیب قالدی. شناسی نك اورنیغا حسن صبحی یك کیلیب «ترجمان احوال» نی اداره ایته باشلادی. بو غازیتا 1277 هجری 11 شوالده چیققان 25 نچی ساتندان اعتباراً هافتادا اوچ ناپقیر چیقا باشلامشدر. اوزاق دوام ایته آلمای 1866 ده قاپانمشدر. قاتناشقان محررله آراسندا احمد و فیکر پاشا ایله رفیق بیکلر پاردرلار.

«ترجمان احوال» نك 624 نچی ساتندا ایلك تورکچه ولایت غازیتاسی سانالغان «طونز» نك چیقا باشلانغی خبری ایله شو ولایت غازیتاسینک باشلانغیچي باسیلمشدر. «طونه» او زمان بر یاریم مینگ نسخه ساتیلار ایکن.

«ترجمان احوال» دان آیریلیب کیتکن شناسی 1861 (جز- یران) ده «تصویر افکار» نامندا بر غازیتا چیقارا باشلادی. بو غازیتا اوزینک شو چاغناچا چیققان رفیقله رنده ن آیتقا تیلینک ساده لگی بلن آیریلادر. معارف وه باشقا خیرلی ایشله رگه عائد بیلدیریشله ر- نك «تصویر افکار» دا تیکین (مجانی) باسیلاجاغی باش صحیفه سینک یوقاریسندا اعلان ایتلمشدر. هافتادا ایکی ناپقیر چیقار اییدی.

200 نچی نسخه سنده ن باشلاب یورتچی شاعر نامق کمال نك ده ده گهرلی یازیلارینی اوچرنامز. شناسی «شرق مسئله سی» باشلغی ایله یازدیغی مقاله سی یوزنده ن محررلکده ن منع ایتلدی، اونگچون

«تصویر افکار» نك 465 نچی ساتندان سوگراغی نسخه لهنده اونك یازیلاری کورولمه یدر. عمرینک سوگیغاچا اوز مسلکیگه صادق قالب، یوکسه ک غایه سیغا مهم خدمتله ر کورسه تکه ن بو غازیتانک 830 نسخه سی چیقمشدر.

«تصویر افکار» نك توغولوش ییلی بولغان 1861 نچی ییلنی تاغین بر جهته ن ایسه ده توتوشیمز کیره ک. چونکه شو ییلی یعنی (1279 ه. محرم آیندا) ایلك تورک مجموعه سی سانالغان «مجموعه فنون» چیقمشدر. یازیچیلار آراسندا «مجموعه فنون» ده ن اولده تورکچه بر مجموعه چیققانینی آلغا سورگه نله ر بار. تورک مطبعه چیلغی وه تورک غازیتاچیلغی تاریخی حقنده ده گهرلی تیکشیریشله ر قیلیب، قیمتلی اثرله ر یازغان سلیم نزهت بیک 1850 ده تورکچه فرانسزچه اولاراق آیدا بر ناپقیر چیققان «وقایع طیه» نك بر غازیتا ایمه س، ایلك تورک مجموعه سی بولغانغی ایله ری سورمشدر.

1863 ده حکومتنک تشبث وه یارده میله تاغین بر رسمی غازیتا

چیقمشدر: اسمی «جریده عسکریه» در. ههر تورلو حرری ایشله رله قوروق وه داگز عسکرله ریگه قاراشلی مسئله لهر بلن مشغول بولمشدر. حکومت بو غازیتاغا کوب اهمیت بیرگه نیدن شناسی نك اداره ایتمه- سینی طلب ایتمش ایسه ده شناسی بو تکلیفی رد ایتمشدی؛ اونگچون بو غازیتانک اداره سی احمد مدحت افندیگه ناپشیریلمشدی. شناسی نك قیسقاچا مدت بو غازیتاغا قاتناشیب، سوگرا وظیفه سینی احمد مدحت افندیگه ناشلاب کیتکنه نلگینی سویله گه نله ر هم بار. بو رسمی جریده هافتالیق بر غازیتا اییدی.

«جریده عسکریه» ده ن سوگرا چیققان غازیتا «تقویم تجارت» در. 1865 ده استانبولده چیققان بو غازیتانک قولله کسیونلارینی ابو الضیاء توفیق بیک «بریتانیا موزه سی» (British - Museum) ده کور- گه نلگینی وه محررینک ده حسن فهمی پاشا بولغانغی سویله یدر.

(ابو الضياء مجموعه سی سان 89).

1866 ده فیلیپ افندی معلم علی سعاوی نك محرر لگی ایله

«مخبر» دیگن بر غازیتا چیقاردی. هافتادا اوچ تاپقیر چقیب اقلابی فکرلر نك تارقالیشیغا خدمت ایتیشنی اوز بونیغا آلمان بو غازیتا حکومت بله ن چقیشا آلمان وه بر مدت تعطیل ایتلگن. بو مناسبتله

انقلابچی محرر علی سعاوی

حکومتکه قارشو جسارتلی چقیش قیلغانیدان علی سعاوی محرر- لکدن منع ایتلیب، اونک یازیلاری «مخبر» بیتلر نده باسیلا آلمادی. غازیتادا 55 نچی ساتمدان سوگرا قاپاندی. قیسقاچا زمان اوتهر- اوتمهس بو غازیتا لوندوندا چقا باشلامشدر. 1867 — 31 آو- غوست — دا لوندوندا چیققان ایلك نومروسینک باش ستونده: «مخبر» طوغری سولمک یساق اولمیان بر مملکت بولور؛ ینه چیقار» سوزلهری یازیلمشدر. عیسی بیتنک یوقاریسندا: «بو غزته

(لوندوره) ده باصیلور. ندن بحث ایده جگی ایچندهن آگلاشیلور. شیمدیلك هفته ده بر چیقار. بر نسخه سی یرنده ایکی پنس. ترکستانده بر بچق غروشه در «دیگن قید بار. بو یرده ذکر ایتلگن «تور- کستان»، او زمان «تورکیه» اورتندا قوللانیلغان بولسا کیره ک. علی سعاوی یوکسه ک فکرلی بر یازیچی ایدی. «تینچ اوتو- روشنی» یاقتر مایدزغانلغی اونک قیلغان حرکت وه ایشلهر نده ن یلگیلیدر. بو انقلابچی محرر نك تورک غازیتاچیلغی تآریخدا شرفلی بر اورنی بار. غازیتاچیلقنک آتملی عاشقی بولغان بو محرر نك یاریسدا چیقاردیغی «علوم» غازیتاسینک برنچی ییلغی ساتلارندا نشر ایتدیکی مقاله لهر نده تورکچیلک آقیملارینک کوچلی عکسله- ری کوروله در. 1870 ده پروسیا عسکرلهری پاریسنى محاصره قیلغاچ شهرده نه مطبعه، نه کاغاز، نه پوسته قالماغانلغی «علوم» نك توختالیشیغا سبب بولمشدی. علی سعاوی دا پاریسدان غرب تامانغا جوناغان اُک سوگنی تمیر یول آراباسیله پاریسدان چیقمش وه لیونغا کیلیب، اورادا «موقتاً» دیگن غازیتانی چیقارمشدر.

توقاش اوغلی (یتیمه دی)

* * *

قارداشلق تظاهراتی

آذربایجان استقلالینک 14 نچی ییل دونومی مناسبتیه اوتکهن 28 مایسدا فنلاندیانک ههلسینغفورس شهرنده کوب صیمی وه جانلی بر تظاهرات قیلندی. ههلسینغفورس شهرنده یاشاغوچی بوتون ایدیل-اورال، تورکستان، ایران وه آذربایجانلیلار نك قاتاشما- لاریله قیلغان بو مراسمغا فنلاندیانک باشقا شهرلهر نده یاشاغوچی ایدیل-اورال تورکلهری ده عائله لهریله برابر اشتراک ایتدیلهر.

«یه کی توران» غازیتاسی تحریر هیئتینک تمبشیه شهرنک معنا سالونلارندان «آنانقا توده» بر کون ایلگهری آذربایجان، تورکیه

وه باشقا تورك ايللهرى بايراقلارى ايله ياساتيلمىدى.

مراسمى «يه گى توران» باش محررى محمد صادق پيك
آچيب، حاضرئوفا «ماتملى بايرام» ديب خطاب ايتهرهك حرارتلى
بر نطق ايراد ايتدى. محمد صادق پيك بو نطقدا آذربايجان
جمهوريتىنىڭ قورولوشى حقتىدا معلومات بىر گەندەن سوڭ، سوزىنى
بولشەويك روس استىلاسىغا اوتقوزوب روسلارنىڭ اون ايكي يىلدا
بهرى قىليب تورغان قىنولارنىڭ، تخرىياتدان، اولدوروش وه
سورگونلەرنەن سويلەپ، بو جانبا نە ظلم، استبدادغا قارشى آذر-
بايجانلىلارنىڭ قىلماقدا بولغان قوزغالانلارنى، آذرى ياشلارنىڭ
شانلى كوره شىنى تصوير ايتدىكەن سوڭرا، آذربايجان استىلالىنىڭ
بوتون تورك ايللهرى اوچون بولغان اهمىتى توغروسندادا آنچا
گە پىردى. ناطق، آذربايجان استىلالىنىڭ وه دعواسىنىڭ بين الملل بر
ماهيت آلتانلغىنى وه بو دعوانىڭ بر توركلك دعواسى بولوب، بو
اوغورده يوروتولماقدا بولغان كوره شنىڭ پەك يا قىندا نىجەلە نەجە-
گە يوره كەدن اينانغانلغىنى يىلدىرىپ، استىلال شىدلەرنىڭ خاطرە-
سىنى تەزىز وه استىلال مجاهد لارنى سلاملاب سورە كلى آلتىشلارلە
نطقىنى پىردى.

بوندا سوڭرا ايدىل-اورال ياشلارنىڭ ابراهيم عارف پيك
پەك صىمى بر نطق سويلەدى. ابراهيم عارف پيك نطقىنى توبە-
ندە كى جملە ايله باشلادى:

— 28 مائىس يالغز آذربايجان اوچون ايمەس، بوتون تورك
ايللهرى اوچون بويوك بر ظفر، تورك ملتىنىڭ شان، شرف تولو
تارىخىغا يەگى شرفلى بر صحىفەدر... آذربايجان استىلالى، مدنى
ملتلەر طرفدان جانسز تلقى ايتلگەن تورك اولكەلەرنىڭ ياشاماق
قدرت وه قابىلىتىغا ايگە بولغانلىقلارنى بوتون دنياگە اثبات ايتمشدر.
بوكون بو استىلالنى روس ايمپەريالىزمى چىككەمش ايسەدە او
استىلال تورك-توران ياشلىنىڭ ايمان تولو يوره گندە ياشاماقدا...

بونى ئەلدە ايتمەك اوچون بو ياشلار: — يا استىلال، يا اولوم! ديب
مجادلەگە كىرىشمىشلەردىر... اون ايكي يىلدا نەهرى بو مفكوره يولندا
آقتىلغان قانلارنىڭ بوشغا كىتمە يەجەگىنە ھەر كىشى ايمان ايتمشدر.
بو ياشلارنىڭ يوره كلەرى يورت وه استىلال عشقىنىڭ آلاويلە يانا
ياتىر... بو آلاونى نە سىپىر يانك، نە سالو ققانك جەنمى ساووقلارى
اوچورە مەس...

ابراهيم پيك نطقىنى توبەندە كى جملەلەر پىردى:

— ايدىل-اورال استىلالچىلارى اسمندەن قارداش آذربايجان
استىلال مجاهد لارنى تىرىك ايتەر كەن بو مقدس غايە اوچون شىند
توشكەن قهرمانلارنىڭ عزيز روحلارى قارشىسندا باش ايگە يىلك...
وه يا قىن كىلەجە كەدە قاووشاجىمىز استىلال اوچون قان وه جان-
لارنى آياماغان مجاهد تورك-توران ياشلارنى سلاملاپق... آذر-
بايجان كونى، توركستان، ايدىل-اورال، قىرىم وه داغستان كونىدر.
بوكونگە ايرىشمەك اوچون مالىمىز، قانمزلە چالنىشاجىمىزغا بوتون
يىگىتلەر وه ياش نسل نامىغا سوز ويرىر وه يىمىن ايتەمز.

ياشاسىن استىلال! ياشاسىن تورك برلگى! (شدتلى آلتىشلار).
توركستانلىلار نامىغا ظھور طاهر پيك قوتلادى. مفكوره چى
توركستان ياشلىنىڭ حقىقى حىياتىغا ترجمان بولغان «ياش تور-
كستان» مجموعەسىنىڭ آذربايجان استىلالىغا آتاب يازدىغى مقالەنى
حاضرئوفا او قوياراق، نھايت ھىجانلە دىدى كە: «آلتاي تاغلارنىڭ
قافقاسىغا قانداق اوزايغان توران يوللارنىڭ سونمەس بر عشق ايله
يورويەن املپور وه استىلالچى توركلەرنىڭ بارچاسى بر ابردرلار.
بو بويوك يولنىڭ يولچىسى بولغان توركستان، ايدىل-اورال، آذر-
بايجان، داغستان، قىرىم مجاهد لارى بوكون عىنى سەوينچى،
عىنى قاينونى سىزمە كەلەر... چونكە آذربايجان استىلالى، قارداش
بر اولكەنىڭ استىلالىدر... بو اولكە حزر دىگرنىڭ غرب طرفندا
توراننىڭ قايسىندادر. بو قاينى بر حرسز كەبى استىلا ايتكەن

روسلارنى حزر دگزىنىك سولارندا بوغماقنى عهد ايممز. ياشاسين توركللك! ياشاسين قارداش آذربايجان استقلالى! محو اولسون روسلق! (سوره كلى آلقىشلار).

بوندان سوگرا تورك ايللهرىنىك موسيقىسىندان برهه پارچا بيانودا زيتونه خانم تاماتندان چالينيب، استقلال مارشلارى سويله ندى. بونى متعاقب محمد صادق بيك طرفندان: 1 — تورك ملتى وه توركچىلىك، 2 — تربيه وه اخلاق حقنده قونفهرانس بيريلدى. كيچ وقتغاچا سورگن بو توپلانىش پهك صميمى بر قارداشلق هواسى ايچنده كيچدى. تورانچى

* * *

توركيه وه ملتلهر اويوشمهسى

ملتلهر اويوشمهسى 6 نچى ايول (تموز) توپلانىشىندا توركيه نى جمعيت اقوامغا كيريشكه دعوت ايتمشدى. توركيه حكومتى ده جمعيت اقوامنك بو دعوتىنى قابول ايتدى.

* * *

باشقارمادان: مجموعه مزده اورون آزلغندان بعضى مقاله لارنى، او جمله ده ن لوزان وه جهنوره قونفهرانسلارى حقنداغى مقاله لارنى باسالماق.

* * *

«توركستان خبرلهرى» قاپاقنك 2 نچى وه 3 نچى ييتلهر نده در.

باش محرر يمز چوقاي اوغلى مصطفى بيكنك يه گى آدرهسى

توبه نده كيچه در:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

(قاپاقنك 2 نچى ييتنده كى «توركستان خبرلهرى» نك دوامى؛)

باشقارما: «سايوز مياسو» (ئەت ادارەسى) يالغز توركستانلىلارلە ايش كوره درگن بر مؤسسە در. بونگله برابر بو مؤسسە دره توركستانلىلارنك مقدارى صفر درجه سنده در. چارلق دورنده يهوديله رنى مکتبلەرگه يىلگىلى مقدارده (يوزده 5 نسبتنده) قبول ايتەرلەر ايدى. باقكز، بو ايسكى روس اصولىنى موسقوا بولشه ويكله رى ايندى توركستاننك اوزنده توركستانلىلارغا تطبيق ايمه كده درلەر.

«توركمەن برلە شىك» دە

بو، آرتق بوتونلاى توركمەنلەرگه مخصوص بر مؤسسە در. مفتشله رنك قوللارندا بو مؤسسە نك تخمىنا يوزده 29 نسبتنده بيريله شترىلگه نلگىنه دائر رسمى ستاتىستىق معلوماتى بولماقلىه برابر، اونلار بو بيرگه ده بر نظر سالغانلار وه سوروشتروش نتيجه سنده 255 خدمتچىنك يالغز 38 گنەسى توركمەن بولغانلغى آگلاشيلغان. باشقاچا قىلىب ئەتكه نده، رسمى بولشه ويك ستاتىستىقى، بو بيرده كى توركمەن خدمتچىلەرنك سائىنى حقيقتداغيدان ايكي حصه آرتق قىلىب كورسە تەكن. (عينى غازيتادان).

باشقارما: بولشه ويكله رنك رسمى ستاتىستىقلارى دائما حقيقتده هيچ بر زمان به جهريله آلمانغان پلان معلوماتى بونچە توزوله در.

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوجی آیلو مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنک ده قابر- | | آوغوست (آغوستوس) 1932 | | سانه 33
ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا:

- 1- تورک تاریخی قورولتایی | باش مقاله
- 2- مرحوم انور پاشا حقنده خاطرہ پارچالاری | چوقای اوغلی مصطفی
- 3- «صنعی دوشمانلار» محاکمہ سی | جانای
- 4- ملی توینغو وه ملی روح اولدورولمه سی | پچاغاتای
- 5- بولشه ویک جنایتلاری قوربانلاری | تیمور اوغلی
- 6- تورک غازیتاچیلغی (V) | توقتامش اوغلی
- 7- ساویتلار اتفاقینک سیاسی جغرافیاسی | ۰۲
- 8- دوست مطبوعات دونیاسندا
- 9- ساویت روسیه سنده
- 10- آفغانستاندا
- 11- تورکستان خبرلہری

Yach Turkestan

Juillet 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 32

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

یولیمزغا توغری کیلگهن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ بیتلہری
آچقندر . باسیلاماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطلہری :

ییلغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 2 1/4 دولار ، اوچ آیلغی 1 1/2 دولار

سایغیلی اوچوچیلار

«باش تورکستان» نی اوزگرنه او قوش یلہن قانقما ی،
اونی باشقالارغا ہمہ او قوتوش اوچون ہر تامانغا تارقا تینگ .
تورکستان چیگہ رلہریگہ یاقین بیرلہردہ یاشاچی اوچوچی-
لاریمزدا مجموعہ مزنی یورنمزگہ کیرگیزیشکہ کوبرہک حرکت
ایتمہ کلہ بزگہ یاردمہ ایسینلہر .
«باش تورکستان» تورکستان ملی استقلاللی دوستلارندان
مادی وه معنوی یاردمہ کونہدر . اعانہ پروچیلہرنک اسملہری
مجموعہ مز صحیفہ سنده باسیلاجا قدر . باشقارما .

مجموعہ مزگہ تیوشلی ہر تورلی یوللانمالار اوچون آدرہس :

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

یاش تورکستان

تورکستان ھلی استقلال مفکوره سینی نارانو می آیلو مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نیچی ییلنک ده قابر - آغوست (آغوستوس) 1932 | 33 سارہ | ندان چیقا باشلاغان

تورک تاریخی قورولتایی

ایول آیینک 2 سندن 11 یگه قادار آقارادا 200 تاریخچینک قاتاشماسیله تورک تاریخی قورولتایی بولوب اوتدی. بو وقه نیک اهمیتی حقنده اوزون سویله ب اوتوروش آرتقچادر. آقار: قورولتایی ایله ایگ مهم علم شعبه لرنده ن بری بولغان تاریخ ساحه سنده تورکیه علمی استقلالیتینک تمل تاشی قویولغان بولور.

هر بر ملتک کیچمیشی، او ملتک معنوی کوچی — بو کونکی دوریمزده بالخاصه قید ایتمهک لازم — ملتله آراسندا موافق اورون توتماق حقی اوچون بر منبعدر. بزنگ تاریخمز — بویوک تورک ملتی تاریخی — بو کونگه قادار آرخیفلاردا یاتاردی. اونی علمی صورتده تیکشیریش: آوروپاغا مخصوص بر امتیاز وه اونی تدقیق گویا آوروپالیلار انحصاری آستندا که بی بولوب قالغان ایدی.

یاثا

« ملی یول »

ابدل-اورال استقلال فکرگه خدمت ایتوچی آیلق
مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« امل مجموعہ سی »

قریم تورکله ریتنگ استقلال فکرینی نارانادرغان
اونش کونک مجموعہ در. عرب حرفله ریله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« پرومته »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسزجه آیلق مجموعہ در. آدره سی:

4, villa Malakof, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررله ری تاماندان بهرلینده لاتین
حرفله ریله هر اون کونده چیقاریلماقدا بولغان بو
قیمتلی غازی تانی او قوچیلاریمزغا توصیه ایتمه مز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا داغلبیلری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوچی
آیلق مجموعہ در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« یه گئی توران »

تورکجه - فینجه آیلق غازی تادر. لاتین حرفله ریله چیقاریلادر. آدره سی:
o Robertinkatu 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

اجنيله رنك بر طرفلى ، غرضلى شرح وه تفسير ايتديكله رى تاريخ منبعه رندن استفاده ائتمهك ، كذا اجنبى اختراعاللارى بولغان تلغراف ، ته لفون ، هه له كترىك وه اوتوموپيل دان استفاده ائتمه ككه اوخشامايدر. بر ملتك تاريخى ، او ملتك حيات منبعى ديمه كدر. بو منبعى اىگرى تفسير له ره آغولانديرماق ، بو ملت بولاغينك آيريم ايرماقچا. لار حالدا نشئت ايتكهن آيريم قيله لاريني يا گليش-يالغان يوللارغا سالوب يوبارماق ، اونلارنك معنوى كوچله ريني وه اوزگه ملتله ره بر قاتاردا ياشاماق حقوقيني آزالتماق ديمه كدر. مدنى وه منور آوروبانك بو «علمى مانه ورا» لاريفا آك كوب توركله ر معروض قالا كيلمشله ردر.

قونفره نك برنجى مجلسنده پروفه سسور كوپريلي زاده محمد فؤاد بيك بياناندا بولونوب او جمله ده ن: «اينديگه قادار آروپا تاريخلارندا تورك تاريخه عائد كورولگهن معلوماتك نه كه بى تاثير له ر آستندا علمى بيطر فلقتى ساقلايا آلمانلغيني» تفسير ايتدى. بوندان سواگرا ، 45 ييلدان به رى تاريخ معلملگى ايتكهن وه حاضردا هم استانبول معلم مكته لره نده تاريخ درسى بيرىب تورغان مدرس احسان شريف بيك تاريخ درسله رنده «نه زمان نوبت توركله رنك جهان مدينيتينده كى موقع وه روللاريني كورسه توجى فصلگه كيلسه كوب متاثر وه معذب بولغانلغيني ، چونكه توركله رنك جهان تاريخنده كى موقعيني كورسه تكه ن كتاب وه وثيقه ده ن محروم بولا كيلگه نلگيني» يلدردى.

«تاريخ تيكشيرو» ، اينيقسا بزده — روسيه حاكيمتى آستندا. غى توركله رده كوب آيانچلى بر حالدا ايدى. مستقل علمى تدقيقات نتيجه سنده ايمه س ، بلكه اجنبى مدققلارنك وجودگه كتيرديكله رى اثرله رده ن انصافلى روشده معلومات توپلاماق يوليله تاريخ يازغان بر نيچه تاتار تاريخچيلاريني استئا ائتمهك ، روسيه قول آستنداغى بز توركله رنك اوز تاريخچيمز بولماغان وه بو جهته دن بز اوز

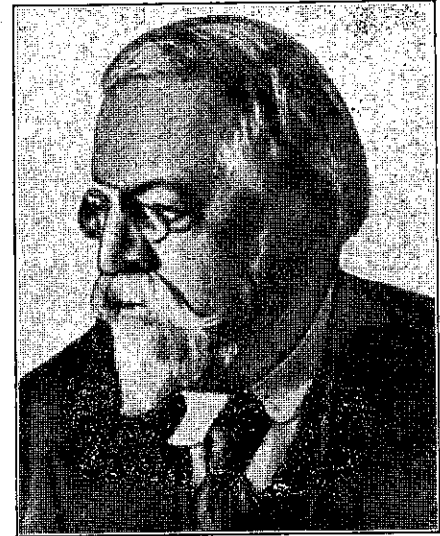
تاريخمىزنى يا يلمه گهن ، ياخوددا ياراماس بيلگه نمز. بزده «عالم-تاريخچى» لقبغا آك زياده استحقاق دعواسنده بولغان وه تاريخمىزنى علمى تفسيرى ساحه سنده بالذات روس توركياتچيلارينك «علمى اسيرلگنده» قالغان بعضى تاريخچيلاريمز ايسه ، آتقارا قو- رولتائيدا دوكتور رشيد غالب بيكك غايت حقتى اولاراق قيد ايتديگى كه بى ، «قاتالوغ» عالملى سويه سنده ن يوقارى چيقالما- غانلار.

روسيه حاكيمتى آستنداغى بز توركله ر ، خصوصاً بز تور- كستانلار اوچون تورك تاريخى قونفره سينك مساعيسى فوق العاده بويوك اهميتكه ايكه بولمايدر. بز بوگون مى تاريخمىزنى كيره گينچه يلمه ي «فلاىچى فلاىچىغا بونداى ديمش ، فلاىچى دا مه نكه شونداى ديدى» اصوليله اورگه نيب يورديگيمز برچاغدا اوز كيچميشمىزنى «مار- قس-له نين ديئاله كتيكى» اصولنده «ايضاح» ائتمهك وه متمادى صنف كوره شله رى شكنده تصوير ائتمهك حر كنده بولغان روس پروله تاريقاتى ديكتاتوراسى آستندا قالوب توروبمىز. «قاتالوخلار» معلوماتى ايله قو- راللانغان بعضى كيمسه له ر ايسه هيچ سيقلماسدان بولشه ويك قاتالوغ- لاريني اوقوب وه جدى صورتده «انقلابچى عالم» طوريني تاقينيب ، مطبوعات صحيفه له رنده توركستان تاريخينك روسيه دورنه دن بورونغو قسيمينك صنفى كوره شله ر تاريخى بولغانيني يازوب اوتوروبدر.

تورك تاريخينك مستقلاً تدقيقى بزنىك آلدويمىزدا اوز كيچميشمىز- نى توغرو آكلاماق وه توغرو تفسير ائتمه ككه يول آچادر. تور- كستان — توركله ر به شيگيدر ، لكن او بيرده حاضر ياشاب تورغان توركله ر ايسه اوز تاريخلاريني بيلش بابندا حالا «به شيك ياشندا»- درلار. تورك تاريخيني تدقيق مركزىنى تشكيل ايتكهن توركيه ، بزنيگچون تاريخى معلومات منبعى بولاچاقدر. اوز مى تاريخىنى آكلاماقدان حاصل بولغان برك ، بربريگه ياقينلاشماق وه مدنى

برلك ياراتماق اوچون اڭ قيسقا وه اڭ ياخشى بر بولدر. مهنه شونگچوندر كه بز تور كستانلار ملي اويغانوويمزنگ تاڭدا ملي روحمزي سه ويترمه كچي بولغانلارني وه تورك ملتي برلگي بناسينگ علمي تمليني قورغان تورك تاريخ قونغره سيني چاقيرغان توركيه جمهوريتي آلقيشلارله سلاميمز.

*** تورك تاريخي قورولتايي غايت طنطنه لي شرائط استندا كيجدي. قورولتاييگ آچيليشي مراسمنده بويوك غازي مصطفى كمال، توركيه حكومت باشلوعغي عصمت پاشا، بويوك ملت مجلسي رئيسي كاظم پاشا، اركان حريمه رئيسي فوزي پاشا وه اجنبي سفير-لهرى، عالملارى، مجرلارى حاضر بولديلار. غازي مصطفى كمال پاشا حضرتلارى قورولتاييگ بوتون مجلسلهرنده حاضر بولوب اونك فعاليتي بالذات تعقيب ايتمشلهردر.

آچورا اوغلي يوسف بيك

*** توركيه غازيتالارى قورولتايغا فوق العاده بويوك اهميت بيرديلهر. بوتون استا-بول وه آقارا غازيتالارى بو-يوك فورمادا چيقيب توردي. مثلا، قورولتايي فعاليتيني تعقيب خصوصنده استفادة ايتديكمز «حاكيت مليه» قورولتايي كونلهرنده 12 صحيفه لوق بولوب تارقالبوب توردي.

*** قورولتاييگ سوگنجي كوني قوشما شمالي آمريقا جمهو-ريته لهرى دولتي آقارا سفيري «General H. Sherill» نك بر مکتوبى

اوقوندى. بو مکتوبده آمريقا سفيري تورك تاريخي تدقيق جمعيتي تامانيدان تورك تاريخيگ مهم مومهنلهرى حقنده تيز فرصنده نشر ايتلهرگن - كتابك اينگليز تيلنده چاپ ايتلشيني تكليف قىلدى. سفير، بو اثرنگ آمريقادا كيگ صورتده تارقا لاجاغيني وه عموميتله تورك تاريخيگ وه آينقسا حاضرغي توركيه نك آمريقادا توغرو بر شكلده آڭلاشيلماخغا خدمت ايتجه كيني اميد قىلادر.

*** قورولتايغا رياست ايتمهك شرفي، شخصنده روسيه حاكيتي استنداغي توركلهرله آنادولولو توركلهرينك برلگيني تمثيل ايتكوچي بر سيما اولاراق سلاملهديگمز ساينغلي آق چورا اوغلي يوسف بيگكه ميسر بولدى.

* * *

مرحوم انور پاشا حقنده خاطره پارچالارى

(1922 — 4. VIII — 1932)

مرحوم انور پاشانك شهيد توشكهنه نيكه اون ييل تولدى. اونك خاطره سي بزنگ دماغمزده او درجه جانلي وه اونك اولومي آغريسيني بز او درجه كوچلي سيزمز، كه بو اوزون اون ييل بزگه اون آي، اون هافتادهك بولوب كورونه در.

انور پاشانك 1921 نچي ييلنك كوزنده برده ن بوخارا شهرنده پيدا بولوشى بز تور كستانلاردا يورتمنك ملي دوشمانلارغا قارشو كورده شده موفقيت كورمهك امكانيكه اميد شعاعلارى حاصل قىلغان ايدى. عسكرى تجربه وه شخصي جاذبه — تور كستان عصيانچىلار زيني اوز اطرافندا وه اوز رهبرلگي استندا برله شترمهك اوچون سوگ درجه مهم بولغان بو صفتلهر انورده فضله سيله موجود ايدى. حقيقتادا، اگر انور تور كستانغا، اولكه نك بويوك قسمنك داها ساويت اشغالي استيفا كيرمه ديگي وه ساويت اداره سي حكم سور-گن قسملارندا خلق عريان ايتب توردىگي 1918/19 نچي ييلاردا

کلیب چیقان بولسایدی، یورتمز عاقبتی نك باشقاچا بولوی ممکن ایدی. همان 1918/19 نچی ییلاردا بزنی مغلوب ایتکهن نهرسه روس بولشه ویکله رینک قوراللی کوچندهن زیاده اوزیمز نك متشکل بر حالدا بولماغانغمز وه ملی مجادله مزنی متشکل بر صورتده دوام ایتدیره یلمه گه نلگمز بولغان ایدی.

تورکستاندا یاریم عصرلق روس حاکمیتی یالغز وطنمز نك ایچکی کوچله رینی ییتماقله قناعته نماسدان حتی ملی برلگیمز ایچیکه نفاقدا سالا ییلدی. روسیه حکومتی بزنی یالغز عسکر قاتاریغا کیریتمه دی گنه ایمهس، او بزگه هیچ بر تورلو تشکیلات قوروشغا حتی بر جمعیت خیریه توزوشکده یول بیرمه دی. قازاق، قیرغز، ئوزبک، تورکمن — هر بر قیله نی اوزیکه خاص قیله حیاتی یاشاما قما مجبور ایتدی. روسیه حکومتی بو آیریم قیله جمعیتله رینی برلر ییکه قارشو کیز، گیزله ب تام معناسیله بر تخریب سیاستی یو- روتدی. بونک نتیجه سنده بز 1917 انقلابی حلول ایتدیگی زمان، بزنی برله شتره درگن معلوم بر غایه وی مرکزگه ایگه بولماغان، زهبرسز، نفوذلی کیمسه سز بر انسان توپلامی شکندمه کورونوب قالدق...

هر بر آیریم قیله جمعیت نك اوز آراسندا نفوذلی رهبری بولغان بولسادا، عموم تورکستان اولچوسنده سیاست عالمنده «مر- کزی سیما» نامی بیریلگن، عمومی بر معتبر شخصیتمز یوق ایدی.

* * *

1917 نچی ییل کلیب یتوشدی. روسیه انقلاب نك بر نچی کونله ری. په ته رسبورغ شهری مجلسلهز وه میتینگلارله قایناما قدا ایدی. نهوا کوچه سنده، ظنمچه، 100 نومرولی اویده، مسلمانلار میتینگی بولوب تورغان ایدی. دالا آدامی تپینده، قیزیق کیممه بر کیشی، اوزینی کوچیلککه سیزدیرمه سدن، آقرینغا مه گا یاقینلا- شیب کیلدی. نه گنده اوزون بر آوروپاچا جامه، باشندا آق بورک.

توپا-توغرو یانیمغا کیلدی؛ مه نی بر چیتکه چاقیریب آلدی. اوزینی «علی جانگه لدین» دیب تقدیم ایتدی... بو اسمنی مه ن ایلگه ری ایشیتمه گن بولسام دا بو سیما مه نگه تانیش کوروندی. سوگرا بو آدام بر آز سیقیلیب اوز سرینی آچدی: اصلاً دالا قازاغی بولوب، بالالغندا چوقوتورولغان «ایوان سته پئوف» ایکه نلیگینی سویله دی. علی جانگه لدین اونک بورونغو مسلمان اسمی بولغان. چوقوتو- رولغاندان سوک ایوان سته پئوف دیب آتالا باشلاغان... سته پئوف یالغز چوقونغان غنه ایمهس، حتی او روس روحانی میسیونه ری بو- لوب روسیه ایچنده کی وه تیشنداغی بوتون خرهستیان مقدس یر- له رینی آیاقله یوروب کیزگن. اونک فوتوغرافی (رسمی) روس مجموعه لهرنده باسیلغان ایدی. سیماسینک مه نگه تانیش کیلووی ده شوندان بولسا کیره ک.

مه نم، بر خرهستیان روحانی میسیونه ری بولغانی حالدا نیچین مسلمان میتینغینه کیلگه نلگی حقنده غی او گفایسز سوراغیمغا جواباً سته پئوف-جانگه لدین: «تورکیه گه کیتمه ک» نیت وه حرکننده ایکه- نلیگینی یلدیردی وه دیدی:

— مه ن ایندی خرهستیانلقدان وه روسلاردان قایتدم. ایندی مه ن یهنه دن قازاق وه مسلماندرمه ن. روسلار نك وحشیقلاری مه نی اونلاردان چیکیندیردی. بوئگچون مه ن اوز خالقم قارشوسندا گناهله رمدن تازالانماق ایسته یمه ن. بو مقصدله تورکیه گه کیتمه- کده مه ن.»

— نیچین؟

— انور پاشانک آلدیغا.

— نه دن انور پاشا آلدیغا؟

— روسلاردان قورتولا یلمه گیمز اوچون بزگه یالغز اوغنه

یاردمه ایته آلادر.

فی الحقیقه، او زمان یا لغز سته پونوف-جانگه لدین گنه بو فکرمده ایمهس اییدی. تورکستاننک بوتون خلق کتلهسی انورگه غاڭبانه اینانار وه اونو اوزینک ایگ یاقین آدمی دیب سانار اییدی... 1916 نچی ییل عصیان کونله رنده تورکستاندا کوب آدمالار «انوردهن یاردهم» کونهر ایدیلهر... تورکستاندا خلیفه سلطانتنک اسمینی آزیق بیلگن آدم آزا اییدی؛ لکن دیهرلک بوتون تورکستان-لیلار انورنک اسمینی وه اونک کیم ایگه نلگینی ییلرله ایدی. انورنک پوپوله رلگی (خلق آراسندا مشهورلگی) (ماکمال (ایرتنک)) درجه سیگه یتکنه اییدی. سوگنی بالقان محاربه سندن کین دالالاردا کوب آدمالار اوز اوغوللارینک اسمینی «انور» قویا باشلادیلار... روس حکومتی بو «انور اعتقادی» ندهن خبردار بولغان وه ههر بر یول بلن اوگا قارشو کوره شمه ککه تریشقان اییدی. روس حکومتی تورکستانداگی بوتون ضیالیلارنی «انور آگه تی» دیب آثار وه حسابلار اییدی. عینله بوگون بولشهویکلرنک بز تورکستان ملتچیلرینی «کمالچی» دیب آناغانلاری که بی، روس چار حکومتی ده او زمانتی «جدیدچیلر» یمزنی «انور آگه تی» حسابلار اییدی. 1916 نچی ییلدا گنیرال غوبه رتاتور قوراپاتکین تاشکندده، اوزینک ایسکی شخصی تانیشلارندن بولغان عبدالله نیاز اوغلینی، باشندا «اوزاقدان انور فهسینی خاطر لاتادرغان» قیزیل رنکلی تاتار ناقیهسی (تویسی) بولغانی سببلی، اوز قبول اوتاسندان قووب چیقارغان اییدی.

بزده انورنک پوپوله رلگی مه نه بو درجه ده اییدی. حاضر او پوپوله رلکنک حقیقی سبیلرینی آقتاروب اوتوروشنک وقتی ایمهس. لکن شونی قید ایتمهک کیرهک، که بزنگ خلقیمزنگ اوز یوره گنده، وضعیتینک ینگیلله شتریلیشی امکانی باینده بهسله دیگی خصوصی امیددی انورنک اسمیله باغلی اییدی.

روسیه ده بولشهویک انقلابی... برهست-لیتوونسک صلحی... تورک عسکرلهری قافقاسیادا... باکونک قورتولوشی؛ آندرابایجان استقلال-لیتینک اعلاتی... تورکستاندا خولغان روس بولشهویزمینک قانلی دیکتاتوراسنی... خلقیمزنگ ایکی کوزی، «شاید او طرفدان تورک یاردهمی کیلیب قالماسمی ایکن؛ انور عسکر یوبارماسمی ایکن» دیب قافقاسیا طرفیغا تیکیلگن... فقط، بردهن تورکیه ننگ منلویتتی.. تورک قوشونینک قافقاسیادان چیکیلیشی...

خبرسز کوزدهن غیب بولغان انور بردهن موسقوادا پیدا بولوب قالادر... بولشهویکلهرده حددهن تاشقاری قووانچ، بزنگ خلقده سوک درجه مایوسلک!... 1920 نچی ییل سه تباری باکوده بولشه-ویکلهر تشبیلله توپلانغان شرق قوملاری قورولتایی. او زمان انور تورکستاندا بولشهویک سیاستینک حقیقتینی داها یلمهس اییدی... ایشیتدیگیمه کوره، قورولتایداغی تورکستان وکیلی تاشپولات بیک ناربوته پکنک نطقی انورده بویوک تأثیر قالدیرغان. بالآخره 1921 نچی ییل کوزنده (سوک بهارنده) انور بردهن بوخارادا پیدا بولادر. باشدا محترم عثمان بیک بولغانی حالدا بوخارا خلق جمهوریتی حکومتی، انورنک نفوذندن وه اونک موسقوا ایله بولغان رابطه-سندن، بوخاراداغی بولشهویک رذالته ریگه نهایت بیرمهک وه موسقوا تامانیدان بوخارا جمهوریتینک استقلالی حتمده غی معاهده که رعایت ایلتیشی خصوصنده استفاده قیلماققا قرار بیرهدر. انور بوخارا ایله موسقوا آراسندا واسطه بولوشغا راضی بولغان اییدی. اونک بو خصوص-صده موسقوا حکومتیگه قیلغان مراجعتی مه نه شومدهن عبارتدر (روسچدهن عیناً ترجمه):

«مستقل بوخارا آرقالی بز، دوست ساویت روسیه سینک انقلابی رهبرلگی آستندا اسلام آسایینی بریتانیا ایمپریالیزمندن قو-تقارو وظیفه مزنی موفقیتله بیره آلامز. موسقوا خلق قومیسارلار شوراسندان، بوخارا حدودندن، بوراده عینله استیلا ایتملگن بر

اولكده گى دوشمان اوردوسى كه بى حركت ائتمه كده بولغان قيزيل قوشونلارنى كيرى چاقيريب آلولارنى اوتونه مهن. قيزيل قوشونك بوخارادا ساقلانيشى، آچلققا معروض قالدیريلغان مسلمان اهلينك سوڭ لوقما ئه كمه گىنى ده تارتوب آلتيشغا وه اهلانده ساويت

تورکستانك قورتولوشى
اوچون كوره شيركهن
1922 نچى يىلى 4 نچى
آوغوستدا شهيد
توشش
انور پاشا

روسيه سيگه قارشو كوندن كونگه ناراضىلىق توغولوشىغا سبب بو- لماقدادر. اولكهنك ارزاق لوازمىنى وه قيمت بها ماللارنى حجز ايتوب خارجغا تاشونى تيزلكه توقتاماق لازم. شرقى بوخارادا عصيان حركاتى قوزغالماقدادر. بو عصيانك جمهوريتنك باشقا

قسملار ياغدا يايلىشى ممكن. حكومت باشنداغى بوخارالى قوميسار- لار، چه كيستلهر وه روس عسكرلهرى تامانيدان تهرور ايتلمه كده وه سربست، مستقل حركت ايتش امكاندان محرومدر لار. موسقواغا قارشو عصيان حركتى انقلابچى ياش بوخارالىلار آراسندا ئوسمه- كده در. ساويت حكومتىنى، اونگچون ايگ مهم بولغان شرق جبهه- سنده تهلكه بار ايكه نلگى بلهن اخطار ائتمهن. بوخارا خلقىغا اوز حياتىنى اوزى قورماق اوچون تولوق امكان بيريلىشى لازم. بوخارا خلقينك تكليفى اوزره مهن، ساويت حكومتى ايله بوخارا جمهوريتى آراسندا واقع بولاچاق مذاكره ده بوخارا خلقىنى تمثيل ايتشنى اوز عهدمهگه آلامهن. بو مراجعتمهگه تيزلكه جواب بيريلىشى، مذاكره اوچون وكيللهر تعيين ايتلويىنى وه ملاقات اوچون بير وه زمان بيلگيله نووينى اوتونه مهن. مهن اوز تامانمدان ديقابر آبي سوگىنى (1921) وه بوخارا شهرىنى تكليف ائتمهن.»

ساويت حكومتى بوگا قارشو انورنى «بريتانيا ايمپرياليزمى آگه تى» ديب عيبله مه كله جواب بىردى (*).
سوگرا نيمه لهر بولغانى ههر كيمگه ده معلوم. بولشه ويكلهر انورگه قارشو اون مينگله رچه قوشون حصه لهرى توپلاديلار، جاسوس شبكه سى قورديلار. حتى ساويت حكومتى بورونغو بوخارا اميرى بلهن انور عليه نده ياشيرين مذاكره گه ده كيريشدى.
روس ايمپرياليزمينك آلچاق آگه تى بولغان بورونغو بوخارا اميرى سوزده انورگه دوست وه اونگله متفق كورونوب، ايشده ياشيرين صورتده اونك عليه گه اغوا تارقانادر. چونكه بورونغو

(* حاضرغا قاداردا بزنك ساويت ديكتاتوراسىغا قارشو مىلى قورتولوش كو- ره شيمزده ياتلار تاثيرى بار ديب شبهه له نوجى بعضى توركيه لى قارداشلار بزنك، انور- نك بو مراجعتى وه ساويت حكومتنك اوگا بيرگن جوايى اوستنده فكر يورتوشله- رىنى اوتونه ايدم.
موسقوا ديكتاتوراسينك بزنك توركستاندا خلقمىز باشىغا كتيرمه كده بولغان فلاكتنك مثلىنى حتى جهان تاريخى دا بيلمه يدنر.

بوخارا اميرى سید میر عالم خان انورنك شخصنده «تهلكه لی انقلابچی
گه نچ تورك» نى كوره در... (*).

ساویت روسیه سی امری آستندا کوچلی بر حرینی قوت. او،
مملکتنك بوتون حیات مرکزله رینی وه بوتون یوللارنی هم تعلیات
واسطه لارینی اوز قولندا توتقان. بوتون ارزاق لوازماتی اونك
قولندا... انور ایسه قوجامان تورکستانك آیریم حصه لهریله فقط
آتلی خبرچیلر واسطه سیله گنه خبرله شه آلور ایدی. قورال یوق،
ارزاق یوق... بونك اوستیگه برده، ملی تشکیلات ایچنده، گویا او
اتاده تورکستاندا ټله قانداى بر سوسیالیزم اصلاحاتی اوچون
کوره شیلمه کده ایمش که بی، سوسیالیزم حقنده فکرلر تارقاتان
وه مناقشه لهر یوروتکهن بعضی اوافق کیمسه لهرنك آلچاقچا اغوا-
لارینی دا علاوه قیلگیز...

تیجه ده انور تورکستانك قورتولوشی یولندا قهرمانچاسیغا
شهید بولدی.

اونك اولومندهن اون ییل سوگرادا موسقوا «قیزیل قوشون-
لاری تورکستاندا اشغال قیلنغان بر اولکده دوشمان قوشونلاری»
که بی معامله قیلماقدالار.

عجبا یورتمزك بو — حقیقتدا — دوشمان قوشوندان
قورتولور کونی کیلورمی؟

بز اینانامز که او کون تیز کیله چه کدر. او زمان بو بونك انورنك
بقیه وجودی تورکستانك اوزاق بورچه گندهن مرکزیکه، حر وه
مستقل تورکستانك پایتختیغا کتیر یله چه ک، اونك عزیز خاطره سی
تورکستانلیلار یوره گنده الی الابد پاشایا جا قدر.

چوقای اوغلی مصطفی

(*) بورونغو بوخارا امیرى سید میر عالم نك انورگه قارشو یورکیزگن
باشیرین خیانتلارینی تورکستان ساویت مطبوعاتی بولتور ابراهیم لافیلی قولغا توشکه.
ندهن سوگ آچیب یازغان ایدی.

«صنفي دوشمانلار» محاکمه سی

اوتکهن ماى آينك ييشيندهن ايون آينك اون ييشگه قادار
تاشکندده ساویتلار اتفاقی عالی محکمه سی، ئوزبه کستان عالی
محکمه سی بورونقی مدعی عمومى شمسى بدرالدين ايله يه نه بر
نيچه عدليه ايشچيله رى اوستندهن محاکمه يوروتدی.

ساویت غازيتالارينك بو محاکمه حقنده ييزگن معلوماتلاری
تولوق ايمه س وه سوگ درجه ده بر طرفلدر. بو غازيتالاردا نه
عیلبله ر فائده سیغا شاهدلار افاده سی، نه بو عیبله رنك اوز افاده-
له رى وه نه ده اولارنك آقلاوچىسی نطقلاری بار. يالغز قارالاوچى
شاهدلار افاده سی، قارالاوچیلار نطقى وه محکمه نك حکمنامه-
سى گنه کتیر یله در. مه نه بونداى معلوماتغا سویکه نوب، سعدالله قاسم
محاکمه سندهن سوگ خلقيمزنك موسقوا ديکتاتوراسیغا قارشو ایچکی
ملی مجادله سی حقنده مطالعه يوروتمه ك اوچون خصوصى اهمیتگه
ایگه بولغان بو ایش یوزه سیدنه توغرو بر فکر حاصل قیلماق
کوب قیندر.

محکمه گه بیریلگه نله ر: (1) شمسى علی اوغلی بدرالدين؛ بو
تاتارستان جمهوریتی آرچا (آرسک) قاتونى اهالیسندان 32 یاشندا
بر تاتار بولوب، انقلابدان اول اندیجاننك مشهور بایلارندان تیمور
يک حاجی یاندا خدمت قیلغان بولشه ويکلر حکومت باشیغا کیلگه-
ندهن وه بر آز وقت اوتکهندهن سوگ شمسى بولشه ويک فرقه سیغا
اعضا بولادر. فرغانه ده معارف شعبه سی ریسلیگنده، اوندان سوگ
عدليه آداره سینك بوتون خدمت پایه لهرنده بولوب، آخردا ئوزبه-
کستان عالی محکمه سی دولت مدعی عمومىگی اورونىغا قادار
چیقادر. (2) عدالرحمان رحمان اوغلی، 44 یاشندا، خوقدلی بر
قاری (حافظ) نك اوغلی بولوب، عدليه مستنطقى ایدی. (3) محی-
الدين سعدى خان اوغلی؛ 31 یاشندا، خوقد قاضیلارندان برینك

اوغلی، کذا عدلیه مستنطقی ایدی. 4) ابراهیم جان موسی خان اوغلی، 26 یاشندا، بورونفو قیزیل عسکر، عدلیه مستنطقی. 5) محمد جان خواجه اوغلی، 32 یاشندا، خوقندلی بر سوداگر اوغلی، عدلیه مستنطقی وه فرغانه ولایت محکمه سی مدعی عمومی بولغان 6) محمود خان احمد خان اوغلی، 36 یاشندا، خوقندلی بر سوداگر اوغلی؛ 1929 نجی ییلقاچا معارف شعبه سنده اهمیتلی اورونلارنی ایگه لله گن...

کوردیگیز که بی، عبدالرحمان رحمان اوغلندان باشقا بوتون عییللر بولشه ویکلر حکومت باشیغا کیلر آلدندا یاش اوسپورونلار ایدی. ائگ باش عیدار شمسی بدرالدین ابو زمان — 1917 نجی ییلدا — 17 یاشندا بولغان؛ ابراهیم جان موسی خان ایسه 11 یاشلی کیچیک بر بالا ایدی. آشکاردر، که بو یاشلار سیاسی جهتدن بولشه ویکلر دورنده، ساویت مکتبله رنده وه تورکستاندا روس پروله تارباتی دیکتاتوراسی تجربه سینک بلاواسطه تأیری آستندا اوسکه نلهر. بز اولارنگ بارچاسینگدا ملتچی بولغا. نلقلاریغا ایشانامز. برده ساویت حکومتینک، — معتبر بولشه ویک. لهرنگ ده بالذات اعتراف ایتدیکلری که بی — حاضرغا قادر جزئی مقداردا بولسا ملی پروله تاربات صنفی یتوشمه گن تورکستانداغی حددهن آرتق «صنفی سیاستی» نک او عییللهرنگ احوال روحیه له. ریگه ائگ بویوک تأیرینی اجرا ایتمه سدن وه اولارنگ ساویتلارغا قارشو دوشمانلقلارینی آرتدیرمبسدان قالماغانلغی دا کوزدهن قاچیر. یلمایاجاق مهمجه بر نقطه در.

بولشه ویکلر عییللهرنگ قانداغی عائله لهردهن چیققا نلقلارینی وه اولارنگ قای یرده تحصیل کورگه نلکلهرینی علیحده بر تأکید وه اصرار له قید ایتمه کده درلهر. برده اولاردان بعضی سینک سوداگر، قاضی وه قاری بالالاری بولوب ایسکی مکتبله رده او قوغانلقلار. رینی کورسه تمه کله عییللهرنگ «عکس انقلابچیلق فعالیتلاری» نی

ایضاح ایتمه کیچی بولادارلار. حالبوکه لینن نک اوزی ده روس اصلزاده سینک وه بویوک بر چار مأمورینک اوغلی ایدی. حاضرغی بولشه ویک قیزیل بوتی (ایقونی) ستالین نک اوزی ده روحانی مکتبنده او قوغان وه آنا-آناسی اونی روحانیلقغا حاضر لاغان ایدی. بونگله برابر اونلار «نقصان سز انقلابچی» بولوب چیقیدیلار کو! بولشه ویک. لهر بالذات، لینن ده انقلابچیلق غایه (ایده) سینک انکشافنده چار حکومتی سیاستینک روللارینی کورسه تونی سه وهرلهر. چونکه، حقیقتاً، هر بر انقلاب وه عکس انقلاب، دائما حکم سوروب تورغان اصول آداره نک که میچیلکلری وه گناهلری ایله نشوونما تاپادر. شمسی وه باشقالارینک دا عکس انقلابی ایده لهرینک انکشا. فنده شبهه سز تورکستانداغی بولشه ویک سیاستینک رولی بویوک بولغان. بولشه ویک «صنفی محکمه» سی بو مسئله لهرنی اصلا اوپلامای بوتون ایشلهرنی «ملی عکس انقلاب» اینتریفالاریغا، «ملی اتحاد» وه «ملی استقلال» تشکیلاتلاری فعالیتیغا یوکلهدی. سویله نگه نلهر. نک همه سی حقیقت بولسایدی بز کوب سه وینهر ایدیک.

تاشکند محاکمه سنده شمسی بدرالدین نی وه باشقالارینی قطعی اولاراق نیمه ایله عیبله دیلهر؟... گواهلارنک، اولاردان خصوصاً علیم اوغلی دیگن بریسینک، افاده لهریگه استناداً دولت قارالاور. چیس قاتانیان بارچا عییللهرنگ «ملی اتحاد» دستورالعملی وه مرحوم انور پاشا کورسه تمه لهرینک حرفی حرفیگه قوللانماقله حرکت ایتکه نلکلهرینی «تئیت» ایتدی. بولشه ویک مدعی عمومی انور پاشانی «تورکستان ملی اتحادی بابالاردان بری» دیب آنایدر وه اونک تورکستان ملی عکس انقلابچیلاریغا توصیه ایتدیگی شرطلارنی توبه نده گی تورت نقطه ده توپلایدیر:

1) بوتون عکس انقلابچیلارغا بولشه ویک فرقه سی وه قومومولر اعضالیغا کیریش مجبوریتی؛ 2) باسماچی قانارلارینی اوتکور بر انتظام وه برگه عمومی باشلوق رهبرلگینه کتیرمه ک؛

(هیچ بر نهرسهدهن تایماسدان، لازم کیلگه نده دهقانلارنك قولینی تیلینی وه قولاقلارینی کیسسه کلهده بولسا!)، پاختا استقلالیتی ایشینی بوزماق، 4) یله رهنلر بلهن رابطه ساقلاماق...

بو شرطلر نك همه سی ده، ساویت قارالاوچیسینك ټه یتووینه کوره، حرفی حرفیگه به جه ریلمه کده ایدی. مثلا: شمسی بدرالدین «ملی اتحاد» نك خوقند ولایت قومیتسی اعضاسی بولغانی حالدا بولشهویك فرقه سیغا کیرگن، میلیس باشلوغی وه قوشون سیاسی رهبری بولغان. قورالاری بلهن برابر باسماچیلار تامانیغا اوتکن بای بالالارندان مرکب خصوصی «قومسومول» آنلی بولوگی تشکیل ایتلگن. باسماچیلارغا قورال یتیشتریش ایشی تشکیل ایتلگن. یالغز اندیجان قضاسی (اویه زی) نك اوزندهن 15 میگ میلتق (توفهك) توپلانوب باسماچیلارغا اوتقوزولغان. ساویت حکومتینك پاختا سیاستیگه قارشو مجادله ده باسماچیلار قاضی اعلمی ایگه میردی اوغلی نك حکمی بویونچا دهقان بازار بای کریم اوغلی نك اوڭ قولینی کیسکه نلر. ساویت حکومتینك فعال خادملاریغا قارشو «صنفی تهر-رور» تشکیل ایتکه نلر وه باشقالار...

بو نقل ایتلگن قارالاو ماده لهرینك حقیقتغا نه درجه ده اویغون ایکه نلگینی بز سویلی آلمایمز.. لکن، ساویت مدعی عمومیسینك «اوزنك 4 شرطی» حقنده غی معلوماتینی آلدیغی باش شاهد علموف نك یالغانچیلغندا هیچ شبهه یوقدر. بو گواهنی اون قاندار مجلس ظرفده سورا دیلار. علموف کورسه تمه لهرندهن بری مه نه شودر: «— محمود خان احمد خان اوغلی اوینده خوقند عکس-الاقلابی باشلوقلارندان مصطفی چوقای اوغلی، موسی بیگی، محمود خان نك اوزی وه باشقا باشلوقلار تامانیدان تشکیل ایتلگن بر قوشون حصه سی یرله شتریلگن ایدی.»

علموف نك ټه یتیشیگه کوره اون یتی یاشار شمسی بدرالدین مصطفی چوقای وه موسی بیکلرله بریکده محمود خان اویگه

کیلیب تورغان ایمش.

بو یرده سویله نکه نلر نك بوتونسی ده یالغاندر. موسی افندی بیگی (جارالله) نی خوقند عکس الاقلابی باشلوقلارندان بری دیب آتاماق، اویات وه انصافنك هر بر مفهومندهن محروم ملق دیمه کدر. فی الحقیقه 1917 نچی ییلنك سوگندا وه 1918 نچی ییلنك باشندا «مصطفی چوقای اوغلی قوشون حصه لهری تشکیل» ایتدیگی زمان تورکستاندا موسی افندی نك ارواحی ده یوق ایدی وه «خوقند عکس-الاقلابی» بلهن اونك هیچ قاندا ی رابطه سی بولماغان وه بولادا آلماس ایدی. کذا محمود خان احمد خان اوغلی ده «خوقند عکس الاقلابی باشلوغی» بولماغان. طبعی، بو آدامنك دا، مثلا فیض الله خواجه که بی، «خوقند عکس الاقلابی» طرفدار لارندان وه اونی تقدیر ایتوچیلر دهن بولغانلغی ممکندر...

ایندی مه نه، بازار بای کریم اوغلی دیگن ایکنچی بر گوا. اونك اوڭ قولی کیسیلیب تاشلانغان. تورکستاندا روس پروله ناریاتی دیکتاتوراسی اوچون قولندان آیریلغان بو آدام، اون اوچ ییل قاندار بر مدتدهن بهری نقه معاش اوچون تریشدی، لکن هیچ کیسه — نه اوزیکستان قومیسار لار شوراسی، نه ده اجرائیه قومیتسی — اونك التماسلهریگه اهمیت یرمه ی کیلیدی. براق، مه نه ایندی، شمسی بدرالدین اوستبدن محاکمه اتناسنده ساویت حکومتی بردهن بازار بای نك کیسیلگن قولینی ایسله دی ده محکمه نك اوتونوشی بلهن بازار بای غا هر آی 100 سومدان معاش یریشکه قرار قیلدی. دیمه ک، بازار بای دیکتاتور اوچون کوره شده قولینی یوقاتووی سیلی ایبه س، محکمه ده شمسی بدرالدین که قارشو افاده یرگه نی اوچون قهرمان دیب تانیلیب توروبدر. علم اوغلی نك یالغان گواهلگی وه گواهلک اوچون مکافات — مه نه بونلار ساویت حکومتینك تورکستان ملتچیلیگیگه قارشو مجادله سنده قوللانا یاتقان اصولی در. محاکمه قیلنا یاتقانلار نك «گناهلهری» کوبدر. فقط بونلار

ایچنده خصوصاً بر «گناه» آغر سانالوب، قارالوچی شاهدلار اونك اوستنده آیریچا دقت وه اصرارله توقاب اوتدیلر. بولشهویک قارالوچیلارنك سویلهویگه کوره شمسی بدرالدین اوزینك معارف شعبهسی مدیرلگی اتناسنده، حاضر استانبول دارالفنونینك طب فاکولتهسینی بئیرگن صالح اسماعیل بیکنك تحصیل اوچون تور-کیه که قاجیشیغا یاردهم ایتکه نمیش.

تورکستان عصیانچیلاریغا قارشو بولشهویک کورهشینك ایگ اوتکورلهشکهن بر دورنده بولشهویک سیاستینك رهبرلهری ده، باشدا فیض الله خواجه وه اکمل اکرام اوغلی بولغانی حالدا، بالذات آچققدان آچیق اون لارچا یاش تورکستانلینك تحصیل اوچون آورو-یاغا جونایتیلولاریغا یاردهم وه حتی اونلارنی تشکیل ایتوده اشتراک قیلغان ایدیلر. بو، بولشهویکلر نك تورکستان ملتچیلگی اوچون قیلغان بر «سیلاو» ی ایدی. تقریباً بو قافله ایله بر زماندا صالح اسماعیل بیگده تورکیه گه اوته بیلگن ایدی. اگر شمسی بدرالدین گه قارشو ایگ آغر قارالولار ایچنده مه نه بو وقعغا آیریچا مهم اوروون بیریلووی لازم کورولگن بولسا، بولشهویکلر نك تورک-لککه قارشو دویشانلقلارینك درجهسینی تصور ایتش قین ایمهس-قانخور مدعی عمومی قاتانیان، قارالانغانلارنك تورتی اوچون اولوم جزاسی وه ایکیسی — ابراهیم جان موسی خان اوغلی وه محی الدین سعدیخان اوغلی اوچون یللارچا اوزانادرغان قاماق جزاسی طلب ایتدی. قاتانیان اوزقوربانلارینی یالغز قارالاماق وه اولارغا جزا طلب ایتمهکله کفایتلنمه ی حتی اولارنی «عکس الانقلاب ایتلهری» («Контрреволюционная сволочь») دیب تحقیرده ایتدی.

فقط محکمه نك حکمی کوتولگه ندهن باشقاچاراق بولوب چقیدی. شمسی بدرالدین اوچون قرار قیلنغان اولوم جزاسی محکمه نك اوزی تامانیدان 10 ییلق قاماقنا نه یله تریلیدی. محمد جان خواجه اوغلی، عبدالرحمان رحمان اوغلی وه محمد خان احمد خان

اوغلی لاری هر بری اون ییلق، محی الدین سعدیخان اوغلی 2 ییلق وه ابراهیم جان موسی خان اوغلی 3 ییلق قاماقنا حکم قیلندیلار.

شمسی بدرالدین اولوم جزاسینك 10 ییلق قاماقنا نه یله تر-یلوویگه سبب اولاراق «ملتچی عکس الانقلاب اساس قادرولارینك مادتا وه معنا محو ایتلگه نکلکله ری» ندهن بحث ایتله در. توغرودر، تورکستان ملی حرکاتی نك «اساس قادروسی» بولشهویکلر تاما-نیدان اونده توقوز نسیبتنده مادتا محو ایتلگن. لکن ملی حرکتمز-نك معنوی اساسی بوندان قطعاً ضرر کورمه دی. فی الحقیقه، بولشه-ویکلر بز نك «اساس قادرولار» یمزنی «معنا وه مادتا محو ایتلگن» دیب حسابلاسالار، او حالدا نیچین بو ملی حرکاتله کوره شوتی توقاتمایدرلار؟ توغرو، بز نك ایسکی قادرومز آزالدی. لکن او-لارنك اورنیغا یه گئی یاش قادرولار یتوشمه کده در. شمسی بدرالدین محاکمه سنده گی قارالوچیلار نطقینی بولشهویکلر دقتله اوقوب کورسونلر، او زمان اولار مادتا محو ایتلگن تورکستان ملی حرکات قادرولارینك اوسمه کده وه معنا قونلانما قدا ایکه نلگیگه قانع بولورلار.

بولشهویکلر سعدالله قاسم محاکمه سندهن وه اونك آتوب اولدورلوشندهن سوگرادا «ملی عکس الانقلاب مادتا وه معنا محو» بولغانیدان بحث ایتکه نلر ایدی. فقط، مه نه، «قاسم لار ایشینی دوام ایتدیروچی» ساغلام قادرولار یه نه تاپیلیب قالدی کو... بوندای قادرولار شمسی بدرالدین محاکمه سندهن سوگرادا تاپیلاجاقلار...

ملی توینغو وه ملی روح اولدوروله مهس

موسقوا بولشهویکلهری تورکستانی قیزیل روسیه وه جهان انقلابی منافعی اوچون مثلشز بر شکلده استشار ایتب عادتاً خلقیمز-

نك تيريسيني ده شيلمه كله قالمای، اونى معناده «پوله تارلاشتر-
 ماق» مقصديله اونك مىلې تويغوسيني وه مىلې روچيني اولدورمهك
 حر كتنده بارغان سارى شدتلى بر فعاليتله دوام ائتمه كدمدرلر. بو
 مقصدلارينا ايريشمهك اوچون بولشه ويكلر، ادارى قولا رينا آلمان
 كونلر ندهن بهرى تورلو اصول وه واسطه لارله تورلو جبهه ندهن
 خلقيمز نك مىلې روح، مىلې تويغو قلعه سيغا هجوم ائتمه كيلديلهر وه
 ائتمه كده لهر. يورتمز نك بوتون قسملارى وه خلقيمز نك ابارچا
 افرادى اوچون مشترك وه عصر لار داندن بهرى بوتون دونياچا معلوم
 تاريخى «تور كستان» اسميني قوللانوى منع ايتديكلر ندهن تارتوب
 تيلمزنى روسلاشتر ماق تشبئله ريگه قادار حدسز، حسابسز مثاللر
 كتيريش ممكن... او جمله ندهن، مىلې روحده يازيلغان ايسكى-په گى
 بوتون ادبى اثرلر نى وه مكتب كتابلر نى تور كستان ساويت غازيتا-
 لارندا «تقيد» ايتديريب، مؤلفلر نى مسؤليتگه جلب وه او اثرلر-
 نى امحا ايتديكلر نى حقتده «ياش تور كستان» نك اولگى سانلارندا
 بر نيچه دفعه يازيلغان ايدى.

تور كستان نك نه اينكه ملتپرور، وطنپرور شاعر وه اديبلر ريگه
 وه اونلار نك اثرلر ريگه، حتى خلقيمز نك حاضرغى حقلى تيله كله-
 ريگه ترجمان بولغان اثرلر گه ده قارشو بى امان كوره ش يوزوتوب
 تورغان ساويت حكومتى، سوڭ آلمان معلوماتمزغا كوره، غرب
 ادبى اثرلر نى ترجمه هيئتى تشكيل ايتيب بو هئىتگه شه كسپر
 Shakespeare (اينگليز)، گوته Goethe، هاينه Heine (آلمان)،
 هوگو Hugo، موباسسون (فرانسوز)، سينكلر (آمريقالى)، ياسه-
 نسكى (له) وه باشقالار كه بى ايسكى وه په گى قلاسيقلار نك اثرلر-
 رينى اوزي كچه كه ترجمه ايتشنى تاپشمر.

تور كستاندا مىلې تويغونى اولدورمه ككه وه «مىلې» سانالغان
 ههر بر نهرسنى يوقاتماقچا چاليشيب تورغان بولشه ويكلر خلقيمز نك
 قانداى دا بولسا بويوك وه ايگ قيمتدار قلاسيق شاعرى سانالغان

نوائى دهن وه يا خود نامق كمال، توفيق فكرت، عبدالحق حامد
 كه يله رنگ اثرلر ندهن بهره له نوويگه شدتله قارشو توره درده
 خلقيمز نك فكرينى يوقايداغى غرب مىلې اديبلر نى، شاعر لار نك
 قلاسيق اثرلر يله مشغول ائتمه كچى بولاد رلار.

بو يرده بولشه ويكلر نك تور كستان خلقينك مىلې روچيني
 اولدورمهك مقصدلارينا قورال بولوب «شورالار تور كمنستانى»
 صحيفه لارندا «كتابه سن» سرلوحه سيله تور كمنستاندا موجود كتاب-
 لهر نى غايت انائى بر ده مونغوژى ايله «تقيد» ايتوچى سلطان نياز
 اوغلى نك «قيزيل قوشون شعرلر ييغنديسى» اسملى بر كتاب حقتده-
 غى مقاله سندهن بحث ائتمه كچى مهن. بو تقيدچينك ذكاسى وه بر
 يازى حقتده يوروتديگى تقيد اصولى وه قدرتى صفر درجه سنده
 بولغانى سببلى بزنى قيزيقترا درغان نهرسه اونك تقيدى ايمه س،
 اونك مقاله سنده مثال اوچون آلمان بعضى شعر پارچا لار يدر. چونكه
 بو شعر پارچا لار ندان بز: 1) بولشه ويكلر نك 15 ييلدان بهرى دوام
 ائتمه كيلگن بوتون سعى وه غيرتله ريگه وه بوتون تدهيش سياستله-
 ريگه رغماً خلقيمز دا مىلې تويغو وه مىلې روحنك اصلا اولمه كه نلگينى
 بلكه آرتماقدا بولغانينى، نه اينكه بولشه ويژمدهن اولگى، حتى
 بولشه ويژم دورنده ساويت مكتبله رنده، فرقه مكتبله رنده بولشه ويژم
 فكرى اوچون تربيه ايتلگن فرقه وه قومسومول اعضا لارندا وه
 ساويت حكومتينك اوز ايشانچلى آدمى ديب ساناديني ياشلار يمز دادا
 مىلې روح، مىلې مفكوره حكمفرما بولغانينى كوره مز.

2) بولشه ويك مظلالمينا قارشو چيقاريلماقدا بولغان عصيان
 تاوشينى وه بو مظلالمغا قارشو خلقنى اوخلاب ياتماسدان كوره شكه
 حاضر لانوغا اوند اولارنى ايشيته مز.

3) اون ييش ييلدان بهرى دوام ائتمه كده بولغان موسقوا قيزيل
 ديكتاتوراسى وه اونك خلقيمز نك معنوى كوچينى قيرماق اوچون
 قوللانماقدا بولغان بوتون ظلم وه دسيسه له ريگه، تضيقلارينا رغماً

خلكدا بويوك بر متانت، ياقين كيله چه كده قورتولوشغا بويوك ايمان بار
ايكه نلگيني ساويت دورنده يتوشكەن يه گي زمرة نك قلمى ايله
يازىلغان بو شعرلەردەن كوروب، «ياش تور كستان» صحيفه لارندا
هەر دائم آچىق سويلەب كىلدینگىز قورتولوش اميدىمىز نك يىرسىز
ايمەسلگىنى، چونكه يورتىمىزده گي توغانلار يىمىز نك دا عىنى فكر وه
اميدە ايكه نلكلەرىنى صراحتيله سويلى بيله مز.

تقىدچىنك يازوويغا قاراغاندا «قىزىل قوشون» شعرلەر ئىچىمۇ-
عەسى 1930 نچى يىلدا ب. كر بلا اوغلى تامانىدان توپلانغان،
«تور كمن لىت» (مطبوعات ايشلەرىگە نظارت ايتوچى اداره) نك
1730 نومرولى رخصتنامەسى بلەن 5000 دانە باسلىب تارقاتىلغان
140 صحيفەلق بر كىتابچەدر. تقىدچىنك غىزىنى موجب بولغان
جەتلەر: بو اثر نك «تورت اكوزدەن كىچىر يىلب چىققانلغىغا قارا-
ماسدان يەنە بر قانچا سىياسى خطا لار نك اوتوب كىتكە نلگى» وه
ايچندە يالغىز «ملتچى» لككە قارالانغان قول محمد اوغلى هم وفا
اوغلى («بالقىچى») شعرلەرىنك دە بولووى ايمەس، بلكه «تور كمن-
نستان» غازىتاسى باش محررى — منور لەنىنچى وه ايگ ايشانچى
بولشەويك سانالغان — سىياسى جەتدەن حال مراد اوغلى نك نظارتى
آستندا توپلانغان بولوب، بالذات توپلاوچى طرفندان يازىلغان
فرقەوى وه قومونىزم جەتدەن اصلا قبول ايتلمەسلك پازچا لار نك
كىزىلگە نلگىدر.

«قىزىل قوشون» شعرلەر مجموعەسىندە تقىدچىنك كوزىگە
برنچى گەلدە باققان شعر «بالقىچى» نك مەنە شو پارچاسىدر:

اى دەك — دوشم حاضر لان	آت اوستندە اونىماق
نوبت كىلدى بزلەرە	بزلەرە گەك ذات دە گىلدى
تبارلغە يىغىنلوب	كوپ زمانلار اوخلادق
سیر ایدە لك دوزلەرە	اوپاندا باشك قالدیر

قىزىل قوشون كوپە بوب
سانى بىسىن يوزلەرە
كەركى، ئە ترەك، داش حاووز
آيلا نايلىق، گەزە لك

بزی يىقچاق بولانلار
اوستلارینه چوزالك
دوشمانىز دار قاتوب
خوشلق گەلسىن يوزلەرە.

آگلاشيلووينە كورە تقىدچى نە تقىدەن، نە شعر دەن، نە دە
معنادان بر نەرسە آگلايدىر. مثلاً: بو پارچانى فقط ايكى مصرعى
جەتدەن تقىد ايتەدر: اونك فكر نچە قىزىل قوشونغا «دوزلەرە سىر»
ايتمە كنى ايمەس، علم، تەخنىق اور گە نىشنى نلقىن ايتمە ليدىر؛ قىزىل
قوشون سانىنى يالغىز «يوزلەرە» يتوشدىرمەك كافي كىلمەس ايمىش.
شاعر نك قصد ايتدىكى قوشونك «قىزىل قوشون» بولماغانى شو-
ندەن بىلگىلى ايمىش...

تقىدچى بو «يوزلەرە» كلمەسىنك قافىە وه وزن ايجابى
يازىلغانلغىنى آگلاماغان...

آلامش اوغلى نام بىسى تامانىدان يازىلغان «گورسەم» باشلو-
قلى شعر دەن شو پارچا كىزىلگەن:

ماشىن بلەن ايشلەسەلەر هەر ايشى،
هوا اوچوب ياقىن ايتسەلەر داشى (اوزاقتى)،
اوقوب كىچىرسەلەر كوز بلەن قىشى،
تومسەدە دىنجالوب ياتانىنى. گورسەم.

بو قطعەدە بىز ساويت حكومتىنك سوسىيالىزم قورولوشى،
ئەلە كىزىكلەشترمە وه باشقالار وعد ايتدىكى حالدا دەققاتىگ
اوللەرى مالك اولدىغى. آت-هوكوزندەن دە محروم ايتوب حتى
تور كستان خاتون-قىزلارنى دا حيوان بىرنەدە آغىر ايشلەردە جىرا
قوللانووينە، دەققانلار نك، ايشچىلەر نك هەر كون 15-10 چاقىر-
يىملىق بىردەن پىادە ايش بىرىگە يوگورمەك مجبور بىتىندە قالغانلقلار يەنە،
اوقو موسمىندە مكىتلەر باغلانوب شاگردلەر نك دا لا ايشلەرىگە هايداد-
لووينە قارشو غايت حقلى بر زار لانونى كورەمز. فقط بولشەويك

تقىدچىسى بونلارنىڭ ھەمەسىگە كوز يوموب يالغز «نومسە دىنجا-
لوب ياتاننى گورسەم» فقرەسندەن يالقاولققا دعوتتا معناسىنى
چىقارادى.

دەريا اوغلى اسملى بىرى تاماندىن قارا قوم بلەن حىرئەلە شوب
يازىلغان شەردەن شو بىت كىتىرىلگەن:

مىنىڭ قىزغىن قانلارم،
يا قامازمى كەن يورە كىڭ!
مىن بىر گو كىسىن گە رەن لاجىن،
آل، مىن بولسام كىرە كىڭ!

تخمىنىمگە كورە تور كەمەن بالاسى دەريا اوغلى اوز شەرلەرنى
كۈنچە آمودىريا ايله تور كەمەن چوللەرىگە باغىشلاپ يازادى. اونىڭ
اىستەگى آمودىريا سوۋىندەن استفادە ايتىپ قارا قوم چولنىنى اونوملى
بىر يىر حالغا ئەيلەتتىرىلگەننى كورمەك. اونىڭ بو تىلەگى، بولشە-
ويككەرنىڭ آغز لارنىنى حددەن فضلە آچوب سوۋىلەپە كىلگەن يالغا-
نچى وعدەلەرى مناسبتىلە ياقىن زاماندا ايرىشلەجەك كەبى كورۈنگەن؛
فقط حقىقت حال بونىڭ بوتونلانى تىسكەرىسىنى كورسەتە باشلاغانى.
ساۋىت آدارەسى ۋە سىستەمى نىجەسندە ايسكىدەن موجود آز-كوب
معمورلقنىڭدا وىران بولا باشلاغانى سىبلى سقوت خيالغا اوچزاب،
قارا قومغا (يەنى يورتىگە) رحىمى كىلگەندەن بو شەرنى يازغان.

«قىزىل قوشون» شەرلەر مجموعەسىنىڭ عادتا «شاھ اثر» نىنى
تەشكىل ايتكەن ۋە تىقىدچىنىڭ فغانىنى چىقارغان نەرسە، وفا اوغلى نىڭ
مەنە شو پارچاسىدەر:

«آرتقى يىتەر خورلىڭ
بىلدىر، سەن دە بارلىڭ
دوشمانىگە زورلىڭ

گور كەز زنجىر قىردىڭ.»

بو پارچاغا قارشو بولشەويك تىقىدچىسى سوڭ درجە آلاۋ-

لانغان. ساۋىتلار دورندە تور كەمەنلەر خورلىق كورمەدىلەر ۋە كور-
مەيدىرلەرمش، قىرىلادىغان زنجىر قالماغان ايمش، خلاصە بو يىتلەر
شورالار حكومتىگە قارشو يالغان ۋە تەمتدەن باشقا نەرسە ايمەس
ايمش.

فقط مەن، تور كىستان خلقىنىڭ روس بولشەويككەرى ۋە ساۋىت
حكومتى دورندە قانداي ظلم ۋە حقارت كورمە كدە ايكەنلىككەرنىنى
ۋە يوقارىداغى شەر پارچاسىنىڭ تەمتدەن عبارت ايمەس، بلەكە عىنى
حقىقتىنى سوۋىلەدىگىنى كورسەتمەك اوچون مقالهمنىڭ كىلەجەك ساندا-
غى بولومندا سوزنى ساۋىت تور كەمەنستانى ناشر افكارى بولغان
«شورالار تور كەمەنستانى» غازىتاسىغا پىرەجە كەمەن.

(سوڭى كىلەجەك ساندا) چاغاتاى.

* * *

بولشەويك جنائيتلارى قوربانلارى

اوتكەن يىل پاختا تىرىم زامانلارنىڭدا پاختا پلاننىنى بەجەرىش او-
چون كورۈلگەن بىر قانچا فرقە ۋە حكومت تەدبىرلەرنىڭ محلى آدارە
ۋە ايشچىلەر طرفندان ايشكە آشىرىلمىغانلىغى حتى قصداً بوزولغان-
لىغى كورۈلگەن ۋە پاختا پلاننىڭ بەجەرىلىشىدە كى موفقتىسىزلىكنىڭ
مسئولتىتى مەنە شو ساۋىت حكومتى تەدبىرلەرنىڭ بىر ۋە وقتندە ايشكە
آشىرىلمىغانلىغى اوستىگە يوكلەتىلگەن ايدى.

اوتكەن يىلنىڭ تەجرەبەسندەن بولسا كىرەك، بو يىل ساۋىت حكوم-
تى باز اورتاسىدا ياق پاختا ايكىنلەرى ۋە ايكىن ايشلەرنىنى اىنچەدەن
اىنچەگە تىكشىرە باشلادى.

اكراموف، زەلىنسكى ۋە باشقا پاختا رايونلارنىڭداغى قولخوز
ۋە آيرىم پاختا خوجالىقلارنىڭدا تىكشىرىشلەر اوتكەن يىلدى. بو تىكشىر-
ىشلەر نىجەسى بو يىل ايشنىڭ اوتكەن يىلدا كىداندا بىر ياد بولغانلىغىنى
كورسەتدى.

غەللە ۋە آقچا بلەن بېرىلەدرگەن بونە كنى كوبرەك آلا بېلىش
 اوچون ايكىن بېرلەرنى كوپايتوب كوزسەتوچى قولخوز ۋە خو-
 جالقلار كوب بولغان. بىر قانچا قولخوزلار چاپوق ۋە سوغارنىش
 ايشلەرنى يوزدە 20 گنە ايشلەب بىرگەنلەرى حالدا يوزدە يوز
 ايشلەب بىردىك دىب خبر بېرگەنلەر.

سودان فائىدالانىش اوچون چىقاريلغان ساويت قانۇنلارغا
 رعايت ائىمەگەنلەك بىر طرفدا تورسون سودان خوجالق نقتەنظرندەن
 فائىدەلى روشدە استفادەنى ھەم توشونوچى يوق ائىمش. پاختا
 ائىكىلگەن رايونلاردا چاقىرىملارچا اوزونلغندا يوللارنى سو باسوب
 پاتار ائىمش. تا ائىسكىدەن بەرى فرغانە دھقانلارنى آراسندا عادت
 بولغان كىچە ايكىن سوغارنىش ايشلەرى قولخوز خوجالقلارندا ھىچ
 كورولمەگەن بىر نەرسە ائىمش. (دئىمەك كىچە كوندوز بوشكە
 ايشلەب قىزىل روس سرمايەدارلغىنى بايتوب اوزى آچ اوتورماق
 ائىستەمەگەن توركستان دھقاننى گنە ائىمەس، قولخوزلارداغى قومو-
 نىست «ضربدار» («اودارنىك») لاردا كىچە اوقولارنى ساويت
 سرمايەدارلغىغا پاختا ىشتىرىب بېرىشەن شىرىنراق تاپقانلار!!)

تېكىشىرىش نئىجەسندە ھەر طرفدا كوز بويامچىلىق حكىم سور-
 مە كدە ائىكەنلگى آگلاشىلغان. حتى اكرا موف رايونى داوول قىشلاق
 شوراسى دائىرەسندا تېكىشىرىش يوروتقان قومىسيون اوز مضبەسندە
 «قىشلاقدا پاختا ائىكىنى ياخشى ايشلەنمەگەن. چاپىلماغان بېرلەر
 كوب» دىب يازغاندا قىشلاق شوراسى رئايسى اكريم اوغلى او مضبە-
 نى بىرتب تاشلاب، اوزى ائىستەگەنچە يازدىرىب قومىسيوننى قول
 قويوشغا مجبور ائىتكەن.

بوتون توركستانك ھەر طرفدا پاختا ايكىن پلاننى ۋە
 قولخوز سياستىنى بوزوشلەر كوب بولسا كىرەك، كە مركزى فرقه
 قومىتەسى ۋە اورتا آسيا بيوروسى قولخوز سياستىنى ۋە عمومى فرقه
 چىزىغى بوزوچىلەرنى شدتلى جزالار بلەن تھدىدايتب قرارلار چىقارغانلار.

تېكىشىرىش نئىجەسندە بو قباحتلارنى توتقان ساويت حكومتى
 بونك اوچون بىرى خلق كئىلەسى ائىچدەن ائىكئىچىسى دە اداره آپا-
 راتئان اقلماق اوزرە ائىكى تورلو گناھىلەر، مسؤللەر «خائىنلار»
 تاپشقا اورونەدر.

خلق ائىچدە بونداى گناھلارنى اوموزندە كوتاروب كىلمە-
 كدە بولغان باى، موشتومزور مضر عنصر كەبى تورلە اسملەرلە
 تائىلغان بىر طبقە بار. ھەر قانداى سېدەن چىققان بولسا بولسون
 بونداى مسؤلئتلەرنى ھەر زمان بو صنفكە يوكلەب كىلمە كدەلەر.
 بو سفردە جزانى ائىسكىدەن كوزگە كوروتكەن باياقىشلار
 تارتاچاقلاردر.

توركستاندا بونداى ايشلەردە قولى بولغانلغى بلەن عىبەنوچى
 ساويت مأمورلارى ھماندە ساويت عدلىەسى قاتارئان چىقاريلماقدالار.
 ائىكى پىل اول بولوب اوتكەن قاسم اوغلى ۋە ياردامچىلارى مح-
 كمەسى، ائىمدىدە اوزىكستاندا بولوب ياتقان بىرالدىن اوغلى ۋە
 ياردامچىلارى، توركەنستاندا رجب اوغلى ۋە يولداشلارى كور-
 كەزىمە محاكەلەرنى ائىسلەسەك بو ادعانك جانلى مثاللارنى كور-
 گەن بولامز (*).

بو كونكى پاختا سياستى ۋە ايشلەرنەگى موفقىسزلك ۋە او-
 يغونسزلقدان بحث ائىتوچى ساويت غازىتالارى دا يەنە شو بايلار،
 موشتومزورلار، مضر عنصرلار ۋە ساويت عدلىەسى — محكمە ۋە
 پروكورورلقلارنداغى — مأمورلارنىق قانوتى ۋە ساويت حكومتى
 طلبلەرنىك ائىشكە آشىرىلب آشىرىلماغانلىغى كوزەتوب بارىشدا
 كورسەتكەن كەمچىلكلەرنەن سويلەب بونلارنىك مسؤلئتكە تار-
 ئىلىشىنى طلب ائىمە كدەلەر.

دئىمەك بو كونكى تېكىشىرىش نئىجەسندە باى، موشتومزور،
 مضر عنصر اسمى بلەن بىر قانچا توركستان دھقاننى ۋە بو مضر
 (*) يوقارىداغى «صنفى دوشمانلار محاكەسى» سرلوحەلى مقالغا باقىلسىن

غضرلەرگه یاردم ایتکه نلک بله ن بر قانچا تورکستانلی ساویت عدلیه-چیسینک مقدراتی، حیاتی، باشی ساویت جلا دلا رینک قولندا اوون بولاجا قدر. کیم ییلیر بو بایا قیشلارنک قانچاسینی اولوم، قانچاسینی سورگون، قانچاسینی زندان جزالاری کوتمه کده در. اصل عیب-لیلهر — ساویت روسیه ایمپریالیزمی آگه تلهری — ایسه اوز چیرکین گناهکار باشلارینی بو گناهسز تورکستانلیلار قاتی بله ن بویانغان پرده آرقاسندا یاشیریب ساقلاماچی بولادرلار. بوهدای ساقلا نیشلارنک دا بر کون سوگی بولاجاغینی بو اویاتسز خائیلار-نک اوزلاری دا کوب یاخشی یله درلهر. فقط اوفلاح زمانی کیلگو-نچه حقسز کیسیلگه ن گناهسز تورکستانلیلارنک باشلاری، بو معصوملارنک بیرسز توکولگه ن قانی وه بو یوزده ن آققان قانلی کوز یاشلارنک اووالی کیملهرنی توتاجاق؟ تیمور اوغلی

* * *

تورک غازیتاچیلغی (*)

∇

بوندان اولگی مقاله نک سوگدا، تورک غازیتاچیلغی تاربخندا اسمی دائما حرمتله ایسله نوچی «مخبر» غازیتاسی محرری علی سعاوی ایله «دوغرو سوله مهک یاساق اولمیان مملکت» — اینگله-زه گه — اورادان دا فرانسیسه گه کیچیب کیتیشدیک. ایمدی تکرار تورک غازیتاچیلغینک بیشگی آنالوب کیلگه ن استانبول گه قایتوب کیلمز.

1867 نچی یلی تورک غازیتاچیلغندا سانچا کیچیک بر ترقی ایزی کوره مز. شو ییل ایچنده استانبولده بیش یه گی تورکچه غازیتاچیمشدر. بو سفر شونلار حقدده قیسقاغنه معلومات بیرمه کچیمه ن.

(1) 14 غینواردا هفتالق بر رسمی غازیتاچیددی. بو ایلك

(*) باشی «یاش تورکستان» نک 28، 30، 31 وه 32 نچی سانلارندادر.

رسملی غازیتانک اسمی «آیینه وطن» بولوب، ایگه سی محمدعارف بیک در. شو غازیتا شو 1867 نچی ییلنک 12 نچی مارتدان باشلاب «وطن» اسمیله چقیب، بو اسمده ده اوزونچا زمان قالمای، تیز نامینی اوزگه رتیب وه «روزنامه آیینه وطن» نامیله یله تیب، رسمسز سیاسی بر غازیتا حالدا چقا باشلامشدر. «روزنامه آیینه وطن» 79 نچی ساتندان سوگرا بر قانچا وقت توختاب قالدی. 80 نچی نسخه-سندان باشقا بر اسمله یعنی «استانبول» نامیله چقیب، 1869 نچی یلغاچا دوام ایتمشدر. سوگرالاری رسمی هفتالق غازیتاغا، یله تیب کیتکه ن «استانبول» نک آنجاق 14 نسخه سی چیمشدر.

(2) مجرم آیندا «اوتارید (Utarid) نامندا بر غازیتا چیمشدر. ایگه لهری آیت الله بیک ایله موصللی سامی افندی ایدیلهر. آنجاق 5 نسخه سی چیققان بو غازیتانک مندرجه سی حقدده ابوالضیاء توفیق بیکنک «سالنامه حدیقه» ده یازغانغا قاراغاندا:

«اوتاریدک بر نسخه سنده او زمان غزته لرجه موضوع بحث اولان ملت مجلسی تشکیل ایدیلمه سندن، ایرته سی نسخه سنده مجلسی تشکیلی مملکت مزه او یامایا جفندن، اوچنچی نومروسنده بر خطبه ایله عدالتک نشرندن، دوردنچیسنده غزته لره حریت ویریلمه-سندن، بشنچیسنده غزته لری قاپاتماقدان» بحث ایتکه ن یازیلار بارددر. ابوالضیاء توفیق بیکنک قانعنچا بو غازیتانک هر نسخه سی آیری-آیری بیش عصرده چیمش که بیدر.

(3) هفتادا تورت تا بقیر چقیب تورغان «الجواب» دیگه ن عربچه بر غازیتانک «ولد الجواب» نامیله تورکچه نسخه لهری تار-قایتلا باشلاندى. بو باغازیتانک 1284 هـ. 14 شعباندا چیققان ایلك نومروسینک باشلانغیچی

«طرز تازیده یتر ایلدم اثبات هنر

باشليم خدمته بلده السائيله بوكون»

ديگن بيت بله ن باشلار. ايگهسي اسلاميتني قابول قيلغان بيروني احمد فارس افندي ايسه ده بوتون باشقارما ايشلهرينك «جمعيت علميه عثمانيه مطبعهسي مديري فيليب افندي» اوستنده ايگه نلگي «ولداالجواب» نك برنچي نومروسندا، ايلك صحيفه ده باسيلغان (اعلان مخصوص) دان آگلاشيلماقدادر.

4) فيليب افندي ذي القعدة آينك 19 ندهن باشلاب بافتادا ييش تاثير اولاراق «مجموعه معارف» نامندا قيمتلي بر غازيتا چيقاردى. ايسكيد «جريدة حوادث» ايگهسي وه محرري انگليز جورجيل ياندا چاليشيب، غازيتاچيلىق ايشلهرى ساحه سنده اوز باشچا ايش يوروته ايله رلك تجربه گه ايگه بولوب آلمان فيليب افندي «مجموعه معارف» ني قاينقارلق بر صورتده اداره ايتكهن بولسا هم بو غازيتا توختاب آقaldi. 1874 ده قايتادان چيقتا باشلاغان بو غازيتا نك باشلانغيچندا: «اتاي نشرنده فوق العاده و بلکه سائر اوراق حوادثدن زياده اعتبار عمومى قازانمش اولديغي حالدا بر آراق جيلوت ايدن اسباب مانعه جهتيه حسب الضروره اخراجي ترك ايديلمشدي» دييله در. يه گي مديري حسين حستي افندي وه ايگهسي عصمت بيك در.

«مجموعه معارف» نك 33 نچي سائندا ولايت غازيتا لارينك بر ليسته سي باسيلغان. بو ليسته ده ن او زمان استانبول تيشيندا يعنى ولايتلهرده 24 توركچه غازيتانك باسيليب تارقا تيليب تورغانليغي اورگه نهمز.

5) اوتكهن عصرنك 67 نچي ييلي ايچنده استانبولده چيقتان ييشنچي غازيتانك اسمي «محب» در. بو، بويوك وه جدي غازيتا لاردان بري سانالوردى. بوتون قولله كسيونينك يوقلغي، اونك امتياز ايگه سي وه ديگر خصوصالاردا تورلو-تورلو وه

بربريگه اويمه گن معلوماتلارنك يازيليشيغا سبييت يرمشدر. سليم فزعت بيك گه كوره «محب» نك امتياز ايگه سي وكيلى شاگر افندي در. وه اونك تخميننچه «محب» بله ن «محب وطن» ايكي سي بر غازيتادر. ابوالضياء بيك ايسه «سالنامه حديقه» ده «محب وطن» ني «محب» اولاراق قيد ايتمشدر. بو كونگه چه نشر ايتلگن معلومات لارغا سويكه نيب، «محب» نك يدي ييل ايچنده ييش تاثير اسم آماشترغانليغي وه 1870 لده «ممالك محروسه»، 1873 ده «خلاصة الافكار»، 1874 ده «افكار» ناملاريله چيقتان غازيتا لارنك تورلو اسملهرگه اورالوب چيقتان شو «محب» نك دوامي بولغانليغي آغا سورمه ك ممكندر. «ممالك محروسه» قيسقا، «خلاصة الافكار» ايسه اوزونچه زمان چيقيمشدر. بونلاردان برنچيسي «اتشاش معارف و حوادثه دائر ترك غزته سي»، ايكنچيسي «طريق ترقى به خدمت ايدر اوراق حوادث»، «افكار» ايسه بر سياسي غازيتا ايدى. «خلاصة الافكار» ايله «افكار» نك ايگه سي Antuvan افندي در. 1878 سئسنده گي سالنامه ده حالت بيك، «محب» نك «توركستان» اسميله ده چيقتانليغي يازغان بولسادا بو كونگه چه «توركستان» نك بر نسخه سيني ده كورگن وه ييلگن كيشي يوقدر. اونكچون بو حقه ايمدليك بر نهرسه يازيلاماس.

اتوقماش اوغلي (بيتمه دي)

* * *

ساويتلار اتفاقينك سياسي جغرافياسى

(«ره وولبوسيونى ووستوق» («انقلابي شرق») مجموعه سينك 12-11 نچي سائندايي معلوماتنا اساساً توزولشدر.)

26 نچي مايدا تورن كول ده قارا قالپاق ساويتلارينك برنجي مؤسسان مجلسي آچيلدى. بونكله قارا قالپاق رسماً «مختار ولايت» لكدهن «مختار ساويت سوسياليست جمهوريتي» كه ئه يله ندى. بو سببدهن بز

توبه نده ساویت اتقاقی سیاسی جنرافیاسینک عمومی شکلینی کورسه توب اوتهمز.

I — ساویت سوسیالیست جمهوریتلهری اتقاقی هیئتیکه 7 قوشما جمهوریت کیره در: (1) روسیه ساویت سوسیالیست فده راتیف جمهوریتی (2) اوقرابنا (3) ماورای قافقاس ساویت سوسیالیست فده راسیونی (4) بهلوروسیه (5) ئوزبه کستان (6) تورکمنستان (7) تاجیکستان.

II — روسیه ساویت سوسیالیست فده راتیف جمهوریتی توبه نده گی 12 مختار جمهوریت وه 14 مختار ولایتدهن متشکلدر:

مختار جمهوریتلهر: (1) باشقردستان (2) تاتارستان (3) قازاغستان (4) قیرغزستان (5) قارا قاپاق (6) قریم (7) چوواش (8) داغستان (9) یاقوت (10) بوزریات-موغول (11) کاره لیه (12) ایدل بویی آلمانلاری جمهوریتلهری.

مختار ولایتلهر: (1) آدیگهی (2) قاباردا-بالتاز (3) اینغوش (4) چه چهن (5) چه کس (6) قاراچای (7) شمالی اوسه تیا (8) واتیاک (9) کومی-زیرهن (10) ماری (11) ماردوا (12) قالماق (13) اویرات (14) خاقاس (*).

«بونلاردان باشقا: (1) روسیه نك شمالی ولایتیکه تیوشلی نه نهی-ساموید» (2) اورال ولایتی ایچنده کومی-په رمیاک؛ (3) غربی سیبیر-یانک شماندا، تیم نهری بوبوندا «اوستیهک وه/ تونقوس» لاردان مرکب «تیم ملی دائره سی» هم (4) شمالی قافقاسیا ولایتیکه قاراشلی، ایسکی استاوروپول غوبه ریه سننده «تورکمن ملی دائره سی» ده بار.

(* «خاقاس»، «آباقان» تورکلهرینک انقلابدان اول «ساغا» نامیله آتالغان بر اوروغیدر. بونلار سابق «توم» غوبه ریه سینک جنوب طرفندا، هم «په نیسه» غوبه ریه سینک «مینوسین» قضا سنده توره درلر. (روسیه فنون آفاده میسی طرفندان 1927 نجی ییلی توزولگهن «ساویت اتقاقی خلقلاری لیسته سی» که باقیلسین). باشقارما.

III — ماورای قافقاس ساویت سوسیالیست فده راسیونی:

(1) آذربایجان (2) کورجستان وه (3) نهرمه نستاندان مرکبدر. آذربایجانغا: (1) ناحچیوان مختار جمهوریتی وه (2) تاغلق قاراباغ مختار ولایتی دا خدر.

کورجستانغا: (1) آنخازیا (2) آجارستان مختار جمهوریتلهری ههمده (3) جنوبی اوسه تیا مختار ولایتی کیره در.

اوقرابناغا: مولداویا مختار جمهوریتی وه تاجیکستانغا تاغلق بدخشان مختار ولایتی داخدر.

* * *

دوست مطبوعات دنیاسندا

I.

«یاگا ملی یول» نیک (7 نجی ساندا) «مهاجر لگیمز نك بورچی» باشلوقلی باش مقاله سنده عیاض اسحاقی بیک، اوز ملی استقلاللی اوچون روسیه غا قارشو تورغان ملی جبهه نی بیرله شترو مسئله سیگه په کیده ن اورالیب، آینیقسا تورک قومینک (تورک-تاتار جبهه سینک) برله شمه سی حقنده شوندا ی دیدر:

«آرقاداشلاریمز («تورک قومی» دیمهک) دویانک قرق طرفانه نارالغان بولسالاردا، بز نك حل ایته چهک مسئله لهریمز مهم هم په ک کوب بولغانغا، بولارنی نیگزنده ن حل ایتهر اوچون ائک اول بر تورک-تاتار مهاجر لگینک قورولتاینی یاساو کیره ک ایدی. لکن... بو-کون بز نك تورلو قبیله لهرگه بولونگهن، تورلو بیرلرگه سه ییلگهن کوچلهریمز نك تولوق قورولتاینی توپلاش... امکان خارچندادر، شونک اوچون بزگه باشقا یوللارله اویوشونی اویلاش کیره ک بولا-چاق. مونگدا ائک طبعیسی، بزنگچه، بوکون میداندا بولغان برله شمه-لرده ن (دیمهک حال حاضرغی ملی تشکیلاتلاردان) نائدا لانودر. قافقاس قومیته سی ایچیگه کیرگهن آذری هم شمالی قافقاسیا لیلارنک (اوز آرا)

بو مقصدك حصولي ايچين دخي مستقل قافقاسيا قونفه دراسيون
شعارينه مدافعه ايتديكي سياسي شعار لار مياندا مهم بر ييز آيبر مشدر.

III.

قافقاسيا قونفه دراسيون ميثاقى

(عيني غازيتادان)

موتوق منبعلاردان آلدیغمز معلوماته گوره بر قاج زماندا نه زى
مهاجر تدا بولونان ملی تشکیلاتلاردا، صلاحیتدار اعضالارله اعلان
ایدیلمهك اوزره، حاضر لانا قدا اولان قافقاسيا قونفه دراسیونی
تشکیلات اساسیه عمدله رینی محتوی اولاجاق فه دراسیون ميثاقینك
مختلف پروژه لاری تدقیق وه مذاکره اولوناراق مختلف ملی مرکز-
لهرك بو خصوصدا کی نقطه نظر لاری تألیف اولونماق اوزره در-
یایدیفیمز تدقیقاته گوره اعلانه اساساً موافقت ایدیلیمش بولونان
فهدراسیون ميثاقینك تئیت ایتدیکی اساسلار دااخلندا از جمله آشا-
غیدا کی ماده لار وارد:

- 1 — مشترك فهدرال حکومتیه تخصیص ایتمه دیکله ری کافه
خصوصاتدا اجرای حکومت ایتمهك اوزره، قونفه دراسیونی تشکیل
ایدهن دولتلهر کاملاً مستقل درلهر.
- 2 — حرب آچماق، صلح باغلاماق، سیاسی معاهده لار وه
اتفاقلار امضا ایتمهك آنجاق فهدرال حکومتیه عائد اولدوغی کی،
قونفه دراسیون حقینی خارجاً تمثیل حقینی دخی اوگا عائددر.
- 3 — قونفه دراسیون مشترك گومروك حدودینه مالکدر.
- 4 — قونفه دراسیون حکومتینك کندینه مخصوص اوردوسی
یوقدر. فقط کندینی تشکیل ایدهن دولتلهره عائد اوردولار اونك
قوه مسلحه سیننی تشکیل ایدهرلهر.
- 5 — قونفه دراسیون حکومتی دائمی ارکان حربی عمومی یه
مالکدرلهر، که قونفه دراسیونی مدافعه پلانلارینی احضار وه متفق
قوه حربیه یه عائد تعلیماتلاری تنظیم وه اولارلارک عسکری حاضر لقللا-

یاقین بر باغلانیشلاری بار. شونك که بی ایش ایچندهن توغان تور-
کستان ایله قریم هم ایدیل-اورال نكدا اوزله رینك بر آکلاشما-
لاری بار. مده شو ایکی قارداش کوچنی تشکیلات یاغنداندا بر-
بریسگه باغلاش، بریسنك ایکنجیسگه یاردامینی تأمین ایتش
کیرهك. بولارنك (آذری، شمالی قافقاسیا لیلار، تورکستان، قریم
وه ایدیل-اورال لیلارنك) فکر هم ایده تولوژی یاغندان کوبدهن بر-
که باغلانغان بولوشلارینی اعتبارغا آغاندا، بو مسئله ده آغیر بولما-
یاجا قدر. فقط شونی کیزوکه قویوش کیرهك...»
عیاض بیک توغانمزنك بو فکریگه بز تمامیله قوشولامز.

II.

ملی آذربایجان مرکزینك بر قاراری

(«استقلال» 10 نچی ایول نومرو 12)

اوگره ندیگمزه گوره کیچه نلرده اجتماع ایدهن ملی آذر-
بایجان مرکزی، سیاسی وضعیتیه مذاکره وه تدقیق نتیجه سنده چیقار-
دیغی بر قارار نامه سنده «ملی مجادله اکوچله رینك اعظمی غیرتله
توحید وه تشکیلی لزومندهن بحث ایتدیگه ن سواگرا، قافقاسیا
قونفه دراسیونته تماس ایدیلرهك شویله ده نیلیور:
«... مملکتده خلق اکتله لری طرفندان دوام ایتدیر یله ن قهر-
مانجا مجادله نك محکوم ملتلهرك مشترك غایه دان وه منفعتدان دوغان
تساند حسی وه قافقاس بیرلگی فکری ایله مشبوع اولوب، قومشو
ملتلهره مخصوص مشترك پارتیزانلار طرفندان قافقاسیا قونفه دراسیون
فکرینك سلاح وه قان قارداشلیغیه وه بالفعل تأیید وه تقدیس اولو-
ندوغینی ملی آذربایجان مرکزی یوقاریدا مذکور ملی مجادله کوچ-
له رینك بیرله شتر یلمه سنده کی ضرورت نقطه نظر ندان یاشاد یغمز زمانك
اڭ شایان تقدیر بر وقعه سی اولاراق قبول ایدهر: چونکه ملی آذر-
بایجان مرکزی ده اوتده نه ری آذربایجانك خلاص وه استقلالینی
بوتون قافقاسیا نك خلاصی وه استقلالی ایله بیرلکده گورمش وه

زینی تفتیش ایدر.

6 — قونقه دراسیونتی تشکیل ایدن دولتهر آراسندا چیقاجاق
هر تورلو اختلاف یا عالی فهدراسیون محکمه سی وه یا مجبوری
حکم واسطه سیله حل اولونور.

7 — قونقه دراسیونک: (a) قونقه دراسیون دولتهر شوراسی؛
(b) قونقه دراسیون کاتب عمومیلگی؛ (c) قونقه دراسیون محکمه سی
وه (d) قونقه دراسیون ارکان حرب عمومیسی، کبی مشترک مؤسسه-
لهزی اولور.

8 — متفق دولتهر آراسندا گومروک ایشله رینی، ده میر یول-
لاری ادا ره سینتی، پوستا وه ته لغراف مخبر اتینی وه هر ملت ه عائد
اوردولارک مقدارینی تثبیت وه تعیین ایتمه ک اؤزره آریچا معاهده لار
باغلا نیر.

* * *

ساویت روسیه سنده

ساویتلار اتفاقینک بویوک مرکزله رنده بولشه ویک یته کچیله ریگه
تابع بولوب ایمه س، اوز باشیچا کیزمه ککه موفق بولغان اجنبی
مخبرله ری وه اجنبی سیاحلارینک همده «سوسیالیستیچسکی
وه سبتیک» اسملی مه نشه ویک مجموعه سینک غایت وقوفلی،
مخبرینک بیرگه ن خیرله ریگه کوره روسیه ده شدتلی آچلق حکم
سورمه کده در. آچلق، خصوصاً ساویت اتفاقینک بوغدا یا ایگ بای
بولغان وه دونانک ایگ بویوک بوغدا ی آمارلارندان سانالغان
اوقراینادا شدتلی در.

روسیه گه باروب کیلگه ن چه خ دوقتور یان سلاویک «نارود-
نوبه آسو بوژده نیه» اسملی بر پراغ غازی تاسندا ساویت اتقاقی
احوالی حقه نده غی خاطر اتینی نشر ایته باشلامشدر. ساویت روسیه سیگه
قارشو غایت دوستانه بر وضعیت آغان، اونوی بر نیچه دفعه زیارت

ایتکه ن، وه، روس تیلینی یاخشی بیلگه نی سببلی، بولشه ویک
چیچه رونلاریغا محتاج بولماغان دوقتور سلاویک از جمله یازادر:
«— روسیه 1927 نچی ییلدا دا بوللق ایچنده ایمه س ایدی؛
لکن مه ن بو سفر که تته-که تته روس شهرله رینی بویوک محتاجلقلار
ایچنده کوردم. (دوقتور سلاویک موسقوا، له نین غراد، نژنی-نوو-
غورود، خارکوف وه کییه ف شهرله رینی کیزگه ن.) هر خصوصه
یوقسوللق بار. هر یرده سوگسز قویروقلار (نوبته توروشلر).
ارزاق که مچیلگی بزده (چه خوسلو و اقیادا) حرب زماندا غیدان
قات-قات درجه ده آرتق قورقونچیلدر. اونک اوستیگه بو بیلغی
محصولاتنک یامان حالدا بولووی کوتولگه نیده ن، یاقن کیله چه کده
داها بویوک بر فلاکتنک باشلانو قورقوسی بار.»

«کیزدیگم شهرله رنک همه سی ده ساویت حکومتی تامانیدان
یاراتیلغان یوقسوللقنک قلاسیق نمونه له رینی تشکیل ایته بیله درلر:
حکومت اهلینک بار-یوغینی صناعت قوروش بهانه سی بله ن تالاب
آلوب بتیرگه ن. ماغازینلاردا آراق دان باشقا هیچ بر نه رسه تاپالما ی-
سز؛ بو آراقلاردا آنچا قیمتلا شغان. یوقلق حس ایتلمه گه ن
هیچ بر نه رسه یوق.»

دیمه ک، ساویت حکومتینک «بوتون خلق بارلغینی قولندان
نارتوب آلوب» وجودگه کتیرمه ک ایسته دیگی «بیش ییللق پلان»
خلقنی آچلققا مبتلا قیلدی... بو آچلق تأثیری آستندا ساویت حکو-
متی «گذشت» (سیله ش) گه مجبور بولدی وه ارزاق محصولاتی
بله ن محدود درجه ده ساودا قیلماق اوچون بازارلار آچیشقا یول
بیردی.

آفغانستاندا

فرانسیه نک ائک اتاقلی غازی تاسی «تان» نک (23. VIII. 9) کابل
دان آلدیغی معلوما تها کوره، آفغانستان قرالی نادر شاه حضر تلاری

مملکت پایتختی یاندا یه گئی قورولغان «دارالامان» شهرنده آوروپا
 اوصولنده بر آفغان دارالفنونی آچدیرماق تشیشده درلر. او قو ایشله-
 رینک ترتیب وه اصولیه تائیشماق اوچون قرال حضرتلاری اینگلته ره
 وه فرانسیه غا مخصوص بر هیئت کونده زمه کچی ایمشله. یه گئی آچیلار-
 جاق آفغان دارالفنونیغا فرانسز وه اینگلز پر وفه سورلاری چاقیر-
 یلاجا قلازمش.

باشقارما: قومشومز وه دین قارداشیمز آفغانستانک یو کسه لیش
 یولندا آتاجاغی هر آدیم بزنی سهوینتره در.

* * *

تورکستانه خبر لری

1 — تورکمه نستاندا صنفی دوشمانلار محاکمه سی

تورکمه نستاندا، باشدا بورونغو مدعی عمومی اوروناساری رجب
 اوغلی بولغانی حالدا، جمعا 17 کشینی «صنفی دوشمانلارغا یاردم
 بیر گه نلک» بله ن عیبله دیله ر. یه نه تورکمه نستاندا مسؤل مأمورلارنی
 اولدوروش تشکیلاتی قوروشدا عیبله ب. «سه رچه» اوروغی بایلارنی
 محاکمه قیلدی لار. «سه رچه» بایلاری گناهله رینک خلاصه سی مه نه
 شونده ن عبارت: 1929 نچی یی لدا سه رچه لیلر ماللارنی حکومت
 حسابیغا یازوب آلماق اوچون کیلگن قومیسونک 6 اعضاسندان
 اوچینی اولدورگن ایدیلر. اولدورولگن ساویت مأمورلاری
 شونلار ایدی: قومیسون رئیس لهوین، اعضالاردان آتنا قاری بای
 اوغلی وه اوراز علی. بو سیدنه «سه رچه» لیلر نک بر نیچه سی آتوب
 اولدورولگن وه قالغانلاری 1 نچی سوخته آولندان 2 نچی سوخته
 آولنیغا کوچورولگن ایدیلر. 1931 نچی یی لدا پاختا تیریم شه ری
 اتناسنده سه رچه لیلر 6 نفر قولخوز فعالیتی اولدورگن ایدیلر.
 ساویت حکومتی سه رچه لیلر رده ن یه نه بر نیچه سیننی آتوب اولدور-
 ندی. سو اگرا ساویت حکومتی سه رچه لیلر نی بوتونلای یوق قیلما قغا

قرار پیریپ نذاتاً یوقسول حالینا نه یله تریلگن وه فقط هلی اوزله.
 رینک اولگی تأثیرینی یوقانماغان سه رچه لیلر گه قارشو یوقسوللار
 صنفی قورماق مقصدیله اونلارنک آراسیغا بر قولخوز دسپه سی
 (بریغاداسی) یوللادی. بو دسته نک باشندا محمد نیاز سردار اوغلی
 نامندا بر معلم تورهر ایدی. محمد نیازغا اوزینک برنچی آدیمندا یاق:
 «موسقوفچیلق فعالیتنی» قویماسا اولدورولچه کی اخطار ایتلگن
 ایدی. فقط، محمد نیازنک کورسه تووی بو نیچه ساویت حکومتی
 دوشمانی آنالوب چاری قورت، یالاق آمان نظر وه آتاوئل (عطاء
 الله) صحت قاماقا آلتغان ایدیلر. بوندان سوک محمد نیاز «یاقین
 فرصته اونگلله حساب کورولچه کینی» اخطار ایتدرگن بر تهدید
 مکتوبی آلدی. لکن او اوز ایشینی اولگی سیده ک دوام ایتدیره بیردی.
 نتیجه ده، اوزینک کورسه تووی بو نیچه قامالغان آتاوئل صحت نک
 قارداشی اوینده بوغوب اولدورولدی.

محمد نیازنی اولدیرو ایشنده عیبله نوب 11 آدام محکمه گه
 بیریلدی.

2 — پیونه ر تشکیلاتلاری

قومونیستلاردا قومومول وه قومونیستلارنک کوکی (ایلد-
 یزی) پیونه رلر دیب تاینلادر. اونکچون یاش بالالارنک پیونه رلار
 تشکیلاتی وه بو تشکیلات دائره سنده تریه سیگه کوب کنه اهمیت
 بیرگن بولادرلار. بوتون اولکه فرقه تشکیلاتلاری که بی قازا-
 غستان فرقه مرکزی ده 20 نچی آپریلدا کی اولتوروشنده اولکه ده
 پیونه رلر تشکیلاتی مسئله سی بله ن مشغول بولوب بو حقه ده قرارلار
 چیقارغان. پیونه زلر تشکیلاتی وه بو تشکیلات دائره سنده یاش بالا-
 لارنی قومونیسته چا تریه له شنک اهمیتندن بحث ایتکن بو قرارنی
 چیقارغان مجلسده اولکه ده گی پیونه ر تشکیلاتلاری حقه نده یاخشی
 غنا معلومات بیریلگن.

«سوسىئالىدى قازاغستان» غازيتاسى (12 ايون 1932) قازاغستاندا خداسزلار تشكىلاتى وه بو يولداكى تشويقاتىك يوق درجه سنده كوچىز قويولغانلغندان شكائت ايتب يازادر. اونك يازويغا قارا-غاندا سوڭ زمانلاردا بىضى روحانىلار قولخوزلارغا كىرىپ آلوب او يىرده كى ايشچىلەرنك «دينسزلك تريمه سىنى» بوزماقدا اېمشلەر. توركستانك قازاغستان قىسمىدا 52 يىرده خداسزلار تشكىلاتى بار اېمىش. نه خداسزلق فكرىنى خلق ايجىگه كىرىتو اوچون يىتەرلك كوچىكه اىگه تشكىلات كىشيلەرى وه نەده بو ايش اوچون يىتەرلك ادبيات بار اېمىش. معارف قومىسارلىغى، فرقه قومىتەسى ده بو خداسز-لق مسئله سىنى بوتونلاى اونوتقان اېمىش. غازيتا بوتون مؤسسەده تشكىلاتلارنك بو يولداكى فعاليتسزلك نەدىن شكائت ايتكە نەدىن سوڭ جدى تدبىرلەر كوروب «خداسزلق» فكرىنى بوتون اولكەگه يايىش كىرە كلگىنى يىلدىرىپ «خداسزلار اوپومىنىك جوموسىنى كوچايتو اولكەن مىندەت» دىدر.

5 — تاشكندرا، بويوك اصلاحات

«قىزىل اوزبىكستان» نك 4 نچى ايول ساتمدا يازىلغانغا قارا-غاندا، تاشكندنك پىش آغاچ دەهەسى (ستالين رايونى) «چولپان محلەسى» جماعەسى، بورژوا وه ملتچى شاعر چولپان نامىغا قو-يولغان بورونغو رازقباى محلەسىنك اسمىنى «برنچى ماى» غا ئەيلەتتى-يلىشى حقندە رايون شوراسىغا مراجعت ايتكە نەلەر اېمىش. رايون شو-راسى پلەنوم هېشى بو مسئلهگه قاراب، محلە محتەكشەلەرنك مرا-جعتىنى قابول ايتىش وه محلەنى «برنچى ماى» آتامىشدر.

باشقارماغا مکتوب

بەرىندە چىقادرغان «استقلال» غازيتاسىنك 11 نچى سانداغى «بەرىندە 28 ماس مراسى» باشلىقلى مقاله دە مەنك «آلمانادا توركستان استقلال قومىتەسى رېئىسى» اىكەنلگم يازىلمىشدر. بونك بر ياكىلىق بولغانلىغىنى يىلدىرە مەن. توركستان مىلى برلگى «تەب» اعضاسى؛ دوكتور اسحاق اوغلى عبدالوهاب (اوقتاي)

بو فرقه قومىتەسى مجلسندە اورتاغا اكيلىگەن معلوماتدان، بو-تون اولكەدە پىونەر تشكىلاتلارى مسئلهسىنك اونوتولغان بر مسئله حالدا بولغانلىغى كورولەدر. حتى قومسومول وه فرقه اعضاسى اچىندە پىونەرلەر مسئلهسىگە بالا اويونى دىب قاراب اونگله مشغو-لىتى بوتونلاى كىرە كىز دىب قاراوچىلار بار اېمىش.

آقبولات آوداندا 75 پىونەر غروپلارى بارلغندان سويلەنوب يازىلسادا اونك يالغز 8 نەدىن بىضى بر اثرلەر كورونوب، قالغانلارنىك ايسە آتى بار اوزى يوق اېمىش.

چو آوداندا 745 اعضالق 16 پىونەر غروپلارى قىد ايتىلسەدە اونلارنك كاغد اوستندە يازىلغان آت وه سانلارندان باشقا بر نەرسە يوق اېمىش.

آلماتا ولايتىنك 17 آودانداغى قومسومول قومىتەلەرى اوز معروضەلەرندە پىونەرلەر تشكىلاتىنك بارلغندان دا بچت ايتمە مشلەر. بو معلوماتى پىروچى غازيتا مقالهسى «بول مثاللار يالغز ئەيتىلگەن يوقارىغى آودانلارداغنا ايمەس، اولكە مزدە كى بر قانار آودانلاردا بولسا، كىرەك» دىدر. («سوسىئالىدى قازاغستان» 14 نچى ايول 1932).

3 — كوچورولسگە نلەر

«اوزبىكستاندان 2082 خوجالغىنى كوچوروب، باشقا بىرگە اوتقازىش پلانى بەجەرىلدى. بونلارنك بر قىسمى يەگى قولخوز توزدىلەر، بر اقسىمى پارغان جايلارىداغى قولخوزلارغا كىردىلەر.» («قىزىل اوزبىكستان» 12 نچى ايون سانى).

باشقارما: بو خوجالقلارنك قاي بىرگە كوچورولسگە نلەكلەرى

حقندە غازيتا هېچ بر نەرسە يازمايدر.

(«توركستان خبرلەرى» نك دوامى قايقاتك 3 نچى يىتندەدر)

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی ناراتومی آیلو، مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ندان چیتقا باشلاغان
1932 (ایلول) سہ تاہر 34 سارہ

بو سانرا:

- 1- تورکستاندا ملی تہرور باش مقاله
- 2- توبہ قیلغان «آلاش اورداجی» لار چوقای اوغلی مصطفی
- 3- بزنگ پروتہست (تورکچہ وہ روسچہ) * * * * *
- 4- تورکستاندا آچلق تیمور اوغلی
- 5- تورک غازی تاجیلغی (VI) توقتامش اوغلی
- 6- ملی نویغو وہ ملی روح اولدورولہ مہس چاغانای
- 7- تورکیہ ننگ ملتہر اوپوشمہ سیگہ اکیریشیگہ بولشہ ویکلہرنک قاراشی
- 8- ایران وہ آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنک حالی (مشہدہن آلتغان مکتوبدہن)
- 9- تورکستان خبرلہری

Yach Turkestan

August 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 33

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

یولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ بیتلہری
آچیقدر . باسیاماغان یازولار قایتار یاماس .

آبونہ شرطلہری:

ییللغی 4 دولار، آلتی آیلغی 2 1/4 دولار، اوچ آیلغی 1 1/2 دولار

مجموعہ مزگہ تیوشلی ہر تورلی یوللانمالار اوچون آدرہس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی ناراتومی آیلوق مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نیچی ییلنک ده قابر - ندان چیقا باشلاغان
سرتابر (ایلول) 1932 | 34 سانه

تورکستاندا ملی تهر رور

بولشه ویکلهرده محکمه — اونلارنک اوز سوزلهریگه کوره
— صنفی انتقام وه صنفی تهر رور قورالی در. لکن بزده، تورکستاندا
ساویت محکمه سی ملی انتقام وه ملی تهر رور قورالی بولوب کیلدی
وه حاضر دا هم بو صفتنده دوام ایتمه کده در. بولشه ویکلهرنک بزده ن
«ملی» اوج آلولاریغا سبب، خلقمزنک روس خلقینی «ملی» وه یا
باشقا بر جهتندن ایزگه نلگی وه یا ایزمه کده ایگه نلگی ایمهس،
بلکه خلقمزنک اوز ملی بارلغینی یوقاتماق، موسقوا دیکتاتوراسی
بویوتوروغینی هیچ بر تاوش چیقارماسدان اوز اختیاری بله ن اوز
بویونوغا سالماق ایسته مه گه نی در. «باش تورکستان» نک اوتکه ن
ساندا بحث ایتمدیگمز «صنفی دوشمانلار محاکمه سی» که برده عشق
آباددا 18 نورکمه ن اوستنندن یه گی بر محاکمه قوشولدی. عجب

یاغا

« ملی یول »

ایسل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوچی آیلوق
مجموعه در. عرب حرفلهریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« امل مجموعہ سی »

قریم تورکلهریننگ استقلال فکرنی ناراتادرغان
اونبش کونلک مجموعہ در. عرب حرفلهریله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« هرورته »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسزجه آیلوق مجموعہ در. آدره سی:

4, villa Malakof, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررلهری ناماتندان بهرلینده لاتین
حرفلهریله هر اون کونده چیقاریلماقدا بولغان بو
قیمتلی غازی تانی او قوجیلاریمزغا توصیه ایتمز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا داغلیلری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوچی
آیلوق مجموعہ در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« یه گی توران »

تورکجه - فینجه آیلوق غازی تادر. لاتین حرفلهریله چیقاریلادر. آدره سی:
o Robertinkatu 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

بو توغانلار يىمىزنىڭ «گناھ» لەرنى نىمەدەن عبارت ايمىش؟ عشق آباد غازيتا لار يىنىڭ يازۇۋىغا قاراغاندا اونلار «1918 نىچى يىلىنىڭ ايۇن ايندا كىرسانوف وە پرىپوسقوف دىگەن ايكى بولشەۋىك قومىسا- رىنى اولدىر گەنلەر» ايمىش.

مهاجر تەندە كى تور كىستانلىلار آراسىندا، عشق آباددا 1918 نىچى يىل ايۇنلەندە بولۇپ اونكەن حادثەدەن خىردار آدام آز بولسا كىرەك. اونىڭچون او قوجىلار يىمىزنى بو حادثە بلەن — ھىچ بولماسا عمومى صورتدە — تانىشتىر بىپ اوتوش لازم بولادىر.

روس قىزىل سالداتلارنى خوقىد مختارىتىنى محو ايتىپ بىرەر- يىتىرمەس تاشكەندە كى ساۋىت حكومتى 1918 نىچى يىل مارت ايندا بوخاراغا قارشو اوروش آچدى. فەرغانە و حشىلقلار يىنىڭ دەشتى كۆب روس ايشىچىلەرنىنى. وە انقلابچىلار يىنى تور كىستان تور كىلەرنى ايله كىلمە روس خلقى آراسىندا كىلە چە كەدە بولادىرغان مناسبات حقتەدە اويلاشقا مجبور ايتدى. بونىڭ اوستىگە ساۋىت حكومتى ايله بوخارا آراسىنداغى محاربه ائڭ عادى قوراللى يىغما وە غارتغا، روس قىزىل عىسكرلەرنى تامانىدان بوخارا خلقىنىڭ سىسىز اولدورۇلمە- سىگە ئەپلەندى.

تاشكەنددا، دىيەرلىك، ھەر كون ايشىچى مېتىنگلارنى بولماقدا ايدى. ايشىچىلەر قىزىل قوشون حصە لار يىنىڭ بوخارا دان درحال كىرى چاقىرۇلۇلار يىنى وە كىلە چە كەدە تور كىستاندا ھەر قانداى حربى حر كىتى توقتاتۇنى طلب ايتدىلەر. تور كىستان ساۋىت حكومتى رىئىسى قولسوف نى وە اونىڭ اورونباسارى اوسپەنسكى نى مېتىنگلەردە سويلەتمەدىلەر وە اونلارنى ايشىچى تشكىلاتلار يىنىڭ موافقتىنى آلمان- سدان سىفر بىرلىك اعلان ايتمەسلىك وە ھىچ قانداى حربى حر كىتە بولماسلىققا وەدە پىرىشكە مجبور ايتكەن ايدىلەر. آرادان ايكى-اۋچ آى اوتمەدى؛ ساۋىت حكومتى 1918 نىچى يىلىنىڭ ايۇن ايندا عشق آباددا سىفر بىرلىك اعلان ايتدى. دىمەك، يەككى بر محاربه كوزدە

توتولماقدا ايدى. فقط قاي پىردە وە كىمگە قارشو...؟ تور كىستاننىڭ ماوراي بحر حزر (زاكاسپى) ولايتىدا او زمان تىنچلىك حكىم سور- مە كەدە ايدى. قىزىل آروات وە عشق آباد ايشىچىلەرنى ساۋىت حكو- متەندەن سىفر بىرلىك اعلان يىنىڭ سىبىنى اىضاح ايتىشنى طلب قىلدىلار. اىضاحات پىرىلمەدى. اوگا كورە ايشىچىلەر، حكومتنىڭ بو غىرقانۇنى امرىگە بويون سونماقدان باش تارتىدىلار. ايشىچىلەر ايله حكومتكە صادق سالداتلار آراسىندا توقناشمالار باشلاندى. تاشكەندان عشق آبادغا پالتاراتسكى دىگەن بر قومىسار كىلىپ، حكومتنىڭ بو حر- كىتىنى اىضاح ايتمەك وە ھىجانگە كىلگەن ايشىچىلەرنى تىنچىتمەك پىرىگە اونلارنى جزالەندىرمە كەلە تەھدىد ايتدى. آرادا مصادمە واقع بولدى وە پالتاراتسكى اولدورۇلدى. تاشكەندان عشق آبادغا بر جزا دستەسىلە برابىر فرولوف دىگەن برىسى فوق العادە قومىسار تىعىن ايتىلىپ يوبارىلادىر. قىزىل آروات وە عشق آباد تىمر يول ايشىچىلەرنى مذاكرە اوچون فرولوف قارشوسىغا بر ھىت يوبارادىرلار. فرولوف بو ھىتنى اولدورۇشكە امر پىرەدر. بوگا جواب اولاراق قىزىل آروات وە عشق آباد ايشىچىلەرنى فرولوفنى دە، عىسكرى حصەسىنى دە تامامىلە اولدورەدرلەر. بو آندان اعتباراً تاشكەند ايله عشق آباد آراسىندا آچىق محاربه باشلانادىر.

ماوراي بحر حزر (زاكاسپى) ولايتى اوز باشىغا، بولشەۋىك فرقهسى دىكتاتوراسى سىز بر ساۋىت حكومتى اعلان ايتەدر. بو حر- كىتنىڭ باشىدا سوسىيالىست-رەۋولۇسىيونەرلەر وە مەنشەۋىكلەر تورادىر- لار. تور كىمەنلەر، اىچىندە اوزلەرنىڭ دە و كىللەرنى بولغان بو يەككى حكومتىنى آچىقدان آچىق حمايە ايتەدرلەر...

بوتون باشقا ساۋىت علىھدارى حكومتلەر كەبى عشق آباد حكومتى دە محكمەلەشە آلمادى. بو حكومت اولان ايراندان اىنگلىز عىسكرلەرنىنى اوزىگە ياردمەگە چاقىزدى. فقط تىزدەن آرا لارندا آكلاشماۋچىلقلار باشلاندى. بر آز سوگرا ماوراي بحر حزر ولا-

یتی، چارلق دورنده گی بورونفو ترتیبله رنی بریا ایتمه ککه باشلاغان ده نیکین آق قوشونینک حاکمیتی آستیغا توشوب قالدی. روس ایشچیلهری ده، تورکمه نلهرده ده نیکین فی حمایه ایتوده ن باش تار- ندیلار. 1919 نچی ییل یاز سوگنه توغرو ماورای بحر حزر ولا- یتنده په گیده ن تاشکند بولشه ویکله رینک حاکمیتی بیرله شدی.

ساویت حکومتی په گیده ن ایش باشیغا کیلگه نده ن سوک عمو- می عفو اعلان قیلدی. بو عمومی عفو ده تورکمه نلهر حقنده آیریچا بحث ایتلگه ن ایدی. بولشه ویکله ر اولجه تورکمه نلهرگه قیلغان اوز خیانتلارینی اعتراف ایتکه نلهر ایدی. تورکمه نلهرنک سوسیالیست- ره وولیسوینهر وه مه نشه ویکله ر قانارندا ساویتلارغا قارشو کوره شو- له رینی بولشه ویکله رنک اوزلهری آچینارلق بر آگلاشیلما وچیللق سایه- سنده واقع بولغان دیب ایضاح قیلغانلار ایدی. کوب تورکمه نلهر، حتی 1918-1919 ییللاردا آتی- ساویت حکومتکه کیرگه نلهری ده عشق آبادداغی په گئی ساویت حکومتی هیئتنده اشتراک ایتکه نلهر ایدی.

بوندان سوک عمومی عفو، «مستقل» تورکمه نستان سوسیالیست شورا جمهوریتی نک بریا ایتلیشی وه روسیه ده ساویت حکومتینک اون ییللیغی مناسبته ده اعلان ایتلگه ن ایدی.

مه نه، ایندی، 14 ییل اوتکه نده ن وه اوچ دفعه عمومی عفو اعلان ایتلگه نده ن سوک بزنگ 18 تورکمه ن قارداشیمزنی، تیریک بولغانلاری تقدیرده ده تروتسکی چیمی، ستالینچی می بولولاری نا معلوم ایکی بولشه ویکلی اولدوروده عیله ب محکمه گه بیریب او- توروبدرلهر.

عجبا بو ایکی بولشه ویکنک اولدورولمه سنده بزنگ 18 قاردا- شیمز حقیقتاً عیله میدر...؟ «شورالار تورکمه نستان» غازی تاسینک یازویغا قاراغاندا بو عیله لهرنک علیه نده وثیقه بولورلق هیچ بر معلو- مات یوقدر. نه او زمانکی غازی تالاردا، نه ده 1918 نچی ییل ایول

وقعه لاریغا حصر ایتلگه ن وه روس آق قوشونلارینک دا، تورکمه ن- له رنک ده «گناه» له رینی مفصلاً تصویر ایتکه ن رساله لهرده بو اون سه کز آدامدان برینک ده اسمی ذکر ایتلگه ن ایمه س. بونگله برابری اونلارنی محاکمه ایتمه کده لهر. طبعی، اولدورولگه ن بولشه ویک پرپوسقوفنک آتاسی که بی بو اون سه کز تورکمه ننی ایکی بولشه- ویکنی قای وقت، قای ساعتدا، قای بیرده، قایسی کوشه ده، قاندا کییمده بولوب توروب اولدورگه نلکله رینی «اوز کوزلهری بله ن کورگه ن شاهدلار تاپلمشدر». بو «شاهدلار» حتی 18 «قاتل» دان ههر بریسینک قاندا ی آت مینگه نینی وه نیمه لهر سویله- گه نینی ایسله ب، «کیرسانوف وه پرپوسقوفنک 1918 نچی ییل ایولنده قای روشده اولدورولگه نلکله ری» حقنده عشق آباد غازی تالارندا «بیانات» بیرمه کده لهر. او «شاهد» لارنک همه سی ده قانلی بارماقلاری بله ن بزنگ 18 قارداشیمزنی کورسه تمه کده لهر.

بو «شاهد» لار 14 ییلدان به ری نیچون اینده مه ی کیلدیله ر؟ نیچون بو پرپوسقوف آتاسی، اوغلینی اولدورگه نلهرنک کیمله- رینی، اونلارنک یوروش- توروشلهرینی، سوزله گه ن سوزلهرینی، آنلارینک توسینی ایندی گنه، 14 ییل اوتکه نده ن سوک ایسله پندر؟ بو وقتغاچا اونک آغزینی کیم باغلاغان ایدی؟... یوقسا بو 18 تورکمه ن یکینیب یورگه ن ایدیله رمی؟... یوق! اونلارنک همه سی ده یوزده ده ایدی؛ اوز آوولندا آچیق صورتده یاشاما قدا وه عشق آباد شهری کوچه لهرنده آپ- آچیق یورمه کده ایدی. بولشه ویکله ر بزنگ بو قارداشلاریمزنی، ایکی روسنک اولدورولگه نلگی اوچون ایمه س، بلکه اوز سیاستلهرنده موفق بولالماغانلقلارینک ألمینی چیقارماق اوچون محاکمه قیلادرلار... باقیز، حاضر تورکمه نستاندا نیمه لهر واقع بولا یاتور. خلقنک موسقوا آگه تلهریگه قارشو قهرتی آرتما قدا، عصیانچیلق هه لی ههم بوتونلای یاتیریلماغان. یاقینداغنه بز آندا

توبه قىلغان «آلاش اورداچى» لار

«سوسىيالىدى قازاغستان» نىڭ شو يىلغى 10 نچى ايون ساتىدا بورونغو آلاش اورداچىلاردان عوض اوغلى مختار ايله ايرمهك اوغلى علم خانك توبه مکتوبلهرى درج ايتلگەن. بىز بو مکتوبلهرى حقتە مفصل توقتاب اوتورمايمىز. بو تورلو توبه مکتوبلەرىنىڭ بوتو- نىسى دە، اىستەر زىنويەف، بوخارىن، رادەك كەبى ايسكى بولشە- ويك رەبەرلەرى طرفندان، اىستەر رحيم انعام اوغلى، سلطان يك خوجان كەبى بىزنىڭ تور كىستانلىلار تامانىدان يازىلغان بولسون، عىنى اصولدە ۋە عىنى قابىدا يازىلار. توبه قىلغۇچىلار اوز خطالارىنى بويونلارغا آلۇب اوز گناهلەرىنى ساناب بىرىلەر، اوزلەرىگە بىر- يلگەن «خائن»، «ساقىن» لقبلىرىنى توغرو دىب تاپادىلار ۋە بويو- نلارنىدا آرقان بولغانى حالدا قوللارنى قاووشتروب «غالب كىلگەن» مقدس «فرقە بويوك چىزىغى» آلدنىدا تىرچو كەدرلەر. بولشە وىزىمنىڭ ائڭ منور نظرىە چىلەرنەن برى بولغان بوخارىن اوز توبه مکتوبىنى بو اصولدە يازغان ايدى. ائڭ قابىلىتى بولشە ويك فانائىك (متصب) لارنىدان برى بولغان رادەك دە بو روشدە يازغان. يەككى كە توبه قىلغان گناھكار عوض اوغلى مختار ۋە ايرمهك اوغلى علم خاندا عىنى طرزە يازماقدادىلار. باياقىش مختار: «حاضر دا مەن اوزومنىڭ بورونغو باسىب اوتكەن اىزىمەن قايتىب، اونى (باسىب اوتكەن اىزىنى، طبعى) قاتى عىبلاغاندى بىلدىرمە كەن» دىب يازادى. بختىز علم خان ايسە توبه مکتوبىندە: «مەن قازاغستانداغى اوزوم اىستەگەن سىياسى اىستىگ توسوندا بر قاتار ابرى خطالقلار اىستە- گەن ايدىم. حاضر دا اوزومنىڭ سول بورونغو خذمە تىمدى چىنىمەن تىق تە كسىب كىلىب ايتىق بولغان سوزىم بار. بول سوزدى ايتوغا حقىم گە بار دە مەيمىن، ايتوغا اوزومدى میندە تى دىب سانايىمىن» دىب زار لاناقدادى.

قولى قومانداسى آستىدا حرىك ايتوب يورگەن عىيانچى دستەلەر حقتە ائىق معلومات آلدق. بولشە ويكلەرنىڭ قولخوزلاردان كۆ- تكەن ايدىلەرى بوشقا چىقدى. أولكە دە ارزاق يوق. مالدارچىلىق قولخوزلارى ۋە ساوخوزلارى قارا مالنىڭ آزالوويغا سبب بولدى. 1931 نچى يىلنىڭ پاختا پلانى بەجەرىلمەدى. حكومت ۋە خلق بر- بىرلە حرب حالدا... بو وضىت قارشوسىدا بولشە ويكلەر «عىبلى» آقتارماقدالار. شەر منورلەرى قىسمە بىرىلگەن، قىسمە سورگون قىلغان ۋە قاماققا آلتىغانلار. خلقىمىزنىڭ قاينغا سوساغان موسقوا قانخورچاققاللارى آوولدان آوولغا يوگوروب قوربان آقتاروب يوروب، نىجە دە 18 تور كەن قارداشىمىزنى پنچەلەرىگە توشور- دىلەر. بو اون سە كز قارداشىمىزنىڭ عىبلەرى خوددە ساويت پلانى بەجەرىلە آلمانغا آووللاردا نفوذلى شىخصلار بولولارنىدا غەبارتدر. اونىچون اونلارنى محكمە گە تارتادىلار... كىرسانوف ۋە پىپو- سقوفنىڭ اولدورولمەسى ايسە خلقىمىزغا قارشو «ملى تەررور» نى پردە لەمەك اوچون بر بەھانە گەدر.

قىزىل جىلادلار تىشقى دونىدان اوزاقدادى، موسقوا قىزىل قو- شونىنىڭ سونگو (نيزە) دىوارى آرقاسىدا خلقىمىزنى يوق قىلماقدادى- دلار. تور كىستانلىلارنى مىڭلەب اىچكى روسىە ساوخوزلارىغا مجبورى ايشكە يوللاماقدالار. مىڭلەرچە تور كىستانلىنى شىمالى روسىەنىڭ موزلو ساووقلارغا يوبازا ياتورلار. مىڭلەب اوققا توتماقدادى؛ مىڭلەب تور- مالارغا آتماقدالار... لىكن خلقىمىز بوگا رىغما اوز آزادلىقى يولنىدا امد ۋە ايمان بلەن كورەشمە كەدر.

روس بولشە ويكلەرى اتقامىغا قوربان توشكەن بو 18 قاردا- شىمىزغا ۋە موسقوا ملى تەررورنىڭ تور كىستانداغى بوتون باشقا قوربانلارغا يورە كىمىزنىڭ ائڭ توبىندەن چىن قارداشلىق تويغولارىمىزنى بىلدىرىب سلاملار يوللايمىز.

بوندان سوڭ اولارنىڭ ايکىسى دە اوز «گناه» لارنى سانا-
 ماقعا باشلايدىرلار. مەن مختارنىڭ دا علم خاننىڭ دا مکتوبلەرنى
 دقتلە اوڭودوم وە انصافلە دېيىشم كىرەك، ئەگەر اولارنىڭ ھېچ بىر
 گناھى يوقدۇر. حقيقتدا، پرولەتار دىكتاتوراسىنىڭ ماھىيىتىنى آڭلاما-
 غان انسانلارنى عكس الانقلابچىلقلە قارالماق مەككىسى؟ مختاردا،
 علم خاندا ايندى گنە، «سوسىيالىدى قازاقستان» باشقارماسىغا مکتوب
 يازار آلدنداغى، پرولەتارىيات دىكتاتوراسىنىڭ حقيقى معناسىنى آڭلاب
 وە يالغز ايندى گنە بورونغو يوللارنىڭ «يالغان» وە «يەھودە» يول
 بولغانلىغىنى سويلەمە كەدەرلەر. اولار بونى آڭلار آڭلاماس درحال
 بوتون ساويتلار دونياسىنى وە جهان پرولەتارىياتىنى اوزلەرنىڭ تو-
 سەتدەن ياروقلانغانلىقلارى حقتە خبردار قىلدىلار.

مختار ايله علم خان ايکىسى دە اوزلەرنىڭ اول منسوب بو-
 لوب، اوزون مدت صداقتلە خدمت ايتدىكلەرى «آلاش اوردا»-
 چىلقلنىڭ عكس الانقلابچىلىق ايکەنلىغىنى قىد ايتەدەرلەر.

مەن، علم خان مکتوبىنىڭ بىر گنە نقتەسندە، يعنى ساويت-حکو-
 متىنىڭ قازاقستاندا بىر مسئلهسىنى حاضرغى كونكى حل اصولغا
 قانداي قاراغانلىغىدىن بحث ايتكەن نقتەسندە، بىر آز توقتاب اوتتمەك
 ايستەيمەن. علم خان 1925 نچى يىلدا، قازاقستاندا بىر نچى گەلدە
 قازاقلارنىڭ اوزلەرنى گنە بىر بلەن تامين ايتىش وە قازاقلار بوتونلاي
 وە قىلغى صورتدە اوتورا قلاشوب آلمانغونچا قازاقستانغا تاشقارىدىان
 مهاجرت ايتىپ كىلۈچىلەر گە يول بىر مەسلىك طرفدارى بولوب سويلە-
 گەندەن توبە قىلادۇر.

علم خان اوز گناھلەرى خصوصندە مبالغە قىلادۇر. او زمان
 — 1925 نچى يىلدا — يالغز علم خان ايمەس، قازاقستاندا ھەر
 كىس بو نقتە نظر دە ايندى. قازاقستاننىڭ فرقه قونقەرئامىسى دا، م-
 اكرى اجرائيە قومىتەسى دا او زمان، علم خاننىڭ بوگون قازا-
 غستان خلقى قارشوسىدا اوزىنىڭ اڭ آغر گناھى دىب سانادىغى

قارائى قبول ايتكەنلەر ايندى. ھەمدە يالغز قازاقستان مەركىزى
 اجرائيە قومىتەسى ايمەس، حتى روسيە خلق قومىسارلار شوراسى دا
 شونداي بىر قرار چىقارغان وە بو قرار بويونچا قازاق خلقى تاماملە
 اوتورا قلاشوب آلمانغونچا قازاقستانغا چىتدەن مهاجرت ايتىپ كىلىش
 منج قىلغان ايندى. «باش توركستان» اوڭوچىلارغا، قازاقستان
 اجرا قومىتەسى قرار نامەسندە قازاقستانغا 1925 نچى يىل 31 نچى
 آوگوستدان سوڭرا كوچوب كىلگەن روسلارنىڭ بىر آلىش حقتدان
 محروم» ايتلورلەندەن بحث ايتلگەنلىغىنى ايسلەتوب اوتتمەن. بوندان
 باشقا، بو تارىخدان سوڭرا قازاقستانغا اوز اختىيارى بلەن كوچوب
 كىلگەن روسلار درحال قازاقستان تورباغدىن چىقمالى ايندىلەر.
 بىزنىڭچە اڭ توغرو بولغان بو قرار، 1927 نچى يىلدا دا تىكرار قبول
 قىلغان ايندى. بونىڭ قازاقستان اجرا قومىتەسىنىڭ بىر آغزدان قبول
 قىلغان بىر قارارى بولغانلىغى حقتە بىز گە غالا شچە كىن (Голощекин)
 گواھلىك بىرەدۇر. موسقوا دىكتاتوراسىنىڭ قازاقستانداغى بو قىزىل
 ژاندارمى بو خصوصندە مەنە شونداي دىگەن ايندى:

«— اگر مەن بو قرارغا قارشو چىقسايدىم، اطرافىدا مەنم
 قىرماق قوشولغان بىر گنەدە قازاق تاپالماس ايدىم... اونىڭچون مەن
 چىلگە باش اوردوم وە بىر قومىسيون توزو لازىم ايکەنلىگىنى
 سويلەدۇم. راضى بولدىلار. لىكىن، قومىسيون مجلسىگە بارماسىدان
 ايلگەرى يولداش على بىكىنى وە باشقالارنى چاقروب، مدعانىڭ
 نىمەدەن عبارت ايکەنلىگىنى سورادىم. بىلدىم، كە قازاقستان اجرا
 قومىتەسىنىڭ قارارى اورونغا كىتىرىلگەن تىقدىردە 40—50 مىڭ
 چاماسىدا روس عائلەلەرنىڭ قازاقستاندا ھايدالاشلارى تەلەكەسى
 بار. مجلسكە كىلىپ «اورتاقلار، سىزنىڭ بو قارارىڭىز پارامىدۇر.
 عىجا 200 مىڭ روسنى ھايداب چىقارشىن اوچون بىتەرلىك قوراللى
 كوچىڭىز وە بو روسلارنىڭ اوز بىرلەرگە تىكوروب قويوغا كىرە-
 كلىڭ آچاڭىز بارمى؟ دىدىم.»

غالاشچە كين اوز نطقىنى ممنون بر طور ايله شونداى بتيه دره:
 «اونلار اويالديلار؛ راضى بولديلار وه طلبلارندان واز كيچديله...
 (»گه گبه كچي قازاق» نك 1927 نچي ييل 28 نويا بر سانغا باقلسين)
 غالاشچە كين نطقندان بو اوزون اقتباسنى مەن، قازاغستاندا
 ير مسئله سينك حلنده 1927 نچي ييلنك سوگنه قادار بوتون قازاق
 قومونىستلارى اوچون عمومى بولغان، برنچي گه لده يالغز قازاق-
 الارنى غنه ير بلەن تامين ايتش وه قازاقلار تاماميله اوتورا قلاشوب
 آلمانغونچا قازاغستان توراغنه روس كره ستانلارنىك مهاجر تىنى
 منع ايتشدهن عبارت ير گنه فكر بولغانلغىنى كورسه تمهك مقصديله
 اكتردم.

دقت ايتكەن بولسا گز كيرهك، غالاشچە كين ده ير مسئله سنده
 اوزىنك قازاغستان فرقه وه اجرا قومىته لهرى قرارىغا مغاير حر كتنده
 قازاقلارنى دا روس مهاجرلارنى دا بر زماندا ير بلەن تامين ايتش
 حقه ده غى «انقلابى-صنفي» نظريه نى ايمەس، اڭ قولونىز اتورلق سو-
 نگو (نيزه) وه آقچا نظريه سىنى ايلگه رى سورمشدى.

نيچين ايندى 1932 نچي ييلدا بردهن علم خان ايرمهك اوغلى،
 حاضرغا قاداردا قومونىست فرقه سى اعضاسى بولماغانى حالدا،
 بوتون قازاغستان فرقه سينك وه بوتون قازاغستان اجرا قومىته سينك
 وه حتى وقتيله قازاغستانك اڭ يوقارى انقلابى ازكاتى قرارىغا
 راضى بولغان روسيه ساونار قومىنك «عييله رىنى» يالغز اوز اوستيگه
 آلادر؛ بونك سىنى توبه ايتوچىنك وضعت وه احوال روحيه سنده
 آقتارمالي در؛ او، اوز عىنى وه اوز گه لهرنك عييله رىنى اوز اوستيگه
 نه قادار كوب آلسا، گناهنك كيچيريليشيگه وه رحم ايتليشيگه ده
 او قادار كوب اميد قىلا آلادر.

فقط، علم خان وه مختارنك اميدلهرى تحقق ايتهرمى ايكەن؟
 اونلارغا قازاغستان «انقلابى پروله تارياتى» فائده سيغا اوز ييلگيله-
 رىنى صرف ايتشگه امكان ير يلمىمى ايكەن؟ بوگا بزك شهبه مز

بار. اولاييلير، كه بونلاردا ساويت توركستانينك اڭ برنچي
 سيمالغندان اوز كيچميشلهرينك آيانچلى كولگه لهر يگه نه يله نكەن
 سلطان بيك خوجان وه رحيم انعام اكەبى، نه لله قايسى بر بورچه كده
 بر ساويت مؤسسە سينك آخوردان ير له شتر يله جه كله ر.

مەن علم خانغادا، مختارغادا — بلکه شخصاً تانغانم سببلى
 بولسا كيرهك — آيتىقسا علم خانغا جانندان نه چينه مەن. علم خانغا
 نه چينوومنك تاغين بر سببى شودر، كه او، 1920 نچي ييلدا،
 قالجاققا قارشو بويوك بر نفرت به سلەب، قازاغستان مى مختار تىنى
 خصوصنده ساويت حكومتى بلەن انصاف دائره سنده آڭلاشا يلمهك
 اميديله موسقواغا بارغان ايدى. اونك اميدىنى بولشه ويكله رنك اوز-
 لهرى قيرديلار. فكر مچه عىنى بولشه ويكله ر علم خانك بو سوگنچي
 اميدىنى ده قيراجاقلار وه او داهادا آيانچلى بر وضعتنده قالا،
 جاقدر. مى فاجعه دقيقه لارندا اوزىنك همفكر دوستلارندان يوز
 اوگوروب، بوگون قارشولارندا تيز چو كديگى آداملارنك دو-
 ستلغىنى دا قازانالمى «يامان ايت نه آوولدا، نه آودا يوق» حالغا،
 توشوب قالا جاقدر.

مختار ايله علم خاننك مکتوبلهرى بولشه ويكله ر اوچون «كو كدهن
 توشكەن رحمت» كه بى بولوب چيقدى. قيزيل موسقوالى خوجاين-
 لارنك هەر نه كسير ووينگه (توشكور ووينگه) باشىنى ير گه ايگىب اون
 دفعه «يرحمك الله» ديدر گەن «سوسىالدى قازاغستان» بر طرفدا
 قالا ير سين، حتى موسقوانك باش آگه تئللارندان بولغان كاخيانى
 هم بو مکتوبلهرنى «ياش توركستان» نك توتديغى يولغا قارشو
 بويوك قورال قىليب آلماتچى بولادر. «سوسىالدى قازاغستان» بو
 مکتوبلهر مناسبيله «چوقاي اوغلو مصطفى اميدلهرينك ييتدى» گندهن
 بحث ايتهدر. بوندان ير آى سوگرا اورتا آسيا بيوروسى اعضالار-
 ندان كاخيانى آلمانادا فرقه قومىته سينك 4 نچي پله نومنده سويله-
 گەن معروضه سنده: «مختار ايله علم خان مکتوبلهرىنى باسماچيلار-

غرامنی به جهره آلماسدان کیله در.

مه نه بو یوتوقسزلق ، موقیتسزلقلار آلدندا ایکی آلاش اور-
داچینک توبه مکتوبله ری بولشه ویکله رگه قووانارلق بر یوتوق بو-
لوب کورونه در. فقط ، ساویت قاناریغا کوچکه نلگی آلتاسورولگه ن
مختار ایله علیم خان یوقالوب کیتکه ن 4 میگ قومونیستنک اورنی
تولدوره بیلیرمی ؟ بو ایکسینک مکتوبی سوادسز قومونیستلارنک
یازو-اوقو اورگه نگی نی بولوب تایلیرمی ؟ مختار ایله علیم خان نک
توبه سی «تورک-سیب» بله ن «قاراغاندی» داغی موقیتسزلقنک بدلی
بولوب چیقا آلورمی ؟ طبیعی ، یوق. علیم خان ایله مختار هیچ بر
جهتده ن بولشه ویکله رگه یوتوق بولا آلماید رلار.

بو مکتوبله رگه قارشو بز قاندای وضعیت آلتاچی میز ؟ اوندا ی
مکتوبله ر بولماسایدی ، طبیعی ، یاخشی بولور ایدی. لکن بو مکتوب-
بله رنک پیدا بولوشی بزنگ وضعیتمزده هیچ قاندای بر اوزگه ریش
توغدا یرالماید ر. علیم خان ایله مختارنی آلاش اوردا باشلوقلارندان
دیب تانیچوچی ، «سوسیالدی قازاغستان» هم کاخیانی یالغان
سویله یدرله ر .

آلاش اورداغا سوگراق کیلگه ن مختار بر طرفدا تورسون ،
حتی ایگ اولدان آلاش اوردا ایچنده بولغان علیم خان هم آلاش
اوردا باشلوقلارندان ایمه سدر. بز امیدیمزی ، نه قادار مهم بولسادا ،
آیریم شخصلارغا باغلامایمز. بز ، آیریم شخصلاردان کوب یوقاری
تورغان ملی غایه غا اساسلانامز.

بزنگ ملی غایه مز بولغان حر وه مستقل ملی تورکستان غایه سی
آیریم شخصلارنک وفاسزلغی وه موسقوا دیکتاتوراسینک ته رورویغا
رغمآ ، یاشایاجقدر وه بز اوگا ایریشه چه کمز.

چوقای اوغلی مصطفی

نی دا خلق غمخوری ، خلق اوچون کوره شوچی دیب حسابلا یدرغان
«باش تورکستان» باش محرری چوقای اوغلی مصطفی اوقوب
کورسه قاندای قیزیق بولار ایدی ؟ اوز یولینک درست ایمه س
ایکه نلگیگه آلاش اوردانک بورونغو کوسه مله ری (باشلوقلاری) -
نکده کوزی یتوب ساویت قاناریغا کوچکه نی چوقای اوغلی
مصطفی بیلیم تورسون» دیدر. («سوسیالدی قازاغستان» 14 ایول)
بولشه ویکله رنک هر ساحده موقیتسزلققا یولوقوب تورغان
بر چاغندا یازیلغان بو توبه مکتوبله رینک «سوسیالدی قازاغستان»
ایله کاخیانی اوچون شادلانارلق بر «یوتوق» بولوب کورونوی
طبیعدر. فرقه ایچنده ، صنایع وه تیمیر یول ساحه لرنده — خلاصه
هر یرده موقیتسزلق یوز یرمه کده. قازاق فرقه چی وه قومیسار-
لارینک نطقلارینی بر طرفغا قویا توروب ، بو یرده کاخیانینک اوز
معروضه سی اوستنده برآز توختاب اوتهمه ن. مختار وه علیم خانک
ساویت قاناریغا کوچوب اوتکه نی مناسبته شادلانوب سویله گه ن
نطقنده کاخیانی «تورت میگده ن آرتقچا قازاق قومونیستلارینک
یوقالوب کیتکه نی» نده ن دردله نه در. کاخیانینک شو نطقندان «چیم-
کند قورغاشین زاوودنده یالغز مای آبی ایچنده 400-500 ایشچی-
نک ایشکه چیمای قالب زاباستوقفا یاساغان کونله رینک بولغانینی»
بیلیم اوتوروبمز. («سوسیالدی قازاغستان» 15 نچی ایول).

شو نطقینک اوزنده کاخیانی فرقه اعضالاری ایچنده بو کونگه
چه سوادسزلقنک کوب ایکه نده ن شکایت ایتدر. مثلا: که گه ن
رایوندا فرقه اعضالارینک یوزده اوتوز اوچی ، قاسته ک رایوندا
یوزده اوتوز یدی ، آق سو رایوندا یوزده قیرق بر ، بالخاش رایو-
ندا یوزده ایلمی اوچی بوتونلای سوادسز ایمش.

بولشه ویک بیش ییلق پلانینک ایگ بویوک یوتوغی آتالغان
«تورک-سیب» زورغا ایشله مه کده. ساویت اتقاقدان کومور منبله ری
آراسندا 3 نچی اوروتنی آلتان «قاراغاندی» تابشورولغان پرو-

بزنگ پر وته سنت

کيچن آوغوستنك 14 نده پ. ن. ميليو كوف اداره سي آستندا چيقيب تورغان «پوسله دنپيه نوواستي» غازيتاسندا كنياز بارياتينسكي دینگن بريسينك 1905 نچي ييلدا تور كستانغا قيلغان سياحتيگه غانده خاطرات پارچاسي باسيليب چيقدى. بارياتينسكي از جمله يازادر كه، او، «بر پوليس يا بر پرستاف» نك رهبرلگي آستندا سمرقنده «بهى-قباق» اسننده ته الله قانداي بر بير كه بارغان؛ بو بير، تور-كستاندا روس حكومتي مأمورينك اوگا آگلانغا قاراغاندا، «مجلي فاحشه خانه» دن باشقا بر نهرسه ايمهس ايكه ن. روس حكومتي ممثلي، غوسپودين بارياتينسكي كه بيريله رنك، گويا، «اخلاقلارغا اويعون اولاراق» بو «بهى-قباق» غا اوز قيز وه خاتونلاريني كئيره در كه نلكلهريني سويله ب، حتى، «مجلي شهر باشلوقي كه بي بو يوك بر وظيفه ايگه لله گن ايگ معتبر بيريله رده ن بريسينك قيزي وه خاتوني» ديب «او بيرده حاضر بولغان گوزل بر ياش قيز ايله بر خاتوني» كورسه تكه ن...

هر بر تور كستانينك قلييني آغري تادرغان بو منفور اقتراني بز ايگ تيره ن قرت حسله ريمز ايله اقتباس ايتهمز. «ياش تور كستان» اداره سيگه بو مناسبتله كيلمه كده بولغان مکتوبلهر، كنياز «بهى-قباغي» نك تور كستانليلارني نه درجه ده آغير تجقير ايتكه نيني كور-سه تمه كده در.

«ياش تور كستان» باش محرري چوقاي اوغلو مصطفي بيك بو مکتوبلهرني آلماسدان، 17 نچي آوغوستدا «پوسله دنپيه نووا-ستي» غازيتاسي اداره سيگه بر مکتوب يازوب، او مکتوبنده كنياز بارياتينسكي نك «سمرقند شهرى تورك قسيمي پوليس مأموري وه يا بريستافي» آغزندان ايشتيب تصوير ايتديگي توبه ن درجه لي چوچمه ل

اخلاقنك بزده — تور كستاندا — بولما غا نيني، «بهى-قباق» سو-زينك ده بزنگ تيلمز كه بوتونلاي يات بر سوز بولغانيني وه بارياتينسكي نك اوز رسمي چيچه روني تاما نيدان آلدانغان بولوييني ييلد ير مشدى. مصطفي بيك عيني زماندا «روس ضيالي طبقه سي ايچنده بر كوبلهرينك بزنگ خلقيمز حقنده ايگ منفور چوچمه للكلهر كه، اقترالارغا بالغرض اينانماق تمايلى اولدان بار» ايكه نلگيني ده سويله گن وه پ. ن. ميليو كوف غازيتاسي اداره سيگه خطابا: «عجبا ايگ ساغلام، احتياطي وه ايگ مدنني بر روس غازيتاسي سانالغان «پوسله دنپيه نوواستي» تاما نيدان بونك كه بي چير كين سطرلهرني اوز صحيفه لهرنده هيچ بر قيد وه ملاحظه سز بير له شتر يلمه سي بوگا بر دليل ايمه سي؟» ديب يازغان ايدى.

آرادا ايكي هافتا اوتكه نده ن سوگ — بر نچي سينتارده — «پوسله دنپيه نوواستي» اداره سينك باش محرر يمز نك رديه مکتوبيني باسماقدان تارتينغانغى آگلان شيلدى.

تارتينغانغى سيبى: «پوسله دنپيه نوواستي» اداره سينك بو موضوع اوستنده مناقشه آچوني خوش كورمه گه نلگي (?)» ايمش. بز، روس مطبوعاتينك خلقيمز حقنده غي هر تورلو ياراماس نشر ياتيني وه اديسز لكله ريني كوب كوردك. ايستر چارلق دورنده، ايستر حاضر غي ساويت دورنده كي روس اثرلهرنده خلقيمز نك عادات وه اخلاقغا دائر نهايته كوب هر تورلو چير كين چوچمه-للكلهر وه يهوده اقترالار يازيلغان. «پوسله دنپيه نوواستي» صحيفه-لهرنده حكايه قيلغان كنياز بارياتينسكي نك «بهى-قباغي» ايسه خلقيمز حقنده اينديگه قادار يازيلغان بوتون چير كين اقترالار وه چوچمه للكلهرنك ايگ منفوري در.

قارت كنيازني تور كستاندا غي روس حاكميتي وكيلى ايله بر لكده «بهى-قباق» ايچنده قويوب توروب، بز بو بيرده «پوسله-د-نيه نوواستي» اداره سينك باش محرر يمز نك رديه مکتوبيني باسما-

قدان باش تارتووينه قارشو پروتست بيان ايتهمز.

بز، سول روس راديقال ده موقراسيسى فكرىنى وه اونك سياسى
خط حر كئىنى تروپچ ايتكوچى «يوسله دنيه نوواستى» نك باش محر-
ريمز نك رديه مكتوبىنى او قوغاندان سوڭ بو چير كين «بهى-قباق»
حكايه سىنك تور كستانلىلاردا قالدیرغان آغير تاثراتىنى ينگىلله شتر-
يشكه بالذات چاره كوره جه گىنى اويلاغان ايدك. فقط يا گلشقان
ايكه نمز: «يوسله دنيه نوواستى» يالغز بونى ايشله مه دى گنه ايمه س،
حتى او باش محرر ريمز مصطفى يىكنك رديه سىنى باسماقدان تار-
تىنماقلا كىياز باريا تىنسكى «بهى-قباق» نىك بزنى تحقير كوچىنى
بر آزدا آرتدیردى.

بونى تور كستانلىلار هيچ اونوتما يا جا قلا ردر.

* * *

Наш протест

14 минувшего августа в руководимой П. Н. Милювым газете „Последние Новости“ появилась глава воспоминаний некоего кн. Бярятинского, касающаяся его поездки в Туркестан в 1905 году. Г-н Бярятинский, между прочим, пишет, что он, в сопровождении „не то пристава, не то полицейского“, посетил в Самарканде какое-то заведение под именем „бей-кабак“, которое, по разъяснению сопровождавшего его туда представителя русской государственной власти в Туркестане, оказалось ничем иным, как „туземным публичным домом“. Тот же официальный представитель государственной власти передал г-ну Бярятинскому, что, согласно своим нравам, туземцы приводят в этот „бей-кабак“ своих дочерей и жен, и показал на находившихся тут же „хорошенькую девочку и женщину-дочь и жену одного из самых видных туземцев, занимающего должность вроде местного туземного городского головы“.

С чувством глубчайшего отвращения приводим

здесь эту гнусность, которая больно отзовется в душе каждого туркестанца. Многочисленные письма, поступающие в редакцию „Яш Туркестана“, свидетельствуют о глубине оскорбления, нанесенного княжеским „бей-кабаком“.

Не дожидаясь этих писем, редактор „Я. Т.“ Чокай-оглы Мустафа-бей 17 августа послал письмо в редакцию „Последних Новостей“, в котором писал, что описываемых, со слов „не то пристава, не то полицейского туземной части Самарканда“, кн. Бярятинским пошлых нравов у нас в Туркестане нет, что самое слово „бей-кабак“ совершенно неизвестно нашему языку, что г-н Бярятинский был введен в заблуждение своим официальным чичероне. Наконец, Мустафа-бей говорит о наличии „предрасположения у многих русских из образованного общества верить даже самой гнусной пошлости о нашем народе“. „Простите, пишет Мустафа-бей, обращаясь к редакции газеты П. Н. Милюкова, разве помещение солиднейшими и культурнейшими „Последними Новостями“ на своих столбцах подобных строк, без всяких оговорок, не может служить некоторым подтверждением этого?“

Спустя две недели — 1 сентября — стало известно, что редакция „П. Н.“ отказывается напечатать письмо-опровержение нашего редактора.

Мотивы отказа: редакция „П. Н.“ не считает желательным открывать дискуссию на эту тему . . .

Мы привыкли ко всякого рода несуразностям о нашем народе в русской прессе. В старых, до-военных изданиях, да и сейчас в советских изданиях, о нравах и обычаях нашего народа написано много разных нелепостей, смешанных с грязноватой пошлостью. Но княжеский „бей-кабак“, рассказанный на страницах „П. Н.“, это самое отвратительное из всех нам до сих пор известных пошлостей о нашем народе.

Оставляя старого князя в „бей-кабаке“ вместе с сопровождавшим его туда официальным представителем русской государственной власти в Туркестане, мы здесь заявляем наш протест против отказа редакции „П. Н.“ от помещения письма-опровержения нашего редактора.

Мы полагали, что „П. Н.“, выражающие мнение и политические настроения левой русской радикальной демократии, сами, после прочтения письма-опровержения нашего редактора, от себя примут меры к смягчению тяжелого впечатления на туркестанцев от грязного „бей-кабака“. Но мы ошиблись. „Последние Новости“ не только не сделали этого, но, наоборот, своим отказом дать место опровержению Мустафы-бея еще более усилили оскорбительность для нас „бей-кабака“ кн. Барятинского.

Об этом туркетанцы будут помнить долго.

* * *

تورکستاندا آچلق

ایستهر ساویت مطبوعاتی، ایستهر ساویتلار مملکتینک اقتصاددی وضعیتینی بله علاقه دار مطبوعات او بیرده گی اقتصاددی وضعیتینک انکشافی حقدنه شدتلی عصیت کورسه تمه کده لهر. بو عصیت ایکی تورلودر. ساویت مطبوعاتی بیش ییلق پلانک به جهریلیشی ایشنده گی آقساقلقدان بحث ایتهدر. علاقه دار خارجی مطبوعات بولسا بر طرفدان دینا بحر اینک ساویتلار روسیه سی اقتصاددی حیاتیگه تأیری، ایکنچی طرفدان دا اهالیسینک اقتصاددی کوچی بله اولچوشمه سدهن یوروتولگن صناعت، قولخوز وه ساوخوزلاشتریش سیاستی تأیری آستندا کون کوندهن فقر وه ضرورت عمانیغا سورو کله نمه کده بو لغان اهالینک حیات اقله رینی بورومه کده بولغان تهلکه دهن بحث ایتمه کده لهر.

اقتصادی بحر اینک ساویت مملکتنده کورونوشی دیدیکده، ههر نهرسه دهن اول کوزگه کیره درگن نهرسه شبهه سز او بو یوک مملکتینک تورلو قسمله رینی بوروب آلمان آچلقدر. تهلکه شدتینک سوک درجه ده آرتقانلیغنی آچیق کورمه کده بولغان ساویت حکومتی هیچ بولماغاندا یگللک قیلغان بولوب کورونوش اوچون بر قانچا تدبیرلر کورمه کده در. بو تدبیرلرگه «عمومی چیز یقده رجعت»، «یه گی نه پ» دیب قاراوچیلاردا آز بولماغانی که بی ساویت حکو متی ده بو حرکتک نه بر «رجعت» وه نه ده بر «یه گی نه پ» بولماغانلیغنی کورسه تیشگه اورونادر. قاندا ی اسم بیر یلسه بیر یلسین بونک ساویت حکومتینک کیریپ قالدینی باتاقلقدان چیقا ییلش اوچون آندیغی بر آدیمی ایکه نلگنده شبهه یوقدر. عجا بوندا ی کورسه تیش آدیملاری ساویت حکومتینی بو آغیرلقدان چیقارا آلور می؟ کوب ایشیتیلمه کده بولغان بو سورا قنک اُک توغرو جوا یینی یاقین کیله جه کنک حادثاتی بیره جه کدر.

تا ایسکیده ن بهری روسیه اقتصادیا تینی یاخشی ییلوچیلگی بله تانیلغان، یاقین زمانلارغا قادار موسقواده کی آلمان سفارتنده اقتصاد متخصصی صفتی بله ن ایشله ب کیلگن مشهور پروفه سور آوها گن (Auhagen) مه نه بو آچلقنک قایسی اولکه لهرنی اوراب آلمانلیغنی شوندا ی تصویر ایتهدر: «سوزنک شمولی معناسندا آچلق او قرا اینانک اکثر قسمله رینی، ایدیل حوضه سینک توبه ن قسمله رینی، غریبی سیریا وه قازاغستانی باسوب آلمان». یه نه شو پروفه سور آوها گن «کوب آچلق دائره لهرنده ن کیلگن خبرلر او بیرلر اهالیسینک حیوان اولومتو کله ری، اخله تله ری، ییب کیچینه مک مجبوریشده قالدا نلیغنی کورسه تهدر» دیمه کله بو آچلق دائره لهرنده گی وضعیتینک نه قادار وخیم بر شکل آلمانلیغنی کورسه تمه کده در. او کشی سوزینگه بر آزدا دوام ایتوب «بو کونگی آچلقنک اُک آغیر یو کی قازاق قیرغز خلقینک او موزینگه توشمشدر. حکومت اونک مال سوروسینک

اکثریتی وه بونگلهده ائک مهم وه اساسلی حیات منبعینی وه حیاتی امکانینی قولندان تارتوب آلمشدر» دیدر.

شو آئیک باشندا قازاغستاندان چیقیب کیلگن بر یولچی او میرده کی وضعیتک کوب فجیع بر حالدا بولغانلغینی آگلاناتدر. قازا-غستانک سه مهنی طرفلارندا آچلقدان حالی یتیب کوچله رده قاتار-قاتار تیزلیب یاققان آداملارنی کورگه نلگینی، اهلینک آچلقدان حشرات که بی قیریلماقدا ایکه نلگینی سویله یدر...

بوندان 14 میل بورون تورکستان خلقی قازا وه قیزیل روسیه-نک وحشی سیاستلری یوزندهن توك اورپه رتیچی ماهیتده بر آچلق کیچیرگن وه میلیونلارچا اهالیسینی قوربان بیرگن ایدی. او زمان قصداً آچلق، قیرغین سیاستی یوروندو کله رینی اوز آگه تئلا-ری آغزی بله ن اعتراف ایتوب اوتورگن قیزیل روس جلا دلاری مهنه تورکستان خلقینی ایکنچی، داها قورقولو بر فلاکتکه سو-رو کله ب کیریتدیلهر. بو کونکی آچلقنک قاندا ی عامللار تأثیری آستندا چیقغانلغی هیچ کیمدهن یاشیرین بر نهرسه ایمهس. او 1927 نچی یلی باشلانغان سیاستک نتیجه سی وه کوب سویله ننگن صناعی یوتوقلارنک مملکتک اقتصادی تورموشنده حقیقی یوزی بله ن کو-رونوشی دیمه کدر.

14 میل اولگی آچلقدادا ائک کوب آغیرلق چیککن، ائک کوب قوربان بیرگن خلق طبقه سی بو کون مالی تارتوب آلینب حیاتی امکاندهن محروم ایتلگن تورکستان کوچبه مالدارلاری بله ن، قامچی وه سلاح کوچی بله ن پاختا ایکیشگه مجبور ایتیلمه کده بولغان تورکستان پاختاچی دهقانی ایدی. بو کونده آچلق یه نه شو مالدار، دهقانلار ایچنده باشلانمشدر. مهنه بوده تورکستان دهقانی تورکستان ملتچسی، ملی قومونستینک قارشولق کورسه تدیکی قیزیل روس پاختا وه عمومیتله اقتصادی سیاستینک بر نتیجه سیدر. ساویتلار روسیه سینی صناعیله شتریش، قیزیل روس ایمپریالیزمنی

کوچه تیریش اوچون خلغمز ایکنچی دفعه آچلقدان قیریلیب یور-تمز ایکنچی دفعه ویران ایتیلمه کده در.

آچلق حنده بیرلگن معلوماتلاردان آچیق کورونوب تورادر که آچلق غه لله قایناغی سانالغان قیشلاق اهالیسی ایچنده باشلا-مشدر. دیمه ک ساویت «گیگاتلاری»، پلان موفقیتلهرینک حسابلاری باشلانماقدا وه بو موفقیتلهرنک حقیقی یوزی وه اقتصادی ماهیتی میدانغا چیقماقدادر.

روسیه ده آچلق بولسایدی بلکه ده روس خلقی اوز مملکتینی صناعیله ندیرمه کده، اونگچونده قوربان بیرمه کده دیش ممکن بولور ایدی. فقط خبرلر آچیق کورسه توب تورادر که آچلق تور-اکستان، او قراینا که بی غیر روس مملکتلهرده در. دیمه ک روسیه نک صناعیله شمه سی قوربانلارینی غیر روس اولکله ر بیرمه کده وه بو آغیر یوکنی بو مظلوم ملتله ر اوز اوموزلارندا تاشیماق مجبوریتنده-درلر.

بو قانلی حادثه دن بلکه ده روس بولشه ویکلهری حتی «قیزیل خاچ» ستالین بر مسؤلیت حسن ایتمه سلر. اونلار ذاتاً غیر روس اولکله رده روس ایمپریالیزمی حکمرانلغی ساقلاب قایلش اوچون آچلق، قیرغین سیاستی یوروندوقلارینی دنیا قارشوشندا سویله شده ن ده اوتانماغان مخلوقلاردر. فقط ایمدیگه چه روس ایمپریالیزمیغا یاردا قچیلق ایتوب اوز خلقینی فلاکتده ن فلاکتگه سوروکله ب کیلمه کده بولغان اکمل اکرم، آیتاق اوغلی، اورالز اوغلی که بی تورکستان قومونستلاری بو فلاکت قارشوشندا اوز وجدانلاری وه کیله چه ک خلق محکمه سی آلدندا قاندا ی جواب بیرجه کله رینی هیچ بر توشونوب کورمه سلر می ایکن؟ 1918/19 نچی ییللاری آچلق بله ن کورده شو قومیته سی باشندا تورغان وه سوگرا دان یاز-دیغی اثرنده او آچلقنک شمول وه ماهیتی وه ساویت حکومتینک آچلق سیاستینی بوتون دنیاغا آچیق آگلانوب بیرگن، بو کونکی

ساویت مرکزنده مهم اورون توتقانلیغی سویله ننگن ریسقول اوغلی تورار وه اونک یولداشلاری بو کونکی آچلق وه اونک عامللاری حقنده نیمه دیرلر ایکن. بوده لهین ملی سیاستینک توغریلیغینی می کورسه تدر... یوق! بو تورکستان خلقی وه دهقانلاری طرفدان لهین ملی سیاستی وه ساویت اقتصادی سیاستیگه قارشو یوروتولوب کیلمه کده بولغان مقاومت وه مجادله نك حیاتی احتیاجدان توقفا نلیغینی گنه کورسه تدر. بو کونده بونگه کوز یوموچیلر ایسه تورکستانک نانکور اوغوللاریدر.

تیمور اوغلی

* * *

تورک غازیتاچیلغی (*)

غازیتالار آرقالی وکیک خلق کتله سیگه تارقایلیب تورغان یه گئی فکرلر، آیینقا عثمانلی دولتی توپراغندا حکم سورمه کده بولغان اداره اصولنک اصلاحاتی وکیره کلگینی ایما ایتددرگن یازیلار دولت باشنداغیلارنی کون کوندهن قورقوغا توشورمه کده ایدی. حکومت چاره غا کیریشدی وه مطبوعاتی سقیشترا باشلادی. ترقیرور وه انقلابچی بولوب تانیلغان محررلرنک سربست حرکتله ریگه توسقونلق قیلدی. حریت عاشقلاری وه اصلاحات طرفدارلاری ایسه باشلاغان ایشلرینی توختاتماق ایسته می، فکرلرینی کیگ خلق کتله سیگه وه اونی اداره ایب تورغان جاهل طبقه غا تارقاتوق اوچون اوزلر ریگه اوغون بر محیط قیدیریلار. سربست چالیشا یله جهک بوندای بر محیطنی ده انقلابچی محرر علی سعاوی که بی آوروپادا تاپدیلار.

1868 نچی ییلنک 29 نچی ایوندهن اعتباراً لوندوندا هافنادا بر تاقیر چیقاریلا باشلاغان «حریت» غازیتاسی تورکیه توپراغندان قاجیب، سیاسی مهاجرت تورموشیگه آیلغان یاش فکرلرلرنک

(*) باشی «یاش تورکستان» نك 28، 30، 31، 32 و 33 نچی سانلارندادر.

سیاسی مقصدلاریغا ایریشو اوچون قورغان «یه گئی عثمانلیلار جمعیتی» نك ناشر افکاری ایدی. «حریت» اوزینک ایلك نسخه سنده او زمانغی تورکیه ده حکم سورگن اداره اصولندهن ناراضی واستبداد غا قارشو عصیان بایراغینی کونرگن یورتداشلاری فکر یگه ترخان بولوب: «... بر کره تاریخلارا نظر عبرتله باقیلسین. نه بویوک دولت ایدک. نه عظمتلی امت ایدک... تورکلر او ملت د گلنیدن که مدرسه لرنده فاراملار، ابن سینا لار، زمخشریلر توسیع معرفت ایله مشدر. جهان اعتبارینی بولمش بر مملکت شیمدی بر ایکی خیدود جمعیتنک صولتندن لرزان اولیور وه او یله معلم، عالم مقاضی قازانمش بر امت محصولات معارفک اگ ساده لهرینی باقاراق معجزه لهر کوزمش کبی حیران اولیور...» دیگن سوزلرینی یازوب تورکیه نك او زمانغی وضعیت هم عرفان حیاتندان یانا یانا شکایت ایتمشدر.

تورک سیاسی مهاجرلارینک لوندوندا توروب «مخبر» وه «حریت» غازیتالاری آرقالی تارقانغان فکرلرینک تورکیه ده گئی سیاسی وه مدنی ساحه لارده کی اوزگهریشلرگه قیلغان تأثیرلری تیکشیروغا آرزیدرغان مهم بر صفحه در.

حکومتنک یه گئی قانونلار چیقاریب مطبوعاتی سقیشتیریشی تورکیه داخنداغی تورک غازیتالارینک مندرجاتیغا که ته تأثیر ایدی. بر آرائق غازیتالارنک سیاسی یوزی سونو کله شدیکی که بی سانچادا ترقی اثری یوق درجه سنده در. 1868 ده استانبولده برگنه یه گئی غازیتا اوچرا تیلیر. اوده ع. راشد بیکله فیلیپ افندینک چیقاردیقلاری «ترقی» در.

بو غازیتا مطبوعاتنک حکومت تامانندان سقیشتیریلغان بر چاغدا دنیا یوزیگه حیققائیدان ایلك دوره سنده کوزگه ایلینه رلک سیاسی مقاله لار باساماشدر. «ترقی» نك خاتون قیزلارغا مخصوص آیرچا هافتالیق نسخه سی وه سوگرالاری «ترقی اکسلیجه» نامیله رسمی

کولگولو قوشومچاسی چیمشدر. تیلی باشقا غازیتالارغا قاراغاندا به نگیلرک وه خلققا یاقینراقدر. «ترقی» غازیتاسی بیتله زینی ابوالضیاء توفیق، صبحی پاشازاده آیت الله (۱)، یکان پاشازاده صائم وه اسماعیل بیکلرک یازیلار یله Karski ناملی بر لهنگ «خیرالدین» امضالی حریت فکرلرینی تارقا توچی قیمتلی مقاله لاری بهزه مشدر. رجائی زاده اکرم بیکنک 1874 ده کتاب حالنده نشر ایتدیگی (Me Prizon) ترجمه سنی ده اولچه «ترقی» بیتلر نده باسیلیب تارقا تیلغان ایدی (*). «ترقی» نك خاتون-قیزلار اوچون، غازیتانك اوز تعبیر یله «مخدرات اوچون»، چقیب تورغان نسخه سی بر آراق مصر حقنده نشر ایتدیگی بر یازی آرقاسندا ایکی آی قاپالیدی وه سواگرا — 1869 نچی ییلنك 7 نچی ده قابرندان — «کوکب شرقی» نامیله «ادب النساء، تدبیر منزل، دیکیش، نقش، موده وه بعضاً مواد تاریخه دن دخی بحث ایدر قادیلره مخصوص غزته» اولاراق چقا باشلامشدر.

1869 نچی ییلی تورک غازیتاچیلغندا قایتادان سانچا ترقی اثری وه مندرجاتدادا یاخشیلانیشغا تامان کیچیک بر اوزگه ریش سیزیلدر. شو ییل ایچنده چیققان یه گئی غازیتالارنك بر نچیسى بور. سهلی شاکریمکک باش محررلگی ایله چیقاریلغان «وقایع ضبطیه» نامداغی رسمی بر غازیتا بولوب، اوندان کینگیسی صدقی افندی-نك «میمز» دیگهن وه هافنادا ینش تاپقیر چقا باشلانغان سیاسی

(۱) اولوغ تورک خطیبی وه بوروتتو تورک اوچالاری مرکز هیئت رئیسی، حاضر تورکیه جمهوریتینک رومانیا داغی ایلیجیسی ساقیلی حمدالله صبحی بیکنک بویوک قارداشیدر.

(*) رجائی زاده اکرم بیکنک «مه پریزون» نامیله تورکیجه گه نیه لتردیگی بو اثر ایتالیا شاعرلارندان سیلیویو پهللیکو (Silvio Pallico) نك "Le mie prigioni" دیگهن اثرینک فرانسزجه سیدر. اکرم بیک بو اثرنی فرانسزجه دان ترجمه ایتهرکن عنوانینی اوزگهرتمی اوزیجه کیچیرمشدر. «مه پریزون» نك تورکیجه سی «محبسه رم» دینه کدر.

غازیتاسیدر. «میمز» نك سیاسی نسخه سندان آیری هر جمعه کون-لهری بالالار غازیتاسی شکلنده بر نسخه سی تارقا تیلار ایدی. تریبه وی یازیلار وه تورلو تاپماچا (چوچهك) لار بلن تولا بولغان بو نسخه لار بالالارنی قیزقتریش اوچون هر دفعه سنده باشقا توسلو کاغازغا باسیلار ایدی. یاش مکتبله نك بو غازیتا یازیلارینی قولایغنا او قوبایلدیشلهری اوچون بر آراق تاش باسما سیله وه حرکه لی اولاراق باسیب چیقاردیلار سادا بو اصولنی آنجاق پدی نسخه ده تطبیق ایته یلدیلهر. چونکه بو خیلده چیقاریش غازیتا بها-سینی آرتیریب یوباردی. «میمز» نك بالالارغا قاراشلی نسخه سی او قوچیلارینک رغبتینی تیز قازاندی؛ باشلانغیچدا تورک صحیفه باسیلارکن سوگرا لاری بونی سکر صحیفه غا چیقاریب، هر دفعه سنده تیشقی کورونوشینک یاقیشقیلیغی وه مندرجه سینک بایلغی جهتیه گه ممکن قادار اهمیت بریلمشدر. بوتون یازیلاری، آینیقسا باشلانغیچ مکتبلهری اصوللارینی تنقیدلهری یاش بالالار آگلایدر-غان یه نگیل تیلده قلمغا آلینمشدر.

«میمز» ده ن سوگرا، 1869 ده، چیقاریلغان غازیتا «بصیرت» در. امتیازینی آلیش ایشلهری ایکی ییل چوزولغان بو غازیتا زمانینگ ایگ معروف بر ورقه سیدر. بوگا او زمانغی اوتکور قلملی آناقلی محررلهر قاتناشغانلار. لهلی قارسکی بو غازیتادا هم «خیرالدین» امضاسیله ده گهرلی یازیلار یازمشدر (*).

(*) تورکلر نك او یغانیشندا وه عصری تورموش قوروش ایشلر نده یاش فکرلی لهله نك بویوک گنه تأثیرلهری بولغان. بونی معروف جماعت خادملار یزدان ایشیکه نیمز که بی بو حقیقتنی تورکیجه اثرله زده ده اوچر انا مز. مثلا فرق یللق مطبو-عات ایسه لکه لهرینی قلمغا آلیب ایکی جلدلک کتاب حالندا نشر ایتکن آناقلی محرر-لهر دن احمد احسان بیک خاطر ایتنک بر بیرنده: «لهستاننک پارچالانندیغی زمان تور-کیه یه قنچیب وطنلارندان اوزاق قالان ملتجه لهر دن اولان مهندس بارانوفسکی (Baranowski) چوق ده گهرلی بر آدم ایدی؛ او یانما قدا اولان سیاسی حسله رینگ ساغلام یوللارا کیرمه سنه بو ملتجی لهلی چوق یاردم ایتدی. مکتبه ده (استانبوله گه

ملی توپوغو وه ملی روح اولدوروله مهس

(باشی اوتکهن ساندا)

II.

«اولوغ روس شووینیزمینک اوستینی پوختاراق آجمالی»

«قارا بوغازداغی بولشلار»

«شورالار تورکهنستان» نك بو بیلگی 13 نچی ایون

سانندان بر آز قیسقارتیلیب کوچورولدی.

«— قارا بوغاز، تورکهنستان شورا جمهوریتینک ائک ناشقا.

ری رایونلارندان بریدر. شو بیردهن بز سولفات آلماقدامز».

«قارا بوغازدا له نین ملی سیاستی هیچ آلوب باریلمايدر. فرقه،

همکارلار اتقاقی وه باشقا آداره لهر له نین ملی سیاستیگه هیچ اهمیت

بیرمه یدرلر. بز قارا بوغازدا تورکهنلر، آوروپالیلار (روسلار) وه

قازاقلار آراسندا بولغان ملی دو شمانچیلقلارنک اوستینی آچماق

ایستیمز. شورا آداره لهری شو مسئله لهرنی کورسه لهرده اولار قوللا.

قارلرینی تیقاب شو مسئله لهرگه هیچ اهمیت بیرمه یدرلر...»

«قارا بوغازدا 4 میگدهن آرتق ایشچی وه خدمتچی باردن؛

شونلهردهن 1725 کشی آوروپالی (روس) بولوب قالغانی (2300

قادر) تورکهن وه قازاقدن. ترهست آپاراتندا 147 آوروپالی

ایشله یدر؛ یالغز 8 گنه ییر تورکهن وه قازاقلار تامانیدان اشغال

قیلغان. ترهست آپاراتندا ییرلی خلق آراسندا اوون آنا تیللهرنده ییر

چاغی قوروب هم فکری همده قلمبه بو ایکنچی یورتیگه پک برکتلی خدمتلر قیلا

باشلادی؛ 1869ده نشر ایتدیکی (Les Turcs anciens et modernes) («اسکی وه

یهگی تورکلر») دیگهن 362 صحیفه لوق فرانسزچه اثریله تورکچیلک تاریخندا شرفلی

بر اورون قازانشدر. (بو فرانسزچه اثرنک تفصیلاتی حقنده 1928 نچی سنه سی او-

چون چیقاریلغان «تورک بیلی» نك 304-309 بیتلهریگه باقیلسین). فکریله، قلمبه

تورکلک اوچون چالیشقان مصطفی جلال الدین پاشا نهایت جانینی دا ایکنچی یورتی

اوغروندا فدا ایتمشدر؛ 1875ده قارا طاع محاربه سنده، فریق یعنی (Divisiyongenerali) رتبه سینی حائز ایکن، شهید توشمشدر.

تورک اوچاقلاری مرکز هیئی نشریاتندان بولغان («تورک بیلی» 1928) نام تقویمنک 308 نچی بیتنده آقچورا اوغلی یوسف نیک، «بصیرت» ایگه سی علی افندیگ 1908 ده نشر ایتدیکی «استانبولده یاریم عصرلق وقایع مهمه» دیگهن رساله سینک 4 وه 5 نچی صحیفه لارنداغی یازیلاریغا سویکه نیب، اصلاً قارسکی نك ملتداشی بولغان فریق مصطفی جلال الدین پاشانک دا امضاسز سیاسی مقاله لاریله «بصیرت» غازیتاسیغا قاتناشغانلغینی قید ایتمشدر (*).

نشر ایتدیکی مهم مقاله لاریله تورک غازیتاجیلغندا اهمیتلی اورون توتقان «بصیرت» نك بویوکلک وه مندرجاتچا کیگه یب اولغا. ییشی غازیتاجیلق تاریخندا آز اوچراتیلادرغان بر کیفیتگه باغلیدر، اونگچون بوتوغری دادا بر نیچه سوز یازوب اوقوش آرتقچا بولماس. بو غازیتا چیقاباشلاغاندان بر ییل سوگرا آلمانیا فرانسیه اوروشی بولدی. بو اوروش چاغی «بصیرت» آلمانلار طرفینی یاقلایدرغان یازیلار تارقاتغانیدان او زمانغی آلمانیا باش وکیلی بیسمارق (Bismarck) دان مکافات اولاراق آزرالق آقچه ایله بر ماکنه آلدی وه بو صورتله اولچه کیچیک بولغان حجمینی کیگه یشریب بوتونلای سیاسی بر غازیتا شکلگه ئه یله ندی. (بیتمه دی) توقتامش اوغلی

ملکیه مکتبنده) مراد بیک، عبد الرحمن شرف افندی، رجائی زاده اکرم بیک وه بوردا ناقل میکائیل پاشا کی بویوک خوجه (اوستاد) لاردان اوگره ندیگم نظری ماهینده گی سیاسی عقیده لاری بارانوفسکی دان وه لهستانک اوغزادینی آجققی ماجرانک حقیقی صفحه لارینی اوگره ندیکچه دها پراتیک شکلچه ویر یوردنم» دینر.

(„Matbuat Hatıralarım“ I. Cild S: 42. İstanbul 1930.)

(*) فریق مصطفی جلال الدین پاشا، لهستانی قوتقاریش غایه سیله کوه تریلگهن 1848 نچی بیلی قوزغالیغا یایندان قاتناشقان له اصیلزاده لهرندن قونستانتین بوژم تمکی (Constantin Bórzecki) در. بو قوزغالیش موفقیتسز لقا اوچراغاج بوژم تسکی بر نیچه یورتداشلاریله بر لکده تورکیگه سیغینماق مجبوریتنده قالدی. استانبولنا کیلگه چ اسلامیتنی قبول ایتب، شیخ الاسلام تامانندان مصطفی جلال الدین دیب آتا- لمشدر. تورکیگه اوزینک ایکنچی یورتی دیب قاراغان مصطفی جلال الدین ارکان حریبه میرلوالارندان عمر پاشانک قیزیله اویلانیب، بر تورک مسلمان عائله سی او-

الخلق وه تريه ايشلهريني آلوب بارارلق ييرلى خلقدان آدام يوق. آپاراتدا قادروالار سەقتورينك مديرى وظيفه سنده قازاقلاردان بر- گنه دولت باى اوغلى بار؛ اوگا هەم آوروپالى ايشچيلەر اطاعت قيلميدرلار. ترەست آپاراتى ييرلى احوال بلەن تاييش ايمەس؛ آپاراتدا كەشيش اوغلى پوقرووسكى اونومچيلك بولومى باشلوعى وظيفه سنده ايشلەمە كەدەر؛ آدمنستراتيف ترتيبى بلەن سورگون ايتلگەن آداملار هەم ايشلەمە كەدەر. شخصيتى نامعلوم آداملاردا بار.»

«تخمیناً 6-7 آى بوندان اول آوروپالى ايشچيلەر بلەن قازاق-لار آراسندا كىچكەنە گنە بر توقوشما بولدى: بر قازاقنى اوردىلار. مەنە شو وقەدەن بەرى بونلار آراسندا دوشمانچىلق اوسمە كەدە. اما ييرلى آدارەلەر بو ايشگە اهميت بيرمەدىلەر. آوروپالى ايشچيلەر هەميشە قازاقلارنى اورادىلار ايدى. بوگون بر آدامنى، ايرتەن ايكىچى برىسنى وه الخ اورار ايدىلەر. محلى آدارەلەر مانع بولما-غانىنى كوروب آوروپالى ايشچيلەر ايچىب مست بولوب قازاق-لارنىك يانغا باروب اونلارنى اورادىلار. آوروپالىلارنىك قازاقلارنى تاش تاياق بلەن اولگونچە اورغان وقتلارىدا بولغان. حتى اونلار كوچە گە چىقىپ «قازاقلارنى اورىك، بو قويونلارنى يوق قىلماق كىرەك» دىب قىرىشىپ، قازاقلارنىك اويلەرنى ياندىراردىلار. قازاقلار مىلىس آدارەسىگە باروب عرض قىلدىلار؛ مىلىس آدارەسى بو ايشنى تدقيق قىلىپ روس ايشچيلەرى آراسندا بويوك روسىنە («ويليكودەرزى») شووينىزمى بار دىب قرار چىقاردى. بو حقەدە مجلس چاقىرىلدى، ايشنى باسدى-باسدى ايله بتىردىلەر. رايون آدارەلەرى بونگنە قناعتلانوب يىرلەرگە جونادىلار. كىلەچە كەدە شووينىزمغا قارشو هىچ بر تورلو چارە كورمەدىلەر وه حاضر هەم بو توغرىدا هىچ بر ايش آلوب بارمايدىلار. يانغز ميتىنغ چاقىرماق وه بورودىن، خاخلوف، گىراسىموف وه ستەپانوف اسملى تورت روسنى قاماققا آلماقلا قناعتلاندىلار. قاماققا آلتان روسلار «قاماق

دان چىقاندان سوڭ قازاقلارنى اولدوره چەكلەرنى وه قازاقلارغا قارشو كوره شەچەكلەرنى» بىلدىردىلەر.

«ايندى ياشاش مسئله سە كىچە يلك. آوروپالىلارنىك ياشاش حاللارنى قازاقلارنىكى بلەن تىكلەشدىرىپ كورسەك دەرر او تىكسزلىكنك بارلغىنى كورەرسك. آوروپالىلارنىك جايلارى ياخشى بەجەرىلوب هەر بر كىرەكلەك نەرسەلەرى بار. اما قازاقلار بولسا يىرتىق-تىشيك اويلەردە ياشاماقدالار؛ بونلارنىك ياشاغان جايلارى رطوبتلى آيانچلى بر حالدادر؛ نە كراواتلارى، نەدە دوشەكلەرى بار وه نەدە ايشلەمەك اوچون مساعد شرايط قورولغان. اونك او-ستىگە اونلارنى مسخرە ايتوب خورلايورلار. حتى قيشدا قازاق ايشچيلەرىنە اوتون بىرىلمەدى. عمومى ياتاقخانەدە ياشاوجى قازاق-لارنىك حاللارى يىرتىق اويلەردە. ياشاوجىلار تىككەندەن دە يامانراقدر.»

«اگرده قايرا وه تىمر قازىق كارخانهلەرنەدە ايشلەوجى قازاق-لار حقندە سويلەيەچەك بولساق، بو رايونلارداغى كارخانهلەرنىك قطعياً ياراماس حاللارنى تصوير ايتمەككە سوز تاپا بىلمەيمىز.»

«ترەست آوروپالى وه قازاق ايشچيلەرىگە بر كوز ايله قارا-مالى ايدى. اما ايشدە بو خصوصلار تەرسنچە بولماقدادر. برنچى نوبتدە آوروپالى ايشچيلەرنى جاي وه لوازمات بلەن تامين ايتەدر-لەر، اوندان سوڭرا قازاقلارنى. آوروپالىلار بلەن بر ياتاق جايندا ياشاوجى قازاقلار اورولماقدان، يامان سوز تىكلەمە كەدن باشقا ياخشى نەرسە كورمەيدىلەر. آوروپالىلار اونلارغا كوب آزار بىر-مە كەدەر. عمومى ياتاقخانەدەن 5-10 كىلومەتر اوزاقدا ياشاوجى قازاقلارنىك خاتونلارى آرقالارندا سوتاشىماقدالار. ترەست آپا-راتى قازاق خاتونلارنىك تورموش خصوصلارنى هىچ نظرغا آلمايدىر وه اونلارنىك زخمىتلەرگە هىچ بەا بىرمەيدىر. كون توغار (شرق) خاتونلارنى آزادلقغا چىقارماق مسئلهسى قارا بوغازدا توبندەن

ياددان چيقاريلغاندر. بو بختسز عياللار (خاتون-قىزلار) آرقالارندا بر نيچه يودلق بويوك چهله كلهرده سو تاشيماقدالار.
«اونلارنى نهايتده خورلاماقدالار؛ اونلارنى حيوان، قويون

ديب آناماقدالار. بر نيچه كيلومتر يول يوروب سو اوچون كيلگن قازاق خاتون-قىزلارى ايرتهدهن آقشامغا قادار سو آيش نوبتده تورماقدالار. برنجى نوبتده سونى آوروپاليلار آلوزلار، سواگرا اونلارغا بيرمه كدهلر. قايرا وه تيمر قازيق رايونلارنداغى كارخا- نهلهرده هر تورلو يوقما كهسهللهر باردر؛ مثلاً: يوقما كوز آغرىسى (تراخوما)، وه نهرىكا (تناسل اعضالارى خاستالقلارى) وه باشقا خاستالقلار.

«قازاقلارغا طبي ياردهم بيرمهك ايشى هم قطعياً ياراماس حالدا؛ چونكه طبي ياردهم اولاي آوروپاليلارغا، سواگرا قازاقلارغا بيريلهدر. حتى قازاقلارغا هيچ بر طبي ياردهم بيريلميدر ديسهك ممكن...» قارا بوغازدا له نين مىلى سياستينى اكون دوغاردا كيچيرمهك وه قارا بوغاز پروليتارياينه بين الخلق تريبه سيني بيرمهك مسئلهسى تويندهن ياددان چيقاريلمشدر.» (ش. قوليهف)

III.

بولشه ويكلر توركمه نستاندا يوقاريدا كورديكيمز روشده يو- روتوب تورغان فاحش سياستله رينى توركستانك اوزيكستان، قازا- غستان وه باشقا قسملارندا عينا تطبيق ايمه كدهدرلر. ساويت قازا- غستاندا حكومت وه فرقه ناشر افكارى سانالغان «سوسيالدى قازا- غستان» غازيتاسينك 22 نچى ماي سانداغى: «جاگا اول» دى جاگادان جازو كيرهك «سرلوحه لى مقاله سى سوزيمزنى اثبات ايتوچى حسابسز دليلله ردهن برسيدر. بو مقاله دن بز بولشه ويك- لهرنك قازاغستاندا آلاش اورداچى — ملتپور، وطنپورر منور- لهرنك وجودگه كتيرگن اثرلهرينى قوروتقاندان سوڭ، امحا

پنجله رينى اوز قوتوروللارى آستندا همده «اوز آدام» لارى سانالغان شخصلار تامانيدان يازيلغان، ترتيب ايتلگن مکتب كتاب- لهرىگه سالوب تورغانلقلارينى كوره مز. قيزيل موسقوانك بو چير- كين سياستگه آلت بولوب توركمه نستاندان تاييلغان سلطان نياز اوغلى نك وظيفه سيني قازاغستاندا غايب نظر اسمنده بريسى اوتنه- مه كدهدر.

عجبا، آيماويت اوغلى يوسف بيك تامانيدان يازيلغان، مو- سرب اوغلى عابد «يولداش» قاراماغى آستندا توزه تيليب تولوقتو- رولغان، قازاغستان «ييلم كيگه شى» طرفدان مقبول كورولوب 1930 نچى اوغو ييلندا برنجى باسچ مکتبلر اوچون درسلك اولاراق ييلگيله نگن وه قازاغستان دولت باسماخانه سنده 57 ميگ عدد باسيليب تارقا تيلغان بو «جاگا اول» درسلكى ايندى نه اوچون «ياراماس» ديب تاييلغان وه يوق قيلغان؟ بوگا سبب اولاراق، كتابنى «تنقيد» ايتوچى غايب نظر اوغلى بر نيچه پارچانى مثال كتيرگن. اونلاردان اُك مهمله رينى توبه نده عينا كوچوره ين. «جاگا اول» نك اُك باشندا مه نه شو پارچا بار ايمش:

« — اوغو — ييلم

جانغا چيراق، اويلاساڭ

اويره نسهڭ

ايزدهپ كورسهڭ، قويماساڭ.

قوو اونه ردى،

بوو به ليگده ي، جيگه ر سال؛

پايدا آلارسينگ.

قاو جانارسينگ، تويماساڭ.»

بو پارچادان او قوغا اونده و (ترغيب) دهن باشقا «ياراماسلق» وه ساويت حكومتىگه قارشولق يوق ايكه نلگى آپ- آچيق كورونوب تورادر. فقط پارچا بونگله برابر بولشه ويك «سنچى» سينك كوزيگه

قادالغان. چونکه اوندا «اوقو-يېلمنك كيره كلگى، سوسياлизм قورو-
لوشى وه صنفى كورهش» بله بالفعل باغلانماغان ايمش!...
«گه دى ديگك باس پاناسى» باشقلى ايكنجى بر پارچادا
يوقسولنك اويى تصوير ايتلگهن. ساويت سيستمى وه اونك قولو-
نيزاتورلق سياستى سايه سنده يالپىغا يوقسوللاشقان خلقنك بو حقل
شكايتىنى «سنچى» اورونسز، حقمز تاپادر وه يوقسول اويىنك چار
حكومتى دورنده گنه بونداى بولغانلغىنى، ساويت حكومتى دورنده
ايسه يوقسوللار اوچون «ياخشى-ياخشى اويلار سالماقدا» ايكهن-
لگىنى يازادر. حالبوكه بولشه ويك تنقيدچيسى يالغان سويله يدر؛
يوقاريدا «شورالار توركمه نستانى» غازيتاسندان قيسقارتيب اكوچو-
رولگهن مقاله هم اونك يالغانچىلغىنى اكورسه نهدر.

«گه دى ديگك باس پاناسى» (يوقسولنك ياشايدر گهن اويى)
قاراگز حاضردا قانداى ايكهن:

— باس پاناسى جومات تگ
اول دك بر چيتمده

ايچى بالچيق، جير اويچيك،
مجرانغان آلاسا.
ئهگه كه يه سيگ ايريكسز،
ايچينه اينوب قاراساك؛
بجانا اوزى تار، آستى جير

اوى ايچنده آيتارلق
ايلپ آلاز بويوم جوق.
قيلغان ايمهس جارليلق
هيچ كيمدى ده جيره نهك...»

عيني غازيتانك 21 نچى ماى سائدا آمانجول اوغلى سهرسن

ديگهن برسينك «تيل يېلمينده گى آلاش اورداچيلقغا قارشو»
سرلوحه لى بر مقاله سى باسيلغان. بو مقاله ده آلاش اورداچيلار
تامانيدان املا وه اصطلاح (آتام) لخصوصلارندا مطبوعاتقا كير-
تيلگهن اصلاحاتدان بحث ايتليب، روسچهدن آلانغان سوزلهرنك
ييريگه خالص تورك وه خلق قانادرغان سوزلهرنى كيرتكه نلكلهرى
اوچون اونلارنى «زيانكشلك» بله ن عييله يدر. مثلا «آلاش اور-
داچيلار» روسچه قولاك (Кулак) ييريگه («موشومزور» معناسنده)
«جووان جودروق»، «پروله تاريات» ييريگه «ئهگه كچل» سوزله-
رېنى قوللانغانلار ايدى. «سوسالدى قازاغستان» داغى ساويت «اصلا-
حاجيلارى» ايسه:

پروله تاريات ييريگه «پوريلتاريهت» (پوريلتاريهت) روسچه
«پروكورور» (مدعى عمومى) ييريگه «پوركورهل» آدووقات
(آووقات = Avokat) ييريگه «آبه كهت» وه سائره... كه بى
«بين الملل انقلابى» سوزلهر قوللانيب، اوزلهرىنى حقيقى له نينچى
ايتب كورسه تمه كچى بولادرالار. بوگا: «آحماقى باتر ديسهك،
آباغىنى اوتقا سوغادى» دهرلهر.

* * *

توركيه نك ملتلهر ئويوشمه سيگه كيريشيگه

بولشه ويكله رنك قاراشى

بو ياقيندا زه نه وده آچيلاجاق ملتلهر ئويوشمه سى عمومى توپلا-
نيشيغا توركيه جمهوريتى رسمى اعضا صفتيله قاتناشا جاقدر. ههر
قانداى نقطه نظردهن بولسا بولسون، توركيه نك بو ئويوشمه گه اعضا
بولوب كيريشى توركيه اوچون مثبت بر حادته در. بونكله توركيه نك
بين الملل وضعيتى قوتلانا جاقدر.

اوزلهرىنى توركيه گه ايگك صادق «دوست» ديب تانيماتقا
اورونغان بولشه ويكله ر توركيه جمهوريتنك ملتلهر ئويوشمه سيگه

كېرىشكەن شو قادار ناراضى درلاراكه، — تور كستان تېرىنچە ئەتكەندە — «آغىزلارندان آق ايت كېرىب قارا ايت چىقا ياتىر». موسقوا بولشە وىكلەرى تور كستان توركلەرى نظرندە تور كىە جمهورىتېنىك وە بويوك غازىنىك اعتبارىنى توشورمەك مقصدىلە تور-كستان غازىتالارندا تور كىە حكومتى علپەندە ھەر تورلو افترالار يازوب تارقاقماقدالار. تور كستان غازىتالارنىك اىكك مەسى بولوب تانىلغان وە عشق آباددا چىقادىغان روسچە «تور كەنسكاي ايسكرا» غازىتاسىنىك 6 نچى آوغوست ساندا باسلىغان «تور كىە — آلتون وە دىپلوماسى تورى اىچندە» باشقلىقى 400 سطر قادار اوزون بر مقاله تور كىە موفىتىگە بولشە وىكلەرنىك قاراشىنى آچىقدان آچىق كورسەتەدر. بو مقاله نىك بر نىچە بىجەسىنى بويىردە عىنا ترجه اىتمەز: «... اىندىلكدە تور كىە خارجى سىاستىنىك استقامتى بردەن بر گە اوزگەردى. او، فوتتلار (اىنگلىز لىراسى) وە فراىنقلار آرقا-سندان ژەنەوگە كېتىدى. تور كىە — «صلح» وە «ملتەن دوستلىقى» حقدەغى ساختە سوزلەر استىدا غارت، باسقونلق وە تضىق ياشىرغان «كوچلىلەر حقى» شرفىگە كوچسزلەرنى قول قىلغان دونيا اىمپە-رىپاليزمى مركزى «ملتەن ئويوشمەسى» گە اكىردى.

تور كىە نىك ملتەن ئويوشمەسىگە كېرىشى اونىك آرقاغا تابا كېتمەسى دېمە كدر...»
 «... تور كىە ملتەن ئويوشمەسىگە كېردى. كمال پاشا طرفى فندان اداىە ايتلمە كندە بولغان تور كىە بورژواسى حكومتى اىكك پەنگىل يولغا توشوب كېتىدى. بو حكومت اصلاحچىلىق فەالىتىدا كىكك خلق كئەسىنىك رفاھىنى كوتەرىش وە مملكتدە عمومى خوجالىقنىك انكشافىگە امىدلى بر اساس قوروش يولندا ھىچ بر ايش ايشلەمەسەن، اوز اصلاحاتىنىك بناسىنى قوم اوستىگە تىكدى.»
 «... تور كىە نىك ملتەن ئويوشمەسىگە كېرىشى، اونىك فرانسوز اىمپەرىيالىست سىاستى مىجراسىغا توشووى دېمە كدر... بو حال تور-

اكيە نىك بويوك دولتلەر قاتارىغا كىرمەك يوللە كوچە يووونى اىمەس، اونىك كوچسزلەنوونى وە مىلى اىگىلوونى كورسەتەدر...»
 بولشە وىكلەرنىك بونىك كەبى بىلچىللەرىگە تور كستاندا «ايت اورومەسە باشى آغرىر» دىرلەر.

ايران وە آفغانىستانغا سىغىنغان تور كستانلىلارنىك حالى (مشەدەن آلتان مکتوبىدەن)

اوتكەن يىل ايران حكومتى تور كستاندا قاجىب ايرانغا سىغىنغان توغانلارنىمىزنى چىگەرەدەن 30 فرسخ اىچكەرىگە بىرلە-شترمە ككە قارار بىر گەن ايدى. بو قارارنى ايشكە آشىرىش تور-كستانلىلارنىك قاينىلارى اوستىگە قاينى بولدى. معلوم بولغانىغا قارا-غاندا بولشە وىكلەر آفغانىستان چىگەرەسىگە ائىقسا سرخس اطرافىغا عسكرى كوچلەر كىلترمە كدەلەر. ساوېت حكومتىنىك بو حر كتى ھەر كىمنى توشوندورمە كدە... شول ھافتا اىچندە اندخوىدەن آلتان خىبرلارغا كورە، آفغانىستانغا سىغىنغان تور كستانلىلارنى دا چىگەرەدەن اىچكەرىگە بىرلەشقرمەك اوستىدە اعلانلار تارقاقماقدا وە بو حقدە تورلو سوزلەر يايىلماقدادىر. تقرىبا اويچ يوز مىكك اويلىك تور كستان مھاجرلارنى حاضرى اوروولارندان قوزغاتىب، آفغا-نىستاننىك اوزاق بورچەكلەرىگە بىرلەشترىشنىك يورتداشلارنىمىزغا قانداى بويوك خسارتغا اوتورە جەگىنى توشونوب نىمە قىلىشنى بىلمەى خفە بولماقدامىز. بولشە وىكلەر مظالمندان قاجىب چىققان باياقىش تور كستانلىلارنىك فرىادىنى تىگىلە وچىلەر يوقمۇ...؟

مشەد 30 اىول 1932

تور كستان خىبرلىرى

تور كستان بازارلارندا

ساوېت اداىەسى يورتىمىز تور كستاننى اوزىگە لازىم بولغان اوزاق اىكىش امكاندەن محروم قىلدى. اولكەمىزنىك اوز خلقىمىزغا تىوشلى

بوتون بوغداي ييشه درگه نير له رى پاختاچيلقغا نهيله تيريلگه ن. فقط چار حكومتى طرفدان خلقىمزنك قولندان ايگ اونوملى نير له رى نى تارتوب آلوب اوتقوزولغان روس مهاجر له رى گنه بوغداي ايكمه ك حقيقا ايگه در له ر. بو روس مهاجر له رى نى ساني ساويت اداره سى وقتنده قات-قات آرتمشدر. تور كستانداغى آچلق حقتنده بولشه. ويكله ر هيچ بر نهرسه يازمايدر لار. يالغز مملكتندن آلنگان خصوصى خبر له رده ن يورتمزنك دهشتلى آغير وضعيتىنى يليب اوتور و بزم. تور كستان ساويت غازيتالارى صحيفه له رنده بازار نرخلارى حقتنده بعضا كورونوب قالغان. قيسقاچا خبر له ر بو قورقومزنك اورونسز بولماغانلىغىنى كورسه تهر. بوگا تاشكند غازيتاسى «پراودا ووستو-كا» نك 24 نچى ايون ساتندان آلنگان توبه نده گى رقملا ردا گوا. هلك بيره در: بر كيلوغرام (يعنى ايكى ياريم قادا ق چاماسندا) كار-توفل (به ره نكى) نك بهاسى 2 سوم. (اخطار: موسقوادا ايسه بر كيلوغرام كار توفل بر سوم). بر كيلوغرام مال نه تى تاشكندك ييش

آغاچ دهه سنده 8 سوم.

شونى ده نظرده توتماق لازم، كه بو نرخلار قولخوز بازار-لارى، يعنى يالغز قولخوز محصوللارى ساتيلادرغان بازارلارغا عائددر. ايندى فهرغانه قولخوز بازارلارندان بر نيچه رقم كورسه-ته يلك: «قيزيل اكيتمه ن» قولخوزى بازارغا كتير گه ن نه تى نك بر كيلوسىنى 5 سومدان ساتقان. اوروكنى دانه لاب ساتادر لار. 40 دانه اوروك بر سوم؛ بو، حقيقتادا «آخ زمان» (قيامت) نك كيلگه-نىنى كورسه تهر. 15 دانه بادريك (خيار) بر سوم.

ساويت بازارلارى يالغز سوزده گنه «سربست» آتالادر، حقيقتنده ايسه هيچ بر بيرده هيچ بر تورلو سربست بازار يوقدر. «ساودا سربستلىگى» آغير سالوقلار (وير كيلهر) بله ن يوقاتيلغان مثلا: بر چه لك ياكه بر سه بهت ميوه (ييمش) ده ن 50 تينده ن بر سومغاچا؛ بر آرابا اوتونندان 2 سوم؛ بر پودا ونده ن 2 سوم (آلوجى

وه ساتوجى بر سومدان سالوق تولا شكه مجبور)؛ بر پودا گورونج (برنج) ده ن 4 سوم سالوق آلا درلار. بوندان دا آغير سالوقلار آليادر. مثلا: فهرغانه ده كاروان قيشلاقلى صادق آمان اوغلى اسملى بز دهقانندان بازارغا كتير يلكه ن داها ساتيلماغان بر قاپ (8 پود چاماسندا) اون اوچون 18 سوم (!) سالوق آلغانلار. توتى بى بى اسملى قولخوزچى بر خاتونندان بازارغا ساتماقغا كتير گه ن سيگيرى اوچون 8 سوم سالوق آلغانلار.

ايندى، ساويت قوئوپير ايتفله رى نك تور كستانديلارغا ساتادرغان ماللارغا كيله يليك. شونى ده بيلمه ك لازم، كه ساويت بازار-لارى، ياخود ساويت آناماسنچا نه تكه نده «قولخوز ساوداسى»، «متقابل سودا» اساسنده توزولگه ن؛ يعنى اوز محتتىنك محصولىنى ساتماق اوچون بازارغا. كيلگه ن قولخوزچى وه ياخود دهقان، او-زيگه لازم بولغان هر تورلى ماللارنى قوئوپير ايتف دوكانلارندان ساتوب آلا يلمه ليدر.

چاقيريملارچا اوزاقدان بازارغا كيلگه ن دهقانلار بياله، چايدان، چاي، قند، كير يومه ك اوچون سابون كه بى كونده لك تيريكچىلككه لازم بولغان نهرسه له ر طلب قىلا درلار. اوزىك تورغ (اوزي كستان ساودا اداره سى) ايسه اونلارغا هر خيل عطر له ر، بالالار اوچون بالاقسز شيم (آوروپاچا قيسقا شالوار)، خاتونلار اوچون آق چوراب كه بى نهرسه له ر تكليف ايتهدر له ر. بر قوئوپير-تف دوكانندا اوزيكله ر گه 250 سوم بهاسىغا ايه كده ن تيكيلگه ن آوروپاچا خاتون پالتوسى تكليف ايتمشله ر!...

تور كمه نستاندا عىنى حال حكمفرمادر. دهقانك تيريسىنى شيلمه كده وه: «كيم ييلگيله نگه ن مولجالدا پاختا تيرمه سه كوز له رى اويوب چيقار يلاچا قدر» ديب («تور كمه نسكاي ايسكرا» نك 7 نچى ايون سانىغا باقلسين!) قورقوتوب، پاختانك سو ك توتهمينى ده تيريشگه مجبور ايتمه كده له ر. بونگله ده قايقماي، قولخوزلار دان

مالا كىتيرىپ بىرمەك بەھانەسىلە آقچا توپلايدىر لاردا مال بىرمەيدىرلەر. مثالا: چارجوى منطقەسىدە قولخوزچى دھقانلاردان ھەر خىل مال كىتيرىپ بىرمەك اوچون 46 مىگ 122 سوم آقچا توپلاپ آلغانلار. تعين ايتلگەن وقت يىتىش، دھقانلار مال اوچون مراجعت ايتدىك. لەرى زمان اونلار او قادار ياراماس، بوراققا چىقاريلغان آياق قابە لارى (كفش-مسحى) تكليف ايتكەنلەر، كە دھقانلار او آياق قابە لارنى آليشدان تارتىنغانلار... خواجه قلەدە گى «تور كەن ساودا» شعبەسى قولخوزچى تور كەنلەرگە ياغنى ھەر بر چان (بوچكە) ياغ ايلە برابر مجبورى صورتدە وە نقد آقچاغا 3 مىگ سوملق تجارت مالى آلغانلارى تقديردە گنە بىرمە كەدەر.

«تەزە كوچ» (يە گى كوچ) قولخوزى قولخوزچىلارغا مالى مەنە شو اولچا و بلەن بىر گەن: بر مەترنك 25 دە بر (1/25) حصەسى گەزلمە (مانوفاتورا)، 10 غرامدان چاى؛ 25 غرامدان سابون.

بو رقمالارنى داھا توشەنەرلك قىلىپ سويلەسەك: بر مەترنك بىگرمە بيشدە بر حصەسى ديمەك، بر ودر شو كدەن داھا آز، يعنى ايكى بارماق ئە گلگندە بر نەرسە؛ 10 غرام چاى ايسە بر قايناتىمدان آرتمايدىر؛ 25 غرام سابون ايسە بر دانە تاووق يومورتاسندان (تو-خومندان)دا كىچىكدىر.

بوگا، «دولت تامازىدان قولخوزچى خلقنى تىرىكچىلكنك اؤك ضرور نەرسە لەرى بلەن تامين»ى آينى بىرمە كەدەر.

اوقوتوچىلار تورموشى «سوسىالدى قازاغستان» غازيتاسى (9 ايلول نومروسندە) «اوقوتوچىلار تورموشى تىز اوگداالسىن» باشلىنى ايلە نشر ايتدىكى سەمەيدەن آلغان بر خبردە «چىگىز تاو»، بيش قاراغاي اوودانلارندا اوقوتوچىلارنك 2 آيدىر آزوق، 4 آيدان بەرلى آيلقلارنى آلمە. دىقلارنى يازادر. او يازوغا قاراغاندا كوب بىرلەردە اوقوتوچىلارغا كەمسيتب معاملە ايتكەنلەر. مثالا: اوقوتوچىلار ياش بالالارىغا سوت

سوراب بارسالار ساودا-سابق اءادارە لەرى «آلدين بوزا و لار تويسون، اوندان سوگ ايشە كنىك گەلى كىلەر» دىب جواب بىر گەنلەر. كوب- گنە بوندای قوبال معاملەلەر كورگەندەن سوگ اوقوتوچىلارنك كويچىلگى اوقوتوچىلقنى تاشلاب باشقا يوموشلەرگە كىتكەنلەر. مثالا: چىگىز تاو اووداندا 107 اوقوتوچىدان 57 گنەسى قالغان. «آوداننك معارف بولومى، اوقوتوچىلار اتقاقى اوقوتوچىلار تورموشىنى توزاتو يولندا ھىچ قانداى چارە كورمەنى تورەدەر.» شونگچون ولايت ايكشىرو قومىتەسى «اوقوتوچىلارنك ايش حقلە رىنى وقتندە تولايتب توروش، اونلارغا آزوق پايلارنى منتظم بىردىرىش وە مدنى تورموشلەرنى توزاتىش ايشلەرى اوودان تىكشىرو قومىتەسىغا يوكلە تىلسىن».

«فرقە وە حكومتنك اوقوتوچىلار حقتدە كى بويوروقلارنى بوزوچىلار، اوقوتوچىلارنى توبەن توتوچىلەر جوابگرلكگە تار- تىلسىن» دىگەن قرار چىقارغان.

درسلكلەر بحرانى - «قىزىل اوزبىكستان غازيتاسىنك شو يىل 26 نچى ايوندا چىققان نىسخەسىدە باسلىغان اوزبىكستان معارف قو- مىسارى جورگەنف مقالەسىدە، توركستاننك اوزبىكستان قىسمىدە كى برنچى باسقىچ مکتبلەر اوچون كىرە كلى 300 كىتابدان فقط 19 ىنك، ايكىنچى باسقىچ مکتبلەر اوچون كىرە كلى 44 كىتابدان ايسە آتجاق 4 ىنك باسماخانەغا تاپشیريلغانلىغى يازىلمىشدر. معارف قومىسا- رى جورگەنف مؤلفلەرنك بەجەيكىزلىگى وە كىتابلار تاپيارلاش او- چون باغلانغان شرطنامە لارغا رعايەسزلىقدان آچىق بحث ايتكەنى كەبى درسلكلەر حاضرلاش اوچون پول يوقلىغىنى دا آپ آچىق سويلەيدىر. باسما خانەغا تاپشیريلغانلىغى سويلەنىلگەن بر نىچە كىتابنك قايسى تىلدە ايكەنلىگى حقتدە ايسە بر سوز ھەم يازىلمىدەر.

اوزبىكستاندا مدنيت قورولوشى - اوزبىكستاننك حال حاضر-

داغی 8548 باشلانمچ مکتبله‌ری او قوتوچیلارنک یوزده بر یاریمی عالی تحصیل کورگه‌ن، یوزده 26 سی اورتا وه یوزده 72,5 ی ابتدائی تحصیل کورگه‌نله ایش.

ایکنچی باسقیج، دیمه‌ک اورتا مکتبله‌رده گی معلملرنک یوزده 15 ی عالی تحصیلی، یوزده 74 ی اورتا تحصیلی وه یوزده 11 ی ابتدائی تحصیلی ایشله‌ر.

بو رقملا رنی سویله‌گه‌ن اکرام اوغلی اکمل افندی، ابتدائی تحصیلی معلملرنک اورتا مکتبله‌رده قالاچا معلمک ایته بیلمه‌کده بولغانلاریغا عائد بر آغیز هم‌گه‌پیرمه‌گه‌ن.

ساویت معلملری یلیمینک آزلغندان شکایت ایتکه‌ن اکمل اکرام اوغلی بو معلملرنک موسقوا دیکتاتوراسی اوچون قیلیب تورغان «حلال خدمتلری» نی تقدیر ایتمشدر. مه‌نه شو «خدمتلری» اوچون خلق معلملرگه بر ییل ایچنده 14 تاپقیر هجوم ایتب، اونلاردان 7 سینی اولدورگه‌ن ایش. («پراودا ووستوکا» 3 آو.)

تیمیر یول قضالاری — 1932 نچی ییلک برنچی یارمیدا اورتا آسیا (قیزیل سوتاشکنده-اوره‌نورغ). تیمیر یولندا کوب قضا-لار بولدی. نتیجه‌ده 160 لوقوموتیف، 676 واغون ایشده‌ن اچقیدی وه 14 کیشی اولدی. شو قضالار سایه‌سنده 704 ساعت بوشغا کیتدی. تیمیر یول بو قضالاردان 700 میگ سوم ضرر کوردی. («قیزیل اوزبکستان» 16 ایول 1932).

آنیب اولدورولوشکه حکم اینلکه‌نله‌ر — اوتکه‌ن ییلغی ایکن محصولاتیغا خیانت ایتکه‌نلک یله‌ن عیبه‌نیب، تاشکنده یاقیندا-غی یه‌گی قورغان قیشلاق قولخوزی اداره‌سی اعضالاری محکمه‌ده گه بیریلگه‌نله‌ر ایدی. ساویت محکمه‌سی 4 کیشینی آنیب اولدو-روشکه، 11 کیشینی اوزون سوروکلوق قاقاققا حکم ایتمشدر. («ایزوستیه» غازیتاسی 25 آوغوست 1932).

(«تورکستان خبرلری» نك دوامی قاپانك 3 نچی ییتنده‌ر)

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 10
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

18 تورکستانلیغا حکم

(بو سانداغی باش مقاله‌مرغا باقیلسین)

«1918 نچی ییل ایول آیندا ایکی روس بولشه‌ویگینی اولد-یردی» بهانه‌سیله عییلی توتولغان 18 تورکمه‌ن توغانمزدان 17 سی اوستنده‌ن محاکمه اجرا قیلنغان. محکمه‌نک قرارینی عیناً کوچوره‌مز: «تورکمه‌نستان سوسیالیست ساویت جمهوریتی عالی محکمه‌سی: 1) بوداق مراد اوغلی، قوربان قولی بوداق، بکلی تاغان، مه‌لله بابا، عوض اولیا قولی، به‌شیم میدانلی، آنا قاراجا وه آتابای چاری — جمعا 8 کیشینی ایکنیشهر ییلدان حریتنده‌ن محروم وه فقط اوقتوبر انقلابینک اون ییلغی مناسبیله اعلان قیلنغان عمومی عفو بونچه قاماقدان آزاد قیلدیشغا؛ 2) دوردی الله نظر ایله چاری اوغلی قورباتی 5 شهر ییلغاچا؛ آغا خان باقی، آلتی میدانلی وه آنا عوض گیلدی‌تی 6 شهر ییلغاچا؛ آنا محمد نورمه‌تی ایسه 7 ییلغاچا حریتنده‌ن محروم ایتوب لاگه‌ر (مجبوری ایش ایشله‌تیله‌در-گه‌ن قاماق یری) گه یوللاشغا؛ 3) عاشور میدانلی، آله نظر مراد که‌ر اوغلی وه شیرلی تاغان‌نی اولوم جزاسیغا وه مال، ملکه‌رینی حجز ایتشکه حکم قیلادر.»

«عالی محکمه، آله نظر مراد که‌ر اوغلی ایله شیرلی تاغان‌غا اولوم جزاسینی بوکونکی کونده تطبیقینی موافق کورمه‌ی، اولوم جزاسینی هر برینی اون ییلدان حریتنده‌ن محروم قیلدیش وه عینی زمانده مال وه ملکینی حجز ایتش بهم لاگه‌رگه یوللاشینی قرار قیلادر. حکم قطعیدر وه هیچ اعتراض قبول قیلمایدر.»
(«تورکمه‌نسکایه ایسکرا» 9 نچی آوغوست).

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی نارائومی آیلو مجموع
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - اوتنوبر (برنجی تشرین) 1932 | سانه 35
ندان چیقا باشلاغان

بو ساندا:

- 1 - ساویتلار اتفاقی وه بریتانیا قومون وه لشی باش مقاله
„Union des Soviets“ et „British Commonwealth“
- 2 - ساویت روسیه سنده
- 3 - تورکستانداغی آچلقنگ سیله ری ت. د. د.
- 4 - قازاق اوروغلاری چوقای اوغلی مصطفی
- 5 - قیزیل ایمپریالیزم صنایعی تیمور اوغلی
- 6 - تورک غازیتاچیلغی (VII) توقتامش اوغلی
- 7 - مانجو-گو (Man-Tchéou-Kouo) ۰۲
- 8 - قباحته بنده می؟ (شعر) تورکستانلی احمد خاکی
- 9 - آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنگ حالی حقنده
- 10 - تورکستان خبرلری

Yach Turkestan
Septembre 1932 (Le jeune Turkestan) No. 34

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

یولیمزغا توغری کیلگهن بوتون یازولار اوچون مجموعه مزنگ نیتله ری
آچیقدر . باسیاماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونه شرطله ری:

ییللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

سایغیلی اوقوبیلاریمیز

آبونه بورجلارگیزی وقتنده توله شی اونوتمایگز!

مجموعه مزگه تیوشلی هر تورلی یوللانمالار اوچون آدره س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوجی ایلیو مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنک ده قابر- | اوقئوبر (برنجی تشرین) 1932 | سانه 35
ندان چیقا باشلاغان

ساویتلار اتفاقی وه بریتانیا قومون وهلتی (*)

(„Union des Soviets“ et „British Commonwealth“)

بز قطعیا، اولده روس چارلارینک، ایندیلکده روس پرولیتا-
ریاتی دیکتاتوراسی حاکمیتی آستندا یوزه کی برلهشکن ملتله او-
چون «بریتانیا قومون وهلتی» غایه سینک تشویقاتچیلاری ایمه سمز-
بریتانیا قومون وهلتینی یاراتماق اوچون کوب نهرسه کیرهک، هر
نهرسه دن اول بریتانیالیلارنک سیاسی کولتوری لازمدر... بو مقاله-
مزنک موضوعی بریتانیالیلار ایله روسلارنک سیاسی کولتور درجه-
سینی سالیشدیرو ایمهس. بریتانیا قونسه روا تورلاری باشلوغی بولغان

(*) «قومون وهلت» („Commonwealth“) ایکی سوزدهن عبارتدر:

«قومون» — کویچیلک، ایل، خلق دیبهک؛ «وهلت» ایسه «حال سعادت» دیبه-
کدر. یعنی «قومون وهلت» ننگ اصل معناسی «خلق سعادت» ، سیاسی معناسی
«خلق برلگی» گه توغرو کیله در.

یاغا

« ملی بول »

امل-اورال استقلال فکریگه خدمت ایتوجی آیلق
مجموعه در. عرب حرفله ریله چیقادر.

آدره سی:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

« امل مجموعہ سی »

قریم تورکلهرینگ استقلال فکرنی تارانادرغان
اونبش کونک مجموعہ در. عرب حرفله ریله چیقادر. آدره سی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

« هرورته »

قافقاسیا، اوقراینا وه تورکستان استقلاللارینی قور-
غاوچی فرانسیزچه آیلق مجموعہ در. آدره سی:

4, villa Malakof, Paris (16)

« استقلال »

استقلالچی آذری محررلهری تاماندان بهرلینده لاین
حرفله ریله هر اون کونده چیقاریلماقدا بولغان بو
قیمتلی غازیتانی او قوچیلاریمزغا توصیه ایتهمز. آدره سی:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

« قافقاسیا داغلیلاری »

شمالی قافقاسیا ملی استقلال دعواسینی ترویج ایتوجی
آیلق مجموعہ در. روس تیلنده چیقاریلادر. آدره سی:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

« یه گئی توران »

تورکجه - فینجه آیلق غازیتادر. لاین حرفله ریله چیقاریلادر. آدره سی:
o Robertinkatu 4 B 12 — Helsinki-Suomi — Finland

بالدوین ننگ دولت سیاستی مسئله له‌رنده روسیه موقت انقلابی حکو-
متی باشلوغی بولغان سوسیالیست-ره وولوسیونه‌ر که ره نسکی دهن داها
آرتق رادیقال ایکه نلگینی روسلارنک ایچنده ده انکار ایتوچی آدام
تایلماسا کیرهک...

مقاله‌مزن «ساویت اتقاقی وه بریتانیا قومون وه‌لنی» دیب
آتاماقله بز بویرده، اوز حاکمیتی آستندا آیریم ملی اولکه له‌رنی
برله شترگن بو ایکی تپ دولت آراسنداغی آیرمانی کورسه توب
اونمه کچی مز. موسقوا بولشه ویکله‌ری هر آدیما «ملته‌رنک سر-
بست (!؟) اتقاقی (!؟)» دیدیکله‌ری سیسته‌مله‌رنک — بالخاصه
ملی مسئله‌نی حل قیلیش وه آیریم ملته‌رنک طلبینی بیرینه بیتکیزیش
نقطه نظر ندهن — اینگلته‌رنک اوز دوه‌پنیونلاریغا قیلدیغی «مستملکه
جبری» ندهن اوستون ایکه نلگینی تأکید ایته تورماقدالار. مه‌نه شو
جهتدهن بز بو چاغیشدیرو (مقایسه) نی کوب اورونلی وه ضرور
دیب تاپامز.

بریتانیا «قومون وه‌لت» نی تشکیل ایتوچی آیریم حصه لارغا
(«مستملکه‌له‌ر» که) قارشو اینگلته‌ره سیاستی اوچون بولشه ویکله‌ر
حقیقتاً ده مستثنا بر حال بولغان، «هندستان سیاستی» نی مثال قیلیب
کورسه‌ته‌درله‌ر.

بز هندستان ملی حرکتیگه صمیمی بر حرمتله باقماز. فقط، بو
حرکتیگه بوندای حرمتله باقماقله برابر عینی زماندا، هندستاندا
موجود یوزله‌رچه تیل وه اونلارچا مذهب هم «قاسته» لارنک اوز
آرا دائمی مجادله‌له‌ریگه ده کوز یومالمایمز. اگر هندستانداغی
مجادله، «برله‌شکن هندستان» بایراغی آستندا اینگلته‌ره ننگ «ملی
استثمار» سیاستیگه قارشو یورگوزولگن عمومی ملی بر حرکت
شکلینی آلسایدی، هندستان مسئله‌سی، فکریمزچه، بو کونگی
که بی فبیج حالدا قالماس وه 350 میلیوندان آرتق اهالیگه ایگه
هندستان دونیاننگ بویوک وه ایگ بای بر اولکه‌سی بولوب توروب

کوچسزلکنک بو درجه مثلی کورولمه‌گن منظره‌سینی عرض
ایتمه‌س ایدی...

مسلمانلارله هندولار آراسنداغی بو بیتمه‌س، توکه‌نمه‌س تو-
قناشمالارنی، انصاف تاووشینی بوغماسدان توروب، یالغز اینگلته‌ره
فتنه‌چیلک سیاستی ایله ایضاح ایتوب بولمایدر. بز عینی زماندا،
وه‌رسای هم سه‌وه‌ر قونفرانس‌لاری اتناسنده بویوک جسارت بله‌ن
تورکیه‌نی مدافعه قیلیب (دیمه‌ک، او زمانغی لوندون حکومتی سیا-
ستیگه قارشو) چیقیشدا بولغان مرحوم مولوی محمد علی ایله حاضر
یاشاب تورغان مولوی شوکت علی ننگ اینگلته‌ره-هندستان قونفران-
سندا وه اوز یورته‌رنده بریتانیا حکومتی «آگه‌تی» صفتیله سوز
سویله‌یه‌جه کله‌ر دیگن نه‌رسه‌نی اصلا اویلامایمز. اونلارنک بو
سوگنی قونفرانسانه شکلده وه نه منهومده چیقیشدا بولغانقلارینی
یاخشای غنه ایسله‌یمز!

بزچه، هندستانک اوزنده بولوب تورغان ایچکی مجادله‌نگ
بو خصوصیتی بو اولکه‌نک بریتانیا «قومون وه‌لنی» آراسنداغی
مستثنا وضعیتنگ سببله‌رینی ایضاح ایته‌ر که بی کورونه‌در.
مه‌نه بو جهتدهن، ساویت اتقاقی ایله بریتانیا قومون وه‌لینی
سالیشرماق اوچون — خصوصاً ساویت اتقاقنده «هندستان قطعه‌سی»
نی آزغنده بولسا ایسله‌ته‌درگن هیچ بر ملی اولکه بولماغانی سبیلی
— هندستانی ایمه‌س، بلکه بو قومون وه‌لنک باشقا بوله کله‌رینی
آلماق لازمدر.

21 نچی اییولدهن 20 نچی آوغوستغا قادار قانادا پایتختی
«اوتتاوا» شهرنده بولوب اوتکه‌ن بریتانیا ایمپریوم قونفرانسی بو
مقایسه اوچون کوب ماتهریال بیرده‌در. شونی‌ده اونوتماسلق کیره‌ک
که بز بو مقایسه‌مزن یالغز ملی-اقتصادی مسئله‌نگ حل ایله علاقه-
دار اولاراق قیلماقدامز. اوتتاوا قونفرانساندا بریتانیا قومون

وہ لٹینگ، دیہرلک، بوتون حصہ لاری قاتناشدی: اینگلترہ ننگ اوزی، قانادا، آوسترالیا، جنوبی آفریقا اتفاقی، یہ گئی زہ لاندنا، ایر لاندنا، یہ گئی پیر، ہندستان وہ باشقالار. قونفرانسنگ وظیفہ سی اقتصادی بحران دورینی اوتقوزا یلمہک اوچون تدبیرلہر ایشلہب چیقارماقدان عبارت ایدی.

قونفرانسنگ اوزون (بوتون بر آی مدتچہ) دوام ایتووی، او قونفرانس روزنامہ سندنہ کی مسئلہ لہرنک جدیدگی وہ اہمیتندنہ زیادہ، قومون وہ لٹنگ آیریم حصہ لاری منفعتلہرینگ بریریکہ او۔ یورولوویننگ قینلغی ایلہ ایضاح ایتلہدر. اوتتاوآدا ہمہنی قناعتلا۔ ندرارلق بر کیلیشوگہ ایریشمہک، — سترہزہ قونفرانسینی بر تامانغا قوبایلق — حتی 16 نچی ایونندان 9 نچی ایبولگہچہ او۔ زایغان لوزان جهان قونفرانسندان دا مشکل بولوب چیقدی. سببی: بریتانیا قومون وہ لٹی حصہ لاریننگ اوز منفعتلہرینی «عموم ایپہریوم سیاستی» نامنہ قوربان ایتہک ایستہمہگن مستقل برہر اقتصادی واحد تشکیل ایتہلہریدر. قونسہرواتیف غروپنہ منسوب اینگلز سیاسی خادملاری آراسندا «عموم ایپہریوم گومروک برلگی» طر۔ فداری بولغان آداملار آز ایمہس. فقط، اوتتاوآدا بوندای بر «گومروک برلگی» پروگرامی تکلیف ایتلگن بولسایدی، شہہسز، قونفرانس موفقیئتسز لققا یولوقار ایدی. دومینیونلار اوز استقلالیتلہریغا بو درجہ بویوک قیمت پیریرلہر وہ اینگلترہ دخی دومینیونلاریننگ اوز امکانتیلہری وہ طبیعی بایلقلاریلہ متناسب سربست بر صورتہ انکشاف ایتولہری نتیجہ سندنہ حاصل بولغان بو وضعیت ایلہ بو درجہ حسابلاشادر!

اینگلترہ ایلہ قانادا، آوسترالیا وہ یہ گئی زہ لاندنا، آراسندا، اینگلترہ دنہ بو اولکہ لہرگہ کیریتلہدرگن ماللار اوچون گومروک سیستہ مینی ینگیللہ شترمہک توغروسندا باغلانغان خصوصی کیلیشولہر،

ہہر ایکی طرفنگ — یعنی بویوک بریتانیا ایپہریوم مرکزی ایلہ دومینیونلاریننگ — بوتونلای تہک ایکہ نلگینی آیدین کورسہ تہدر... بوگا بردہ بر نیچہ یلدان بہری ایکی میلیوندان آرتق ایشسزگہ ایکہ بولغان اینگلترہ ننگ بو ایشسز لہرینگ، بر قسمینی دہ بولسون اوز دومینیونلاریغا (بولشہویکلہرننگ دیدیگچہ «مستملکہ» لہریگہ) یوبارالماسلغینی وہ یوباریشغا حقہ دا یوق ایکہ نلگینی علاوہ ایتکز.. ایندی بر دفعہ، اوزینی نہدہنسہ «ملتلہرننگ سربست اتفاقی» دیب آناغوچی ساویت اتفاقینہ باقیز. بز بو پیردہدہ مسئلہ ننگ یالغز اقتصادی تامانینی آلامز. اوتنجی فرقہ ییغیلشندا بولشہویک زاتو۔ نسکی گورولتولو آلیشلار ایچندہ کوک گورولتوسی تاووشی بلہن: «اگر ساویت مرکزی محکمہ مہک اوچون اطراف اولکہ لہرنی تالاماق لازم کیلسہ بز لہر (بولشہویکلہر) بونی دہ ایشلہ یہچہ کمز» دیگن ایدی.

ساویت مرکزی ننگ «ساویت اتفاقی سربست اعضالاری» سیا۔ ستی حقیقتدہ تالانچیلقدان باشقا نیمہدر؟ بو پیردہ یالغز بز ننگ تور۔ کستاندان بر کیچہ مثال کیترمہ کلہ کفایتلہ نہمز. روس کرہستیانلا۔ رینگ تورکستان توپراغنہ کوچورولوب پیرلہ شتریلہ لہرنندنہ باشلایلق. بو خصوصہ ساویت حکومتی چار حکومتندنہ دہ اونوب کیتدی.

روسلارنی تورکستانغا بعضاً «تورکستانلیلاردا اونلارنی قووب چیقارا ییلہچہک ملی عسکری کوچ بولماغانلقدان (بو خصوصہ اوتکەن نسخہ مزدہ غالاشچہ کین نطقندان قیلغان اقتباسمزغا باقیلسین)، بعضاً دا روس کرہستیانلاری ایلہ تورکستانلیلار آراسندا «اقتصادی رابطہ وہ قارداش دوستلغی» یاراتماق اوچون کوچورہ۔ درلہر (زہ لہ نسکی ننگ اوزبہک قومونیستلاریننگ پروتہستلاریغا جوابی).

تورکستانغا ہہر ییلی اون میگلہرچہ روس ایشچیسکی کیترب

تو کمه کده لهر. بو اون میگلهرچه روس ایشچیسی ننگ بر قانچاسی، بوتون عمرنده باختاننگ قاندای اوسه درگه نینی کورمه دیگی وه بیلمه دیگی حالدا، «باختاچیلق بیلمه نینی» صفتیله کتیر یلمه کده در. حاضرغی کونده تورکستانک اقتصادی وضعیتنی قاندای؟ بو سوراققا: تورکستان اقتصادیاتی «ساویت مرکزی محکمه شتر-مه ککه» گنه حصر ایتلگن دیب جواب بیر یله یلمه در. پروفه سوسور ویلیامس، اوشقالوف، وه نیکولسکی که بی ایگ آناقلی ساویت بیلمه نله ری بولشروویکلهرنگ بیلگیله دیکلهری اولچاوده باختا خوجا-لغینگ تورکستان اوچون فائده سز ایکه نلگینی ابات ایتمه کده لهر. آینیقسا اوشقالوف تورکستان شرائط وه وضعیتنده خلق اوچون گو-رونج (پرنج) ننگ باختادان داها فائده لی ایکه نینی یازادر. (اوانگ) 1929 نچی یلدا موسقوادا باسیلغان «تورکستان-سیریا تیر یولی» ناملی کتابده گی «باختاچیلق مسئله سی وه تورک-سیب تیر یولی» دیگن اوزون مقاله سیغا باقیلسین).

بونگلله برابر تورکستاندا گورونج ایکه مه ک، دیبه رلک، منع ایتلگن. تورکستان، یالغز باختا یوشدیره درگن («باختا مونو-کولتوری») بر اولکه حالغا نه یله تریلمه کده. ساویت تورکستاندا-غی بوتون سوغارورلق یرنگ یوزده 52 سی (52%) که حاضر باختا ایکیله در. غاللا ایکیله ری یوزده اوتوز (30%) دان هم آز یر ایگه لله یدر. شوندا ای قیلیب، تورکستان، سوزنگ تام معناسیله، بوتونلای روسیه غاللا سیغا باغلانمشدر. همده بو وضعیت، غاللا استحصالنده هیچ قاتناشما یدرغان شهر خلقی مقدارینگ ایچکی روسیه دن آقوب کیله یاتقان روسلار حسابنه آرتماقدا بولغان بر زاماندا یاراتیلماقدادر.

ساویت مرکزی، بویوک بریتانیا قوممون وه لئی مرکزی سیاستی ضدینه، ساویت اتفاقینگ «سربست» دیدیکلهری حصه لاری بلن «معاهده» باغلاب اوتورماسدان، اونلارغا «جهان انقلابینگ

آلغا کیتووی» اوچون لازم دیب تانیلغان اقتصادی تدبیرلهرنی قبول ایتشنی توغریدان توغری امر قیلادر... اودر که تورکستاندا عمومی هیجان یتمه یدر. اودر که اصلنده اوزلهری اجنبی مملکتلهر که مهاجرت ایتشنی یا قترما یدرغان تور-کستانلیلار، اون میگلله افغانستانا، ایرانغا وه باشقا قومشو اولکه لهر که قاجیب یرله شمه کده لهر.

یه نه تکرار ایتهمز که، بز بوکون ساویت اتفاقنی ایچنده برله-شتریلگن خلقلار اوچون بریتانیا قوممون وه لئی فکرینگ پروپا-غانداچیسی ایمه سمز. لکن تورلو ملی اولکه لهرنگ بر دولت اداظه-سی آستندا برله شتریلیش شکلی اولاراق بریتانیا قوممون وه لئینگ ساویت اتفاقندان کوب اوستون ایکه نلگنده اصلا شبهه مز یوق.

اتفاقنی «نگ جهان سوسیال انقلابی» که بی «یو کسه ک شعار» یغا اشارت ایتوب یومشالتماقچی بولادرغانلقلارینی بز یاخشی غنه یلمه مز. اشارت ایتوب یومشالتماقچی بولادرغانلقلارینی بز یاخشی غنه یلمه مز. فقط، آیریم ملتله رنگ یالغز ملی بارلقلارینگ بتریلوونی گنه ایمه س، حتی جسماده یوق قیلینولارینی طلب ایتهدرگن بر انقلاب، — ایسته ر او «سوسیال»، ایسته ر باشقا دیب آنالسون — هیچ بر زمان «ملتله رنگ سربست اتفاقنی» نی یاراتالما یدر.

مه نه شونگچون بو انقلابغا قارشو عصیان قیلماق، اوگا قارشو بوتون کوچی بلن کوره شمه ک، اونگ تیر چانگاللاری آستیغا توشکن ملتله رنگ طبعی حقیدر.

* * *

ساویت روسیه سنده

(آغیر صنایع، قولخوزلار. «ستالین اوروندان هایه السون»!)
ساویت روسیه سنده وضعیت هیجانلیدر. بیش ییلق بلان وه قولخوز سیاستینگ موفقیتسزلقغا اوچرادینغه آرتق هیچ کیم شبهه

قیلماید. بو خصوصده غی بر کوب گواهلکله رایچنده «تان»
غازیتاسندا یازیلغان ایکی خیر بویوک اهمیتکه ایگه در. بو خیرلهر-
دهن بری «بیش ییلق پلان» دا کوزده توتولغان «یالپسیغا صنایعه-
شتریش» نك توب تاشینی تشکیل ایتکن «آغیر صنایع» که عائد بو-
لوب، ایکنچبسی ده حکومت قولیغا غایت مول غاللا احتیاطی بیریشی
وه دهقان صنفینی یوقاتماقله بوتون ساویت اتفاقینی برکت وه بوللقفا
غرق ایشی کونولگن قولخوزلار حقدده در. لکن بولشه ویکله
«آغیر صنایع» دادا، «قولخوز سیاستی» ندهده سیندیله ر.

1 — ایگ نفوذلی فرانسوز غازیتاسی بولوب تانیلغان «تان»
نك موسقوا مخبری بولشه ویکله نك ایگ سوگنی رسمی ایستاتیسق
معلوماتلاریغا تیانوب «آغیر صنایع» نك سینیش منظره سینی غایت
آیدین بر صورتده تصویر ایتده ر. آغیر صنایع: تاش کومور کانلاری،
پولات وه تیسیر ایشلهب چیقارادرغان فابریقلار، آتوموبیل،
تراکتور وه دیگر ایکنچیلک ماشینلاری فابریقلاری، نهفت
استحصالی وه باشقالاردر. آریچا بر «آغیر صنایع قومیسارلغی» تو-
زولدی. بو ساحهده ایشله گوچی ایشچی وه خدمتچیلر باشقا ساحهده
کیلده ردهن آرتق ایش حقی آلدلار. آغیر صنایعک آلفا کیتووی
اوچون ایگ مکمل آتله رله قوراللانغان یه گلی لابوراتوریلار قور-
دیلا ر؛ بونلارغا باشقالاردان کوب آرتق ایش حقی آلدلارغان اجنبی
یلهرمه نلهری کیتدیله ر... ماشینلار ساتوب آلماق وه عمومیتله
«آغیر صنایع» نی یورگوزه بیلمه ک اوچون بولشه ویکله رگه آچا
لازم بولدی. ساویت آچقلاری قیتمدهن توشکن وه اجنبی بورسه
(بیرزا) لهرنده اصلا قبول ایتلمه یدر. اونگچون، طبیعتله، اجنبی
آچقاسی نایماق لازمدر. بو مقصدله ساویت حکومتی اهالینک قو-
لندان تارتوب آلدینی غاللانی، قالغان-قوتغان آلتونلارنی همده
روسه نك ایگ بای اورمانلارینی قیریپ توبلادینی آغاچلارنی

اجنبی مملکتلهرگه یوباردی. «آغیر صنایع» فائده سیچون مملکت
آچقلدا وه ساووقدا قالدیریلدی. بونگله برابرده ساویت حکومتینک
«سهوگیلی بالاسی» نك یه نه «آغری قیشیق، کوزی غلای!».

مه نه، فرانسوز غازیتاسی مخبری تاماندان کیتریلگن برنیچه
اهمیتلی رقم: «آز نهفت» (آذربایجان نهفتی) پلانینک به جهریلیشی
آیدان آیفایا آزالماقدر. پلان، آپریل آیفایا داوور 95% (یوزده
توقسان بیش)، مای آیدان 88%، ایون آیدان 86%،
ایولده 77%، آوغوست آیدان ایسه 70% به جهریلگن.

چویون آیریش. اوللهرده ایشله گن معدن اوچاقلاری کونده
16 میگ تون (*) چویون ایریته ر ایدی. یانوار آیدان ایسکی اوچا-
قلارغا قوشومچا قیلیب یه نه 9 عدد یه گلی اوچاق قوردیلار؛ بو
یه گلی اوچاقلارنک 6 سی سوک درجه مکملله شتریلگن اوچاقلاردر.
آوغوست آیینک برنجی اون کوننده، ایسکی وه یه گلی بوتون
اوچاقلار برلکده، کونده 16 میگ توندان چویون ایریتدیله ر-
سده، آوغوستنک قالغان کونله رنده هر کونی فقط 15 میگ
توندان غنه ایریته بیلدیله ر. دیمه ک، چویون ایریتو ایشی آزالماقدر.
فرانسوز مخبری: «یوزله رچه میلیون خلق آچقاسی وه ایکی-اوچ
یل صرف ایتلگن انسان زخمی بوش یرگه یوقالوب کیتدی»
«سانسز قوربانلار صرف ایتوب یالانچاچ چول اورتاسندا قو-
رولغان وه بویوک شاموشو بیلن رسمی صورتده آچیلغان قوجامان
صنایع شهرلهری — «ماغنیستروی» وه «کوزنه نسک» — حاضرغا
قادر مملکتگه برگنه تون هم چویون یرگه نی یوق» دیدر.

پولات ایشلهب چیقارو ایشینک کورونوشی داهادا قاینولدر.
سوگنی 7 آی ایچنده 8 عدد یه گلی «مارتن اوچاغی» نی ایشکه
سالدیلا ر؛ بونگله برابر پولات استحصالینک درجه سی آیدان آیفایا
توبه نله شمه کده در. ایون آیدان کونده 14 میگ توندان آرتق

(*)، تون 62 یوندان آزغنه کوبره کدر.

پولات ایریتکه نهر ایدی؛ ایول آیندا بو مقدار 13 میگ تونغا توشدی؛ آوغوست آیندا ایسه اونداندا آزالدی. مثلاً: 23 نچی آوغوستدا فقط 12 میگ 663 تون غنه پولات ایریته یلدیلەر.
تاش کومور: یانوار آیندا کونده 197 میگ تون تاش کومور قازوب چیقاریلغان ایدی. بو مقدار فیورالده — 191 میگه، مارتدا 186 میگه توشدی. بو آزالیش توقتامای تورادر: ایونده — 170 میگ، ایولده — 157 میگ، آوغوست آیینک برنچی اون کونده 142 میگ تونغا توشدی... وه س..».

بز، فرانسوز مخبرینک کتیردیگی باشقا رقملار اوستنده توقتاب اوتورمایمز.

«آعیر صنایع» نك بو درجه موفقیتسز لنینگ سببی، عجبا، نیمه در؟ فرانسوز مخبری بو سیبله نك بارچاسینی ساناب اوتادر: ماشینلارنک بوزوقلغی، ایش تشکیلاتینگ یاراماس صورتده قورولغا نلغی، ایش حقی ایله ایشلهب چیقاریش آراسندا تناسب یوقلغی، فابریقا باشلوقلارینک تیز-تیز اوزگه رتیلیب تورووی... وه س..»

ساویت روسیه سنده گی 20 میلیون چاماسندا ایشچینگ 6 میلیون قاداری یاشی 23 گه بیتمه گن یاشلاردر. دیمهك، تجربه سز ایشچیلهردر. ایشچیله نك تجربه سز لگی یوزندهن ستالینگراد (بورونغو «تساریتسین») شهرنده میلیونلارچا آقچا وه لوازم صرف ایتلوب قورولغان تراقتور فابریقاسینگ، دیهرلك، بوتون ماشینلار ری بر نیچه آی سوگرا ایشدهن چقیب توقتاب قالغان.

«دون» («دونه تس») کومور کانلارندا کی ماشینلارنک یوزده اوتوزی (%30 ی) ایشدهن چقیب قالغان («تان» 24 نچی آوغوست 1932).

2 — قولخوز سیاستی حقنده عینی غازیتا لک بر مخبری بورونغو فرانسه زراعت ناظری سه ناتور و یقتور بورهل بلهن مصاحبه قیلمشدر. («تان»، 25 نچی آوغوست 1932).

روسیه ده 5 هافتا قالب او بیرده گی قولخوز لار بلهن تایشقان موسیو بورهل، روسیه دن ایندی گنه قایتدی. فرانسوز سیاسی خاد- مینک ساویت روسیه سنده آلمان عمومی تأثراتی، بولشه ویک ره رژیمی اوچون تسلی بیره لک ایمه س. موسیو بورهل قولخوز لار حقنده سویله رکن کوب قولخوز وه ساوخوز لارنی کیزب کوردیگینی، لکن، توپلاغان معلوماتی بو نیچه قیشلاق خوجالغی بو یه گی شکلله ره «ساویت حکومتینک امید ایتدیگی نتیجه لهرنی بیره آادر» دییه بیلمه یه چه گینی آگلانمشدر. موسیو بورهل قولخوز لارنک (بو- لشه ویکله رنگ هر زمان دیدیکله ری که بی) «دهقانلارنک اختیاری برله شمه سی» ندهن عبارت ایکه نلگینه شبهه قیلماقدادر. ساویت حکو- متی یاقینداغنه قولخوز محصولاتینی یاشیرغانلارغا اولوم جزاسینی تطبیق ایش حقنده ده کرهت چیقاردی. موسیو بورهل غایت حقلی اولاراق: «قولخوز لار دهقانلارنک «اختیاری» برله شمه سی ایسه، نیچون قولخوزچیلار محصولاتی یاشیرادر لار؟ قولخوز لار بولشه- ویکله رنگ امیدلهرینی یوزه گه چیقاردیلار ایسه، نه دن اهلینک یوزده 80 نینی (%80 نینی) تشکیل ایتکن دهقانلار- کره ستیانلار دائما غاللاغا آچ وه حاضر همه آچلقنک سوک درجه سنده درلهر؟ سوراغینی بیردر.

بورونغو فرانسوز زراعت ناظری، برکوب قولخوز لار ایچنده بوتون ساویت اتفاقدنه ایگ بویوک وه ایگ نمونه وی سانالغان شمالی قافقاسداغی «گیگانت» قولخوزینی دا زیارت ایتمشدر. بو قولخوز 150 میگ هه کنار بیرگه ایگه بولوب، اوگا ایگ یاخشی تراقتورلار بیرلگه ن. 2 میگ دائمی وه بر میگ 600 موسم ایشچیس یار. بو «گیگانت» قولخوزندا ایریشیلگن نتیجه لهرنی موسیو بورهل بر کیچیک فرانسوز دهقان خوجالغینک ایریشدیگی نتیجه لهریله تیگله شد بیردر وه: «بزنگ (فرانسه نك شمالنده کی) «فلاندره» ولایتزده 10 هه کنار بیرگه ایگه بولغان بر دهقان

عائله‌سی، هر هه كتار پیردهن 40 کووینتال (*) غاللا وه 7-8 تون قادر قندلاولاگیسی (شکر پانجاری) یتشدیریپ آلادر؛ ساویت نمونه‌وی قولخوزی «گیگانت» ایسه هر بر هه كتاردان فقط 10-15 کووینتال قادر غاللا آلادر» دیدر.

موسیو بورهل قولخوز حاصلاتینک بو درجه یوقسوللغی سینیی آچوب سویله مه‌سده، اونگ سوزله‌رندهن، قولخوز لارنک موفقیتسز- لغینه ساویت حکومتینک قولخوز سیاستندهن ناراضی بولغان دهقانلار- ننگ «سابوئازی» سبب ایکه‌نلگی آگلاشیلادر. موسیو بورهل سو- زیگه دوام ایتوب: «بولشه‌ویکله‌رننگ، عادتاً تقدیس ایئدیکیلهری تراقتورلاردان دهقانلار پیر ایشله‌شنی یاخشیلاشدیرماق وه بونگله حاصلاتی کوبه‌یترمه‌ک اوچون ایمه‌س، بلکه، کونچه فقط ایش وقتلارینی قیسقارتماق اوچون گنه فائده‌لنه‌مه‌کده‌رلهر» دیدر.

3 — فرانسوز محرری وه فرانسوز سه‌ناتورینک تدقیقلاری وه کوردیکلهری اونلاردا مه‌نه شونداي تأثرات قالدیرغان. اونلار- ننگ پیر گنه معلوماتلاری غایت اهمیتلیدر وه خاضردا ساویت رهبر- لهرینی قاپلاغان هیجانلی احوال روحیه‌نک عائله‌لهرینی آگلانادر. بو هیجان ایسه ساویت باشلوقلاری آراسندا اختلافلار وه کیلیشیمسز- لکلهر توغدیرادر. بو خصوصده «سوسیالیستیچه‌سکی وه ستینک» دیگنه روس مه‌نشه‌ویکله‌ری غازیتاسینک موسقوا مخبری‌ده یازماقدا- در (1). (بو غازیتانگ 26 نچی سه‌نابر 17-18 نچی سانیغا باقیلسین).

«سوسیالیستیچه‌سکی وه ستینک» مخبرینک سوزیگه قاراغاندا، موسقوادا 18 بولشه‌ویکنک امضاسی بلهن «ستالین اوروندان هاید- لسون!» دیگنه بر مکتوب تارقایتلمشدر. بو مکتوبنی یازغان آداملار ستالینک قومونیسیت فرقه‌سی مرکزی باش کاتبلیگی، یعنی بوتون

(*) بر کوئینتال — اوج یاریم بوتدان آزارا قدر.

(1) بو غازیتا موسقوادا (طبیعی، بولشه‌ویکله‌ردهن یا شیرین) خصوصی مخبری بولغان برده‌نبر مهاجر روس غازیتاسیدر.

ساویت ایچکی وه تیشقی سیاستی رهبرلگی وظیفه‌سندن هایدالووی یولندا کوره‌شمه‌ک اوچون برله‌شکه‌ن بورونغو «اوڭ» وه «سول» مخالفلاردی. ستالیننی، عقلسز بر صورتده باشلانغان بیش ییلق پلاتنک وه آحماقچاسیغا یورگوزولگنه قولخوز سیاستینک موفقیتسز- لقا پولوقووندا، هم‌ده «قومینته‌رتنی بوغوش» دا عیب‌له‌مه‌کده‌لهر. «18» لهر، «ستالین سیاستی یوزندهن قومینته‌رن ختایدا یاپون اشغال حرکتلهری سایه‌سنده حاصل بولغان انقلاب اوچون ایگ مساعد فرصته‌ن فائده‌لنه‌ن آلامدی؛ آلمانیا داغی وضعیتندهن استفاده قیلا آلامدی...» وه باشقالار دیب یازادارلار.

ستالیننی ایشدهن «هایداماق» بلکه «18 بولشه‌ویک» وه اونلارننگ فکرداشلاری اوچون کافی کیله‌یلهر؛ فقط بزم وه بزنگ ملی مسئله‌مز اوچون روس پرولیتاریاتی دیکتاتوراسینگ وه عمومیتله خلقیمز اوستنده کی هر قانداي موسقوا حاکمیتی ننگ هایدالیسی کیره‌ک.

حکومت باشندا ستالینمی، واداشیلوفمی، مولوتوفمی، یوقسا بو «18» لهردهن بریسی می توراچاقدر، بونگ بزچه فرقی یوقدر.

* * *

تورکستانداغی آچلقنک سببله‌ری

تورکستاندا یه‌گیده‌ن آچلق...

بو آچلقنک حقیقی سببی، غاللا‌ئه‌ کین ساحه‌سینک کوب آزایتیر- لغانلغی نتیجه‌سنده اولکه‌ننگ اوز غاللاسندان محروم ایتلگه‌نلکیدر. توبه‌نده «پراودا ووستوکا» غازیتاسینک 21 نچی ایول ساتندان آلوب کتیردیگمز معلومات، تورکستاندا آچلق سببله‌رینی جلدله‌رجه کنباله‌رده‌ن داها آیدین آگلانادر. 1928 نچی ییلدا تورکستاندا (قازاغستان قسمی چیقاریلغاندا) 749 میگ هه‌کتار پیرگه پاختا

ایکیلگن ایدی؛ 1929 نچی ییلدا — 853 میگ هه کتار؛ 1930 نچی ییلدا — بر میلیون 194 میگ هه کتار؛ 1931 نچی ییلدا — بر میلیون 368 میگ هه کتار؛ 1932 نچی ییلدا بو مقدار بر میلیون 447 میگ هه کتار گه بیتکه: ایندی بو رقملا بلن مه نه شو توبه نده کی رقملا رنی بر سالیشترب کوریگ. 1928 نچی ییلدا بوتون سوغارولورلق پیرنک یوزده 52,5 ی (یعنی یوزده نالی ایکی یاریمی)؛ 1929 نچی ییلدا — یوزده 48,4 ی؛ 1930 نچی ییلدا یوزده 39 ی؛ 1931 نچی ییلدا — یوزده 31,6 سی (یعنی اوچدهن بری دهن هم آزی) غالباً ایکیلره اوجون آریلغان. 1932 نچی ییل اوچون رقم کورسه تیلمه گن. فقط، شبهه سزدرکه، بو ییل غالباً اوچون ییلگیله نگن میر ساحه سی ئوتکه ن ییلدا گندان داها آذر.

شونیده اونوتماسلق کیره، که سوغارولورلق پیرنک مقداری اوروشدان اولگی مقداردان بر هه کتار هم آرتماغان. ایندی مه نه شو ایکی قاتارغنه رقمی سالیشترب کوریگ: 1928 نچی ییلدا غالباً ایکیلره بوتون سوغارولورلق پیرنک %52,5 نی (یوزده ایلیک ایکی یاریمینی)؛ بو ییل ایسه بو مقدارنک، دیهرلک، یار-میسینی گنه (دیمه ک تورت دان پیرگنه چاماسندا!) اشغال ایتکه ن. دیمه ک، تورکستان حاضر اوزنده 1928 نچی ییلغا نسبتاً ایکی دفعه، انقلابدان اولگی ییلغا نسبتاً حتی اوچ دفعه آز غالباً توشدیرمه کده در. تورکستانداغی آچلقنک ائک بویوک سببی مه نه بوندان عبارت. خلقیمز وه یورتمیز اوچون ایگ بویوک قورقو وه فلاکت مه نه بوندادر. بوگا برده ایکنچی درجه ده کی باشقا سببله رده قوشولادور. بو سببله ر ایسه شونله رده ن عبارت:

تورکستان قیشلاق خوجالغینک تورته ن اوچ حصه سنده ن آرتیغراغی قولله کتیفله شتریلگن؛ یعنی توغرودان توغرو حکومت قولنادور. دهقان، اوز محتینک محصولاتده ن سربست صورتده

فائده له نمه ک حقندن محرومدور. حکومت، قولله کتیفله شتریلگن خوجالقنک محصولاتینی اوزینک ایچکی فرقه سیاستی وه تیشقی انقلابی سیاستی منافی اوچون صرف ایتمه کده در.

تورکستانک اوتوراق قسملارندا ایگ اکوب قوللانادرغان گورونج (برنج) نی توشدیرمه ک ممنوع حکمنده در. شهر وه قیشلاق اهاالیسینک (آنیقسا اوزبه کستاندا!) یاز موسمنده ایگ مهم آروغینی تشکیل ایتکه ن یمشله ر (میوه لهر) هم دولت قولغا آلتغان. حاضر آوروپانک، دیهرلک، بوتون شهرله رنده ده نه گی چیقاریلغان تورکستان آوروگینک (ئهریکینک) بر قاداغینی تخمیناً 40 تینده ن آلا یلیرسز. فقط عینی آوروکنی اوز وطنده — تورکستاندا — ده نه کلی 40 دانه سینی بر سومدان ساتماقدالار...

تراقتورلاردا تورکستان آچلغی اوچون آاز اهمیتلی سبب تشکیل ایتمه یدرلهر. تراقتورلارنک آچلقغا سبب بولوی فکری بلکه بعضیلار اوچون آگلاشیلما س وه حتی غریبه ده کورونه ر. اونگچون بو بیرده بو خصوصی ایضاح ایتمه ککه چالیشامز. برنجی-ده ن: بولشه ویکله رنک اوز معلوماتلاری اکورسه تدرکه، پیرنی ترا-قتور بلن هایداش آت بلن هایداشغا قاراغاندا بر یاریم دفعه قیمتغا توشه در. ایکنجیده ن: خوجالقلاردا هم تراقتور هم ده آت ساقلاماق فائده سز بولوب چیقدی. اودرکه آنلارنی قولله کتیفله شتر-دیله ر وه هر تورلو یول بلن خراب وه نابود قیلدیله ر.

حالبوکه آت تورکستاندا یالغز ایش وه یوک حیوانی گنه ایمه س، عینی زماندا قاتناو قورالیدر. تورکستانداغی بولسزلق یو-زنده ن اولکه نک یالغز دالا قسمندا ایمه س، حتی قیشلاقلار آراک سندادا قاتناشو فقط آت بلن گنه ممکندر. تورکستانلیلار اوز محصو-للارینی ساندیقلا ری وه اوزله ریگه لازم بولغان نه رسه لرنی آلدیق-لاری بازارغا آت بلن قاتنایدرلار. تراقتورله ایسه یالغز پیر هاید-

ماق ممکن (پیرنک تراقتور له داها یاخشی هایدا لویوفا شبهه یوق). لکن تراقتور واسطه سیله قیشلاقدان قیشلاقغا، بازارغا باروب بولماس که... یالپسیغا تراقتورلاشترماق ایسه، ههر پیرنده مکمل یوللار سالغان، آغا هیچ احتیاج بولماغان وه یا آز بولغان، ههر پیرنده آتوموبیللار ایزغیشغان آوروپا وه آمریکا اولکه لهرنده فائده لیدر. فقط بزده، تورکستاندا؟... دالالاریمزنی بر یاقتا قویوب تورایلق. «قولوق» دان «نوی تپه» که (تاشکند تووره گنده ایکی قیشلاق) آتسز بارونی بر تجربه قلیب کورسه گز ایدی... بو پیرده مثال او- چون آغان بوقیشلاقلاریمز، آراسندا یاخشی غنه یوللار بولغان پیرده- در. قولوقدان نوی تپه که یا آت بله یا خوددا آت قوشولغان آراباداغنه بارا آلورسز. تراقتور له ایسه تورغان پیریگزده قیمیلا یا- لمایسز. قولخوزلاردا ههر نهرسه — او جمله دهن، طبیعی، اوی حیوانلاری دا — قولله کتیفله شتریلگه ن. کیچیک خصوصی خوجالقلار ایسه «موشوموز» («قولاک») تامغاسینی باسارلار دیب آت ساقلاشدان قورقادرلار... بونک نتیجه سنده شوندای غریب بر حال حاصل بولدر: آوروپادا، آمریقادا اهالینک بایوینه سبب بولغان تراقتورلار بزده — تورکستاندا — خلقیمز نك: آچلغینا سبب بولماقتا...

تورکستاندا. آچلق حکم سورمه کده... بو آچلقنک بوتون مسؤلیتی ساویت حکومتینک وه تورکستاندا روس بروله تاریاتی دیکتاتوراسی نك بوشیغا توشه در.

تورکستان، یالغز اوستندهن اوزگه لهر حاکمیتی آتماق وه اوز ملی استقلالیتی محکمه کله گنه توق وه تیچ بر تورموشغا ایگه بولا آادر. ت. د.

قازاق اوروغلاری حقنده

مهن یه نه زکی ولیدی یکنک «بوکونگی تورکستان» دیگن

کتابی اوستنده سویله ب اونمه کچیمه ن. بو کتاب بله ن نه قادر کوب تانیساگز اوند ا قادر کوب یا گلیشقلار وه حقیقتی اوز- گه رتمه لهر (تحریفله ر) اوچرانا سز. بعضی بر خصوصلاردا زکی ینک اوزینک کیفزلگی وه آیریم کیمسه لهر که قارشو شخصی مناسباتی تأیری آستندا توغرودان توغرو اویدورادر وه حقیقتلارنی اوزیگه یارارلق بر توسکه بوایدر. مثلا: «خوقند مختاریتی» حقنده او بو روشده حرکته بولوندی. دیگر خصوصلاردا او، حقیقتی اوز رو- لینی آغا سورمه ک وه اهمیتلی قلیب کورسه تمه ک اوچون بوزادر. مثلا: تورکستاندا تورکستانلیلار وه روسلار اوچون آیریم بلدییه اداره لهری تشکیلی حقنده غی «ماللیتسکی پروژه سی» نك کیچمه ی قالوینی تفسیری بو جنسده ندر (کتابینک 334 نچی صحیفه سیغا باقیلسین). باشقا ئوزگه رتمه لهری ایسه زکی یکنک ساده چه حقیقتی یلمه که نلگنده ن وه یا خود اونی تیکشیرونی به جهره آلمانایدان کیلیب چیقان. علی خان بو که ی خان وه بختی جان قاراتای او- غلینک 1916 نچی ییل وقعه سنده کی روللارینی آگلایشی بو کا بر مثالدر (کتابینک 321 نچی بیتیه باقیلسین). زکی ولیدی یکنک «خوقند مختاریتی» حقنده غی تحریفله ری وه بو مسئله که دائر مدافعه ای توب بولمایدرغان وضعیینی K. A. امضالی بریسی واسطه- سیله استانبولده چیقادرغان «آتسز مجموعه» ده قای اصولده «مدافعه» ایتدیگی توغروسندا «یاش تورکستان» نك 25-27، 31 وه 32 نچی سانلارندا یازوب اوتدوم. «ماللیتسکی پروژه سی» ههمده علی خان بو که ی خان وه بختی جان قاراتای اوغلی نك 1916 نچی ییل وقعه- سنده کی روللاری خصوصنده غی تحریفله ری حقنده ایسه باشقا بر فرصته یازارمه ن. فقط ایمدیلمک شونی ته توب اوتووم کیره ک، که علی خان بو که ی خانک ملی ساحده کی فعالیتی وه روس چارلنی آگه تی بختی جان قاراتای اوغلی نك ایشله ری بله ن تایش بولغان هه ز بر انسان، زکی یکنک علی خان بو که ی خاننی آزقالا بر

دوشمان وه حقیقی خائن بختی جان قاراتای اوغلینی ایسه قازاق خلقی منافعیك مدافعه چیسی قلیب کورسه تمهك تشبیهگه قارشو اوز حدیثینی ساقلايا آلمایدر وه ساقلاماسلغی لازمدردا.

بو دفعه ده زکی بیکنك (تحریفی ایمهس!) بر علمی یا کلیشلغی حقنده سویله مه کچی مهن.

نظرده توتقان نهرسم، زکی بیکنك قازاق اوروغلاری توغرو-سندا یازغانلاریدر. زکی بیک بو ساحه ده بر درجه گه قادر مستقلق کورسه نهر وه قازاقلارنك اوروغ تقسیماتی حقنده غایت آز معلومانغا ایگه بولغان روس مستشرقلاری وه ئەتوغرافلارینك یا گلش اصول-لارینی تعقیب ایتیشدهن اوزینی ساقلايا بیلیر دیب اویلاماق ممکن ایدی. روس ئەتوغرافلارینك بو مسئله گه دائر اثرلهریله بر آز تانیشلغم بار وه اونگچونده سویله شم کیرهك که اونلارنك همه سی ده — رادلوف، کرافت، آریستوف وه باشقالاری — قازاقلاردا اوروغ تقسیماتی مسئله سیگه یا گلش وه غیر علمی بر صورتده یاناشقا-نلار، جمله سی ده عینی علمی خطا لارنی ایشله گه نلهر. روس ئەتو-غرافلاری قازاق اوروغ تقسیماتینك علمی تصنیفی (قلاسسیفیکا-سیونی) بلهن مشغول بولو بیریکه، یالغز اوروغ، آریس وه بووون-لارنك اسملهرینی ترتیبسز صورتده قید ایتمه کله گنه آواره بولورلار ایدی. قازاق اوروغ تقسیماتی حقنده ایگ تولوج اثر یازغان آریستوف، غرودیکوف وه کرافت — چارلق زماندا یوقاری مأمورلك اورونلارنی اشغال ایتکن آداملار ایدی (*). اونلار اوز «علمی تصنیف» لارینی بالخاصه اوز امرلهری بوینچه بیرلی مأمورلهر طرفندان توپلانوب کتیریلگن خبرلارغا اساسلانوب توزارلاردی. آوول وه اولوس باشلوقلارینك یوقاری آداره نك آنکه تارینی قای ترتیبده تولدورغانلقلارینی بز یاخشی غنه بیلهمز... بونك نتیجه سنده

(*) آریستوف — ییدی سو ولایتی حربی والیسی اورونباساری؛ غرو-دیکوف — سیردریا حربی والیسی؛ کرافت — تورغای ولایتی مشاوری ایدی.

بوتونلای بر قارما قاریشقلق حاصل بولمشدر. قازاق اوروغلارینك اولوغلق درجه سی (قدم) ترتیبی بوزولمش وه کیچیک بووونلار ایگ یوقارتی آریس، حتی اوروغ بولوملاری ایله بر درجه ده کور-سه تیلمشدر. باشقاچا قلیب ئەتکه نده سیستم بوزولمشدر. سیستم بولماغان بر بیرده ایسه علمدهن بحث ایتله بیلمه یدر.

حالبوکه زکی بیک روس مؤلفلهریکه قاراغاندا داها مساعد بر وضعیتده ایدی: او، قازاق اوروغ وه آریسلارینك سلسله نامه سی (شجره سی) ایله اوز باشیغا مشغول بولا آلوردی. لکن او بونی ایشله مه سدهن، «علمی» اثرنده اوزندان اولگی روس ئەتوغرافلار-رینك یازدیقلارینی کور-کوریکه تکرار لایدیر. زکی بیک روس خطا لارینی یالغز سیستمده ایمهس، حتی بعضی آریس اسملهرینك یازیلش وه تلفظنده تکرار قیلادر. بوندان 20 میل ایلگهری قازاق اوروغلاری حقنده اثر یازغان بر یورتداشمزده عینی یا گلشقلارنی اوتقوزغان ایدی. فقط اوکیشی نه عالم وه نه ده پروفه سور ایدی. اگر مهن زکی بیکنك تورکستاندا بولغانلغینی وه تورکستاننی یاخشی غنه تانیدرغانلغینی آتیق بیلمه سه یدم، قیچاقلارنك آریس تقسیماتی حقنده یازدیقلارندان، اونك هیچ بر زمان تورکستان توپراغیغا آیاق باسماغانینی سویله شم لازم کیلهر ایدی.

مثال اوچون زکی بیکنك اوز کتابینك 36 نچی بیتنده «اورتا یوز»نی اوروغلارغا وه 37 نچی بیتنده قیچاقلارنی آریسلارغا بولو-وینی آلامهن. زکی بیک، قازاقلار آراسندا شدتله کوزه تیلهدرگن قدم ترتیبی بوزوب، اورتا یوز اوروغلارینی مهنه شو ترتیبده یازادر: کهره ی، نایمان، آرغین، قیچاق، قونغرات.

توغروسی ایسه: آرغین، قیچاق، نایمان، قونغرات، کهره ی-در. بو ترتیب قازاقلار آراسندا هر بر خصوصه ده شدتله کوزه تیله-در. بورونغو چاغلاردا بو ترتیبنك بوزولووی حتی بویوک آکلاشلماو-چیلقلارغادا سبب بولغان. حاضرغی چاغدادا ساویت حکومتی تأیری

بوتونلای نفوذ ایتوب یتوشمه گن اوزاق بیرلرده: «آرغین» — «آغا»، «قیچاق» — «جاغا» (یاقا)، «نایمان» — «جهك» (بهك)، «قونغات» — «تهتهك» ديب آتالماقدا دوام ایتمه كده در (*). كیچك بالالق چاغندا «اورتا یوز» اوروغینك كوچهركلک بیر اوچون قیلغان داوینی (دعواسینی) تصویر ایتكهن بر ایسکی ئوله گینی (تورکوسینی) ایشیتكهن ایدم. مذکور ئوله كده از جمله شو بیت هم بار ایدی:

«تاراقتی نوқта آغاسی آرغین آغاڭ،

نایمان جه گیک بولغاندا قیچاق جاغاڭ،

آینالا توب تهتهگی جازغان قونغات،

سوز سویله چالقامای یلیب چاماڭ.»

بو بیتنی اوروغلار قدمینك شدتله، جدیتله كوزه تیلگه نلگینه تاریخی بر دلیل اولاراق کتیرمه كده من. آرتق بز بوگا هیچ بر اهمیت بیرمه سه كده، لکن عادت بلهن بریا بولغان بو تورموش حقیقتینی علم ههر حالدا اوزنده ساقلامالیدر.

قیچاقلارنی ایسه زکی بیک توبه نده گی 4 آریسغا بولادر: كوك مورون، كولدنهك، بوچای، قارا بالق.

بو توغرو ایمهس. قیچاقلار 4 ایمهس، 5 آریسدان عبارت بولوب توبه نده گیچه در: بولتوك (Bultung)، تورو (Toru)، قارا بالق، اوزون وه كولدنهك. بونلارنی آریسلارنگك قدم ترتیبی ایله یاز-ماقدامهن. اوزم بالذات «تورو» («تورو آغیر» یاخود «تهر تورو» ديبده تهته درلهر) آریسیغا منسوب بر کیشی بولغانم اوچون اونك تقسیماتی دا باشقالاردان كوره مهنگه داها یاخشی معلومدر؛ او-

(*): بوگا دلیل اولاراق توبه نده گیلهرنی تهته اوتمه کچمه ن: قازاغستانان کلهگن مکتوبلرده بعضی بیرلرده کی فرقه توبلانیشلاریندا، ریاست هیئتیی ساپلار-کن، باش اوروننی «آغا بالاسی آرغین» غا، اوندان سوگنی اوروننی «قیچاققا» ... بیرگه نلهرنی یازادلار. قازاغستاننك بوکونگی «رئیس جمهوریی» ایر نظر اوغلی ایلتای نك رئیسلیگه ساپلانوی اونك ییلگیلی بر «انقلابچی»، یا ایسه «بروله تار» بولغانندان ایمهس، بلکه، قازاق غازیتالارینك تهته لهریکه كوره، اونك چیکه نت قضاسنداعی «توره» اسملی آز اوروغدان بولغانندندر.

نگه چونده بو بیرده کتیرمه كده من. «تورو» آریسی: «كوك مو-رون»، «شاشتی»، «قیی تابا» (Kiytaba) «تویوشکه» (Tüyüşke) اسملهرنده 4 سالادان؛ «شاشتی» سالاسی: «بوچای» (Boçay)، «شاعر»، «شه گیر»، «حیدر غازی»، «بای ساری»، «مالای» وه «قوتوم» دیگن 7 بوووندان متشکلدر. «بوچای» بووونی ده یه نه: «جلقی آیدار» (Cilkıydar)، «جانای»، «توق قوجا» (توق خوا-جه)، کوبهس (Köbes) وه «ساری» تارماقلاریغا آرییلادر. «جا-نای» مهنگ 6 نجی بابامدر.

کوردیگیز وجهله، زکی بیکنك قیچاق آریسلارینی سانوی نتیجه سنده «بولتوك»، «تورو»، «اوزون» اکه بی ایگ بوپوك آریسلار قاناردان توشوب قالغاندا، «تورو» نك بر سالاسی بولغان «كوك مورون»، حتی «تورو» دان سوڭ ایکنچی بووون سانالغان «بوچای» بوپوك آریسلار بیرینی آلمانلار. بو، یانغز علمی سیسته-مائیکنكک طلییغا خلاف غنه ایمهس، حتی زکی بیکنك اوز یازدیقلا-رینی قطعاً یلمه گه نینی وه آگلاماغانینی کورسه تهر. باقیز، زکی بیک قیچاقلارنی قای تامانلارغا بیرلهر شتره در: اوی، توبول، تور-غای ییلغلار ییغا... تورکستاندا سردریا بوینده قیچاقلار یاشاماید-لارمی؟ البته یاشایدلار؛ ههمده کلی مقدارده. «قیزیل اوردا» دان تا «تومهن آریق» غا قادار، سردریانك ههر ایکی بوینده کونچه قیچاقلار یاشایدلار.

زکی بیکنك قیچاقلارنك آریس تقسیماتی حقنده غی یاگلیش-لاری مناسبتیه کتیرمهك ایسته دیگم ایرادم بوندان عبارت: «اولو یوز» وه «کیچی یوز» لهرنك اوروغ وه آریسلارغا بولونوی بحشی ده بولگدای یاگلیشلارله تولغان. یوقاریدا زکی بیکنك روس یازوچیلاری ایزیله کیتدیگینی وه بعض قازاق آریس-لارینی آناماقدا عینی روس خطا لارینی تکرار ایتدیگینی سویله مشدم. بو خصوصده بو بیرده بر گنه مثال کورسه توب اوته نین. نایمان آریس-

لاری قاتاردا زکی بیک «توکبولات» دیب یازادر. روسچده بزنگ «ق» حرفیمزغا مقابل حرف بولماغانی سبیلی روسلار بو اسمنی «توک بولات» شکلنده یازادارلار. بونک توغرو شکلنک تورکچهمزده «توک بولات» ایمهس، «توق بولات» ایکنینی بیلمه- سدن زکی بیکده عینی روس خطاسینی تکرار ایته یاتیر.

روسلارنک بو یاگلیشلاری، اونلارنک قازاق اوروغ تقسیماتینی بیلمه گهنلرندن وه بو مسئله گه توغرو یاناشماغانلقلار- ندان کیلیب چیقادر. مثلاً: بزنگ «جانای» آریسمزدان بولغان بر کیشی، یورگن بیرگه کوزه، اوزینی هم «اورتا یوز»، هم «قچاق» هم «تورو» هم «شاشتی» هم «بوچای» دیب آتایا بیلدر... اورالغا کیلیب چیقغان بر «جانای»: «قای اورغانسک؟ سوراغیا «اورتا یوز» دیدر. چونکه اورالدا «اورتا یوز» گه منسوب قازاقلار اوتورمایدرلار. عینی «جانای»، کوینچه قونغرالتارنک یاشادینی یه گئی قورغاندا اوزینی — «قچاق»، تورغای ولایتده — «تورو»، چیهلی ده وه جوله کده — «شاشتی»، تار توغایدا — «بوچای» مین دیب آتایدیر. «جانای» دیب او اوزینی یانغز ساری- چیغانا قدا بیچه نلک وه ایکین بیرلرینی بیلگیلمهک زمانداغنه آتایدیر. بو مسئله نی بر آزدا قولای بر مثال بله ن آگلانتاین. استانبولده، قاسم پاشادا ده یرایک کوچه سنده بر نیچه تورکنی چاقیر یگزر. فرضاً اونلا- ردان بری عینی کوچه ده ن، 2 نچیسى استانبولنک بایزید محلله- سندن، 3 نچیسى اسکى شهرده ن، 4 نچیسى ده بولغارستاننک رازغراد شهرنده ندر. اونلارنک قای یرده ن ایکنه نلکله رینی سورا- ساگز البته برنچیسى ده یرایک کوچه سینی آتایدیر، 2 نچیسى بایزید دا یاشایدراغلیغینی، 3 نچیسى اسکى شهرده ن ایکنه نلگینی سویله یدر؛ 4 نچیسى ده بولغارستاندان ایکنه نلگینی بیلدیره در. بوندان تورکیه نک «ده یرایک»، «بایزید»، «اسکی شهر» وه «رازغراد» دیگن شهرلرینک لیسته سی توزوله بیلیرمی؟ طبعی، بو ممکن ایمهس.

روس ئەتوغرافلاری دا طبقی بونک که بی بزنی کولدورویچی خطالار ایشله یدرلر. اونلارنک عینی یاگلیشلارینی زکی بیکده تکرار ایتهدر. بو ایسه آرتق کولورنک بر حال ایمهس، اویات بر نهرسه در.

زکی بیکنک استانبول دارالفنونده تورک تاریخی کورسوسینی اشغال ایتکن بر آدم بولووی وه اونى بزنگ تاریخمزنک معتبر بیلگیچی دیب حساب ایتولهری بو اویاتلقنک درجه سینی بر آزدا آرتیرادر. چوقای اوغلی مصطفی

* * *

قیزیک ایمپه ریالیزم صنایعی

بو کونکی تورکستان ساویت مطبوعاتینک ائک کوب یازدینی وه تورکستانده کی ساویت روسیه سی آگه تله رینک ائک کوب سویله دیک- لهری نهرسه لرنک بریسی صناعتله ندریش سیاستی وه بو یولداگی بوتوقلاردن.

فلان یرده فلان زاوودنی سالوب بشیردیک. فلان یرده فلان فابریق، قومیناتی سالوب بتیرمهک اوزره مز. فلان ستروینی سالیغیا باشلادوق. صنایع استحصالاتی یوزده بو قادار آرتدی. بونلارنک هممه سی له نین ملی سیاستینی توغری تطبیق ایتمه کده بولغانلیغمزنی کورسه تهر. مه نه بونلار بو ساحه ده کی ساویت پروپاغاندا سینک آنا خطلاری.

بر قانچا زاوود، فابریقا قومیناتلارنک سالغانلیغی توغری. بونک له نین ملی سیاستینک عیناً تطبیق ایتلمه کده بولغانلیغینی کور- سه تیشی ده توغری. فقط بونلارنک هممه سی ده تورکستاندا تورکستان خلقینک منافی بله ن او یغون، توغرو بر ملی سیاست یوروتیلمه کده بولغانینی کورسه ته آلمایدیر. ایش بر نیچه فابریق سالغان بولوش

بلەن گە يېتمەيدىر. اۈنك اقتصاى ، سياسى ماھىتى ، اۈنك تور كىستان خلقى اقتصاى تورموشى نقتە نەزەردەن نىمە دىمەك بولغانلىغى ، تور كىستان خلقىنى مىلى اقتصاى منافعى بلەن قانداى مناسبتە تورغانلىغى تىكشىرىلىشى كىرەك.

شۇ قىلارنى باشدا ياق سولەش كىرەك ، كە ساۋىت آگە تىلە . رىنك باقىرىپ چاقىردىقلىرى ، موجودىنى بىز كە دە يوقارىدا قبول ايتىدىگىز بىر قانچا مۇسسەلەر اكشرىتنك اىلك سىرادا ساۋىت روسىيە . سىنك عمومى پلان خوجالىق سياستىنك تور كىستانغا يۈكە تەكەن وظىفەلەرنى تولدوروش ايشىگە خىدمەت ايتەدركەن ماھىتەدەر . بو . كۈنكى تور كىستان صنایىنك اكشرىنى تىشكىل ايتكەن پاختا ، ماى ، اىپەك زاۋودلارى ؛ يۈك يۈرۈدرغان ، تىرى قورۈتادىرغان مۇسسەلەر ، بونلار بوتونىسى شۇ ساۋىت سرمايەدارلىغىنك مقصدىغا خىدمەت ايتۈچى مۇسسەلەردىن . سالنا باشلانغاندىن افتخارلارلا بىتەن ايتىلمە كەدە بولغان «چىرچىق ستروى» دا ساۋىت پاختا سياستىنك احتىياجى بولغان ياساما ، كۈنكى يېتىشترمەك اۈچۈن قورۈلما قدا بولغان بىر مۇسسەدەر .

ساۋىت صنایى وە عمومىتە اقتصاى سياسى تور كىستاننى روسىيە يەككى «دولت سرمايە» بازارندان آسىلى بىر حالغا كىرىتمە . كىچى بولادىر . بىر كىرە بو اوسوشدە بوتون تور كىستان خلقى صنایى اۈچۈن حاضر لانغان محصولاتىنى كىچىرىپ حىيات امكانى قازانا بىلمەك جەھتەدەن روسىيە سرمايەسى كىفىگە باغلانغان بولادىر . ايش بو قىلار بلەن كە يېتمەيدىر . تور كىستان خوجالىغى روسىيە سرمايە . دارلغى اىمپەريالىزمىنك كۈن كۈندەن اوسوب بارا ياتقان طلبىنى تامين اۈچۈن يالغىز اۈزىنك خوجالىق منافعندان ، اقتصاى نەزىراتىنك قبول ايتە آلمانا باجغى درجەدە فداكارلىق ايتەك مجبورىتندە بولو . نىمىقلا قالماسدان بو يۈزدەن تور كىستان خلقىنىك سياسى ، اجتماعى ، حرئى حىياتىدە تەلەكە گە توشمە كەدە .

تور كىستان پاختا ايكىنى ، پاختا ايكىنى بلەن علاقه دار خام مال

حاضر لاش مۇسسەلەرىنك اوسوشى نىسبتە اۈز خلقىنىك آغزىندا كى گە كەمە كەندەن فداكارلىق ايتەمە كەدەر . بونك روسىيە «دولت سرمايە» دارلغى اىچىن اقتصاى بىر مناسى بولغانى كەبى روسىيە اىمپەريالىزمى اۈچۈن سياسى بىر معناسى باردىر . بو سياسى معنا بىلكەدە اۈك مەھمىدەر . چۈنكە كۈندەلك اۈكە كى جەھتەدەن باشقاسىغا بالخاصە قارشوكو . رەش يۈرۈتمەك مجبورىتندە بولوندىغى بو قوتكە باغلى بولغان بىر مملكت اۈز ارادەسىنى سولەش وە اۈنى ايشكە آشىرىشدا سىرست بىر مملكت قىلار بولالمىدەر . طىعى حىيات اىپى دوشماتىنك قولندا بولغان بىر ملت نە تاۋشىنى ايتەدىكى كەبى چىقارا وە نەدە ايتەدىكى كەبى بىر آدمىم آنا آلۈر . بونكچۈن دە تور كىستان مىلى اقتصاىدا سىتنك باشندا ، اىمىدىلك ، تور كىستان خلقىنىك اۈز چىگەرەسى اىچىندە يىتەشكەن غاللابلەن تامين ايتىش مسئلهسى تورادىر . بو بولسا ساۋىت روسىيەنىك پاختا وە اۈنكە مەربوط صنایى سياسىگە بوتونلاى قار . شۇدەر . بىز 1918/19 يىللاردا كى مىليوندان زىادە تور كىستاننىنك باشىنى يىگەن «ساۋىت آچلىق سياسىسى» وە بو سياسىت آرقاسىدا ساقلانوب تەككىم ايتىلگەن تور كىستاندا ساۋىت روسىيە حكمرانلىغى مسئلهسىنى وە بو كۈن باشلانغان ايكىچى آچلىقنى كۈز آلدىغا كىتىر . سەك تور كىستان خلقىنىك اقتصاىدا ، سياسىت جۈدە مەھم وە اۈ خلقى اۈچۈن حىياتى بىر ماھىتى حائز بو طلبىنك نە دىمەك بولغانلىغىدا بوتون آچىقلىغى بلەن آڭلاغان بولامىز .

وقتىلە چار مىنستىرى قىرۈوشە بىن تور كىستاندا پاختا ايكىنى ، عمومىتە اۈ بىردە يۈرۈتۈلەدرغان مستىلكە سياسىتى مسئلهسى اۈستىدە يازغان اثرىندە اۈز وىطنداشلارىگە خطاباً «اۈنوتماسلىق كىرەك ، كە تور كىستاندا يىتەشكەن ھەر پۈط بوغداى روسىيەدە سىبىرىا بوغداىغا رقىبىدەر . تور كىستاندا يىتەشكەن ھەر پۈط پاختا بولسا آمىرىقا پاختاسىغا رقىبىدەر . بىز اۈز صنایىمىزنى خام پاختا بلەن تامين ايتىش اۈچۈن ھەر يىل يۈز مىليونلارچا آلتون سومىمىزنى خارچەكە بىرەمىز .» بوندىن

باشقا «توقوما صنایعمنك آمریکا پاختا مستحصللهرينك اراده وه آرزوسیهگه باغلیقلقدان قوتقاریش کیرهك» دیگن ایدی. مهنه ایدمی موسقوا حکومتی چار مینسترنک بو پروگرامینی حرفی حرفیگه تطبیق ایتمه کدهدر. تورکستاندا «روسیه وه سبیریا بوغداپیغا رقیب بولورلق بوغداپی یوق؛ تورکستان پاختاسی ایسه یالغز آمریکا پاختاسیغاغنه ایمهس، حتی اونیگله برابر مصر پاختاسیغا رقیب بولورلق درجه گه یتیشدی.

بر آن اوچون بو جهتهلهدن صرف نظر ایتمه توروب صرف صنایعک اوزینی قولغا آلوب قارایدوغان بولساق دا عینی نتیجه گه کیلیب چیقماز. تورکستان خلقینک فقر وه ضرورت، سفالت وه آچلیغیغا سبب بولغانلقدان باشقا بر معنا أفاده ایته آلمانغان پاختاچیلق وه اونیگله مربوط یاریم فابریقات صنایعی روسیه ده گی صنایعی انکشافک سرعتیگه کوب گنه تأثیر ایتمشدر. بو تورکستان خوجالغی محصول لاتی یارده می بله ن ترقی وه انکشاف ایتمه کده بولغان روس صنایعی طبیعی ههر پیرده بولغانی که بی تورکستان اصنافینک حیات منبعینی قولندان قاقمشدر. بر خلق خوجالغی بازارندا عصری مفهومده قورولغان مؤسسه لهر او خوجالغینک عینی جنسدهن ایسکی عنصر لاری ایله قارشولاشنچا طبیعی نتیجه بو ایسکیمش عنصرلارنک انحلالیدر. بو حادثه بوتون خلق خوجالقلاری انکشافی تأریخنده کورولمش بر نهرسهدر. فقط بو انحلال ایتمش خوجالق قوللارندان آچقدا قالغان خلق طبقه لهری ایسه موفقیتلی چیقغان یه گی عضویت ایچنده اورناشوب یالغز ایشلهش اصوللهرینی وه قازانیش فورملارینی آلیشترغان بولورلار. تورکستاندا ایسه وضعیت بوتونلای باشقاچادر. بو تورکستان کاسبهلرینک حیات منبعینی قولندان قاقوب اوسمه کده بولغان صنایع تورکستان خلقی وه خوجالغی اوچون بوتونلای یات بولغان بر محیطده انکشاف ایتمه کدهدر. جنسلهدن قطع نظر ههر قانداپی بر سائمه ایله تورکستانغا کیلیب قالغان وه کیتریلمه کده

بولغان مؤسسه لهده اوزلهری بله ن بر گه روس ایشچیسی کیتیرمه کده لهر. دیمهك بو قادار گنه سندهن ده تورکستانلیلار اوچون سربست استفاده امکانی یوقدر. اونگچوندن تورکستاندا ساویت صنایع سیاستی بوتوقلارندان بحث ایتمه یاترلار بو مؤسسه لهدن تورکستانلیلارنک نه درجه ده استفاده ایته بیلمه کده بولغانلقلارندان بحث ایشکه یاقین دا کیلمه یدرلهر. بعضی دائره لهر گه کیریپ قالغان تورکستانلی ایشچیلهرنک حیات وه سرگذشلهری بولسا قسماً «باش تورکستان» یتلهدن او قوچیلاریمز غادا معلوم.

بو کونکی ساویت صنعت سیاستی بر طرفدان یوقایدن، دید- یگمز که بی، روسیه خام مال سیاستینی قوتله ندیرمهك قورالی بولسا ایکنچی طرفدان روسیه نک تورکستانلیلارنی اوز قولی آستندا تو- توب تورایلمه سیگه یاردم اوچون آلغان واسطه لارنک بریدر. او بوندان باشقا تا ایسکیدهن پیری کیلمه کده بولغان مهاجر کیتیش سیاستی اوچوندن استفاده ایتمه کدهدر. بوتون صنایعی مؤسسه لهر وه اونلارنک اطرافدای بو یوک شهرلهر روسیه دن یه گی کیتریلمه گن مهاجر ایشچیلهر بله ن تولدورولمه کدهدر. وقتیه چار مینستری قریوشه یین «سبیریا ده حقیقی بر روس سبیریایی یاراتیلدیگی که بی تورکستاندا حقیقی بر روس تورکستانی یاراتماق لازمدر» دیر ایدی. بو کونکی قیزیل روس ایمپریالیستلاری دا قوللارندا بولغان بوتون وساطتی او جمله دن بو صنایع مسئله سینی ده مهنه شو قارا مقصدنک تحقیق اوچون قوللانماقدالار. بونگله یالغز حیات منبعدهن آیریلب سفالت دیگن ییگه ایرغیتیلمش وساطتسز قالمش اهالی طبقه سینک مادی حیاتی گنه ایمهس بوتون تورکستان خلقینک ملی اقتصاد دی، اجتماعی، حرثی وه سیاسی حیاتی تهله که قارشوسندا قالادر. مهنه بو قیسقاغنه ایضاحات آچیق کورسه توب تورادر که روسیه سیاستینک بوتون تارماقلاری که بی بو، حقیقی ملی، اقتصادی سیاست نقطه نظرندن توشونولغان صنایع بله ن قطعاً علاقه وه اوخشاشلغی

بولماغان، «صناعتلەندیریش» اسمی بیریلگەن قسمنی دە نە تورکستان خالقینک عمومی ملی خوجالغی منافعی وه نەدە تورلو اهالی طبقە-لارینک صنفی وه آیریم احتیاجلاریلە اوپوشا بیلەجەك بر شکل وه ماهیتدەدر.

تورکستان خلقی نە روس مستملکه سیاستیگە یاردامچیلیق ایتە-درگەن وه نەدە روس ایشچیسی بلەن تولغان بر صنایع ایستەیدر. او اوز محیطندە اوزیگە حیات وه ملی انکشاف امکائی بیرەدرگەن بر صنایع طلب ایتەدرکه بونی یاراتاجاق بر سیاست یالغز ملی مستقل تورکستانداگە بولا آلور. بزده مەنە شو تورکستان خلقینک اوز یورتندە، سربست یاشاب اونوب اوسوش امکائی حاضرلایدرغان بر سیاستگە توغری ملی سیاست وه بو سیاست آرقاسندا تورکستان خلقینک اوز مالی بولوب یتشکەن صنایعگە ملی صنایع آتی بیرەمز. تیمور اوغلی

* * *

تورک غازیتاچیلغی (*)

VII.

1869 نچی یلی استانبولده «کوکب شرقی»، «وقایع ضبطیه» «میز» وه «بصیرت» نام غازیتا لاردان باشقا یەنە ایکی یەگی غازیتا چیقمشدر: بونلارنیک بری عاشر افندی تاماندان چیقاریلغان «حدیقه» در اولچە هافتالق ایگەن سوگراراق، کونده لک غازیتاغا ئەیلەنگەن «حدیقه» باشلانغیچدا بویوک وه کینچە لک کیچیک قطعەدە چیقمشدر. بر آراق توختاب قالدی. صنایعک یوکسەلشیکە عائد جدی وه علمی یازیلار نشر ایتکەن بو غازیتا وضعیتنگ ایجاییگە کوره مندرجه سینی اوزگەرتیب تورغان بولسادا 64 نچی سانی چیقدیغی زمان محرری ابوالضیاء افندی حکومت تاماندان توتولوب. (*) باشی «یاش تورکستان» نك 28، 30، 31، 32، 33 وه 34 نچی سانلارندادر.

— 28 —

سورگون قیلندی وه «حدیقه» یەنە توختاب قالدی. 1873 ده بو غازیتا عاشر افدینگ اورونوشلەری آرقاسندا قایتادان چیقمشدر.

«حدیقه» بیتلەرنده یوقاریدا ذکر ایتلگەن ایکی محرردەن، باشقا شاعر نامق کمال، احمد مدحت افندی وه شمس الدین سامی بیک (*) لهرنگ یازیلاری اوچراتیلیر.

تەئودور قصاب (Theodor Kasab)

افدینگ هافتالق کولگو

شاعر نامق کمال

غازیتاسی «دیوژن» ده 1869 ده چیقمشدر. بو «دیوژن» («Diyojen»)، اولچە فرانسزچە وه رومچە اولاراق نشر ایتلمە کده ایدی. بو، تورکچە ایلک مستقل کولگو غازیتاسی سانالادر. یازیلاری، رسم-لەری وه 120 ساندان سوگرا کوروله باشلاخان قاریقاتورلاری

(*) شمس الدین سامی بیک «حدیقه» غازیتاسیغا قاتناشا باشلادیغی چاغدا، 1873 ده، 23 یاشاق بر اوسپورون ایدی. وقتیلە تورک حکمرانلغی آستندا بولغان طرابلس غریبە، تورکچە عربچە اولاراق چیقاریلغان «طرابلس غرب» ایله 1876 ده استانبولده چیققان «صبح» وه 1878 ده نشر قیلنغان «ترجمان شرق» دیگەن غازیتا لارنگ باش محرری بولغان سامی بیک بر نیچە تورک-مجموعەلارینادا باش محررک ایتمشدر. سامی بیک یالغز تورک غازیتاچیلغندا ایهس، عمومیتلە تورکچیلک بیلیم سا-حه سنده مهم بر سیمادیر. قاموس الاعلام، قاموس فرانسوی وه قاموس ترکی کئی قیمتلی اثرلەر یاراتقان بو ذات تاریخ وه طبیعیات بیلیملەریگە، تدریسات هم تحریرات اصوللاریغا دائر بر کوب قیمتلی کتابلارلە تورت تیاتروکتائی یازمش وه فرانسزچادان یش رومان ترجمە ایتمشدر. بو رومانلاردان بریسیده هوغوگ «سفیلهر» یدر. مرحوم سامی بیکنگ بوکونگەچە باسیلمای قالغان اثرلەریده کوبدر.

— 29 —

«دیوژن» او قوچیلارینی بارغان ساری کویه تر گن ایدی. ته تودور قصاب بر یازیندا بو غازیتانگ اوزیگه مخصوص معاشلی محرر-لهری بارلینی بیلدیره در. «دیوژن» نشر ایتدیکی بر قاریقاتور یو-زندهن ایکی آی اوچون توختایلیب، اوندان سوک چیقماي قالغان.

1870 ده رشدی افندی «حقایق الوقایع» وه محمد توفیق

بیک «عصر» دیگن غازیتانی چیقاردی. 617 نچی ساندان سواگرا فلیپ افندینگ اداره سیگه اوتکهن «حقایق الوقایع» جدی یازی-لاردان زیاده آلمانیا فرانسه اوروشیغا عائد خبرلار تارقاتانیدان زمانینگ اوزون عمرلی بر غازیتاسیدر. سیاسی بر غازیتا بولغان «عصر» نگ جمعه کونلهری قوشومچا اولاراق کیچیک بر اکلنجه نسخه سی ده چیقاردی.

1871 ده ایسه «لطائف آثار» نامندا «اکلنجه و اضحوکه یه

دائر غزته» ایله «عبرت»، «دور» وه بونی متعاقب «بدر» دیگن غازیتالار چیقمشدر.

شاعر نامق کمالنگ باش محررگی ایله چیققان «عبرت» کونده لک سیاسی بر غازیتا ایدی. 1288 هجری (1871) 1 حزیرا-نده چیققان 1 نچی نومروسینگ باش صحیفه سی یوقاریسندا «عبرتگ ایکی ماهد نبروتد چیقماماسی جانب حکومت سینه دن او قدر مدتله تعطیل ایدیلمه سندن ایدی» دیب یازیلغانغی بو نسخه سینگ ایلك نومروسی بولماغانغینی کورسه تهر. «عبرت» نگ یه نه شو سانداغی باشلانغیچی مفهومی او زمانغی محررله رنگ اوز مسلکله ریگه قارا-شلارینی وه غازیتاچیلارینگ مطبوعات نظامنامه سیغا نه درجده رعایه قیلماق مجبوریتنده ایکنلکله رینی آچیق کورسه تهر گنیده ن-تو-به نده اوزیچه کوچوره من:

«ذاتاً کتابت مسلکندن یتشمش اولدیغمز کبی ألمزدن گلد-

یگی مرتبه وطنه بر خدمت ایتمکی و تعیشمزی دخی بو یولده آرامغی آرزو ایلدیگمزدن و مطبوعاتی مملکت مزجه بو مقصدلری استحصال ایچون ائک بیوک واسطه کوردیگمزدن بر غزته نشرینه قرار ویردک و یگی بر غزته تأسیسه ملکمزده مطبوعاتگ ترقیسه دخی بو صروده بر خدمت ابرازینه موفق اوله دیغمز ایچون بر مدت معینه ظرفنده عبرتگ اداره تحریریه سنی درعهده ایلدک.

اعتقاده مزجه بوراده غزته لرک ائک بیوک وظیفه سی خلقمزه قواعد سیاسی و ترقیات مدنییه متعلق معلومات ویره نکر. بناء علیه ألمزده اولان اقتدار عاجزانه یی اساساً بو خدمته صرف ایده جگز. مع مافیه حوادث اعطاسندا دخی قصور ایتیمه جگز. ائک مقدس بیلدیگمز وظیفه دخی مطبوعات نظامنامه سینگ مساعد اولدیغی درجده طوغری سولمکدر.

مدیر محرز
ماهر توفیق نورز
محرر محرز
محرر رشاد
محرر اول کمال.

17 آوغوست (1871) ده

چیققان وه «حوادث پولتیقه، ادبیات، لطائف، فنون، مالیه و امور تجاریه دن بحث ایدر یومی غزته» بولغان «دور» نک آنجاق بر کونلک عمری بولغان. بو غازیتا-نگ باش محرری احمد مدحت افندی تورت هاقتا سوگرا، 14 ایلولده قایاتیلغان «دور» نک اور-

احمد مدحت افندی

نیغا «بدر» دیگن بر غازیتاچیقاریب بو صورتله غازیتاچیلق مسلکینی دوام ایتدیرمشدر. احمد مدحت

افندی تورك غازيتاچيلغندا مهم خدمتلەر كورسه تکهن معروف بر شخصيتدر. غازيتاچيلق ايشلهر يگه جانندان بيرلگه ن وه غايت تير-يشقان بر محرر ایدی. مسلکداشلارندان بری تامانندان «يازی ماکنهسی» لقبینی آغان مدحت افندیگه تورك محررلهری «خواجه اول» ميز ديدرلهر. «دور» بلهن «بدر» نگ امتياز ايگهسی محمد جودت بيگ در.

1872 ده «ديورن» ايگهسی ته ئودور قصاب افندی تامانندان «چنغراقلی تاتار» (*) وه «خیال» اسمنده ايکی کولگو غازيتاسی چيقاريلمشدر. ايکيسی ده هافنادا ايکی تايقير چيقاريليردی. ته ئودور قصاب افندیگ کولگو غازيتا لارنداغی يازيلاری آينقسا «خیال» دا باسيلب تارقا تيلغان قاريقاتور لار حکومت وه مطبوعات آمر لارينک سيگرلهر يگه کوب توقونغاندر. اونگچون زمانينگ بوتون غازيتا لاری که بی ته ئودور قصاب افندیگ کولگو غازيتا لاری دا قيسقا عمرلی در. «خیال» غازيتاسينگ قاپايليشی او قوچيلارغا شول طرزده يلديريلمشدر:

«آلديغيز بر احترامنامه اوزرينه شيمدی عالم فانيه وداع ايتمکلگمز لازم گليور. الله رحمت ايله سين ايی آدم ایدی ديگر. صاقين آغلامايگر. گولگر. بو دنيا کيمسه يه باقي دکلدر. جانم بو غازيمه گلش اولديغی حالده بيله هر کسه سلامده قصور ايتمک ايشتم. ايشته سسم قيصيلمغه باشلادی. جا... نم... چي... قين... يور... چي... دی!»

(*) 16 محرم 1290 ده چيققان «سراج» غازيتاسينگ «شئونات» صحيفه سنده. گی «ديورن غزته سنه بدل چنغراقلی چاوش ناميله موسيو تودور قصابگ چيقاره جني غزته نگ نامی (چنغراقلی تاتار) ه تحویل اولمش و يقينده نشر ايديله جکمش» ديگن قيسقا بر خبردهن بو غازيتانگ اولچه «چنغراقلی چاوش» ناميله چيقاريلماقچی بولغا. بلغی آگلاشيلماق اقدر. بو خبرنگ نه درجه ده ايسکيلگيني «چنغراقلی تاتار» نگ 24 مارت 1289 دهن چيغا باشلاغانغی آنق کورسه تدر.

1873 ده ابوالضيا توفيق بيکنگ باش محررلگی آستندا «سراج» نامندا کونده لك سياسی بر غازيتا چيقمشدر. بو غازيتانگ قانداي مقصدله چيقاريلغانغی باشلانميشندا شوندهی خلاصه قيلنمشدر: «سراج بر واسطه در که ايجادی ظلمت ايچنده رهبر اولمق ايچوندر.

مملکت مزده ايسه غزته چيلق عالمنگ کيجه لرمز کبی حالا قارا گلک اولمسی بويله بر واسطه توربه احتياج گوسترر ایدی. آنگ ايچون بزده بو نامی اختيار ايلدک. لطف حق ايله روزکار دن مصون قالورسه کندي عالمنده ضيادار اولمقغی مأمولدر.»

«سراج» ايلک نومروسينگ باش صحيفه سنده «مطبوعات نظام نامه سی» باشلغی ايله باسدیغی بر مقاله سنده، او زمان تورکيه ده جاری مطبوعات نظامنامه سينگ اوزگه رتيليشی کيره کلگيني آغا سوروب از جمله شو سوزلهرنی يازادر:

«فؤاد پاشانگ برنجی صدارتمده ایدی که اوتوز بش ماده دن عبارت بر مطبوعات نظامنامه سی تنظيم اولنهرق غزته لرنگ هر تورلو حرکاتی اقتضای زمانه کوره تحديد اولنمش ایدی.

بو نظام تاریخ اعلانی اولان 2 شعبان 81 (1864) دن اعتباراً درت سنه مرعی الاحکام اولهرق دوام ایلدی. وقتا که مملکت مزده مطبوعاتنگ تأثیر نفوذی کورلمکه باشلادی. آنکده احکامی قرار نامه عالی نامندا بر پوشیده آلتنه آلتدی. ايشته او کوندن بر پدر که مطبوعات عثمانیه ايکی آموزينه برر چکی طاشی اصلمش کبی اولديغی بر دره ميخلنوب بر خطوه ایلرو کيتمکدن بشقه بلی دخی بو کيلهرک صرتی اوستنه دوشمکه مجبور اولدی.

مطبوعات بويله بر بار عظیم آلتندا زار وزار اولمقده ايکن ينه آره صره کندي دردینی اونوده رق وطنگ خیری، امتگ منفعتی ايچون هر تورلو وصایایه حصر لسان ايتدکچه گاه پوشیده نگ بر

اوجيله آغزی قپادیلور گاهیجهده راحت دوشگنه یاتمش موتا کبی پوشیده ایله اوزری اورتیلور ایدی...

معلومات که مطبوعات هر یرده زمانه برابر گیدر. هیچ زمانی و زمان ایله برابر تجدد شأندن اولان فکر انسانی جریان طبیعیسندن منع ایتمک قابل اوله یلورمی؟

مطبوعاتک ظهوریله برابر محوینه تشبث اولنمی مملکتیزک مخصوصاتندن دگل، هر یرده اتحاد اولنمش بر تدبیردر. از جمله بوندن طقسان سنه مقدم فرانسهده غزته دستکاهلرینی آلدنه تفنگله برر صالداات بکلردی. شیمدی ایسه ینه او فرانسهده بیگلرله غزته حکومتک باشی اوجنه کچمش افعاله نظارت و خطیاتی مؤاخذه ایله مشغولدر! بوگا ایسه تعجب دگل اتباع ضروریدر. چونکه دنیاده تحول طبیعیدر...

1874 ده «تباترو» (ایگهسی Agop Baronyan)، «لطیفه»

(ایگهسی زکریا افندی)، «شفق» (ایگهسی Mihalaki) وه

«قهقهه» (ایگهسی علی افندی) دیگه ان کلنجه وه کولگو غازیتا-

لاریله «بولیتقه، تجارت، مالیه و نافع غزتهسی» اولاراق «شرق»

(ایگهسی Bordiyano) ههمده زمانینگ اؤ بویوک رسملی غازیتاسی

سانالغان «مدنیت» چقمشدر (*). امتیاز ایگهسی وه ادارهمدیری

عارف افندی بولغان «مدنیت» کورونوش وه مندرجه اعتباریله

غازیتادان زیاده بر مجموعهغا اوخشار ایدی. یازیلاری وه رسملهری

آراسندا او زمانغی دولت کیشیلهریله آزا-سیرا بعضی محررله رنگده

رسملهری وه ترجمه حاللاری کورولهدر. «مدنیت» نگک باش

(*) سلیم نزهت بیک، «لطیفه» نگک 25 نچی سانندا ذکر ایتلگه غازیتا اسمله-ری آراسندا «قمر» نامندا بر غازیتانکدا بارلغینی وه «تباترو» نگک بر نسخهسند

Antuvan افندینگ او غازیتانگ ایگهسی اولاراق کورسه تیلگه نلگینی یازادر. („Türk Gazeteciliği“ S. 63. Istanbul 1931).

محرری فائق رشاد بیک ایدی. گیریدلی لطفی بیک، توفیق بیک، میگباشی صامت بیک وه لهلی قارسکی («خیرالدین») بیک لهرده «مدنیت» غازیتاسیغا قیمتلی یازیلاریله قاتناشانلار.

(یتمهدهی) اتوقتامش اوغلی

* * *

مانجو-گو

(Man-Tchéou-Kou)

مانجوریدا یاپونیا ایله خیتای آراسندا 1931 نچی ییلنگ سه تابر آیندا باشلانغان وه مانجوریا استقلالیتینگ اعلانله نتیجه له-نگه ن محاربه یه گئی بر دوره گه کیردی. شو سه تابرنگ 15 نده یاپونیا مانجو-گونی (مانجوریا دولتیینی) رسماً تانیدی وه اونگلله دوستلق وه اتفاق معاهدهسی باغلادی. یاپونیا نکل بو خط حرکتندن همه ناراضی. خیتای، طبیعی اولاراق، یاپونیا نکل بو حرکتیگه قارشو پروتست بیان ایدی. شمالی آمریکا برله شیک دولتلهری آچیقدان آچیق ناراضیدرلار؛ آوروپا دولتلهری ده یاپونیا نکل مانجو-ریا سیاستندن ناراضیقلارینی یاشیرا آلمای توره درلر. ساویت مطبوعاتی ایسه یاپونیا ایمپریالیزمندن فریاد قیلماقدا. مهاجر روسلارنگ ده موقراتیک غروپلاری دا یاپونیا غا قارشو «هجوم» ایتمه-کده لهر. روس مهاجرلارینگ بویوک بر قسمی یاپونیا نکل بو سیاه-ستندن، گویا یاپونیا روسیه تورراغینینگ بر قسمینی تارتوب آلمش که بی سینگرله نمه کده در. روسلارنگ، اوز حکومتلهرینگ خیتایغا قارشو قاندای سیاست یوروتکه نلگینی بو درجه اونوتولاری شایان حیرت در! خیتای مملکتیگه آغر پنجه سینی برنچی دفعه اولاراق باسقان اجنبی مملکت — روسیه بولغان ایدی. روسیه ختایدان مانغولیائی، آزقلا، بوتونلای تارتوب آلمان ایدی. اگرده روسیه نکل موفقیتمزلغیله نتیجه له نگه 1904-05 نچی ییلغی روس-یاپون مح-

رهبه سی بولماسایدی روسیه مانجوریانی دا تارتوب آلاز ایدی. ایندی ایسه مهاجر روسلار بردهن ختای دوستی بولوب کورونوب قالدیلار. اصل مسئله، طبیعی، ختای منفعتینگ روسلار اوچون قیمتلی ایکه. نلگنده وه مانجوریانگ ختای قول آستندا قالوونی ایسته گه نلکله. رنده ایمهس، بلکه مانجوریادا آرتق روس ایمهز یالیزمیگه نهایت بیریلوونده وه او بیرده یاپونیا سیاسی قوندینگ آرتوب کیتته یاتقاندادر. بز مانجوریاداغی یابون-ختای سوغوشی حقنده بز نیچه تاپقیر یازارکن بو سوغوشا عائد نیلگیلی بر نقطه نظر بیان قیلماسدان یالغز ختاینگ بو قطعه سنده یوز بیر گن وقعه لهرنی بیطرف بر صو-رتده آگلتماقعا تریشقان ایدک. «یاش تورکستان» نگ کیله چه ک سانلارندا بز او قوچیلاریمزنی ختای مملکتینگ اجنبی دولتلهر تاما-نیدان پارچا-پارچا ایگه لله نووینگ قایغولی تاریخچاسی وه مانجوریا، مسئله سینگ تاریخله قیسقاچا تانیشتیرماقعا تریشارمز.

حاضرچالق بز مانجو-گوغا قاراش نقطه مزنی بیلدیریب اوته. مز بوراده نقطه نظریمننگ نه ختاینگ، نه ده یاپونانگ سیاستیگه قطعاً تأثیری بولمایدراغلیغینی سویلهب اوتوروش آرتقچادر. لکن، بوتگنده مسئله لهرگه قارشو بزنگ بیلگیلی بر نقطه نظریمز بو-لووی کیره ک.

مانجوریا مسئله سنده وه مانجو-گونگ قورولوشی حقنده بر فکر بیان ایتهرکن بز تورکستانلیلارنگ مه نه شو اساسی حاللارنی مطالعه قیلوویمز لازم؛ عجباً مانجوریا، ختای ملی تورباغینگ آیر-یلماس بر پارچاسیمیدر؟ یوقسا او ختای بله یالغز دولت آداره سی برلگی جهتندن گنه باغلانغان اوز باشیغا آیریم بر ملی اولکه میدر؟ مانجو خلقی ختایلاردان باشقا بر خلقیمیدر وه بو خلق کتله سنده، یاخود اوگا رهبرلک قیلیب تورغان ملی منور زمره سنده ختای قول آستندان ملی قورتولوش حرکتی بارمیدر؟

مانجوریا مسئله سنده بزنی باشقا تورلو هیچ بر فکر قیزیقتر-ماید. اگر مانجوریا آیریم بر ملی اولکه وه مانجولاردا ختایلار-دان باشقا بر خلق بولوبدا، ختای مملکتی وه ختایلار بله ن — مثلا اوقراینا، قافقاس، تورکستان وه باشقا غیر روس اولکه له رنگ روسیه بله ن برله شتریلگه نی وه بختسزلقعا قارشو هه لی هم برله-شتریلگه ن حالدا قالا کیلمه کده بولغانی کبی — یالغز دولت آداره برلگی جهتندن باغلانغان بولسالار بزنگ سیمپایمز البته مانجو-گو تاماندا بولادر وه بولمالیدر.

یاپونانگ مانجوریا مسئله سنده توقان سیاستیگه کیلگونچه — آچق سویله یلک — اوزیمزده قایسی بر دولت بولسا بولسون، روسیه بویوتوروغندان ملی قورتولوشمز اوچون بزگه یاردهم قولینی اوزاقتانی تقدیرده اونی قبول ایتمه سمی ایدک؟

الته قبول ایتهدک.

تورکستان ملی حرکتی تاریخدا اجنبی دولتله ردهن یاردهم سوراماقدان عبارت بوندای بر وقعه بولوبدا اوتکن: بزنگ ایسکی ملی تشکیلاتمز آوروپا دولتله ریگه مراجعت قیلیب یورتمزنی اسارت آستینغا آغانلاردان قوتقارو حرکتمزده بزگه یاردهم بیره لرینی اوتونگن ایدی. بو مراجعت، ایسکی تشکیلاتمزنگ رئیس چوقای اوغلی مصطفی بیک تامانیدان وهرسای قونفره سیغا بیریلگن رادیئو-تلغرامدان عبارتدر («یاش تورکستان» نك 32 نچی سانغا باقیلسین). لکن تورکستان اوچون نه اوگا یاردهم بیریشگه قادر یاقین بر قومشو، نه ده اونک ملی قورتولوشی بله ن قیزیققان اوزاق بر «دوست» تاپیلا آلدی.

مانجوریا مسئله سی اوستنده کی محاربه هه لی هم بیتمه گن. یاپونیا-مانجوریا اتفاقینک باغلانوی بله ن منفعتی خللدار بولغان دولتله رنگ بارچاسی دا غیمیللاشیب وه بردهن برگه ختای توربا-

غیننگ قول تاقیزیلما سلغندان بحث ایتیب قالدی. دقت بله ن باقیدنی
زمان اصل مسئله نك ختای حاکمیت حتی وه اونك تویراغینك قول
تاقیزیلما سلغی اوستنده ایمهس، ختای دوستلارینک اوز خصوصی
منفعتلری اوستنده ایکه نلگی کورونه در.

فی الحقیقه، روسیه 1912 نچی ییلدا بوتون دونیا کوز آلدندا
ختایدان مانغولیاننی آریب آلوب اونگلله «دوستلق معاهده سی»
باغلادنی وه بو ختای اولکه سیننی اوز مستملکه سی حالغا ئه یله تر-
دیگی زمان نیچین بوتون دونیا بر تاووش دا چقارما دی؟ مگر ساویت
حکومتی ختاینک بو تویراغیننی «مستقل مونغولیا خلق جمهوریتی»
پرده سی آستندا بالفعل ایگه لله ب آلمانمی ایمش؟

مانجوریا، ایسکی ختای دولتنده اوزیگه مخصوص بر اؤرون
توتار ایدی. او قطعه غا، ختای ایمه راتورلارینک نشئت ایتدیگی
«مانجو» خانه دایننگ خصوصی ملکی که بی باقیلار ایدی.

بوندان بر نیچه ییل اول مانجوریا مختار حکومتی باشلوغی
بولغان چان-سو-لین، مستقل بر مملکت حکمداری صقیله مانجوریا
تامانندان 1924 نچی ییلدا ساویت حکومتی بله ن معاهده باغلادنی
زمان نیچین هیچ بر دولت — او جمله دهن ختای مرکزی حکومتی
— هیچ بر پروتست بیان قیلما دی؟ مگر او زمان ختای حاکمیت
حقی غا ضربه اورلما غانمی ایدی؟

مسئله، یوقاریدا دیدیکمز که بی، ختای ختینگ مدافعه سی
اوستنده ایمهس، بلکه هر دولتنک اوز خصوصی منفعتیننی کو-
زه تمه سنده در.

مانجوریا پهك بای بر اولکه در. بونک اوستیگه ساری ده گز
وه یاپون ده گزله ریگه یاقین بولغان جغرافی وضعیتیه ده اوننی «او-
زاق شرق مسئله سی» نده داها نازیك بر «سانجیقلی نقطه» غا ئه یله.
نهرمه کده در.

بو پیرده بالخاصه برله شیک شمالی آمریکا دولتلری وه روسیه

اوچون ایگ قورقولو رقیب بولغان یاپونیا تأثیرینک آرتما سی دا
مانجوریا مسئله سیننی قینلاشترما قدا در.

حقیقتده حاضرغی دیپلوماتیک محاربه، ختای دوستلارندان
هیچ بریسینگ اهمیت بیرمه دیگی ختای حاکمیت حتی اوچون
ایمهس، بلکه بو قطعه ده یاپونیا نك کوچه یوو یگه قارشو یورو-
تولمه کده در.

ختاینک حقیغا حرمت وه ختای تویراغینك قول تاقیزیلما سلغی
دیگن نهرسه لهر بوتونلای باشقا مقصد لارنی اورتمه ك اوچون قوللا-
نوب تورغان بهانه لهر در.

۳

قباحت برنده می؟

به نمی طالعسزم فلکمی جانی،

آقیتدی گوزومدان بحر عمانی!

که لمه دیمی آرتق گولمه ك زمانی،

جفاننگ مسکنی بر تهك به نمی یم؟...

حق دیمه ك هزیانمی یلمه دم گیتدی،

حقیقت نهرده گورمه دم گیتدی،

گورهنی بولوب دا سورمادم گیتدی،

حیاتنگ دوشمانی بر تهك به نمی یم؟...

به ن فنا مخلوقم خلق ایدن سه نسنگ

طاعته، عصیانه سوق ایدن سه نسنگ

هر شیئی قولوگه امر ایدن سه نسنگ

فرماننگ سرسمی بر تهك به نمی یم؟...

صانعنگ صنعنده قصوری چوقسا

خالقمی مسؤلدر، مخلوقمی یوقسا!

اگرچه قباحت مخلوقدا ایسه

فناننگ آورنه گی بر تهك به نمی یم؟...

تورکستانلی احمد خاکی

آفغانستانغا سیغینغان تورکستانلیلارنک حالی حقننده

مجموعه مزنگ اوتکهن ساتندا آفغانستانغا سیغینغان تورکستان-لیلارنی چيگه رده دن ایچکهریگه بیرله شترمه ک مسئله سی اوستنده تورلو سوزلەر تارقایلماقدا ایکه نلگینی خبر بیرمشدک. بو توغوردا موثوق منبعلەر آفغانستانغا قاجیب چیققان توغانلاریمزنگ بو کونگه چه اورونلاشیب آلمان بیرلرئنه دن قوزغاتیلما یا جاقلارینی بیلدیریب، «یاش تورکستان» ننگ 34 نچی ساتندا بو حقنده باسیلغان اخبارنی توزه تیشمزنی اوتونه درلەر. بز مجموعه مزنگ بوندان اولکی نسخه-سندہ باسیلغان وه بوتون تورکستانلیلار اوچون قایغیلی بولغان خبرنگ یا گلش ایکه نلگینی ایشیتیب کوب قوواندق. آفغانستانغا سیغینغان یورتداشلاریمزنگ تینچکنه یاشاب آفغانستان خلقی وه حکومتمندہن دوستانه معامله کوره چه کلرینی امید ایتہمز.

* * *

تورکستان خبرلری

قازاغستاندا قانچا فرقه اعضاسی بار؟ — شو ییل ایول آیندا آلمانادا بولوب اوتکهن 4 نچی فرقه توپلانیشندا بیریلگن رسمی معلوماتغا کوره قازاغستان فرقه سندہ، 91736 کیشی بار ایمش. بونلارنگ 51,143 ی نامزد، قالغان 40,593 ی اعضا ایمشلەر. 91,736 کیشینگ یوزده 51,5 (یعنی یاریمسندان بر آز کوبراغی) قازاقلار، یوزده 4,3 ی باشقا تورکستانلیلاردر. دیمه ک روسلار یوزده 45 گه یاقین.

قازاغستان خلق خوجالینگ بارچا ناراولارندا 657 میگ ایشچی بولوب، اونلارنگ 225 میگ قازاقلاردر.

آوروپا غازیتلارینگ موسقووان آلوب باسقان خبرلەر-یکه قاراغاندا، روسیه مرکزی فرقه قوتتول قومیسونی بر کوب نفوذلو قومونستلارنی فرقه دن چیقارمشدر. بونلار آراسندا بوروتو ایش قو-میساری اوغلانوف وه ساویت حکومتینگ بوروتو روما سفیری قامه نله زینویه لهر بار.

بهرلین ده

آلمانادا یوکسه ک تحصیل کورگن یاش تورکستانلیلاردان دوقتور سید علی خواجه عثمان یک اوتکهن سه تابر آیینگ 16 سندہ کیچ ساعت 8 ده بهرلین مرکزنده کی سالونلاردان بریسندہ تورکستانداغی عادت وه ایریملەر حقنده آلمانچا بر معروضه او-قودى. تیگلاوچیلارنگ دیمه رلک پارسی آلمانلار ایدی. دوقتور عثمان یک معروضه سینگ قیسقاچا مفهومی „Berliner Börsenzeitung“ دیگن غازیتانگ 18 سه تابرده چیققان 439 نچی ساتندا „Sitten und Gebräuche in Turkestan“ باشلغی ایله باسیلیب چیقدی.

16 نچی اوقتوبر یکشنبه کونی توش چاغی ساعت 1 ده بهرلین ده یاشاغوچی بر قانچا اسلاملەر بهرلین مسجدیگه توپلانوب قازاننگ روسلار تاماتندان استیلا اینلگه نلگینگ 380 نچی ییلنی ایسله ب، او زمانغی اوروش چاغندا شهید توشکن تورک اسلام قارداشلاریمزنگ روحی اوچون دعا قیلدیلار.

قوشا قاریسینلار

اوتکهن سه تابر آیینک 22 سندہ أستانبولده، ملیتپرور یاشلا-ریمزدان دوقتور صالح اسماعیل یکنگ رستم یک قیزی لمعان خانمله وه اوقتوبرنگ 8 نده بهرلین ده مسلکداشمز دوقتور طاهر شاکر یکنگ رفیقمز «پاگا ملی یول» باش محرری آتاقلی ادیب عیاض اسحاقی یک قیزی دوقتور سعادت خانمله نکاحلاری عقد قیلندی. شو ایکی منور عائله اوچاقلاریغا «توغورلاری قوتلو بولسون!» دیمز.

باشقارمادان: «آئمز مجموعی» مدیری H. Nihâl یکنگ «چوقای اوغلو مصطفی بکه سوک جواب» یغا مجموعه مزنگ کیله چه ک ساتندا جواب یازیلاجاقدر.

باش تورکستان

تورکستانک ملی فورنولوئی اور وود کوره شوئی آیلن مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی یلنک ده قابر - نوامبر (ایکنچی تشرین) 1932 | 36 ساه

بو ساندا:

1 - 1917 $\frac{25. X}{7. XI}$ 1932

- 1 - بولشه ویکلر دیکتاتوراسینگ 15 ییلغی مناسبتیلہ باش مقاله
- 2 - تورک تیلی قورولتایی مناسبتیلہ ایسن تورسون
- 3 - چوقای اوغلو مصطفی بیگه سوک جواب «آسن مجموعہ» دان
- 4 - «هه قوی اوز آیاغیدان آسلیر» دوقتور صالح اسماعیل
- 5 - نهال بیگه گه نه رال قوروپاتکین جوابی! طاهر شاکر
- 6 - تورکستاندا ساویت معارفینگ کمیت وه کیفیتی تیمور اوغلی
- 7 - ساویت داخلی استقراضی (زایومی) وه اونگ
- 8 - استانبولده تورکستان کونی
- 9 - دوقتور صالح بیکنگ نطقی
- 10 - بهرلینده ایکی مهم معروضه
- 11 - دوامورامغا قولاق سال (شعر)
- 12 - تورکستان خبرلهری
- 13 - مسلمانلارغا مراجعت

Yach Turkestan

Octobre 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 35

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغری کیلگن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ ییتلهری
آچیقدر. باسیلمغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلهری:

ییلغی 4 دولار، آلتی آیلغی $2\frac{1}{4}$ دولار، اوچ آیلغی $1\frac{1}{2}$ دولار

سایغیلی اوفوجیلاریمیز

آبونه بورجلارگیزی وقتنده تولهشی اونوتمايگیز!

مجموعه مزگه تیوشلی هه تورلی یوللانمالار اوچون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

پاڻي تورڪستان

تورڪستاننك ملي فورتولوشى اوجوه كوره شوحي ايلقو مجموعو
باش محررى: چوقاي اوغلي مصطفى

1929نجى يىلنك ده قابر - نويا بر (ايكنچى نشرين) 1932 | ساره 36
ندان چيكا باشلاغان

1917 25-X 1932 7-XI

بولشه ويك ديكتاتوراسينك 15 يىلغى مناسبتيه

7نجى نويا برده بولشه ويك ديكتاتوراسيغا 15 يىل تولدى...
بو، بر نسلنگ حياتدا آز بر مدت ايمه سدر. بو زمان ايچنده
كوب حاللار اوزگه ره يىلدى. بزنگ ايسكى ملي ضيالى كوچيمز-
نگ صفلارى آنچاغنه سيره كله شدى. اونلاردان بر قانچاسى بولشه-
ويك جلادلارى تامانيدان اولدورولدى؛ بر قانچاسى سورگونلرده،
قاماقخانه لادا ايزيلمه كده. اير كينلكده قالغانلارنگ بر قسمى
قيناو لارغا چيده آلماي يه گى ترتيبه رگه بويون سونمش، بر قسمى
ده دوشمان كوچله رى تامانيدان قاپلانغان يورنده ياريم آج، آيانچ
وه آغير بر حالدا عمر سورمه كده در...

ياگا

«ملي يول»

ايدل-اورال استقلال فكريگه خدمت ايتوچى ايلق
مجموعه در. عرب حرفله ريله چيقادر.

آدره سى:

Redaction „Yana Milli Yol“ — Berlin W 56, Postfach N. 24

«امل مجموعى»

قرىم توركله رينگ استقلال فكرينى تاراتادرغان
اونبش كونك مجموعه در. عرب حرفله ريله چيقادر. آدره سى:

„Emel Medjiruasi“ str. Ardealului N. 3 - Bazargic - Romania

«برومنه»

قافقاسيا، او قراينا وه توركستان استقلاللارنى قور-
غاوچى فرانسزجه ايلق مجموعه در. آدره سى:

4, villa Malakof, Paris (16)

«استقلال»

استقلالچى آذرى محررله رى تامانيدان بهرلين ده لائين
حرفله ريله هر اون كونده چيقاريلما قدا بولغان بو
قيمتلى غازيتانى او قوچيلاريمزغا توصيه ايمه مز. آدره سى:

Berlin-Charlottenburg 2, Postfach N. 16

«قافقاسيا داغلبلارى»

شمالى قافقاسيا ملي استقلال دعواسينى تروج ايتوچى
ايلق مجموعه در. روس تيلنده چيقاريلادر. آدره سى:

Warszawa, Morszynska, 39 — Pologne

10—15 ياشلى بالالار ايندى ئولكەن كىشلەر بولوب قالد-
 يلار. اونلارنىڭ باريىسى دا بولشەويك مەكتەپلەرنى تەشكىل قىلىشقا، بولشە-
 ويك انقلابىنىڭ نىسلىدى. ۋەزىمىز ۋە اونىڭ كىلەچەكىنىڭ بوتون
 امىدى توركىيە ايله آوروپادا تەلىم آلىپ تەشكىل قىلىشقا باشلايمىز ايله
 بونلاردا ۋە بونلار آرقاسىدا تەشكىل قىلىپ ياتقان پەقەت بولشەويك مەكتەپ تەرىپىدىن
 قورقۇم يوقىدۇر. يورتىمىزدا كىت-مەكىت كىلىپ تورغان خىرلار بو
 «انقلاب نىسلىنىڭ» ۋەزىمىزنىڭ مىلى قورتولۇشىدىن عبارت بولغان
 بويۇك تىلەگىمىز بىزنىڭ بىر-بىرىگە ئىكەنلىكىمىزنى امىد ايتىشىمىزگە حق
 بىرەدۇر. يورتىمىزنىڭ مىلى دوشمانلارنىڭ توغرىدا توغرى ياقىلغىدا
 بولغان بو انقلاب نىسلى او دوشمانلارلە حەقىقىي صورتىدە كورەشمەك-
 كە بىزدەن داھا آرتۇق پىشكەن بىر حالدا. سوڭۇق قەتئىي ھىجۇم
 ساعىتى اورغان زامان بو كۈنكى توركىستان ياشلىغى دوشماندان، يور-
 تىنى خورلاغانى، قول قىلغانى ھەم اوز آنا لارنىڭ، قاداشلارنىڭ
 گناھىمىز تو كۈلگەن قانى اوچون اوچ آلدۇر ۋە دوشمان مەكتەپ-
 رىدە اىگەللىگەن بىلىم ۋە ايش تەجرىبەلەرنى بويۇك توركىستان خە-
 مىتىگە صرف ايتەدۇر.

ھەر بىر مەھاجرەلنىڭ ۋە خەسۇساً بىزنىڭ توركىستان مەھاجرەلنىڭ
 مىلى خەركىدە كى رولى غايت مەھۇدۇدۇر. بويۇك فرانسوز انقلابچىسى
 دانتون «ۋەتەننى ايتىك تاوانلارنى (اوكچەلەرنى) اوستىدا تاشوب
 بولمايدۇر» دىر ايدى. ۋەتەن، تارىخىنىڭ ياراتقۇچىسى بولمىدۇر.
 بىز مەھاجرلار ايسە فقط اونىڭ مىلى غايەسىنى تاشوبچىلاردىمىز. بىزنىڭ
 ۋەزىمىمىز يورتىمىز دوشمانلار طرفىدىن بوغۇلۇرۇلۇش بو مىلى غايەنى
 دائىمىي صورتىدە ۋە تالىباسدان تەلقىن ايتەك، بوتون توركىستانلىقلارنى
 مىلى قورتولۇش بايرىغى آستىدا بىرلەشمەككە چاقىرماقدان عبارتدۇر.
 بىز، بويۇك توركىستان مەھكۇرەسىنىڭ يەگىدەن توغۇلۇشىنى
 كورۇپ تورۇبىمىز. توركىستان ۋە توركىستان تارىخى دوشمانلارنى تاما-

نىدان ايزىلگەن بىز توركىستانلىقلار — ھەم آذربايجانلى، ايدىل-او-
 رالى ۋە قىرغىزلى قارداشلارىمىز — بوتون توركىستانلىق ياقىندان
 بىرلەشمەلەرنى لىزومىنى باشقالاردان داھا آرتۇق ۋە داھا تىرەن خىس ايتەمىز.
 بو بىرلەشۋى يالغىز توركىستان، آذربايجان، ايدىل-اورال ۋە قىرغىز
 اولكەلەرنى ياتلار بويۇتورۇغىدىن مىلى مەھۇمىدە قورتولۇقلارنى
 زامانغە خەسۇس بولۇپ آلدۇر. بو اولكەلەر قورتولماغۇچى ۋە مەستەل
 مىلى خىياتقا باشلاماغۇچى توركىستانلىق ۋە بىرلەشمەن بويۇك توركى-
 ستانلىق بولۇپ آلمىدۇر.

توركىستانلىق قارداشلار! اوز صفلارگىزنى مەھكۇم قىلىشقا تونۇش ۋە
 ھىچ اوتۇنمايغۇچى بىز يورتىمىزنى دوشمانلاردان يالغىز توركىستانلىق
 قورتۇرۇپ آلۇرۇمىز ۋە يالغىز توركىستانلىق اوز مىلى مەستەللىرىمىزنى قو-
 لىمىزدا ساقلاپ آلۇرۇمىز.

توركىستانلىق ۋە قورتولۇش اوچون!
 بوتون توركىستانلىق ايرىك ۋە قورتولۇش اوچون!
 توركىستانلىق اوچون!

* * *

توركىستانلىق قورتولۇشقا مەنسەبەتلىك

1919 نىچى يىلى باشلانغان مىلى قورتولۇش كورەشى يالغىز تور-
 كىستانلىق خەركى دوشمانلارغا قارشى سىياسى ۋە اقتصاىدى مەستەللىرىنى
 تەمىن ۋە بونى تەشكىل قىلىش اوچون لازىم بولغان چارەلەرنى كور-
 مە كەندىگە عبارت بولۇپ قالماسدان عمومىي توركىستانلىق اوزلىك،
 بەئىلگىنى كورسەتەجەك مىلى مەستەللىرىنى تەمىن ايتەجەك مەھىت
 ۋە مەستەللىرىمىز دەپنەلەمە كەمە، ايلەپلەمە كەمەدۇر.

بۇنداق بىر نىچە آي اول بولۇپ اوتكەن تارىخ قورتولۇشقا ايله
 26 نىچى سەئابىر (ايلول) دەن 5 نىچى اوتكەن قەدر استانبول دولما-
 باغچا سرائىدا تۇرۇلغان «توركىستانلىق قورتولۇش» بو عصرى خەركى

قورولوش ميداندا آتيلغان آديملارنىڭ اڭ قوتاييسيدر.

اون كون دوام ايتكەن تىل قورولتايندا تورلو متخصصلار تورك تىلىگە دائر تورلو موضوعلاردا معروضە لار او قوديلار. تورلو مشهور شخصيتلەر تىل مسئلەسىگە دائر بيانلاردا بولوندىلار. قىزىق وە شدتلى مناقشەلەردە بولوب آلدى.

قورولتاينغا تقديم ايتىلگەن معروضە لار نە درجەدە درين حاضر- لقلار بلەن ايلەرى كتىلمە كدە بولغانلىغى آچىق كورسەتمە كدە بولسا مناقشە وە بيانلاردا تورك مىلى تىلچىلىگىنىڭ ايسكىلىككە قارشو شانلى غلبەسىنى كورسەتمە كدە ايدى. تىل قورولتايندا تىلدە انقلاب غايەسى قطعى غالب كىلدى. بو غلبە چالغان غايەنى «توركچەنى توركلككە وە خلققا توغرو آلوب بارىش. تورك تىلندە تورك مىلى بەنلىگىنى كورسەش» شكىلدە خلاصە ايتمەك ممكندر.

قورولتايداكى مذاكرات وە بيانلاردا تورك تىلىنى تىكشيرو، اونى ايشلەمەك ساحەسىدە بوكونگەچە اساسلى بر نەرسە ايشلەنمە- گەنلىگى وە بو يولدا بو يوك آديملارلا كىتەدرگەن بر انقلابىڭ حياتى بر احتياج بولغانلىغى بوتون اچىقلىغى بلەن كورولدى. بو حياتى احتياج درجەسىدە بولغان انقلابى ايشگە آشرىش اوچون ياش نسلنى كوب اغير ايشلەر كوتوب تورغانلىغى دا آچىق آڭلاشىلدى. قورولتايدا تورك تىلىنى تىكشرو، اونىڭ بايقلاينى تىت وە او بايقلايدان تورك خلقىنىڭ بوكونكى مدنى، حياتى احتياجلىرى اوچون استفادە امكانى حاضرلاماق، اونىڭچون دە بوتون تورك سوزلارنى توپلاپ، تىزىپ قويۇچى مكمەل بر تورك لغتىنىڭ توزو- لمەسى، توركچەنى بوكونكى اصطلاحلار «باشباشتاقلغىدان» (آثار- شىسندان) قوتقارماق، بوتون مدنى تىللەردە بولغانى كەبى توركچە- دەدە اھەر پىردە، ھەر آدم طرفدان بر تورلو قوللانيدىلارغان اصطلاحلار حاضرلانمش بولونماسى كەبى تىلمز اوچون برنچى نوبتدە لازم بولغان احتياجلىر ميدانغا چىقدى.

تورك تىلندە اونكەزىلمەسى لازم بولغان بو انقلابى ايشكە آشرىش ايچىن قورولتاينى اوزىنى توپلاغان تورك تىلىنى تدقيق جمعيتىنىڭ توزدىگى نظامنامەسىنى تدقيق وە قبول ايتوب، ھىتتىنى يەگىدەن سايلاب قالدردى. ايكنچى قورولتاينغا قادار كورولەدر- گەن ايشلەرنى وە ايكنچى قورولتاينى چاقىرىشنى بو ھىشكە حوالە ايتوب تارقالدى. قورولتاينى قارايغا بناء تورك تىلىنى تدقيق جمعيتىنىڭ محللەردە شعبەلەرى اچىلىپ تىلنى تىكشيرو ايشى كوچە تىرىلمەجە كدر. تورك تىلىنى كىرە كىز بولغان يات سوزلار استىلاسىدان قوتقارو وە بوندى يەگى استىلالاردان ساقلاو يولدا توتولاجاق خط حركتى «آناتولو خلق قونوشما تىلندە ياشادىغىنى متخصصلارنىڭ تامين ايتدىكلەرى 80 وە يا 100 مىگ سوز بو ايشە تمل اولايلىر. ئە كىسكلەر باشقا تورك لەرنەدە، اسكى يازما وىقەلەردە بولونا- جاق كىلمەلەردەن توركىە شىوەسنە اوغون شكىللەرىلە تاماملانير. يابانچى دىللەردە آتجاق بونلارنىڭ ھىچ برندە قارشىلىغى بولونما- ياجاق مفھوملەر ايچىن مراجعت ايدىلمەلىدر.» شكىلدە كورسەتمەك- دە بولغان توركىە جمھورىيتىنىڭ محترم معارف و كىلى «استانبولدا باسىلان بر غازىتا سمرقنددەدە او قونمالى وە آڭلاشىلمالى» دىمەكە

ايرىشىلمەسى لازم بولغان اصل اھدەنى دە آچىق سويلەمە كدەدر.

تورك ياشلىغى بو ايكى قورولتاينىڭ اورتاغا آندىغى غايەلارنى تعقيب ايتمەك، اونلارنى علمى مفھومدە ايشلەپ ايشكە آشىرماق ايلە بو يوك تورك خلقىنىڭ اوزندە تورك بەنلىگىنى تىموج ايتدىرە توزغان عصرى مىلى حرث آبدەسىنى قورماقلا نھائى غلبەنى تامين ايتەجە كدر. ايسەن تورسون.

توركىستاننىڭ برگە مىلى نشرياتى بولغان

ساغىلى او قويمىلار بىمىز «ياش توركىستان» نىڭ منقظم چىقىپ توروشى

اوچون آبونە بورجلارنى و قىتتە تولەشگىزنى اوتونەمز. باشقارما.

چوقای اوغلو مصطفی بیگه سوک جواب

مرحوم «آئمز مجموعه» نگ بورونو مدیری نهال بیکنک باش محرریمز «چوقای اوغلو مصطفی بیگه سوک جواب»

باشلوقلو مقاله سینک بوتون سینی توبه نده باسماق دامز. بوندان مقصدیمز — برنجی — «باش تورکستان» اوقوچیلارینی تورکستاننی یاقیندان تانیماغان تورکیالی نهال بیکنک «زکی ولیدی بیگ کتابندان تورک اوروغلارینگ (بورادا «سارت» لارنگ) اخلاقی حقنده آغان آزکوب فکریله» تانیشر ماقدر...

زکی بیگ «اخلاق منبعی» تانیلسا، حقیقتاً ایش فنادر. یالغز «سارتلار» اوچون گنه ایسه، بعضی باشقا تورک اوروغلاری، او جمله دن آتاتولو تورک لری اوچون ده فنادر.

نهال بیگ مقاله سینا قارشو یازیلغان چوقای اوغلو مصطفی بیکنک جوایینی مجموعه مزنگ کیله جهک سانغا قالدیریپ، بو ساندا استانبولداغی «تورکستان تورک گهنجهلر برلگی» نامندان «برلک» رئیس دوقتور صالح اسماعیل بیگ پروتستوسیه دوقتور طاهر شاکر بیکنک «نهال بیگه گنه رال قورویاتکین جوایی» باشلوقلو مقاله سینی باسماق دامز.

دوقتور صالح اسماعیل بیکنک پروتستوسی نهال بیکنک بیردیگی حکیمنگ نه قادار منطقسز لینی کورسه تسه، دوقتور طاهر شاکر بیگ «نهال بیگه گنه رال قورویاتکین جوایی» دیگن مقاله سیله «تورکیات اینستیتوسی آسیستانلارندان» بولغان بر باترنگ «فکر آلدینی اخلاق منبعی» نگ شو قادار انصافسز لینی کورسه تیب تورویدر. بز بونیکه نهال بیکنی «زکی ولیدی بیگ کتابندان آغان فکر نندن قایتارا آلامز» دیگن قناعتدا بولماساق دا، تورکستانلیلارنگ اوگا قارشو نفرت وه پروتستو- لارینی یازیب اوتمه کنی اوزومز گه ملی بر بورج دیب بیلدیک.

*

«آئمز مجموعه» نومرو 17؛ 5 برنجی تشرین 1932
(«فرد اولور... ملت یاشار».)

چوقای اوغلو مصطفی بیگه سوک جواب

افندم!

«باش تورکستان» مجموعه سنده چیقان یازیلاریگزی دقتله اوقودم. «آئمز مجموعه» ده K. A. امضاسیله چیقان یازی دولایسیله وه قوللاندیغمز سارت کلمه سی مناسبتیه یازدیقلاریگزا آئمزنگ بو

سوگنجی سایسندا جواب ویرمه کی کندیمه ملی بورج بیلدیگم ایچین بو سطرلاری یازیورم.

K. A. امضاسی سزنگ ساندیگیز کبی باشقوردستانلی عبدالقادر بیگه ده گل، بگا، یعنی پهک یاقیندا «سابق» صفتینی تاقیناجاق اولان تورکیات اینستیتوسی آسیستانلارندان تورکیه لی H. Nihâl عائددر. اصل آدییم بیرینه نیچین K. A. امضاسینی آندیغیمی کیچهن ساییدا باشقا بریسینه ویردیگم جوابده آگلاندیغم ایچین بو سفر په گیدن ایضاحه گیریشمه یورم. سزنگ ویردیگیز جوابلر بویوک بر تلاش وه عصیتله یازیلدیغی ایچین آرادا کی مغالطه لاریگیزادا. جواب ویرمه- په جه کم. چونکه عبدالقادر بیگک بگا گوسته ردیگی، سزنگ، ال یازیگزله یازیللی جمله لری انکار ایده جهک قادار کوچوکلکدهن سوگرا سزاکله اوزون بویلو مناقشه یی فائده سز بولویورم. اگر عبدالقادر بیگ سزنگ حقگزده «نه ده اولسا تورکستان ایچین باغیریب چاقیران بر آدامدر. اوگا اولوم ضربه سی وورمالی» دیهره ک سزنگ حقگزده بویوک بر حسن نیت گوسته رمه سه یدی، آئمزنگ بو سایسندا سزنگ علیه گزده مهم بر وثیقه اولاجاق روسجه بعضی مکتوبلر گزنگ قلیشه سنی باساجاقدق. فقط سزنگ بر چوق هجوملاردا بولوندوغیز وه کفر ایدیگیز عبدالقادر بیگ ینه بر ییگیتلک گوسته ره ره ک بو مکتوبلرنگ قلیشه سینگ آلینماسینه مساعده ایتمه دی. ههر نه ایسه بونی کیچه لیم وه گه له لم «سارت» مسئله سنه:

بهن «آئمز مجموعه» نگ 12 نجی سایسندا «سارت» کله سینی قوللاندم. فقط سزنگ یاغارا ایله اطرافه یایماق ایسته دیگیز کبی تور- کستان خلقلاری آراسنه آیریلق سوقماق قایغوسیه ده گیل... او یازیمدا بهن «تورک عرقینگ استقلالینی قوراجاق وه قورویاجاق اولانلار تورکستانگ سارتلاریله تورکیه نک شهرلیلری ده گیل، تورکستانگ کوچه به لریله تورکیه نگ گویولولری در» دیمشدم. بو فکرم بوگون ایسکیسندن داها زیاده قوتلانمشدر. سز بهنم بو

فقره می سیاسی بر کورلک سایا بیلیر سگیز. نته کم سزك حقرگزده عینی شیئلهری دوشونویورم. کیمگ دوغرو دوشوندیگینی زمان کوسته- رهجه کدر.

مصطفی بیک! بهن سزه ههر شیئدن اول شونی سویلمههک ایستهرم که تورکستانگ استقلالی پاریندا راحت-راحت اوتورماق، «یاش تورکستان» یازی یازماقله آناماز. استقلال ایچین تورکستان داغلارندا بیللارچا چاریشماق، اولمهک لازمدر. اولومی گوزه آلمایانلارک استقلالدان بحث ایتمهسی ده گزده کی بالعی بازارلق ایتمه که به گزده. تورکستاندا استقلال ایچین چاریشانلار وه حالاده چاریشماقدا اولانلار سارتلار ده گیل، حقیقی تورکلهردر. زکی ولیدی بگگ کتانبندن ههر تورلو تورکلهرک اخلاقی حقنده آز- چوق بر فکر ایدینمهک قابل اولماقله برابر بهن بوراده سارتی دا، نورکمه نی ده، اوزیکه ده، باشقوردی دا، قازاغی دا، تارانچی وه قاشغارلینی دا گوردم وه بهیسی حقنده فکر ایدیندم. سارت، تاریخی باقیمدان هندلی وه عجمله قاریشیق ئەتیک بر تورک زمره سیدر. فقط بگا گوره سارت تورکستانگ ملی منفعلهرینه ئەنگه ل اولان متردی بر زمره در. ههر یرده اولدیغی کبی سارتلار آراسنادا قهرمان وه آبی انسانلار اولاپلیر. فقط بو، سارت ده نیلهن زمره نیک تورکستانگ بنیه مند بر چیبان ده شیلمه دیکچه یارانگ آبی اولماسنه احتمال یوقدر دیورم. استانبوله وقتيله تورکستانلی دیبه گه لهن سارت طلبه لهرک ده پهک چوغینی تانیرم. بونلار ذکی ده گیلدر، چالیشقان ده گیلدر. اوسته لک قورقاق وه سجه سزددده. بو سارتلار دان یوکسهک معلم مکتبندده اوقویان بریسی: «تورک ملتی یوقدر، تورک ملتلهری واردر. بهن تورک ده گیل، اوزبه گم» دیردی. ادبیات زمره سنده طلبه اولان بر دیگره ده آذربایجانلی، باشقوردستانلی وه سائر تورکلهرک ده بولوندیغی بر مجلسده: «تورکيه کبی مستقل اولماقدانسا روس اسارتنده قالماغی ترجیح ایدرم» دیمهک آچاق-

لغندا بولوندی. بو سوزلهری اوزرینه ده کندیسنه یایدیغم ایگ شدنی حقراتلار قازشو سوسدی... سارت بودر.. اوند نه ملی حیثیتنه شخصی غرور واردی.

ایشته سزك تورکستان گه نجلگی دیدیگیز وه بیل باغلادیگیز گه نجلک! حالو که تورکستانگ داغلارندا، بوز قیرلارندا باسماچی اوزبه کلهرله اشقیا تورکمه نلهر حالا چاریشور.

چوقای اوغلو مصطفی بیک! تورکيه نیک شهرلیسی وه تور- کستانگ سارتی برهن متردی عنصردر. تورکلك استقبالینی بونلار یوکله تمه یز. تورکيه نیک سوقایلماش چوبانلاری، یاری کوچه به کویلوله ری، تورکستانگ اوزبه کله ری، قازاقلاری، تورکمه نله- ری، قیرغزلاری، باشقوردلاری دورورکهن وه تورک تاریخی بونلار یامشکه ن، ایله ریکه تورکستانگ باشینه حرب ایتمه سینی بیلمه یهن قورقاق سارتلار گیجه مه ز. سارتلار آنجاق یهودیلر اوز- رنده حاکم اولاپلیر.

بهن سزك آگلادیگیز کبی تورکستان استقلالینه دوشمان ده گیلیم. بویله اولما امکان ده یوقدر. فقط بهن آیری بر تور- کستانه، آیری بر آذربایجان، آیری بر قریمه معارضم. قناعتچا تورک ملتی 30-40 یيله قادار یا غربی تیراکیدان یاقوتستانه قادار برله شه جهک، پاخوددا بیر یوزندهن قالقاجا قدر. بیر یوزنده یوز میلیونلق ملتله میدان گه لیرکهن آراسندا برچوقده پابانچی عنصر- لار اولان 14 میلیونلق تورکيه، 13 میلیونلق تورکستان، هله اوچ میلیونلق آذربایجان وه 300 بیگلك قریم تهک باشینه یاشیماز. آیری استقلال، آیری اداره، مختاریت، فده راسیون... بونلار هپ لافدر. بر بویوک تورک ایلی واردر. بو ایل دائما بر تهک مرکزده ن اداره اولوناجا قدر. مناقشه اولوناجاق مسئله فده راسیون می، اتحاد می مسئله سی ده گیل، آنجاق «مرکز آنادولوده می، یدی سوده می» مسئله سی اولاپلیر.

مصطفى بيك! شمدريك نه سويله شهك آرامزداكي مسئله لهرى حل ايده مه به جه گز. مشترك دوشمانلاريمزى يوق ايتديكدهن سوگرا سزاگله كندى آرامزداكى قوزى البته پايلاشيرز. فقط سزه شو قادر سويله مه كدهن ده كنديمى آلاما يا جاعم، كه به نم كيمسه دن مليشپورر. لك وه توركلك درسى آلاما يا جاعم يوقدر. H. Nihâl

* * *

«ههر قوى اوزر آياغيدان آسيلير»

(«آتسز مجموعه» كه جواب وه پروته ستوا)

استانبولده چيكا ياتقان «آتسز مجموعه» ننگ مدير وه صاحبي نهال بيك «چوقاي اوغلو مصطفى بيگه سوگ جواب» ديگن بر مقاله يازدى. (17نجى سان 25 يلول 1932).

«آتسز مجموعه» ننگ اولكى نسخه لهرنده K. A. امضاسيله بر مقاله يازيلمشدى. او مقاله كه چوقاي بيك «ياش توركستان» ده جواب بيردى. نهال بيك چوقاي بيكنگ شو مقاله سيگه جواب بيره در.

مه ن بو مناقشه غا آراشماقچى ايمه سمه ن. يالغز مقاله ننگ بر بيرىگه جواب بيرىب پروته ستو قيلماقچى مه ن. او مقاله نك مه نى پروته ستوغا مجبور قيلغان قسمنده: (... بو سارتلاردان يو كسه ك معلم مكتبنده او قويان برىسى «تورك ملتى يوقدر، تورك ملتله رى واردر. به ن تورك ده گيل، اوزبه كم» دهردى. ادبيات زمره سنده طلبه اولان بر ديگرى ده آذربايجانلى، باشقردستانلى وه سائر توركله رك بولوندوغى بر مجلسده «توركيه كى مستقل اولماقدانسا روس اشارتنده قالماغى ترجيح ايده رم» ديمه ك آلچاق لغندا بولو. ندى... ديگه نده ن اكين نهال بيك «ايشته سزك توركستان كه نجلگى ديدىگكز وه بيل باغلا دىنگكز كه نجلك!» ديب چوقاي بيگه بيچين قيلادر.

فقط، نهال بيك، سز ايسىگزدهن چيقاراسز كه خارجدانغى ياش توركستانلار ايكي، اوچ، ييش وه يا اون ايمه س، يوزله رچه در. بونلار ننگ بر، ايكي سى سزنگ ته يشكه نكزچه «سجيه سز» چيقارسا، بارچاسيمى سجيه سز بولور؟! شونداى بولسا آنا تولو انقلابچيلارى استقلال مجاهده سنده ايكن استانبولده اونلار عليه كه ايشله گن آزماى توركيه لى منور يار ايدى؟ رضا توفيق لار خيانت وطنيه ايله قوغولما ديلارمو؟ توركلكنگ يگانه افتخار قيلغان بويوك داهيسى غازى مصطفى كمال كه سوء قصد قيلماقچى بولغانلار (قارا كال لار) يه نه توركيه لى ايمه سمى؟ مه نه بوننگ اوچون بوتون توركيه اتقلا. بچيلاريني، ملتچيله ريني «ايشته سزنگ ملتچيله رگز!» ديب بارچاد گزنى او قاتاردا كوره ر ايسه ك، عجا منطقمز وه عقلمز كه شبهه قيلمايسزى؟

اوزاقلارغا ايمه س، بوكون ههر كون غازيتالاردا يازيليب تورغان قومونست حركتله ريگه بر كوز ساليلق. استانبول دار. الفنوننده كى قومونستلارنى اوزگز مه نده ن ياخشىراق بيله سز. اونلار ننگ وطن استقلاليني فدا ايده ره ك مملكتنى ساويت روسيه سيگه قوشماق اوچون جمهوريتمز كه قيلغان سوء قصدله ريني بيلمه يسز ايمه س. بونى غازيتالار يازيب تورويدر. بونلارنى سز كه كورسه. تيب «ايشته استناد ايتديگكز كه نجلك!» ديب مليتچى ياشلار گزنى كورمه سلگه اورونساق، سز بز كه «كورموسكز!» ديمه يسزى؟ كيله يللك او ايكي پاشغا. اولگيسى «تورك ملتى يوقدور، تورك ملتله رى واردر...» ديمش. ديمه ك اونگ توران مفكوره سيگه ايشانچى يوقمش، تورانچى دگلمش. بو بر سجيه سزلك ايمه س، بر شخصى قناعت مسئله سيدر. عجا بوتون توركستان ياشلارى بو فكر. ده مى، سورا دىگزمى؟ البته سورا ما دىگز. شو حالدا سز كه نيمه ديمه ك كيره ك!؟

ادبيات زمره سنده او قوغان او بر توركستانلى ياشغا كيلگه نده؛ او

ياش اكر «توركيه كېي مستقل اولماقدانسا، روس اسارتده قالما-
غى ترجيح ايدهرم» ديگهن بولسا، اونى لعنت ايله يات قىليشدا
بو تون توركيستان ياشلارى سزدهن پيش قدمدر. بو ياشنگ كيم ايكة-
نينى وه آرامزدا قانداي ييرى بولغانينى بيله سزىمى؟ نيمه اوچون
استانبولده يه ككه ماخاو بولوب قالغانينى سز بيلمه يسز! شو حالدا
بيلمه سدهن كوركوره نيه سيگه اونى چوقاي بيكنگ «توركيستان
گه نجلگى (ياشغى)» ديگهن وجدانى باك ييگيتلهر قاتاريغا قوشوب
اولتوروشده، قلمگزدان تاملاغان سياهدان هم قارا وجدانگز
بولغانيدا شبهه قىلار ايسهك بز حقسزىمى؟ چونكه تيكشيرمه سدهن حكم
بيرمه كنى دارالفنون كورگهن انسانلارنگ ايمهس، ائك عادى
انسانلارنگ ده وجدانى قبول قىلماس. بو ياش شونداي ياش كه
خاتونى اوچون «توركيستان تورك گه نجلهر برلگى» نك مركز
باشقارماسىغا كيريب چيقادرغان يولنى، قولغا بالغا، وه نهره (بيچقى)
ايب، تاختا ايله بير كيتيب تاشلاغان بر يسيدر! خاتون اوچون وطن
وه ملت منفعتينى آياغى ته كيگه آلغان بر يسيدر! مهنه شوننگ اوچون
استانبولده توركيستانلار آراسيدا ييرى يوق. يه ككه ماخاو بولوب
قالغاندر.

حالبو كه توركيستان ياشلارى توركيستان وه اوننگ استقلالى
اوچون حياتينى استحقاق قىليب «توركيستان گه نجلگى (ياشغى)»
اديشكه سزا بولغاندور.

بوراده «هن قوى اوز آياغيدان آسيلير» ديگهن آنالار
سوزينى ايسله تيب كيتهى.

مهنه شوننگ اوچون، بزنى او ياش قاتاريغا قويوب قارا
قىلماقچى بولغانگزدان توركيستان ياشلارى نامندان سز كه پروته ستو
قىليب تاسفله ريمزنى بيلديره مهن.

«توركيستان تورك گه نجلهر برلگى» رئيسى:

دوقتور صالح اسماعيل.

بهرلينده ياشاغوچى ياش توركيستانلارنگ اوقتورنگ 21
نده توپلانغان بر اولتوروشنده نهال بيكنگ «چوقاي اوغلو مصطفى
بيگه سوئك جواب» ي اوقولوب تيگله ندى. بو اولتوروشغا قاتناشان
بارچا ياش توركيستانلار نهال بيكنگ بونداي اوياتسز چيقيشينا
كوب آچينيب، اوگا لعنتلهر او قوديلار. باشقارما.

* * *

نهال بيكنگه گه نهرال قور و پاتكين جوابى!

نهال بيك «آتسز مجموعه» نك سوئك نومروسندا «چوقاي
اوغلو مصطفى بيگه سوئك جواب» ديب بر مقاله نشر ايتدى. بو مقاله ده
كوب ييرسز وه توغرو بولماغان فكرلهر اوچر اتدق. مقاله نك عمو-
ميتى حقدغى نقطه نظر يمز وه اصل مناقشه نى او مسئله گه حصر
ايتيلگهن مقاله گه قويوب توروب بز بو بيرده نهال بيكنگ، اوز
تعبير نچه نيكه نده، «سارت» لار وه اونلارنگ اخلاقي حقدغه ياز-
ديغى وه يايماق ايسته ديگى يا گلش فكرلهرنى توزه توب كيتمه كچى
بولامز.

نهال بيك وه اوگا بو فكرنى آشلاوچيلارنگ بوكون
«سارت» وه «اوزيك» ديديكلهرى توركلهرنى ايسكیده، بالخاصه
روس ميسيونهر لارى، «سارت» ديب آنالار ايدى. بعضى ايش وه
سوز تاپالماغان مه يده چويده چيله ردهن قطع نظر بوكون توركيستان
خلقينگ اوزى، او خلق وه اوننگ يورتى بلهن ايسته ر مثبت، ايسته ر
منفى جهته دن علاقه دار بولوچيلار آراسندا بو اولوب كيتكهن
سوزگه باغلانوچى تايگمايدر. بو تورلو ساقتلار بلهن باغلانوب
قالغان بر نيچه نوادر ايچده نهال بيك اكه ي بر ياش تون كنى ده
كورمهك طبيعى سوينرلك بر مسئله ايمهس.

نهال بيكنگ اوز مقاله سنده كى بعضى تفصيلاتندان آچيق كو-
رونوب تورادر كه اوده اوزيگه بو فكرنى آشلاوچيلار كه ي ۱۹۰۸

خوشنه، ايشنه كيلمه گهن تور كستانليني «سارت»، باشقاسيني «اوز-يك» ديب آتاش عادتياگه مغلوب بولغان. اونيك اوزياگه استانبولده كوردياگك سارت وه اوزيك تور كستانليلارني بريندهن قانداي آيردك؟ ديسه گز بيره درگهن جواني اوزي ده يلمهس ایدی. چونكه جدی مفهومده بيرله آلورلق بر جواب يوق.

حقيقتده ايسكیده «سارت» ديب آتالغان بو تورك اوروغی بو كون اوزيني اصل اسمی بلهن اوزيك ديب آتايدر. بز ايمدیلک بو اسمنگ ته توغرافي جهتيني تيكشروني بر طرفكه قويوب توروب نهال يكنگ بو كون، باشقارنگ كيچميشده «سارت» ديب آتاد ديقلاري زمرهنگ اخلاقي حقنده نهال يكنگ يازديقلاريني بر كوزدهن كيچيره مز. بو نقطهده بز ايمدی اوز فكريمزني سويلمه-مه گهنمز كه بي اولكهني وه خلقيني حقيقتادا كوروب، يلب تانينغان تور كستان دوستلارينگ فكرلاريني ده كترمه يمز. بز بو بيرده نهال يك كه بي تور كستان وه اونگ خلقی دوستی بولغان بر كشينگ يازديقلاريني وقتيله تور كستاندا چارلق روسيه سينگ عمومي والیسی بولوب تورغان تور كستاننگ اڭ بويوك دوشماني گهنه رال قورو-ياتكين طرفدان عيني موضوع اطرافدا سرد ايتيلگهن فكرلاره ساليشترو بلهن گنه كفايله نه مز. مسئله آچق آگلاشيلسين اوچون بو قوروياتكين فكرينگ قانداي اورتاغا چيقيشي حادئه سيني ده قيسقاغنه سويله ب كيتش كيره ك.

1916 نجی يلی عصيان بايراغی كونه رگهن تور كستان خلقی چارلق روسيه سی قوتلاريجا قارشو يه گيلگهندهن سوڭ او بيرده آسایش وه امنيتنی تأمین ايتش اوچون گهنه رال قوروياتكين كيگ حقوقلي والی تعيين ايتليب كيلگهن ایدی. او زمان «روسيه ايمپراتورلغی جعرافيا جمعيتی» نگ تاشكند شعبه سنده كوزنيتسوف اسملی بز كيشی عصيانچی «سارتلار» حقنده بر معروضه او قيدر. او كيشی اوز معرو-ضه سندا «سارت» لارني قوزقاق، قابليتسز، يالقاو، اخلاقسز،

سجيه سز، يالغانچی، اوغرو قليب كورسه ته در. مه نه شو معروضه ني تيگلاو مجلسنده اونلارچا ييل تور كستاندا خدمت ايتوب اولكه وه خلقيني ياقيندان تانينغان تور كستان وه توركلك دوشماني روس گهنه رالی قوروياتكين طرفدان سويله نگهن فكرلارني توغانمز نهال يك تاماندان سرد ايتيلگهن فكرلر بلهن قارشو لا شترامز (*).

روس ميسونه ري كوزنيتسوف وه تور كستان دوستی نهال يگه كوره، سارتلار قورقادرلار. نهال يگه كوره «سارتلار تور-كستانك ملی منفعتلرینه نهنگه ل اولان متردی بر زمره در. اونلار تور كستانگ ملی بنیه سنده ديشيلمه سی، كسيلب آيلماسی لازم اولان بر چياندرد.

ايمدی كوراييلوك تور كستان وه توركلك دوشماني قورو-ياتكين نيمه ديدر؟

او كيشی: «سارتلارني قوزقاق ديب تانیش قطعياً يا گليش بر فكردر. آنديجاتي زوسلار قولندان كيملر تارتوب آلدی؟ اوز تپه ياتدادا ايلك سیرادا چيكيلىش مجبوريتنده قالدق. سوگراداندا كوب آغيرلقلار بلهن قايتاروب آلا يلدك. بو خلقنگ قولينا ياخشی سلاح وه باشيغا لياقتلی رهبرلر بيرك سوگرا اونی توغرو تاير-سلگزا» ديدر.

تور كستان دوستی نهال ينگه كوره «سارتلار» چاليشقان، زكي ايمه سلهر.

قوروياتكين بالعكس «سارتلار كوب به جهر يكلی وه چاليشقان بر خاقدرد. بونلار بو سايله ده اوز مملكتلرهنده گي زراعت كولتوروني اڭ يو كسه ك كولتور پايله سنه چيقارمشلاردر. بو خلققا به جهر يكسز، قابليتسز لکنی اسناد ايتش ده توغرو ايمه س. ايللی ييل اول بو مملكتنه

(* قوروياتكين نگ سويله ديكلری 1916 نجی يلی بهرن شهرنده چيقيش «Korrespondenz der Nationalitäten Rußlands» ناملی غازيتانگ 6 نجی سانئادا باسيله شدر.

یالغز بر میلیون پوت پاختا استحصال ایتیلر ایدی. ایمدی بو استحصال 18 میلیونغا چیمشدرد. شو استحصال ایشنده بز روسلارنگ ذره قادار اشتراکمز باری؟ — یوق! بونگ بو توئوسو شو سارتلار نگ ایشیدر!!» دیدر.

تورکستان دوستی نهال بیکگه کوره «سارتلار» تورکستاندا تورک تارخیخی یاراتماقدا نهنگل بولماقدان باشقا هیچ بر تورلو رول اوینامامشاردر.

تورکستان وه تورکلک دوشمانی قوروپاتکین «بو مملکتی کیم سوغاردی؟ — شو سارتلار! سارتلار بو خیرت آمیز کولتور اثرینی یاندیرچی قوباشنگ وه یاده تیره تیچی ساوق، یاغینگ آستدا متانت وه ثبات بلن چالیشاراق یاراتمشاردر. مهن هیچ قاندای بر خلقنگ اوزنچه بوندای مهم وه بویوک بر اثر یاراتقانغینی یلمهیمهن!! 50 میل اول بو بیرلر بر چول، صحراهدن عبارت ایدی. بو گوزل شهرلرینی کیم یاراتدی؟ — شو سارتلار! بو کون تاشکند چیچک آچمش بر واحه، بر باغچادر. بو باغچالارنی کیم یاراتدی، یتیشردی؟ — نه شو سارتلار!!

تورکستانی آباد ایتوب روس تاجینگ قیمتی بر برلیاتی حالغا قوبوچیلاردا شو سارتلاردر» دیدر. قوروپاتکین سوزیگه دوام ایتوب، بوندان 50 میل اول بز اورتا آسیاغ کیلگن چاغلاریمزدا کهته-کهته مبلغلر اوستندا هیچ بر یازو-چیزوسز یاسالوب تمامیله اجرا ایتیلگن کوب معاهدهلرینی مهن اوزوم بو کونکی حادثه کهبی ایسلهیمهن. بو خلقده سوزگه اینایش، اعتبار ایتش شو درجده کوچلی ایدی. ایمدی وضعیت بر آز باشقاچاراق بولوب تورادر. بو وضعیت قارشوسندا «بو گناه بزنگ اوزیمزده ایمهسمی؟» دیب سوراشیمز کیرهك!» دیدر.

مهنه بو کیچیک گنه مقایسهدهن سوک دوستمز نهال بیکگه، او یازدیقلاریگزنی، وقتیلر روس میسونه رلارینگ قصداً تارقانماق

ایسته دیکلری یالغان، یا گلش فکرلرینی سزگه آشیلاماچی بولغان غرضکار دوستلریگزنگ انصافسزقلاریغا قوربان بولوب صرف جهالتکزدن یازوب اوتوراسز، دیسهک دوستمزغا هیچده حقسزلق قیلغان بولماسمز دیب امید ایتهمز. ههر قاندای بر مسئله بالخاصه بر جمعیت، بر خلق کتلهسی حقنده بوندای اساسسز فکرلرینی تارقانوغا چالیشماق انصافغا هیچ اویمانغان بر ایشدر.

اڭ سوگدا شونی ده ایتمه سدهن اوتا آلمیمز. استانبول تورکیات اینستیتوسی آسیستانلارندان بولغان تورکیهلی بر قردهش طرفندان ههر قاندای بر تأثیرله خلقمز حقنده اورناغا آیلغان اساسسز یا گلش فکرلرینی قوروپاتکین کهبی مملکتیمز وه بوتون تورکلک اڭ بویوک دوشمانی طرفندان سرد ایتیلگن فکرلر بلن توزه تیش مجبوریتنده قالغانمز اوچون کوب آچینامز. طاهر شاکر.

* * *

تورکستاندا ساویت معارفینک

کمیت وه کیفیت

ساویت روسیه آگه تدرینک تورکستانداکی مکتب وه معارف ایشلرینک اوسوشیگه دائر یازولارینی او قوساگز، سوزلرینی تیگله-سه گز کوزلریگز قاماشوب قولاقلاریگز بیتهدر. مهنه بو بیرده بوندای یازو وه ایستانیتیقارلاردان بیر نیچه سیتی کیتربیلیک:

«سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسی معارف مسئله سنده کی «ایلگه-ری باسقان جه تیسکه ندیکته ری» ندهن بحث ایتوب شو رقمه لرینی کورسه-ته در: بر نیچی باسقیج مکتب او قوچیلاری 347.511 دهن 603 میگگه چیقدی. توماندان جو غارغی مکتب او قوچیلاری 36 میگگه 50,7 میگگه جیتدی. ته کنیکوم او قوچیلاری 6991 دهن 13.580 غا جیتدی.

فابریقا-زاوود-مکتب او قوچیلاری 386 دهن 15.314 غا جیتدی.
جو غارغی مکتب او قوچیلاری 625 دهن 2475 غا جیتدی. 31 نچی جلی
600 میگ سوادسز او قوتولدی. بو جیل 800 میگ سوادسز او قوتو-
لماقدا و. س. دیدر. («سوسیالدی قازاغستان» 30 ایول 1932)

تورکمه نستانداغی مکتبلر حالندان بحث ایتکهن بر مقاله ده روسچه
«تورکمه نستایا ایسکرا» غازیتاسی (19. 7. 32) 30/31 نچی او قوییلیندا
70.490 بولغان او قوچیلار ساینک 31/32 نچی او قوییلی 96.970 غا،
اورتا مکتب او قوچیلارینک 7130 دهن 7720 غا چیغغانلیغن
30/31 نچی ییلی 115.210، 31/32 نچی ییلی 149.310 سوادسز وه
چه له سوادلی کتیلر او قوتیاغانلیغن؛ تورکمه نستاندا سوادلیلار نستیینگ
یوزده 35,6 غا قدر کونته ریلگه نلیکن یازادر.

ساویت معارف سیاستینگ اوزبیکستانده کی بوتوقلارندان بحث
ایتکهن بر مقاله ده «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی (16 آوغوست 1932)
شوندای رقمه کورسه ته در: «ملی چیگه ره له نیشکه چه اوزبیکستاندا
831 مکتب بار بولسا حاضر 4.774 مکتبگه ایگه مز. او قوچیلاری
ایسه 54.800 دهن 430.300 غا ییتکه زیلیدی. بوندان تاشقاری اوز-
بیکستان جمهوریتی 20.600 او قوچیسسی بولغان 34 عالی مکتبگه وه 31
علمی تیکشیریش مؤسسسه له ریگه ایگه در. 1928 نچی ییلی سوادسز لکنی
بیتیش قورسلارندا 69 میگ کشی او قور ایدی. 1932 نچی ییلی بوسان
774 میگه چیقدی و. س. دیدر.

عموم اورتا آسیا جمهوریتله رنده گی معارف ایشله رینگ اوسو-
شندن بحث ایتوچی «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (8. 6. 32) «انقلاب-
بغاچا اورتا آسیا مکتبلر رنده 50 میگ بالا او قوغان بولسا بو کون
730 میگ بالا او قیدر» دیدر.

مه نه بو تورکستانداغی ساویت مطبوعاتینگ مکتبلر حقتده
بیرگن ایستاتیسیتیلاری. ایمدی بز بر آزدا ساویت مطبوعاتی ایچنده
یوروب بو کوز قاماشتیروچی رقمه رله ن بیزه نگن موفقیتینگ

حقیقی یوزینی کوره یلوک.

بوتون اورتا آسیا مکتب وه معارف ایشله رنده ن بحث ایتکهن
«پراودا ووستوکا» غازیتاسی یوقاریدا گی که بی بر قانچا رقمه لر
کورسه توب موفقیتلر نی ماقتاغاندان سوک «کمیت اعتباریله بولغان
بو موفقیتلر نیمز کیفیت اعتباریله محکم له نه آلمادی» دیدر. ایمدی
بز بو مغلوق بولشه ویک جمله سینک نیمه دیمه کچی بولغانلیغینی ساویت
مطبوعاتینگ اوزیگه تعین ایتدیریشکه تیریشاچاقمز.

عینی غازیتاینگ بیرگن معلوماتیغا قاراغاندا، بوتون اورتا
آسیانک بالخاصه آوول وه قیشلاق مکتبلری یالغز برنچی، نادر آدا
ایکچی صنفکه گنه ایگه ایمشله ر. او غازیتا اوزبیکستان مکتبلرینک
1931/32 نچی ییلی تیجه سنده ن بحث ایتوب «اوزبیکستان مکتبلر-
ری حقتده نشر ایتیلگن ماتهریالارندان آچیق کورونوب تورادر که
او قوچیلارینگ سوه سی سوک درجه ده آرقادا قالغان. هیچ ده سیو-
ینرک ایمه س. اورتا آسیانک باشقا جمهوریتله رنده کی او قوچیلار-
نگ حالی دا بوندان یاخشیراق ایمه س» دیدر.

«تورکمه نسکایا ایسکرا» غازیتاسینگ یازوویغا قاراغاندا،
تورکمه نستان مکتبلرینک تیجه سی اوزبیکستانداغی سنندان دا یامان-
راقدر. عینی مقاله غا قاراغاندا، تورکمه نستان ننگ آوللارنداغنه
ایمه س، حتی رایون مرکزله رنده ده تولوق صنفلی مکتب په ک نادر
بر نهرسه در. غازیتا موفقیتسز لکلهرده ن بحث ایتکهن بولوب «تورت
یملق آوول مکتبلری اوستنده کی کوره شده په نه ده یامانراق موفقیت
سزلققا اوچرادق» دیدر. دیمه ک 14 ییلدا 4 صنفلی آوول مکتبی
قورولا آلاماشدر.

معارف جیهه سنده کی موفقیتسز لکنک سیبلرینی قیدیروچی
ساویت غازیتالاری ایلك سیرادا مکتبلر رنده درس بیروچی معلمله رنک
لازم بولغان علمی قوتگه ایگه بولماغانلقلارندان شکایت ایتهدرله ر.
«پراودا ووستوکا» که کوره، بوتون اورتا آسیا جمهوریتله رنده گی

معلمه رنگ یوزده 70 ی سوادسزلقنی یترو قورسلارندان چقیب قیسقا مدتلی قورسلاردا یتیشکهن آدملا ایشم. عینی غازیتاغا کوره، بو معلمه رنگ «یاغز تعلیم وه تربیه اصوللاری حقداغی بیلیملهری- گنه ایمهس، حتی عمومی سواد اوچون لازم بولغان معلوماتلاری دا بهك آز». اونگچونده اورنا آسیاداغی «ملی مکتبلهر اوزله رندهن طلب ایتمکهن ایشنی کوره آلمای وه کوتولگهن عنصرلهرنی یتیشتره آلمای یاتقان» ایشم.

عینی غازیتا لارغا قاراغاندا کوب مکتبلهر مناسب بنادهن محروم وه اولکهنی مناسب مکتب بنالاری بلهن تأمین ایش ایشی ده یوق دیهرلك درجه ده سیکین بارا یاتقان. بو جهتگه حصر ایتمکهن فوند فقیر، وسائطدا یوق درجه سنده آز» ایشم.

قازاغستاندا مکتب بنالارینگ یوقلیغندان، بارلارینگ دا یارا- ماسلیغندان شکایتله بحث ایتوچی «سوسیالدی قازاغستان» غازیتاسی «سوندیقدان جاگادان مکتب اولارین سالو، بارلارین جاماب جاسقاو ائگ ایکیپندی میندهت بولماق کیرهك. براق بول میندهتتهر ده بیلیغی جیلغادهین اوروندالمای کیلدی.»

«مکتب اوله رین سالو جوموسنه مهزگیلی مهز کیریسو کیرهك ایدی. براق بو بولمای اوتور. بیلیغی جیلی سالینوغا، توزه تیلوگه تیستی مکتب اوله رینگ جوموسی آوول، پاسیلگه ده ئه لی قولغا آلباغاندا» دیدر.

کیلجهك او قویلی اوچون حاضرلق لزومندهن بحث ایتوچی بو ساویت غازیتا لاری ایمدیگه قدر درس وسائطی بلهن تأمین ایتمه ی کیلگهن مکتبلهر بو ییل دا هیچ بولماغاندا اصغری درجه ده درس وسائطی بلهن تأمین ایتمه سه لهر ایشنگ بارماسلیغندان یازا- درلار.

مه نه ساویت مطبوعاتندان نقل ایتدیگمز بو معلومات ساویت استانیستیقلارندا کوردیگمز «بویوک یوتوقلار» نگ اصل ماهیتینی

آپ آچیق قیلیب کورسه نوب تورادر. بو معلومات، بو رقمه ر بلهن کورسه تیلگهن ساویت مکتب وه معارف مؤسسه لهرینگ تورکستان خلقینگ معنوی احتیاجی بولغان ههم شکلی، ههم روحی اجتازیه ملی بولغان حقیقی ملی حرث مؤسسه سی بولا آلماسلیغی بر طرفدا نورسون اونگ اوزینگ بو کونکی شکل وه وضعیتنده قیزیل روس ایمپریالیزمنگ طلب ایتدیگی، قومونستیجا، روس پروله تاری دیکتاتوراسیغا خدمت ایتوچی بر رو حده تربیه ایتمکهن تولا سوادلی عنصرلهر یتیشترا آلورلق بر مؤسسه ده بولا آلمانلیغینی کورسه تهر. ساویت حکومتینگ اوزینگ 15 نچی یاشنادا ههر قاندا ی بر مفهومده بولسدا تولوق سوادلی عنصرلهر یتیشترا آلورلق بر مؤسسه یازانا آلمانلیغینی «پراودا ووستوکا» وه «تورکمه نسکایا ایسکرا» که بی ساویت روس غازیتا لارندا او قوب تورامز.

حقیقت بو مر کرده ایکن 40-50 فائض سوادلی نسبتندهن بحث ایتددرلهر. بو کونگه قادار آوول وه قیشلاقلاردا تیکین مکتب آچوب اولگوره آلمان، بولغانلاری دا برنجی، ایکیچی صنفی آشا آلمان، معلمه رنگ یوزده 70 ی سواد، اصول جهتندهن لازم بیلگی وه معلوماتغا ایگه بولماغان، سوادسزلار قورسندان چیقغان کشیله ردهن عبارت بولغان بر بیرده سوادلیلار نسبتی 15 ییل ایچنده یوزده 2,0-0,2 دهن یوزده 40-50 گه چیقاردی دیب سوبله ب، یازوب اوتوروش قپ قیزیل یالغانداندا آرتیغراق بر مبالغه در. لا اقل 4 صنفلی مکتبگه ایگه بولماغان بر آوول وه قیشلاقلدا توغرو مفهومده سوادلی یتیشترگه نلکدهن بحث ایتوبده بولمایدر.

اولا بناسر- مکتب بولمایدر. بنا تایلغاندان سوئدا او بنانگ ایچنده تویلانغان بالالارغا 4 ییل درس بیرب، اولارغا حیات وه سواد اوچون لازم بولغان بوتون معلوماتی بیره آلورلق حاضرلققا ایگه معلمگه احتیاج بار. بناده حاضر معلمده تایلغان. بوندان سوئدا

او بیرده عصری مفهومیده ایش کوروب ، لازم بولغان عنصرنی یتیشتره یلمهك اوچون عصری تعلیم وه تربیه نقطه نظردهن لازم بولغان وسائط کیردك. یوقاریداغی معلومات آچیق کورسه توب تورادرکه بو کونکی اورتا آسیا ساویت مکتبلهرنده بونلارنگ بریسی ده یوق. اونگچون آغیز کوپورتوروب سویله نگه و یازیلغان کوز قاماشترچی رقم له رنگ ده بر کوز بو یاماق واسطه سی بولوشدان باشقا بر معناسی یوقدر. ذاتاً قیزیل روس ایمپریالیستلارینگ قیدیرغانلاری دا بو ایمه سمی؟ — البته. تورکستانلارنگ ههر قایسی بر مفهومیده تولوق سوادلی عنصر له رکه ایگه بولوشلارینی قارا روس ایمپریالیستلاری که بی قیزیل روس ایمپریالیستلاری دا ایستهمه یدرلهر. یوقسا 15 میل ایچنده پاختا ایکتریش ، قولخوزلاشتریش مهاجر اورناشتریش ساحه لهرنده کی فعالیتلارینگ یوزده برینی بو یولدادا صرف ایتوب آزماز بولسادا ایشکه یارارلق بر نهرسه یاراتقان بولورلار ایدی.

تیمور اوغلی

* * *

ساویت داخلی استقراضی (زایومی) وه اونک تورکستاندا تارقائیش اصولی

مالی وضعیتنی آغیرلاشقان بر دولت آقچا تدارک ایتمهك او- چون بر قانچا چاره لهر ایچنده استقراض (زایوم ، قرض آلو) اصول- لیغادا مراجعت قیلادر؛ یعنی دولت بانقاسی تامانیدان ییگیلی مقدار آقچا قیمتده وه ییگیلی فائضه استقراض کاغذلاری تارقائادر. بو استقراض کاغذلاری آلوجیلارغا معین بر مقدار فائده تأمین ایتد- یگندهن علاقه دار تیشقی مالیه مؤسسه لهری (تیشقی استقراضدا) وه یا مملکت اهالیسی (ایچکی استقراضدا) تامانیدان اختیاری صورته ساتوب آلتور.

بعضاً مالی وضعیتنی محکم بولغان دولته رده — محض اهالیسینگ قولنداغی آقچادان مملکت سرمایه سینگ آرتووی اوچون استفاده ایتمهك مقصدیله — ایچکی استقراض تارقائادرلار. بر دولت استقرا- ضینگ قولایقله ، یا قینقله تارقائیلیشی او دولتگه اوز اهالیسینگ مربوطیتی درجه سیگه وه اونگ اعتبار وه ایشانچیکه باغلیدر.

«جهان انقلابی» وه «سوسیالیزم قورولوشی» خلیلاری فائده- سیگه بارچا مملکتله رده میلاردلارچا آقچا صرف ایتوب یوروندیگی پروپاگاندا لارنی دوام ایتدیرمهك وه قوردینی «یش ییلق پلان»- لارنی به جهره یلمهك اوچون داها میلاردلارچا آقچاغا محتاج بولغان روسیه بولشه ویکله ری آقچا توپلاماق خصوصده ههر بر چاره که وه او جمله دن ، طبیعتیله ، استقراض اصولیغادا قول آندیلار. لکن ، نقرت ایتدیکلهری قایتالیست مملکتله ردهن ائک مساعد شرط لارنی تکلیف ایتوب قرض آقچا سوراغان روسیه بولشه ویکله ریگه اصل مقتدر دولته ردهن ، دیهرلک ، هیچ بریسی اعتماد قلیب آقچا بیرمه ی تورادر.

تیشقی استقراض خصوصده مثبت بر نتیجه که ایریشه آلمانان ساویت مالیه چیلهری «یاماننگ کوچی یابا لاققا یتد» دیگه ندهك ایچکی استقراضا زور بیره باشلادیلار. فقط ، خلق ایچنده بو استقراضلارنی آلا ییله جهك قادار آقچاسی وه ساویت حکومتیگه اینانچی بولغان «عظمت» کوب تایلماغانی سببیل بو استقراض کاغذ- لارینی تارقائا یلمهك اوچون حکومت ههر تورلو پروپاگاندا ، چله وه دسیسه اصوللارینی قوللانندی وه قوللانماقدادر.

ساویت حکومتینگ بو «مالیه سیاستی» ندهن ایگ کوب جبر کورگوچی یه نه بزنگ تورکستانلاردر. ساویت حکومتی اوستی- اوستیگه ایچکی استقراضلار تارقائماقدادر. اونلارنگ بری تارقائ- تیلیب یتهمه سدهن ، گویا «ایشچی-دهقان صنفینگ آرزو وه طلبی

ایله» «5 ییلقننگ سوگنو 4 نچی ییلی». آنلی باشقا بریسی تارقایتلا باشلاندى. آلتماغی «اختیاری» دیب اعلان قیلنغان بو زایوم کاغذ-لارینی اوز ایستبگیله آلوجیلار بولماغانیدان درحال زایوم تارقانو «بریغادا» لاری، «ضربدار» لاری توزولدی؛ مطبوعات صحیفه لهرنده «ساویت مالیه سی» اوچون آیریم ستونلر بیلگیله نوب اونده زایوم تارقایتیلشنگ یوزده یوز (100%) به جهریلدیشیگه دائر امرنامه لهر، مقاله لار باسیلا باشلاندى. بو یازیلاردان وه خبر لاردان تورکستاندا نه ایشچی-دهقان صنفینگ وه نه باشقا خلق کتله سینگ دولت استقراریغا آرزومنده بولماغان ایکنگی وه ساویت دولت استقراری کاغذلارینگ خلققا مجبوری صورتده تارقایتلا یاتقانلی آچیق کورونوب تورادر. «شورالار تورکمنستانی» ننگ بو ییل 26 نچی آوغوست ساندا باسیلغان «بو خیل زایوم تارقاقماق زورلق ایمه-سمی؟» باشقلی بر-مقاله یوقاریداغی ادعازنی اثبات ایته در. بو غازیتانگ یازوویدا قاراغاندا: «قهقه رایونی، ماحمال تیپه اوباساندا «5 ییلقننگ سوگنو 4 نچی ییلی» زایومی ننگ تارقایتیلشی کوب قالاقبق صورتده کیچیریلدی. حتی قولخوزچی، یوقسول، اورتا حاللی زخمتکشلهرگه زایومنگ فائده سینی ههم توشوتورمه گه نلهر. یه گئی تارقایتیلغان 4500 سوملق زایوملارنی بولسا زورلق آرقالی تارقاقوبدرلار.»

«مثلا: اوبا فرقه اوزه گینگ ههمده اوبا شوراسینگ تکلیفی بویونچا اوبا شوراً کاتبی وه قولخوز کاتبه لری اوباداغی قولخوز اعضالارینگ آیریم یه ککه قول، یوقسول وه اورتا حاللی دهقان-لارنگ لیسته سینی ترتیب آیتوب (اسملره نینی یازوب آلوب): «فلان-چیگه 30 سوم، فلانچیگه 20 سوم» دیب بیلگیله گنده ن سوک او آداملارغا باروب: «سه نکه 20 سوم زایوم یازیلمشدر، قانی شول کاغذغا قول قوی!» دیب، قول قویدوروب کیتمه کده لهر. قای بر دهقان: «نیمه اوچون، نه خیلی زایوم، قاچان بولینی بیرمه ک

کیره ک؛ اول توشوتورک، اوندان سوک قول قویاین» دیگه نیده اوننی «آکت یازماق» وه «محکمه گه بیرمه ک» ایله قورقوتماقدا لار. «ساویت حکومتی آقچا توپلاماق اوچون بر نیچه ییلدان بهری — «بورژوا دولته لهرگه مخصوص» بولغان — لوتاری (یاققو) او-یونینی ده تطبیق ایتمه کده در. فقط ساویت لوتاریسی ایله باشقا مملکت-لهرده کی لوتاریلهر آراسندا که ته فرق بار: باشقا مملکتلهرده خلق طرفندان اوز طالعینی سناماق اوچون هوسله اوینا لادرغان وه عینی زماندا — ایسته ر خصوصی، ایسته ر دولت — لوتاری مؤسسه سیگه ده بر قازانچ تأمین ایته درگن لوتاری اویونی عموماً ساویت اتقاقنده وه خصوصاً ساویت تورکستاندا خلقنی تالاماققاغنه خدمت ایتمه کده در. انقلابدان اولگی روس حاکمیتی چاغندا بازار آقساقالاری، پرستافلار وه باشقا حکومت مأمورلهری آرقالی تورکستان خلقیغا زور بله ن اونلاب، یوزله ب آلدیریلغان «تماشا باغ» ییله تله ری که بی، ساویت حکومتینگ لوتاری ییله تله ری ده بو کون تورکستاندا ساویت مأمورلهری آرقالی، اونسزده یوقسوللاشتریلغان خلقیمزغا، کوچله ب آلدیریلماقدا در. خلقننگ مجبوریت آستیدا بو زایوم کاغذلاریغا وه لوتاری ییله تله ریگه بیرگن آقچاسینگ کوککه ساوورولغان بله ن برابر ایکنه نلگنده شبهه یوق.

اوزینی «ایشچی-دهقان حکومتی» دیب آناغوچی ساویت حکومتنده ایچکی زایوم وه لوتاری تارقانو اصولی مه نه بوندا یدر. ایندی بر دفعه ده بولشه ویکلهر تامانیدان «ایشچی-دهقان صنفی او-چون بر جهنم» دیب تصویر ایته درگن آوروپا بورژوا مملکتلهرنده زایوم وه لوتاری ایشلهرینگ قاندا ایکنه نلگینی وه او ییرلهرده ایشچی-دهقان صنفیگه قاندا ی قولایلقلار بار ایکنه نلگینی کورسه تمه ک اوچون فرانسه مملکتنده بر مثال کیره یلک.

دونیا ننگ ائک آقچالی بر دولتی بولماقده برابر، یوقاریدا سویله ندیگی که بی، اهلینگ قولداغی آقچانی ایشله توب مملکت

بايلغىنى آرتىرماق اوچون فرانسە حكومت بايقاسىدا ايچكى استقراض تارقاقاندر. فقط فرانسە استقراض كاغذلارى اھالى طرفندان مجبو- ريت آستندا ايمەس، اختيارى صورتدە بويوك برھوسلە تالاشوب آلئور وە فرانسوز ايشچى-دھقانلارى قوللارغا توشكەن آچقاغا در حال — اگر تايا بيلسەلەر — استقراض كاغذى وە يادولت لوتارى بيلەتلەرى ساتوب آلورلار. چونكە استقراض كاغذلا- رىدا، لوتارى بيلەتلەرىدە ايگەلەرگە آنچاغھە فائىض (فائىدە) كىترديكلەرى كەبى غايت اميتلى بر آچقا ديمە كدر. برده فرانسوز خلقى حكومت باشندا اوتورغانلارنىڭ اوزگەلەر ايمەس، اوزآدامى وە ايشانچلى كىمسەلەر ايگەنلىگىنى بيلگەنچون ئروتىنى حتى جانىنىدا ممنونيتلە اونلارغا امانت ايتەدر.

فرانسوز دولت لوتارىسىنىڭ بر ياخشى طرفىدا شۇدر كە، اواڭا بيريلىگەن آچقا بيلەت ايگەسىگە اھەم فائىض كىترەدر، ھەمدە يىلدا بر نىچە دفعە چىكىش كەچە اوز طالغىنى سانشا حق بىرەدر وە ھىچ يوقالمايدىر؛ چونكە بيلەت ايگەسى او بيلەتكە تولغان آچقاسىنى لوتارى اداۋەسندەن يەنە قايتاروب آلا بىلەدر. يعنى: فرانسوز دولت لوتارىسى بيلەتلەرى، فائىضان باشقا برده بويوك يوتوق (قازانچ) كىترووى مەكەن بولغان بر نوع استقراض كاغذىدر وە غايت قىمتلىدر.

* * *

استانبولده توركستان كونى

«توركستان تورك گەنجلەر برلگى» نك 5 نچى يىلى
(1927 — 29 ايلول — 1932)

توركستاندان تورك گە تورلو تورلو يوللار ايله كىلىب تور- كىه نك مختلف بىلىم يورتلەرنە او قوماقدا، معلم وە طبىلك ايمە- كدە بولغان بر ياش توركستانلىلار ميدانە كىلترديگمىز «برلك» يىمىز.

نك 5 نچى يىلىنى بايرام قىلدىق. بو يىل تورلو سبىلەردەن بر ھافتا كىچىك 7 نچى تشرىن اول جمعه كونى بايرام قىلدى. مسامره اوتكەن يىلغا قاراغاندا تاغىن دا ياخشىراق وە توركستان آشولا، اويونلارندان بايراق ايدى. مسامره «برلك» نك مر كز حولىسىدە كەتتە بر صحنەدە بولدى.

پروگرامى شۇنداي ايدى:

مسامره توركە استقلال مارشى، مارشىمىز وە نطقلار ايله باشلاندى. استقلال مارشى وە مارشىمىزدان كىين دوكتور مجدالدين بك، ھەر يىل بولغاندىك، مسامره نى آچدى. كىلگەنلەرنى سلاملادى. يىلدا نىلغا اوسمە كدە بولغان برلكىگ بوندان كىينكى بايراملارنى تور- كستاندا قىلىشنى تىلەب سوزنى «برلك» نك يە كى رىسى دوكتور صالح بىگە بىردى (دوكتور صالح بىكنىڭ نطقى 30 نچى صحىفەدەدر). بوندان كىين قوجا اوغلو عثمان بك ياشلارنىڭ بو 5 نچى يىلىنى توركستان ملتچىلەرنى نامنە قوتلوغلاب، ياشلارنىڭ «برلك» تومورە- كىدە توبلانوب توركستان اوچون فائىدەلى ياشلار تىشترىش وظيفە- سىنى قولندان كىلگەنچە ايشلە گەننى سويلە گەندەن سوڭ «ياشا- سون توركستانىڭ مەكۇرەچى، انقلابچى ملتچىلەرنىڭ تايا نچى بولغان ايمانلى مەكۇرە عاشقى ياشلار! ياشاسون استقلال مجاهدلا- رىمىز!» دىب سوزىنى بىردى. كوب آلقىشلاندى. عثمان بىكدەن كىين آذربايجان، قريم وە توركە ياشلارى تاماندان كوب قىزغىن نطقلار سويلەنىب توركستان ياشلارى برلگىنىڭ 5 نچى يىلىنى قوتلو- غلاب، كىلچەك بايرامىمىزنى توركستاندا قىلمايمىزنى تىلەدىلەر. | دوكتور مجدالدين بك صحنە گە چىقىپ بەرلىن دە گى مەكۇرە- رەچى اورتاقلارنى تاماندان يوباريلغان قوتلوغ (تريك) خطلارنى او قودى؛ اوزون آلقىشلار ايله قارشولاندى. اوندان كىين آطنە، مەرسىن وە آقارادان كىلگەن خط، تلغرافلار او قولدى. آلقىشلار ايله مەقابله قىلدى.

غازی پاشا ایله عصمت پاشا حضرتلهریگه تعظیمات تلغرافلاری یوباریلدی. سوگرا مسامره گه باشلانیدی.

(1)	مناجات	دوتار	محمد علی بیک
(2)	ایشبای	تانبور	»
(3)	بهار آقشامی	پیانو-شرقی	معمر خانم
(4)	کیچیک	مونولوغ	شریف بیک
(5)	وطن حسله‌ری	منظوم	خیرییه خانم

بو کیچیکلهریمزنگ موفقیتلهرینی یازماسدان اوتیه آلمانیمه ن. معمر-خیرییه خانملار ایله محمد علی، شریف بیکلر کوب موفق بولدیلار. (6) عسکرک اولومی. حزین برله‌پهر معلم محمد جان بیک، معمر خانم، دوقتور صالح بیک.

قیمتلی یاشلاریمزدان معلم محمد جان بیک تاماتندان تور-کستانغا آنالغان بو له‌پهر تیگله‌وچیلهرده چوقور تأثیر قالدیردی.

(7)	یالانجی	مونولوغ	شریف بیک وه غروپ
(8)	وطنه آرماغان	منظوم	معمر خانم.

(9) اویناڭ یار اوپون وه آشولا بو اوپوتنگ آشولاسی یاش تورکستانلیلار تاماتندان، تانبوری محمد علی بیک، ماندولینی محمد اجان بیک، دوتاری ابراهیم، چیلدیرمه‌سی ده حمید بیکلهر تاماتندان اچالندی. اوپونی. دوقتور صالح بیک ایله قاین سیگلیسی نریمان خانم (استانبوللو) تامانلاریدان اوینالیدی وه کوب آلقیشلانیدیلار. نریمان خانمنگ بو اوپوندا کورسه‌ندیگی مهارتی کوب تقدیر ایتلیدی.

(10) واه واه تورهم — آشولا-تانبور، دوتار، چیلدیرمه، غروپ آلقیشلان. 15 دقیقه‌لق تفسدن کیین قوناقلارغا شربت وه بسکوی پیریلیدی.

یاش تورکستانلیلاردان رضا بیک ایراد ایتدیکی کوب قیزغین بر نطقنده، «برلك» نی قورغان وه اونینگ ایشله‌رینی ایشله‌پ یور-

گه ن یاشلاریمزنگ آتالاریمزنگ تاریخگه آلتون یازی ایله یازیلاجا. غینی سویله‌ب، بوتون تورکستانلیلاریمزنگ «برلك» بایراغی ته‌گیده برله‌شمه‌سینیگ فرض بولغانلغینی قیمتلی دلیللهرله آلفا سوردی. نهایت نطقینی «یاشاسون تورکستان، یاشاسون مفکوره‌چی ملتچی یاشلاریمز، یاشاسون تورک عالمی وه یاشاسون غازی بابامز!» دیب آلقیشلار آراسیدا بیتردی.

تکرار مسامره قسمیغا باشلانیدی.

(11) سرواز تانبور، دوتار، چیلدیرمه وه ماندولین

محمد علی، ابراهیم، حمید وه محمد جان بیکلهر

(12) وطنه منظوم عزیزه خانم (بو شعر قیمتلی منور

یاشلاریمزدان سعدالدین بیک تاماتندان یازیلغاندر).

(13) دقت منظوم معمر خانم (تورکستانلی شاعر فهمی

لنگ بیک تاماتندان یازیلغان بر شعر).

(14) آنا فریادی ایکی په‌رده‌لك له‌پهر (دوقتور صالح،

باتو، اسعد، محمد رفیق، رحیم، اوینور بیکلهرله معمر، عزیزه،

خیرییه خانملار تاماتندان اوینالیدی).

بو ایکی پرده‌لك له‌پهر ایلته‌ر بیکنگ «یاش تورکستان» دا

(سورگون اورتاغیمدان — سورگون اورتاغیمغا، آنا

فریادی) وه «یه‌گی تورکستان» دا باسیلغان (تورکستان) نام شعرله

رینی بر آراغا توپلاب بر تیاترو حالدا اوینالیدی. بونینگله سورگون

اورتاقلاریمز ایسله‌ندیلهر.

(15) فابریقا یولندا چانغیلار-آشولا غروپ

(16) عیش قیلامز »

(17) نه‌نه شونده بر گپ بار »

(18) اوپانیغا تاشلاب اویناسون »

بونک اوپونینی اولو دوقتور صالح بیک اویناب، تانبورچی

محمد علی بیکیه ده اوپونغا تورغوزدی. محمد علی بیکنی آلقیشلار

ایچنده ایکی تاپقیر اوینادیلار. استانبول دارالفنونی طب فاکولته سینی
پترمش یاشلاریمزدان

دوقتور صالح اسماعیل بیک

مسامره قوناقلاردا خوش
تأثیر قالدیردی. بعضی قوناقلار
آشولالاریمزنگ نوطلارینی
ایسته دیلەر. یاشلاریمز وه قیز-
لاریمز صحنه ده وه سالوندا توی
کییب یوردیلار. بونگ اوزی ده
آریچا بر منظره برمه کده ایدی.
دوقتور مجدالدین بیک سوک
بطقنده «بوتون جانلیلار قاریغان
ساری قدرتسزله شیر؛ حالبوکه
بزنگ «برک» تیسکه ریسگه

جوالله شمه کده در» دیب، خطامز بولسا کیچیریشله رینی اوتونوب
مجلسکه نهایت بیردی. دوقتور ایلتەر.

دوقتور صالح اسماعیل بیکنگ نطقی

خانم وه بیک افندیلەر!

بو کون انقلابچی، ملتچی تورکیه جمهوریتچیلهری به جهر-
مه کده بولغان په گئی-یه گئی انقلابلاری قاتاریدا بویوک حرث انقلابینی
میدانغا کیلشردیلەر. بو حرث انقلابندان بری اوز تورک متفکر وه
علماسینگ علمیکه تایانغان «تورک تاریخی انقلابی» در. بونگ
آرقاسیدان تیل انقلابی باشلادی. بو ایکی انقلابنگ پارچا پارچا
حالدا آریلغان تورک ایللهرینی بربریگه اؤک کوچلو باغلارلا
باغلاماسی یوزوندن بویوک قیمتی باردر.

تورکستاننگ ملتچی، انقلابچی وه مفکوره چی بز یاشلاری
بو انقلابلاردان کوب که تته درسلهر آلماقدامز. غازینگ یاراتقان

بویوک انقلابلاری قایناغیدا قایناقادامز. نوده بزنگ طالع وه
بختیار لغمزدرا!

کیله چهک مستقل تورکستاننگ هر جبهه سینده بر نفر بولوب
ایشله به چهک بز یاشلارنگ قیلادرغان انقلابلارنداغی موفقیتده تورکیه
انقلابچیلارندان آغان درسله ریمز بر رهبر — یولباشچی بولاجا قدر.
16 میلیونق اسیر تورک کتله سیننگ استانبولده کی ملتچی
یاشلاری بو کونتی بایراملارکن یوره کله ریمزده هیچ، لاکین هیچ
سارسیلماس بر ایمان ایله استقبالغا توغرو یوگوروب کیتمه کده مز.
مارش مارش قومانداسیغا تابع بولوب یوگورمه کده بولغان بو یو-
لیمزدا بزگه یولباشی ییلماس ایمانمز، هدمزده مقدس مفکوره مزدر!
عربلهرنگ که تته کتابلارندا جنتکه نمونه دیب آتاغان تور-
کستاننگ قورتولوشیغا وه تورکستاندا اوز مقدراتیمزغا اوزیمزنگ
حاکم بولوشیمزغا کوب قولتی ایشانچیمز بار. چونکه بشریتنگ
بو کونگی مدیتینگ منشائی تورکستاندر؛ چونکه تورکستان عصر-
لارچا دونیاغا میدان اوقومش، اوتکن کونله رده قولی ایکن
بو کون خوجاین موقعندا بولغان روسلارغا آتینگ آیاغینی اوتتور-
گن تورک بویو کله رینگ یتیشکه ن تورک یورتیدرا!

تاریخچیلارنگ تعریف اوچون سوز بولا آلمانغان وه آنلا-
رینی یازارکن قلملاری تیره گن او بویوک تورک قوماندانلارینگ
بز اوغوللاری یه نه ییلاارچا اسارت زنجیری ته گیده قالمایمز!
تاریخینی تیکشیریب، اوندان الهام آلیب هر دائم ایلگهری
یورومهک ایسته گن تورکستان یاشلاری یاشاماق اوچون قدرتی
تورکستاندان آلماقدار. چونکه:

سر، زرفشان ساحللاری قیزیل قان قایناغیدر،
تورکمه ن قوملاری ایمانلی تیمورلار دیاریدر،
گه نیش قازاق چوللهری روس لهشینگ مزاریدر،
او یوکسهک آلتایلار بو وطن دیواریدر!

تورکستان تارىخىنىڭ شەشەلى دورىدە دۇنياغا مەدنىت چاچقان سىحون، جىحون ۋە زىرفشان ساھىللىرى بۈگۈن سوغا ئىمەس، ئىنسان ئامارلارنىڭ ئىشقىرىغان قانلارغا ياتاق بولماقتا! تورکستانغا خىيات بىر گەن بۇ ئىھەرلەرنىڭ مەنبە ۋە ساھىللىرى قىزىل قان قاينىغىدۇ؛ چۈنكى تۇپراغىنىڭ بىر ئىللىگىنى دە يالغۇز دۇشمەندەن ئىمەس، ئوزۇننىڭ كۈزىدە قىسقانغان بابا ئارىمىز مەقسەت ۋە ئىستىقالاتى ئوچۇن قانلار تۈگەشكەن؛ ئورالار ھالا ۋە مەقسەت ئىلە قان قاينىغى بولماقتا! تارىخچىلارنىڭ «تارىخىدان بۇرۇنغۇ دورا» دېيىپ تەرىپ قىلىشقا مەجبۇر بولدىقلىرى دورىدەن بەرلى تورکستان يىگىتلەرى ئات ۋە سىندە ۋە يىلگەسىدە قورالى ۋە ئىلە قاراغانلارنىڭ كۈزىلەرنى چىقارماق ئوچۇن كۆرەك كىردىلەر. ئىمىدە عىنى قىزغىنلىق ئىلە ئىشەب تۇرۇپدۇرلەر.

بىزنىڭ ئىمەس، ئىمەس ۋە مەفقۇرە ئىشقىمىز يۇنانلىقلارنىڭ مۇھۇم (خىيالى) ۋە «دېئانا» لارىغا بولغان ۋە سەزار (ئىتالىيا پادىشاھلارنىڭ بىرى) نىڭ ئىسكى مىصر ئىمپېراتورىچەسى قەلە ئۇياترە گە بولغان شىراب-نىڭ مەستلىگىدەن ئىمەس، ھەق ۋە ھەقىقەتە تايانىپ تارىخىمىزدان قوت ئالغان سارىسىلماس ئىبىي بىر ئىشقىدۇر! ئونىڭ ئوچۇندىكى مەلتىچى ياش شاعر لارىمىزدان تۇيغۇن بىك:

ئىملىك بېشىدەن قوشار گىدەرز،

دۇشمەننىڭ كۈكسىنى دەلەر كىچەرز،

ئىكىرلەنەن ئىبىي قانلە سىلەرز،

يۈكسەلەن داغلارغا بايراق دىكەرز! دىدۇر.

شۇ ھالدا دۇشمەنغا ئۇلۇم كۈنى ئارتۇق ياقىنلاشمىش، شەشەلى دورىدەن كىيىن ئىقراضغا ئىمەس، چارچاپ ئوقۇغا ياتقان تۈركلەك ئويغانمىش، ئوزۇننى ئاڭلامىش، بۈگۈنلەر بىر كاپۇسلى تۇش-رۇيا كىيى كىچە گە كىدۇ. بۈگۈنكى بىخىسزلىمىز تارىخىدە بىر داغ-ئىلە گە بولۇپ قالماقتا.

ياش ئورتاقلار!

بولە كەنى ئوچۇرە جەك بىر گە قەدرت (ئامارلار گە كەنى ئىسلى قاندا بارىدۇر — غازى پاشا).

ئوزۇننىڭ مەنقىتى ئوچۇن بۈيۈك ئىمەننى ئايانغى تە گىدە چىكەن-گەن ۋە ئىبىيلىك ھىچ بىر جىزىگە ئوخشاشمايلا ئىمەن بىر ئاقم ئىنسان چەلەك دىدۇرلەردە دۇشمەننىڭ ئىسلى قاندا بۇغۇلماقتا! ياشاسۇن مەلت، قۇرتۇلسۇن ئىمەن! ياشاسۇن تورکستاننىڭ مەفقۇرەچى ياش ئوردۇسى!

ياشاسۇن تۈرك دۇنياسى ۋە ئونىڭ قۇرتۇلۇش جىبەداشلىرى!

* * *

بەرلىن دە ئىككى مەھم مەرقۇزە

ئوقتۇر ئىنىڭ 25 نچى كۈنى بەرلىن دە ئىككى مەھم مەرقۇزە بولۇپ ئوتتۇرى:

1 — تورکستان مىلى ھەركىتىگە 1917 نچى يىلدا نەبەرى ياقىندىن قاتناش بىلەن كىلگەن ئىسمان بىك تۇش چاغى بەرلىن دە ياشاغۇچى تۈر-كستانلىقلارلە مەلتىچى ۋە ئىستىقالاتچى ئىدىل-ئوراللىقلار ئىبىي ئىلە ۋە چوقاي ئوغۇل مەصفى بىكنىڭ رەئىسلىكى ئىلە دوام ئىتەن بىر يىغىلىشدا، تورکستان مىلى ھەركىتىنىڭ 1917 دەن 1922 نچى يىلنىڭ سۇلگىغاچا بولغان دورى ھەققىدە ئۇلۇقچا مەلۇمات بىردى. تورکستان مىلى ئو يۈشمەسىنىڭ تورکستانداغى مەسئۇلىتى ۋە ئىلە بولغان ئىسمان بىك مىلى ئو يۈشمەنىڭ يۈرتمەز گە ھەقىقەتتى ۋە تورکستانداغى روس ھەكىمىتىگە قارشۇ 1918 نچى يىلدا ئىبارا قوراللى ھەرىكەتتە باشلانغان مەھم خەلق ھەركىتى ئىبىي باسماچىلىق ھەرىكەتتە يۈر-تمەز ئىشدا بۈگۈنگە چە ئىشلىمە گەن پەك مەھم ۋەقەلار ئاڭلاتىدۇ. مەرقۇزەچى ھەرخانەدەن باشلاپ تورکستاننىڭ ھەربى تەمىناتچى ئىلدىز ئاتقان باسماچىلىق ھەركىتىنىڭ ئىچ يۈزى، بۈگۈنكى خەلق ھەركىتىگە

تورکستان ملی اوپوشمەسی اعضالارینگ قانداي قاتناشانلقلاری وە بو ملی حرکتی بر مرکزەن اءاره ایتەك یولندا تورکستان ملی اوپوشمەسی اعضالارینگ قانداي اورونغانلقلاری، بو خصوصە اوچرالغان قینقلار وە اوتقوزولغان یاگلیشلەر توغروسندا کیگ معلومات بېردی. دقتله تیگله نگەن بو مهم معروضەنگ کورەشچەن یاش تورکستانلیلارله یاش ایدیل-اورالیلار اوچون عبرت درسی آلاچاق مهم نقطه لاری بار ایدی.

2 — بەرلین دە یاشاغوچی گورجو مهاجرلارینگ تیله گی ایله تورکستان ملی برلگی «تمب» نگ آوروپا وکیلی سایغلی چوقای اوغلو مصطفی بیک کیچ ساعت 8 دە تورکستان حقندە بر معروضە سویلەدی. معروضە نی تیگله و اوچون بەرلین دە یاشاغوچی گورجولار، آذربایجان، ایدیل-اورال وە تورکستانلیلاردان باشقا آلمانیا تاشقاریسندان بەرلین نی تشریف بوپورغانلاردان رفیقمز «یاگا ملی یول» نگ باش محرری محترم عیاض اسحاقی بیک، یوقاریدا ذکر ایتلگەن عثمان بیک وە تورکستان ملی برلگی «تمب» نگ آوروپادا چالیشیب پورغان اعضالاردان مسلکباشمز ابراهیم اوغلو صابر بیک لەردە کیلمشلەردی. بەرلین گورجو قولونیسسی باشلوقلا رندان میخائیل زولوکیدزە (Michael Tsouloukidse) افندی بر نطقله چوقای اوغلو مصطفی بیکنی قولونیسسی وە توپلانیس نامندان سلاملاب بیغینچاقی آچاراق سوزگە لینی محترم معروضە چیگە او- تقوزدی. مصطفی بیک ایکی ساعت قادار دوام ایتب تیگله وچیلەر تاماندان دقتله تعقیب ایتلگەن معروضە سنده روس انقلابندان بورونغو وە سواگوروس حکومتلەرینگ تورکستاندا ۱۹۱۵ ساحة دە یورگوز- گەن سیاستلە رینی روس منبەلە رندەن آلتغان رسمی وثیقه لارغا استناداً تحلیل ایتب، او سیاستلە رینگ تورکستان اوچون قانداي فجع نتیجه لەر بیرگە نینی غایت آیدین بر شکلده آگلاتدی. معروضە

تیگله وچیلە رده چوقور بر تأثیر قالدیردی وە اوزون آلتیشلاندی. تیگله وچیلەر تاماندان موضوع اطرافندە سوراقلار بیریلب، معروضە- چیدەن قانینقلیق جوابلەر آلتغانندان سوگ م. زولوکیدزە افندی مصطفی بیک گە گورجو قولونیسسی وە بوتون توپلانیس نامندان تشکر بیان ایتدی.

گورجو آوقات وە محررلە رندەن محترم دیاسامیدزە (Dyasamidzé) توروب حرارتله سویلە دیگی بر نطقندە مصطفی بیکنگ شخصیتی وە تورکستان ملی حرکاتندە کی فعالیتینی تقدیر ایتدی وە ازجمله: «قیمتلی معروضە سندهن استفادە ایتدیگمز محترم مصطفی بیکنگ، عموم بشرینگ بەشیگی وە مدنیت اوچاغی تور- کستان ایله قومشو اولکە لەرینگ قورتولوشندا بویوک رول اوینا- یاجاغینی تمنی ایتە مەن...» دیمەسی بویوک آلتیشلارنی موجب بولدی. بوندان سوگ مصطفی بیک قایتادان سوز آلوب ناطقلارغا وە تیگله و- چیلەرگە تشکر ایتدی وە بو معروضە سینگ بەرلیندە گنی گورجو قولونیسسی ایله یاش تورکستانلیلار آراسندا داها یا قیندان تانیشو وە رابطه دە بولونولاریغا خدمت ایتە جه کی امیدینی بیلدیردی وە سو- زینی تورکستان سیاسی مهاجرت حرکینگ قانداي باشلانغانغە اوتقوزوب، بو حرکینگ ایلک دفعە اولاراق اوزی طرفندان ملی گورجوستان پایتختی تیفلیس دە چیقاریلغان روسچە «نا روبەژە» («На Рубеже») دیگەن هافتالق مجموعه وە تورکچە «شفق» ناملی غازیتا ایله باشلانغانغینی، گورجوستان ملی استقلاللی دورینی تیفلیسدە کیچیردیگینی، ملی گورجوستان حکومتینگ تورکستان ملی حر- کتینگە بویوک بر سیمپاتی کورسە تکه نلگینی بیلدیردی...

کوچیلگی یاش استقلالچیلاردان بولغان بو توپلانیس قاتا- شوچیلارغا بویوک وە اونوتولماز خوش بر تأثیر باغیشلادی.

یاش تورکستانلی

دومبورامغا قولاي سال

دومبورامنگ قولايغين بورالمايمن

بورماغاچا هالوغوب تورالمايمن

باي كىمىغل تەڭ دىگەن تەتەك اوروس!

تەڭ بولغانى دىئادە كورالمايمن!

قورو اوتى قايناتساڭ آش بولمايدى،

قارا بالچىق قوروتساڭ تاش بولمايدى،

جورتىڭ «بى» بى اوزوندەن بولماق كىرەك!

قىزىل اوروس قىرغىزغا باش بولمايدى!

ئاونى چولنى جايلاغان بايلار قايدا؟

قارا قوشداي كىشەن گەن تايلار قايدا؟

چىلقىداغى «تورو» نىڭ جالين توتوب،

«اورازگل» داى اويناغان آيلار قايدا؟

قازاق تويە كورمەيدى اووالاردا،

قىرغىز بىيە كورمەيدى قىيالاردا،

تورك بالاسى قالمادى، قانخور اوروس!

«اورگومچەكلەر اوينايدى اوپەلەردە!»

«قومونىستىق» دىگەننگ توزاق ايكەن

آيتقان سوزىڭ اوزىڭدەن اوزاق ايكەن

«ئاوارىش» دىب آلداتىڭ توغانىمنى

قورتولوش دىب آيتقاننگ آواق ايكەن.

جوغاريدان كىلەمن جولواچى من

اولو جورتىڭ جولونى سوراوچى من

قىزىل توككەن قانلارنىڭ تاملاسىنى

كون كىلگەن سوڭ اوزندەن تىلەوچى من.

آليس ايكەن كىرگەن جول جىتالمايمن

جورت ايسىمگە كىلگەن سوڭ جاتالمايمن

اكتىكەن كىلمەس دىب آيتما آحماق اوروس

اجاندان اوتەر، جورتىمدەن اوتالمايمن.

قىزىل كوچوب كىلەدى آلمالىغا

كىم كورنەيدى تاگرىنىڭ سالغانىغا!

توركستان تورك بولغانىن بىلمەك كىرەك

ايشانمايمن اوروسنىڭ قالغانىغا.

قارا تورو جالپوشىڭ بىچالمايمن

آق قىمىزنى شاپىرىب اىچالمايمن

اجورتدەن كىچدى دىمەك، قىزىل قورتلار!

أولگەنىمچە جورتىمدەن كىچالمايمن.

دومبورامنگ آيتقانن آڭلادىڭمى؟

قولاق سالىب، ياخشىراق تىڭلەدىڭمى؟

بولماغانغا بولور دىب تالماغايىز

توركستان تورك بولغانىن بىلمەدىڭمى؟

تايلاق احمد.

* * *

توركستان خىبرلىرى

بەنە «صنقى دوشمانلار» محاكەسى — «سوسىئالدى قازا.

غستان» برنچى سەئابر سائىدا: «بايلار، اوغرو لار، آتقەينەرلەر» (*).

سود (مىحكەمە) آلدندا» باشلقى بر مقاله سنده توبەندە گى خبرنى

بىرەدر:

«قاراتال» قولخوزندە «موفقىتسىزلىق» تاپىلىب قولخوز مديرى

مونار باي اوغلو (فرقە نامزدى)، مدير اورونباسارى سەرسەن

(* جماعت خادىمى دىمەكەر.

باي اوغلو، قولخوز فعاللارندان: اومبەئاي اوغلو، بازارباي اوغلو،
مهمان قول اوغلو، توستەك اوغلو، توغان باي اوغلو ھەم ايمانباي
اوغلو محكمەگە بېرىلمشەلەردى. بونلارغا يۈكەنگەن عىبلەر:

قولخوزداغى 32 آتدان 23 نىنگ يوقالووى؛ 728 ھەكتار-
لق بوغداي؛ 70 ھەكتارلق ناخات (بۇرچاق)؛ 96 ھەكتارلق
سولى؛ 25 ھەكتارلق جوخارى ھەم 27 ھەكتارلق كوزلك بوغداي
ايكىنىگىنىگ خراب بولغانلىغىدىر.

عىبلەلەردەن مونا باي اوغلو، توستەك اوغلو تاغىن بىرىسى آتاي
أولدورولوشكە ۋە باشقالارى 10 يىلدان قاماققا حكىم ايتلەنگەنلەر.

* * *

مسلمانلارغا مارجعت (*)

اوشبو يىلنىڭ ياز آخىرىدا آغىر بىر فاجىئە يراق شىرقىك مانجورىيا
أولكەسى اوستىگە اوزىنىڭ قارا كۆلەگە سىنى اكيترىب تاشلادى.
طبيعتنىڭ كۈچلۈ غىزى بولغان سو شاۋلاب تورغان باسو لارا يىكىنلىك
ۋە بولونلارنى (اوتلاقلارنى)، آۋول ۋە شىرلەرنى تەلەكەدە
قالدىردى.

خارىن ياتىدان اوتوب كىتە تورغان سونغا يىلغاسى اوز جار-
ندان چىقىپ، شىرنىڭ رىخىم، ناخالفكا، چىن-ھە، زاتون ۋە غىرى
اسمىلەر بلەن يوروتولوچى بىستەلەر (دەھلەر) نى باسىپ قىتاي قىلاسى فودە
دەن اوراملارغا كىلىپ كىردى. بىر قاتلى اۋىلەرىنىڭ قايرىلارى بو-
تونلاي، كۆب قاتلى يورنلارنىڭ بىر تولا (بودروم) ھەم بىرنىچى
قاتلارى سو ايچىندە قالدى. آدەملەر اوزلەرنىڭ يىللار بويونچا تىر-
يشىپ ايشلەگەن اورونلارنى، يىللار بويونچا آغىرلىق بلەن قورغان
يورنلارنى، مال-مىلك، نەرسە-قارا، جىھاز ۋە قازالتىلارنى تاشلاب
تولقون بىتتەن آلمانغان يۈكسەك ۋە قورۇق اورونلارغا آقدىلار. او-

(*) آزغىنە قىسقارتىپ باسدىق. باشقارما:

لارنىڭ سو ھىجۈمىدەن ساقلاب قالا بىلدىكىلەرنى نەرسەلەرنى، بالا-
چاقالارنى آتاي آرابالار، آقتاموبىل، آۋتوبوس، رىكشە ھەم قاينىق-
لارغا آرتوب، ھالاكتەن قاچولارى سوغوش وقتلارنىدا بولتورغان
آغىر منظرە لارنى ايشلەتىپ تورار ايدى. عادىتدە بوندى بىخىتىزلىككە
بلەن بىرگە كىلوچى آچلىق كۈلكەسىدە آبدىراب تورغان خىلقنىڭ كوز
آلدىدا جانلاندى: آدەملەر ئە كەمەك، اون آلبى قالو اوچون آشاملىق
كىت ايشىكىلەرنى قارشىسىغا كىلىپ نوبىتكە توزولدىلەر.

كىچەگە شاۋلاب تورغان اوراملار يىلغا لارغا ئە يىلەنىپ، بولغا-
نچوق سو اوستىدە آدەم گاۋدەلەرنى، حىوان اولەكسەلەرنى يوزوب
تورا باشلادى. اىلھاصل، حىيات چىشمەسى بولغان يىلغا اوزىنىڭ كۈچلۈ
آقىمى بلەن بىرگە بندەلەرگە اولوم قورقوسى سالوچى نجىس،
حشرات، يىچىزاقلىق كىتەردى. كىچەگە ياز راخىتىنى تويىدوروب تور-
غان سو نامچىلارنى بو كۈن قوت اوچقۇچ واپا آوروينىڭ مىلياردلار-
چا مىقروبولارنى كىتەردى. حفظ صحت قاعدە لارنىڭ الفباسىدا رعايە
ايتلمەيدىرگەن اورونلاردان سو اوستىگە بار نجاست قالىپ، ايشىك
ۋە تەرەزە تۈبلەرىگە كىلىپ تىرەلدى. اوراملار اىگرەنىچ كوررەنوش
ۋە ئىسلەر بلەن تولدى.

خارىن نىڭ تورلو دىن ۋە مىللەتەرگە منسوب بولغان اھالىسى
ايچىندە بو كۈتۈلمەگەن آقەدان مسلمانلارغا كۆب ضرر كىلدى.
چۈنكە اولارنىڭ كۈچىلگى ياشايدىغان رىخىم ۋە فودەدەن اوراملار-
رىغا سو كۈبرەك يايلىغان ايدى. رىخىمدە چارىك عصر بويونچا كۈچ
صرف ايتىلىپ توزولگەن تۈرك-تاتار مىللەتىنىڭ ملكى، كىتخانى،
جامىع ۋە مەكتەپ بنا لارى سو ايچىندە قالىپ، مىللەت اىزى بىر
كۈنلۈك ئە كەمەك ۋە صاف سوغا مىحتاج بولوب، يورنلارنى چىقىپ
كىتەدىلەر.

شۈنكە بىي فودەدەن قىلا سىنداغى قىتاي-مانجور مىلمان مىللە-
سىگەدە زور ضرر كىلىپ، اولار عمومى يازمىشنى اورتا قىلاشوغا

مجبور بولدیلار. بر خارین شهرنده گنه ایمهس، عموماً مانجور یادا-
غی سو باسیب کیر گن اورونلاردا یاشاوجی نیچه میگلهرچه مسلمان-
لارنک حیاتی بوزولدی، ضرر لاندی، یولدان چیقدی، نه کمه کله-
ری آقدی، حیوانلاری باتدی، یورتلاری داغیلدی.

خارین توزولگه ندهن بهرلی برنجی تاپقیر بولغان بو کوچلو
ناشو، کوتولمه گن بختسزلك اونسزده اقتصادی بحران میللارینی
آغیر کیچیروجی مسلمانلارنک مادی وه معنوی تورموشلارینا که تته
ضربه بیردی. اولار باشقالارغا یاردهم سوراب مراجعت ایتهرلك بر
حالغا کیلیب، محتاجلقدا قالدیلار.

مانجوریا اولکه سنده یاشاوجی مسلمانلار سودان یا توغرودان
توغرو، یا اونک عاقبتندان باریسیدا ضرر کور گه نلکدن، اولارنک
بربرلریگه ایتجهک یاردهمله ری گنه عمومی فاجعه نی پهک آز یه نگیلله-
ته جهک. احوال چیت ایلبه رده گی مسلمانلارغادا کومهک سوراب، قول
اوزاتیشغا مجبور ایتهدر. چونکه باشقا ملت کیشیلهرینک آرقاسندا
حکومت، سلامت قالغان بایلاری، خصوصاً چیت مملکتلهرده بولغان
یاردهمگه حاضر اویوشمالاری بار. اما بز مسلمانلاردا بولارنک بر-
پسی ده یوق. بز مسلمانلارنک فقط زکاتمز بار. لاکن شول
فرضی اوتهرلك بولغانلاریمز پهک آز. مه نه شوندا ی بر آغیر
حالدا قالغان مسلمانلارغا یاردهم ایتونی باشقارو اوچون خاریندا
یاشاوجی مسلمان تورک-تاتارلار جهم قتای مانجور مسلمانلاری اوز
آرا اتفاقلاشیپ، برکهشکن یاردهم جمعیتی تأسیس ایتدیلهر. مذکور
جمعیت بارچا مسلمانلارنی سودان ضرر لانغان دین قارداشلارینا یار-
دهمگه چاقیرادر؛ اولارنی اوشبو مراجعتنامه سی بله ن کومه کگه
اوندا یدر.

«مسلمان مانجور وه تورک-تاتارلارنک متحد تعاون کامییتی»

سایغیلی او قوجیلاریمز

اوتکهن آوغوست آیندا خاریندا بولغان تاشقیندان فلاکتگه
اوجراب، مالملکینی یوقاتقان میگلهرچه تورک وه اسلام قارداشلار-
ریمزغا یاردهم توپلاماق نیتیه خارین شهرنده «مسلمان مانجور وه
تورک-تاتارلارنک متحد تعاون کامییتی» قورولمشدر. بو قومیته «یاش
تورکستان» آرقالی قان وه دین قارداشلارینا مراجعت ایتب، فلا-
کتگه یولوققانلار فائده سیغا یاردهم سورا یدر.

«یاش تورکستان» سایغیلی او قوجیلارینک خاریندا سو
فاجعه سندان آج، یالانچ، اویسز آچیقلقدا قالغان قان وه دین
قارداشلاریمزغا قوللارندان کیلگه نیچه یاردهم ایتدیله رینی اوتونه در.
اعانه نی «یاش تورکستان» باشقارماسیغا یاخود توغروندان توغرو
خارینغا یوللاماق ممکندر.

خارینداغی «مسلمان مانجور وه تورک-تاتارلارنک متحد تعاون
کامییتی» آدره سی:

Manchu Turkish Tatar, Muhammedhan Flood Relief
Committee of Harbin, Shu Kung Road
(Via Vladivostok-Dairen)

باش تورکستان

تورکستانداک ملی قورنولوسی اویسور کوره شوچی آیلو، مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر - 1929نجی ییلنک ده قابر - 1929نجی ییلنک ده قابر -
ندان چیقا باشلانغان

بو ساندا:

- 1 - ده قابر خاطرہ لاری باش مقاله
- 2 - مرحوم «آتسز مجموعہ» مدیری نہال پیکنگ چوقای اوغلی مصطفی
- 3 - پاختا اطرافندا تیمور اوغلی
- 4 - تنقیدمی احمقلمنی؟ چاغاتای
- 5 - تورک غازیتاچیلغی (VIII) توقتامش اوغلی
- 6 - سورگونلر حالی مشہد نخبریز دهن
- 7 - قوئوبہ راتیفلار احوالی (تورکستان قاقچینلارینینگ باشقارمانزغا یازغان مکتوبلہ رندہن)
- 8 - الوداع (شعر) قولہلی تورکشان
- 9 - ساویت حکومتیلہ معاہدہلہر
- 10 - آفغانستاندا
- 11 - تورکستان خبرلہری

Yach Turkestan

Novembre 1932 (Le jeune Turkestan) No. 36

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

بولیمزغا توغرو کیلگهن بوتون یازولار اوچون مجموعہ مزنگ بیتلہری
آچیقدر . باسیلماغان یازولار قایتاریلماس .

آبونہ شرطلہری:

بیللغی 4 دولار ، آلتی آیلغی 21/4 دولار ، اوچ آیلغی 11/2 دولار

مجموعہ مزگہ نییشلی ہەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرہس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France

ياش تورستان

تورستانك ملي قورتولوشى او صوبه كوره شوحي ايلو، مجموع
باش محررى: چوقاي اوغلي مصطفي

1929نجى يىلك ده قابر - ندان چيغا باشلاغان
ده قابر (برنجى كانون) 1932 | 37 ساه

ده قابر خاطرهلارى

ده قابر آبي بز تور كستانلدار اوچون خاطرهلر بر آي در: 1917
نچى يىلك 10 نچى ده قابر نده (ايسكى تقويمه 27 نچى نويا بردا)
«تور كستان مختاريتى» اعلان ايتلگن ايدى؛ 1929 نچى يىلك
ده قابر نده ايسه بز «ياش تور كستان» يمزنى تارقانا باشلادق.

مختاريت - بو، بزلك كيچيشيمز، بزلك حاضر لقسر دوريمز نك وه
روس انقلابغا، روس انقلابچى ده مو قراسيىگه اينا نو خليا مز نك تاغاسيدر.
«ياش تور كستان» ايسه - بزنگ كيله چه گيمز، تور كستانك قور-
تولوشى وه استقلالى اوچون يوروتوب تورغان كوره شيمز نك بايرا-
غيدر. «كورهش بايراغى» - بو، داها غلبه ايمهس، بلكه غلبه غا
چاقروغنه در. بز بو بيرده بولتور ساويت ديكتاتوراسينك 14 نچى

قارا بر خيمر

آلدويمز خصوصى معلومانه كوره تور كستان ملي برلگى «توب»
كاتىبى دو قاتور مجدالدين احمد بيكنك تاشكنده كي 60 ياشلق آناسينى
ساويت ميليسلهرى اونك پهك قارتايغان وه ياريم جانلى بر خاتون
بولغانلغنه قاراماي شو يىل فيورال ايندا قاماققا آلب، بايا قيشنى بيش
آي قينامشلا درر. بو گناهسز آنا بولشه ويكلهرنگ غيرى انساني
معامله له ريگه چيده آلماي آغير صورته حاستا لانمش وه قاماقخانه دن
چيقاق ايكي كون سوگرا آوغوست باشلارندا اولمشدر.
«ياش تور كستان» روس استيلاسى تاثيريله آغير فلاكتگه او-
چراغان دو قاتور مجدالدين احمد بيك وه عائله افرالدينك بو آغير
قايفيسينا يوره كدهن قوشولوب، مرحومه نك قالغانلارينا اوزون
عمر ههم صبر تيلهيدر.

يىرى يومشاق بولسون

تور كستانك ملي قورتولوشى يولندا شهيد توشمش انور پاشا-
نك آناسى وه حاجى احمد پاشانك زوجهسى عايشه خانم استانبولدا
نويابريك 29 نده ايرته لهب تاگرينك رحمتيگه قاووشمشدر. الله رحمت
ايله سين. بز مرحومه نك قايفىلى قيز وه اوغوللارى ياسلهر ريگه يو-
ره كدهن قوشولوب، اونلارغا صبر تيليمز.

پاريسدا مهم بر معروضه

ده قابر نك 5 نده پاريسداغى «فرانس-اورياك» جمعيتنده بو-
رونغو او قراينا ملي جمهوريتينك تيشقى ايشلهر ناظرى شولگين
(Choulguine) او قراينا، قافقاسيا وه تور كستان ملي حركتلهرى
حقنده فرانسجا مهم بر معروضه او قومشدر. معروضه گه پاريسنك
تورلو دائره لهر ندهن مهم شخصيتلار قاتناشمشلا. معروضه پهك اهميتله
تېكله نمش وه معروضه چى اوزون آلتيشلانمشدر.

يىل دونومى مناسبتىلە يازدىقلا رېمىزنى قايتاروب اوتەمز: «... بىزنى نە يوكسەك تاووش بلەن سويلەنگەن سوزلەر، نەدە مجموعه مقاله لارى قورتارا آلادر. بىز اوچون ھەر نەرسەدەن اول مىلى بىرلىگىمىزنى ساقلاش، اونى كوچەيتىش وە مىلى شعورنى قوتلاندىرىش كىرەك.»

(«ياش تور كىستان» نىڭ 24 نچى سائىغا قاراڭز). بىز، حاضرغى عمومى-سىياسى شرايط ايچىدە بالا خىلىسىغا اوخشايدىغان وە يالغىز «آئىز مجموعه» كەبى اولدەن يايلىشىغا محكوم مجموعه لەردە گنە يازىلىشى مۇمكىن بولغان «غەربى تراكىدان ياقوستانە قادار برلەشكەن تورك ملتى» قورماق تىلە گىنە بىرىلىپ اوتورمايمىز. بىزنىڭچون، ايندە يىڭى سىياسى شرايط ايچىدە، ياقىنداغىنە بولوب اوتكەن ايكى حقيقت يىتەرلىكدر: عموم تورك مىلى-مدنى قايناغى بىرلىگىنىڭ تىتىتى (آقارا تورك تارىخى قونغرەسى) وە ايندىگى توركىيە جىمهورىتى معارف و كىلى سايعىلى دوكتور رشىد غالب بىكىنىڭ «استانبولدا باسىلان بر غازىتا، سمرقندادا اوقونمالى وە آڭلاشلىملىدر» دىيە حد ذاتىدە استانبول تورك تىلى قونغرەسىنىڭ معنا وە اھمىتىنى يىلگىلە گەن يانا- تىدر. تارىخى دورىنىڭ حاضرغى فصلىدە بىزنىڭ آاناتولولو توغانلا- رىمىزدان تىلە گىمىز، مەنە شو ايكى مەم استقامتدە دواملى وە تىرەن بر صورتدە ايش كورمە كدر.

بىزنىڭ سىياسى وە مىلى قورتولوشىمىز، ھەر نەرسەدەن اول بىزنىڭ اوز ايشىمىزدىر. بىز يوكسەك غايەمىزغا بىز بىزنىڭ كەبى اوز مىلى قورتولوشى اوچون عمومى دوشمانغا قارشو كورە شوچىلەرنىڭ ايكى سىقى صورتدە برلەشمەلەرى ايلە تىزرەك ايرىشەچە كىمىز. بالخاصە بوتون تورك كوچلەرىنىڭ — تاتار، باشقورت، قىرىملى، آذربايجانلى، تور كىستانلىلارنىڭ — اوز آرا سىقى صورتدە برلەشمەلەرى لزومىنى ئەيتوب اوتىمەك وە كوكلەشتمەك كىرەك. اونلارنىڭ آراسىدا ھىچ بر اختلاف بولماسلىقى لازىم.

«ياش تور كىستان» بار كوچى بلەن بو غايەغا خدمت قىلىپ كىلدى، اوگا دعوت ايتدى وە تالماسدان يەنەدە ايتەچە كدر...

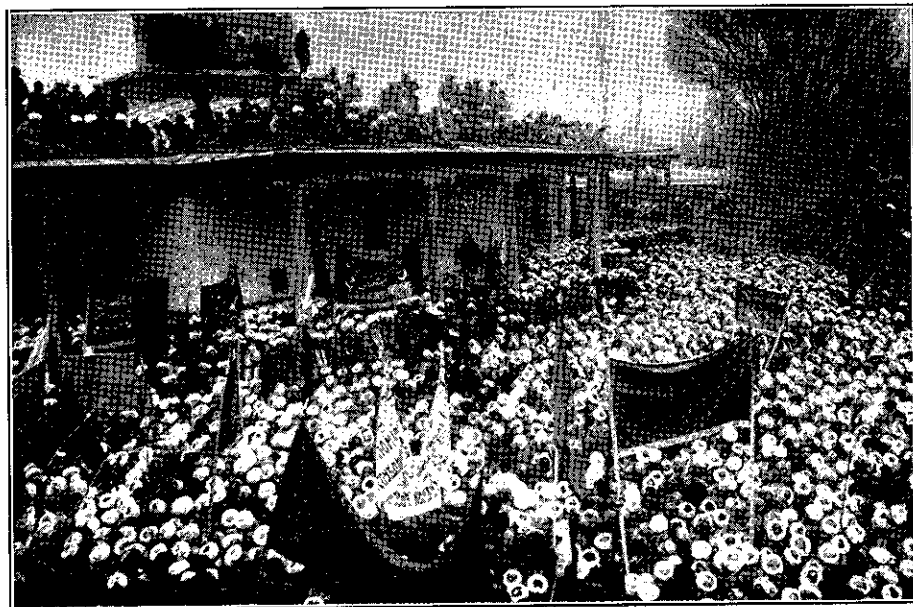
دە قابر آيى بىز تور كىستانلىلاردا، بوكون بالخاصە بحث ايتىمەك ايتىدەدىگىمىز يەنە بر خاطرەنى جانلا تىرادىر. اودە 1917 نچى يىلى تاشكەندە بولغان دە قابر وقە لارىدەر.

مختارىت اعلانى بوتون تور كىستاندا سىياسى روخنىڭ كوتە- رىلىشىگە سبب بولدى. مختارىت حكومتىنىڭ پايتختى بولغان خوقندە- دان سوڭ تاشكەندە ھەم بويوك بر ھىجان حكىم سورمە كدە ايدى. مختارىت اعلان ايتلىر- ايتلمەس درحال تاشكەندە بو حادىئەنى بايرام ايتىشىگە حاضر لانا باشلايدىلار. توركلەر وە روسلار برابرلكدە حاضر- لاندىلار. تاشكەند شەرىمىنىڭ (شەرى دوامسى) حاضرلىقىنىڭ مەركىزى ايدى. شەرى ايچىدە نىمايش پروگرامى تۈزۈلگەن ايدى. او زمانىڭ رەسمى مەلوماتنامە لەرىنى كوزدەن كىچىرسە كىر عموم خلىق بايرامىنىڭ قوجامان كورونوشىنى كورەچە كىسگىز. بايرام كونى — 13 (26) نچى دە قابر — تاشكەند تىوەرە گىدەن شەرىگە اون مىگدەن آرتق آتلىق يىگىتلىر كىلگەن ايدى. بوتون شەرى بايراقلار وە «ياشاسون تور كىستان مختارىتى!»، «ياشاسون تور كىستان مجلس مؤسسائى!»، «ياشاسون مختارىت حكومتى!» شەرىلارى يازىلغان بويوك پلاقاتلار بلەن يىزەنگەن ايدى. بايرام تشكىلاتى تورك قىسمىنىڭ جىانى، يۈرەگى — ناموسلىق وە روخى ايرلىك نىمائى بىزنىڭ شەرى قارى ايدى. تاشكەند بولشەوىكلەرى بو بايرامدان حقيقتادا قورققانلار وە اونىڭچون دە اوز باشلوقلارى — ساونار قوم رەئىسى قولەسوف وە اونىڭ اورونباسارى اوسپەنسكى — آغزندان بو بايرامغا قاتناشماق وە «تور كىستان مختارىتى» نى تىرىك ايتىمەك ايتىدەدىكلەرىنى بىلدىر- گەنلەر ايدى.

تاڭ چاغىدان باشلاپ شەرىدە نىمايشلەر باشلاندى. شەرىنىڭ تور-

کون بوتونلای تینچلیکله کیچدی. هیچ بر آگلاشما و چلیق بو-
لمادی. ههر بیرده اورنهك بولورلق انتظام بار اییدی. کیچقورون نما-
یشچیلر تارقالماققا باشلادیلار. قوجامان بر تورکلر توده سی ایسکی
شهرگه قایتماقدا اییدی. بونلارله برابر ایندیگنه قاماقدان قوتقارولغان
بر نیچه آدام وه بونلارنیک ایچنده بورونغو موقت حکومتنگ تور-
کستان قومیته سی اعضاسندان غراف دورره ده بار اییدی. نمایشچیلر
«اوردا» داغی تار کوپروکنگ اوستندان ایندی گنه ایسکی شهرگه

لو بولوملارندا ناطقلار اوچون منبرلر قورولغان اییدی. نطقلار سوز-
یله نندی؛ ملی قورتولوش یولندا برتچی باسقیچ بولغان مختارپتنگ
معناسی آگلا تیلدی. بولشه ویکله رده سوز سوبله دیلر وه بونلاردا
تورکستان مؤسسان مجلسینی تانیماققا حاضر ایکه نلکله رینی یلدر-
تورکستان مختاریتی اعلانی مناسبتیه 1917 نچی ییل 13 (26) ده قایرده تاشکندده ترتیب
ایتلگهن خلق بایرامندان بر کورونوش. شیخاوند طهورده گی بویوک جامع حولیسند
تویلانغان خلق منور قارینگ خطابه سینی تیگلرکن

رسده منور قاری (پ) اونگ ساغندا عبدالله اولانی (حاضر تاشکند یوکسهك مکتب-
لهرندن برنده پروفه سور) سولندا یاش فکرلی علمادان مدرس مراد خوجه افندی
دیله ر. تورکستانلیلارنیک سیاسی عمومی عفو اعلان ایتمهك وه قاماققا
آلغانلارنی بوشاتماق حقنده غنی طلبه ریکه ساویت حکومتی وکیلله-
ری راضیقله جواب ببردیلر وه بولشه ویک شهر قوماندانی غودووپیچ
اوزی بالذات تاشکند قاماقخانه سینگ قاپوسینی آچوب ایچنده کی
بارچا سیاسی مجوسلرنی آزادلققا چقاروب یوباردی...

تورکستان مختاریتی اعلانی مناسبتیه 1917 نچی ییل 13 (26) ده قایرده تاشکندده ترتیب
ایتلگهن خلق بایرامندان باشقا بر کورونوش.

کیرمهك اوزره ای دیلر. برده ن اوق آیلدی. اوق چاچار
(هیترا لیوز) چاقیلادی. بو اوقلارنی بولشه ویکلر تامانیدان
بقندیریب قوبولغان ساویت دستله ری آتا یاتورلار اییدی.
قورالسز خلق توده سینده دهشتلی بر قارما قارشیقلق توغدی... یارا-
لانغانلارنیک فریادی... میلتق وه اوق چاچاردان اوق آتولار دوام

مرحوم «آئسز مجموعه» مدیری نهال بیکنک اویاتسز

چیقیشیغا قارشو جوابم

«یاش تورکستان» ننگ 30-32 نچی سانلارندای K. A. نی
«اویاتسز یالغانچیلیق وه ساخته کارلق» بلهن عیبله گن مقاله لاریمغا
K. A. ننگ نیمه جواب بیرره ایکه نلگینی بو یوک مراق بلهن کونوب
یورگن ایدم. اوزینی مدنی جمعیتدن سانا وچی هر بر انسان او-
چون بوندای بر قارالونی جوابسز قالدیریپ بولمایدورغانلغی
آشکار بر نهرسه در. او عیبله رنی اساسلی دلیلهر بلهن اوستوندان
آتوب تاشلاشی لازمدر.

چونکه مطبوعات صحیفه لارندا آچیق بر صورتده یالغانچیلیق
وه ساخته کارلق بلهن قارالونغا قارشو اینده مهی کیچمهک اوچون
شخصی ناموس وه اجتماعی حیا حقنده بر مدنی جمعیت اعضاسندان
تمامیله باشقا بر مفهومگه ایگه بولماق لازم.

اونکیچونده مهن مرحوم «آئسز مجموعه» ننگ 17 نچی سا-
ندای «چوقای اوغلو مصطفی بیگه سوک جواب» ده K. A. نی او-
یاتسز یالغان وه ساخته کارلقلار قوللانیدیغی بلهن قارالوومغا قارشو
هیچ بر سوز — نه بر پروتست، نه ده بر ردیه — تاپماغانم، اوچون
سوک درجه ده حیرت ایتم.

لاکن بونگ بیر یگه، مگا «جواباً» مقاله یازغان بیک افندی اوز
یازیبی ایله بیز تورکستانلیلارغا روس چارلینینگ سوک ییلینگ
تاشکنده کی مدهش آوغوست کونلهرینی ایسله تدی.

1916 نچی ییلینگ آوغوسته آیی. بوتون تورکستاندا روس
قوشونلاری خلقیمزنی، روس چارینگ حرب میدانلارندا ایشلهش
توغروسندایغی بو یروغیغا بویون سونماغانی اوچون قریب توکمه کده
ایدی. روس آداره سی آینقسا تاشکنده «سارنلاری» غا قارشو غضبلانغان
ایدی. چونکه بونلار برنچی اولاراق روس حکومتیگه قارشو عصیان

ایتمه کده... نار بر کوپروککه قیسیلغان قوزالسز انسان توده سی بر-
برنی باسوب ایزه در... یوزله رچه انسان آریققا توشه در. بر قانچاسی
سودا بوغولادر...

... انسان توده سی تارقالادر. آیشلار توقایدیر. وقعه بیرنده
اونلارچا تورک شهیدی قانغا بویانوب یاتادر؛ یوزله رچه یارالانغان وه
اونلارچا سودا بوغولغان تورک نمایشچیلاری قالادر.

روس بولشه ویکلهری تورکستان مختاریتینی بزنگله برابر مه نه
شوندای «بایرام» ایتدیله ر ایدی. 13 (26) نچی ایله 14 (27)
نچی ده قابر آراسندای بوتون کیچه بوینچه شهرده روسلارینگ
آییلیشی دوام ایتدی. بو، بولشه ویکلهرینگ مختاریت بایرامندا قاتنا-
شقان روسلار بلهن حساب کوروشلهری ایدی.

تاشکنده بولشه ویک قوماندانی خودوویچ سوگرالاری ایضاحات
بیره رکن نمایشچیلهرنگ اونی قاماقخانه قاپوسینی آچماقنا کوچله
مجبور ایتدکلهرینی وه سیاسی مجبوسلهرنی بالذات اوزلهری چیق-
روب یوباردیکلهرینی سوبله مشدی... فقط نه قوله سوف، نه ده اوسپه-
نسکی هیچ بر زمان اوزلهرینگ مختاریت بایرامیغا قاتناشوغا، مختا-
ریتنی تبریک ایتوگه وه اونگ مدافعه سیچون حرارتلی نطقلار
سوبله شکه کوچله مجبور ایتلگه نلکلهرینی سوبله مه دیلهر...

1917 نچی ییل 13 (26) نچی ده قابر کونی روس بولشه-
ویکلهرینگ بزنگ خلقیمزغا قارشو خیانت ایتدیگی کوندر. اونلار
شو کون اونلارچا قارداشلاریمزنی خائانه بر صورتده اولدورمشلهر-
در. بو کونده ن اعتباراً بزمله روس بولشه ویکلهری آراسندا آچیق دان
آچیق قانلی کورهش باشلانمشدر...

بولشه ویک خائلیغی قوربانلارینگ قانی ئوج (انتقام) ایستهر. او
قارداشلاریمزینگ خاطره سیغا یالغز تورکستان استقلالی گنه لائقدر.

بایراغی کونەر گەن ایدیلەر. «سارتلار» غا، وه باشقا تورکستان تور-
 کلەر یگه تاشکند شهر باغچا لارندا، وه بو یوک کوچه لهرنده کیزمه ک وه
 اوتورماق یاساق قیلغان ایدی. تورکستان گه نهرال گوبه ر ناتور ی (وا-
 لیء عمومیی) ننگ بو یروغی بو ییچه تورکستان تور کلهری بوتون
 روس مأمورلهرینی اوروندان توروب ئە گیلمه کله سلامله مه مک مجبو-
 ریتنده ایدیلەر... «سارتلار» غا قارشو قهر وه غضب او قادار شدتلی
 ایدی که، فەرغانه ولایتینگ مکتبله ر مفتشی (اڭ مدهش تورک دو-
 شمائی بولغان میسیونر اوستروئوموفنک شاگردی) کوزنه تسوف
 فەرغانه دن تاشکند گه کیله در وه روس حکومتینگ «ملی حسیاتینی»
 تضمین ایتمه ک ایستهب «سارتلار» حقنده مخصوص بر معروضه سو-
 یله یدر. محررله ریمزده ن دو قور طاهر. یکنگ «یاش تورکستان»
 ننگ اوتکه ن سانداغی «نهال یگه گه نهرال قوراپاتکین جوابی»
 باشقلی مقاله سندن آرتق بو کوزنه تسوف معروضه سینگ مفهومی
 یلیرسز. اونگ ههر بر سوزی «سارتلار» غا قارشو ملی کین آغوسیله
 آخولانغان ایدی. بو معروضه چاغندا حاضر بولغان بر نیچه تورکستا-
 نلیلارننگ کوزنه تسوفنک تحقیرانه افاده لهریگه قارشو پروتست
 قیلماق تشبثلهری روس پولیس مأمورلارینگ «تاوشینگنی کس!»،
 «یوقال!» دیگه ن غضبلی قیچقیر یقلاری بله ن قارشو آلدی ایدی.
 کوزنه تسوف وه حکومت مأمورلارینگ بو او یاتسز لقلاری حتی بر
 قسم روس تیکله وچیلهرنی ده حیرتگه سالغان ایدی... مه ن تاشکندده
 بو وقعه دن سوک کوزنه تسوفنی «ناموسسز» دیب اونگله یاقینلق،
 تاینشلیق قیلشدان واز کیچکه ن روسلارنی دا یلیردم.

مه نه ایندی 16 ییل سوگرا استانبولدا، «سارتلار» غا قارشو
 ناموسسز کوزنه تسوفنک روس ملی کین وه عداوتی بله ن آخولانغان
 تحقیرانه سوزلهرینی، دیه رلک، حرفی-حرفینه تکرار ایتوچی بر
 آدام چیقادر. بو آدام اوزینی «تورکیات اینستیتوسینگ آسیستانی»،
 «آتسز مجموعه» ننگ مدیری دیب آتاید، اسمی نهال در وه ایشنگ

ایگ یامان ههم قایغیلی نقطه سی ده شودر که او بر تورک در...
 نهال یکنگ کوزنه تسوف بولوب کیشیگه ایکی منبع سبب بو-
 لغان ایمش... مه نه نهال یکنگ اوز یازدیقلاری: «زکی ولیدی
 یگک کتابندان ههر تورلو تور کلهرک اخلاقی حقنده آزجوق بر
 فکر ایدینمه ک قابل اولماقله برابر به ن بوراده سارتی دا، تور کمه نی-
 ده، اوزیکدی ده، باشقوردی دا، قازاغی دا، تاراجی وه قاشغارلینی دا
 گوردم وه هپسی حقنده فکر ایدیندم...» دیدر. زکی یکنگ نهال
 یگ کتابندان اوگا اسناد ایتلگه ن «سارتلار» حقنده غی چیرکین
 منبعلق رولندان تارتیب، تاریخ ساسلینی بز ییلمه یمز. فقط، نهال یگ-
 ننگ «ایگری منطقی» اونی بر یاخشیلقعا آلوب چیقما یا جاغی نهال
 یکنگ اوزیگه ههم آیدین در: مثلا، «آتسز مجموعه» ننگ عینی
 ساندان، همان نهال یکنگ مه نگه «سوگ جوابی» آرتندان «تورک
 اولدوغنه پشیمان اولدوغینی سوبله یه ن معلم نامزدی» باشقلی بر
 مقاله ییرله شتیریلگه ن. «آتسز مجموعه» ننگ صاحبی وه مدیری بولغان
 نهال یکنک بو مقاله نی کورمه ی قالغان بولووی، شبهه سز، ممکن
 ایمه س. ایندی بو حادثه گه نهال یکنگ «ایگری منطقی» نی تطبیق
 ایسه گز «تورکلهر تورک بولغانلقلاریغا پشیمان قیلماقدالار» دیگه ن-
 ده ک بر هذیان حاصل بولادر.

یوق، تورکستانی توغانلار، هیچ بر زمان «تورکیات اینستیتو-
 سی آسیستانی» نهال یکنگ ایگری منطقیی تقلید ایتمه گز. نهال
 یکنگ قصدا آداشقانیی دا، «تورک اولدوغنه پشیمان اولدوغینی
 سوبله یه ن معلم نامزدی» ننگ احملغینی ده اونلارننگ اوزلهریگه
 تاشلاب قویا بیریکز. بز اوز آرامزداغی شیقی برلگیمز ایله نهال
 یکنگ «سارتلار» غا «کوزنه تسوفلارچا» قاراشینگ تورکستان
 تورک عائله سی ایچیگه هیچ بر قاندای آیریلق سالالما سله یینی کورسه-
 تیشیمز کیره ک.

تورکستان تورک اوروغلارندان بریگه قارشو کین عداوت تو-

کروکله‌ری چاچوب یاتقان مه‌نه شو. آدم‌ده هیچ آغزینی قیشایتما. سدان «غربی تراکیادان یاقوتستانه قادار برله‌شکه‌ن تورک ملتی» یاراتماقدان بحث ایتمه اوتوروبدر. آه، بختسز کاغد، سه‌ن هر بر نهرسه‌گه تحمل قیلا بیلهر ایکنه‌نهن!

نهال بیک اوز «جواب» بیک ایگ سوگندا: «بر بویوک تورک ایلی واردر. بو ایل دائما برته‌ک مرکرده‌ن آدانه اولوناجاقدر. مناقشه اولوناجاق مسئله فده‌راسیون مو، اتحادمی مسئله‌سی ده‌گیل، آنجاق «مرکز آنادولودامی، میدی سودامی» مسئله‌سی اول بیلیر» دیب یازادر.

بو سوزلهر «سارت دوشمانی» نهال بیکنگ آغزندا بویوک تورک برلگی غایه‌سیغا قارشو نه درجه‌ده حرمتسزک بولوب کورو. نهدر! بوندای بویوک بر مسئله‌نی اونگله جدی صورتده محاکمه‌ایتمه اوتوروشنگ هیچ بر معناسی یوق. فقط، بر نهرسه‌بار. ایسیگرده بولسا کیره‌ک، نهال بیک باشدا تورکستانگ کیله‌چه‌گنده «سارتلار» نگ رولینی اونلار کوچه‌به‌لهر (قازاقلار) چه «اوتورغان» شکلنده سویله‌نگه‌ن بر سوزنی «اوتورگن» شکلنده سویله‌دیکلهری اوچون چیقاروب قویمشدی. اگر «بویوک تورک ایلی» نگ کیله‌چه‌ک مرکزی مسئله‌سینگ حلنده‌ده یه‌نه شو «فونه‌بیک پرنسیپی» اساس اولاراق قبول ایتمه‌درگن بولسا تورکیات اینستیتوسی آسیستانی بیکنگ آنا-دولو «اوتوران» یغامی، یوقسا میدی سو «اوتورغان» یغا مائل بولا-چاغینی ایندیده‌ن بیکلیب قویماق‌دا مراقلی بولور ایدی.

اگر نهال بیک «مرکز» مسئله‌سینگ حللی اوچون «تاریخ» نی اساس قیلیب آلونی او ییلاسا، امین بولسون که برنچی اولاراق آنا-دولوغا قارشو چیقادرغان کیمسه، اوزینی تاریخدا حاضرغی «آنا-دولو شووینیزمینگ قوربانی قیلیب کورسه‌تمه‌کچی بولوب» یورگن بارتولدنگ ایک صادق شاگردی دیب ساناغان بر آدم بولادر... بز تورک برلگی مسئله‌سینگ مذاکره‌سندن یالغز برگه

قطعی شرط آستندا قاجماس ایکن: مذاکره‌گه قاتناشوجیلار آرا-سندان «سارت دوشمانلاری» (که بوندای مخلوقلارنگ بار ایکنه-نلگینی کوروب توروبمز)، «تاتار دوشمانلاری» (بوندایلاردا یوق ایمه‌س!) وه «باشقورد دوشمانلاری» (اگر بار بولسا) چیقاریلما-لیدر. بز یاش تورکستانیلار اوچون بویوک تورک عائله‌سینگ بوتون اعضالاری‌دا عینی درجه‌ده قیمتلی وه یاقیندرلار. تاریخنگ بو کونگی دوره‌سندن سیاستاً تورکستانلی اولاراق قالماقله قاعتلانیب بز بوتون تورک توغانلاریمزله برابر تورکچیلکنی ملی-مدنی تورموشومز-مزننگ برده‌ن بر وه ابدی منبعی دیب تانیمز.

* * *

نهال بیک اوز «جواب» نده مه‌نم بر شبهه‌منی یشیب بیردی. مه‌ن، K. A. تک A. K.، یعنی عبدالقادر بیک بولا بیله‌چه‌کینی تخمین ایتمه‌ن ایدم (بوگا بعضی اساسلارده بار ایدی). فقط، آگلا-شیلدیغینه کوره، مه‌ن یا گلیشقانمه‌ن: K. A. آستندا «آئسز مجموعه» باش محرری نهال بیکنگ اوزی یاشرینغان ایکن. مه‌ن عبدالقادر بیکنگ عفوینی اوتونه‌مه‌ن وه بو یا گلیشقانمغ، هم‌ده او یاتسز صورتده یالغان وه ساخته کارلق قوللانیس مسئولیتینگ اونگ اوستونه‌تو-شمه‌گه‌نی اوچون کوب سه‌وینه‌مه‌ن. لاکن بوندان مه‌نم نهال بیکنگ یالغانچی وه ساختا کار بولوب چیقوینه سه‌وینوم آگلاشیلما سین. یوق. هیچ بر کیمسه‌ده ساخته کارلق قیلماغان بولسایدی، البته یاخشیراق بولور ایدی. وقتا که ایندی، بختسز لققا قارشو بو ساخته-کارلق ایشله‌نمشدر، شه‌سز یالغز برگه آدم‌نگ ساخته کار بولوب چیقووی داهادا یاخشیراقدر.

مه‌ن، عبدالقادر بیکنگ مه‌نگه قارشو محض زکی بیکه یاقینلیغی یوزونده‌ن (چونکه باشقا هیچ بر سبب یوقدر) ساووغانلیغینه رغماً، اوزینگ تورکیات اینستیتوسی وه زکی بیکه یاقینلق

جهتندن دوستی بولغان نهال بیکگه علیهمده بیر گن معلوماتینگ اویاتسز یالغان وه ساخته کارلق بیغینغا آتیلغان بولوب چقوویغا یوره- کدهن حیرت وه تأسف ایتکه نلگنه شبهه قیلماق ایسته مه یمن.

«مه نم علیهمده گی وثیقه» ده ن مراد — عبدالقادر بیک تامانی- دان اونگ کاغدلاری ایچنده کورسه تیلگن وه گویا «(خوقدحکو- متینگ) مالیه ایشله ری بالفعل حکومت اعضالغی حقوقدان فائده لهن- گن خوقد بورسه (بیرژا) قومیتسه سی رئیس زینگه ل قولدا بولغان» لغدان بحث ایتوچی «اوز قولله یازیلغان» حجت بولسا کیره ک. اصلغینه، توغرو لغینه شبهه ایتدیگم بو «حجت»، زیگه لنگ رولی حقده زکی بیکگه قارشو تقدیمده یازغانلارغا ضدر. ایسیگزده بولسا کیره ک، مه ن زیگه لنگ فعلاً مالیه ناظری بولوب تورماغانلینیی، حکومت اعضالغی حقدان فائده لهنه گه زینی وه مالیه ناظری معاوی بولماغانلینیی یازغان اینیم. (زیگه لنی مالیه ناظری معاوغنه زکی بیکگ اوزی چقاریب اوتوروبدر. چونکه عبدالقادر بیکنگ قولو- نداغی مه نم «اوز قولومه یازغانلارم» دا بو حقه بر آغز سوز یوقیدر.) مه ن اوزومنگ بو تصدیقنی قوتده ساقلا یمن. لکن مناقشه نی قو- لایلا شتر ماق اوچون مه ن شونی تکلیف ایتمه ن: عبدالقادر بیک تاما- نیدان کورسه تیلگن نهرسه حقیقتاده مه نم قولوم بله ن یازیلغان نهرسه بولا قالسین («آتسز مجموعه» نگ بو مه نم «قولومه یازیلغان» دان بر قلیشه چیقارماغانه کوب نه چینمه ن). مه نم زکی بیکنگ علمی یالغانی حقده یازغانلارمدان مه نه شو زیگه لگه عائد سطر لارنی چیقاد- روب تاشلا گزدا نه بتگز: بونگله مه نم تقدیمنگ قوتی وه زکی بیکنگ خوقد مختاریتی حقدان علمی یالغانینگ درجه سی نیچه مشقال آزالا بیلیر؟ امین بولگز دوستلار، بوندان سو گرادا زکی بیکنگ «خوقد مختاریتی» حقدان یازدیقلارینگ یوزده توقسان توقوزی یالغان بولوب قالادر.

یه نه بر نقطه اوستوندا بر آز توقاب اوتمه کچی مه ن. نهال بیک عبدالقادر بیکنگ اوگا مه نم یه نه نه لله قاندا ی، مه نگه قارشو «أولوم- ضربه سی» بیرمک وثیقه لهر بولورلق «روسجه مکتوبلهرمنی» کور- سه تدیگینی یازادر. نهال بیک، گویا، بو مکتوبلهرمدن قلیشه چیقاد- روب باسماق ایسته گن بولسادا، عبدالقادر بیک «نه ده اولسا تور- کستان اوچون باغیرب چاگران بر آدام» دیب مه نگه «بویوک بر حسن نیت کورسه توب» بوگا مانع بولمشدر. عبدالقادر بیکنگ بو- ندای معامله سینیی نهال بیک «بیگیتلک» دیب آتایدیر. عمومیتله نهال بیکنگ اخلاقی آگلایش وه توشونوشی باشقالارنکنگندان اوزگه چه بولسا کیره ک. او، بر «سارت دوشمانی» بولغانی حالدا تورکستان- لیلارنی اوزینگ مفکوره وی (ایدیئال) تور کچی ایکه نلگینه اینانیدیر- ماق ایسته یدر. غالباً او اوز ساخته کارلغینی وه اویاتسز یالغانچیلغینی دا مطبوعات ییتنده «بیگیتلک» علامتی دیب آتایدیر. مدنی وه مکتب کور- گن هیچ بر جمعیتده بریسیگه دیگری اوچون «أولوم ضربه سی» بولورلق معلومات کورسه تمه ک وه بونگله مطبوعات صحیفه لارندا تهدید ایتمه کنی (یا ایسه ایتدیرمه کنی) «بیگیتلک» دیب آتاماسلار وه آنا- ماق ممکن ایمه س. بو که بی تهدیدلهرله عادتده یالغز مخصوص ساخته- کارلار وه شاتنازچیلار مشغول بولور لار. آرامزدا بعضاً غایه وی کور- ره شنگ مدنی اصولندان خبرسز آداملار بولا بیلیرلهر. مثلاً، بر کون زکی بیک مه نگه بر افدینی «قورقوتوب قویو» نی تکلیف ایتکه ن ایدی. مه ن، طبیعی، اوگا قولاق آسامدم. فقط زکی بیک مه نده ن، بو «قورقوتوب قویو» (تهدید) اصولینی هیچ قوللانوب بولمایدیرغا- زینی همده بوندای معامله (اخلاق) نگ مدنی جمعیت تیلنده «شاتناز» دیب آنالوونیی سویله گه نم اوچون آزار لانتان ایدی...

ایندی عبدالقادر بیک تامانیدان کورسه تیلگن «مه نم اوچون اولوم ضربه سی بولغان روسجه مکتوبلهر» که قایتاین. اول، آگلا- شیلغانغا قاراغاندا بو «مکتوبلهر» نگ مناقشه موضوعنله هیچ بر

تانیشتان اویالماسمی ایکنه؟ مه نی اولوم ضربه سی» ایله قورقوتو بر طرفدا تورسون، اولدوروبده زکی بیکنگ اویاتسز علمی یالغان لارینی حقیقتعا ۴۰ یله تریب بولمایدر.

چوقای رولوسین

ایسکهریش: تورکیات اینستیتوسی آسیستانی نهال بیک «یه گی تورکستان» وه فرانسزچا «اوریاک-ئه-اوقسیداک» مجموعه سنده یازغان مقاله لهریمدهن بحث ایتهرکن اویاتسز ساخته کارلق (فالسیفیکاسیون) ایتدیگینی رد ایته آلیرمی؟ نهال بیکنک اوز ساختا کارلغینی رد ایته آلمای مهنگه قارشو چیقیشی وه مه نی «اولوم ضربه سی» ایله تهیدید ایتیشی — «اویالغان تهک تورماس، یقیلفان کوزه شکه تویماس» دیگه ندهن باشقا هیچ بر اهمیتی قازانالمایدر.

پاختا اطر افندا

روسیه ننگ تورکستان پاختاسیغا بولغان عشقی کوب ایسکی بر مسئله در. اونکن عصر ننگ 60 نچی ییلارندا آمریقادا بولوب اونکن پاختا ایکنی بحرانندان آمریقا پاختاسی آرقاسندا انکشاف ایتوب کیلمه کده بولغان روسیه توقوما صنایعی ده قاتغ ضربه گه او-چراغان ایدی. روس حکومتی تیزگنه اوز ملی خوجالغینی ایکنچی بوندای بر بحران قورقوسندان عمومیتله اجنبی تأیرندهن قوتقاریش یولینی قیدرا باشلایدر. 1880 نچی ییلاردا یاق بوقیدیریش تورکستان ندا آمریقا پاختاسی ایکتریش سیاستی شکلنی آلادر. ییلدان ییلغا دیو آدیملاری. بله اوسوب بارغان بو روس سرمایه دارلغی مستملکه سیاستی کوب اوزاماسدانا تورکستان قیشلاق، خلق خوجالغیندا اوزینک کولکه لی جهته لرینی ده کورسه تدی. بو کورونوش درحال عمومی مناقشه میدانیغادا عکس ایتدی. تورکستانداغی پاختا خوجا-لغی اطر افندا شدتلی مناقشه لور پاشلاندى. 1909 نچی ییلی تور-

علاقه سی یوقدر؛ چونکه، عکسی تقدیرده نهال بیک، شبهه سز، او مکتوبله ردهن مه نم اوچون بر نیچه «اولوم» سطرلاری کتیرمه یی قالماس ایدی. سوگرا؛ عبدالقادر بیکنک اوز «عالیجناب» لغده یاریم یولدا توروب قالماسلغی لازم وه بو مهنگه «اولوم ضربه سی» بیردرگه ن وثیقه لارنگ ایگ کوچلیسندن قلیشه چیقارماغی کیره ک ایدی. مه ن عمرمه ده هیچ بر زمان نه عبدالقادر بیکگه، نه ده زکی بیکگه روسچه مکتوب یازغان ایمه سمه ن. اما مه نم روسچه مقاله لهر-م-نگ ایسه بارچاسینگ مه نده صورتی (قویه سی) بار. اونلاردان چیقاریلغان ههر قانداق قلیشه نی سالیشترب کورمه ک ممکن. کورونور که نهال بیک زکی بیکدن یالغز بعضی تورک اوروغلارینی انکار ایتمه کنی گنه ایمه س، عینی زماندا اونگ «دوشمان بولماغانلارغادا قارشو ههر تورلو یالغان، خائلق، ایکی یوزلولوک وه پروواقسیون قوللانماق» دان عبارت «سیاسی مجادله فلسفه سی» نی ده اوزیگه مال قلیب آلمشدر (*).

عبدالقادر بیکگه کیلگه نده، که اونیکله مه نم آرازدا هیچ بر بوزوقلوق یوقدر، اونگ زکی بیکه بولغان دوستلغی خاطر ی او-چون زکی بیکگه آرتق (عرب تاریخچیسى ابن فضلاننگ ئه یتد-یگی وجهله) بورونغو باشقورد توغانلاریمزنگ چیرکین آناقلی بر «بویون توماری» غا باققانلاریده ک قاراشدان توقتاوینی اوتونه ر ایدم. چونکه ائک حقیقی دوستلوق وظیفه سی دوستینی خطا لاردان ساقلاش وه اوگا ضرر کتیرمه سی محتمل بولغان خطر لاردان اونی توختایشدر. زکی بیکنی آقارکهن «مه نم اوچون اولوم ضربه لی وثیقه-لار» بله ن یالغانچی وه ساخته کارلغینی رد ایته آلمای قالغان برکیشی واسطه سیله مه نی قورقوتماق که بی یاقیشیسز لقلارنی عبدالقادر بیکنک اوزی ده «حقمده بویوک حسن نیت کورسه تو» وه «یگیتلک» دیب

(*): «زنامیا باربی» («Знамя Борьбы») اسملی روس مجموعه سینگ 1925 نچی ییلغی 10-9 نچی شانغا وه 26 نچی «یاش تورکستان» غا باقیلسین.

کستانغا تفتیش سیاحتی قیلغان سه ناتور گراف پالهن اوز تیکشیرووی تیجه سنده به گی بیر سوغارولوب، سولی ایکین میدانی کیگه تیر- یلمه سدهن تور کستان پاختا ایکینی میدانی بر قارشیم هم آرتیریش ممکن بولماغانلیغنی آغا سوردی. او زمانکی تور کستان پاختا چیلینی اساس مرکزینی تشکیل ایتکهن تور کستان ولایتی دائره سنده پاختا ایکینیگه یارارلق رایونلارنگ 2,2 میلیون ده ساین سوغار یلمش بیر- ندهن 301 785 ده ساینیگه پاختا ایکیلگه بولغانلیغنی کوزده توتوشمز کیره ک.

1912 نچی ییلی به نه تیکشیرو مقصدی بلهن تور کستانغا کیلگه ن مینستر قریوشه یین سه ناتورنگ بو فکر یگه قارشو چیقیب به گی بیر سوغار یلمای توروبده پاختا ایکینی میدانی کوب گنه کیگه تیرو ممکن بولغانلیغنی سویله دی. او کیشی تور کستانی غه لله، حیوان به مچوی، قره دیت وه ایش کوچی بلهن تأمین ایش شرطی ایله پاختا ایکینی سوغار یلمغان بیر له رنگ حتی $\frac{1}{3}$ یناچا کیگه تیرو ممکن بولغانلیغنی آغا سوردی. مینستر «پاختاغا بولغان احتیاجم زنی مطلقا اوز محصولانم زدهن تأمین ایش ایشینی به جه ریشمز کیره ک. بز یاریم یولدا توروب قالا آلمایمز. مقصدیم زده اوز صنایع زنی آمریکا پاختاسی تأثیر ندهن قوتقارودر که بونگ اوچون لازم بولغان بوتون شرائطدا باردرد» دیدر.

چارلق زماندا حتی انقلابنگ ایلك دوره سنده روس بولشه- ویکله ری تور کستان خلقینی علاقه دار ایتکهن حقیقتا اوانگ منا- فیگه قارشو کیتکه ن چار حکومتی سیاسی تارماقلاری، اوجمله ده ن پاختا سیاستیغا قارشو ای دیلهر. پاختا چیلنگ سوغوشدان اولکی شکل وه وضعیتنده ده تور کستان خلقی، دهقانی اوچون آنجا فائده لی خو- جالقی تارماغی بولماغانلیغنی سافاروف که بی بولشه ویک محرر له ری اثر له رنده ده کوره سز.

ایله انقلابنگ دغذغلی دور له ری کیچیس یلدی روسیه ده کی بولشه- سوره ریلو رجه 1902 رده ن 16 یازده نده ریلو لار ایلدا ریلو

ویزم قیزیل رنکلی حقیقی بر روس ملی مستملکه سیسته می بولغان- لیغنی آچیق کورسه نه باشلادی. بو زمان ایلك اور تاغا کیلگه ن مستملکه خوجالیغی ایشله رنده ن بری ده مه نه شو پاختا خوجالیغینی به گیده ن تورغوزوش مسئله سی ایدی.

ایلك دوره سنده انقلابغا قادر گی درجه که ایریشو هدفیگه تو- غرو یوروغان بو حرکت کوب کیچمه سدهن ساویتلار روسیه سی صنایعینی بوتونلای تور کستان پاختاسی بلهن تأمین ایش شکلنی آلدی. مه نه توز کستانداغی ساویت آگه تلاری پاختا سیاستنده گی مقصد لارینی شونداغی حکایت ایته درلهر: باومان «بز به نه ده س. س. س. ر.نگ پاختا جه تنده ن، حتی مصر پاختاسیغا قارشو، بوتونلای استقلالینی تأمین ایشینی لازم تاپامز.» دیمه ک ایسکیده کی «روسیه صنایعینی آمریکا پاختاسی تأثیر ندهن قوتقارو» شعاری «سوسیالیزم یورتی خوجالیغینی سرمایه دار لار تأثیر ندهن قوتقاریش» شکلینی آلدی. ایسکیده چار مینستر له ری ده روس صنایعنگ تور کستان پاختا- سی بلهن تأمین ایشینی آرقاسندا یوزله رجه میلیون سوم آلتون آقچا- نگ روسیه ده قالا جاغینی سویله دیکله ری که بی بو کونکی ساویت قومیسار لاری دا عینی بایلقنی سوسیالیزم یورتنده قالدیرماق اوچون اوروندوقلارینی سویله دیرلهر. کوره سز که نه مقصد، نه ده افاده طرزنده فرق بار.

ساویت حکومتینگ بوتون اتفاق صنایعینی ایرلی پاختا بلهن تأمین ایش کیره ک دیگه ن «انقلابی طلبی» ایشکه آشیریش اوچون تور کستانداغی پاختا میدانینگ وه محصولاننگ سوغوشدان اولگی حالندان بر نیچه دفعه آرتیریلووی کیره ک ایدی. بونی یا تور کستاندا به گی بیر سوغارش وه پاختا ایکینی محصولانینی آرتیریش اوچون جذری تدبیر له ر کوروش یولی ایله وه یادا تور کستاننگ سوغار یلمغان بیر له رنده ن پاختادان باشقا جنس ایکی نله رنی قووب چیقاروب یعنی تور کستان دهقانی وه عمومی اهالیسی حیاتی نی قمارغا تیکیش بلهن

ممکن آیدی. 1932 نچی یلی تورکستاندا پاختا میدانی بر میلیون 447 میگ هه کتار بولغان. ایمدی ساویت حکومتینگ بو پاختا ایکیینی میدانی قاندا یول بله ن کیگه تکه یینی باومان ننگ اوزی سویله سین. او کیشی (*) «بز سوک ییللاردا پاختا ایکیینی میدانی کوب گنه کیگه تیشکه موفق بولدق. خصوصیه سوغاریلمش بیرلهرده ن پاختادان باشقا ایکیین جنسله رینی قووب چیقاریش یولی بله ن پاختا ایکیین بیرینی سوغوشدان اولگیسینگ 2 مثلیگه چیقاردق. فقط وظیفه مزنگ ایکنچی قسمی بولغان پاختا ایکیینی محصولانی آری تیریش ایشینی ایمدیگه چه هیچ به جهره آلامدق. ایمدی شوندا ی درجه جه که کیلیب توختالدق که بو کونده ن سوگرا پاختا میدانی کیگه یتمه ک اوچون مطلقا بویوک مقیاسدا یه گی ییر سوغاریش تشبثله ری کیره ک. ایکنچی یش یللق پلاندا بر قانچا که تته سوغارما پلانلاری قویدق. بو پلانلارنگ ایشکه آشیریلیشی بله ن بر نیچه یوز میگ هه کتار یه گی ییر سوغاریلغان بولور. فقط بو ایشلهر کوب گنه سرمایه وه اوزونچه وقت ایسته یدر. اونگچونده آلدای ییللاردا پاختا میدانی ننگ اوسوی جایراق بارار. بو دورده بوتون دقتمز استحصالات مقدارینی آریرو استقامتده باراجا قدر.»

ساویت روسیه سینگ پاختا پلانی ایشکه آشیریش اوچون تورکستانگ پاختا ایکیینگه یارارلق قسملهرنده قیشلاق خوجالیغینی «مونو کولتور» یعنی پاختادان باشقا نهرسه ایگمه یدرگن بر حالغا قویولوشی کیره ک آیدی. باومان ننگده اعتراف ایتوی بونچه بر قانچا رایونلاردا مونو کولتورغا یاقین بر وضعیت یارایلغان آیدی. بو دائره لهرنگ اهللیسی اوز حیاتی اوچون لازم بولغان اؤکیچیک نهرسه لهر اوچونده ساویت حکومتی مؤسسه لهرینگ قولیغا باقیم بولوب

(*) باومان بو بیرده نقل ایتدیگمز سوزلهرینی 14 نچی سئتابرده تویلانغان قومسوموللار پلانه نومینگ یگه تیریلگن مجلسنده سویله یدر. («پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ 32. 9. 18. تاریخلی نومروسنده باسیلغان).

قالغان آیدی. او یالغز آریپا بوغدانینی گنه ایمهس، شالی، جوخاری که بی صرف محلی حیات شراطینگ ایجابی وه محلی محصولات سانالغان آرزوقا وقاتنی حاضر لاشدان حتی دهقان خلق اوز حیاتی اوچون لازم بولغان قادار قاوون قاربوز، قاقاق که بی ایکیئله رده نده محروم ایتیلگن آیدی. قیشلاقلاردا ایش وه سوت حیوانینی به سله مه ک اوچون یهم چوپ تاپیلما ی، بونلاردا قیریلیب کیتیب قیشلاق خو جالیغی ایش کوچنده ن وه نقلیات واسطه سنده ن محروم بر حالدا قالدیریلدی.

ساویت حکومتی تورکستاندا بو حالنی یاراتو اوچون تطبیق ایتمه دیکی اویون، جبر، ظلم، هیچ بر نهرسه نی قالدیرمادی. ساویت حکومتینگ بو یروغی بونچه کورسه تیلگن مقدارده پاختا ایگمه دیگی، اوز حیاتی اوچون لازم بولغان ماده لارنی حاضر لاما ق ایسته دیکی اوچون مال وه ملکنده ن محروم ایتیلیب زندانلارغا آیلغان، سورگونگه یوباریلغان، آتوب اولدورولگن تورکستانلیلارنگ سانی میگلهر، اون میگلهرنی کیچه در. پاختا ایگمه گه نلگی اوچون سیریا ننگ موزلی توندرا لارندا، روسیه وه او قرائنلنگ یات ایبلهرنده سوت رولوب یورگن اون میگلهرچه تورکستان یوقسول دهقانی بار. اوتکه ن ییللاردا ساویت حکومتی اویله رده تینتولار قیلیب اوتیندا بر نیچه کیلوگرام پاختا تاپیلغانی اوچون پاختاسینی تاپشیرماغان دیب قارالاب قانچا تورکستان دهقانلارینی جزا لاندیردی؟ تورکستان خلقی وه دهقانیا اوز ملی اعتیادی بونچه پاختادان کیم وه یاناق اشیاسی ایشله مه سینیه منع ایتدی؛ حتی اوسکیدن قالغان کوربه (یورغان) توشه کلهرنی ده آلوب کیتدی. نهایتده خوجالق حیاتی آپاراتی یورماس وه تورکستان دهقان عاممه سی ده طاقیت ایتیه آلماس درجه گه کیلیدی.

مه نه باومان اوزی موندای مونو کولتور درجه گه کیتیریلگن دائره لهرنگ برنده کوردو کلهرینی حکایه ایتدر. او کیشی: «مه ن

کوکله مده تور کمه نستان ننگ که رکی رایوندا بولوندم. بو بیرلر
برنجی نوبته چارواچیلیق دائره لهری سانالدر. اونگچون بونلارنک
ایکیندا جوخاری که بی دهقانتک غداسینی، مالینگ یهم، چوپینی
بیره درگن کوب محصولی یاخشی یهم، چوپلی ایکی جنسی برنجی
اورون توتار ایدی. بو بیرلرنک بر قانچا رایونلاردا اهلاینگ و
خوجالینگ تورموشده بو قدر مهم رولی بولغان ایکی جنسی بو.
تونلای اورنادان کوتاریلوب بیرگه پاختا ایکی ریلمشدر. نتیجه ده
حیوانلار آچلقدان قیریلیب بیتمش یوقسول وه اورتا حاللی دهقان.
لارنک ناراضیغی دا بو آغیرلق نسبتده آرتمشدر.»

بو فجایی حکایه قیلنماقدا بولغان که رکی رایونی حادثه سی
اساسی پاختا رایونی سانالغان فرغانه قیشلاقینسنگ یملاردان بهری
یاشاب کیلمه کده بولغان آغیرلقلارنک اؤک یه گیلی بلن گنه مقایسه
ایتله آلورلق بر حادثه در.

روس متخصص مأمورلاری آراسندا تورکستاننگ پاختاغا
بارارلق بوتون بیرلرنده یوز فائزلیک پاختا کولتوری خوجالیغی یارا.
تیش فکر وه تشبیهی حالدا دوام ایتمه کده در. فقط وضعیتنگ بو.
ندای زورلامالار ایله یورمایدغان درجه که کیلگه نینی کورگن سا.
ویت روسیه سی باش آگه توراسی — اورتا آسیا بیوروسی ایشنی
درحال باشقا بر شکلگه سوقوشغا اورونادر. او تورکستان ملتچسی
بلن بر قاتاردا روس مونو کولتورچیلارینی دا قارالای باشلادی. او
بو قادار بلن ده کفایتله نمهدن ساویت روسیه سی پاختا سیاستگه
اؤک کوچلی مانع تشکیل ایتمه کده بولغان تورکستان ملتچسی بلن
بر که روس مونو کولتورچیلارغا قارشودا آچیق کوره ش اعلان یته در.
باومان اورتا آسیا بیوروسی نامندان اساسی پاختا رایونلاری
اوچون عمومی ایکی ننگ یوزده 70-75 پاختا، یوزده 20-25 یونو
چقا، قالغانیغادا قاوون تارپوز که بی ایکی نلرنی تکلیف ایتهدر.

باومان اهلینگ اوز طرفدان حاضر لانووی تیشلی بولغان

آزوق-آوقاتدان دا محروم ایوب قالدیر یلماسینی امکانسز تاپقانی که بی
تورکستان شرائطده تراقتور دهقان خوجالغدا ایش حیوانی رولینی
بوتونلای ایفا ایته آلمانلینینی وه دهقان وه عمومیتله خلق خوجا.
لغدا حیواننگ حالدا قیمتندن ذره قادار یوقالماغان بر فاقتور
بولغانلینینی اعتراف، اونگچون ده بو جهتکه کوب اهمیت بیریلش
کیره کلگینی سوبله یدر.

باومان پاختانگ یالغز ساویت حکومتینگ مخصوص مؤسسه له.
ریگه تاپشیریش کیره کلگینی سوبله رکن اولگیسی که بی دهقان او.
یله رنده قیدیریشلار ایشله ب اویندا آزماز پاختا تاپیلغانی اوچون
دهقانلارنی قیناب، جزالاندیروب یوروش کیره ک ایتمه سلگینی ده
بیلدیره در.

بو حال تورکستاندا روس ایمپریالیزی مستملکه پاختا سیا.
ستینگ آغا باشلاوینی وه تورکستان ملی کوره ش، ملی اقتصاد سیا.
ستینگ موفقیتنی کورسه تیشدن باشقا بر نهرسه افاده ایتمه یدر. تور.
کستاندا روس پاختا سیاستی عینی زماندا روس ملی حکمرانلیغی
سیاستی بولغانی که بی تورکستانلیلارنک بو کونکی شکل وه شرائطده
پاختا ایکی نیگه قارشو کوره شله ری ده ملی مقاومت سیاستینگ اساس
قوللاندان بریدر. تورکستان دهقانی بو کون ایستهر اوزینگ شخصی
خوجالقی، ایسترده عمومی ملی منافعینی آچیق کورگن، تقدیر
ایتکه ندر. اونگ بو سوک یملاردا ساویت حکومتینگ بو قادارشدلی
تدرور یفا رغماً چارچامای تارتیشووی میگلهرله آتیلیب اولدوروله ک
اون میگلهرله زندانلاردا، سورگونلرده چوروتولمه ک که بی مظالمگه
قاتلانو یولی بلن نهایت بو کون قیزیل روس ایمپریالیزمینی حقیقت
وه طبیعتک کوچی آلدندا بویون ایگو که مجبور ایتکه نی اونگ بو
شعورلی ملی کوره شده بیرگن موفقیتلی بر امتحانیدر.

باومان ننگ سوزیگه قاراغاندا، اورتا آسیا بیوروسی بو رجعتی
بلن بر طرفدان وضعیتنگ بوندان دا آرتیق آغیرلاب اوزلهری او.

چون قورقولو بولوب کیتوونینگ آلدینی آیشلارینی ایکنچی طرفداندا کون کونندهن کوچیمه کده بولغان تورکستان ملتچیلک حرکتینک یولینی توسا جایی امید ایتهدر. فقط باومانلارینگ بو امید-لهری بوشدر. رجعتلهری دوام ایتهدر، تورکستان ملتچیس، تور-کستان دهقانی ده بو رجعت ایتوچی مستملکهچی روس ایمپریالیز-مینی تورکستان چيگه ره لهریگه چه تعقیب ایتهدر.

هدف تورکستانینگ تولوق سیاسی وه اقتصادی استقلالیدر.

تیمور اوغلی

* * *

تنقیدمی احمقلمی؟

«یاش تورکستان» او قوچیلارینگ ایسله برنده بولسا کیرهک، مجموعه مننگ اونکهن (33 وه 34 نچی) سانلارندا موسقوا بولشه، ویکله رینگ خقیمزنگ ملی روح وه ملی توغوسینی اولدورمهک اوچون اوز آگه تلاری واسطه سیله قاندا ای فاحش اصوللارنی قول لانا قدا بولغانقلاری وه بو مقصد لاریغا ایریشمهک اوچون تورکستان خلقینک ملی وه وطنی توغوسینی آرتدیریشغا یارارلق ایسکی وه یه گئی ههر قاندا مکتب درسکله رینی وه بوتون باشقا اثرله رینی بولشه ویکجه سیگه «تنقید» ایتدیریب یوقاتا یا تانقلاری تورکستان ساویت غازی تا لارندان آلتان مثاللاره کورسه توب اوتولگهن ایدی. او بیرده کتیریلگهن مثاللاردان او «تنقیدچی» لارنگ «معلومات» درجه لهری وه تنقید باینده گی «مهارت» لهری ده آپ-آچیق کورونوب تورار ایدی. آگلا شیلدینه کوره او «تنقیدچی» لارنگ بو صفت وه حرکتله ری اوز آمر لارینگ — فرقه وه حکومت باشلو قلارینگ — دا دقت نظر لارینی جلب ایتمشدر.

اوزیکستان قومونست فرقه سی مرکز قومیته سینگ 5 نچی توپلانماسندا «اوزیکستاندا مدنی قورولوشینگ اناسی وظیفه لاری»

حقده اوزون بر معروضه سویله گهن اکمل اکرام اوغلی اوز معروضه سینگ «بدیعی ادبیاتده صنفی کورهش» دیدیگی بولومندا یوقا-ریدا کورسه تیگهن «تنقیدچی» لارنی شدتله مواخله ایتمشدر. اونگ فغانلانویونه سبب، «تنقیدچی» لارنگ بولشه ویزم نقطه نظرندن تنقیدغا محتاج وه حتی ساویت حاکمیتی اوچون ضررلی مفهومده یازیلیب بر نیچه تاقیر حکومت مطبعه لارندا باسیلیب تارقاتیلغان بعضی اثرلرگه کوز یوموبده «تنقید» گه آرزیمایدرخان کتابله رنی احمقچا-سنه محاکمه له ر بلهن تنقید ایتب، قوللانودان منع ایتکه نلکله ریدر. اکمل نك مثال قیلیب کتیرگهن وه تنقیدگه محتاج دیب تاپقان بر اثری با سماچیلقنک باشلانیشی حقنده بویوک حقیقتلارنی سویله ب بیره ایگهن؛ فقط «نه ده نسه» بوندا یلارینی هیچ بر له ری ایندیگه چه کورمه ی قالغان ایشله ر.

«گول وه قان وادیس» اسملی بو کتابنک یازوچیس رستم بیک تقی اوغلی (تقی یوف) نامندا بریسی ایش. بو اثرده ن اقتباس ایتلگهن بو مهه پارچانی بو یرده اوزیچه کوچورمه ن: «فرغانه وادیس گوزهل وه مه نه شو تارتقیج طبیعت آراسیدان «خوقد مختاریتی» تارمار قیلنغاندان کین با سماچیلق عکس الاقلابینگ عجایب داوولی ئوتدی.» (*) («قیزیل اوزیکستان» 4.8.32).

«گولله ر وادیس قان وادیسینه ئه یله ندی. باشدا با سماچیلق خوقنده قرار تاپقان وه، مع التأسف، «شورالار» دیب آتالغان حکو-متینگ زورلغی وه باشاغسز لغیغا قارشو فرغانه خلقی بوتون طبقه لارینگ پروته ستندن عبارت بولدی. بو حکومت مستملکه چیلک ایدیه له ری بلهن سیگیگهن کیشیله رده ن، شوزالار مفکوره سیده ن اوزاق بولغان عنصر لاردان عبارت بولوب، بو لار خلقنک کیفیتینی با سماچیلقنک حرکتله رینی وه اونگ چقیشیغا سبب بولغان اقتصادی

(*) تقی اوغلی نك بو اثرندن باش محرریمز جو قای اوغلی مصطفی بیک بوندان بر نیچه بیل اینلگری مقاله لارینگ بریسنده اقتباس ایتمشدی. ج.

وه سياسي سيبله رني حسابغا آليش حالتیده ايمهس ايدى.»

«باسماچيلارنى «روسلاردان حمايه قىلغوجيلار» ديب اويلاپ دهقانلار اوزلهرينگ اُك سوگنو نعمتله ريني «كافرلار» بلهن كوره. شكه بيردیلهر وه باسماچى شايقلارغا كوگول بلهن قوشولديلار.»

«برنجى شورالار حكومتى باسماچيلار بلهن فقط قوراللى كوچ بولى بلهن كوره شو مه تودیده توقئادى؛ اولار باشقا يول تاپما. ديلار؛ سابق چار ضابطلار پيدان، چيناونيكلهر ييدن (مأمورلار پيدان) هم اوشال وقتده توركستاندا حكومتك باشيدا تورغان وه اونچه كوب بولماغان سياسي سوادسز رابوچيدان (روس ايشچيلهر ييدن) بوندان باشقاسينى كوتوش هم قين ايدى.»

معروضه چى اكمل اكرام اوغلى يوقاريداغى تفسيرنى رد ايمه كچى بولوب توبه نده كيله رنى سويله گن:

«بوندان چيقادر كه باسماچيلق-موشتموزورلار، بورژوآزيا عكس الانقلابينك شورالار حكومتیگه قارشو كورهش مفكورهسى هم عملياتى ايمهس، بلکه خلقنگ بوتون طبقه لارينگ شورالار حكومتیگه قارشو پروتستيدر. يازوچينگ نه يتيشيدن معلوم بولادر، كه شورالار حكومتى قاجقينلاردان، بيزاريلاردان وه جنایتچى عنصرلاردان عبارتدر. يازوچى مهنه شونى اثبات قىلماقچى بولادر. انقلاب باشيدا شورالار آپاراتينگ آيرپم بوغونلار پيدا افنديزاده سينگه رى مستملكه چى ملتچيلهر (!؟) هم بار ايدى، كه او كين استانبول آخراقا (خفيه بوليسه) سنده خدمت قىلدى. «روس خلقى سايوزى» نك اعضاسى اوسپه نسكى هم بار ايدى. شورا آپاراتيغا آيرپم عكس الانقلابچيلارنگ سوقولوب كيريش فاكى، شورالار حكومتينگ پروله تاريات ديكتاتوراسى اورغانى ايمهسلگينى بيلديره. دييمى؟ — هيچ بر. ايسيزلهر بولسون كه شورالارغا قارشو سوز بوتقاسى بولغان بوكتاب شورا نشرياتى تامايندان باستريب چيقاريلغان»

اكمل اكرام تامايندان «عكس الانقلابى بر حجت» ديب تعيين

ايتلگن بوكتابنى اوزكوزومزله كورمه ديگمزه دن اوكتابنك عمومى توزولوشى حقنده قطعى بر حكم بيره آلماساق دا، يوقاريدا اقتباس قىلغان باسماچيلقنگ باشلانيشى حقنده غى پارچاسينگ حقيقت ايكة نلگنده شهبه مز يوقدر. يعنى، (معروضه چى اكمل اكرام اوغلينگ بهك توغرو استخراج ايتديكى كه بى) «باسماچيلق-موشتموزورلار وه بورژوآ عكس الانقلابينك شورالار حكومتیگه قارشو كورهش مفكو. رهسى هم عملياتى ايمهس، بلکه بوتون خلق طبقه لارينگ شورالار حكومتیگه قارشو پروتستيدر.» وه توركستاندا گى «شورالار حكومتى» ايسكیده بولغانیده ك ايندى ده اكثریتله روسيه دن آقوب كيلگن روس «قاجقينلاردان، بيزاريلاردان وه جنایتچى عنصر-لاردان عبارت» در.

وقيله توركستان حكومتیگه محض توركستان منافعى ايجاباتدان قاتناشماق مجبوريتنده قالغان وه نامى اكمل اكرام تامايندان بو بيرده مغالطه مقصديله آتالغان افنديزاده وه امثالى ده مهنه شو روسيه دن كيلمه عنصرلار سبب بولوب ايشدن چيكيگه نله ر ايدى. ايندى اكمل اكرام اوغلينگ معروضه سنده مثال اكثرديگى وه تيگله وچيله رينى كولدورديگى پارچالاردان وه اونلارنگ «تقيد» لارندان بر نيچه سيني توبه نده كوچوره ين. رائق اسمنده بر شاعرنگ:

كوك يوزين توسقان بولوتلار تارقالدى

تاك آندى...

ايش تاگى.

حيات ايش بلهن قاينادى. — ديگن پارچاسينى اورا. زايغ ديگن «تقيدچى» مهنه شونداى ديب تقيد ايتمشدر:

«بو ساچما 1928 نچى ييلدا ييش يىللق پلاتنگ برنجى ييلندا يازيلغان. بوندان كوزه سز، كه شاعر فقط ايندى تاك آندى، تا 28 نچى ييلغا قدار تاك آتماغان ايدى. ايلگه رى قارانغو كيچه ايدى، ديدر. بو حال شاعرنگ ايشده ن، تورموشدان اوزاقدا. ايكة نينى وه

سیاسی جهتدهن توبه‌ن بولغانینی کورسه‌ته‌در. 28 نچی ییلاغا چا حیات یوق، قاتوب قالغان ایدی، دیگه‌ن آتی دیتاله کتیک منطقی توغدی‌رادر.»

1931 نچی ییلدا بوتون درس‌لکله‌رنک یوزده 42 سی (42%) قوللانودان توختا ییلغان ایمش. نیچین؟ — چونکه مثلا، «که‌له کی دوران» نامدا تاجیک تیلنده کی مکتبگه‌چه تربیه یاشنداغی بالالار اوچون یازیلغان بر کتاب، ایچنده ییغلاب تورغان بر بالانک رسمی سالنغانغی سیبلی منع ایتلگه‌ن. «ساویت اکتاپلهرنده بالالار دائما کولوب تورمالدرلار!» ایمش.

اوزیکچه بر درس‌لکده کیریلوف حکایه‌سندان آلتغان «آلا قارغا هم تولکی» رسمی بار ایکن. رسیده تولکینگ آلا قارغانک آغزندان قورتینی آداب آلا یاققانی کورسه‌تیلگه‌ن. «اوچوچی تولکی دن روسلار، آلا قارغاندان اوزیکلهر دیگه‌ن مضموتی توشونوی ممکن» دیب، کتاب منع ایتلگه‌ن. اوچوچی بر کتاب، ایچنده چیر-چیق قورولوشی وه آزوت فابریقاسی توغروسنده غازی‌تالاردان آلتغان معلومات وه رقم‌لار باسیلغانی اوچون، «دولت سرینی» آچار دیب تا قوق قیلنغان ایمش. 4 نچی بر کتابده تار بر کورپوک اوستنده قارشولاشوب، بربریگه یول پیرمه‌سدهن سوزوشوب، سوغا تو-شوب بوغولوب اولگه‌ن «ایکی تهرس (اوجهر) ایچکی» حکایه‌سی بولغان سیبلی، اوچوچی بونی صنفی کوره‌ش مسئله‌سیگه تطبیق قیلیب، شورالار حکومتی یا که بورژوازی بربریگه یان پیریشی کیره‌ک؛ یوقسا شو ایکی صنفک هرر ایکیسی ده هلاک بولور.» دیب محاکمه پورگوزوشی ممکن» دیب منع قیلنغان.

روسجه کتابلهر هم عینی عاقبتغا یولوققان ایمش. مثلا «ایکی سوادخان» («Dva Gromoteya») نام بوخارا مکتبله‌ری اوچون یازیلغان درس‌لک کتایینگ قایاغندا فابریقالارنگ رسمینی سالیش اورنیغا بوخارا مناره‌سینک رسمی سالینغانغی سیبلی منع ایتلگه‌ن.

«تولا» (توله‌گه‌ن) ننگ پاختا توغروسنداغی:

«آغریغان کوز بولسا سورتو گلهر دواسی پاختادر»

«غوزا پایه بویلاب، پاختادان سه‌لله قلیب»

دیگه‌ن توزمه‌لهرنده‌ن اکرام اوغلی اکمل شاعرنگ شورا حکومتی پاختا استقلالیتی اوچون یورتوب تورغان کوره‌شینیی ماسقارا قیلماق ایسته‌گه‌نلگینی چیقارادر. معروضده بوندان باشقادا بر قانچا کولگو-لو «تقید» لار مثال کتیریلگه‌ن بولسادا بارچاسی دا بربریگه اوخشا-غانلقدان اونلارنی بوراده قید ایتب اوتوروش آرتقچا نایلیدی. چاغانای.

تورک غازی‌تالچیلغی (*)

VIII.

تورک غازی‌تالچیلغی 1875 نچی ییلی جوغرافی ساحه‌سینی کیگه‌یتره‌در وه کون چیقیشغا تامان کوچلو بر ایلدیز آنادر. تورک یورتینگ مهم بر نقطه‌سنده ایکیچی بر مرکز قورولا باشلایدر. تورک غازی‌تالچیلغینگ بو ایکیچی مرکزی — باکو — بارا-بارا غازی‌تالچی-لغمز تاریخدا نظر دقتنی اوزیگه تارتورلق بر اورون قازانادر.

بو مقاله‌ده‌ده استانبولده چیققان غازی‌تالردان سوزگه باشلا-ی. مه‌ن. 1875 ده په‌ک آغیر شرائط ایچنده احمد مدحت افندی «اتحاد»، ته‌ودور قصاب افندی «استقبال»، محمد آیه‌الله افندی «وقت» وه تحسین افندی «صداقت» ناملی سیاسی غازی‌تالار چیقار-دیلا. شو ییلی استانبولده یوقاریداغی سیاسی غازی‌تالردان باشقا ناغین ایکی کولگو غازی‌تالسی چیقمشدر: بونلارنگ دا اسمله‌ری «گوزه» (گه‌وه‌زه) وه «مداح» در. بو کولگو غازی‌تالارینگ ایکیسی ده هافتادا ایکی تاپقیر چیقاردی. «گوزه» نی چیقارغان ذات تورک غازی‌تالچیلغندا اسمی کوب آتالادرغان توفیق ییک‌در.

(*) باشی «یاش تورکستان» ننگ 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35 نچی ساللارندادر.

«مداح» تورك غازيتاچيلغى تاريخدا ايلك دفعه اولاراق
 «مقدمه» اورنغا «سوزه كيريشيش» ديگن تورا كچه سوزلو باشلغندا:
 «خلقمىزك او قومقدمه كى رغبتنه گووه نهر ك بزده اشبو اكلنجه غزته سنك
 طبع و نشرينه حكومت سینه دن استحصال رخصت ايلدك» ديدر.
 «مداح» ننگ بو سوزله رى خلقنگ، او زمانغى سانسور بلاسغا يو-
 لوققان مندرجى سونوك سياسى غازيتا لاردان زياده، كولگو غازيتا-
 لارغا قيزيققانلغىنى كورسه تمهس. چونكه كولگو غازيتا محررله رى ده
 سياسى غازيتا محررله ريدك احتياطلى قلم يورگوزمهك مجبوريتنده
 ايديلر. بوده يه نه «مداح» ننگ ايلك نومروسنده «سوزه كيريشيش»
 باشلقا يازيسينك توبه نده كيلتريلگن بولومندان آچيق آكلاشيلما قدا.
 در: «امثالسىز اولان مزاح غزته لرى كى ورطه تعطيله دوچار اولمامق
 ايچون نه يولده لسان قوللانه جغمزى (المزده بر ميزان صحيح او-
 لمديغى جهتله) بولوب كيسدير مكد و شيميدن خلقه بيلدير مكد
 بر درجه يه قدر معدورز. فقط مزاح غزته لرينگ اكثريت اوزره
 شخصيات عليه بندير يازمش اولملىله تعطيل ايدلد كلرني كوردىگمىز
 دن غزته مزى او مثللو شخصياته عائد مقالات ايله طولدير مكدن كو-
 جمىزك يتديكى مرتبه كندومزى محافظه يه چاليشه جىز» ديدر.

تحسين افندينگ پوليتقه يه مخصوص اولاراق چيقاردىغى «صدا-
 قت» اوزيجه نه يتكه نده — «بوتون مسلمانلر ك منافع خصوصيه سنه ،
 بوتون عثمانلىلر ك منافع مشتركه سنه ، بوتون انسانلر ك منافع عموميه-
 سنه خدمت ايدر و هر كون نشر اولنور تورك غزته سيدن». «صدا-
 قت» ننگ هافتادا بالارغا مخصوص بر نسخه سى ده چيقمش و
 رغبت قازايب كوب يايلىمشدر. تىلى ساده و املاسى دا قولايچا او-
 قونارلقدىر. اونكچون زمانينگ ا ك كوب تارا لادرغان بر غازيتاسى
 ايدى. 3000 او قوچيسى بارلغى تخمين ايتلىمشدر. بو غازيتانگ
 اسمىنى 7 نچى ساندان باشلاب «اطفال» غا نه يله تىرديلر.

يوقاريداغى بازيلار ارقالى بىر يلكه ن قىسقاغنه معلومات 1831

دهن 1875 گه چه تورك يورتينگ آروپاغا اولاشغان بورچه گنده
 تورك غازيتاچيلغى و اونگ كميت هم كىفيتى حقدنه عمومى بر
 قناعت بىره بىلسه كىرهك.

غازيتاچيلقنگ تيز تر قيسى اوچون مساعد بر محيط كىرهك.
 تورك غازيتاچيلغى — ايسىز — بوندای بر محيطده باشلاماغان ايدى.
 اداره اصولينگ ياراماسلغى و بونگ نتيجه سنده خلقمىزنگ آگىز
 و قارا محيط ايچنده قاليشى تورك غازيتاچيلقنگ آلتا كيتشىگه
 بويوك توسوق بولوب، اونگ مثلا آسيانگ ايكنچى اوچنده كى
 ياپون غازيتاچيلقنگ ترقى يولدا آندىغى اولوغ آديملارنى آتا
 آلماسلغىغا سبب بولغان. بونلارنگ اوستىگه محررلكنگ بزده او-
 زونچه زمان تالى بر مسلكدهك بولوب قاليشى دا غازيتاچيلق ايشله-
 رىنى آچاغنه آقساتمىشدر. كوب سورگه ندهن كىين يعنى تورك غازيتا-
 چيلغى قرق ياشىغا كىرگه چ غازيتاچيلقنى اوزىگه چين مسلك قىليب
 آلتان، كىچىك ده بولسا، ايشلكلى بر زمره كورونوب قالدى. مهنه
 بو زمره حكومتنگ هر تورلو تدابير و سيقىشترو لارغا رغما ا ك
 مقدس بىلدىكله رى غازيتاچيلق مسلكىگه صادق قالب، «مطبوعات
 نظامنامه سينگ مساعد اولدىغى درجه ده طوغرو سويلمهك» يوليله
 بولسادا، تورك غازيتاچيلغىنى ترقى ايتديرش چاره لارنى قىديرمش
 و بو يولدا اوچرالغان بارچا قىيلقلارغا چيده مشدر. بر نيچه تاپقىر
 غازيتاسى قاپاتيلغان محررله رده او-بو تامانغا اورونوب، نتيجه ده آغير
 لتلارله باشقا اسمله رده غازيتا امتيازى آلوب، مخالفلارى بولغان اداره
 اصولىغا قارشو مجازى سوزله رله يازيلغان مقاله له ريله كوره شله رنده
 تىنمى، توختامى دوام ايتمشله ردر. فقط سانسورده فعاليتىنى كوندهن
 كونگه آرتديريب، قارا تورك محيطينگ تيز آقارماسلغى اوچون
 بار غيرتيله اورونمشدر. غازيتا بيتله رنده تيز-تيز اوچرا تيلغان بوش
 ستونلر بو سانسور بلاسينگ جانلى شاهيدىر.

اونكه ن عصرنگ اوچنچى ربغدهن تورك يورتينگ كون باتيش

سورگونلر حالی

(مشهد مخبریزدهن)

موجی داوی اوغلی حاضر 29 یاشندادر. تورکستانگ تور-کمهستان بولومنداغی قارغالا رایونی قیزیل امام اوباسندا توغولغان. اورتا ساوادلیدر. بونی 1929 نجی ییلنگ یازندا «بای، ایشانغا کو-مهک قیلدک، اولارنی ایرانغا قاجیردک، آناک ایسکیده بای بولغان» دیب سولوفکی گه سورگه نلر. سوراق چاغیدا، سیاسی اداره (گه. به. ئو.) ده تاپانچا دهستهسی بلن اورغانلار.

بو آدم بلن بر گه ملتچی دیب توبه نده کی کیشیلرنی ده قاماغانلار:

- 1 — سلطان (مار [مهرو] رایون معارف مدیری. آتیب اولدورولدی).
  - 2 — مشرب بایرامعلی اوغلی (ماردا معلم. 5 ییلغاسور گون قیلندی).
  - 3 — شاه مراد اوغلی (عالی تحصیلینی استانبولدا آلمان. مار معارف اداره سیده ایشلر ایدی. آتیب اولدورولدی).
  - 4 — جومایل اوغلی (معلم ایدی. آتیب اولدورولدی).
- موجی داوی اوغلی شو نهرسه لرنی سویله دی:

«... بزنی عشق آباددان سولوفکی گه یولغا سالغانلاریدا 250 نفر او قوموشلو ایدیک. بو سانا ق سمرقند، تاشکند شهر لهری گه بیتکه چ تاغین آرتوب، 715 گه چقیدی. بارچامزنی 13 واغونغا تیقدیلار. هر واغوندا 55 کیشی... بز گه سمرقند وه تاشکنددان قوشولغان. لارنک بارچاسی دا او قوموشلو لار ایدی: «اوزنیک، قازاق، تور کمه ن. سالوفکی گه بیتکونچه بو آدمالارغا کونده، بر قاداق گه کمه ک، بر پیاله سو بیریلدی. بز 22 کون یول یوروب سالوفکی گه بیتدیک. بارغونچا هوا دهم ایسیق، دهم ساوق ایدی. کوب قینالقدق. آلیب باروچیلار بز گه آغیر قوبال معامله قیلدیلار.

سالوفکی ده:

1 — هر ایکی آدم بر کونده 70 شالمان آغاج کیسیب،

تاماندا تورک غازیتاچیلغی شوندا ی آغیر لقلار وه شوندا ی او گنای. سز لقلار ایچنده آلفا طرف اینتیلر که ن تورک یورتینگ اوتلو نقطه سی بولغان با کوده ملک زاده حسن ییک نامندا بر ذات — 1875 ده — «ا کینچی» دیگه ن بر غازیتا چیقاردی (*). ایلمک نسخه سی 22 تموز.

ده چیقمش «ا کینچی» اوچ ییلغنه یاشایا بیلمش قیسقا عمرلی بر تورک غازیتاسیدر. برنجی ییلدا — 11؛ ایکنچی ییلدا — 24 وه اوچنچی ییلدا — 20 نسخه سی چیقمشدر. تیرازی آتیق بیلگیلی ایمه س. فقط برنجی ییل 600، ایکنچی ییل 283 وه اوچنچی ییل 200 مشتریسی بار ایکه نلگی آگلا شیلمشدر.

ملک زاده حسن بیک

«ا کینچی» مندرجه سی اعتباریله زمانینگ مهم بر غازیتاسیدر. آک کوب ایکنچیلک، خوجالق وه اجتماعی ایشلر، آینق ساملی مدنی مسئله لهر حقنده په ک ده گهرلی یازیلار تارقاتمشدر. او زمانغی سانسور شرائطی «ا کینچی» نی سیاسی مسئله لهر گه آز یاناشدیرمشدر. تیلی قولای وه خلققا یاقیندر. «ا کینچی» گه مهماندارلی کریم بیک، وزیرلی نجف بیک، آدگوزه للی وه آناقلی شاعر سید عظیم لهرده قاتناشغانلار. (بیتمه دی) توقاتمش اوغلی

(* حسن بیک ملک زاده 1841 ده باکو ولایتنده کی زرداب دیگه ن بر قصبه ده دنیا گه کیلمشدر. مکتب یاشیغا بیتکه چ آنا تیلی، بر آز عربچه وه فارسچه او قوغاندان سوگ تیفلسده کی روسچه غیمناز یومنی سوگرا موسقوا دارالفنوننی طبیعات فاکولته سیننی بتیره ره ک 1869 ده باکو گه قایتب، باکو اعدادی مکتبلر نده طبیعات معلمگی ایتمشدر. عمرینک سوگ دقیقه لاریفا قادیار ملتینگ اوغانیشی وه بختلی کبله گه کی اوچون بویوک خدمتلر قلیب کیلگه ن بو ساینیلی مهم سیما 1905 ده باکوده اولمشدر.

بولارنى بر يير گه تويلا مالدرد.

2 — يول ايشيده ايشله وچيله ر: بر آدم كونده 7 مربع ميتر
يير قازي مالدرد.

يوقاريدا كورسه تيلگن مولجه لله رده كى ايش بئير يلمه زسه ،
اورنغا آدم بارغونچا اوشال ييرده قالب ، ئوز حصه سيگه
توشكەن ايشنى به جهرمه ك مجبور تيدده ر.

ايرته بلەن ساعت 6 ده تورغوزو لار ايديك . 4 قاشيق بوتقا ، بر
ياله آلما چاي يير يله ردى . ايشنى يتر گەن كيشيله ر گه كونده بر كيلو ،
بئير مه زسه 4 يوز گرام قارا ئه كمەك يير يله ردى . ايكي كونده بر سا-
سيغان وه هيدله نكەن بالق شور باسى ، اوچ كونده بر كه لله پاچا يير-
يله ردى . ايشنى ياخشى بئير گه نله ر گه آيدا 3 سومدان 5 1/2 سومغا چا
ايليق يير يله ردى .

اونباشيلار غايت قوپال معامله قىلادردلار . ريزين (لاستيك)
قامچى بلەن اورادردلار . ايشكه آليب بارا ياتقانلاريدا ، آر قاما آزقا
تيزه درلەر . تيز ييشكه ياخشى اور گەنمە گەن تور كستانلى وه آذر-
بايجانلى لار تيز دەن سەل چيتكه چيقسا لار «سەن قاچماقچى بولدك»
ديب آتيب اولدورمە درلەر . هيچ كيمنى سوراققا نارتمايدردلار . كوب
آداملار ساوققا وه او ييرده كى قينا ولارغا چيده آلماي اولوب
كيتديلەر . كونده 16 ساعت ايشله شكه مجبور قىلنار ايدك .

سالوفكى ده بولغانلاردان شولارنى ايسله يمه ن:

I — آذربايجاندا ن: 1 — دوكتور مرزا زاده (كوب بيلملى

آدام . 58-59 ماده لهر بلەن عيبله نكەن) . 2 — جوادلى ، 3 — رضا
هايش .

II — تور كستاندا ن: 1 — حاجى ملا اوغلى (ناشكندليك .

دوكتور) ، 2 — آخوندجان بورهان اوغلى (ناشكندليك) ، 3 —
قەنديم خان (تيجەن رايون اجرا قوم رئيسى) ، 4 — كريم خليل
(رايون اجرا قوم كاتىبى) . . . ديدى .

1931 نچى يىلدا سالوفكى دەن قاچقان موخى داوى اوغلى
حاضر ايراندا د .

تور كستانداغى بولشه ويك روس مظالمغا چيده آلماي تورلو
آغبر لقلارله ايرانغا قاچيب چيققان چو كوش حيت اوغلى (گوكلان
اوروغندان) باشندان كيچكه نلە رنى شونداى حكايه ايتە در:

«قارا قومدا باسماچىلىق حر كتى كوچه يگەن په يتده ، 1931 نچى
يىل ، اولارغا كومه ك قىلدى ديب تينچ ياشاغان گونا هسنر خلقدان
800 عائلە نى سردريا ياقاسىغا سورد يله ر . بارچاسينگ ماللارى حكو-
مت طرفدان مصادره قىلدى . سورگون ييريگه آليب بارا ياتقانلاريدا
يولدا سوساب ، چانقاغان ياش بالالارنى قيزيل واغوندان چيقاريب
آندىلان . 800 عائلە (نه كه ، يومود ، گوكلان ...) نك گونا هى گونا
اونلارنك باسماچىلارغا كومه ك قىلغانلقلارى وه بعضىلارنك ملا ، ايشان
بولغانلقلارى ايمش ... مه نى (يعنى چو كوش حيت اوغلىنى) ، شيخ
خواجه محمد يار اوغلى وه عشور عوض اوغلى لارنى باى ديب
سورگون قىلدىلار . آلب بارغان يير لهر يده 10 بعضاً 20 عائلە نى بر
چاديرغا يير لهر تير ديلەر . كورپه يوق . ياتا تورغان يير لهر زه خ ...
ساعت 6 ده تورغوزوب ، آقشامغا چا ايشله ته درلەر . حكومت اوچون
پاختا ايكديره درلەر . كه تته آداملارغا كونده بر قاداتق ، ياش بالا-
لارغا ايسه كونده 300 گرام ئه كمەك يير يله در . ههر آيدا — 3 سوم
ايلق يير يله در ...» ديب سويله گەن چو كوش اورننگ ايرانغا قاچيب
چيقووينك سببله رنى شو سوزلەر له آكلاندى ، او: «10 نفر بالامدان
حاضر 3 نفر گه قالدى . باشقالارى آچلقدان اولد يله ر . بو فجاجتدان
جانم سيقليب ، آخر دا ايرانغا قاچيب چيقدم» ديدى .

* * *

قوئوپه راتيفلار احوالى

(تور كستان قاچقنلارنك باشقار مامرغا يازغان مکتوبلەر ندهن)
قوئوپه راتيفلاردا ايشلەر چاتاق . ههر گون قوئوپه راتيف . آغز ندا

اوزون اوزون نوبت کوتوچیلەر سیراسینی اوچراتاسز. ههر کون بر قوئوپه راتیفدا رئیس یا بوخالترینگ قوئوپه راتیف پوللارینی اوزخسوی صی احتیاجیغا صرف قلیب قامالغانینی وه یا مال یوقلغندان خلقنگ رئیسله رینی توتوب اورماقچی بولغانینی ایشیب توراسز.

سمرقندنگ کارل مارکس کوچه سیده 79 نومرلک بر که تته قوئوپه راتیف مغازه سی بار. بوندا 12 ایشچی، بر رئیس وه بر بوخالتر ایشله یدر. شو که تته بر مغازه نگ ایچیگه کیر گنده توبه نده گی ماللار نی اوچراتاسز: 1) تورت چوفا ایشکنگ بر چوفیندهن باشقاسی بر آیاقنگکی قالغانلاری ټله قایسی قیشلاق وه یا شهرده. بو ایشکلر هم یرلی قومیته لارنگ اجازت کاغازی ئوردیر ایله یریله دن. بر یرلی قومیته ده 200 گه یاقین اعضا بولسا، شوندا آنجاق 70 یگه ئوردیر یریله در. قالغانلاری اوروش، جانجال... بو 70 نگ ده 50 سینی متخصص دیب روسلارغا یره درلر. بوندا تور کستانلار ایله روسلار آراسندا اوروش چیقادر (مثلا شو ییل 3 نجی پیوا (یرا) زاوودیدا بولغانی که بی).

(2) 20 گه یاقین عادی که تته بویون باغی، 10-15 قوتو نوگمه، 1-2 بهره، 6-7 چوفا 12-14 نومرلک که تته کیره کسز گا. لوش، 6 توب چیت. اوستیگه: «پاختا یر گه نلر گه یریله در» دیب یازیب قوبغانلار. شهر خلقی پاختانی قایردان ناپسین!؟

بوندا باشقا 3-4 قوتو میخ، پوددا قوتولاری وه کوب عطر شیشه لیری اوچراتاسز. ههر 2-3 آیدا 5-6 پوت قند یا خود 1-2 پوت چای کیله قالسا 3-4 یوز آدام تاڭ نمازی او قولماسدان قوئوپه راتیف مغازه سی قارشیسغا باروب، آرقاما آرقا تیزلیب تیرهب تورادیلار. شو قاعده ایله ساعت 1-2 لهرده اوروش، جانجاللار بلن آغیز، بورون قاناغاندان سوڭ آدام باشیغا بر آیغا بر قاداق قند، چاره ک قاداق چای آلیش قایتادرلار.

مه نه تورت میگه اعضاسی بولغان 79 نومرلک ایشچیلر قوئو.

په راتیفنگ حالی شودر.

سمرقندنگ «کارل مارکس» ههم «قومونست» کوچه لهرنگ بورچه گنده بولغان یابق دوکانداغی احوال جوده قیزیق. ایرته بلن بو یردهن اوتسه گز، 5-6 یوز شیشه، پاکیر... نگ تیزلیب تورغان لیغی کوره سز. بولار نیمه ایکن دیب حیران بولماڭ. بولار 2-3 کونده بهرلی یر یاغی (په ترول) آلامان دیب کیچه لیری یاتمای، کوندوزلیری تینمه ی نوبت کوتکه نلرنگ ایدیشله ریری. اوزلیری ساوقدا قاتراشیب، تاملارنگ کونجیده اویقودان قالیب مورگوله مک ده لهر. بو دوکاندا گوست، نان، ساسیغان توزلک پامیدار وه باشقا نهرسه لهر یوقاریدا کورسه تیلگه ن یوسوندا اورسور بلن آلینادر. آلنگان گوشته لرنی یش قین. کونچه ممکن ایمه س. کومکوک کو کرگن، ساسیغانغنه قارامای 4 آدامی بولغان عائله گه بر قاداغی کونده لک اوقات دیب یریله در. گوشت اورنا حساب بلن ههر 8-9 بعضاً 20 کونده بر دفعه یریله در.

قوئوپه راتیفلاردا چیت، تیک، لهس په ک آز. ایکی کوبله ک قیلیش اوچون متاع تاپا آلغان کیشی اوزینی بختلی سانایدر. کینگی وقتده قوئوپه راتیفلاردا کیملک ماللارنگ کوبه یگه نلگی سیزلیب قالدی. سوگرا بو ماللارنگ خارجی بازارلاردا اوتمه ی قالغاندان کین قایتاریلغان ماللار بولغانغی آگلاشیلدی. کوب قیمت بها ایله ساتیلادر. بورون بو ههم یوق ایدی.

بر آرشین چیت قوئوپه راتیفدا 2 1/2 سوم؛ بازاردا — 5 1/2-6 سوم. بر قاداق ئه ت قوئوپه راتیفدا 65 تین؛ بازاردا — 2 سوم. بر قاداق یاغ (قویروق یاغی) قوئوپه راتیفدا 6 — سوم؛ بازاردا — 11-12 سوم. بر قاداق ساریغ یاغ قوئوپه راتیفدا 6 سوم؛ بازاردا — 12-13 سوم. بر جوفا ایتیک قوئوپه راتیفدا 40 سوم؛ بازاردا — 90-120 سوم. بر قاداق کیر سابونی قوئوپه راتیفدا 2 سوم؛ بازاردا — 7-8 سوم. بر قاداق یر یاغی قوئوپه راتیفدا 70 تین؛ بازاردا 4 سوم بعضاً 6 سوم

بر دانه توخوم قوئوپه رايفدا 20 تين؛ بازاردا — 1 سوم.
 بر پوت بوغداي قوئوپه رايفدا 2 1/2 سوم؛ بازاردا — 40-60 سوم.
 پاختا بازاردا يوق، قوئوپه رايفدا: (1) ياخشي پاختانگ پوتی —
 4 سوم 80 تين؛ (2) اورتا پاختانگ پوتی — 3 سوم 75 تين؛ (3) توبه ن
 پاختانگ پوتی — بر سوم 80 تين.

معلمه رنگ آيلغی: قارغالا رايونى آق كيندل اوباسينگ باشلا.
 نغیچ مکتب معلمی آيغا 90 سوم، مکتب مدیری 135 سوم آيلق
 آادرلار.

* * *

الوداع

اگيدیورم همجنسنگ یوردی اولان بیرلره
 اگيدیورم اوراده کی داغلارا دهره لره
 آادیم تورکدر ده میر داغلا قارشیلارسام ده لهریم
 اده گیل موسقوف، بهن جهانی حرب ایدید ده یه گهریم
 اگیدییورم قارداشلارله بر مزاردا یاتماغا
 او دیارده ساواشید دا قانلاریمی آقیتماغا
 آانا وطنم ایچین اولوروم هم اولدوروروم
 آاق قاووقلو آلتایلاردا یورد ایچین دووشوروم
 بویوروب ده به گا گه لگ قارداشلاریم الوداع
 اوز وطنه اگیدییورم آتته جیگم الوداع
 قوله لی تورکشان.

ساویت حکومتیله معااهده لره

اوتکه ن نویابر آیینگ 23 نده ساویت حکومتیله لههستان وه
 29 نده ساویت حکومتیله فرانسه حکومتلره ی آراسندا بربریگه
 هجوم ایتمه سلك معااهده نامه لره امضا ایتلدی. بویوک اهمیتگه ایگه

بولغان بو معااهده نامه لرنی آنالیزه (تحلیل) ایتب اولارننگ سیاسی
 ماهیتینی کورسه توب یازیلغان مقاله «یاش تورکستان» ننگ کینله جه ک
 (38 نچی) سانیغا قالدیریلدی.

* * *

آفغانستاندا

کابل دان بیریلگن معلوماته کوره آمان الله خان دورنده آفغا
 نستانتک موسقوا سفیری بولوب تورغان غلام نبی خان محکمه گه
 بیریلیب، آیتب اولدورولمشدر.

غلام نبی خان آمان الله خانغا قارشو عصیان قوزغالان چاغدا،
 ساویت حکومتیله کیلیشیب، موسقوا یارده میله عسکر توبلاب، آمان
 الله طرفدا توروب، بچه ساقاغا قارشو سوغوشغا قاتناشان ایدی.
 غلام نبی خان عسکرلهری ایچنده بولشه ویک عسکرلهری ده بازاریدی.
 غلام نبی خان سوک وقت آفغانستانغا قایتب کینلگن ایدی. بو کیشینک
 بولشه ویکلهرله یاقین مناسبتده بولوب، قرال نادرشاه حضرتلاریغا تار
 شو حرکت باشلاش نیتنده ایکه نلگی آچیلیب قالغایچ توتولنان ایدی.
 کابل دان آلتغان معلوماته کوره غلام نبی خانننگ قارداشی غلام
 جمال خان وه اونک باشقا یاقینلاری دا حکومت طرفدان توتولوب
 قامالغانلارمش.

* * *

تورکستانه خبرلهری

معارف ایشله ری

1 — قازاغستان معارف قومیسارینگ بیرگن معلوماتیغا قاراغاندا
 مکتب یاشنداغی قازاق بالالاریننگ یوزده 72,7 سی مکتبلهرگه
 آلتغان ایمش. بو معلوماتننگ نه درجه ده توغرو بولوروی حقتده بر
 فکر ایدینمه ک اوچون یه نه شو قومیسارننگ 7 ییللی مکتبلهرده اوقو-

چى قازاق بالالارى حقدە بىر گەن رىقلەرنى كوزدەن كىچىرىش-
گە يىتەدر. 1931 نچى يىلى 7 يىللىق ابتدائى مەكتەپنىڭ تورلو صفلا-
رىدا او قوچى بالالار شۇنداق كورسەتەلەدر:

I نچى بولومدا قازاق بالالارى	142	مىگ	711
II نچى بولومدا	48	مىگ	110
III نچى بولومدا	16	مىگ	606
IV نچى بولومدا	5	مىگ	64
V نچى بولومدا	1	مىگ	815
VI نچى بولومدا			838
VII نچى بولومدا			482

1931 نچى يىلى 400 قازاق بالاسى 7 يىللىق مەكتەپنى تىرىگەن.
1932 نچى يىلى 7 نچى صىفنى بىتۈرۈپلەر 800 ايمش.

بۇ حسابقا كورە يوقارىداغى ئومومى نىسبىتى بۇ مەكتەپلەرنىڭ
تورلو صفلارنىڭ كى او قوچىلار بىلەن چاغىشتىر ساگز بىر نچى صىفدە
اوقىدىغان ياشداغى بالالار 196 مىگ 300 بولسا 7 نچى بۇ-
لومدا اوقىدىغان بالالار 660 چاماسىداغنا بولۇپ چىقادىر، كە بۇ
ھىچ مەمكىن ايمەس. بۇدە قازاقىستان مەعارف قومىسارىنىڭ سويلەدىكى
پىروسەتلىرىنى ھوادەن ئالغانلىغىنى ئاچىق كورسەتۈپ تۇرىدۇ.

2 — اوزبىكىستان مەعارف قومىسارىنىڭ بىر گەن مەلۇماتى بۇنىچە
اوزبىكىستان اھالىسى آراسىدا سوادلى خىلق نىسبىتى يۈزدە 52 كور-
سەتەلەدر. ائىدى شۇ مەعارف قومىسارىنىڭ بىر گەن استاتىستىقلارغا
سويكە نوب اوزبىكىستانىڭ مەعارف ۋە مەدنىت ساھەسىداغى يۇتوقلا-
رى اوستىدە سويلەپ يۈرگەن فرقه باش كاتىپى اكەمەل اكىرام «مەنىڭ
فكرىمچە بۇ مەبلەغەلى پىروسەت بولۇپ سوادلىلار سانى بالالار بىلەن
بىر گە 35-40 بولسا حىقىقتىن حالغا توغرى كىلىپ» دىدۇ.

(«قىزىل اوزبىكىستان» 1932 آغۇست 4).
ھەلە بۇدە بىر ياقىدا تۇرسون مەنە كورۇڭ اورتا آسيا پىوروسى

باشلۇغى باومان نىمە دىدۇ. باومان اورتا آسيا قومسوموللارى
مەركىز قومىتەسى تۇپلاندىشىدا سويلەگەن بىر نۇقتىدە مەعارف، سوادسىز-
لىك بىلەن كورەش مەسىلىسىگە كىرىپ شۇنداق دىدۇ:

«اورتاقلار! بىز خىرقىي انقلاب شىكلچە مىلى ۋە مەنچە سوسىيالى-
لىسىچا كۆلتۈر يولنىداغى كورەش كەبى مەھم بىر جەھەتتىن قولىغا آلا-
يلىق. بۇ وادىدا قومسومول اوچۇن ايشلايدىر گەن ايشىزىمى؟ بۇ
ساھەدە يەنە كۆپ نەرسەلەر ايشلەش مەمكىن ايمەسى؟» دىگەندەن
سۇڭ «بىز اوز كورەش مەزگىلى بۇ ساھەسىدە كى ايشلەردەدە كوز بۇ-
ياقچىلىق كورەمىز» دىدۇ.

باومان سۆزىگە دوام ايتىپ «آۋول ۋە قىشلاقلاردا سواد مەسىلىسى-
سىنىڭ كۆپ گەن ئالغا كىتەنلىكىنى سويلەسەك دە سوادسىزلىقنى تىرىش-
ايشلەرىگە دائىر بىرلىگەن بىر قانچا رىقلەر حىقىقتا ھىچ اويمايدىر مەن
بىر قانچا قولخوزلاردا بولۇندۇم. او بىرلەردە سوادلىق نىسبىتى يۈزدە
70 حسابلاندىر. آيرىم بىر ياقىدا لار بىلەن كوروشۇپ سويلەشۇپ آڭلادىم
كە بۇ كورسەتلىگەن مەقدارىنىڭ اوچىدە بىر گەن سوادلى ايكەن. او-
نلارنىڭ دە كۆپچىلىكى چەلە سوادلى» دىگەندەن سۇڭ باومان سۆزىگە
دوام ايتىپ بۇ قالغان سوادلىلارنىڭ دا قانداق سوادلىلار ايكەنلىكىنى
جۈدە ياخشىلاپ كورسەتۈپ بىرەدر. «بىر قومسومول اوزى سوادلى
سانالادىر. حىقىقتە اونىڭ سوادى قول قويۇنى يىلىشىدەن گەن عبارت.
يوقسا اوزى آغىز آچۇپ غازىتاتى ھەم اوقى آلمىدىر» دىدۇ.

مەنە اوزبىكىستان، بوتون توركىستانداغى ساويت مەعارفىنىڭ
يۇتوقلارى. بۇدە رەسمى ساويت ادارەلەرنىڭ بىر گەن مەلۇماتىنىڭ
حىقىقتىن بىلەن مەناسىباتى ۋە ساويت باشلوقلارنىڭ اوڭا قاراشلارى.
3 — اوزبىكىستان ئومومىتەلە توركىستان قومىسارىنىڭ مەعارف ساھە-
سىداغى يۇتوقلارنى نەزە اوروپ سويلەدىكىلەرى، 1933 نچى يىلى
ئومومى مەجبۇرى ابتدائى تەلىم مەسىلىسىدەن بىخىت ايتىدىكىلەرى، تور-
كىستان جەمھۇرىيەتلەرنە مەكتەپ ياشىداغى بىرلى خىلق بالالارنىڭ

يوزده 72-75 مکتبلەر گه ييرله شتريلديگيني سويله دیکلهری بر آندا «قیزیل اوزپنکستان» غازیتاسندا، اوزپنکستان ننگ بویوک شهر وه معارف مرکزله رندن سانالغان اوزپنکستاننگ بورونغو مرکزى سمرقند مکتبله رینگ قانداى ایشگه باشلاغانلاری حقده شو قیسقارتیب نقل ایتدیگمز معلوماتنی اوقوب اوتورامز:

مقاله ننگ باشندا «بیته هم بالا مکتبگه تاریلمای قالماسین» دیگن بر جمله یازیلغان. سمرقند مکتبله رینگ سه تا بر باشندا آچی-لیشلاری کیرهك ایگن. یالغز یه کی شهر (یعنی روس) مکتبله رى گنه اوز وقتنده، 6 نچی سه تا برده درسگه باشلی آغانلار. سابق (19) ایسکی شهر (یعنی شهرینگ تورک قسمی) مکتبله رى بولسا رسماً آچیلغان سانالوب گنه قالغان.

ایسکی شهر مکتبله رندن 10 نچی مکتبینگ 30 غروپندهن 3 گنه سی توبلانا بیلگن. قالغانلاری اوچون اوقوچی تاپیلماى تورادر. یه کیدن سالی نووی لازم بولغان مکتبله ر سالی نوپ بیتمه گنه نی که بی کوب ایسکی مکتبله رینگ ره موتلاری ده بیتمه گن.

مکتبله ر قیش اوچون اوتون بله ن تأمین ایتیلمه گن. سمرقند رایونداغی مکتبله رده 5000 اوقوچی اوچون سرائار یوق. اوز-یکستان نشریات آدازده سی اوزینگ مکتبله رنی درسلك بله ن تأمین ایتشی حقداغی وعده سینی بو ییل هم توماغان یعنی مکتبله ر درسلك بله ن تأمین ایتیلمه گن.

سمرقندده کی مکتبله رینگ بو ییلغی احتیاجی اوچون 100 معلم یتشمه پدر. («قیزیل اوزپنکستان» 32. IX. 16).
(خبرله رینگ دوامی قاپاقتگ 2 نچی وه 3 نچی بیتلهرنده در.)

باشقارما داره:

1929 نچی ییلنک ده قابرندان چیقا باشلاغان «باش تورکستان» مجموعه سی

بر نچی ییلندا (1 نچی دهن 13 نچی سانغاچا) = 408 بیت
ایکنچی ییلندا (14 نچی دهن 25 نچی سانغاچا) = 482 بیت
اوچنچی ییلندا (26 نچی دهن 37 نچی سانغاچا) = 491 بیت

ساویت روسیه سندهن چیقا بیلش اوچون

ساویت روسیه سندهن چیت اولکه لهر گه چیقش ایمدیگه چه یالغز خارچدا فرقه وه دولت ایشلهرینی به جهر وچی بیلگیلی مأمور-لار ایله قومونیسیتلار اوچون گنه ممکن ایدی. ایمدی ایسه باشقا ساویت تبعه لهریگه ده بویوک مقدارده والیوته توله ش شرطیله ساویت مملکتینی تاشلاب کیتش اوچون یول آچیلمشدر.

موسقوادا چیقادرغان «ایزووستیا» غازیتاسینگ 30. XI. 32. تاریخلی نسخه سنده بیریلگن رسمی معلوماته کوره، آرتق هر کس ساویت اتفاقدان چیقیب کیتو اوچون «اینتورست» (روسیه غا کیلو-چی اجنبی یول اوچیلار اوچون بیلگیله نگن مؤسسه) آرقالی پاسپورت آلا بیلیر. ایشیلهر والیوتا ایله 500 سوم، باشقا صفندان بولغانلار 1000 سوم وه بونگ اوستیگه صلیب احمر اوچون %10 سائق توله ب، بوتون عمری بویونچا ساویت مملکتینی تاشلاب کیته آلورلار.

عجبا ساویت اولکه سنده بو قادار والیوتاسی (اجنبی آقچاسی) بار کیشی تاپیلارمیکن؟ ساویت حکومتی بو «اصلاحت» نی شبهه سز حکومت قاسساسیغا والیوتا توشورمه ك مقصدیله قیلمشدر. بولشه ویکلهر دیکتاتوراسی آستندا اوز توغانلاری وه یاقینلاری قالغان کیشیلهر اونلارنی قیزیل جهنمدن چیقاریب آلاق اوچون چیتدهن او تامانغا پول یوللاسالار، او آقچانگ بیلگیله نگن کیشیلهر گه باروب تیشی ده بهك شبهه لیدر.

سایغیلی اوقوچیلاریمیز

تورکستاننگ برگنه ملی نشریاتی بولغان «باش تورکستان» ننگ منتظم چیقیش توروشی اوچون آبونه بورجلا رگزنی وقتنده توله شگزنی اوتونه مز! باشقارما

Yach Turkestan

Dècembre 1932

(Le jeune Turkestan)

No. 37

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

يوليمزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزنگ يىتلەرى
آچىقدىر. باسيلماغان يازولار قايتا بىلماس.

آبونه شرطلەرى:

يىللىقى 4 دولار، آلتى آيللىقى 2 1/4 دولار، اوچ آيللىقى 1 1/2 دولار

«گورجى خلقى تارىخى»

لوندوندى برونغو اينگلىز پارلامانى اعضاسندان موسيو آللەن
تاماتدان اينگلىز تىلدى يازيلغان «گورجو خلقى تارىخى» نام بر
كتاب باسيلب چىقدى. بو كتابنىڭ اينگلىزچە اسمى توبەندە گىچەدر:

A History of the Georgian People

By W. E. D. ALLEN, With introduction by Sir Denison Ross
Director of the School of Oriental Studies

435 يىتلى بولغان بو كتاب گورجو خلقى حقندە آروپا تىلدى

يازيلغان اثرلەرنىڭ ۱۸ بويوگىدر.

مجموعه مزگە نىيشلى ھەر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France